

ARŞİVCİLİKTE YENİ YAKLAŞIMLAR YENİ YÖNTEMLER

ÇEVİRİMİÇİ SERTİFİKA PROGRAMI

Yayına Hazırlayanlar

Aslı Davaz - Birsen Talay Keşoğlu

Konuşmacılar:

Kültigin Kağan Akbulut, Köken Ergun, Lorans Tanatar Baruh,
Francisca de Haan, Tuba Çavdar Karatepe,
Mustafa Erdem Kabadayı, Tacettin Ertuğrul, Aslı Davaz

 BEYKOZ
ÜNİVERSİTESİ

Hadin Eserleri
Kütüphanesi ve
Bilgi Merkezi
Vakfı

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG

Arşivcilikte Yeni Yaklaşımlar Yeni Yöntemler

Bu kitap Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ile
Beykoz Üniversitesinin ortak yayınıdır.

Yayına Hazırlayanlar

Aslı Davaz, Birsen Talay Keşoğlu

Dizgi

Yeşim Ercan Aydın

Düzeltilmen

Sakine Yalçın

ISBN

978-605-73130-5-8

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları No: 61

Teklif Hakkı

© Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ve Beykoz Üniversitesi - 2023
Her hakkı saklıdır. Bu eserin hiçbir bölümü telif hakkı sahibinin ya da yazarın yazılı izni
olmadan basılamaz ve hiçbir biçimde çoğaltılamaz. Bildirilerin içeriğinden yazarları
sorumludur.

BEYKOZ ÜNİVERSİTESİ

Orhan Veli Kanık Caddesi No:114,
34810 Kavacık-Beykoz/İstanbul
Telefon: (0216) 912 22 52
E-Mail: bilgi@beykoz.edu.tr
www.beykoz.edu.tr

KADIN ESERLERİ KÜTÜPHANESİ VE BİLGİ MERKEZİ VAKFI

Mürsel Paşa Caddesi, No: 8, Tarihi Bina,
Haliç-Fener, 34220, İstanbul
Telefon: +90 212 621 81 34
Email: kadineserleri@gmail.com
www.kadineserleri.org

FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG

Turkey Office Istanbul Office
+90 212 310 82 37
+90 212 258 70 91
contact.TR(at)fes.de
www.https://turkey.fes.de/

ARŞİVCİLİKTE YENİ YAKLAŞIMLAR YENİ YÖNTEMLER

Yayına Hazırlayanlar
Aslı Davaz, Birsen Talay Keşoğlu

Konuşmacılar:

Kültigin Kağan Akbulut, Köken Ergun, Lorans Tanatar Baruh,
Francisca de Haan, Tûba Çavdar Karatepe,
Mustafa Erdem Kabadayı, Tacettin Ertuğrul, Aslı Davaz

Kadın Eserleri
Kütüphanesi ve
Bilgi Merkezi
Vakfı

İÇİNDEKİLER

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı:

Kadın Merkezli Bir Kütüphane ve Arşiv | 7

The Women's Library and Information Centre Foundation | 9

BEYKOZ ÜNİVERSİTESİ | 13

BEYKOZ UNIVERSITY | 14

FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG | 15

SUNUŞ | 17

TOPLUMSAL GRUPLAR, ARŞİVLER VE SONRASI –
ARŞİV HUMMASI, TOPLUMSAL GRUPLAR VE ETKİLEŞİMLİ İLETİŞİM

Kültigin Kağan Akbulut | 31

TOPLUMSAL GRUPLAR, ARŞİVLER VE SONRASI – ARŞİVDEN SONRA?,
GÖÇEBELİK VE TOPLUMSAL GRUPLAR

Köken Ergun | 65

ARŞİV VE ARAŞTIRMANIN KESİŞİM NOKTASI SALT ARAŞTIRMA

Lorans Tanatar Baruh | 93

ARCHIVE FEVER, RESISTANCE, AND LOSS: A REREADING OF THE
IAV'S EARLY HISTORY

Francisca de Haan | 122

BİLGİYE ERİŞİM VE KULLANICI ODAKLI ÇALIŞMALAR

Tüba Çavdar Karatepe | 146

ARŞİV BELGELERİ İÇİN BİLGİSAYAR GÖRÜŞÜ VE
MAKİNE ÖĞRENMESİ UYGULAMALARI

M. Erdem Kabadayı | 166

JACQUES DERRIDA'NIN "ARŞİV HUMMASI"

Tacettin Ertuğrul | 211

ARŞİV KAYNAKLARININ SESSİZLİĞİNİ KIRMAK:
BİR SINIFLANDIRMA ŞEMASI DENEMESİ

Aslı Davaz | 306

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı: Kadın Merkezli Bir Kütüphane ve Arşiv

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, kuruluş senedinde de belirtildiği gibi “Kadınların geçmişini iyi tanımak, bu bilgileri araştırmacılara derli toplu bir şekilde sunmak ve bugünün yazılı belgelerini gelecek nesiller için saklamak” amacıyla kuruldu. 8 Mart 1990’da tüzel kişiliğini kazanan Vakıf, 14 Nisan 1990’da, İstanbul’un Haliç-Fener semtinde tarihi bir binada hizmete açıldı. Vakfın bugün de faaliyetlerini sürdürdüğü bu bina, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nce tahsis edilmiş olup, binanın giderleri, restorasyon ve bakım onarım çalışmaları yine Belediye tarafından karşılanmaktadır. Türkiye’nin ilk ve tek kadın merkezli arşiv ve kütüphanesi olan Vakıf, koleksiyonları Osmanlı’dan günümüze Türkiye’de kadınlara ait ya da kadınlarla ilgili eserleri, belgeleri barındırması açısından, önemli bir kurumdur. Var olan malzemenin sürekli olarak yitirilme veya yok edilme tehlikesinin bilinciyle yazılı, işitsel, görsel ve üç boyutlu materyalleri/belgeleri toplayarak arşiv ve koleksiyonlarını oluşturan Vakıf, kadınlara dair günlük ve özel yaşamla ilgili kaynakları elde etmek için özel bir çaba gösterir. Bu kaynaklar, kadınların kişisel arşivleri, aile evrakları ve arşivleri, mektuplar, günceler; kadın örgütlerinin kampanyaları ve kayıtları, sanat eserleri, kadınların otobiyografileri ve biyografileri, filmler, videolar, afişler, efemera, sözlü tarih kayıtları ve transkripsiyonları olup, kadınlar hakkında başka hiçbir yerde bulunamayacak çok değerli bilgi kaynaklarını oluşturur. Vakıfta; Özel Arşivler, Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri, Efemera, Gazete Kupür, Afiş, Görsel, Nadir Eserler, Sözlü Tarih, Kitap, Süreli Yayın, Tez, Makale, Sanat Eserleri, Kadın Yazarlar, Kadın Sanatçılar ve İşitsel başlıkları adı altında 16 koleksiyon bulunmaktadır. Vakıf, sadece belge ve arşiv sağlamakla yetinmez, aynı zamanda başka kurumlarda bulunan kadınlarla ilgili belgelerin yerlerini saptar, bibliyografyalar, arşiv katalogları hazırlayarak bu belgeleri kayda geçirir. Erişebildiği kaynaklardan yola çıkarak, bu kaynakların araştırmacıya ulaşabilmesi için “İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe

Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927)”, “Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası: Hanımlar Âlemi’nden Roza’ya (1928-1996)”, “Kadın Yazıları: Kadınların Edebiyat Ürünleri, Kadınlar Üzerine Yazılanlar ve Tezler Bibliyografyası (1955-1990)” ve “Kadın Konulu Kitaplar Bibliyografyası (1729-2002)” olmak üzere 4 bibliyografya çalışması yayımlamıştır. Ayrıca kadınların konumu ve kadın çalışmalarına ilişkin bilginin indekslenmesi ve erişimi için oluşturulmuş kontrollü terimler listesi olan “Türkiye Kadın Thesaurusu: Kadın Konulu Kavramlar Dizini”ni hazırlamış, düzenlediği sempozyumların bildirilerini kitap/e-kitap olarak yayımlamıştır.

Vakıf, 1990-2018 yılları arasında; kadın merkezli ulusal/uluslararası sempozyumlar, paneller, konferanslar, söyleşiler, açık oturumlar, oyun gösterimleri, eğitim seminerleri, konserler, sergiler, okuma günleri, geziler, dia ve film gösterileri, imza günleri, şiir dinletileri olmak üzere 500 civarında etkinlik düzenlemiştir. Vakfın kuruluşunun 20. yılı çalışmalarını kapsamında, eski harfli Türkçe kadın dergilerinden 8 dergi, Osmanlı Türkçesi bilmeyen, bunun eksikliğini hisseden araştırmacılar için Kadınların Belleği Dizisi adıyla çeviri yazımı yapılarak yayımlanmıştır. 2017-2020 döneminde, 30. yıl özel yayını olarak Kadınların Belleği Dizisi 2 Çeviri Yazım Projesi kapsamında bir önceki dizide çeviri yazımı yapılmayan 32 eski harfli Türkçe kadın dergisinin çeviri yazımı yapılmaktadır.

Vakıf, sağlama, koruma ve erişime sunma çalışmaları çerçevesinde önemli özel arşivler ve koleksiyonlar temin etmekte, bu arşiv ve koleksiyonların daha çağdaş bir düzende, okuyucuya ve araştırmacıya sunulması amacıyla yeni düzenlemeler yapmakta ve erişimi hızlandırmak ve kolaylaştırmak için dijitalleştirme çalışmaları sürdürmektedir. Vakfın geleneksel bir yayını olan tematik ajandaların yayınlanması da çalışmalarının bir parçası olarak devam etmektedir.

1990 yılından bu yana Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı’nın geldiği aşama, bu konuya duyulan ilginin ve bu işe emeğini, zamanını, kısıtlı da olsa maddi olanaklarını sunan yüzlerce kişinin çabalarının sonucudur.

The Women's Library and Information Centre Foundation

The Women's Library and Information Centre Foundation (WLICF) is the first and only women-centred library and archive in Turkey. It was founded in İstanbul and opened to the public on the 14th April, 1990. At that time, the women's movement in Turkey had already produced a wealth of documents related to the struggle for women's rights. These documents concerned issues such as equal pay for equal work, equality in civil rights, ending all kinds of violence against women and equal representation in parliament. The collections of the Women's Library in İstanbul are organized in sixteen main sections: Women's Private Papers, Women's Oral History, Women's Organizations, Ephemera, Women Writers, Women Artists, Visual Documents, Audio Material, Posters, Art Collections, Newspaper Clippings, Books, Periodicals, Rare Material, Thesis-Dissertations and Articles.

These documents are unique and cannot be found elsewhere. Because libraries and archives centres in general do not have an acquisition policy regarding the women's movement documents in Turkey, large quantities of ephemeral material regarding the women's movement is only kept by the Women's Library. The institution frames and constitutes the memory of women and the women's movement, and the growth of our collection is parallel to the development of the feminist consciousness in Turkey.

Since its foundation, the WLICF has acquired valuable primary sources, such as Ottoman women's periodicals. These include, for instance, the valuable journal *Hanımlara Mahsus Gazete* (Newspaper for Ladies; 1895-1908) in its original bindings. Its 612 issues retrace many aspects of the life, the work and the aspirations of late Ottoman women in a total of 3672 pages. Among other important documents are the issues of *Hay Gin* (Armenian Women), an Armenian women's periodical published from 1919 to 1933 by Armenian feminist writer and journalist, Hayganuş Mark (1885-1966). The art collection of the Women's Library holds paint-

ings and sculptures by Turkish women artists, such as Aliye Berger (1903-1974), Füreyâ Koral (1910-1994) and Gülsün Karamustafa, covering a period between 1951 and 2017. A rich collection of posters including a unique lithography from the period of the Turkish War of Independence (1919-1922), calling women to join the Liberation Army Corps, reflects many aspects of women's history in Turkey.

A thesis entitled *The World of Müeyyet Selim* by Hanife Karasu from Bilgi University's History Department is a good example of the use of the primary sources in our collection. The thesis focuses on the life and thought of Müeyyet Selim, an Albanian Muslim woman who migrated from Macedonia to Istanbul through the 1923 Population Exchange Treaty between Greece and Turkey. The research is based on Müeyyet Selim's diaries, which are a part of her private papers, also preserved in the Foundation.

Interesting primary sources related to the history of the international women's movement are also kept in our holdings. Among these, for example, is *Kadınlar Dünyası* (Women's World; 1913-1921), an Ottoman feminist periodical with eight issues published entirely in French, partly to inform the foreign press of the situation, the struggle and the claims of Ottoman women, and partly to create a dialogue with their European counterparts. *Türk Kadın Yolu* (The Turkish Women's Path; 1925-1927), the official journal of the Union of Turkish Women, the last women's periodical published in Ottoman script, is the only journal of the first wave feminist movement in Turkey at that time. It also sheds light on the international relations of early republican feminists. A section of this journal entitled *World Women's Post* published writings and correspondence between Turkish feminists and their Western counterparts. When defining the issues surrounding gender and archiving in the collections of the Women's Library, we have to underline that the women's archives movement is at the beginning of this historical process.

Although individual efforts to preserve the private papers of women and organizational documents started long ago, a systematic preservation movement started only twenty-eight years ago with the foundation of the Women's Library in Istanbul.

It is important to keep in mind that the donation of private archives by women is rather a new concept in Turkey; and the donation of documents

before passing away is particularly rare. The first woman who donated her private papers to the Women's Library and Information Centre Foundation was Hasene Ilgaz (1902-2000), former MP. Besides this, there are a number of archives which were obtained by the special efforts and demands of the archive department of the Women's Library. One of the best examples is the comprehensive archive of Süreyya Ağaoğlu (1903-1989), one of the first woman jurists in Turkey.

The Library also has organized a considerable amount of cultural activities such as lectures, panel discussions, celebrations, concerts since its opening date. In addition to these activities, the Library has carried out many projects. Among these, Turkey's European Women's Thesaurus, the FRAGEN Project, and the "Ottoman Women's Memories" Publication Series must be highlighted since they are very significant to expand the visibility of women both locally and internationally. Turkey's European Women's Thesaurus is a result of the 4 year collective study in which many experts and academics took part in order to provide a tool for indexing and retrieving women's information in databases, on internet and in the collections of libraries and archives for researchers. As a result of the project, the newly translated 2687 terms have been adapted to Turkish language's structure. In 20 different research areas such as politics, law, economy, education, religion, culture etc., many new terms are uniquely generated for Turkey. The FRAGEN Project is a European Union project that aims to bring the feminist movement's important texts from the late 20th century into one unified platform. Along with 28 European countries, the Library has participated in the project as the representative of Turkey. Only for the project, the Library with the contributions from all over the country chose 10 texts out of all the books, the declarations, the periodicals, and the campaigns that represent the milestones of Turkey's women's movement from 1960 to these days. Furthermore, the Library has transliterated 8 women's periodicals published between 1850 and 1928 for the 20th anniversary of its foundation.

The Library also publishes an annual thematic calendar. In addition to its visual content and many functions, the calendars are crucial for promoting the Library and the inspiring women of Turkey; they are also a fundamental source of income for the Library. The bibliographies, the cat-

alogues, the annotated catalogues, the women's private papers' catalogues, and Turkey's European Women's Thesaurus are some of the publications of the Library.

The Library is open on weekdays from 8:30 a.m. to 5 p.m. You can also support the Library by sending your donations to Vakıflar Bankası, Etiler, account number 2009197, IBAN: TR44 0001 5001 5800 7286 1371 75. Moreover, we also need assistance of persons who will voluntarily work at the Library in their spare time.

BEYKOZ ÜNİVERSİTESİ

Yenilikçi vizyonu temsil eden, kalite odaklı, uluslararası yeni nesil bir üniversite olarak dikkat çeken Beykoz Üniversitesinin temeli İstanbul Kavacık'ta 2008 yılında Beykoz Lojistik Meslek Yüksekokulu'nun kurulması ile atıldı. Türkiye Lojistik Araştırmaları ve Eğitimi Vakfı tarafından 2016 yılında kurulan üniversitenin kurucu rektörlüğünü, halen üniversitenin Rektörü olan Prof. Dr. Mehmet Durman yaptı.

Beykoz Üniversitesi bünyesinde yüksek lisans programlarının sunulduğu bir Lisansüstü Programlar Enstitüsü, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi olmak üzere dört fakülte; Sivil Havacılık Yüksekokulu, Yabancı Diller Yüksekokulu olmak üzere iki yüksekokul ve Beykoz Lojistik Meslek Yüksekokulu olmak üzere bir meslek yüksekokulu bulunmaktadır.

“Fark yaratan bir üniversite olma” hedefiyle akademik hayatta varlığını 2016 yılından beri sürdüren Beykoz Üniversitesi, eğitim modeli ile yalnızca kendi alanındaki bilgiyle değil aynı zamanda 21'inci yüzyıl becerileriyle donanmış ve mezun olduğunda iş hayatına hazır mezunlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Beykoz Üniversitesi, deneyimli ve güçlü akademik kadrosu ile öğrencilerinin üniversitede edindikleri bilgileri gerçek hayatta yaşananlar ile ilişkilendirebilmelerini, öğrendiklerini uygulama olanağı bulmalarını ve eğitimleri süresince gerçek hayatın içinde olmalarını hedeflemektedir. Kültürel ve sosyal etkinlikleri aracılığıyla da öğrencilerine geniş bir bakış açısı, eleştirel düşünebilme ve farklı ilgi alanlarıyla tanışma fırsatı sunarken yenilikçi, donanımlı ve çok yönlü bireyler olarak kendilerini gerçekleştirme olanağı sunmaktadır.

Beykoz Üniversitesi bünyesindeki dört fakülteden biri olan Sosyal Bilimler Fakültesi; Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce), Psikoloji (İngilizce) ve Psikoloji Bölümleri ile uygulamalı ve kişiye özel eğitim programıyla öğrencilerini hayata ve hayallerindeki mesleğe hazırlamaktadır.

BEYKOZ UNIVERSITY

Representing an innovative vision and standing out as a quality-oriented, international new generation university, Beykoz University's roots date back to 2008 when Beykoz Logistics Vocational School was founded in Kavacak, Istanbul. In 2016 Beykoz University was formally established by the Turkish Logistics Research and Education Foundation with Prof. Dr. Mehmet Durman, who is still in office, as the founding rector.

Beykoz University has a Institute of Graduate Programmes offering post-graduate programmes, four faculties: Faculty of Business and Administrative Sciences, Faculty of Art and Design, Faculty of Social Sciences, Faculty of Engineering and Architecture; in addition, two schools namely School of Civil Aviation and School of Foreign Languages, and one vocational school, namely as Beykoz Vocational School of Logistics.

Active in the academic scene since 2016 with its goal of becoming “A university that makes all the difference”, Beykoz University seeks to graduate its students as people equipped not only with the knowledge in their fields, but also with the vital 21st century skills and ready for business life after university. Thanks to its experienced and strong academic staff, the goal of Beykoz University is to enable its students to associate the knowledge they have acquired at the university with real life experiences, and to have the opportunity to apply what they have learned and to take part in real life during their education. Through its cultural and social activities, Beykoz University offers its students the opportunity to have a broad perspective, to think critically and to develop a wide variety of interests so that they can realize themselves as innovative, well-equipped and versatile individuals.

As one of the four faculties at Beykoz University, Faculty of Social Sciences, with its departments including Political Science and International Relations in English, Psychology in English and Psychology, prepares its students not only for their dream professions but also for the life itself through its applied and customized education programs.

FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG

FES Almanya'nın en eski siyasi vakfıdır ve 1925'te kurulmuştur. Adını Alman tarihinde demokratik yollarla seçilmiş ilk devlet başkanı olan Friedrich Ebert'ten almıştır. Siyasi bir vakıf olarak çalışmalarını sosyal demokrasinin temel değerleri olan özgürlük, adalet ve dayanışmaya dayandırmaktadır. Kâr amacı gütmeyen bir kurum olarak bağımsız hareket etmekte ve günümüzün siyasi zorlukları konusunda çoğulcu sosyal diyalogu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. FES kendini Almanya'daki ve dünyadaki sosyal demokrat değerler topluluğunun ve sendikal hareketin bir parçası olarak görmektedir. 1988'den bu yana dünyanın 100'den fazla ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de yerel partnerleri ile birlikte çalışmalar yürütmektedir.

FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG

The FES is the oldest political foundation in Germany and was founded in 1925. It is named after Friedrich Ebert, the first democratically elected head of state in German history. As a political foundation, it bases its work on the core values of social democracy: freedom, justice and solidarity. As a non-profit organization, it acts independently and aims to promote pluralistic social dialogue on today's political challenges. The FES sees itself as part of the community of social democratic values and the trade union movement in Germany and worldwide. Since 1988, FES has been working with local partners in Turkey as well as in more than 100 countries around the world.

SUNUŞ

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ile Beykoz Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi'nin ortak çalışması olan **Arşivcilikte Yeni Yaklaşımlar ve Yeni Yöntemler** Çevrim İçi Sertifika Programı, 2022'nin 5-27 Mart tarihleri arasında gerçekleştirildi. Mart ayı boyunca 5-6 Mart, 12-13 Mart, 19-20 Mart ve 26-27 Mart olmak üzere Cumartesi ve Pazar günleri gerçekleştirilen sertifika programı; arşivciler, kütüphanecilik ve arşivcilik öğrencileri, kadın tarihi araştırmacıları, toplumsal cinsiyet çalışmaları bölümü öğrencileri ve araştırmacılara yönelik planlandı. Eğitimler kapsamında arşivcilik alanındaki farklı yaklaşımlar, yeni yöntemler ve uygulamalar ele alındı.

Kültigin Kağan Akbulut'un yürütücülüğünü yaptığı ilk derste, **Toplumsal Gruplar, Arşivler ve Sonrası – Arşiv Humması, Toplumsal Gruplar ve Etkileşimli İletişim konuşma başlığı çerçevesinde**, arşivlere olan ilginin artması, toplumsal grupların arşivlerle ilişkisi, uluslararası sanat kurumlarında arşivlerin tartışmaya açılması ve bağımsız bir oluşum olarak Arşivden Sonra?'nın etkinliklerinde uyguladığı iletişim stratejileri işlendi.

Köken Ergun, yürütücülüğünü yaptığı **Toplumsal Gruplar, Arşivler ve Sonrası - Arşivden Sonra?, Göçebelik ve Toplumsal Gruplar başlığı ile** bu derste Arşivden Sonra? oluşumunun kuruluşu, göçebe inisiyatifliğin anlamı, sanatçıların arşiv çalışmaları üzerine çalışmaları, toplumsal grupların arşivlerle ilişkisi ve sanat kurumlarının arşivlerle bağı üzerine bir konuşma yaptı.

Dr. Lorans Tanatar Baruh (SALT Araştırma), **Arşiv ve Araştırmanın Kesişim Noktası: SALT Araştırma başlıklı konuşmasında**, SALT Araştırma deneyiminden yola çıkarak arşiv oluşturma süreçlerindeki iş birliklerine, dijitalleştirme ve kataloglama hassasiyetlerine, belge kullanımının sınırlarına, yeni anlatımlar oluşturan web projelerine, çevrim içi sunumlar ile veri görselleştirme çalışmalarına odaklandı. Konuşmada yeni yaklaşımlar sunan projelerin, bilgi ve belge uzmanları, teknoloji profesyonelleri, bilgi sistemleri tasarımcıları ve araştırmacıların katılımıyla geliştirilmesi gereği vurgulandı.

Prof. Dr. Francisca de Haan (CEU-Central European University) ***Archive Fever, Resistance, and Loss: A Rereading of the IAV's Early History*** başlıklı konuşmasında, 1935'te Amsterdam'da kurulan ve halen dünyanın başlıca kadın arşivlerinden biri olan Uluslararası Kadın Hareketi Arşivi'nin (IAV, şimdi Atria) erken dönem tarihine odaklandı. İlk olarak, bir dizi kadın kütüphanesinin ve arşivinin kurulduğu 1920'lerin ve 1930'ların daha geniş bağlamını ortaya koydu. Ardından, kurucu başkanı Yahudi-Hollandalı enternasyonalist feminist Rosa Manus'un (1881-1942) rolüne vurgu yaparak, IAV'nin gerçek kuruluş sürecini inceledi. Son olarak bu tarihi, "Arşiv Humması" (Jacques Derrida), bir direniş alanı olarak arşiv (Kate Eichhorn) ve "Kayıp" (Antoinette Burton) kavramlarını kullanarak neden daha iyi anlayabileceğimizi ele aldı.

Prof. Dr. Tüba Çavdar Karatepe (Marmara Üniversitesi), ***Bilgiye Erişim ve Kullanıcı Odaklı Çalışmalar başlığı ile konuşma yaptı.*** Çavdar Karatepe, arşivlerde farklı türlerde karşımıza çıkan malzemenin içerdiği bilginin kullanıcının erişimine sunulması, arşivlerin temel amaçları, kullanıcı odaklı yaklaşımın bilgiye erişim için benimsenmesinin bütün arşiv süreçlerini etkilediği gibi düzenleme ve tanımlama aşamasında daha farklı bir önem kazandığı, kullanıcıların beklentilerini ve arama davranışlarını belirlemek için yapılacak çalışmaların yanı sıra, araştırmacı vasfı da taşıyan bilgi ve belge yöneticilerinin, kullanıcı odaklı çalışmalarda daha başarılı oldukları konularına değindi.

Doç. Dr. Mustafa Erdem Kabadayı (Koç Üniversitesi), ***Arşiv Belgeleri İçin Bilgisayar Görüşü ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları dersinde;*** 2016 yılından beri Avrupa Araştırma Konseyi (ERC) desteği ile Koç Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yürütülen, "1850-2000 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Türkiye'sine Sanayileşme ve Kentleşme: Karşılaştırmalı Bir Bakış (UrbanOccupationsOETR <https://urbanoccupations.ku.edu.tr/>)" araştırma projesi kapsamında, bu derste projede doktora sonrası araştırmacı olarak çalışmış olan Dr. Yekta Said Can ile ortaklaşa geliştirdikleri yöntemlerin sonuçlarını paylaştı.

Dr. Tacettin Ertuğrul (İstanbul Esenyurt Üniversitesi), ***Jacques Derrida "Arşiv Humması" dersinde;*** "Jacques Derrida bir yazı (écriture) düşünüdür, ancak onda yazı dar anlamının ötesinde bir kayıt fikrine doğru genişler. Bizi genel bir yazı kavrayışına taşıyan Derrida'nın düşüncesini

aynı zamanda arşiv üzerine bir düşünüm olarak değerlendirebiliriz” fikrinden hareket etti. Ertuğrul, arşiv hakkında Derrida ile birlikte düşünmenin olanaklarının da çoğul olduğunu, bu çerçevede Derrida’nın *Mal d’archive, une impression freudienne* adlı eserinin ise özel bir ilgiyi hak ettiğini vurguladı. Söz konusu eser, Derrida’nın 1994 yılında Londra’da “Memory: The Question of Archives” başlıklı uluslararası bir kolokyumda yaptığı konuşmanın metnidir. Bu derste filozofun arşiv meselesi üzerine gerçekleştirdiği zengin soruşturmaya odaklanıldı.

Son ders olarak, Aslı Davaz (*Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı*), **Arşiv Kaynaklarının Sessizliğini Kırma: Bir Sınıflandırma Şeması Denemesi başlığıyla bir konuşma yaptı.** Davaz konuşmasında, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde arşivcilik çalışmalarına yeni bir bakış kazandıran ve “arşivcilikte feminist dönüm noktası” (Eichhorn, 2013) olarak adlandırılan yeni bir dönem ile ilgili kadınları ve kadın hareketlerini merkezine alan yeni koleksiyonların, yaklaşımların, yöntemlerin, kataloglama kurallarının ve sınıflandırma şemalarının dönemine odaklandı. Bir kadın özel arşivi üzerinden hazırlanan ve ana unsuru arşiv yaratıcısının tarihteki rolünü ortaya koymak olan sınıflandırma şeması uygulamasının sonuçlarını bu derste ele aldı.

Dr. Rüstem Ertuğ Altınay, (*Kadir Has Üniversitesi*) **Performans ve Arşiv başlıklı dersinde**, performans kuramlarının arşiv kavramına getirdiği yenilikçi boyutların incelenmesi, kataloglamanın performatif boyutları, toplumsal hafızanın bedensel aktarımı, bir kuir öznellik alanı olarak arşiv ve dijital arşivlemenin canlı performansla ilişkisi gibi temel konular üzerinde dururken arşivin toplumsal cinsiyet ve cinsellikle ilişkisini ele aldı.

Prof. Dr. Selim Balcısoy’un (*Sabancı Üniversitesi*) **Arşivleri Anlamlandırmak İçin Yapay Zeka Yöntemleri başlıklı dersinde**, günümüzde birçok kültürel miras kurumunun; kurumun erişilebilirliğini, orijinallerinin korunmasını, tanıtımını ve internette görünürlüğünü iyileştirmek için koleksiyonlarının ve arşivlerinin bir kısmını sayısallaştırmaya başladığı, sayısal belge koleksiyonlarının çoğaldığı, bu belgelerin, sanat, tarih, matematik, fizik vb. dâhil olmak üzere yaşamın birden fazla alanına yayıldığını ve bu yeni gelişmeler çerçevesinde çeşitli yaklaşımlara ihtiyaçlar oluştuğunu anlattı. Bu konuşmada yapay zekâ yöntemleri ile arşiv çalışmalarının nasıl iyileştirilebileceği konusunda farklı vaka analizleri ele alındı.

Dr. Rüstem Ertuğ Altınay ve Prof. Dr. Selim Balcısoy'un konuşma metinlerini farklı kullanma planlamaları nedeniyle e-kitapta sunumları yer almamaktadır.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'na, Beykoz Üniversitesi Rektörü Mehmet Durman'a, Friedrich-Ebert-Stiftung'dan Yasemin Ahi'ye, konuşmacılarımız Kültigin Kağan Akbulut, Köken Ergun, Lorans Tanatar Baruh, Francisca de Haan, Tüba Çavdar Karatepe, Mustafa Erdem Kabadayı, Tacettin Ertuğrul, Ashı Davaz'a, Beykoz Üniversitesi'nin Çevrim İçi Teknik Kurulu'na, moderatörler Birsan Talay Keşoğlu, Hakkı Başgüney, Seval Ünlü, Pınar Sayan, Tuba Demirci, Esra Konan, Handan Noyan, Özgül Akıncı, Elif İnci Ünal, Eda Ermağan, Hazal Hamarat ve Hulusi Karabiber'e, konuşmacıların deşifresini yapan Serra Tüzün'e, e-kitap çalışmaları kapsamında dizgi çalışmasını yapan Yeşim Ercan Aydın'a, düzeltmen Sakine Yalçın'a ve Gülnaz Tayfur'a desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Beykoz Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi,
Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı
İstanbul - Haziran 2023

1. HAFTA

5 Mart 2022 Cumartesi

Konuşmacı: Kültigin Kağan Akbulut (Arşivden Sonra?)

Dersin başlığı: Toplumsal Gruplar, Arşivler ve Sonrası – Arşiv Humması, Toplumsal Gruplar ve Etkileşimli İletişim

Ders süresi: 13.00-14.00 / 15 dk. ara / 14.15-15.15

Soru-cevap: 15.15-15.30 (15 dk.)

Dersin kapsamı: Sanat yazarı Kültigin Kağan Akbulut’un yürütücülüğünü yaptığı bu derste arşivlere olan ilginin artması, toplumsal grupların arşivlerle ilişkisi, uluslararası sanat kurumlarında arşivlerin tartışmaya açılması ve bağımsız bir oluşum olarak Arşivden Sonra?’nın etkinliklerinde uyguladığı iletişim stratejileri üzerine konuşulacak.

Biyografi: Boğaziçi Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler okudu. Uzun yıllar Gazete Duvar, *Sanat Dünyamız* gibi yayınlara sanat yazarı olarak katkı koydu. Argonotlar Güncel Sanat yayınının kurucu yayın yönetmeni olarak çalışmalarına devam ediyor. Arşivden Sonra? inisiyatifinin üyesi.

6 Mart 2022 Pazar

Konuşmacı: Dr. Köken Ergun (Arşivden Sonra?)

Dersin başlığı: Toplumsal Gruplar, Arşivler ve Sonrası – Arşivden Sonra?, Göçebelik ve Toplumsal Gruplar

Ders süresi: 10.30-11.30 / 15 dk. ara / 11.45-12.45

Soru-cevap: 12.45-13.00 (15 dk.)

Dersin kapsamı: Sanatçı Köken Ergun’un yürütücülüğünü yaptığı bu derste Arşivden Sonra? oluşumunun kuruluşu, göçebe inisiyatifliğin anlamı, sanatçıların arşivlere dair çalışmaları, toplumsal grupların arşivlerle ilişkisi ve sanat kurumlarının arşivlerle bağı üzerine konuşulacak.

Biyografi: 1976 İstanbul doğumlu film yönetmeni/video sanatçısı. Filmleri genellikle az bilinen sosyal gruplar ve ritüellerin bu grupların yaşamındaki önemi üzerinedir. Köken Ergun’un çok kanallı video enstalasyonlarının sergilendiği uluslararası kurumlar arasında documenta,

Garage Moskova, Salt, Cakarta Bienali, Stedelijk Museum Bureau Amsterdam, Digital ArtLab Tel Aviv, Casino Luxembourg bulunmaktadır. Video işleri, aralarında Centre George Pompidou, Berlin Şehir Müzesi, Yunanistan Güncel Sanatlar Müzesi, Australian War Memorial ve Kadist Foundation’ın bulunduğu koleksiyonlara dâhil edilmiştir. Arşivden Sonra?’nın kurucu üyesidir.

2. HAFTA

12 Mart 2022 Cumartesi (öğleden önce)

Konuşmacı: Dr. Rüstem Ertuğ Altınay (Kadir Has Üniversitesi)

Dersin başlığı: Performans ve Arşiv

Ders süresi: 10.30-11.30 / 15 dk. ara / 11.45-12.45

Soru-cevap: 12.45-13.00 (15 dk.)

Ders dili İngilizce olup, katılımcılar için simultane çeviri hizmeti sağlanacaktır.

Dersin kapsamı: Performans çalışmaları alanı, performans kavramını sahne sanatlarının ötesine taşıyarak gündelik hayatı anlamak için bir kavramsal çerçeve olanağı sunar. Bu sayede toplumsal düzenin arkasında nasıl senaryolar ve prova süreçleri yattığını, sosyal ve siyasi kategorilerin ve kimliklerin nasıl sürekli tekrarlar sayesinde normalleştiğini gösterir. Performansın zamansallıkla ilişkisi nedeniyle performans çalışmaları ve eleştirel arşiv çalışmaları, birbirini besleyen iki alan olagelmıştır. Bu derste performans kuramlarının arşiv kavramına getirdiği yenilikçi boyutları inceleyeceğiz. Kataloglamanın performatif boyutları, toplumsal hafızanın bedensel aktarımı, bir kuir öznel alanı olarak arşiv ve dijital arşivlemenin canlı performansla ilişkisi gibi temel konular üzerinde dururken arşivin toplumsal cinsiyet ve cinsellikle ilişkisini de tartışmalarımıza dâhil edeceğiz.

Biyografi: Doktora eğitimini New York Üniversitesi Performans Çalışmaları Bölümü’nde tamamladı. Aynı üniversitede yürüttüğü doktora sonrası çalışmalarını Viyana Üniversitesi, Avusturya Bilimler Akademisi ve Viyana Uygulamalı Sanatlar Üniversitesi’nde sürdürdü. 2019 yılında Marie Skłodowska-Curie bursuyla Türkiye’ye döndü. Aynı yıl halen Kadir Has Üniversitesi’nde yürütücülüğünü yaptığı “Ulusal Abjeksiyonu Sahne-

lemek: Türkiye ve Diasporalarında Tiyatro ve Siyaset” başlıklı projesiyle Avrupa Araştırma Konseyi Başlangıç Fonu’na layık görüldü. İlgili alanları arasında eleştirel arşiv çalışmaları, medya ve performans kuramları, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve Türkiye kültür tarihi bulunmaktadır. Bilim Akademisi Genç Bilim İnsanları Ödülü sahibi ve Küresel Genç Akademi üyesi olan Altınay, aynı zamanda çevirmen ve oyun yazarıdır.

12 Mart 2022 Cumartesi (öğleden sonra)

Konuşmacı: Dr. Lorans Tanatar Baruh (Salt Araştırma)

Dersin başlığı: Arşiv ve Araştırmanın Kesişim Noktası: Salt Araştırma

Ders süresi: 14.00-15.00 / 15 dk. ara / 15.15-16.15

Soru-cevap: 16.15-16.30 (15 dk.)

Dersin kapsamı: Arşiv belgelerinin dijital ortama aktarılması beşerî bilimlerin gittikçe daha çok sayıda dijital proje üretmesini sağladı. Araştırmacıların talepleri de, kurumların dijitalleştirme kapasitelerini artırmaya ve yeni arşivlerin sayısal ortama aktarılmasına vesile oldu. Sayısallaştırılan belgelerin yalnızca görüntüleri değil, metadata bilgileri, dijital ağın içinde erişilebilir olmaları için her zamankinden daha fazla önem arz etmeye başladı. Günlük yaşama, insana ve mekâna dokunan tanımlamalar ile belgelerin birbiriyle konuşmasını sağlayan kavramsal etiketlere ihtiyaç arttı. Bilgi ve belge uzmanları bir yandan dönüşen arşivcilik süreçlerinde yerlerini alırken diğer yandan arşivleri bilinir ve erişilebilir kılmanın yöntemlerini oluşturmak için çalışmakta, yeri geldiğinde de araştırma projelerinin bir parçası olmaktadır. Seminer, Salt Araştırma deneyiminden yola çıkarak arşiv oluşturma süreçlerindeki iş birliklerine, dijitalleştirme ve kataloglama hassasiyetlerine, belge kullanımının sınırlarına, yeni anlatımlar oluşturan web projeleri, çevrim içi sunumlar ile veri görselleştirme çalışmalarına odaklanacak. Yeni yaklaşımlar sunan projelerin, bilgi ve belge uzmanları, teknoloji profesyonelleri, bilgi sistemleri tasarımcıları ve araştırmacıların katılımıyla geliştirilmesi gereği vurgulanacak.

Biyografi: 1997’de Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi’nin kurulmasında görev aldı. 19. ve 20. yüzyıl başı İstanbul’unun ekonomik, sosyal ve kent tarihine odaklanan araştırmaları ve yayınlarının yanı sıra “Türkiye’de Özel Arşivlerin Oluşumu Üzerine Bazı Düşünceler” başlık-

lı makaleyi kaleme aldı. Halen Salt'ın Araştırma ve Programlar Yardımcı Direktörü olarak görev yapıyor.

13 Mart 2022 Pazar

Konuşmacı: Prof. Dr. Selim Balcısoy (Sabancı Üniversitesi)

Dersin başlığı: Arşivleri Anlamlandırmak İçin Yapay Zekâ Yöntemleri

Ders süresi: 13.00-14.00 / 15 dk. ara / 14.15-15.15

Soru-cevap: 15.15-15.30 (15 dk.)

Dersin kapsamı: Günümüzde birçok kültürel miras kurumu, kurumun erişilebilirliğini, orijinallerinin korunmasını, tanıtımını ve internette görünürlüğünü iyileştirmek için koleksiyonlarının ve arşivlerinin bir kısmını sayısallaştırmaya başladı. Bu gelişme ile son yıllarda sayısal belge koleksiyonları çoğalmaktadır. Bu belgeler, sanat, tarih, matematik, fizik vb. dâhil olmak üzere yaşamın birden fazla alanına yayılmıştır. Böyle bir durum, sayısal olarak erişilebilen önemli miktarda belge oluşturur. Ayrıca, kullanıcıların koleksiyonlardaki örtük anlamları anlamalarına, ilişkileri keşfetmelerine, araştırmalarına ve koleksiyonlardan gerekli bilgileri çıkarmasına olanak tanıyan çeşitli yaklaşımlara ihtiyaç yaratır. Bu yaklaşımların temelinde farklı yapay zekâ yöntemleri yatmaktadır. Bu konuşmada yapay zekâ yöntemleri ile arşiv çalışmalarının nasıl iyileştirilebileceği konusunda farklı vaka analizleri ele alınacaktır.

Biyografi: 1996 yılından ETH Zürih'ten Elektronik Mühendisliği lisans derecesini aldı. 2001 yılında EPFL Lozan'da Bilgisayar Bilimleri alanında "Gerçek ve Sanal Dünyalar Arasında Etkileşim Tekniklerinin Analizi ve Geliştirilmesi" konusunda doktorasını tamamladı. 2001-2004 yılları arasında Nokia Araştırma Merkezi (ABD)'nde kıdemli araştırma mühendisi olarak mobil grafikler konularında çalıştı. 2004 yılından beri Sabancı Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Dr. Balcısoy, 2015 yılında MIT Media Lab ile ortak Davranışsal Analitik ve Görselleştirme Laboratuvarı'nı (BAVLAB) kurdu. BAVLAB bünyesinde iki teknopark firması kuruldu ve 10'dan fazla sanayi destekli araştırma projesi başarı ile tamamlandı. Dr. Balcısoy'un araştırma alanları: veri analitiği, görsel analitik, makine öğrenmesi, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, kültürel miras ve mobil grafiklerdir. Kendisinin 80'den fazla uluslararası hakemli dergi

ve konferanslarda yayınları, 2 IBM Araştırma Ödülü, TÜBİTAK Kariyer Ödülü ve bir adet ABD Patent Ofisi patenti bulunmaktadır.

3. HAFTA

19 Mart 2022 Cumartesi (öğleden önce)

Konuşmacı: Prof. Dr. Francisca de Haan (CEU-Central European University)

Dersin başlığı: Archive Fever, Resistance, and Loss: A Rereading of the IAV's Early History

Ders süresi: 10.30-11.30 / 15 dk. ara / 11.45-12.45

Soru-cevap: 12.45-13.00 (15 dk.)

Ders dili İngilizce olup, katılımcılar için simultane çeviri hizmeti sağlanacaktır.

Dersin kapsamı: Konuşmam, 1935'te Amsterdam'da kurulan ve halen dünyanın başlıca kadın arşivlerinden biri olan Uluslararası Kadın Hareketi Arşivi'nin (IAV, şimdi Atria) erken dönem tarihine odaklanıyor. İlk olarak, bir dizi kadın kütüphanesinin ve arşivinin kurulduğu 1920'lerin ve 1930'ların daha geniş bağlamını ele alacağım. Ardından, kurucu başkanı Yahudi-Hollandalı enternasyonalist feminist Rosa Manus'un (1881-1942) rolüne vurgu yaparak, IAV'nin gerçek kuruluş sürecini inceleyeceğim. Son olarak bu tarihi, "arşiv humması" (Jacques Derrida), "bir direniş alanı olarak arşiv" (Kate Eichhorn) ve "kayıp" (Antoinette Burton) kavramlarını kullanarak, neden daha iyi anlayabileceğimizi ele alacağım.

Biyografi: Central European Üniversitesi'nde Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları ve Tarih Profesörü'dür. Araştırma ilgi alanları ulus aşırı tarih, 19. ve 20. yüzyılda uluslararası kadın örgütleri, küresel sosyalist feminizm, Soğuk Savaş, kadın arşivleri. En son çalışması 2017 yılında yayımlanan ve Myriam Everard'la birlikte editörlüğünü yaptığı *Rosa Manus (1881-1942): The International Life and Legacy of a Jewish Dutch Feminist* (Rosa Manus (1881-1942): Hollandalı Yahudi Bir Feministin Uluslararası Hayatı ve Mirası) adlı kitaptır (<https://brill.com/abstract/title/33577>). Güncel çalışmaları arasında iki kitap projesi yer alıyor. Birincisi, şimdilik adı "The Women's International Democratic Federation: A Left-Feminist

Organization in the Global Cold War” (Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu: Küresel Soğuk Savaş’ta Sol-Feminist Bir Örgüt) olan bir monografi. İkincisi ise 2022 yılı içinde çıkması planlanan ve editörlüğünü üstlendiği, dünya çapında komünist kadın aktivistler üzerine hazırlanan bir kitap. Çalışmalarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. https://people.ceu.edu/francisca_de-haan

19 Mart 2022 Cumartesi (öğleden sonra)

Konuşmacı: Prof. Dr. Tüba Çavdar Karatepe (Marmara Üniversitesi)

Dersin başlığı: Bilgiye Erişim ve Kullanıcı Odaklı Çalışmalar

Ders süresi: 14.00-15.00 / 15 dk. ara / 15.15-16.15

Soru-cevap: 16.15-16.30 (15 dk.)

Dersin kapsamı: Arşivlerde farklı türlerde karşımıza çıkan malzemenin içerdiği bilginin kullanıcının erişimine sunulması, arşivlerin temel amaçlarındandır. Kullanıcı odaklı yaklaşımın bilgiye erişim için benimsenmesi, bütün arşiv süreçlerini etkilediği gibi düzenleme ve tanımlama aşamasında daha farklı bir önem kazanır. Kullanıcıların beklentilerini ve arama davranışlarını belirlemek için yapılacak çalışmaların yanı sıra, araştırmacı vasfı da taşıyan bilgi ve belge yöneticilerinin, kullanıcı odaklı çalışmalarda daha başarılı oldukları söylenebilir. Kullanıcıların özellikle özel arşivlerde çalışırken bilgiye hızlı ve doğru erişimleri, arşivcilerin temel sorumluluğudur. Meslektaşlar, kurumlar ve arşiv otomasyon firmalarıyla iş birlikleri ile, kullanıcıların beklentilerini farklı mecralardan okuyarak arşiv yönetimini planlamak, araştırmacıların yeni araçlarla yeni değerlendirmelere ve sonuçlara ulaşmalarını hızlandıracaktır.

Biyografi: İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü mezunu. Yüksek lisansını Gazetecilik ve Halkla İlişkiler, doktorasını Kütüphanecilik alanında tamamladı. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü’nde kütüphaneci olarak görev yaptı. Akademik hayatına İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü’nde başladı. 2005 yılından beri Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü’nde görev yapıyor. Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi ve Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı’nda çeşitli görevler üstlendi. Nadir Eserler, Kitap Yayıncılığı, Osmanlı Kütüphanesi Tarihi ve özel arşivler konularında çalışmaktan keyif alıyor.

20 Mart 2022 Pazar

Konuşmacı: Doç. Dr. Mustafa Erdem Kabadayı (Koç Üniversitesi)

Dersin başlığı: Arşiv Belgeleri İçin Bilgisayar Görüşü ve Makine ğrenmesi Uygulamaları

Ders süresi: 13.00-14.00 /15 dk. ara / 14.15-15.15

Soru-cevap: 15.15-15.30 (15 dk.)

Dersin kapsamı: Günümüzde bilgisayarla el yazısı metin okuma uygulamaları çok yetkin seviyelere ulaştı ve Latin alfabesinin yanı sıra alfabe çeşitliliğinin ve harf kombinasyonlarının daha karmaşık olduğu dil/alfabe örneklerinde de deneysel araştırmalar yürütülüyor. Biz de 2016 yılından beri Avrupa Araştırma Konseyi (ERC) desteği ile Koç Üniversitesi Tarih Bölümü’nde yürüttüğümüz, “1850-2000 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet Türkiye’sine Sanayileşme ve Kentleşme: Karşılaştırmalı Bir Bakış (UrbanOccupationsOETR <https://urbanoccupations.ku.edu.tr/>)” araştırma projesi kapsamında 19. yüzyıl Osmanlı nüfus defterlerini makine öğrenmesi temelli bilgisayar görüşü yöntemleri ile okumaya ve değerlendirmeye çalışıyoruz. Bu derste, projede doktora sonrası araştırmacı olarak çalışmış olan Dr. Yekta Said Can ile ortaklaşa geliştirdiğimiz yöntemlerin sonuçları paylaşılacaktır.

Biyografi: ODTÜ’de İktisat lisans, Viyana niversitesi’nde İktisat yüksek lisans öğrenimi gördükten sonra Münih niversitesi’nde Osmanlı endstriyelileşme pratikleri üzerine doktora çalışmasını yaptı. Doentliği İktisat ve İktisadi Düşünce Tarihi alanındadır. Geç dönem Osmanlı İmparatorluğu zerine, iktisadi ve sosyal tarih, emek ve finans tarihi alanlarında çalıştı. Endstriyelileşme ve mesleki dönüşümü tarihsel persektifle ele alan araştırma projeleri yürüttü.

2016 yılından beri yürütücüsü olduğu UrbanOccupationsOETR projesi kapsamında sayısal beşerî bilimler yöntemleri ile Güneydoğu Avrupa ve Türkiye tarihi üzerine çalışmalarına devam etmektedir.

4. HAFTA

26 Mart 2022 Cumartesi

Konuşmacı: Dr. Tacettin Ertuğrul (İstanbul Esenyurt Üniversitesi)

Dersin başlığı: Jacques Derrida'nın "Arşiv Humması" – 1

Ders süresi: 10.30-11.30 / 15 dk. ara / 11.45-12.45

Soru-cevap: 12.45-13.00 (15 dk.)

Dersin kapsamı: Jacques Derrida bir yazı (*écriture*) düşünürüdür. Ancak onda yazı dar anlamının ötesinde bir kayıt fikrine doğru genişler. Bizi genel bir yazı kavrayışına taşıyan Derrida'nın düşüncesi aynı zamanda arşiv üzerine bir düşünüm olarak değerlendirilebilir. Filozofun külliyyatı içinde bu meseleyle doğrudan ya da dolaylı olarak kesişen yollar bitimsizdir. Bu yüzden arşiv hakkında Derrida ile birlikte düşünmenin olanakları da çoğuldur. Bu çerçevede Derrida'nın *Mal d'archive, une impression freudienne* adlı eseri ise özel bir ilgiyi hak etmektedir. Söz konusu eser, Derrida'nın 1994 yılında Londra'da "Memory: The Question of Archives" başlıklı uluslararası bir kolokyumda yaptığı bir konuşmanın metnidir. Bu derste filozofun arşiv meselesi üzerine gerçekleştirdiği bu zengin soruşturmaya odaklanıyoruz.

Biyografi: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakóltesi'ndeki lisans eğitiminin ardından, Galatasaray Üniversitesi'nde Felsefe yüksek lisansını tamamladı. Galatasaray Üniversitesi ve Strasbourg Üniversitesi'nden 2016 yılında doktora derecesini aldı. Doktora sürecinde ayrıca araştırma projesi çerçevesinde Jean-Luc Nancy danışmanlığında araştırmalar yaptı. *Jacques Derrida et le problème de la technique* (Éditions L'Harmattan, Paris, 2020) adlı bir kitabı ve makaleleri vardır. Jean-Luc Nancy'den ve Jacques Rancière'den çevirileri bulunmaktadır. Felsefe tarihi ve çağdaş felsefe araştırmalarının yanı sıra, özel olarak teknik/teknoloji felsefesi üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Strasbourg Üniversitesi bünyesindeki "Centre de recherches en philosophie allemande et contemporaine (CREPHAC)" araştırma merkezinin ve Ars Industrialis derneğinin üyesidir. İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

27 Mart 2022 Pazar

Konuşmacı: Dr. Tacettin Ertuğrul (İstanbul Esenyurt Üniversitesi)

Dersin başlığı: Jacques Derrida'nın "ArşivHumması" – 2

Ders süresi: 13.00-14.00 / 15 dk. ara / 14.15-15.15

Soru-cevap: 15.15-15.30 (15 dk.)

27 Mart 2022 Pazar

Konuşmacı: Aslı Davaz (Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı)

Dersin başlığı: Arşiv Kaynaklarının Sessizliğini Kırarak: Bir Sınıflandırma şeması Denemesi

Ders süresi: 16.00-17.00 / 15 dk. ara / 17.15-18.15

Soru-cevap: 18.15-18.30 (15 dk.)

Dersin kapsamı: Kadın özel arşivlerine yönelik yeni yaklaşımlar özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde arşivcilik çalışmalarına yeni bir bakış kazandırdı ve "arşivcilikte feminist dönüm noktası" (Eichorn, 2013) olarak adlandırılan yeni bir dönem açtı. Bu dönem, kadınları ve kadın hareketlerini merkezine alan yeni koleksiyonların, yaklaşımların, yöntemlerin, kataloglama kurallarının ve sınıflandırma şemalarının dönemidir. Arşivleme sadece önümüze gelen belge yığınlarını kaynaklara dönüştürmek için yapılan koruma, kataloglama süreçleri değildir, aynı zamanda "kategorileri inşa etmek"tir. Bu kategorilerin geliştirilmesi ve sınıflandırma şemasının ana unsuru haline getirilebilmesi için önce arşiv yaratıcısı ile yürümek, farklı alanlara bakmak, toplumsal cinsiyet prizmasından geçirmek ve arkeolojik bir kazı gibi katmanları tek tek gözden geçirerek ilk bakışta görünmeyen bilgilere ulaşmak gerekir. Bu bakış açısıyla bir kadın özel arşivi üzerinden hazırlanan ve ana unsuru arşiv yaratıcısının tarihteki rolünü ortaya koymak olan sınıflandırma şeması, ders kapsamında ele alınacaktır.

Biyografi: VIII. Paris Üniversitesi'nde Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde eğitim aldı. Besançon Üniversitesi'nde dil bilim ve yabancı bir dil olarak Fransızca eğitimi konusunda öğrenim gördü. Mütercim tercüman olarak çalıştı ve makale, kitap çevirileri yaptı. 1990'da Jale Baysal, Füsun Akatlı, Füsun Ertuğ Yaraş ve şirin Tekeli'yle birlikte Kadın Eserleri

Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nı kurdu. Toplumsal amaçlı birçok STK'da görev aldı, çeşitli projelerde ve yayıncılık alanında çalıştı. Kadın konulu belgelerin sağlanması, korunması ve araştırmacıların kullanımına sunulması; kadın merkezli arşivcilik tarihi ve kadın tarihinin belleği konuları üzerine çalışıyor. *Bir Kadın Arşivini Okuma Denemesi: Necile Teyfik Arşivi Açıklamalı Kataloğu (1924-1954); Eşitsiz Kız Kardeşlik: Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği; Hanımlar Âlemi'nden Roza'ya Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası: 1928-1996* olmak üzere üç kitap çalışması ve kadın merkezli arşivcilik üzerine çok sayıda yazısı ve makalesi bulunuyor.

TOPLUMSAL GRUPLAR, ARŞİVLER VE SONRASI – ARŞİV HUMMASI, TOPLUMSAL GRUPLAR VE ETKİLEŞİMLİ İLETİŞİM

Kültigin Kağan Akbulut
5 Mart 2022 Cumartesi

Birsen Talay Keşoğlu: Merhaba. Herkese hoş geldiniz demek istiyorum. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ile Beykoz Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi'nin ortak çalışması olan Arşivcilikte Yeni Yaklaşımlar ve Yeni Yöntemler Çevrim İçi Sertifika Programı'na hoş geldiniz. 5-27 Mart arası dört hafta sürecek bu programımız. Sekiz haftalık dersin altı haftasına katılmanızı bekliyoruz. Tanıtım yapması için sözü Hakkı Başgüney Hoca'ya bırakıyorum, buyurun.

Hakkı Başgüney: Sanat yazarı Kültigin Kağan Akbulut'un yürütücülüğünü yapacağı bu derste arşivlere olan ilginin artması, toplumsal grupların arşivlerle ilişkisi, uluslararası sanat kurumlarında arşivlerin tartışmaya açılması ve bağımsız bir oluşum olarak Arşivden Sonra?'nın etkinliklerinde uyguladığı iletişim stratejileri üzerine konuşulacak. Kültigin Kağan Akbulut'u da isterseniz tanıtayım. Kendisi Boğaziçi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler okudu. Uzun yıllar Gazete Duvar, Sanat Dünyamız gibi yayınlara sanat yazarı olarak katkı koydu. Argonotlar Güncel Sanat yayınının kurucu yayın yönetmeni olarak çalışmalarına devam ediyor. Aynı zamanda kendisi Arşivden Sonra inisiyatifinin üyesi. Evet, Kültigin söz sende. Ben sana yardımcı olacağım, özellikle soru-cevap kısmında chat'ten yazılacak soruları sana ileteceğim. Programa göre hareket edeceğiz, sözü sana bırakıyorum.

Kültigin Kağan Akbulut: Çok teşekkürler. Herkese selamlar, günaydın, bu cumartesi sabahı burada olduğunuz için hepinize çok teşekkürler. Umarım hepiniz için keyifli, bol tartışmalı bir program olur. Belki de şöyle yapabiliriz, erken buluştuk zaten, kendini tanıtmak isteyenler kameralarını

açıp nerede okuduklarını ve bu sertifika programına neden katıldıklarını açıklayabilir mi?

İrem Ünal: İrem Ünal ben, Koç Üniversitesi'nde çalışıyorum kütüphaneci olarak. Suna Kırac Kütüphanesi'ne bağlı bir kütüphanede, Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi Kütüphanesi'nde çalışıyorum. Kütüphanecilik mezunuyum ve kadın merkezli arşivcilik üzerine tez yazıyorum, yüksek lisans yapıyorum aynı bölümde. Bu programa katılma sebebim de tam olarak bu. Bu yazdığım tezle ilgili katıldım programa. Kısaca kendimi böyle tanıtabilirim. Herkese şimdiden verimli ve keyifli bir program diliyorum.

Yaman Alkan: Merhaba, ben Yaman Alkan. Sürdürülebilir hizmetlerin yönetici ortağı olarak uluslararası bir şirkette çalışıyorum. Kurumsal hayattayım aslında, sadece hobi amaçlı koleksiyon yapıyorum. Burgazada'yla ilgili efemeralar topluyorum. Bu da sadece meraktan katıldığım bir sertifika programı. Projemin adı Burgaz Island, İngilizce olarak takip etmek isteyenler için. Buradaki efemeraların izine düşüp oradaki hayatların hikâyelerini anlatmaya çalışıyorum. Benden bu kadar, programı merakla bekliyorum, teşekkürler.

Birsen Talay Keşoğlu: Merhaba, Kültigin Bey'e ben de bir hoş geldiniz demek isterim. Beykoz Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeyim. Kadın Eserleri Kütüphanesi Bilgi Merkezi Vakfı'yla birlikte düzenliyoruz bunu. Kültigin Bey, hoş geldiniz.

Füsun Ertuğ: İyi günler, herkese merhaba. Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin kurucularındanım. Görsel arşivle ilgileniyorum kütüphanede, o nedenle ben de bu yeni arşivcilikte yeni arayışlara büyük bir heyecanla katıldım ve umarım çok iyi bir çalışma yapacağız. Herkese tekrar hem kütüphane adına hem de bütün bu çalışmaya emeği geçenler adına teşekkür etmek istiyorum, sağ olun.

Ashlı Davaz: Kültigin Bey, ben de size hoş geldiniz demek istiyorum. Gerçekten çok heyecan kattınız bu programa. Bu dersi, bu sertifika programını hepimiz heyecanla bekliyoruz. Hoş geldiniz diyorum, heyecanla bekliyoruz, teşekkür ederim.

Orhan Murat Çolak: İsmim Orhan Murat Çolak. İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nin arşiv bölümünün sorumlusuyum. Yaklaşık 25 yıldır bu görevdeyim, yani kendi mesleğimizde yeni oluşumlar, neler

var, bunu merak ettiğimizden, yönlendirildiğimizden dolayı buraya baş-vurdum ve ilgiyle bekliyorum. Umarım başarılı bir toplantı olur, teşekkür ederim.

Banu Toptaş: Ben Ataşehir Belediyesi'nde çalışmaktayım. İsmim Banu Toptaş. Merhaba Kültigin Hocam. Ben de kütüphanemize daha faydalı olabilmek için, arşiv bölümünde yenilik olarak neler varmış, onları öğrenmek için belediyemiz adına katıldım. Hepimize başarılar diliyorum, heyecanla bekliyorum.

Kültigin Kağan Akbulut: Çok teşekkürler. Tanıdık yüzleri de gördüm, çok güzel oldu, herkese çok teşekkürler tekrardan. Ben de biraz daha açarsam, son 10 senedir güncel sanat alanında, Gazete Duvar, Sanat Dünyamız, İstanbul Art News gibi birçok yere katkıda bulunuyorum. İki sene boyunca sanatta ve medyada sansüre karşı platform olan Susma Platformu'nda editör olarak çalıştım. 2017'de Güncel Sanat Bülteni ismiyle bir e-bülten başlatmıştım. Geçen yıl da bu bülteni Argonotlar isminde bir online yayın platformuna dönüştürdük. Şu an tam zamanlı işim de bu güncel sanat yayınının yürütücülüğünü yapmak. Ama bugün burada Argonotlar adına değil Arşivden Sonra? adına bulunuyorum. Bu arada bugün, Arşivden Sonra inisiyatifinin diğer üyesi olan Köken Ergun konuşma yapacaktı, ancak şu an bir sanatsal proje için Katmandu'da ve interneti iyi olmayan bir yerde. Yarın daha düzgün bir yere geçecek, oradan size bağlanacak. Köken size Arşivden Sonra?'nın oluşumunu, başlangıç sürecini anlatacak, çünkü o ilk kurulduğu andan beri içinde, yani kurucularından biri Köken, Hasan Özgür Top'la beraber. Sezon diye ayırıyoruz biz, ben ikinci sezonda bu ekibe dahil oldum. Çoğunlukla iletişim ve medya çalışmalarına destek olmak üzere dâhil oldum, birazdan anlatacağım zaten. Biz herkesin birlikte karar aldığı, ancak kendi profesyonelliğine göre farklı alanlarda katkı da koyduğu bir ekibiz. Arşivden Sonra? web sitemizde göreceğiniz tarifle, bağımsız, göçebe bir oluşum ve arşivin toplumsal hayattaki etkisi üzerine çalışmalar yapıyor. Bu bizim gönüllü yaptığımız bir iş; zaten geçen yıla kadar da sıfır bütçeyle çalışıyorduk. Bundaki asıl amacımız kendi merak ettiklerimizi araştırmak; mesela konuşmak istediğimiz insanlarla konuşmak, bakmak istediğimiz arşivlere girmek; temel amacımız bu aslında. Köken de sanatçı pratiğinde arşivlerle ilgilenen bir kişi. YouTube'daki videolarımızda Köken'in konuşmasını bulabilirsiniz. Ben sanatta arşivin kullanımı

ve arşivin toplumsal hayattaki rolü üzerine uzun yıllardır yazıp çiziyorum çeşitli şekillerde veya röportajlar yapıyorum. Biz arşivler üzerine konuşmalar, etkinlikler, atölyeler düzenliyoruz ama bence ne yaptığımızdan çok ne yapmadığımız bizi tarif ediyor. O da şu: Mesela biz kendimiz bir arşiv yapmıyoruz, bizim bir arşivimiz yok. Arşiv yapıyoruz sanıp soranlar da oluyor veya bizim buradaki konuşmalarımızı görüp bu arşivleri bizim yaptığımızı düşünenler oluyor ama biz arşiv yapmıyoruz, biz akademik araştırma da yapmıyoruz. Hatta Aslı Hanım'la buraya katılmamız için konuşurken, biz akademisyen değiliz, biz akademik konuşma yapmıyoruz demiştik. Köken'in tabii doktor unvanı var ama bu çalışmayı akademik çalışmalarımızın dışında tutuyoruz. Temelde yaptığımız şey, aslında, arşiv yapanlar ve arşiv üzerine düşünenlerle toplulukları bir araya getirmek, bağımsız arşivcileri bir araya getirmek. Biraz önceki tanışmamızda Burgazada üzerine çalışan beyefendi gibi, bunları topluluklarla bir araya getirmek. Bu seminerde de arşivlere olan ilginin artması, Türkiye'deki ve dünyadaki sanat kurumlarında arşivlere olan ilginin artması, toplumsal grupların arşivlerle olan ilişkisi ve Arşivden Sonra?'nın iletişim stratejisi üzerine etkinliklerimizden örnekler vererek anlatacağız. YouTube kanalımızda konuşmaları sırayla bulabilirsiniz, ama ben burada o sıraya göre değil de kendi sıraya göre örnekler vereceğim.

Şimdi arşivlere olan ilginin artması meselesinde hepinizin bildiği bir isimle başlamak istiyorum, o da Saadet Özen. Saadet Özen bizim üçüncü sezonumuzun ilk konuşmacısıydı. Neden Saadet Özen'le üçüncü sezona başladık, çünkü uzun zamandır Saadet Hanım'ı takip ediyorduk. Ben Twitter'dan da takip ediyordum, arşiv üzerine çalışmalarını takip ediyordum. Saadet Hanım'ın da kendine sorduğu bir soruydu bu, neden Saadet Hanım'ın paylaştığı bu videolar, fotoğraflar çok ilgi çekiyor, neden onlarca paylaşım alıyor, onlarca yorum alıyor, herkes üzerine yazıyor; biri bir şey sorduğunda, size şu fotoğraftaki şurası neresidir diye sorduğunda onlarca kişi buna destek olmaya çalışıyor, biraz aslında buradan ve nostalji eleştirisinden yola çıktık biz Saadet Hanım'la konuşmaya. Buna karşı genel bir nostalji eleştirisi yapılıyor ama Saadet Hanım'la nostalji eleştirisinin eleştirisini yapalım, çünkü aslında bu fotoğraflara ilgi duyulması, bu nostalji hissi o kadar da kötü bir şey değil üzerinden ilerledik. Bu da en kalabalık konuşmalarımızdan biriydi zaten.

Biz bu etkinliği Yapı Kredi Kültür Sanat'ta düzenledik, biraz buna da değineyim. Göçebe bir oluşum olduğumuzu söylemiştim, dolayısıyla bizim yerimiz yok veya direkt olarak bağlantıda olduğumuz veya bütün etkinliklerimizi yaptığımız bir mekân yok. Biz aslında hem konuşmacıya göre, hem konuya göre, bağlama göre, hem de biraz o andaki çeşitliliği sağlayarak ilerliyoruz. Mesela aynı kurumda devamlı konuşma yapmak istemiyoruz. Bu tarz farklı dinamikleri göz önüne alarak mekânlara karar veriyoruz. Yapı Kredi Kültür Sanat o zaman yeni açılmıştı, insanların devamlı gittiği heyecanlı bir yerdi. Pandemi öncesinden bahsediyorum. Saa-det Hanım da Yapı Kredi Kültür Sanat'ı, Yapı Kredi Yayınları'nın içinden biri olarak anlatmıştı o konuşmada. Çünkü ilk çevirmenliğe başladığı yıllarda orada hep bulunmuş, oraya çeviri yapmış. Böyle farklı bağlar olsun ki hem konuşmacımız rahat etsin hem de gerçek olarak o topluluklarla buluşsun istiyoruz konuşmalarımız. Arşivlere olan ilginin artması biraz buradan. Türkiye üzerinden düşünersek, ancak sadece Türkiye'de değil dünyada da arşivlere olan ilgi özellikle sanat kurumlarında çok artıyor.

Şimdi biraz daha açacağım konu da arşivlerin topluluklarla ilişkisi. Çünkü aslında Arşivden Sonra?'nın temel meselesi arşiv yapan insanlarla o arşivin öznesi ya da parçası olan kişileri ve toplulukları bir araya getirmek. Burada tabii ki özne kavramı önemli çünkü arşivcilikte, belki biraz hissedebiliyorsunuzdur ya da bununla ilgili akademik yazılar da var zaten, genelde özneler biraz dışında tutulup arşivler yapılabiliyor, öznelerle bu arşivlerin bağları tam kurulamayabiliyor, dolayısıyla da hevesle ve merakla, bazen de kötücül niyetlerle arşiv tutanlar var. Önümüzdeki örneklerde göreceksiniz ama bu işin özneleri nerede diye soruyorduk biz. Şimdi size en kalabalık etkinliklerimizden biri olan Serdar Soydan'ın konuştuğu "Kayıp Ailemin İzinde: Bir Lubunya Arşivinin Öyküsü" isimli konuşmadan bahsedeceğim. Serdar Soydan gerçek bir bağımsız arşivci, arşivle ilgili hiçbir akademik geçmişi yok, bir dernek değil, bir kurumsallığı, hiçbir şeyi yok. Sadece kendi meraklarından yola çıkarak bu arşive girmiş, başka meslekler yapıyor, çeşitli kitaplara editörlük yaptığını görebilirsiniz. Kayıp Ailemin İzinde dediği de aslında bundan yaklaşık 20 yıl önce, kendini bulmaya çalışan ve yalnız hissetmek istemeyen bir eşcinsel olarak başladığı yolculuk. Peki, başka kimler var, bir dönem hatırlarsınız çok dolanan bir "Bir ben, bir Zeki Müren mi var acaba" lafi

vardı. Aslında Serdar'ın hikâyesi de böyle bir hikâye, acaba başka kimler var diye başladığı bir hikâye, ama bizim gibi bağımsız arşivlerle ilgilenen biri için de heyecanlı bir mesele. Serdar ne yapıyor, konuşmasında detaylı izleyebilirsiniz, özellikle 70'li yıllardaki trans sahne sanatçılarının albümlerini, onlarla ilgili haberleri, varsa plakları, kasetleri vs. onları biriktiriyor, zaten konuşmasında da bu albümlerden bir müzikle başlamıştı ve aslında Serdar'ın tuttuğu bu arşiv 40'lı yıllara kadar da uzanıyor. Türkiye'deki LGBTİ+ hareketinin, LGBTİ+'ların tarihine dair en detaylı arşiv şu anda. Burada da bu topluluklarla ilişki meselesi önemli. Topluluklarla ilişki meselesi şu açıdan önemli, biz bu konuşmayı 2018'in başında yapmıştık. Tam da o ara Ankara Valiliği'nin LGBTİ+ etkinliklerine dair getirdiği bir yasak vardı, hatta Pembe Hayat Derneği uzun süre etkinlik yapamadı, diğer dernekler de etkinlik yapamadı. Tüm LGBTİ+ bağlantılı etkinlikler veya LGBTİ+ derneklerinin yaptığı etkinlikler Ankara Valiliği tarafından yasaklanmıştı. Benzer bir yasak İstanbul'a, Beyoğlu çevresinde olmak üzere geldi, bu da Pera Müzesi'nde gerçekleşecek LGBTİ+ temalı kısa filmler üzerineydi. İstanbul'da da bu yasaklanmıştı. Bir yandan da derneklere baskılar sürüyordu. Tam gergin bir dönemdi ve tabii ki şöyle bir şey de oldu: Mesela biz nerede yapalım, farklı yerlerde yapmalıyız bu etkinliği diye düşündüğümüzde Cezayir Restoran'ı düşünmüştük. Cezayir Restoran'ın bir katı etkinliklere ayrılmış durumdaydı. Farklı kişiler, kurumlar genelde etkinliklerini yapıyor. Bazen para vererek kiralıyor ama genelde de ücretsiz bir şekilde tutuluyor, orada etkinlikler yapılıyor. Biz de ilk başta Cezayir Restoran Onur Haftası'nda da etkinliklere açık bir yer ve tatlı da bir yer, bir yandan yan tarafta çay içebiliyorsun, bir yandan devam edebiliyorsun, uzun süren konuşmalarda, bence hoş bir ortam, orada yapalım demiştik. Tabii restoranın bir güvenliği yok, o kadar çok kişi kaldıramayacak vaziyette. Biz burada güvenlik endişesini öne koyduk; burada yapsak nasıl olacak, devam edebilecek miyiz, yapabilecek miyiz, bir saldırı olur mu, bir yasaklama gelirse bunu nasıl yapacağımız gibi sorular... Dolayısıyla da biz sonra bunu Salt Galata'ya aldık. Neden Salt Galata'ya aldık? Biraz daha güvenliği olan, en azından çok kalabalık olursa veya karmaşa yaşanırsa bizim dışımızda bina görevlilerinin idare edebileceği bir mekândı Salt Galata. Çünkü o zaman biz ekip olarak sadece dört kişiydik.

Biraz da iletişim stratejisine değineceğim. Bu en kalabalık etkinlikti. Hatta o konuşma yapılan oda dolmuştu, yan tarafa da ekran yansıtmiştık ve o oda da dolmuştu. Ben inanmamıştım. Hatta Salt’la da konuştuğumuzda galiba bir-iki film dışında hâlâ da en kalabalık etkinliği olmuştu Salt’ın. Burada topluluklara hitap etmek derken de şuna önem vermek gerekiyor, iletişim kısmına tekrar değineceğim ama üç kuşaktan LGBTİ+ bu konuşmaya geldi. 60 yaş üzeri translar da oradaydı, gençler de oradaydı ve bizim için çok heyecan verici bir şeydi bu. Hatta şunu görmüştüm, uzun zamandır LGBTİ+ alanında böyle kalabalık bir etkinlik ben de görmemiştim. Yürüyüşler vs. dışında bir konuşma, bir etkinlik içinde böyle bir kalabalığı ben de 10 yıldır görmemişim, çünkü burada farklı kuşaklara hitap edebilmemiz vardı aslında. Birincisi, konuşmacımız Serdar Soydan arşiv yaptığı herkesçe bilinen biriydi, Serdar Soydan zaten herkesin arkadaşıydı, Lambdaİstanbul Derneği’nin kurucularından vs. ve herkesin bu arşivi yaptığını, burada heyecanlandığını ve farklı malzemeleri topladığını biliyordu. Konuşmacımız tanınan biriydi ama bu arşivler de pek önemsenmiyordu. Hem harekette önemsenmiyordu hem de arşivciler tarafından önemsenmiyordu. Aslında ona hak ettiği önemi atfetmiş olduk konuşmayı yaptırarak. Sonra zaten Serdar farklı programlarda, İKSV Bienali’nin araştırma programında ve birkaç tane daha farklı yerde bu arşivi kullandı ve farklı çalışmalar, araştırmalar, danışmanlıklar yaptı. Hatta bu konuşma sonrasında da özellikle transların ameliyat öncesi fotoğraflarının kullanılması üzerine ayrı bir tartışma döndü, bunu da belki bulabilirsiniz. Bu tartışmayı açmak, bu farklılıkları ortaya çıkarmak bizim için de önemliydi.

Topluluklar derken bir diğer konuya geçeyim, o da bu yıl yaptığımız uluslararası çalışmanın parçası olan iki etkinlikti. Bonaventure Soh Bejeng Ndikung’un başında olduğu SAVVY Contemporary isimli oluşum, arşivlerle ilgili bir çalışma yapıyordu, siz de bunun bir parçası olun dediler. Biz de bu kapsamda uzun süredir üzerine düşündüğümüz ama ne yapsak acaba, dediğimiz iki meseleyi ele aldık. Bu arada genelde elimizde malzemeler vardır; birileriyle konuşmuşuzdur, okuduğumuz bir şeyler vardır, gördüğümüz bir şeyler vardır ama bunları böyle yavaş yavaş geliştiririz. Mesela bir yandan biri devam eder, ama bir türlü bitmez, bir yandan birileri de vardır onlar hızlıca hemen o kişiyle tanışırız, çok heyecanlanırız, o da heyecanlanır ve hadi yapalım der, onu hemen işlerliğe

süreriz. Burada da iki meseleyi ele aldık; birincisi Afro Türkler, ikincisi de Romanlar üzerine, Roman arşivleri üzerine. Afro Türkler sanırım 10 yıl önce yeniden keşfedildiler, arada bir tekrar nüksediyor, Afro Türklerle ilgili bir şeyler yapılıyor, çok ünlü bir YouTuber var, o mesela Ege’de yaşayan Afro Türklerin genelde yaşadıkları bir köye gitti, onlarla ilgili bir video yaptı vs. Peki bu Afro Türklerin bir arşivi var mı diye biz aslında giriştik, ne yapabiliriz buna dair diye giriştik. Tarih Vakfı’nın zamanında yaptığı bir arşiv vardı, ama maalesef o arşiv kaybolmuş. Tarih Vakfı’nın arşivine ulaşmaya çalıştık, bir web sitesi, bir AB projesi vardı, başka çalışmalar vardı, bu alandaki en iyi çalışmaydı aslında. Zaten Afro Türk derneğinin kurucusu Mustafa Bey de o projenin danışmanlarındandı, ama maalesef bu arşiv kaybolmuş. Tarih Vakfı’ndan istediğimizde de, buradan geriye ne kaldı diye, maalesef çok yeterli bilgi veremediler bize. Gördüğümüz kadarıyla o arşivin çok küçük bir kısmını arşivlerden bulabildiler, muhtemelen vardır ama en azından bize veremediler. Bu iki etkinlik artık uluslararası proje olduğu için, büyük içerikte bir etkinlik olduğu için birçok şeyi zorladık, o da nedir, Afro Türklerin çoğu Ege bölgesinde yaşıyor, bilirsiniz. Bu arada bu konuşma sadece o etkinliğin tek bir parçası, bu artık ilk defa bir konuşma değil de bütün gün süren bir etkinliğe dönüştü. Bunun içinde ufak bir fotoğraf sergisi oldu, daha önce yapılan, hazırlanan bir fotoğraf kitabını sergileştirdik, projenin parçası yaptık. Afro Türk grubu vardı, onlar bunun parçası oldu. Genç Afro Türklerden bir DJ vardı İzmir’de yaşayan, geceyi onun DJ’liği ile kapattık. Bunun dışında Amerika’dan bir akademisyen vardı Afro Türkler üzerine çalışan, o bir konuşma yaptı Zoom üzerinden. Size şu anda gönderdiğim video da Fatmagül Kırcı’nın yaptığı “Batı Anadolu’da Siyahlara Bakışın Belleksel Perspektifi” konuşması. Kendisi tarihçi ama şu an tarihçi olarak çalışmıyor, o aslında çok kişisel hikâyesiyle üniversite zamanında ve şu an dernekte yaptığı araştırmaları bir araya getirip bir konuşma yaptı. Afro Türklerin tarihini, onların bu toprakta hem olumlu hem olumsuz yaşadıkları birçok şeyi bu konuşmada anlattı. Dedğim gibi bütün gün süren bir etkinlikti bu, içinde iki konuşma, müzik, yemek de vardı. En sonda geceyi genç bir Afro Türk’ün DJ’lik performansı ile bitirmiştik. Bu etkinliği biz İzmir’de yaptık. İzmir tabii çok bilmediğimiz bir yer, benim yılda bir ya da iki kez gittiğim bir yer. Nerede yapacağız? Bu kadar müzik yapan, dans eden bir

topluluğu da bir belediye salonuna sokup bu etkinliği yapmak istemedik. İnteraktif olabilecek konuşmalardan sıkılınca insanların kenarda çay içebilecekleri veya muhabbet edebilecekleri bir yerde yapalım dedik. Orada da Darağaç İnisyatifi'ni keşfettik. Darağaç bir bölge İzmir'de. Alsancak'a 2-3 durak mesafede. Darağaç'ta Darağaç isminde bir sanat inisiyatifi var, aslında burası otopark, araç tamirlerinin yapıldığı bir yer. Darağaç da birkaç sanatçının kurduğu bir inisiyatif, hatta orada yatıp kalkıyorlar ve sosyal etkileşime açık bir yer. Oraya devamlı insanlar geliyor, sanatçılar geliyor, yardım istiyorlar veya orada birlikte proje üretiyorlar, film gösterimi yapıyorlar. Böyle etkileşime açık bir ortam ve biz de orada yapmak istedik, onlar da projemizin bir parçası oldular. Bütün gün süren etkinliği orada yapmış olduk. Bu sene uluslararası proje kapsamında yaptığımız çalışma da Roman arşivleri üzerine. Oradaki temel aslında *Çingeneler Zamanı*'ndan sonra Roman halkını arşivlerle konuşmaktı. Burada da biz iki konuşmacılı bir çalışma, bir "duo konuşma" yaptık. Bir akademisyenle, bir de sivil toplumcu, sivil alandan biriyle konuştuk. Biri Gonca Girgin, Roman müziği üzerine bir kitabı var; diğeri Elmas Arus, Sıfır Ayrımcılık Derneği'nin kurucusu ve şu an direktörü.

Gonca Girgin'le başlayalım, bu araştırma sürecinden bahsedeyim. Türkiye'de Roman arşivleri deyince çoğunlukla Osmanlı'ya gidiliyor, yani Roman arşivleri ne var diye baktığımızda herkes Osmanlı'dan bahsediyor. Osmanlı'daki arşivler, kayıt defterleri vs. buralara gidiyor. Bu konuda çok değerli çalışmalar var, ancak Osmanlı dönemindeki Romanların bugünkü Romanlara ne anlattığı, o dönemki arşivler bugünkü Romanlara ne konuşacak, bu meçhuldü bizim için. Çok bir şey çıkmayacaktı oradan. Dolayısıyla bugüne dair neler söyleyebiliriz diye düşünmeye çalıştık ama maalesef pandemi dönemine denk geldi araştırma sürecimiz ve biliyorsunuz Romanlar pandemiden en çok etkilenen topluluklardan biri oldular, çünkü kırılgan bir topluluk. Hacer Foggo bu konuda bir sürü araştırma yapıyor, birçok Roman çocuk okula gidemiyor, yetersiz besleniyor vs. Böyle bir ortamda arşivleri konuşmak bizim için de zordu, aynı zamanda topluluklara ulaşmak da biraz zordu. Ben Kurtuluş son durakta yaşıyorum, Romanların çok yaşadığı bir yer, evimin karşısında Romanları görüyorum zaten, buradaki etkinlikleri de görüyorum. Ama Roman derneği dediğimiz yer aslında bir kıraathane oluyor, insanların bir araya geldiği

kıraathaneler kapalıydı. Romanlar genelde düğünlerde bir araya geliyordu müzisyen olarak, düğünler gerçekleşmiyordu. Dolayısıyla bu sosyal ortamlar dışında ulaşamadığımız topluluğa biz nasıl ulaşacağız sorunu vardı. Biz birçok kişiyle iletişime geçtik, birçok kurumla iletişime geçtik ama Roman topluluklarına ulaşmak pek kolay değildi. Bunu bir akademisyen, bir de alandan biriyle, bir dernekle yapalım dedik. Bu etkinliği de Postane İstanbul'da yaptık. Yeni açıldı; hatta bu Postane'nin ilk etkinliklerinden biriydi. Galata Kulesi'nin alt tarafında, yeni açılan bir mekân. Mekân'ın kurucuları arasında Sıfır Ayrımcılık Derneği'nin üyeleri de vardı. Postane'nin de amaçlarından biri toplulukları bir araya getirmek. Yeni bir mekân, bir enerjisi de vardı, çok güzel bir terası da vardı. O zaman pandemi koşulları sürüyordu, daha sertti. Maskesiz insanlar nasıl oturacak diye terasta yapalım demiştik, dolayısıyla Postane İstanbul'da yaptık. İlk konuşmacımız Gonca Girgin'in Roman müziği üzerine bir kitabı var. İTÜ'de müzik bölümünde akademisyen. Son 15 yıldır, çeşitli açılım süreçleri yaşıyoruz ya, Türk açılımları, Alevi açılımları, Roman açılımları vs., o açılım süreçlerine dair bir anlatı sundu. Tabii ki sadece Türkiye'ye dair bir şey değil aslında, dünyada da 90'lardan sonra, özellikle Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Romanlar yeniden keşfedildi. Bunlarla ilgili filmler çıktı, mesela *Çingeneler Zamanı*. Biz de zaten o yüzden konuşma başlığı olarak "Çingeneler Zamanı'ndan Sonra" dedik, sonrasında ne var diye. Müzisyenler çıktı, dünyaca ünlü müzisyenler çıktı. Gonca Hanım da zaten müzik üzerinden ilerletiyordu doktora tezini. Romanlara dair heyecan, his, Roman dans yarışmaları, "Roman Star" diye bir yarışma vardı mesela. Bütün bunlardan sonra Romanların elinde ne kaldı, bütün bunlardan sonra Romanlara dair nasıl bir anlatış sunduk, gibi bir yerden yola çıktı Gonca Hanım. Özellikle çok gerilere gitmedik, genellikle Romanlardan bahsederken Hindistan'a kadar gidiliyor, çoğunlukla da 200 yıllık modernleşme sürecinde Romanların arşivleri üzerinden, Romanlar ne yaşadı, nasıl ilişki kurdu, topluluklar nasıl oluştu gibi konulara değindik. Tabii burada temel olarak bizim ilgamizi çeken nokta şuydu: arşiv yapmak, biriktirmek, diyalim alfabe kitabı çıkarmak, sözlük çıkarmak... şu an böyle olumlu işler gibi, olumlu kavramlar gibi görünüyor ama aslında bu meseleler biraz faşizmle de bağlantılı. İlk Roman sözlüğünü yapan kişi veya Romanlar üzerine ilk araştırmalar yapan kişiler, arşiv kayıtlarını tutan kişiler, aslında bu insan-

ları stigmatize etmek için bu arşivleri yaptı, bu sözlükleri, Roman kültürünü geleceğe taşıyalım diye değil. Bu kelimeleri konuşan birini duyarsanız bu Çingene'dir demek için aslında bu çalışmaları yaptılar. Dolayısıyla arşivlerin iktidarla olan bağı burada önemli. Aslında her zaman iktidarla ilgili de burada daha görünür ve daha net bir meseleye dönüşüyor arşivlerin ilişkisi.

Elmas Arus'a geçeyim, o da ikinci konuşmacımızdı. Yirmişer dakikalık aralarla oldu bu konuşmalar. Elmas Arus da Sıfır Ayrımcılık Derneği'nin başında şu an, kurucusu aynı zamanda. Kendi ailesi içinde üniversiteye gidebilen ilk kadınlardan, Radyo-Sinema okumuş, iletişim alanında çalışmış, Sinema okumak üzere yola çıkmış. Ben Roman'ım ama hiçbirini tanımıyorum, Romanları tanımıyorum, diye yola çıkıyor ve biraz hadi bakalım neler çıkacak diyerek, biraz da hevesle ve merakla bir film çekmeye çalışıyor. Filmin ismi de *Buçuk*. Bence halen Romanlar üzerine çekilen en iyi film, Türkiye'deki Romanlar üzerine çekilmiş en iyi belgesel. Çünkü bir yandan müthiş bir arşiv belgesi. TRT'de birkaç tane belgesel var. Bunların dışında Türkiye'de kaç tane Roman var, bu Romanlar neredeler, hangi bölgeler, o Romanlar bilmem necidir, onlar Abdal'dır, bunlar bilmem nedir vs. gibi farklı Roman topluluklarını, Roman halklarını görebileceğiniz bir belgesel. Aynı zamanda dilleri ve gelenekleri de burada anlatılıyor. Bu açıdan çok iyi bir arşiv çalışması ve belki de Tarih Vakfı'nın sonra yaptığı çalışmalar da buna dahil edilebilir. Bence şu ana kadarki en iyi arşiv çalışması, ama aynı zamanda, *Buçuk* filmi çok iyi bir aktivist çalışma. Neyi kastediyorum; bir, yapılış şekli; tabii ki eş dost, paramız yok, ama biri kamera veriyor, biri yardım etmeye gidiyor. Bir aktivist çalışma aslında *Buçuk* filmi. Şu da önemli, Elmas Hanım'ın daha sonra yaptığı Sıfır Ayrımcılık Derneği çalışmalarında önünü açan bir çalışma *Buçuk* filmi. İşte orada farklı Abdal gruplarıyla, farklı Roman halklarıyla, gruplarıyla tanıyor. Hepsinin belki iletişimini alıyor, belki cep telefonunun yeni çıktığı dönemler, hepsinin telefonunu alıyor, sonrasında da onlarla görüşmeye ve birlikte çalışmaya devam ediyor. Şu anda Sıfır Ayrımcılık Derneği de farklı Roman topluluklarını bir araya getiren bir dernek. Dolayısıyla 20 yıl önceki bir film, bugünkü bir derneğin, bir aktivizmin altyapısını kurmuş oluyor, kurabiliyor. Bu da bizim için önemliydi. Yani bir arşive dayanan bir film, sözlü arşivlere dayanan bir film, oradaki düğünlere, müziklere

vs. dayanan bir film, nasıl bir aktivizmin parçası olabilir, yeni tartışmalar çıkartabilir? Şu an büyük büyük pandemi dönemi destekleri, bu dernek üzerinden gerçekleştiriliyor, nasıl bunların parçası olabilir diye bizi heyecanlandırmıştı, bizim önümüzü açmıştı.

Bir diğer bahsetmek istediğim konu da Küçük Asya Araştırmaları Merkezi. Yunanistan'da olan bir merkez. Orada çalışan Stavros Anestidis'in Anadolu, Rum, Ortodoks nüfusun ortak belleği konulu konuşmasından bahsetmek istiyorum. Buradan da yavaş yavaş iletişime geçeceğim.

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, Türk-Rum mübadele araştırmaları yapan bir dernek. Türkiye'den göçen Rumların dil, müzik, fotoğraf vs. çeşitli konulardaki arşivlerini tutuyor. En büyük arşivlerden biri galiba bu konuda. Ben gidemedim ama Köken ziyaret etmişti. Stavros Bey bu çalışmanın parçası olduğundan biz kendisini davet etmeye çalıştık. Toplulukları çağırmak istiyoruz dedik ya, farklı farklı topluluklar var burada. Mesela farklı Rum toplulukları var. Karamanlıca üzerine çalışıyor Stavros Bey. Karaman'dan göçenler var, İstanbul'dan göçenler var vs. Farklı toplulukların arşivleri nasıl yansıtılıyor Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nde diye merak etmiştik. Stavros Bey burada hem müziklerden, hem fotoğraflardan örnekler vererek Anadolu Rum Ortodoks topluluğunun arşivlerini bize sunmuş oldu. Burada tabii ki o bahsettiğim topluluklar ve iletişim stratejisi meselesine gelirsek şöyle bir şey vardı: Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nin Türkiye'deki muadili Lozan Mübadilleri Derneği ve bu çalışma sırasında da Lozan Mübadilleri Derneği'ni telefonla arayarak davet ettik. Çünkü Stavros Bey daha önce de gelmişti. Birkaç kez Tarih Vakfı'nın, Boğaziçi Üniversitesi'nin çalışmalarına gelmiş, ancak hiç bu kadar ilgi olmamıştı, hiç Lozan Mübadilleri Derneği'yle görüşemediğini söylemişti. Onlarla Stavros Beyi birleştirmek, etkinlik sonrası o tanışmayı sağlamak, sohbeti yapmak bizim için kıymetliydi. Biz genelde etkinlikler sonrasında 10-15 kişinin olduğu yemekler veriyoruz. Zaten biraz da bunlar için yapıyoruz, çünkü asıl konuşmalar, asıl tartışmalar ve asıl dostluklar o yemeklerde kuruluyor. Oralarda biraz böyle açabiliyoruz, konuşabiliyoruz. Stavros Bey'in etkinliği sonrası yemeğimize farklı kişiler de gelmişti. Bu açıdan bizim için de eğlenceli ve kıymetliydi. Yavaş yavaş iletişim konusuna geçeceğim ama bu arada sorusu ya da katkısı olan var mıdır?

Hakkı Başgüney: Evet, bakıyorum, chat'te yok. Sözü almak isteyen ya da chat'ten yazmak isteyen var mı? Programda görüldüğü kadarıyla ilk dersimizin sonlarına doğru yaklaştık. Programa birebir uymak zorunda değilsiniz ama bir 15 dakika aramız var, isterseniz bu aradan sonra iletişim stratejilerine geçebilirsiniz. Helin Yüksel yazmış, karşı arşiv olarak tanım-
lıyor musunuz bu arşivleri?

Kültigin Kağan Akbulut: En başta da dediğim gibi, biz işin akademik tarafına çok bakmıyoruz açıkçası. Bütün derdimiz bu arşivlerle farklı toplulukları bir araya getirmek. Tabii ki standart ve sıkıcı bir devlet arşivi ile ilgilenmiyoruz. Bu işi yapanlar var zaten, farklı yerlerde farklı çalışmalar yapanlar var, dolayısıyla onlarla ilgilenmek, onlara bakmak bizim işimiz değil. Biz burada bağımsız bir iş yapıyoruz ve kendi istediklerimizi, kendi meraklarımızı gerçekleştiriyoruz ama buna dair de farklı şeyler var. Mesela Zeynep Sayın'ın konuşması var "An Arşiv" diye. Aslında iktidarın arşivle ilişkisi üzerine bu konuşma. Orada bayağı iktidarın bu arşivleri nasıl denetimde tuttuğu üzerine bir konuşma yapmıştı. Ama sonra bakıyoruz, mesela Serdar Soydan gibi biri, ben kendi arşivimi tutacağım deyip bambaşka bir arşiv yapabiliyor ve bu çok kalabalık bir etkinliğe dönüşebiliyor. Dolayısıyla o iktidar ilişkilerini de çok net tanımlarla yapmamak gerekiyor bence. Dediğim gibi biz pek o konulara girmiyoruz açıkçası, akademik olarak tanımlamaya çalışmıyoruz, bizi heyecanlandıran, daha önce görmediğimiz, daha önce yapılmamış, daha önce üzerine konuşulmamış arşivlere bakmaya çalışıyoruz.

Ahmet Şahin: Bütün çalışmaların rapor mahiyetinde yayınları oluyor mu?

Kültigin Kağan Akbulut: Biz raporlama yapmıyoruz, bu konuşma kayıtlarını koyuyoruz ama farklı topluluklar, farklı şekillerde arşivlerini yapabiliyorlar. Küçük Asya Araştırmaları Merkezi bayağı büyük bir kurum, çalışanları olan bir kurum. Onlar profesyonel olarak çalışıyorlar. Mesela Serdar Soydan kendi elinde tutuyor ama tabii ki bir yerlere aktarmak istiyor veya Talat Ulusoy var İzmir'den, İzmir yangını üzerine konuşan. O da arşivini bir yerlere yazıyor, dergilere yazıyor vs. ama öyle net bir yerde, arşivlerde raporunu tutmuyor.

Hakkı Başgüney: Bir soru daha var, yönlendireyim isterseniz. Afro Türklerin arşivlerinin çalınma ihtimali sizce ne seviyededir?

Kültigin Kağan Akbulut: Tarih Vakfı üzerinden diyorsunuz galiba anladığım kadarıyla. Yok, çalınma değildir, kim çalacaktır? Belki seminerin ilerideki programlarında da vardır; bu, arşivlerin hem iyi tutulmaması hem de kurumların devamlılığı ya da devamsızlığı üzerine bir mesele benim anladığım kadarıyla. Tarih Vakfı'ndan biri var mı burada bilmiyorum. Biz de gittik Tarih Vakfı'na daha önceki bir çalışma için. Depolarda veya o metal dolaplarda bir şeyler var ama ne onlar? gibi bir sonuç çıkıyordu. Muhtemelen bir yerlerde bu Afro Türk çalışması, bir ya da iki yıllık projeymiş, onun arşivleri vardır, ama bunu hadi bulun çıkartın dediğimizde maalesef çıkartılamıyor. Çünkü çalışan sayısı az, birinin gelip oraya bakması gerekiyor vs. En azından biz ulaşamadık, yani o projeyi yapan kişiler ulaşamadı ama çalışıldığını da düşünmüyorum, niye çalsınlar.

Hakkı Başgüney: Çalışmayı yapan kişiye belki ulaşılabilirdi.

Kültigin Kağan Akbulut: Çalışmayı yapan akademisyen kişiye ulaştık ama o da bütün çalışmayı Tarih Vakfı'na vermiş. Kendi elinde kalan, bunlar da bende kalsın dediği şeyleri verdi ama diğer kısmını alamadım.

Soru: Öyleyse dijitalleşme böyle sorunların önüne geçebilir umarım.

Kültigin Kağan Akbulut: Bu konuyu bilen daha uzman kişiler olacaktır bu seminer programında. Ben çok güvenmiyorum açıkçası dijitalleşmenin de çözüm olabileceğine. Açık kaynaklı yerlere bunları eklemek, YouTube vs. gibi yerlere eklemek tabii ki daha kolay çözüm yolları olacaktır ama mesele dijital ya da analog olması değil de kurumların devamsızlığı galiba benim gördüğüm kadarıyla. Bu konuda eminim ki daha uzman birçok kişi olacaktır. İletişim stratejisine geçtiğimizde de biraz bahsedeceğim. Bu konularda biz de kayıtlarımızı, çalışmalarımızı en ana akım yerlere koyuyoruz, en ana akım platforma koyuyoruz. Biz bu işe başladığımızda YouTube'u sevmezdik, YouTube daha böyle eğlence amaçlı veya popüler şeylerin olduğu bir yerdi. Vimeo'ya konulurdu videolar. Biz YouTube'a koyuyoruz, YouTube daha kalıcı bir yer, daha ana akım ve daha büyük bir şirket, dolayısıyla beş yıl sonra Vimeo kapandığında nerede bu videolar, ne yapacağız biz diye panik olmamak için daha *main stream* yerlere girmeyi tercih ediyoruz. Dijital çok da her sorunu çözebilecek bir yer değil benim gördüğüm kadarıyla ama dediğim gibi bu konuda daha uzman kişiler vardır.

Hakkı Başgüney: Ahmet Şahin'in sorusu da var. Antalya civarıydı galiba, Emre Dayıoğlu'nun arşiv çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kültürel unsurların fanuslamadan daha çok icranın da yer alması, nesilden nesle aktarılması konusunda tesirlidir diye düşünüyorum.

Hakkı Başgüney: O zaman 15 dakika ara verelim.

Kültigin Kağan Akbulut: Teşekkürler.

* * *

Hakkı Başgüney: Kültigin Hocamız geldiler. Biz de kaldığımız yerden başlayalım isterseniz.

Kültigin Kağan Akbulut: Bu bölümde de iletişim meselesine değineceğiz. Ben zaten bu iletişim meselesine, iletişim stratejilerine yardım etmek amacıyla dahil olmuştum ikinci sezonun başında, çünkü Köken’le Hasan Özgür sanatçılar ve medya, gazetecilik alanı, sosyal medya konularına çok da hâkim değillerdi. Dışarıdan bir kişi olarak takip ediyorlardı ve ikinci sezonda da etkinlikleri biraz daha büyütmek istiyorlardı, neler yapabiliriz diye bakmak istiyorlardı. Ben de zaten onlarla zamanında Gazete Duvar’da röportaj yapmıştım bu konuyla ilgili, yani Arşivden Sonra?’yla ilgili. Biliyorum ekibi, küçük bir çalışma, küçük bir iş, bağımsız bir iş, o yüzden ben de dahil olmak istedim ama başta dediğim gibi, benim görevim iletişim ve sadece ben bunu yapıyorum değil, bütün kararları ortak şekilde alıyoruz. Sadece benim profesyonelliğim bu alanda olduğu için biraz daha buna konulara eğiliyorum, biraz daha ben bakıyorum diyebilirim.

Sanat yazarlığı yapıyorum dedim, ama aslında ben sanat yazarlığını biraz gazeteciliğin parçası olarak yapıyorum, gazeteciliğin içinde tanınılıyorum ve uzun süredir de farklı gazetelerde, gazetecilik eğitim programlarında vs. yer alıyorum. O yüzden medya dünyasını az buçuk biliyorum diyeyim. Aynı zamanda hem Argonotlar’da hem daha önceki çalışmalarımda da sosyal medya araçlarını kullanma konusunda deneyimliydim. Arşivden Sonra?’ya da biraz bunlara destek olmak için girmiş oldum. Şimdi Arşivden Sonra iletişim stratejisi için “etkileşimli iletişim” dedim burada, çünkü yapmak istediğimiz temel mesele toplulukları bir araya getirmek ya Arşivden Sonra’da, dolayısıyla bunu öyle klasik iletişim yöntemleri ile, PR yöntemleri ile çok yapamayacaktık, daha birebir ve daha insanları içine çekebilecek bir yöntem uygulamaya çalıştık en başından beri. Tabii ki ilk başta sosyal medya araçlarımız var. Şu an Facebook, Twitter ve Instagram

hesaplarımız var ve YouTube’u kullanıyoruz kayıtlar için. Konusuna göre değişebiliyor, mesela bazı topluluklar Facebook’ta yoğun olarak var ve Facebook’a daha çok önem veriyoruz. Bazı topluluklar veya bazı konular Twitter’da daha çok ilgi çekecek, orada daha çok paylaşım yapıyoruz, daha çok ilgi çekmeye çalışıyoruz, daha çok etkinliğimize yönlendiriyoruz veya bazı topluluklar da Instagram’da daha yoğun olarak çalışıyorlar. Burada bizim temel amacımız bu konuşmalara insanları getirebilmek, insanları davet etmek ve orada bu eventleri gerçekleştirebilmek, çünkü fiziksel ortamda bir araya gelmek bizim için önemli, sonraki tartışmaları gerçekleştirmek için de. Hatta iki yıllık pandemi döneminde başka şeyler de yapabilir miyiz diye konuştuk. Online etkinlik yapmak istemedik, Zoom üzerinde bir konuşma, bir event yapmak istemedik çünkü Arşivden Sonra?’nın yapmak istediklerine biraz ters olacaktı, topluluklar orada çok bir araya gelemecekti. Dolayısıyla da fizikselden biz devam edelim, zaten çevrim içi ortamda yeterince etkinlik yapılıyor, çalışma yapılıyor, biz de en iyi bildiğimiz işi yapalım demeye başladık. Bu Roman arşivleri de, Afro Türklerle ilgili arşivleri de tam pandeminin biraz daha rahatladığı, yazın açılmaların olduğu zamana denk getirmeye çalıştık. Bunları açık havada yaptık, insanların sosyal mesafeyi koruyabileceği alanlarda yaptık, açık havada, terasta yaptık. Mesele bu konuşmalara insanları getirmeye çalışmak; tabii ki bu sadece sosyal medya aracılığıyla olmuyordu, çünkü sosyal medyanın bütün o karmaşası içinde gerçek kişilere, gerçekten davet etmek istediğin kişilere her zaman ulaşamayabiliyorsun, böyle bir sorun var. Dolayısıyla biz aslında birebir iletişimle bu işi hallediyoruz. Ne yapıyoruz, biraz başkalarına değişik gelebiliyor ama bir excel oluşturup bu konuyla ilgili herkese mail atıyoruz. Bu bir akademisyen de olabilir, bir dernek de olabilir, dernekte çalışan biri de olabilir, bir gazeteci de olabilir. Özellikle tanıdığımız kişilerse, ben tanıyorsam ben mail atıyorum, Köken tanıyorsa Köken mail atıyor, böyle bir etkinlik yapıyoruz, siz de gelmek ister misiniz diye kişileri tek tek çağırıyoruz. Ancak tabii ki şöyle bir yönü de var, herkese aynı metotlarla ulaşamayabiliyorsun. Mesela Afro Türk derneğini ele alalım. Afro Türk derneğinin bir info adresi var, bir mail adresi var web sitelerinde, web sitelerinde ofis telefonları da var, ancak pandemi dönemi ofise gidilemiyor, zaten amatör bir dernek. Dolayısıyla maillere düzgün bakılmıyor. Onlara ulaşmanın yolu bu resmi kanalları kullanmak değil, informal kanalları

kullanmak. Benzer şekilde Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nden Stavros Anestidis'in konuşmalarında Lozan Mübadilleri Derneği burada olmazsa eksik olacaktı. Biz de Lozan Mübadilleri Derneği'nin hem ofis telefonunu arayarak hem de ulaşabildiğimiz kişilere ulaşarak etkinliğimiz böyle böyle ve sizin de gelmenizi çok istiyoruz, başka kimlere ulaştırabiliriz deyip onların WhatsApp gruplarına ulaşmak, onlara direkt Instagram'dan DM atmak vs. gibi çeşitli informal yollarla hepsine ulaşmaya çalışıyoruz çünkü biraz işin kolayına kaçılabiliyor böyle şeylerde. Bir duyuru çıkarılıyor, bir-iki paylaşım yapılıyor ve gelen gelir, gören görür gibi bir şey oluyor ama maalesef bu sadece bizim yaptığımız çalışma için değil bütün bu tarz çalışmalar için geçerli. İstanbul artık dev bir metropol ve insanları bir yerden bir yere taşımak, insanların ilgisini çekebilmek, o etkinliğin önemli olduğunu gösterebilmek gittikçe zorlaşıyor. Rekabet artıyor. Bir cuma akşamı Arşivden Sonra?'nın yaptığı bir konuşmaya mı geleceksiniz yoksa başka bir yere mi gideceksiniz; orada önünüzde seçenekler çok fazla, dolaşısıyla da bu hem etkinliğin içeriğine dair paylaşımlar da yaparak, bu konuşmada şunlar şunlar ele alınacak diyerek veya görsellerden birkaç tane paylaşarak, içeriklerden birkaç tane paylaşarak o ilgiyi biraz artırmaya çalışıyoruz. Stavros dışında yine bir diğer örnek de Serdar Soydan'ın yaptığı "Kayıp Ailemin İzinde: Bir Lubunya Arşivinin Öyküsü" etkinliği. Burada üç kuşak LGBTİ+'nın buraya katıldığından bahsetmiştim, mesela buradaki iletişim stratejimiz biraz daha farklıydı çünkü elimizdeki malzeme daha "renkli"ydi. Bir sürü ses sanatçısının da çalışması vardı ve tabii ki gündem yoğunluğuydu. Burada da Ankara'daki yasaklar başlamıştı. Size şimdi linkini gönderdim chat'ten, bu Serdar'ın arşivindeki bir görseldi, bir gazete kupürüydü. "Başkent sahnelerinde homo saltanatı." Biz bunu paylaşıyoruz, güzel oluyor, bu ilgi çeker diye kararlaştırdığımızdan bir gün sonra Ankara Valiliği'nin açıklaması geldi. Bu kadar denk gelebilir ancak. Tam da başkent sahnelerinden bahsediliyor, LGBTİ+'lara yönelik yasaklardan bahsediliyor. Bu haber de daha sonra Bülent Ersoy'a ve tüm trans sahne sanatçılarına getirilen sahne yasağının aslında adımlarını atan bir haber, burada hedef gösteriyorlar. Buna denk geldi ve bu en çok heyecanlanılan, en çok etkileşimi olan, bize takipçi getiren paylaşımımızdı ve sonrasında da zaten en kalabalık etkinliklerimizden biri olmuştu. Tabii ki her etkinliğimizde aynı iletişim stratejisini uyguluyoruz, çünkü özellikle ilk dönem ben

yoktum ama *Cumhuriyet* gazetesi arşivi konuşmasını hatırlıyorum. *Cumhuriyet* gazetesinin arşivine gidilmişti, depo kısmında, arşiv kısmında bir toplulukla, o arşivi yapan ekiple buluşulmuştu. Burada çok kalabalık olmayacağı için arşiv odasına, sadece konu ilgilileri birebir çağırılmış, davet edilmişti, çünkü on kişiden fazla olursan orada konuşmayı idare etmek biraz zor olur. Bu farklı bir örnekti, küçük bir kitleye yönelikti. Bundan hiç bahsetmedim, hafif bahsedeyim iletişim kapsamında. Profesör İgor Loskutov var, St. Petersburg'daki Vavilov Enstitüsü'nün direktörü ya da direktörlerinden biri. Tohum arşivleri yapıyor. Bilen bilir, Sovyetler zamanı tohum arşivleri yapılmış ve Türkiye'ye de gelinmiş. Türkiye'de belli bölgelerden tohum toplanmış ve şu an bunlar Vavilov Enstitüsü'nde duruyor. Burada Profesör İgor Loskutov enstitünün tohum arşivlerine dair bir konuşma yaptı ve Sovyetler döneminde Türkiye'den neler toplandığını anlattı. Bunu şöyle denk getirdik, şöyle birleştirdik; o zaman bu etkinlik Salt Galata'da oldu. Tam o zaman Salt Galata'da tohum üzerine bir sergi vardı, bir araştırma projesi vardı, bununla birleştirdik. Bununla denk gelmiş oldu ama biz bu tohum arşivleri çalışmasında ekoloji üzerine çalışan dernekleri ve kişileri özel olarak çağırdık. Derneklerin listesini çıkardık neler var neler yok vs. diye. Derneklerin başkanlarıdır, önde gelen aktivistleridir, hepsine tek tek mail attık ya da aradık, onları bir araya getirip topladık. Bu da kalabalık etkinliklerden biriydi. Tabii şu güzel oluyor burada, bu iletişimin bir sonucu olsun diye yapıyoruz, kalabalık olsun diye yapmıyoruz. Farklı ekolojik perspektiflerden de insanlar geliyor ve Igor Loskutov'un konuşması sonrasında uzun bir tartışma olmuştu. Temel amacımız da bu, hep aynı kişilere ulaşıyoruz bu etkinliklerde. Bir çalışmaya gidin, bir akademik konferansa gidin, bu sanat kurumlarındaki etkinliklere gidin, çok benzer insanlar görüyoruz, çok benzer kişilerle karşılaşıyoruz, benzer kurumlarla karşılaşıyoruz ve maalesef oradan çok da bir tartışma doğmuyor ya da hep aynı şeyler tartışılıyor. Biraz böyle farklı kişileri nasıl çağırabiliriz, nasıl dahil edebiliriz diye zorladığımız için bu iletişim stratejisini yürütüyoruz yoksa kalabalık olmasa amaç zaten kalabalık oluyoruz ama burada temel amaç, en başında koyduğumuz topluluklara ulaşmak, topluluklarla hareket etmek, onlarla bir araya gelmek için yapılan bir şey. Aynı şekilde Romanlarla ilgili yaptığımız Gonca Girgin ve Elmas Arus'un yer aldığı çalışma da benzer bir formattaydı. Orada da tabii ki pandemi şartla-

rı biraz zorladı, çok fazla kişiyi çağıramayacaktık ama mesela bir excel tablosu açıldı ve biz aklımıza gelen isimleri yazdık. Elmas Hanım'dan da Gonca Hanım'dan da istedik, siz kimleri davet etmek istiyorsunuz, bunları bir listeleyelim dedik. Burada aslında biraz o konuşmanın seyrini görmeye çalışmak güzel. Eminim ki burada zaten kayıtlı bir etkinlik, kimler gelecek diye şöyle bir göz atılmıştır. Kimlerin geleceğini görmek, hangi üniversiteden katılmışlar, nerede çalışıyorlar bunları görmek şeyi sağlıyor, bu altı haftalık program nasıl gidecek, nasıl devam edecek, nelere dikkat etmeliyiz, bunları görmeyi sağlıyor. Biz de bu excel listeleriyle kimler gelecek, kimler geliyorum dedi listeleriyle biraz bunu görmeye çalışıyoruz. Konuşmacılara da böyle bir kitle gelebilir veya şunlar gelecek diye biraz söylüyoruz. Şu da güzel bir örnekti, Afro Türklere yönelik çalışmamızda, bir biz varız Arşivden Sonra? olarak, bir Afro Türk Derneği var, bir de Darağaç Sanat İnisiyatifi var, dolayısıyla farklı komünitelere seslenmiş oluyoruz. O etkinliğe akademik konuşmayı dinlemek için gelen akademisyenler de oldu, hatta biri *Cogito* dergisinde bu konuya dair yazı yazmış, o da bir şeyler söyledi. Afro Türk olduğu için veya arkadaşlarını görmek istediği için, uzun zamandır görüşemediği insanları görmek için gelenler de oldu veya sanat üzerinden gelenler oldu, Darağaç'ı bilen, Darağaç Sanat İnisiyatifi'ni bilen ve onları görmek isteyen, oradaki bütün event'i bir sanat etkinliği olarak gören insanlar da oldu. Tabii ki biz bunların hepsine ulaşmaya çalıştık, çünkü bu kadar hareketli ve üretken bir topluluğu tek bir konuşmayla temsil etmek istemedik. Biz burada iki akademisyenimiz var, haydi bilmem ne binasında konuşmalar yapalım demek yerine, gerçek bir etkinliğe dönüşsün ve gerçek bir etkileşim olsun istedik, buna özel bir vurgu yaptık.

Biraz basın kısmından da bahsetmek istiyorum. Belki ileride bu konuda çalışmak isteyen olursa bunlara da dikkat edilebilir. Basın kısmında da şöyle yapıyoruz, ben basından olduğum için ilk başta standart bir basın bülteni gönderiyoruz. Çoğunlukla bizim web sitemizdeki gördüğümüz metinlerin biraz daha derlenmiş hali diyeyim. Arşivden Sonra? yeni konuşmasına şunu davet ediyor, şu konuları açıyor vs. gibi bir basın bülteni hazırlıyoruz. Bu basın bülteninde de genelde birkaç farklı görsel hazırlıyoruz, özellikle kurumlarda çalışanlar için bunu vurgulayabilirim. Genellikle basın bültenleri basın düşünülmeden hazırlanıyor, basının nasıl çalıştığı, basının elindeki olanaklar veya formatlar düşünülmeden hazırlanıyor.

Mesela bir küratöryel metin veya akademik metin basın bülteni olarak gelebiliyor. Halbuki basın bülteni farklı bir şeydir. Daha sade olmalı. Böyle şeyleri hazırlıyoruz ve bu alanda ilgili olabilecek, basın bülteni yayınlayabilecek neredeyse her yere iletiyoruz. Tek tek de basın bültenimizi aldınız mı vs. diye biraz zorluyoruz. Görselleri de ona göre seçiyoruz, bazen nostaljik görseller sevebiliyor, işe yarayabiliyor ama bazen de konuşmacının görselini, konuşmacının kendisini kullanmak gerekebiliyor. Burada amacımız bu yayını okuyan insanlar bu haber Gazete Duvar'a girdiğinde, bu basın bülteni T24'e haber olarak girdiğinde oradan insanlar gelebilir mi, görebilir mi veya bunu paylaşabilir mi diye biraz zorluyoruz. Tabii ki basın bülteninin dışında bu alanda yazıp çizebilecek insanları da çağırabiliyoruz. İlla akademisyen olması gerekmiyor ama bunu haberleştirmek, bununla ilgili röportaj yapmak ister, bununla ilgili çalışma yapmak ister, onları özellikle böyle bir çalışmamız var, gelmek ister misiniz diye davet ediyoruz. Az önce dediğim gibi İstanbul artık dev bir metropol ve her bir konuşmaya, etkinliğe birini çekebilmek, bir insan çekebilmek, bir basın mensubunu çekebilmek gittikçe zorlaşıyor ve bu nedenle de biraz daha birebir ve daha etkileşimli şekilde çalışmak gerekebiliyor, gerekiyor bence; bütün bunlara dikkat ediyoruz.

Birkaç örneğim daha var. İletişim stratejisinde şöyle şeyler de var, birinden çok kısa bahsedeceğim. Biri birinci sezondan. Bikem Ekberzade bir fotoğrafçı. "Görünmeyen Arşiv" isimli bir konuşma yapmıştı. Birleşmiş Milletler vs. gibi uluslararası kurumlar, fotoğrafçıları belli savaş bölgelerine davet ediyorlar. Bir yerde bir çatışma olmuş ya da bir şeyler olmuş, belgelemek üzere, yayınlanması üzerine değil belgelenmesi üzerine o fotoğrafçıları gönderiyorlar. Yıllar sonra uluslararası savaş mahkemeleri olursa kayıtlarda kullanılmak üzere. Böyle ince bir konuda, zor bir konuda davet ederken veya basın çalışması yaparken bunu o kadar da duyuramazsınız. Bunun daha kapalı bir çevrede olması gerekiyor, daha dikkat etmek gerekiyor. Aynı şekilde Talat Ulusoy'un "Gölgeler ve Hakikat: İzmir Üzerinde Bir Yüzleşme" konuşması. İzmir yangını üzerine bir konuşma. Bu konuya hâkim olanlar bilirler, İzmir yangını deyince çoğunlukla yangını kim yaptı, Türkler mi yaptı, Yunanlılar mı başlattı, üzerine dönüyor bütün tartışma, ama Talat Bey'in buradaki konuşmasının özü, mesele kimin yaptığı ya da onlar mı başlattı bunlar mı başlattı değil, İzmir yangını, sermayenin

Türkleşmesi işinin parçasına nasıl dönüştü. Sadece İzmir yangını değil, bütün Ege'deki yangınlar bunun parçasına nasıl dönüştüyü biraz açmaktı. Bu etkinliği Depo'da yaptık, zaten politik konularda aktif bir sanat kurumudur Depo. Özellikle orada olsun istedik ve burada da bunun iletişiminde de meseleyi İzmir yangını üzerinden popülerleştirmek istemedik. İzmir yangını onlar mı yaptı bunlar mı yaptı üzerinden değil de Talat Bey'in açtığı veya açmaya çalıştığı konular üzerinden iletişim stratejisi yürüttük. Çünkü bu kadar netameli, bu kadar tartışmalı bir konuda popüler içerikler yapmak kolay. Twitter'dan birkaç şey yaparsınız, İzmir yangını kim yaptı özünden çıkıp bir şeyler yaparsınız, paylaşımlar yaparsınız ve buna insan çağırırsınız. Buna insan çağırma çok kolay ama konuşmanın özeti böyle bir şey değildi. Dolayısıyla da biz bütün paylaşımlarımızı Talat Bey'in konuşmasının özüne yönelik, özünden alarak yapmaya çalıştık. Çünkü bu tartışmalar, konuşmacınız öyle istemese de İzmir yangını kim başlattı üzerine dönerse bütün tartışma anlamsız bir yere gitmiş olacaktır, dolayısıyla buna dikkat ederek iletişim stratejisi yapmak gerekiyor. Değim gibi her konuşma farklı bir kitleye sesleniyor. Akademik konuşmalarda da akademik çevreyi ve sanat çevresini nasıl dahil edebiliriz diye ortaya koyuyoruz. İkinci sezonumuzun ilk konuşması da Zeynep Sayın'ın konuşmasıydı. Zeynep Sayın'ın içeriklerinden Köken bahsedecek, ben o yüzden içeriklerine girmiyorum, sadece iletişim kısmından bahsediyorum size. Zeynep Sayın da hem Marmara Üniversitesi'nde hem de Viyana Üniversitesi'nde sanırım, farklı üniversitelerde ders veren bir kişi, zaten yazar, biliyorsunuz. Ona gelebilecek kişiler çoğunlukla sanat dünyasından insanlardı, sanat üzerine okuyan yazar, düşünen insanlardı, onları özellikle davet ettik, akademisyenleri davet ettik ama tabii görsel bilimler üzerine, görsellik üzerine düşünen insanları da buraya çağırdık. Studio-X'te olmuştu, maalesef kapandı artık. Studio-X'in Kabataş'ta olması, oraya kimler geliyor, kimler neler yapıyor, kimler oranın müdavimi gibi soruları hep önümüze koyuyoruz. Az önce demiştim ya, Talat Ulusoy'da Depo'da yaptık, çünkü politik meseleleri ele alan bir kurum Depo, dolayısıyla oranın halihazırdaki müdavimleri de bunun parçası olabiliyor. Yine Studio-X'te Zeynep Sayın'dan sonra Bonaventure Soh Bejeng Ndikung'un "Apoptotik Arşiv" konuşması olmuştu. Bu da mesela çok akademik bir konuşmaydı. Arşivin sanatta kullanımı meselesinde akademik tartışmalara ilgi duya-

bilecek insanları özellikle tek tek davet ettik ve bunun üzerinden ilerledi iletişim stratejisi. Burada tabii şöyle bir şey de yaptık, bu da önemli olabiliyor bu tarz çalışmalarda. Bonaventure'yı biz tanıyoruz, sanat çevresinin de bir kısmı tanıyor ama onun dışında kimse tanımıyor Türkiye'de. Çok yabancı kalabilir ve çok az kişi de gelebilir dedim. Öyleyse önemli olan bu kişiyi anlatmak, bu kişi üzerine biraz daha tartışma çıkarmak gerekli diye düşündük. Tabii ki basın bülteni yaptık, kişiyi tanıttık, şurada çalışıyor, şunları yaptı vs. gibi standart şeyleri yaptık ama şöyle düşünüyorum, bir kişiyi daha detaylı olarak biliyorsanız, hakkında okumuşsanız, makalelerini okumuşsanız o konuşmaya gitmeyi daha çok istersiniz, daha çok heves edersiniz. Dolayısıyla biz de burada nasıl daha çok ilgi çekeriz, Bonaventure ile ilgili ne yapabiliriz diye düşündüğümüzde, bir röportaj yapsak ne güzel olur dedik o konuşmadan önce, birkaç gün önce. Bir sanat yazarı arkadaşımızdan rica ettik Bonaventure ile bir röportaj yapabilir misin diye. Ama derdimizi de anlattık. Derdimiz akademik bir konuşma yapmak, akademik bir tartışma yapmak değil, bu röportaj bağlamında Bonaventure'yi tanıtacak, yaptıklarını anlatacak, böyle bir insandır, şunları yapar meselesini biraz açabilecek bir strateji geliştirmeye çalıştık. O da sağolsun bunu anladı, Art Unlimited isimli sanat yayınında online olarak yayınlandı. Hatta alternatif medyanın, sosyal medyanın dışında e-bülten gönderimi de yapıyor, bu röportaja özel bir e-bülten gönderdi. Mesela birçok kişi de oradan gördüğünü ve oradan merak ettiğini söyledi. Dolayısıyla bu tarz konuşmalarda az kişinin geleceğini düşündüğünüz, bu kişi Türkiye'de tanınmıyor, biz insanları buraya nasıl çekebiliriz dediğiniz konuşmalarda, kişilerde biraz böyle öncesinden "içerik" hazırlayarak, öncesinden röportaj yaparak, öncesinden o kişiye medyada yer bularak ilgiyi biraz daha artırabilirsiniz. Yoksa bizim gibi biri geliyor ama kim o? Hani açıklama var birer paragraflık, şunları şunları konuşacak diye ama o kişinin hem daha derinlikli olarak, belki daha tartışmalı olarak neler yaptığını, neler üzerine düşündüğünü biraz görmemiz gerekiyor. Görürsek daha çok ilgimizi çekiyor, daha çok konuşuyoruz, daha çok gelmek istiyoruz veya belki daha çok hazırlanıyoruz ve daha çok soru soruyoruz.

Bir uluslararası basın çalışması olarak da yine "Lubunya Arşivinin Öyküsü" konuşmasından örnek vereyim, Serdar'ın konuşmasından. Burada da şunu düşünmüştük, çok güzel etkinlik, çok kalabalık oldu, çok iyi tep-

kiler aldık, üç yüzden fazla insan geldi, Türkiye’de basında da yer buldu vs. ama şunu dedik, bu arşiv uluslararası basında da yer bulmalı, uluslararası basında da ses getirmeli ama nasıl, ne yapabiliriz? Yine isim aramaya başladık, isim bakmaya başladık ve ona sorduk, buna sorduk, kim yazar, kim eder vs. Hollanda’da yaşayan Türk bir arkadaşla tanıştık. O da bu konularla ilgileniyormuş, yazıyı hazırladı, etti vs. Bir dönem çıkan, altı sayı çıktı sanırım, *Hello Mr.* isimli, LGBTİ+ komünitesine yönelik, basılı ve bayağı büyük fotoğrafların falan olduğu bir prestij dergisinde bu konuşmaya dair yazı çıktı. Yunus Emre Duyar’la tanıştık, onun yorumları, arşivlerden örnekler, görsellerden örneklerle yabancı bir yayında, uluslararası bir yayında, İngilizce bir yayında bu konuşma yer bulabilmiş oldu ama az önceki Bonaventure örneğinde olduğu gibi, burada da olduğu gibi bütün basın çalışması tek tek yapılıyor ve her kişiye özel, her yayına özel yapılıyor. Bir online yayına bir şey gönderiyorsunuz, mesela düşük çözünürlüklü olarak görsel gönderebilirsiniz, çünkü online yayınlarda küçük çözünürlüklü kabul edilebiliyor, kötü de olsa girilebiliyor, kullanılabiliyor ama bir basılı yayına, *Hello Mr.* gibi bir basılı yayına düşük çözünürlüklü bir görsel gönderemezsiniz çünkü basılı yayınların formatı gereği daha yüksek çözünürlüklü kullanmamız gerekiyor. Biz mesela o zaman bunu Serdar’dan rica etmiştik, hatta Serdar tekrar dijitalleştirmişti. Normalde printer’a basıp, tarayıcıya basıp direkt kendi arşivi için koyarken oraya göndereceği görselleri daha büyük ve daha profesyonel bir şeyde tarayıp birkaç tane oraya göndermişti. Şöyle bir şey var, özellikle kurumlarda ben de çok karşılaşıyorum, özellikle şu an işin gazetecilik tarafındayım Argonotlar’da. Görsel rica ediyoruz ya da bir bilgi rica ediyoruz. Çoğunlukla gönderdik size deniliyor ama gönderilenler mesela dik çekilmiş bir fotoğraf veya dik çekilmiş bir afiş. Onu hangi yayın kullanabilir ki? Bunu ne Instagram’da, ne Twitter’da paylaşabilirsin, ne web sitene ekleyebilirsin, ne bir şey yapabilirsin, hiçbir yerde kullanamazsın. Dolayısıyla hazırlanan bütün bültenlerin, basın bültenlerinin, Instagram postunun, Facebook iletisinin oradaki formatlara uygun ve oradaki kullanım şekillerine biraz uygun olması gerekiyor. Üzeri çok yazılı, üzeri çok cümbüslü, her yerinde logoların olduğu görseller yerine, daha sade ve direkt okuyucuyu çekecek imajların kullanılması gerekiyor, bunlara biraz dikkat etmek gerekiyor. Aynı şekilde basın bülteninde de. Bunları özellikle anlattım çünkü bu arşivi sadece bir şey

olarak görmek istemiyoruz. Bazı arşivler var, birileri arşivler tutmuş, onları yapmış ve biz de onlar üzerine konuşacağız, üzerinden görmek istemiyoruz. Birkaç defa vurguladığım gibi arşivleri topluluklarla buluşturmak istiyoruz ve topluluklarla buluşturmanın yolları da iletişim. İşin tek olayı iletişim kurmak ve bunu nasıl yapacağımız. Sosyal medya, medya, online medya üzerinden veya direkt birebir iletişim kurmak, bütün mesele bu; bütün mesele o iletişim stratejini doğru kurmak. İletişim stratejisi doğru kurulmayınca o mesele topluluklarla buluşamıyor. Bugün onlarca, yüzlerce etkinlik görebiliyorsunuz İstanbul'da, tüm Türkiye'de. Şimdi zoom etkinlikleri olduğu için uluslararasına ulaşmak da kolay. Normalde İtalya'da uluslararası bir konferans varmış dediğinizde, bunun üzerine bilet almanız gerekiyor, para bulmanız gerekiyor, otel ayarlamamız gerekiyor ama şu an zoom'dan katılabiliyorsunuz. Bu kadar büyük bir kalabalık içinde, yaptığın işi gerçek topluluklarıyla, gerçek ilgilileriyle buluşturmak için o iletişim stratejisine dikkat etmek gerekiyor. Bunun da yolları çok zor değil, bunları detaylı anlattım ama atla deve değil, aslında çok basit şeyler. Herkesin kendi paylaşımlarında, story atarken, Instagram'ında paylaşıırken, tweet atarken de gördüğü ve deneyimlediği şeyler. Ancak bazen kurumsal yerlerde ve kurumsal meselelerde iş çıkırından çıkabiliyor ve tuhaf sonuçlara yol açabiliyor. Çok tuhaf bir görsel önümüze basın bülteni olarak gelebiliyor, çok da kimsenin anlamayacağı bir görsel. Bilmeyenin anlamayacağı bir görsel, kullanılmak üzere gönderilebiliyor. Burada şöyle yapmak lazım; bir adım dışarı çıkıp ben dışarıdan biri olsam, ben bu işlere meraklı ama tam da anlamayan, tam da bu işin içine giremeyen biri olsam, bu görseli ve bu basın bültenini görsem ne düşünürdüm, bu konuşmaya gider miydim, bu etkinliğe katılır mıydım diye düşünmek gerekiyor, bunun üzerinden hareket etmek gerekiyor. Tabii ki sizin istemediğiniz ya da beklemediğiniz şeyler de olabiliyor, yani basın mensubunu kolay kolay yönlendiremezsiniz, o istediği şeyi yapmakta özgür, o etkinliğe gelip istediği haberi yapmakta özgür. Mesela şöyle bir örnek vardı Afro Türk etkinliğinde; İzmir'de olan bir etkinlik, tabii ki oradaki gazetecilerin çoğunu bilmiyorum. Tabii ki yerel gazetecilere haber verdik ama çoğunu bilmiyordum. Ama onlar da görmüşler, Anadolu Ajansı'ndan kişiler, kamera-man ve muhabir gelmişti. Neden geldiler, çünkü muhtemelen eğlenceli bir etkinlik, aa Afro Türkler varmış, bak bu haber iyi çeker, buradan güzel

şeyler çıkar diye geldi. Ben biliyorum gazeteci mantığının nasıl işlediğini, buradan bize malzeme çıkar diye geliniyor; bunun olacağını biliyordum. Hatta şöyle bir şey olmuştu çok komik bir şekilde, Ritim Grubu vardı bu Afro Türk derneğindekiilerin, aslında o Ritim Grubu'nun etkinliği bitmişti. Tam o arada bir şey olmuştu, çay içiliyor, ara verildi vs. Muhabir bizden rica etti ve Ritim Grubu tekrar toplandı. Tekrar toplandılar ve birkaç şey çaldılar çünkü onu haberde kullanmak istediler özellikle. Şimdi burada biraz şöyle bir strateji gütmek gerekiyor, bu şekilde yer bulmak istiyor musunuz, istemiyor musunuz? Biz dedik ki yapalım, çünkü burada önemli olan topluluğun medyayla buluşması ve bu tarz görüntüler de ilgi çekecek, yapalım. İki dakika tekrar bir çalar mısınız dedik, onlar da sağ olsunlar çaldılar. Ben özellikle şunu zorladım, hazırladığımız flyer'lar vardı, bakın bu etkinliği Arşivden Sonra?, Afro Türk derneği ve Darağaç yapıyor diye böyle devamlı vurguladım muhabire, flyer'ı verdim, mail'ini aldım, hemen basın bülteni gönderdim falan ama sonra çıkan haberlerde ne Arşivden Sonra?'ya dair bir haber ne Darağaç'a dair bir şey var. Zaten Darağaç'ın ne olduğunu anlamamışlar, sanat mekânı olduğunu da anlamamışlar. Afro Türkler diye geçiyor, derneğin ismi de geçmiyor, sanki Afro Türkler kendiliğinden orada belirivermiş ve sanki orada toplanmışlar ve etkinlik yapmışlar gibi gözüküyor haberde, ama bunlara çok bir şey yapılamıyor. Eğer böyle bir topluluk varsa, gazetecilerin ilgisini çekebilecek bir şey varsa, iş böyle yönlere kayabiliyor. Burada da biraz buna ne kadar tamamız, bunun olmasına ne kadar müsaade edebiliriz, bunun olması birlikte olduğumuz topluluğa zarar verir mi; belki de kötü bir şekilde yansıtacaklar, bu iyi bir örnekti. Ne güzel, tatlı Afro Türkler diye yansıtmışlar ama belki de kötü bir şekilde yansıtacaklardı, bu riskler doğurur mu gibi soruları ele almak ve buna göre hareket etmek gerekiyor. Neyse ki şu ana kadar bir örnek dışında, o da direkt benimle ilgiliydi maalesef, kötü bir deneyim yaşamadık iletişim konusunda ama buna hep birer birer dikkat ettiğimiz için. Kim geldi, kim gitti, mesela özellikle Saadet Özen'in konuşmasında çok fazla tanımadığımız basın mensubu gelmişti. Fotoğraf çekiliyor, not alınıyor falan, onlar mesela ajanslardan gelmiş. Ben direkt gidip tanıştım ve onlarla diyalogu sürdürmek istedim. Daha sonraki konuşmalarda da bir sorunuz olursa haber edin vs. dedim. Hatta birkaçında da aradılar, şu nasıldı, tam olarak bilgi verir misiniz vs. diye. En azından ekipteki bir kişi-

nin basınla iletişim meselesini biraz daha dikkatli şekilde ele alması gerekiyor, çünkü yani en küçük bir hata, en küçük bir poz, en küçük bir tweet veya basında yer alan bir şey sizi ya da özellikle kırılğan toplulukları hedef gösterebiliyor, biraz bunları vurgulamak gerekiyor.

Kapatmadan önce soruları alabiliriz. Birkaç şeye daha değineceğim ama o arada sesimi biraz dinlendirirsem güzel olur. Hakkı sen soru alabilir misin?

Hakkı Başgüney: Evet, soruları alalım isterseniz. Evet, başladı. Merve Uslu: “Arşivden Sonra? tecrübesi akademideki geleneksel arşiv çalışma konularını ve muhteviyatı dönüştürebilir mi yoksa alternatif bir çalışma olarak kendine özel bir gündemi ve dolayısıyla da toplumsal kesimleri oluşturarak ayrışacak mı?”

Kültigin Kağan Akbulut: İkinci kısmından başlayayım. Bizim Arşivden Sonra?’da çok büyük hedeflerimiz yok, yani biz şu an bir ara beş kişiye ulaşmıştık, şu an Köken’le ben varım, iki kişiyiz. Biz mesela Arşivden Sonra?’yı yarın durdurma kararı alabiliriz veya Arşivden Sonra? iki yıl boyunca dinlenebilir. Tabii ki biz arkadaş olarak buluşuruz ama iki yıl boyunca hiçbir şey yapmayabiliriz. Pandemide online etkinlik yapmayacağız dedik ve yapmadık da. Sonra açılınca bu çalışmaları yaptık veya şu an elimizde bir konu var, konuşmacımız var. Önümüzdeki aylarda yapacağız ama onun dışında bir gündemimiz yok şu an. Bu, gönüllü ve bizim kendi meraklarımıza, kendi isteğimize yönelik bir çalışma olduğu için de çok zorlamıyoruz, şunu dönüştürsek mi, bu toplumsal kesimlerle ilgili bunları ne yapabiliriz diye. Bizim ilgimizi çeken, heyecanlandığımız, bizi heyecanlandıran meseleleri biraz açmaya çalışıyoruz. Dolayısıyla Arşivden Sonra?’nın büyük büyük hedefleri şunlar bunlar demeyeceğim size, ama yaptığımız çalışmaların da etkilerini görebiliyoruz. Yine Serdar’dan örnek vereyim size, Serdar Soydan LGBTİ+ hareketinin bildiği bir insandı. Herkes onun arşivini bilirdi, ama kimse önem atfetmiyordu. Bizden sonra başka kişiler de onu konuşmacı olarak çağırdı, edebiyat çalışmalarına da katkısı oldu, aynı zamanda İstanbul Bienali’nin çalışma programına danışman oldu vs. Yaptığımız işlerin etkisini görebiliyoruz ya da yine Stavros Bey’den örnek verirsem, Stavros Bey’le kim ilgilenir, tabii ki Agos gazetesi ilgilenir ve 1+1 dergisi ilgilenir, röportaj yapmak ister. Ben Agos gazetesi ni ve 1+1 dergisini özellikle muhakkak bir şey yapalım diye arayarak iki

röportaj yaptırdım. Agos'taki daha kısaydı tabii; bir gazete sayfası, bir sayfaya sığmıştı ama 1+1'deki çok uzun, 6 ya da 8 sayfalık bir röportajdı ve bu alanda Stavros Bey'le yapılmış en uzun röportajdı. Stavros Bey de çok mutlu olmuştu, çünkü ben yıllardır geliyorum Türkiye'ye, yıllardır buraya konuşmaya geliyorum, akademik konferansa geliyorum, kimse benimle bu kadar çok ilgilenmedi demişti. Açık Radyo'da da bir söyleşi yapmıştı. Biz bu kişileri getiriyoruz, konuşmalar yaptırıyoruz da bu medyada, toplulukta nasıl ses getiriyor meselesi çok sorulmuyor, biz biraz onları sormaya çalışıyoruz ve bu şekilde en azından geri dönüşler alıyoruz. Stavros Bey de çok memnundu olan ilgiden.

“Arşivden Sonra? tecrübesi akademideki geleneksel arşiv çalışma konularını ve muhteviyatı dönüştürebilir mi?” Herhalde bizim bu altı haftalık seminerde olmamız biraz buna delalet ediyor. Aslı Hanım da belki bu konuda konuşmak ister. Biz hatta Aslı Hanım'la konuşurken biz akademisyen değiliz, bizi niye çağırıyorsunuz demiştik. Aslı Hanım da zaten akademisyen olmadığınız için sizi buraya çağırmak istiyoruz, yaptığınız farklı işleri göstermek için çağırıyoruz demişti. Tabii ki bizim bir akademiyi dönüştürmek, akademide yeni kanallar açalım, yeni alanlar açalım gibi böyle büyük büyük hedeflerimiz yok. Biz yapmak istediklerimizi yapıyoruz ama onun da etki yaratacağının, farklı tartışmalar açacağına farındayız. Görüyoruz da, güzel tepkiler geliyor, bundan da mutluyuz. Ben zaten hep kendi çalışmalarında, Argonotlar'da da, diğer çalışmalarda da benzer şekilde düşünüyorum, yani sen istediğini yap, doğru bildiğin şeyi yap, o etkisini bir şekilde bulur, bir şekilde görünür. Arşivden Sonra?'da aslında bunu yapmaya çalışıyoruz.

Birsen Talay Keşoğlu: Ben bir şey sormak istiyorum Kültigin Bey. Şu anda sadece bir konuşmacı davet edeceğiz, programımızda o var demiştiniz. Yıllık bir planınız var mı, mesela yıl içerisinde dağılacak şekilde bunları duyuruyor musunuz, böyle bir şey yapıyor musunuz yoksa o anda yapacağınız, karar verdiğiniz çalışmaya odaklanıp sadece onun üzerine mi çalışıyorsunuz? 2022'de yapacağınız şeyler belli mi, bunları daha net bir şekilde duyurabiliyor musunuz herkese, bunu merak ettim, teşekkür ederiz.

Kültigin Kağan Akbulut: Ben teşekkür ederim. İlk sezonda, ikinci sezonda, üçüncü sezonda da biraz daha belliydi, yıl içinde olabilecek programlar daha belliydi. O zaman 4-5 kişiydik, o onunla konuşuyor, onunla

iletişim halinde, biri o konuşmacıyla iletişim halinde; acaba onu kasıma mı alsak, aralık ayına mı alsak diye açıklamıyorduk, bu yılki sezon programımız gibi açıklamıyorduk, ama en azından kafamızda bir şeyler vardı. Birebir de söylüyorduk insanlara, özellikle merak edenlere. Şu konuşmacımız var, kasımda düşünüyoruz, şu konuşmacımız martta uygunmuş, o zaman bir bakacağız gibi şeyleri göze alıyorduk ama tabii ki hiç böyle açıklamadık. Tabii ki pandemide onu yapamaz olduk. Bir de zaten sayımız da azaldı, artık iki kişiyiz. Çok planlayamadık ama şuna karar verdik en azından, online etkinliklere şimdi girmeyelim dedik ve biraz ara vermiş olduk. O bizim için hem Afro Türk çalışmasındaki hem Roman arşivleri çalışmasındaki araştırma sürecimiz oldu. Daha yavaş gitti, bizim de başka işlerimiz var zaten, kendi işlerimiz var, yavaş yavaş yapıp sonrasında ikisini art arda yaptık. Bu sene de yine benzer bir araştırma sürecindeyiz, çok zorlamıyoruz ama zaten şehrin dinamiğini de biraz göz önüne almak gerekiyor. Yazın kapalı bir alanda etkinlik yapamazsın, kimse gelmez ya da çok az kişi gelir. Belki de açık havada etkinlik yapılabilir veya eylül ayı sanat dünyasının çok yoğun olduğu bir ay, yeni sergiler, binealler, vs. Oraya girmeyelim, o takvime girmeyelim, daha sakın bir takvimde girelim deyip, biraz böyle deneyimleyerek, görerek oluşturmaya çalışıyoruz. Tabii ki bazı şeyler de şu an etkili oluyor. Özellikle İzmir'deki etkinlikte, nisandaki Roman etkinliğinde, pandemi yasağı gelir mi, saat kaçta müzik kesilir diye düşündük. Biz insanları getireceğiz de o zaman 12'de eve dönme yasağı vardı galiba, tam hatırlayamadım. 60 yaşındaki Afro Türkler geldi o etkinliğe. Sen o insanları oraya getireceksin, sonra eve dönmeleri için de en azından bir alan yaratacaksın ki dönebilsinler ve heyecanla gelsinler, bu ufak şeyleri bile biraz hesaplamak gerekiyor, yoksa bu insan nasıl gelsin, nasıl etsin gibi sorunlar var, biraz bunları hesaplamaya çalışıyoruz. Güzel olan şuydu Afro Türk etkinliğinde, gün içine yayılan bir etkinlikti. İki de başlıyordu galiba, ilk başta konuşma, sonra bilmem ne, sonra o vs., en sonunda da DJ performansı, akşam. Farklı zaman dilimlerine farklı insanlar geldi ve bu bizi çok heyecanlandırdı. Gündüz vakti ilk etkinliklerde ve Afro Türk derneğinden konuşmacıların olduğu parçalarda, dernekteki insanları görmeye gelen, onların akrabaları, eşleri, dostları selamlaşmak için, onları dinlemek için geldi ama daha sonra mesela akademik konuşmaya akademik birileri geldi; sonrasında akşama da eğlenmek isteyenler

geldi. Hiç konuşma dinlemek istemiyorum ben, onu kafam kaldırmaz şimdi ama akşam takılalım diyenler akşamki partiye geldi. O gün içindeki bu akış bizim çok hoşumuza gitti. Bu da bence kıymetli bir şey, yani herkes her şeye gelmek zorunda değil, bazen ben de akademik konuşmaya gelmek istemiyorum ama ona gitmek istiyorum, bazen de akademik konuşmaya gitmek istiyorum. En azından bu alanları insanlara vermek, bu rahat ortamı sağlayabilmek bence kıymetli.

Birsen Talay Keşoğlu: Teşekkür ederim. Bir şey daha sorabilir miyim, bütün bu çalışmaları yaparken başka destek aldığınız yerler var mı, sponsorluklar ya da başka bir şey yapıyor musunuz? Mesela bütün bu düzenlemeleri yaparken evlerine getirip götürmek falan aynı zamanda bir masrafi da olacak şeyler, bunları nasıl ayarlıyorsunuz?

Kültigin Kağan Akbulut: Az önce dediğim gibi, biz yakın zamana kadar sıfır bütçeyle çalışıyorduk, ama sıfır bütçe demek şu; Sivil Düşün'den ufak bir destek almıştık, o da web sitesi tasarımı, web sitesi yapımı vs. içindi. Yol masraflarını falan kapsamıyordu galiba, tam hatırlayamadım ama onun dışında biz genelde kurumlarla iş birliği halinde yapıyoruz. Biz böyle bir etkinlik yapacağız, yapmak istiyoruz, sizin konularınızla, sizin programlarınızla da uyumlu, sizin programlarınızla da çok alakasız değil, siz de bunu seveceksiniz ve daha önemlisi biz size insan getireceğiz diyoruz. Çünkü bu kurumların da en çok ihtiyacı olan şey insan getirmek, insanları oraya çekebilmek. Dolayısıyla biz bu masrafları genelde kurumlara veriyoruz. Mesela Avrupa'dan konuk mu gelecek, uçak+otel, onu kurum karşılıyor. Veya kurum diyor ki benim bütçem var ama az, Türkiye'den bir konuk olursa bana çağır, ben sadece otobüs parasını verebilirim, bir gece konaklatabilirim, konaklatacağım otel de çok iyi olmaz, dört yıldızlı bir otel olur, bunu kaldırabilecek bir konuşmacıyı bana davet edin diyor, biz de ona göre davet ediyoruz. Uzun süre bu şekilde işledik, o bütçe kalemini, masrafları kurumlara vererek. Kurumların genelde bütçesi oluyor, onlar karşıladılar, konuşmacı fee'lerini, otel ve uçak masraflarını onlar verdiler, bu şekilde işledik. Cebimizden ödediğimiz ufak şeyler de oldu, ama onun dışında gönüllü çalışıyorduk. Kendimiz para kazanmıyorduk ama bu sene Roman arşivleri ve Afro Türklerle ilgili ilk defa ortak bir proje yaptık. Bu ortak bir projeydi, SAVVY Contempary, Paris'ten R22 Tout-Monde ve Archive Milano'dan. Bu onların bir projesiydi aslında: Vulnerable Archi-

ves. Bu bütçe tabii bizi rahatlattı, daha önce yapamadığımız büyük bütçeli eventleri burada yapabildik. Afro Türk etkinliğinde bir sürü şey vardı, İzmir’e gelişi gidişi, orada konuşmacıların ayarlanması vs. Bunu bu uluslararası proje sayesinde yapabildik, şu anda da bütçe arayan bir yer değiliz, bunu bizim konuşmacılarımızdan Bonaventure siz de dahil olun dediği için girdik. Bütçe aramıyoruz, çok zorlanırsak, gerçekten de bunu yapmak istiyoruz ama nasıl yapacağız, paramız yok dediğimiz noktada biraz bu işe girişebiliyoruz. Şunlar da bizim için hep masada olan şeyler; o zaten benim arkadaşım, bende kalır, otel tutmaya gerek yok veya zaten İstanbul’a gelecek araştırma için, bilmem ne kapsamında bir hafta kalacak İstanbul’da, gelmişken konuşmayı da ona göre ayarlayalım, ona denk getirelim gibi hesapları devamlı yapıyoruz. Pandemide neyse ki bunları biraz sorguladık da şimdi pek hatırlamıyoruz galiba. Devamlı bir yerlere gitmek, devamlı uçağa binip iki günlüğüne konferans için ülke dışına gitmek, otellerde 200 kişi buluşup konferans yapmak falan, bunları biraz dünyada da insanlar sorguluyor, neden o uçak benzinini yakıyoruz, neden orada böyle takılmak zorundayız? Tabii ki fiziksel ortamda buluşmak her zaman güzel de, biraz işin ekonomisini yapmak da önemli, o yüzden de böyle büyük projelere, büyük bütçeli işlere pek girişmiyoruz.

Birsen Talay Keşoğlu: Peki, çok teşekkür ederim.

Füsun Ertuğ: Hakkı Bey, ben de bir soru sorabilir miyim?

Hakkı Başgüney: Tabii buyurun.

Füsun Ertuğ: Birsen Hanım’ın sorduğu soruyu ben de çok merak ediyordum doğrusu, özellikle Vavilov Enstitüsü’nün yaptığı tohum etkinliğine katılmıştım. Bu enstitü başkanı nasıl oldu da davet edilebildi, oldukça da ileri yaşta bir kişiydi. Onun kalkıp bir kuruma değil de bir inisiyatifin davetiyle oraya gelmiş olmasına çok şaşırmıştım. Üstelik de o konuşmada sizin şimdi çok güzel açıkladığınız, bizim de hocamız olan ve çok saygı duyduğum Tuna Ekim gibi, hiç bu tür çalışmalara katılmayan, botanik dünyasının duayenlerinden bir kişiyi orada görmek... Öncelikle bana bundan haberiniz var mı Füsun Hanım diye mail de atmıştı, çünkü artık bu tür etkinliklere hiçbir şekilde katılmadığını biliyorum. Onu orada görmek ve başından sonuna büyük bir heyecanla dinlemesini izlemek bana çok hoş gelmişti. Bunu nasıl başardığınızı, botanik dünyasından bu tür etkinliklere katılmayan kişileri de nasıl cezbedtiğinizi ve oraya nasıl getirdiğinizi

merak ediyordum. Bu açıklamalarınız yaptığınız işin ne kadar saygın bir iş olduğunu yani bireysel fakat aynı zamanda tek tek kurumlarla bireyler arasında ve kurumlarla arşivler arasında tanıtım ve iletişim faaliyetlerine ne kadar ciddi bir katkı sağladığınızı gösteriyor. Ben de hem çalışmalarınızın tümü için hem de bugünkü yaptığınız açıklamalar için gerçekten çok teşekkür ediyorum.

Kültigin Kağan Akbulut: Ben teşekkür ederim güzel sözleriniz için. Açıkçası o kişiyi nasıl davet ettik ben de bilmiyorum. Muhtemelen bu kişiler ilgili, bu konuda yazmış çizmiş deyip mail attık ya da bizim mail attığımız kişiler ona haber verdi ama bu geri dönüşleri de almak için zaten bu işleri yapıyoruz, heyecanlanıyoruz. İgor Bey’de şöyle oldu; Köken Rusya’da kendi sanat pratiğiyle ilgili bir çalışmaya katılmıştı ve merak etmiş nedir bu tohum arşivleri diye, gitmişti oraya, orada tanışmış ve davet etmişti. Burada şöyle bir yön de oluyor; Bonaventure, bunu konuşmasının başında söylüyor, mesela şimdi bazı insanlar konuşma yapmaktan sıkılmış, özellikle akademik background yoksa gerek yok. Akademik konferansa katılırsın ve akademik puanına bir artı konur, o senin için yararlıdır ama yoksa bir konuşmaya gitmenin çok da bir yararı olmuyor çoğunlukla insanlara. Ben niye günümü harcayayım diyor ve çoğunlukla kurumlarda, sanat kurumlarında ve enstitülerde böyle bir yapılması gerekenler listesi var. Bu yıl içinde yirmi konuşmacı gelecek, konferans düzenlenecek, bilmem ne yapacak, o konudan veya meraktan önce yapılacaklar listesi var ve çoğunlukla da insanları o listeye bir tık atmak, bir tanesini daha hallettik demek için çağırılıyor ve bu eventler yapılıyor. Gerçekten de merak ettiğimiz için sizinle konuşuyoruz veya çağırıyoruz. Konuşma yapmasak da olur, önce bir sohbet etmek, onun üzerine ilerlemek insanları daha çok heyecanlandırabiliyor, daha çok cezbedebiliyor, sanırım biraz buradan. Evet, son soruları alalım isterseniz.

Birsen Talay Keşoğlu: Söylemişsinizdir belki kaçırmış olabilirim ama tohum arşivi için etkinlik hangi yılda, ne zaman yapılmıştı?

Kültigin Kağan Akbulut: İkinci sezonumuzun ikinci konuşmasıydı, o takvime bakayım. 26 Aralık’ta videoyu yüklemişiz, 26 Aralık 2017’de, birkaç ay öncedir muhtemelen. 27 Eylül’deymiş.

Birsen Talay Keşoğlu: Evet, hakikaten tohum arşivi son derece ilginç. Arşiv denince bizim genelde aklımıza gelen, özellikle akademisyenlerin,

Başbakanlık arşivine girip kâğıtlar arasında kaybolmak ya da belki sözlü arşiv yapmak. Ama tohum arşivi gerçekten de arşivciliğin farklı bir boyutunu gösteriyor, o açıdan benim de çok ilgimi çekmişti, o yüzden merak ettim.

Aslı Davaz: Ben de bir şey söyleyebilir miyim Hakkı Bey?

Hakkı Başgüney: Buyurun, tabii.

Aslı Davaz: Arşivden Sonra?’yla benim tanışmam tohum arşiviyle ilgili etkinlikle oldu. Birsen’in de söylediği gibi, dünyada arşivciliğin ne kadar farklı boyutları, alternatif boyutları olduğunu gösteren çok ilginç bir arşiv bu tohum arşivi. Bunun Türkiye’de bu şekilde bir etkinlikle anlatılması beni de çok heyecanlandırmıştı. Arşivcilikte sadece kâğıt arşivciliğinin olmadığını gösteren, dolayısıyla bugün ve tabii yarın da anlatılacak Arşivden Sonra?, resmî arşivlerin bütün çalışmalarını biraz altüst eden, farklı yaklaşımları olan, daha doğrusu yeni yaklaşımları olan bir girişim olarak, bugün onların da aramızda olmasından ben çok mutlu oldum ve çok teşekkür ediyorum.

Kültigin Kağan Akbulut: Ben teşekkür ederim güzel davetiniz için, umarım yararlı olmuştur tüm katılımcılar için. Altı haftalık bir seminer, programıma baktım, ben de katılmaya çalışacağım uygun zamanım olursa. Heyecanlandıracak akademik konuşmalar da var. Biz de burada en azından şunu yapmaya çalıştık, resmî arşivler veya Kütüphanecilik bölümünde olan şeylerin dışında alternatif şeyler de var, yaratılmaya çalışılıyor. Birbirinin karşısına konulanacak şeyler değil, belki karşısına konulacak, birbirini destekleyecek şeyler ama en azından böyle şeyler yapılabilir, böyle konuşmacılarımız var, Türkiye’de ve dünyada böyle insanlar var, biz de onları bir araya getiriyoruz. Bunu biraz göstermek istiyoruz aslında.

Aslı Davaz: Bir de belki başka bir noktaya daha değindiniz, yani arşivcilikle aktivizm meselesini de ortaya koydunuz. Aktivizmin arşivciliği ve arşivciliğin aktivizmi meselesini ortaya koydunuz, dolayısıyla o da önemli. Arşivciliği direniş mekânı olarak da yapmaya çalışıyorsunuz. Direniş mekânlarının arşivcilikle nasıl bağdaştığının bence güzel örneklerini ortaya koydunuz bugün.

Kültigin Kağan Akbulut: Çok teşekkürler. Görmek hoş, mesela Zeynep Sayın’ın An Arşiv konuşmasında, arşivin bir iktidar mekanizması olarak nasıl kullanıldığını gördükten sonra, tamam, bu teorik olarak şu açılardan doğru ama bakın bambaşka örnekler de çıkabiliyor, bunların

tam tersi örnekleri de çıkabiliyor ve direniş yöntemine dönüşebiliyor görmek, o bir-iki kişinin yaptığını, belki bir kişinin tek başına yaptığını arşivler üzerinden görmek, bence de önemli.

Hakkı Başgüney: Bir teşekkür yazısı daha var, okuyayım isterseniz. Tülay Hanım yazmış. “Yapmış olduğunuz güzel çalışmalarınız için sizi tebrik eder ve bugün katkı sağladığınız konuşma için çok teşekkür ederim. Kendi adıma konuşmanızdan çok faydalandım, çalışmalarınızda başarılar diler, tekrar teşekkür ederim.”

Kültigin Kağan Akbulut: Ben teşekkür ederim Tülay Hanım.

Hakkı Başgüney: Başka soru yoksa, yarınki konuşmanın içeriğiyle ilgili bilgi vereyim ben.

Kültigin Kağan Akbulut: Bu arada ben ufak bir şey söyleyeyim, eğer bize ulaşmak isterseniz arsvdensonra@gmail.com adresinden ya da sosyal medya hesaplarımızdan ulaşabilirsiniz. Önerileriniz veya ekstra sormak istediğiniz bir şey olursa, bana ortak kullandığımız gmail adresinden ulaşabilirsiniz. Sosyal medya kanallarımız da burada. Çok teşekkürler tekrardan.

Hakkı Başgüney: Biz teşekkür ederiz. Yarınki dersimiz saat 13.00’te başlıyor, 13.00-14.00 arasındaki ilk dersten sonra 15 dakika bir ara var, sonra 14.15-15.15 arasında ders ve bir 15 dakika soru-cevap düşünülmüş. Yarın Köken Ergun konuşacak, yine Arşivden Sonra? kolektifinden. Dersin başlığı “Toplumsal Gruplar, Arşivler ve Sonrası, Arşivden Sonra?, Göçebelik ve Toplumsal Gruplar”. Sanatçı Köken Ergun’un yürütücülüğünü yapacağı bu derste Arşivden Sonra?’nın kuruluşu, göçebe inisiyatifliğinin anlamı, sanatçıların arşiv çalışmaları üzerine çalışmaları, toplumsal grupların arşivlerle ilişkisi ve sanat kurumlarının arşivlerle bağı üzerine bir tartışma söz konusu. Köken Ergun da bir film yönetmeni ve video sanatçısı, biyografisi yarın paylaşılır herhalde. Sanıyorum bu kadar. Söz almak isteyen hocalarım var mı Birsan Hocam? Özlem Hanım galiba elini kaldırdı, buyurun.

Özlem Hanım: Elimi kaldırmadım alkışladım, aslında tepki verdim.

Hakkı Başgüney: Çok güzel, teşekkürler. O zaman yavaştan kapatıyoruz herhalde.

Birsan Talay Keşoğlu: Evet, Yaman Alkan da mı alkış, o da mı alkış? El kaldırma değil, alkış galiba Yaman Alkan. El kaldırmayla alkışlar karıştı galiba. Peki, o zaman, evet...

Hakkı Başgüney: Kültigin'e çok teşekkürler.

Birsen Talay Keşoğlu: Gerçekten çok güzel bir sunum.

Kültigin Kağan Akbulut: Ben teşekkür ederim.

Hakkı Başgüney: Yarın görüşmek üzere. Kolaylıklar dilerim, herkese iyi öğleden sonraları.

TOPLUMSAL GRUPLAR, ARŞİVLER VE SONRASI – ARŞİVDEN SONRA?, GÖÇEBELİK VE TOPLUMSAL GRUPLAR

Köken Ergun
5 Mart 2022 Cumartesi

Seval Ünlü: Herkese merhabalar. “Arşivcilikte Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yöntemler” sertifika programımızda bugün Köken Ergun’u ağırlıyoruz. Kendisi “Toplumsal Gruplar, Arşivler ve Sonrası, Arşivden Sonra?, Göçebelilik ve Toplumsal Gruplar” başlıklı bir ders yapacak bizimle. Bu derste Arşivden Sonra? oluşumunun kuruluşu, göçebe inisiyatifliğin anlamı, sanatçıların arşiv çalışmaları ve bunlar üzerine toplumsal grupların arşivlerle ilişkisi ve sanat kurumlarının arşivlerle bağı üzerine konuşulacak. İzninizle öncelikle sanatçı Köken Ergun’u sizlere tanıtmak istiyorum. 1976 İstanbul doğumlu film yönetmeni, video sanatçısı. Filmleri genellikle az bilinen sosyal gruplar ve ritüellerin bu grupların yaşamındaki önemi üzerinedir. Köken Ergun’un çok kanallı video enstalasyonlarının, videolarının sergilendiği uluslararası kurumlar arasında Documenta, Garaj Moskova, SALT, Jakarta Bienali, Stedelijk Museum Bureau Amsterdam, Digital Art Lab Tel Aviv, Casino Luxembourg bulunmaktadır. Video işleri, aralarında St. George Pompidou, Berlin Şehir Müzesi, Yunanistan Güncel Sanatlar Müzesi, Australian War Memorial ve Kadist Foundaiton’ın bulunduğu koleksiyonlara dahil edilmiştir. Arşivden Sonra? oluşumunun kurucu üyesidir.

Hocam, sözü sizi bırakmadan önce akışla ilgili bir iki ayrıntıya değinmek istiyorum. Saat 14.00’te bir ara vermeyi öngörüyoruz; 15 dakikalık. Sonra 14.30’da yeniden başlayacağız ve ondan sonra bir saat kadar daha devam edip 15.15’te de soru cevap bölümüne geçmeyi öngörüyoruz, sizin akışınıza da uyarsa. Şimdi sözü size bırakıyorum. Kolaylıklar.

Aslı Davaz: Ben önce bir şey söyleyebilir miyim? Sanıyorum Birsen Hoca da söz alacaktı önce, yok mu? Köken, önce merhaba. Kadın Eser-

leri'nden ben Aslı, merhaba. Bağlandığınıza sevindim, yani çok zor olmadı umarım.

Köken Ergun: Şimdilik iyi gidiyor, umarım böyle devam eder.

Aslı Davaz: Evet, iyi gidiyor. Dün Birsen Hoca bana bir katılımcının sorusunu ilettiler, tabii ki siz de bu konuya açıklık getirebilirsiniz ama ben o soruya bir cevap vermeye çalışayım. Dersin ikinci bölümünde iletişim stratejileriyle ilgili Kültigin Bey bize bilgi verdi ve katılımcımız mailinde bunun arşiv konusuyla nasıl bir bağlantısı olduğunu anlayamadığını ifade etti. Tabii şimdi siz bu konuyu çok kısaca açıklayabilirsiniz ama ben şu şekilde belki açıklayabilirim, anladığım kadarıyla. Arşivden Sonra? grubu, arşivleri topluluklarla ve aynı zamanda öznelerle de buluşturmak amacını taşıyor. Bunu da geleneksel olmayan, belki alışılmış yöntemlerle de yapmadığı için, bu buluşmaları en doğru şekilde gerçekleştirebilmek için topluluklar, özneler ve arşivler arasında doğru bir buluşma stratejisi oluşturmak zorunda olduğunu da ifade etti. Dün derste bize farklı arşiv konularını; Afro Türkler, Romanlar, LGBT Hareketi, tohum arşivi, Anadolu Ortodoks nüfusunun ortak belleği gibi geliştirdikleri farklı iletişim stratejilerini anlatması, bence arşiv konusuyla doğrudan doğruya ilgili. Ben bu şekilde anladım, her arşivin konusu ve onun buluşacağı topluluklar ve özneler için farklı stratejiler, iletişim stratejileri geliştiriyorsunuz. Ben bu şekilde anladım; Kültigin Bey de Arşivden Sonra? grubunun bugün çok gündemde olan aktivist arşivci, aktivist arşivler kavramlarını da gündeme getirdi. Belki alışık olmadığımız çalışma yöntemleri sayesinde, geleneksel arşivlerde temsil edilmeyen insanların da bu şekilde temsiliyeti sağlanmış oluyor. Çok kısaca bu alternatif çalışmalar İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana devam eden ve arşivciliğin dönüm noktası olarak ifade edebileceğimiz, arşivcilik humması, direniş alanı olarak arşivler ve kayıtlar dönemini ifade ediyor. Dolayısıyla bu buluşma stratejilerinin, Arşivden Sonra?'nın çalışmasının bir parçası olduğunu ve arşivlerle bağlantılı olduğunu katılımcımıza ben bu şekilde açıklamak istedim. Buyurun Köken Bey.

Köken Ergun: Teşekkür ederim. Güzel bir giriş yaptınız. Herkese selam. Evet önceden ben şunu da söyleyeyim, ben biraz daha dışarı çıkacağım Kültigin'den, arşivcilikten. Bizi davet etmelerinin sebebi zaten biraz yapıbozumculuk yapmak aslında. Biz arşivci değiliz, arşiv tutmuyoruz, arşivi canlandırıyoruz. Biz insanlar üzerine çalışıyoruz, insanlar da bir ar-

şivdir, doğuştan. Bizim elimizde bir arşiv de yok zaten. Sadece ismimizi Arşivden Sonra? koyduk. Biz arşivle sınırlandırmıyoruz kendimizi, öyle bir derdimiz de yok. Kültigin bana biraz anlattı. Bu arada Nepal'den bildiriyorum, elektrik kesintileri olabiliyor, umarım olmaz, her şeyimi şarj ettim ama eğer bir internet kesintisi olursa lütfen bana söyleyin.

Çok önemli bir konuya değinmiş dün Kültigin. Biraz kurumlardan bahsetmiş Kültigin, ben de ona biraz gireceğim. Biz, kurumlar arası ve kurumlara karşı bir oluşumuz, bu çok önemli. Canımız istediğinde program yapıyoruz, belirli bir ajandamız ve misyonumuz yok. Bunu bilerek yapıyoruz, çünkü kurumlar kurumsallaştığı zaman devletleşiyorlar neredeyse, dolayısıyla biz konuşmalarımızı ilginç bir konu bulana kadar yapmıyoruz. İlginç bir konu çıktığı zaman ortaya, buluyoruz, ekibimiz değişiyor bizim. Kültigin'le ben varız, başkaları da giriyor çıkıyor. Mesela bir sonraki konuşmamız bir Lübnanlı sanatçıyla olacak, arada hiçbir şey yapmayacağız. O Lübnanlı sanatçının Arkeoloji Müzesi'nde yaptığı bir *research* projesi üzerinden bir konuşma yapmasını bekliyoruz. Dolayısıyla bizim zaten bir arşivcilik misyonumuz olmadığı gibi, biraz da keyif üzerine gidiyor. Bunu da biraz dolaşıma sokmak istiyoruz, bilgi üretimini sistematik bir şekilde değil canımız isteyince yapıyoruz, bir; ikincisi acil bir durum olunca yapıyoruz. Mesela hemen size ilk konuşmalarımızdan birisini göstereyim. Bu *Cumhuriyet* gazetesinin arşiv odası. Bu bizim üçüncü konuşmamız, aciliyet üzerinden gittiğimiz bir konuşma; yıllardır arşivcilik yapan arşiv dairesinin başkanı ve biz. Beş kişilik bir seyirciyle *Cumhuriyet* gazetesine gittik. Göçebe olduğumuzu zaten Kültigin anlatmıştı. Arşivi yerinde görmek istedik. Bu videonun oynaması ve benim konuşmam çok yük alacak galiba, ben arada sırada pause yapayım, videoyu sadece görmüş olsun insanlar, moderatör belki bir yardımda bulunabilir. Bu Arşivden Sonra?'nın *Cumhuriyet* konuşması linkini herkese atabilir mesela chat'te; o arada siz YouTube'dan bulabilirsiniz, insanlar kendileri sonra seyredebilirler. Ben hikâyeyi anlatayım size; biz iki sanatçı başladık. Epey yıllar oldu, altı sene falan oluyor galiba. Türkiye'nin çok zor zamanlardan geçtiği –Türkiye'nin çok zor zamandan geçmediği zaman yok da– hakikaten çok zor zamanlardı. Sुरुç bombasından sonraydı galiba, bu proje başlamıştı ve bu yaptığımız üçüncü konuşma. İlk iki konuşmaya geri döneceğim. Belirli bir mekânımız olmadığı için, *Cumhuriyet* gazetesini konu

alalım ve *Cumhuriyet* gazetesine gidelim dedik. Neden *Cumhuriyet* gazetesine gittik, çünkü *Radikal* gazetesi kapandıktan sonra, bir süre online var oldu. Bir karışıklıktan dolayı bir gece ansızın *Radikal* gazetesinin arşivi çöktü, yani kayboldu. Bu bize toplumsal hafızanın ne kadar kolay kaybedilebileceğini hatırlattığı için, biz Türkiye’deki en eski gazetelerden biri olan *Cumhuriyet* gazetesini merak ettik, acaba dedik bu gazetenin arşivleri korunuyor mu, korunuyorsa nasıl korunuyor, dijitale aktarıyorlar mı, dijitale aktardıktan sonra ne tür kontratlarla bunlar korunuyor? Çünkü çalışanlar gidiyorlar ama kurum daim oluyor. *Cumhuriyet* gazetesi hükümet tarafından kapatılabilirdi, o zamanlar çok bunalımlar yaşıyorlardı, zorluklar yaşıyorlardı. Biz bu soruyu onlara sormak istedik. “Sizi bir gün kapatırlarsa dijital arşivinize ya da hard copy arşivinize ne olacak ve yerinde görmek istedik.” Dört beş kişilik bir dinleyici grubuyla *Cumhuriyet* gazetesinin eksi ikinci katında bir mahzene gittik. Burada arşiv bölümü başkanı bize anlatıyor, çok güzel bir konuşma oldu, fakat şu sonuca vardık; *Cumhuriyet* gazetesinin dijital arşivi yok, yani çok sınırlı. Belirli bir tarihten sonra yapmışlar, olan hard copy arşivi de yani kâğıt arşivi de bir kordorda üst üste istiflenmiş durumda. Hakikaten çok kötü bir durumdaydı ve bunun finans eksikliğinden dolayı, yani parasızlıktan olduğunu söylüyorlardı ama burada çok ciddi bir bilgi eksikliği olduğunun da farkındaydık. Her ne kadar *Cumhuriyet* gazetesini okumasak da biz birkaç kişi, Arşivden Sonra? ekibi olarak hakikaten çok üzüldük. Onlar da bizden yardım istediler, siz bir şey yapabilir misiniz diye. Daha ikinci, üçüncü programımızdaydık. Bu konuda bizim bilgimiz yok dedik, ama oraya gelen insanların dışında YouTube’daki bu videoyu seyredenler de görmüş oldular. *Cumhuriyet* gazetesinin eğer bir gün başına bir şey gelirse, hâlâ gelebilir, arşivini bir anda kaçırarak bir strateji düşünmemişler. İkincisi, çok eskiden olan kâğıt arşivlerin dijitalleşmesini de yapmamışlar. Hakikaten, tabiri caizse çağın gerisinde kalmış olduklarını gördük. Genç elemanlar vardı, onlar çok memnun oldu bu konuşmadan, yani orada çalışan genç elemanlar, Arşivcilik bölümünde okuyup staj yapanlar. Onlar da aslında bunların ne kadar kolay olabileceğini, fakat kurumun sert bürokrasisi ve kurumun başındakilerin arşive o kadar önem vermemeleri nedeniyle bunu öne almadıklarını ama tabii ki tehlikenin farkında olduklarını söylediler. Bir yandan da şunu söyleyelim, işi gerçekten zor *Cumhuriyet* gazetesinin. Her

gün davalarla uğraşıyorlar. Çok çok çok zorlanan bir gazeteydi ve günlerini kurtarmaya çalışırken geçmişlerini unuttuklarını ve bunu biraz mecburen yaptıklarını gördük ve tabii ki üzüldük dışarıdan birileri olarak. İşte bakın burada aslında biz bir arşivcilik çalışması yapmış oluyoruz, ama ne oluyor bizim arşivimiz, o insanları bir araya getirmek; ikincisi iyi bir kayıt yapıp YouTube gibi dünyanın en önemli arşivlerinden birine bu tartışmayı koymak. *Cumhuriyet* gazetesi konuşmasından sonra biz işi daha da büyüttük. Beş kişilik ekiplerden sonra 200-250 kişilere gittik. Hatta dün Kültigin'in söylediği Serdar Soydan'ın "Lubunya Arşivleri" konuşması galiba SALT'ın iki büyük salonunu doldurdu. Bir de canlı yayınlarımız var biliyorsunuz. Facebook canlı yayınından insanlar katıldılar, sorularını bize sordular. Zaman içinde sabırla işimizi büyüttük ama ilk günlere gidelim, onu anlatmamı istediniz benden. O zaman Kültigin katılmamıştı ekibe, onun için ben size anlatabilirim. Ben film yapan bir sanatçıyım, ama mesela şu anda Katmandu Trienali için bir ressamla iş birliği yaptım. Benim fikirlerimle beraber bir büyük thangka resim projesi yaptık ama bir de bir YouTuber'la iş birliği yaparak video hazırladık. İstanbul'da İMÇ Blokları vardır Unkapanı'nda, orada iki üç sanatçının yönettiği bir sanat inisiyatifi var ve genelde sergiler yapmak için başka insanlara açık kart veriyorlar. Diyorlar ki, buyurunuz iki ay size mekânı verelim, siz istediğiniz programı yapın. O çağrı bana geldi. Ben o sıralar galiba Berlin'den yeni taşınmıştım ve Avrupa'daki kolektifler eksikliklerinden çok sıkılmıştım. Avrupa'daki sanatçıların daha bireysel takılması, grup çalışmalarından kaçmaları... bizden çok gerideler, bunu söyleyebilirim. Biz çok daha tecrübeli ve ilerideyiz. Sebeplerinin bir kısmı, hükümetimizin ve devletimizin bize bazı şeyleri vermemesi ve bizim kendi almak zorunda kalmamız ya da kurumların bazı şeylere yetmemesi ve bizim inisiyatifi ele almamızdan dolayı, inisiyatiflerimiz epey dengeli. Zaten genelde Avrupa dışındaki ülkelerinin inisiyatifleri her zaman daha iyi ve heyecan vericidir. Her neyse, ben Avrupa'dan sıkılmış bir insan, bir birey sanatçı olarak Türkiye'ye geldiğimde, tabii çölden çıkmış gibi olduğum için burada birçok kolektifi takip ediyordum ve İstanbul'un dinamik yapısı hoşuma gidiyordu. Bana biri, bir sanatçı olarak hadi gel burada bir sergi yap, deyince bunun hiç ilginç olmadığını onlara söyledim, onların çok hoşlarına gitti bu. Dedim ki bir sanatçı daha gelsin benimle ama biz sergi yapmayalım, bu mekânı konuşma

mekânı olarak kullanalım. Hatta kış ortasıydı, filmler seyredelim, beraber konuşalım, ocakta çay kaynatalım, etrafta biraz böyle yemekler yapalım, bir şeyleri paylaşalım. Çünkü kriz anlarında fiziksel buluşmalar çok etkili ve önemli oluyor; ikincisi yıllardır sanat yapan bir insan olarak çok seviyorum işimi ama biraz sıkıldığım bazı tarafları da var. Onun için reprezentasyondan kaçıp, biraz temsiliyetten kaçıp, beraber kafa patlatalım dedik. Hasan Özgür Top, şu anda Türkiye dışında kendisi, o da sanatçı, onu çağırdım. Onu çağırırken zaten aklımda arşiv vardı. Yani arşiv ateşi beni bulmuştu zaten yıllardır; ben de arşivler üzerine çalışmış bir sanatçıyım. Hasan Özgür Top'un İŞİD üzerine çok büyük bir arşivi var. Zaten duymuştum da İstanbul'a gelmeden önce böyle bir sanatçının varlığını. Kendim de gördüm ve hakikaten çok hoşuma gitti yaptığı çalışma, gerçekten çok iyi bir arşivcilik çalışmasıydı. Online bir tarama yaparak İŞİD videolarını topluyor ve bunlardan sunumlar yapıyordu. Benim tam istediğim de zaten böyle bir dinamizmdi, arşiv çalışan sanatçılar bir şeyler anlatsınlar. Ben bu davet gelmeden yıllar önce sık sık İsrail'e ve Filistin'e gidiyordum. Filistin'de Ramallah Sanat Akademisi'nde hocalık yapıyordum. Haftanın yarısında Tel Aviv'de, yarısında Ramallah'ta, Filipinli hasta bakıcı kadınların kendi aralarında yaptıkları güzellik yarışmalarıyla ilgili bir belgesel çekiyordum. Berlin'deyken beni davet eden Tel Aviv'deki kurum, bizde ne tür projeler yapmak istiyorsun, hiç önemli değil, sen buraya gel, ondan sonra ortaya bir konu çıkarırsın demişti. Tabii ki özellikle Avrupa'dan gelen birçok sanatçıdan beklendiği gibi, İsrail'e gittiğiniz zaman tabii ki -İsrail problemi, ben ona Filistin problemi değil İsrail problemi diyorum- İsrail problemiyle ilgili bir proje yapmanızı beklerler genelde. Ben bunu pas geçmek istedim, yaratma gücünü bulamadım kendimde. Çünkü iki ay çok çok çok kısa bir zaman, İsrail Filistin problemini ve hikâyesini anlamak için bile yetmez. Dedim ki bunu daha iyi yapan birileri olmalı. O zaman duymuştum B'Tselem İnsan Hakları Derneği var İsrail'in, kara kedisi diye biliriz, devlet tarafından çok çok zorlaştırılır işleri. Kudüs'te her ne kadar arada sırada sivil servis, oranın MİT'i o arşivlere girse de, bazı şeyler zor olsa da B'Tselem'in var olmasına izin verir İsrail Devleti. B'Tselem'in şöyle bir projesi var: Batı Şeria denen işgal altındaki, ordunun işgali altındaki Filistin topraklarında Filistinlilere kamera dağıtıyor ve onlara diyor ki bu kamerayı alın, bir sene boyunca orada gördüğünüz insan hakları ih-

lallerini bize çekin. Orada sadece İsrail ordusu yok, yerleşimciler var, zaten İsrail böyle büyüyor sürekli. Yahudiler geliyor Kanada'dan, Fransa'dan, Amerika'dan ve son derece vahşi saldırılarla Filistinli yerli halka saldırıyorlar, zeytin ağaçlarını yakıyorlar. Türkiye'de şu anda var olan zeytin problemi orada yıllardır var. Orada işgalin işaretlerinden bir tanesi, hayatta hiç zeytin ağacı görmemiş insanların, 200 ya da 300 senelik zeytin ağacını yakmasında vuku buluyor. İnsanlar öldürülüyorlar, işkence görüyorlar. Bir ailenin evine bir kamerayla geliyorlar, genelde gençler bunu çekiyor, öğretiyorlar onlara, kamerayı silah gibi kullanmalarını istiyorlar, yani kendilerini korumak için bir silah gibi, defanstaki bir silah gibi demek istedim. Bunların arşivi genelde uluslararası medya tarafından kullanılıyor. Uluslararası medya B'Tselem'in ofisine gidiyor diyor ki, biz şu aralar bir mücadele olduğunu duyduk, yani bir başkaldırı olduğunu duyduk, mesela El Halil kentinde ama biz oraya gitmeyelim, sizin elinizde var mı *homemade footage* denen şeyler? Mesela bunları sağlıyorlar. Biz de bu sayede El Cezire'de, BBC'de, sınırlı kanallarda İsrail ordusunun ya da İsraili yerleşimcilerin Filistinlilere ne zulümler yaptığını görebiliyoruz. Ama madalyonun bir de öbür tarafı var, o da şu: Kameraya eline alan Filistinli halk sadece insan hakları ihlallerini çekmiyor, onlar sadece yüzde 10 falan. Bu kamerayı alıp bize son derece sıkıcı gözükebilecek ama benim gördüğüm kadarıyla son derece politik çekimler yapıyorlar. Mesela bir çocuk var El Halil'de oturan, bir sene boyunca sadece her akşam gün batımı çekiyor ve bu kasetleri sıkılmadan B'Tselem'e teslim ediyor. Yani bir sene boyunca gün batımı çekiyor, benim herhalde hayatta gördüğüm en politik şeylerden biridir. Bir sanatçı olarak buraya geldiğimde çok heyecanlanmıştım. Dügün oluyor orada, tabii ki o kamera kullanılıyor, düğün çekiliyor ama düğünün kasetini kendileri korumuyorlar, B'Tselem'e veriyorlar. Bu sayede B'Tselem'de oturan arşivciler oradaki hayatı gerçekten öğrenmiş oluyorlar. Tuvalette, duşta, televizyon seyredirken kendilerini çekiyorlar ya da televizyonu çekiyorlar ve çok ilginç görüntüler ortaya çıkıyor fakat bunların hiçbirisi gün yüzü görmüyor, tabii ki kimse bunlarla ilgilenmiyor, çünkü haber niteliği yok. Ben bu arşivin beklenmedik yönlerine girip bu materyallere ulaşmak istedim. Bana verdiler sağ olsunlar, dünyanın birçok yerinde bu konuda konuşma yaptım. Bu konuşmalardan biri 2016 senesinde olmuş. Burada hiç beklenmedik bir arşiv çalışmasını beklenmedik

bir bakış açısıyla anlatmıştım. Benim ardından YouTube'a düşmüş ya da YouTube dışındaki kanallara düşmüş videoların linklerini bulup onları download eden bir sanatçı/araştırmacı Hasan Özgür Top.

Şimdi burada iki sanatçının yaptıkları projeleri, kamusal bir konuşmada size anlatmaları... Bu neden önemli, çünkü biz genelde sanatçının son eserini görürüz, süreci pek fazla görmeyiz. Biz bu süreci açmakla ilgilendik, o yüzden benim ve Hasan Özgür Top'un konuşmasını da koyabilirsiniz oraya. Arşivin mutfağını gösterdik. Burada mümkün olsaydı o konuşmadaki Hasan Özgür Top'un özellikle excel şiltini göstermek isterdim size, ama konuşmayı dinlerseniz de orada nasıl arşivlediğini göreceksiniz. Kendilerinden beklenmedik çalışmaları sanatçılar yapmaya başladılar, onu söylemeye çalışıyorum. Son 10 senedir dünyanın her yerinde gördüğümüz bir şey bu. Ama özellikle güney ülkelerinde, yani Avrupa dışı ülkelerde daha fazla çünkü toplumsal krizlerin daha fazla olduğu yerlerde arşivleme pratikleri biraz daha acil oluyor. Devlet de arşivlemediği için, mesela diyelim ki Myanmar, şu anda darbe oldu biliyorsunuz Myanmar'da, orada bulunan Müslümanlar çok problem yaşadı. Arşivden Sonra? olarak bildiğimiz kadarıyla, Myanmar'da çok kolektif var. Hem Müslümanlarla ilgili arşivler üzerine çalıştılar hem de şimdi askeri darbe sonrası üzerine. Hatta yanılmıyorsa Berlin Film Festivali'nde En İyi Belgesel ödülünü alan Myanmar Film Kolektifi'nin filmiydi, tavsiye ederim. Sanıyorum İstanbul Film Festivali ya da başka festivaller onu gösterecektir. Yani artık eline kamera alan sanatçılar bir sanat eseri yaptıkları gibi, toplumsal krizlere dair arşiv çalışmaları da yapıyorlar ve bu arşivleri bir film, bir sanat eseri gibi göstermiyorlar, yaptıkları sunumlarla insanlara sunuyorlar. Ondan sonra ne oluyor bu, işte bizim gibi çalışan gruplar ya da kurumlar olursa güzel bir iş yapıyorlar ve çok da seyrediliyor sonra. YouTube'da ya da başka şekilde paylaştığımız kanallar da oldu. Birçok üniversite, mesela özellikle tohum arşivleri, onlar da faydalandılar, dolayısıyla biz arşiv çalışanları arşivliyoruz diyeyim ama dijital bir arşivimiz var, görüntülü arşivimiz var. Bir fotoğraf arşivi üzerinde çalıştık. Bikem Ekberzade. Bikem Ekberzade bir savaş fotoğrafçısı Türkiye'de, ama zamanının çoğunu Türkiye dışında geçiriyordu; şimdi daha az faal. Özellikle Suriye, Irak civarlarında savaş muhabirliği yapıyordu. Orada kendisine işi veren uluslararası kurumların direktifiyle savaş alanına ilk girenlerdendi ve neler gördüğünü tahmin edebilirsiniz. Yani bir çatışmada

geri çekilme olduğu zaman, içeri ilk giren ordu grubuyla beraber –tabii bu Birleşmiş Milletler– Bikem Ekberzade de giriyordu. Orada olay yeri fotoğrafçılığı yapıyordu. Tabii çok korkunç görüntüler ve bu görüntülerin hiçbirinin kaydını almıyordu, hem zaten çok zor kendinde kaydının olması bunların. Onun işi çekmek ve hemen akşamında otelde paketleyip Birleşmiş Milletler görevlilerine vermek. Kontratları gereği kendisi bir kopya tutmayacak, dolayısıyla burada Görünmez Arşiv adını taktı Bikem Ekberzade. Zaten orada “Görünmez Arşiv” bizim konuşmamızın başlığı. Hiç kimse tarafından görülmeyen yani kamuya açılmayan, gizli arşivcilik üzerine bir konuşma yaptı, çok da ilginç bir konuşmaydı. Orada bir sürü rakam var söyleyeceği, Balkanlar’da çok çalıştı, biliyorsunuz orada özellikle Hollandalı askerlere yönelik çok ciddi tecavüz suçlamaları var. Bunlarla ilgili çalışmalara da katılıyor, yani bir şahit kendisi, bir şeye şahit oluyor ama kaydetme izni yok; ikincisi kaydetmek istemiyor. Bu bizim için bir arşiv sorunsalıydı. Biz burada arşiv üzerine, arşiv disiplini üzerine biraz daha zorlayıcı konuşmalara başladık. Ondandır biraz sonra, birçoğunuzun bildiği yazar Zeynep Sayın, imge bilimci, bize “An-Arşiv” adlı bir konuşma yaptı. Bu bizim herhalde internette en çok seyredilen konuşmalarımızdan biridir. An-Arşiv de *an*, yani İngilizce *un* değil, Grekçeden geliyor, *arke* arşiv, zaten *arke* kelimesinden geliyor. *Ölüm Terbiyesi* kitabı daha yeni çıkmıştı, biz kitap lansmanı sevmiyoruz, zaten öyle adlandırmadık, hatta baskıdaydı kitap biz konuşmayı yaparken. Yine farklı mekânda yaptık bu konuşmayı ve o arada arşiv tutulmasının imkânsız olduğu durum üzerine konuştuk. Kurumsal dili olabildiğinden, arşivlenmek istemeyen insan gruplarının olduğundan ve arşivlenmenin imkânsız olduğu durumlardan bahsetti. Almanya’nın üç nesil, dört nesil diyelim, Nazi Almanya’sının Auschwitz’te yaptıkları ya da Auschwitz gibi birçok kamp var tabii ki, burada arşivlenilmeyen esas şeyin Auschwitz olduğu örneğini verdi. Bir de Babi Yar var, çok güncel Babi Yar, Ukrayna’da bir Yahudi soykırımı. Ukraynalılar yapmıyorlar, iş birlikçileri tabii ki var Ukrayna’da, o zamanın Nazi destekçileri; o örneği de verdi. Ondandır güncel sanattan örnekler verdi ve sonra konuşmayı Kalenderiler cemaatine getirdi. Cemaat bile demek zor Kalenderilere. Kalenderiler, Osmanlı ve Selçuklularda baldırı çıplak gezen, camilerde uyuyup yatan ve affedersiniz paraya bok gibi bakan, hiçbir kapitali kabul etmeyen bir grup. Belki duymuşsunuzdur, Hindistan’da, Nepal’de az var ama Hin-

distan'da untouchables diye, en düşük kast vardır. Neden untouchables, çünkü koktukları için. Tabii bu çok korkunç bir terim ama bu terim oturmuştur maalesef. Üst sınıflar alt sınıflara onlar koktukları için biz bunlara dokunamayız diye untouchables derler. Hintçe ismini unuttum. Kalenderiler de hakikaten hijyen kurallarına hiç uymayan, uzun saçlı o zamanın hippileri. Kalenderilerin hiçbir kayıt tutmadıklarını, Kalenderilerle ilgili de hiçbir kayıt olmadığını söylerken, bazı toplumsal grupların arşivlenmeye karşı olduklarını, arşivlenmek istemediklerini söylüyor ve oradan da kendi bakış açısıyla Gezi'ye bakıyor. Gezi'de de birçok insanın arşivlenmeye karşı olduğunu aktarıyor. Tabii burada fişlenme fotoğrafı da var. Biz de mesela Gezi'deyken çok fazla insanın fotoğrafını çekmek istemezdik. Özellikle Antikapitalist Müslümanlar geldikleri zaman, onların bir meşhur namaza duruşları vardır trans kadınlarla beraber. Orada çok tartışılmıştı fotoğraf çekmeyelim diye. Gazetede görünmek istemiyorlar. Fotoğraflanmak istememek, bundan bahsetti ve hayatımızda görmediğimiz insanlar harikalar yaratmışlardı Gezi'de, Ankara ya da başka illerde. Onlar ondan sonra bir anda kayboldular ve özellikle Avrupalı naif basın kuruluşları gelip röportaj yapmak istedikleri zaman, işte duymuştuk, suratlarına tükürüp gitmişlerdi.

Arşiv sorunsalıyla ilgili söylüyordum, bunun ismi zor, "Apoptotic Archive". Bonaventure Soh Bejeng Ndikung'un konuşması. İngilizce bir konuşma olduğu için Apoptotic Archive diyorum. Uzun zamandır takip ettiğimiz bir küratör kendisi. Bonaventure Ndikung'un iki isminden bir tanesini kullanıyorum. Kamerun doğumlu, Almanya'da Biyoloji üzerine doktorasını yapmış ve sonra kendisini sanatta bulmuş. Şu anda dünyanın en önemli küratörlerinden biri olan Bonaventure'yi biz takip ediyorduk. Bonaventure şöyle anlatıyor arşiv çalışmalarının nasıl başladığını. Bonaventure, Kamerun'dan Almanya'ya geleli yıllar olmuş ve küçük bir sanat kurumu kurmuş ve bu küçük sanat kurumunun bir sergisinin açılışında çok ufak bir inisiyatif olarak başlıyor SAVVY, şu anda herhalde Avrupa'nın en önemli sanat kurumlarından biri. SAVVY Contemporary'yi açtığı zamanlarda bir Alman kendisine gelip Kamerun'un kolonyal geçmişinden bahsederken, Bonaventure diyor ki Kamerunlu küratöre, "Ya evet siz de Fransız kolonisiydiniz, ne zor değil mi, şu Fransızlar ne kötü şeyler yaptılar". Kamerunlu küratör de diyor ki, "Bir dakika, sen nasıl bilmiyorsun, Kamerun bir Almanya kolonisiydi. Almanya Batı Afrika'sı, Almanya Doğu

Afrika'sı var, böyle bir şeyden haberin yok mu?" Konuştuğu insan da bir doçent bir yerde, sanat tarihçisi falan. O da, "Yoo, ben onu bilmiyordum, bize öğretilmedi bu," diyor ve buradan yola çıkarak, biraz sinirlenerek Bonaventure, "Colonial Neighbours" yani Kolonyal Komşularımız adında bir proje başlatıyor. Beş seneye yayılmış bir proje. SAVVY ufak bir mekâna sahip ve etrafındaki herkese, "Elinizdeki koloni geçmişini, Almanya'nın koloni geçmişini andıran, gösteren materyalleri gelin, bize bırakın," diyor. Avrupa'da yaşayanlarınız belki bilirler, Türkiye'de de var bu, Eti Negro diye saçma sapan bir bisküvi var biliyorsunuz ve hâlâ ismi Eti Negro. Galiba Eti ya da Ülker yurt dışında bunu Negro olarak satamıyor ama hâlâ bizim ülkemizde Negro diye korkunç bir şey var, bir bisküvi var.

Bir katılımcı: Hocam yeni değişti adı. Nero olarak değişti.

Köken Ergun: Nero mu? İyi, biraz Romalı Nero'ya şey yapmış yine de iyidir, fakat bu Eti ve Ülker'in tarihçesi çok yeni. 1800'lerden başlayarak paraphernalia denilen bu ufak ufak wunderkammer'lerin başladığı, yani müzelerin başlangıcı olan, merak kabinelerinin başladığı zamanlardan itibaren beyaz Batılının Doğu'ya karşı çok ciddi otantik, egzotik, oryantalist bir bakışı var. Ne dersenez deyin, son derede zenofobik, ırksal, ırkçı bir bakışı var. Nedir bu bakış; öbür alttakiler Doğu'dakiler, Batı'dakiler, hepsi öteki aşağı; biz ve üstüz diye. Bu neyse ki Black Lives Matter kültürünün, LGBT ve feminist hareketlerin güçlenmesiyle birlikte biraz azalmış durumda, beyaz erkeğin hegemonyası azalmış durumda ama 1800'ler, 1900'ler Batı'nın aydınlanmasının en yüksekte olduğu, ansiklopedilerin çıktığı bu dönemde Batı kesinlikle eline su döktürmüyor. Mesela Mozart'ın *Alla Turca*'sı da bunun bir parçasıdır. Yani *Alla Turca* tamamen Mehter Marşı'ndan esinlenmiştir. Mozart'ın belki fazla bir suçu yok, ama Türk temalı bir sürü partiye konu olmuştur o tür müzikler. Operalarda Türk halkı barbar olarak gösterilir, Osmanlı halkı diyelim. Yani bir sürü aşağılamalar. Abaza Türk erkeği, affedersiniz söylemek zorundayım, cinsel olarak da çok kullanılıyor.

Bir katılımcı: Şu an sizi duyuyoruz ama son söyledikleriniz çok kesildi.

Köken Ergun: Tamam, kolonyal arşivlere gideyim, bu çağrı üzerine Berlin'de oturan ve kendi anne babalarının, büyükanne ve büyükbabalarının evinde markaları 1800'lerden, 1900'lerden kalmış, esir olarak gösterilen, mesela kürek çeken yaşlı black-face yani siyah ama boyanmış siyah,

komedi unsuru olan Afrikalıların resmedildiği görüntüler ya da kartpostallar. Bunların son derece egzotik, eksantrik resmedildiği kartpostallar. Tabii bir de arkasında yazılar var, işte, “Biz gittik Nijerya’ya çok iğrenç bir yer, kanalizasyon yok, insanlar çöp yiyorlar,” falan filan gibi yazılar. SAVVY bir sanat kurumu olarak Almanya’yı hiç yüzleşmediği kolonyal geçmişiyse yüzleşmeye zorladı bu proje ile. Ben o zaman Berlin’de başka bir iş için olduğumdan bu arşivi görünce çok hoşuma gitmişti ve bunu düzenleyen küratöre, Bonaventure’ye bir gün bize de gel, İstanbul’da bunu anlat demiştim. O da bunu anlatmak için bize gelmişti ve o konuşmasında Apoptotik Arşiv’den bahsetmişti. Apoptotik’i bir açayım, biyolojiden geliyor, kendisi de biyolog olduğu için, apoptotik bölünme, yanlışsam beni düzeltin, karışık bir kavram ama çok basit bir şekilde şöyle söyleyeyim; bazı hücreler hayatta kalabilmek için komşu hücreleri yiyorlar, öldürüyorlar. Burada Bonaventure, konuşmacımız, “Neden arşiv tutuyoruz, neden bütün hepsinin arşivini tutuyoruz, neden bütün bu belgeleri saklamak zorundayız?” sorusunu ortaya çıkarıyor ve diyor ki bazı arşivlerden pekâlâ vazgeçilebilir, bazı materyallerden pekâlâ vazgeçilebilir. Bu tabii biraz yaramazca bir söylem, kendisi Afrikalı ve Afrika biliyorsunuz talan edildi. Avrupa’daki müzelerin çoğunda çalınmış eserler var, bunların içinde Bergama da var, Türkiye’den çalınan; hiçbir şekilde bunları geri getiremiyorlar. Benin’den giden bronzlar Almanya’nın bir açılımıyla Benin’e verilecek ve diyor ki Bonaventure, siz madem Avrupa’da sırça saraylarda oturuyorsunuz ve dünyanın arşivini elinize aldığınızı düşünüyorsunuz, çok da güzel arşivcilik yaptığınızı düşünüyorsunuz, ama çaldığınız arşivler bile eksik, çünkü çalmadan önce insanları öldürdünüz. Yani öldürmekten kasıt burada, kültürel öldürme yaptınız ve bizim arşiv tutmamızı engellediniz, bir kısmını da çaldınız, kendi wunderkammer’leriniz için çaldınız. “İşte bak ben gittim orada aslan başı buldum ya da bir tane mızrak buldum”... Ama o mızrak o kabilenin varlık unsuru, yani o mızrak gidince kabiledelikler öldüler. Bazı kabilelerde hakikaten böyle şeyler oldu, yani kötü bir şans olduğuna inandılar. Oradaya gelen beyaz onu alıyor, cebine koyuyor ya da sandığına koyup götürüyor ve o mızrak utanmadan hâlâ Hamburg’un, Paris’in, Brüksel’in bir yerlerinde sergilenabiliyor. Hatta söylenti doğruysa, ki bilmiyorum, benim bir sanatçı arkadaşım gözleriyle gördüğünü söylüyor, korkunç bir Kongo kolonisi vardır Belçika’nın, yani ne kadar özür di-

lese yetmez çektirdiği acılara. Brüksel'deki Kongo Müzesi'nin alt zindanlarında doldurulmuş insanlar varmış deniyor ve bunu görenleri biliyoruz. Pigme kabilesinden, bir International Expo, yani şu anda Dubai'de Expo var ya, dünya fuarı, onun için getirilmiş bir Pigme kabilesi. Tabii ki ölüyorlar yolda, çok korkunç şekilde getiriliyorlar ve yemek verilmiyor, bilet alıyorsunuz onların evini görüyorsunuz, dünya fuarında öyle. O getirilen Pigmelerin bir kısmı orada, hava da soğuk, gerçekten ölüyorlar ve Belçikalı kolonyalist otorite onları gömmüyor, dolduruyor. Bir süre onların gösterildiği söylenir. Mahzenlere girildi bir şekilde ve çok yeni yeni Belçika bunların özrünü diliyor. Neyse ki Black Lives Matter oldu, bu müzeyi kuran Kral Leopold'un heykelleri yıkıldı en sonunda, ama mesela hâlâ Avrupa'nın bazı yerlerinde kolonyal liderin arkasında burnuna zincir takılmış kaslı siyah erkeklerin heykellerini görebiliyorsunuz. Her neyse, bu da diyor ki siz arşivleyince doğruladığınızı düşünüyorsunuz ama arşivlerini kaybeden bir sürü kabile ve ırk ve halk var. O zaman niye bu kadar önemli, arşiviniz olmadan siz de yapabilirsiniz demeye getiriyor. Son derece sert bir konuşmaydı. Burada biz biraz arşivciliğin yapı bozumculuğu üzerine çalıştık, çalışmaya da devam ediyoruz. Bundan sonraki konuşmacımız Lübnanlı sanatçı Akram Zaatari. Louvre ile Arkeoloji Müzesi arasında bir proje yapacak. Tabii iki ülkenin Kültür Bakanlıklarıyla anlaşma yapması gerekiyor. Arkeoloji Müzesi'ne gidenler görmüştür, İskender Lahdi'nin yanında başka bir lahit var, yani bir mumya var, o kral baba. Oğlunun lahdi de Louvre'da ve bunların hepsi Sayda'dan kaçırıldı. Sayda Güney Lübnan'da bir kent, sanatçının geldiği kent. Orada biraz da bizim gözümüze Osmanlı kolonyalizmini vuracak, çünkü biz de Osmanlı'nın koloni yaratmadığını öğrendik ama bu yüzde yüz doğru değil. Evet koloni yaratmamış olabilirler ama Osmanlı çok malzeme getirdi İstanbul'a, Konsantinopolis'e. Bunlardan bir tanesi de şu andaki Lübnan'ın topraklarından getirilmiş olan, çok yüceltilen Osman Hamdi Bey'in kurduğu İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen en önemli eser. İnsanlar biletlerini, bilet paralarını o lahitler için harcıyorlar, büyük sponsorlar o lahitlere sponsor oluyorlar. Kim yaptı bilmiyorum onun sponsorluğunu ama çok para harcanmış ve İstanbul Arkeoloji Müzesi zaten o lahitler için kuruluyor. Bu tamamen çalınmış bir lahit aslında, ama burada ne diyor Türkiye Cumhuriyeti, o zaman Osmanlı toprağındaydı. Lübnan'ın gücü yok şu anda, gücü olsa onu

ben geri istiyorum diyecek, aynı Türkiye'nin Bergama'yı geri istediği gibi. Bu, bitmeyen bir tartışma ama burada nasıl Bonaventure bize Avrupa'nın kolonyal geçmişini yüzümüze vurdu, biraz da biz Osmanlı'nın kolonyal olmayan kolonyal geçmişini yüzümüze vurmasını isteyeceğiz. Proje yıllardır devam ediyor, sanıyorum mayıs ayında yapacağız bu konuşmayı, bakalım o konuşmada bize neler anlatacak.

İsterseniz ara verelim, hatta şimdi verelim. Ben istiyorum ki karşılıklı bir konuşma olsun. Konuşmamın ikinci bölümünde biraz iletişim stratejilerinden bahsederim, hatta bir konuşmadan daha bahsederim ama soru cevap şeklinde ilerlesek olur mu ikinci bölümde daha çok?

Birsen Talay Keşoğlu: Tabii olur. Geçen sefer Kültigin Bey'le de benzer bir şey oldu. Aradan önce sorularınız var mı diye sormuştu, sorular üzerinden biraz konuşuldu. Tabii yapabiliriz öyle.

Köken Ergun: Siz ara sırasında lütfen sorularınızı formüle edin. Ben isterdim ki internet bağlantısı iyi olsun. Daha güzel bir prezantasyon hazırlamıştım ama hakikaten zor oluyor. İkinci bölümde biraz daha kısa toplayayım ama soru cevap ve tartışma yapsak daha güzel olur.

.....
Seval Ünlü: Yeniden merhaba, dersin ikinci kısmında bir aradayız. Köken Hocam, şimdi siz soru-cevaplara hemen geçmek istiyor musunuz? Bir konuşmadan daha bahsedebileceğinizi söylemişsiniz. Nasıl ilerlemek istiyorsunuz?

Köken Ergun: Biraz iletişimden bahsedeyim, öyle soru da gelmiş zaten. Hakikaten çok dinamik bir iletişim stratejimiz var; böyle kişiyi markaja alıyoruz, o kadar açık söyleyebilirim. Mesela tohum arşivleri konuşması olacaksa ki dün ona katılan birileri gelmiş galiba konuşmaya, taa Diyarbakır'daki insanları, kolektifleri, arşiv kolektifleri, ekolojik kolektifleri, hepsini. Bir konuşma var, sizin gelmenizi çok isteriz diyoruz. Ama burada amacımız bilgi paylaşımı ve tartışmaların daha zengin olması, sadece birinin gelip konuşma yapmaması, gerçekten bir tartışma olması, hatta soru-cevapta da. Orada hakikaten güzel tartışmalar olsun, dolayısıyla güzel sorular sorabilecek insanları bilmek ve bulmak istiyoruz. Bu bizim için de çok iyi bir beyin jimnastiği ve yeni network kurmak oluyor. Dediğim gibi bir network kurup bunu kurumsal hale getirmeyi düşünmüyoruz. Biz kendimizi geliştirmek için yapıyoruz zaten Arşivden Sonra? konuşmala-

rını. Mesela Kültigin bahsetmiştir, şu anda ortak yürüttüğümüz bir proje var, Sessiz Arşivler diye. Üç ülkeyle, Avrupa’da çalışan başka sanat kurumlarıyla. Orada biz Afro Türkleri önerdik. Çünkü biz gerçekten Afro Türkler üzerine bir proje yapmak istiyoruz. Amerikalı siyah yazar James Baldwin üzerine de görüştük.

İletişimde son söylediğimi tekrarlayayım. Tartışmanın daha iyi olabilmesi için ve bundan sonraki konuşmadan sonra insanların birleşip beraber projeler yapmalarına önyak olmak için elle seçilmiş insanları getirmeye çalışıyoruz. Bir kuru kalabalık, illa ki kalabalık olsun istemiyoruz; ondan sonra yemeğe çıkıyoruz hep beraber. Bu bizim için çok önemli, kazandığımız bütün paraları –eğer fon almışsak– gerçekten bu yemeklere harcıyoruz, çünkü başka bir masrafımız yok bizim. Bu yemeklerde, maksimum 15 kişi olabilecek şekilde saatlerce tartışmalar oluyor. Platonik diyaloglarda olduğu gibi, Şölen’dir ya bir tanesinin ismi, hakikaten birinin ayakta durup otorite şeklinde bir oditoryuma konuşması var mesela... Beraber yediğimiz yemeklerde ise çok daha farklı paylaşımlar oluyor. Tabii ki burada seçtiğimiz bir grup oluyor, herkes gelemiyor ama şuna çok önem veriyoruz; konuşma bittikten sonra ayakta birtakım sorular olur ya, en güzel sorular da orada gelir. Onu çok uzatıyoruz biz, çok rahat yaptırmaya çalışıyoruz. Yemeğe gittiğimiz zaman daha derinlemesine konuşuyoruz, bu işin uzmanı olan insanlar geliyorlar. Yemekte her zaman iki üç sandalyeyi boş bırakıyoruz, kimseyi çağırıyoruz. Şöyle yapıyoruz, konuşmanın sonunda en ilginç soruları soran insanların kulağına gidip fısıldıyoruz, diyoruz ki biz bir yemeğe gidiyoruz, siz de gelir misiniz, tartışmaya orada devam edelim. Bu böyle çok güzel oluyor çünkü bambaşka yerlere gidiyor. Bildiğim kadarıyla Afro Türkler değil de Romanlar, Roman halkları konuşmasından sonra böyle bir paylaşım oldu. Hiç beklenmedik biri yemeğimize geldi ve şimdi sanıyorum beraber proje yapıyorlar. Gelecek programımızdan da bahsetmiştim, dolayısıyla burada konuşmamı bitireyim, soru-cevap halinde ilerleyelim, daha güzel olur.

Aslı Davaz: Seval ben bir soru sormak istiyorum Köken Bey’e.

Seval Ünlü: Evet.

Aslı Davaz: Siz bizim çalışmalarımızı, Kadın Eserleri Kütüphanesi’nin çalışmalarını takip ediyorsunuz, belki yakından, belki uzaktan. Biraz haberdarsınız değil mi?

Köken Ergun: Tabii ki.

Aslı Davaz: Dünyada aşağı yukarı 100-120 yıldır kadınlar bu eksik, yetersiz temsil açığını kapatmaya çalışıyorlar ve dünyanın dört bir tarafında kadın merkezli arşivler açıldı. Kadınlar, yazılı belgelerin olmadığı yerde de farklı yöntemlerle bu açığı kapatmaya çalıştılar. Ben bir şeyi merak ediyorum, kadınların daha görünür hale gelmesi için sizin Arşivden Sonra? olarak herhangi bir çalışma projeniz var mı, daha önce hiç oldu mu, onu sormak isterim.

Köken Ergun: Teşekkür ederim sorunuz için, güzel bir soru. Bence çok zamandır var. Biz sol arşivlere bakıyorduk, sol arşivlere bakarken bunların ne kadar erkek egemen olduğunu görünce, tabii iki LGBT bireyi olarak biz de şaşırdık, niye bu kadar erkek egemen bu sol arşivlerin çalışmaları diye. Bir kadın üyemiz vardı. Yıllardır Türkiye’de yaşayan Hollandalı bir arkadaşımız, o da bizi duyunca evet dedi, neden sol hareketteki kadınlarla ilgili bir şey yapmak istemeyelim? O zamanlar zaten Kadın Eserleri Kütüphanesi’nin çalışmalarıyla ilgili biraz konuşmuştuk, ama biz konuyu bulamadık. Açıkçası şöyle, bu kadar erkek egemen bir sol arşivler konusunda, bir, ilgimizi çekmişti ama biraz sıkıntıya düşmüştük, neden sadece erkekler var bu işin içinde diye. İkincisi, çok karmaşıktı, sol arşivleri neresinden tutacağız diye emin olamadık ve gruplar arasında kavga, hatta husumet vardı, birbirlerine güvenmeyen insanlar vardı. Bunları bir arada tutmak, masaya koymak istedik. Sonra büyüklerimiz dedi ki uğraşmayın, bunlar sizi çok zorlar. Biz niş bir konu bulalım dedik, mesela sol arşivlerin içinden neden bir kadın arşivci ya da neden bir kadın sesi çıkmıyor gibi. Onu yapan arkadaşımız ailevi nedenlerden dolayı Hollanda’ya taşındı. Bu arada Hollanda neden önemli, çünkü Hollanda’da bir vakıf var, Türkiye’deki sol arşivlerle ilgili bir enstitü var. Oradan birileriyle konuşacaktık çünkü zamanında oraya kaçırılmış o, 1970’lerde, oradaki bağlantımızı yapıyorduk.

Aslı Davaz: Sosyal Tarih Enstitüsü, Amsterdam’da. Peki, Kadın Eserleri Kütüphanesi’nin arşivlerine bakma fırsatınız oldu mu?

Köken Ergun: İşte bir gün geldiğimizde, hatta Akram Zaatarı’yla konuşmayı Kadın Eserleri’ndeki amfi tiyatrodaki yapalım demiştik, onu er-telemek zorunda kaldık sonra. Ama orada ilgimizi çekti, Kadın Eserleri Kütüphanesi hâlâ ilgimizi çekiyor, belki ileride ortaklaşa bir şey yapabili-

riz. Bunu mesela o mekânın dışında bir yerde yapabiliriz ama evet LGBT arşivi konusunda bir konuşma yaptık. Zaten Türkiye’de şu an iki tane politik hareket söyleyebiliriz, ben kişisel olarak söylüyorum, Arşivden Sonra? adına konuşmuyorum, feminist hareket ve LGBT hareketi, diğer hareketlerde pek bir kıvıldama görmüyoruz. Dolayısıyla çok iyi bir zamanlama olabilir. Biraz daha çalışmak istediğimiz bir konu, konuşabiliriz tabii ki.

Aslı Davaz: Anladım, tamam, teşekkürler.

Birsen Talay Keşoğlu: Seval Hocam, ben de bir soru sorabilir miyim?

Seval Ünlü: Buyurun Birsen Hoca, lütfen.

Birsen Talay Keşoğlu: Köken Bey, evet Aslı Davaz’ın sorduğu soru önemliydi gerçekten. Ben de Kadın Eserleri Kütüphanesi içerisinde çalışıyorum, aynı zamanda Beykoz Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü’nde olsam da. Şöyle bir şey var, niye sol içerisinde kadınlar bu kadar az görünüyor meselesi. Aslında her yerde biraz az görünüyorlar, zaten ona bağlı olarak sol içerisinde de daha az görünüyorlar, ama Kadın Eserleri Kütüphanesi’nin kadın örgütlerine ait büyük bir arşivi var, kadın arşivlenmesine ait büyük bir arşiv. 1980’lerdeki feminist hareket öncesinde de, 1970 sonrası kadın örgütlerinin büyük bir arşivi var. Belki oralarda hakikaten birlikte bir şey yapılabilir ama muhtemelen şöyle bir şey de var, o dönem sol içerisinde, o büyük anlatıların içerisinde yine de kadınlar yaptıklarını çok öne çıkarmak istememişler. Benim özellikle doktora tezim de bu alandadır. Erkeklerin sözünün üzerine çok söz söylenmemiş. Bir de mesele dava ve mücadele çok önemli; o arada çok öne çıkmamışlar aslına bakarsanız. İlerici Kadınlar Derneği gibi çok büyük, geniş örgütlülüğü olan bir grup var, mesela onlar şimdi kendi tarihlerini yazdılar, iki kitap çıkardılar ama bunu kadınlar geç fark ettiler anladığım kadarıyla. Muhtemelen ben şuna çok bağlıyorum, o büyük anlatıların içerisinde, çok da öne çıkmak istemeye. O büyük anlatı daha önemli, onun içerisinde yer almak, onun adına bir şeyler yapmak... Kadınlar kendi biyografilerini de daha az yazarlar zaten, yani erkekler özellikle onu da yaptım siyasette, bunu da yaptım, şunu da yaptım, şöyle de yaptım diye çok anlatırlar, anı kitapları da çok fazla vardır. Umarım bu değişecek, zaten değişiyor da, kadınlar da artık kendi tarihlerini bir şekilde yazacaklar diye düşünüyorum. Bunu ekledikten sonra bir şey sormak istiyorum. *Radikal* gazetesinin arşivinin çıktüğünü söylemiştiniz, siz de söylüyorsunuz ama kendi arşivlerinizle ilgili bir endi-

şeniz var mı, saklamak gibi ya da mesela biz büyük bir arşivi dijitalleştirdik ve önümüzdeki haftalarda onları açık erişime de açacağız bir şekilde, herkesin kullanımına açacağız araştırmacılar için de. Böyle kaygılarınız var mı, bunu yaygınlaştırmak gibi düşünceniz olmadığını biliyorum ama böyle bir düşünceniz var mı, saklamak istiyor musunuz ya da hiç mi saklamak istemiyorsunuz siz de arşivinizi, merak ettim?

Köken Ergun: Biz de güzel arşiv yapmaya çalışıyoruz. Öncelikle ilk olarak Google Drive kullanıyoruz. Bütün dosyalarımızı yani sadece konuşma kayıtları değil, öncelikle Kültigin, ben ve Hollanda'daki arkadaşımın hâlâ erişimi olduğu bir Google Drive dosyası üzerinde çok düzenli bir şekilde arşivimizi update ediyoruz. Konuşmalarda kullanılan fotoğraflar, konuşmalarda çekilen fotoğraflar, konuşmadan önce yapılan arşiv araştırmaları, bizim okuduğumuz makaleler gibi en ufak şeyler. Biz tarihçemizi arşivliyoruz, tarihimizi arşivliyoruz. İkincisi hard copy olarak, yani hard copy'si olmaz tabii de dijital en önemli kayıtlara backup yapıyoruz, backup'ı aramızda bölüştürüyoruz. Tek eksliğimiz bir tane de hard disk'i mesela Hollanda'ya götürmemiz gerekir, çünkü bunu son beş senede herkes düşünüyor. Bir kere bir evden başka bir eve çıkarmak lazım, çünkü bu evi su basarsa tek arşiv orada kalmasın, ama bir de ülke dışına çıkarmak lazım. Türkiye'nin başına bir şey gelebilir diye, mesela bunu *Cumhuriyet* gazetesine sorduğumuzda hiç öyle bir şeyleri yok, ama mesela biliyoruz ki SALT'ın yurt dışında bir server'ı var. Çok akıllıca bir şey bu, çok da küçük bir şey aslında, bunu yapmak lazım. Biz bir de YouTube'a koyuyoruz, orada erişime açılın diye koyuyoruz ama bir gün YouTube da çökebilir. Onun için senede bir, boş zamanlarımızda bilgisayarın başına oturuyoruz, neyimiz eksik, bunu da koyalım, bunu da koyalım diyoruz, zaten çok fazla yer tutmuyor bizimki. Biz de arşivciliği böyle öğrenmiş olduk. Konuşmalarımız kaybolursa üzülürüz ama bazı belgelerimiz kaybolursa çok da üzülmeyiz açıkçası, mesela yazışmalarımızı falan arşivlemiyoruz, o kadar sert değiliz o konuda, çünkü bizim verdiğimiz ürün konuşma. Bu arada transkriptleri yapıyor, elimize para geçtikçe çevirilerini yapıyoruz, altyazılarını İngilizce ya da Türkçeye çeviriyoruz, o transkriptler de bizde oluyor. Bu kadar, ama bunu yapmak bile bir arşivcilik çalışması aslında.

Birsen Talay Keşoğlu: Tabii, kesinlikle öyle, çok teşekkür ederim.

Seval Ünlü: Füsün Ertuğ bir soru sormak istiyor sanırım, buyurun.

Füsun Ertuğ: Merhaba Köken Bey, çok ilginç bir konuşmaydı gerçekten. Hepimiz için yepyeni şeyler söylediniz. Her ne kadar sizi takip ediyor olsak da yapılanları bir kurucunun ağzından dinlemek çok keyifliydi. Dediniz ki son 10 yılda özellikle sanatçıların arşivlere yaklaşımı çok değişti ve arşivlere sanatçıların farklı yaklaşımları oluyor. Ben de bu arada Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin kurucularındanım. Görsel arşivle ilgileniyorum başından beri. Dolayısıyla görsel arşive bizim bakışımızda temel şeyler, hangi stüdyoda çekilmiş, hangi tarihte çekilmiş, bu kadınların duruşu nasıl, 1930'lar mı, 1920'ler mi, 1900 başı mı filan derken geçen yıl başlattığımız bir projede İsveçli üç sanatçıyla üç Türk sanatçı geldiler, arşivlerde yaklaşık bir yıla yakın süre geçirdiler, tabii pandeminin yarattığı birtakım sorunlar da oldu ama kimi zaman link üzerinden görsel arşivi taradılar, kimi zaman özel arşivlere girdiler. Onlara arşivi açtık, bu da tabii yeni bir şey. Arşivi açmak, bir de kurumsal yapıda arşivi açmak nasıl olacaktı, açılırsa ne olacaktı? Şimdi aynı şeyi Birsen arkadaşım söyledi, 30 bine yakın görseli, görsel değil sadece, belgeyi açıyoruz; açınca tabii indirim sorunları nasıl olacak, kullanım sorunları vb. ama asıl ilginç olan bizlerin çok dışında, araştırmacı mantığının çok dışında bir sanatçı bakışıyla geldiler. Bunlardan iki arkadaş LGBTİ arşivini taramaya başladı, onunla ilgili neler buluruz diye taradılar, onların ne kadar görünmez olduğunu araştırdılar. 17 Mart'ta açılacak sergi Türkiye'de, uzun süre Depo'da açık kalacak, nisan sonuna kadar. "Kadın Arşivlerinden Yansımalar", buradan herkesi de davet etmiş olayım. Uzun süre açık olacak bir sergi ve belki bir panel de yapacağız fotoğraf okumaları üzerine. Arşivi onlara sunduğumuz zaman dediler ki sadece görsel değil önemli olan, biz burada bir gazete kupüründen, bir haberdan, bir yazı başlığından, birtakım belgelerde insanların duruşundan, bir fotoğraftaki duruştan yola çıkarız, siz üzülmeysin, bazı şeyleri görmesek de olur. Hepsi farklı açılardan yaklaştı, bizim düşünebildiğimizden bambaşka ürünler çıktı ortaya. Bir başka iki küratör sanatçı, yine şöyle çalışıyor İKSV'de, arşivleri onlara da açtık. Bu yılki İKSV'de inşallah onların ürünlerini göreceğimiz eylül-ekim aylarında ve böylece arşivleri nasıl farklı değerlendirebiliyor sanatçılar göreceğiz. Ve bu bakış açısının ne kadar önemli olduğunu, bizi ne kadar farklı yönlere götürebileceğini gördük ve arşivimizde neler eksik, biraz da onları gördük. Biz biliyorduk zaten, kırsal kesim daha çok sözlü tarihtir, sözlü aktarımdır,

bunlara ait arşivlerimiz yok elimizde fazla. Daha çok yazınsal arşivler, her türlü kentsel fotoğraflar var, Anadolu, kırsal kadınları çok daha az. Dolayısıyla eksiklerimizi gördük aynı şekilde. Mesela LGBTİ ile ilgili çalışma yapanların daha çok kupür arşivlerinden yararlanabileceğini gördük. Tabii birtakım kadın örgütü çalışmalarından yararlanacaklar ama bu 10 yıl dediğiniz süre gerçekten çok önemli. Giderek de daha yoğun bir şekilde arşivlerin sanatçılar tarafından kullanılacağını göreceğiz sanıyorum.

Köken Ergun: Sanatçılar artık sivil toplum örgütü haline gelmeye başladılar, yani sanatçılar sivil toplum örgütlerinin yapamadıklarını yapmaya başladılar. Sivil toplum örgütlerinin bazı hantallıkları var, sanatçılar çok daha pratik şeyler yapabiliyorlar, reprezentasyonda yani temsilde çok daha ilgi çekici sonuçlara varabiliyorlar. Sivil toplum örgütlerinin biliyorsunuz genelde raporları falan biraz sıkıcı olur, sergileme yapmak istedikleri zaman bir etkisi olmayacak kadar donuk olabilir, donuk olduğu için gelen seyirci, ziyaretçi biraz sıkılabilir. Arşiv deyince zaten ilk akla gelen sıkıcılıktır ya, onu kırmak için biraz arşivcilerin elinden temsiliyeti almak gerekebiliyor. Yani çok pozitif bir kritik olarak söylüyorum. Aynı şekilde mesela sanatçıların yapamayacağı bazı şeyleri sanatçıların elinden alıp başkalarına vermek gerekir, o da aynı şekilde. Çuvaldızı kendimize batıralım, dolayısıyla iş birlikleri çok önemli oluyor. Arşivi elinde tutan bir kurumun, dışarıdan gelen ve hiç beklenmedik bir şekilde değerlendirici insanlara ihtiyacı var. Burada da tabii egodan biraz kaçmak gerekiyor çünkü özellikle kurumlarda bazen yöneticiler çok baskın olabiliyorlar, illa ki benim kontrolümde olsun diye. Kontrolü kaybetmek istemiyorlar ama zaten bir sanatçıyla çalışınca kontrolü kaybetmeyi kabul etmek zorundasınız. Beğenmediğiniz sonuçlar da olabilir ama işte egoyu azalttığımız zaman toplumsal bir faydası oluyor. Onun için iş birlikçilerin önemli olduğunu, iş birliklerinin önemli olduğunu anlıyorum. İkincisi abstrakt bakışın önemli olduğunu anlıyorum. Sanatçıların arşivlere girmesi biliyor musunuz bazen daha kolay oluyor. Çünkü güvenmiyorlar, sanatçıları kaale almıyorlar ve diyorlar ki bundan bir tehlike çıkmaz. B'Tselem arşivine öyle girmiştim, yani Köken adında bir kişiydim ben, kimseyi temsil etmiyordum. Fatura kesmeden, illegal, faturasız indirim yapılır ya aynı durum, fatura kesmeyecek kişilikte olan bir şey; bir kurumun ağırlığıyla geldiğiniz zaman korkutabiliyorsunuz karşı tarafı. Eyvah şimdi Kadın Eserleri Kütüphanesi

bana geldi, eyvah şimdi ben ne yapsam diye düşünebilir. Ama mesela Ayşe gitti tek başına ya da ben ilgileniyorum bu işle, ben öğrenciyim ya da sanatçıyım; biz bunu çok yapıyoruz, gençseniz, çalışıyorum dediğiniz zaman çok daha açık bir şekilde size verirler bazı database'leri. Bunu kullanmak da çok iyi oluyor ama bu değişecek, çünkü çok sayıda sanatçı artık yasalara falan konu olmaya başladı. Bazı sanatçıların işleri mesela, biliyorsunuz Türkiye'de artık belgesel sinemacılar Erdoğan rejimi tarafından hedefe konuldu. Söylemeyeyim, isim vermeyeyim şimdi, birçok film var. Yargı artık sanata, sinemaya da girmeye başladı. Boğaziçi Üniversitesi'ni örnek verelim, orada bir sergi oldu; orada anladılar artık sanatçılar da tehlikede, eskisi gibi değil, sanatçıdır, geç bunu, dediği gibi değil, artık çok ciddiye alınmaya başlayacaklar. Sanatçıların değişik stratejiler uydurması gerekiyor. Bu Google'dan ismini silmek bile olabilir, çünkü şu anda Köken Ergun dese mesela, beni çok rahat bulabilir. Ben İsrail'e ilk gittiğim zaman Köken Ergun deyince Google'da çok az şey çıkıyordu ama mesela burada benim yaptığım projeler çıktığı zaman... Biz onu konuştuk aramızda. Google'dan biliyorsunuz yasal olarak hakkımız var, benim ismimdeki şeyleri kaldır diyebiliyorsun. Bir proje için buna değebilir, bunu yapmayı düşünebiliriz. Artık sanatçılar da çok fazla göz önünde olmaya başladı. En son örneği söyleyeyim, Beyoğlu Kültür Yolu projesi, AKM'nin açılışıyla beraber tamamen hükümetteki grupların güncel sanatı kullanma projesi oldu. Ama ondan önce niye oldu o, çünkü ondan önce CHP, İmamoğlu, HDP ve CHP'ye yakın birtakım ticaret odaları Diyarbakır'da Ahmet Güneştekin sergisini yaparak bir yumuşak güç gösterisi yaptılar. Yani yeni gelecek hükümet ya da rejim mi diyeyim, ne diyeyim onlar da sanatı kullanıyorlar. Onun için biraz bu bile artık ofsayta kaçabilir, dolayısıyla arşivcilerin yeni iş birliklerinde belki çok fazla tanınmayan sanatçılara gitmesi gerekecek, göz önünde olmayan sanatçılara gitmesi gerekecek.

Seval Ünlü: Helin chat'ten bir soru sordu. Seslendirmek ister misiniz ben mi okuyayım Helin?

Köken Ergun: Ben okuyayım. "Kayıp arşivlerle ilgili çalışmalarınız olur mu, olacak mı?" Birkaç tane böyle çalışmamız oldu, bundan bir tanesi kayıptıydı. Biz Diyarbakır'a gittik grupça. Diyarbakır'da kapalı bir oturum yaptık. İki gün sürdü, biz sadece kayıt aldık. Diyarbakır'da, çalışan, arşiv ve sözlü tarih çalışmaları yapan birçok insanı bir odada birleştirdik, hatta çok

da övgü aldık. Çünkü Diyarbakır'dakiler dediler ki biz deneseydik başaramazdık, siz geldiğiniz için, yani biz beyaz Türkler olarak geldiğimiz için. Öncelikle insanlar şaşırdılar, bunlar bu kadar ilgileniyor bizimle diye ama yine burada söylüyorum, Arşivden Sonra? deyince hiç kimse korkmuyor ama ben mesela bilmem ne üniversitesi deseydim oraya gelmezlerdi, konuşmak istemezlerdi. Biz de bir güven verdik, mesela biz daha önce Arşivden Sonra?'da faili meçhul cinayetler üzerine çalışan insanlarla bir konuşma organize etmiştik. Belki Kültigin dün anlatmıştır, Hafıza Merkezi var İstanbul'un, çok büyük bir arşiv çalışması yapan bir kurum, onların da sık sık devletle başı belaya girer ama legal bir kurum. Hafıza Merkezi'nin faili meçhul cinayetler dosyası ve projesi var, ama biz onun da ötesinde merak etmiştik. Sur'da, özellikle Sur yıkılırken projeler yapan bir sürü insanla buluştuk ve tartıştık ama o mesela bir açık bir konuşmaya dönmedi, çünkü bizim başka projelerimiz olduğu için onu bir profesyonel buluşma olarak tuttuk, orada kaldı. Ama biz çok şey öğrendik. Mesela Diyarbakır Şehir Müzesi bizim çok ilgimizi çekmişti, Diyarbakır Şehir Müzesi'nde kaybolan arşivlerle ilgili araştırma yapanlarla bir şey yapalım diye istedik, ama o gerçekleşemedi fakat biz hep ilgileniyoruz. Bu arada kayıp, nasıl kayıp, ne kadar kayıp onu da konuşmak lazım. Mesela Afro Türklerin arşivi kayıp mı değil mi, bence kayıp, çünkü yok, çok fazla yok, yani az arşivlenmiş halklar, Roman halkları da olabilir, buna çok benzeyen projelerimiz oldu. Her zaman ilgimizi çekiyor. Sizin öneriniz varsa söyleyin, çalışalım.

Helin: Teşekkür ederim. Ben de bir süredir buna kafa yoruyorum, karşı arşivler diye genel bir başlığım var. Bu karşı arşivler üst başlığının altında da bir kayıp arşivler var. Ben de tam dediğiniz noktada bir şey okumuştum ve o noktadan çıktım yola. Diyarbakır'da bir dernek kuruluyor, bu dernek iki buçuk sene faaliyet gösteriyor ve derneğin kuruluş amaçlarından biri ve derneğin tüzüğünde yer alan maddelerden biri Kürtlerle ilgili belgeler toplamak ve bunları araştırmacılara açmak. Bu Dernekler Masası'ndan geçiyor ve bu dernek iki buçuk sene faaliyette kalıyor. İki buçuk sene sonra arşivlemek gibi bir kavram kullanıyorlar ve arşivleme yaptıkları için dernek kapatılıyor. O derneğin arşivi ne oldu, nerede?

Köken Ergun: Arşivin gücü... Kimse bilmiyor mu?

Helin: Bilmiyor. Şimdi bu noktada bu ülkede kaybolan arşivler var, bir şekilde kayıp olan arşivler var, devletin yok ettiği arşivler var, insanların

bir şekilde buradan gitmelerinden kaynaklı kaybolmuş arşivler var, ama bir yerlerde bir şey var ve bunlar kayboldu. Şimdi bununla ilgili nasıl çalışmalar yapılır, kim ne anlatmak ister, anlatmak ister mi? Dediğiniz gibi bir sürü tehlikesi var, anlatmak istemenin de tehlikesi de var, oraya gelmek istemeyen insanları çok net anlayabiliyorum, gelmiş insanları da alkışlıyorum, gerçekten büyük bir cesaret göstermişler. Neyi konuşmak lazım, sizin de dediğiniz gibi tam olarak kayıp mı, yok mu edildi, yoksa bu bir politika mı, bu bir strateji mi? Bunu sadece Diyarbakır ya da Kürtlerle ilgili belgeler için söylemiyorum. Eminim Gürcülerle ilgili ne kadar belge var, Çerkeslerle ilgili ne kadar belge var ya da sadece azınlıklar da demeyelim, bu ülkede bir şey yapmak isteyen en basitinden arşivcilerle ilgili belge yok. Arşivcilerin tarihini yazmak istesenez ya da biyografisini yazmak istesenez kaç tanesine ulaşırsınız? Ben bir bağlama ulaşmak istediğimde, birden fazla bağlam var ve hepsini toparlayamıyorum ama sizin gibi ve Arşivden Sonra? ekibi gibi bir ekibin kayıp arşivlerle ilgili çalışma yapmasını değerli bulurum açıkçası.

Köken Ergun: İnşallah daha uzun imkânlar olur da yapabiliriz ama dediğim gibi kıyısından yaşıyoruz zaten. Çok dokunulmamış şeylere giriyoruz biz, öyle bir cesaretimiz var. Bir bağımız olmadığı için daha rahatız ama biz de her zaman bir tehdidin gelebileceğinin farkındayız. Bu hiç beklenmedik bir yerden de gelebilir, ileride rüzgâr çok dönebilir bir anda ama bizim anladığımız biraz sessiz gitmek gerekiyor çalışmalarda. Hemen ortaya çıkarmamak gerekiyor, kimin kim olduğunu anlamak gerekiyor. Size bilgi veren insanlar bir anda pat diye arkanızı döndüğünüz zaman başka bir şey yapıyor da olabilirler. Hemen el sıkışmamak lazım. Özellikle devlet tarafından ve çoğunluk halk tarafından öteki görülen, ötekileştirilen ve aşağılanan toplumsal gruplarla ilgili çalışırken çok dikkatli olmak lazım, yani korkalım demiyorum ama yavaş pişirmek lazım o projeyi.

Seval Ünlü: Füsün Ertuğ yeniden söz istedi.

Füsün Ertuğ: Teşekkür ederim. Helin'in söylediğine ben şunu katacağım, 2019 için bir ajanda çıkarmaya karar verdik, Kadın Örgütleri, Örgütlenmeleri Ajandası. Bunun için Türkiye'deki kadın örgütlerinin Cumhuriyet boyunca ve 1923'ten başlayan hatta daha öncekileri de kaydettik edebildiğimizce ve 100 taneyi yayımlamak için seçtik. Yayımlamak dedimiz, onunla ilgili bir görsel ve kim kurdu, ne zaman kuruldu, kronolojik

bir şey yapmak, kadın örgütlerini saptamak ve bunların adını anmak için; çok uzun değil ama bir bilgi yazısı eklemek istedik. Bununla ilgili özellikle Güneydoğu'dan seçtiğimiz ya da Doğu'dan seçtiğimiz kadın derneklerinin pek çoğuyla ilgili internette bilgi bulamadığımız gibi yazılı, basılı çok az malzeme vardı ve ne zaman kuruldu, tam ne zaman kapandı, tüzüğü neydi, neyi içeriyordu sorularını bulmak için yine Köken Bey'in yaptıkları gibi tanıdıkları aracılığıyla ona buna telefon ederek, sen mutlaka tanırırsın Van'da şöyle bir dernek var, yöneticisi kimdi, Zozan'dı, Zozan'ın telefonu neydi, oradan oraya, oradan oraya ulaşarak bunların bilgilerini sormaya başladık. Arşiviniz nerede? Tabii çoğuna bu süreçte polis tarafından el konulduğunu öğrendik. Dolayısıyla o arşivler var, bir yerde var, eğer yok edilmediyse birtakım devlet kurumlarının depolarında o arşivler var, onu biliyoruz. Ama onlara ulaşmanın en azından bizim olanaklarımızla imkânı yok. Dedik ki elinizde kalan belgeleri hiç değilse, arkadaşlar biz 800 tane kadın örgütü saptadık, elinizde kalan belgeleri işte ne bileyim broşürleri, yayınları vs. ya da notları bize yollayın ki bir yerde arşivlensin. Tabii bunların en sağlıklı yolu arşivledikten sonrası. Bu yıl inşallah onu yapacağız, Kadın Örgütleri, Örgütlenmeleri Arşivleri'ni dijitalle aktaracağız, yani açtığınız zaman en önemli şey herkesin erişimine açmak. Tabii bunlar için de kimisi kişilere özel olduğu için hukuki olarak birçok şeyi açma yetkimiz de yok. Her zaman her şeyi açamıyorsunuz ama yine de araştırmacılar için bile olsa, özellikle kadın arşivleri, görünmez arşivler ve bunların yok olması çok fazla kişiyi ilgilendirmiyor. Oysaki çok önemli, çünkü yerelde bir sürü kadın örgütü artık örgütleniyor ama bunların arşivleri çoğunlukla yok. Hatta çok büyük, çok eski örgütlenmelerin bile, Türk Kadınlar Birliği, taa ne zaman kurulmuş, onların arşivi de bizde. Bütün kararları, karar defterleri, çeşitli illerdeki çalışmaları vs. bütün bunlar üzerine çalışmak isteyen akademisyenlere, sanatçılara, herkese kapılarımız açık aslında. Buna yavaş yavaş ilgi başladı ve eminim bu yayınlar arttıkça, bu tür alternatif arşiv çalışmaları geliştikçe, pek çok sanatçı, araştırmacı da yavaş yavaş bu arşivlere yönelecek, çünkü internet araştırması ile araştırmacının çok fazla bir yere varamadığını artık biliyoruz. Yani bazı şeylere varabiliyor ama onların ne kadar doğru olduğu da şüpheli. Benim eklemek istediğim bunlardı, teşekkür ederim.

Seval Ünlü: Biz teşekkür ederiz. Başka soru var mı acaba? Chat'ten yazabilirsiniz ya da el kaldırma butonuyla söz alabilirsiniz.

Köken Ergun: Geldi, onu alalım, ben sonra bir şey eklerim. Ben okuyayım, HD yazmış. “Çok geniş anlamda arşiv kavramıyla arşiv olarak beden vs. iktidarı rahatsız etme potansiyeli anlamında politik arşiv pratiklerinin bir kesişim noktası olabilir mi, nasıl tesis ya da takip edebilirsiniz böyle bir noktayı? Bunu söylerken Ricoeur geliyor aklıma psikanaliz sürecinde analiz edilen ötekinin sadece aile içerisindeki değil aynı zamanda sosyo politik öteki olması?”

Tabii hiçbir iktidar politik arşivlerden hazzetmeyecektir büyük ihtimalle. Sıcak savaş örneği verelim. Ukrayna’da şu anda büyük ihtimalle taraflar hangi arşivlere nasıl el koyacağız diye düşünüyorlardır. Ukrayna’nın da kendi içinde bir sürü fraksiyon var. Rusya’yı biraz tanıdığım için biliyorum, bazı sanatçılar ve bilim adamları teyakkuza şu an. Putin bu fırsattan istifade hazır orada savaş çıkarmışken, içindeki baş edemediği insanları da bir bastırır mı diye. Arşiv kimin elindeyse bir güç var, öyle düşünün ve tehdit edici bir güç olabilir, bilgi topluyorsa bir insan, tehdit görme ihtimali çok var. Bunu söyleyeyim, politik kesişme olabilir mi tabii ki olabilir, bir arşiv sizi korkutmuyorsa başkasını korkutacaktır ama yasalar altında bu arşivlerin korunması gerekiyor ideal olarak, bir yasanın bir arşivi koruması gerekiyor. Yasa koruyamıyorsa sivil toplum örgütlerinin korunması gerekiyor, underground korunması gerekiyor çünkü tohum arşivlerinde bizim gördüğümüz gibi, Nazi Almanyası St. Petersburg’a girerken aç kalmış Vavilov Tohum Enstitüsü’ndekiler. Orada tohum var, yiyebilirler ama yememişler. Bir kısmı kaçak yollardan evlerine taşımış, bir şekilde evlerine taşımış bu arşivleri. Bununla ilgili roman da yazıldı, açıktan ölüyorlar tohum fabrikasında, tohum arşivinde. Yani underground olarak bunu korumak gerekir diye düşünüyorum. Umarım sorunuza cevap verdim.

İkinci soru Meral Akbaş’tan. “Ben de arşivi görünürleştirirken, mesela bir müze mekânında seçilen ya da belirlenen ayıklama stratejilerine çok takılmış durumdayım. O mekâna seçilmeyenler ne, niye seçilmediler ve şimdi neredeler? Dolayısıyla sorum depolarla ilgili, orada saklananlarla ilgili. “Uyuyan Nesneler” diye bir makale okumuştum. Acaba böyle çalışmalardan, yani depolara giren çalışmalardan haberdar olduklarınız var mı?”

Tabii ki var. Dünyadaki bütün sanat, etnografi, tarih müzelerinin yüzde 10’unu görürsünüz sadece, hepsi depodadır. Depodan kimin çıkacağı

oradaki küratörün inisiyatifine bağlıdır. Küratör ya da yönetici. Arkeoloji Müzesi'nde, mesela diyorum, Sayda'nın lahitleri var ama bir sürü Hitit şeyi var, niye Hititler ortaya çıkarılmıyor? Çıkarılmıyor ama birisi gelip Hititleri ortaya çıkarabilir. *New hanging* dedikleri şey, yeniden asım dedikleri şey. Bu arada o kurumun o görevlilerini çok iyi seçmesi gerekiyor, yani bütün görevliler feminist olursa, bu sefer erkeğe dair olan tarihin üstünü de örtebilirler, o da olabilir. Bütün görevliler LGBTİ olursa, akıllarına sadece o geldiği için bu çeşitlilikleri olmaz, dolayısıyla o kurumun kurum aşamasında bunu çok iyi belirlemesi gerekir. Biz çuvaldızı kendimize batıralım. Arşivden Sonra?'da bir kadın üyemizi kaybettik, bu bizim için çok büyük bir kayıp. Şu anda fellik fellik kadın arkadaşlarla konuşuyoruz ki bize bunu getirsin. Bizim göremediğimiz bir sürü şey vardır. Ben şimdi sanatçı olarak oraya bakıyorum, mesela bir şeyi ignore etmiş olabilirim. Bu depolarda uyuyan nesnelerle kurum şöyle baş edebilir, madem müze dediniz, değişik hayat tarzlarından gelen insanları almak zorunda işe. Hepsi bir millî söylem geliştiren ya da hepsi ticari bir kurumun, diyelim bizim Türkiye'deki koleksiyonu olsun olmasın birçok kültür kurumunun hissedarları finans kurumları ya da büyük şirketler. Eczacıbaşı, Koç, Sabancı. Şimdi mesela Sabancı Müzesi'nde sadece Sabancı'ya yakın insanlar çalışır-sa, bir de onların da tarihi çok sorunlu bir tarih Sabancı ailesi, onları örtbas etmiş olur. Eğer kurum, şansımız varsa, kendini kritik edebilecek insanları alırsa, o zaman ileriye doğru çok akıllı davranır. Geçenlerde galiba Vasıf Kortun'un İngilizceden Türkçeye yazısı çevrildi. Kurumları eleştirmemiz gerekiyor, tabii içindekilerin eleştirmesi en güzeli ama bizim kullanıcılar olarak, artık yeni kelime kullanıcı, ziyaretçi değil, kullanıcı olarak eleştirmemiz gerekiyor. Bakın bunu yaptınız, doğru değil, bunu yaptınız, bu da eksik. Biz göreve aldığımız insanları eğer çeşitlendiremediyse, bizim bizi dinleyen insanları dinlememiz gerekiyor, onlara sormamız gerekiyor, hakikaten yanlarına gidip bakın neyi yanlış gördünüz lütfen söyleyin dememiz lazım. Kritik etmenin kötü bir şey olmadığını söylememiz gerekiyor insanlara. Biz hep öyle diyoruz, ne olur bizi kritik edin, kötü deyin, iyi oldu demeyin, onu kabul etmiyoruz, mesela eksikimiz neydi? Sanatçı olarak da bu hiç sevmediğim bir şey. Açılıştta gelir, tabii ki çok beğendik derler ama boş bir zamanda, bakın, muhakkak bir şey eksiktir, ne olur onu söyleyin diyorum. Tamam, onun gözünden görüyorsunuz.

Size bir örnek vereyim, Meral Akbaş’a. Rosa Barba Arter’deki sergisi tam bu dediğiniz üzerine, gördünüz mü bilmiyorum. Arter’deki sergisinde Avrupa’nın üç büyük müzesinin arşivine girdi. Arşivine derken yani depolarına girdi, hiç sergilenmemiş eserleri bir bir çıkarıp filmini çekti ve bize onları gösteriyor. İnanılmaz güzel parçalar var, çıkmamış ortaya, çünkü mesela Louvre Müzesi onun görünmesini istemiyor, çünkü Fransa’nın politikasıyla ilgili bir şeyi ortaya çıkarmak istemiyor. Roza Barba biraz bunları, uyuyan ve uyutulan nesneleri çekmiş, tavsiye ederim.

Meral Akbaş’ın sorusunun devamı, “Görünür bir arşivin de aslında kayıp, eksik arşivler olarak görülmesi ne kadar önemli?” Doğru. Bir müzeye gittiğiniz zaman buzdağının ucunu gördüğünüzü her zaman aklınızda tutmanız gerekiyor ve kullanıcı olarak ısrarla ben o müzenin geri kalanını da görmek istiyorum diye didik didik insanları rahatsız etmemiz gerekiyor.

Seval Ünlü: Helin yeniden söz istedi.

Helin İlcek: Ben de buna benzer bir tartışmayı arşivcilik için hem tezimde hem de makalemde de yazmıştım. Mesela neye arşiv dediğimizi de tartışırız, arşivciler neyi arşiv olarak alıyor ve dahil edip etmeme kararlarını kim belirliyor, hangi politikalara göre belirleniyor? Arşive dahil edilmeyen, arşiv olarak tanımlanmayan malzemeleri ne diye tanımlıyoruz, buna benzer bir tartışmayı ben de ele alıyorum, hâlâ da çok önemsiyorum çünkü Türkiye’de bunun arşivsel değeri yok, edinilen birçok malzemenin arşivsel değeri olduğuna inanıyorum. Sadece doğru bir noktadan görülmesi gerekiyor. Zaten bize arşivcilik daha birinci sınıfta öğretilen şey. Belirli bir bağlam içinde o belgenin değerinin olması, yani bir belge yalnız başına bir değere sahip olmayabilir, olabilir de, ayrıca o da tartışılabilir. Belirli bir bağlamda o asıl değerini bulacağı, asıl araştırmacasına, kullanıcısına erişebileceği, zaten erişime açılmayanın arşivden sayılmadığı falan taa birinci sınıfta derslerimiz arasında var. Arşive dahil edilip edilmemeyi de, ben bu tartışmayı en azından Arşivden Sonra? ekibinin de neye arşiv denilip denilmediğini tartışmasını isterdim, çünkü ekip gerçekten farklı bakıyor. Arşivin ne olduğu, neye arşiv dendiği, arşive nelerin dahil edilip neyin dahil edilmediği bir tartışma konusudur.

Köken Ergun: Bir şey mesela çok saçmaymış: “Görünmeyen arşiv değildir”, onun zaten üstünü çizip geçelim, gerek yok artık onu tartışmaya. Onu kim söylemişse artık yok öyle bir şey.

İkincisi, sorulara baktım da bizim unuttuğumuz bir şey var. Biz bir ara, daha ilk başlarda çöp evle ilgilenmiştik. Çöp evlerden biriyle konuşmak istedik ama çok zor oldu buluşmamız, bir de eve de sığamayacaktık, çünkü çöp evlere insan getiremiyoruz, çok sıkışık ama bayağı baktık Kültigin'le, hatırlıyorum. Hatta sokakta yürürken bak şu çöp ev olabilir mi diye ve birkaç kişiyle konuştuk. Galiba 140journos, hiç sevmediğimiz bir tarzı var ve sevmediğimiz bazı filmleri, orada çok egzotik bir şekilde yapmıştı. Biz orada şunu istiyorduk, tabii yapabilirsek, neden topluyorsun sorusunun cevabını öğrenmek istiyorduk. Çöp arşiv, işte buyurun, hiçbir değeri olmayan arşiv deniyor ama yani mesela şunu çok iyi biliyoruz, birçok çöp denilen arşivde, bunu antikacı dükkânlarına gidenler bilirler, hiç beklenmedik manuscript'ler, hiç beklenmedik sanat eserleri, saçma sapan antikacıların alt katlarından bulunabilir. Dolayısıyla görünmeyen arşiv daha bile değerli ama bir de belgenin değerine kim karar verebilir, kim, Türkiye'deki değeri kim belirliyor, o kim, ne otoritesi? Bugün var yarın yok ayrıca, insanlar ölüyorlar, ama belgeleri dijitalleştirirseniz ölmüyorlar mesela. Yangından ilk ne kaçırılır sorusu gibi bir şey, ben kedimi seviyorum, onu kaçıracağım o zaman ya da ne bileyim bir tane kitabım var, parayı kaçırmıyorum. Tamamen çok sübjektif bir şey, dolayısıyla onlara bakmadan arşivleme yapmanın çok önemli olduğunu düşünüyorum.

İsterseniz son soruyu alalım. İzninizle, benim gitmem gereken başka bir yer olacak. İyi mi zamanlama? Benim saatimle altı, şu anda burası altıya geliyor.

Birsen Talay Keşoğlu: Evet, zaten bitirmemiz gereken bir saate geldik.

Köken Ergun: Çöp evle ilgili filmin adını paylaşırsanız sevinirim, bula madım. Lütfen Google'layalım, 140journos'ta gösterildi ve çok sorunluymuştu o film, yani 140journos'un oryantalist bakışının olduğu bir şeydi. Çok sağ olun, çok teşekkür ederim.

Aslı Davaz: Biz teşekkür ederiz.

Köken Ergun: Kaydınızı bizimle paylaşırsanız çok seviniriz, arşivimize koyarız. Konuyu yakın zamanda fiziksel olarak görüşmek ümidiyle diyelim, iyi günler.

Birsen Talay Keşoğlu: Daha sonra size iletilecektir. Hoşça kalın, çok teşekkür ederiz.

ARŞİV VE ARAŞTIRMANIN KESİŞİM NOKTASI SALT ARAŞTIRMA

Lorans Tanatar Baruh
12 Mart 2022 Cumartesi

Aslı Davaz: Merhabalar. Cumartesi gününün ikinci oturumuna geçtik. Bugün bu eğitim programının moderatörlüğünü yapmaya ve bu seansa destek olmaya gelen Dr. Pınar Sayan’a teşekkür etmek ve Pınar Sayan’ı kısaca tanıtmak istiyorum. Pınar Sayan Beykoz Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde doktor öğretim üyesi ve İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü’nde uzman olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda Cambridge Üniversitesi’nde misafir araştırmacı olarak çalışmakta ve Columbia Üniversitesi’nde Alliance for Historical Dialogue and Accountability Fellowship programında yer almaktadır. Çalışma alanları arasında Avrupa Siyaseti ve Milliyetçilik ve Etnik Politika, Barış İnşası ve Çatışma Dönüşümü bulunmaktadır. Teşekkür ederim. Pınar, sözü size bırakıyorum.

Pınar Sayan: Çok teşekkür ederim. Herkese merhaba. Bu oturumuzda Sayın Dr. Lorans Tanatar Baruh’u ağırlıyoruz, kendisini ben kısaca tanıtayım. 1997’de Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi’nin kurulmasında görev aldı. 19. ve 20. yüzyıl başı İstanbul’unun ekonomik, sosyal ve kent tarihine odaklanan araştırmaları ve yayınlarının yanı sıra “Türkiye’de Özel Arşivlerin Oluşumu Üzerine Bazı Düşünceler” başlıklı makaleyi kaleme aldı. Halen Salt’ın araştırma ve programlar yardımcısı direktörü olarak görev yapıyor kendisi. Bugünkü dersimizde de arşiv ve araştırmanın kesişim noktası Salt Araştırma üzerine bir eğitim verecek. Bir saatlik bir dersimiz olacak, 14.00-15.00 arası, sonra 15 dakikalık aramız var. 15.15-16.15 arasında yine bir ders yapıp, en son 15 dakika soru cevap ile 16.30’da tamamlıyoruz. Buyurun hocam.

Lorans Tanatar Baruh: Hem girişiniz için hem Aslı Davaz’a bu eğitime beni davet ettiği için teşekkür ederim. Herkese merhaba. Sunumumun

başlığında belirtmiş olduğum üzere arşiv, araştırma ve arşivci üzerinden konuşmak istiyorum. 1997’de Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi’nde arşivlerle haşır neşir olmaya başladım ve daha sonra 2011’de ise Salt’ın yapılması içinde yer aldım. Salt’ın merkezinde olan ve tüm arşiv ve kaynakların bulunduğu Salt Araştırma, hem arşivi hem araştırmayı bir arada düşünüp dijitalleştirmeyi de yöntem olarak kabul ediyor. Dolayısıyla bugünkü sunumum daha çok bu deneyim üzerinden gerçekleşecek. Bu deneyimin düşündürdükleri, öğrettikleri üzerinden bazı konuları paylaşmak istiyorum. Belki ilk aşamada temel tanımları hatırlatmak iyi olur. Arşiv nedir diye sorduğumuz zaman tabii ki öncelikle bir belge grubu aklımıza geliyor ama aynı zamanda da bu belge grubunun bulunduğu organizasyon ya da kuruma da arşiv deniyor ve de tabii mekâna arşiv deniyor. Bugün mekân üzerinden konuşmayacağım ama sorularınız olursa daha sonra cevaplayabilirim.

Arşiv deyince herkesin aklına öncelikle devlet arşivleri gelir. Devlet arşivi, 19. yüzyılda arşivler merkezileştirilerek oluşturuldu ve merkezi devlet yönetiminin önemli kurumlarından biri oldu. Bu arşivler kısmen erişime de açıldı çünkü yine aynı dönemde tarihçilik, belgeye dayalı yapılmaya başlandı. Tabii ki devlet arşivleri, devletin çeşitli organlarının ürettiği belgeleri kapsıyor ve erişime açılması da kanunlar, yönetmelikler uyarınca yapılıyor. Özel kişi ya da kurumların belgelerini kapsayan özel arşivler ise, ise daha çok 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilgi görüyor, önem görüyor diyebilirim. Bu kurumlar çok çeşitli olabiliyor; şirketler, dinî topluluklar, örneğin kilise arşivleri ya da dernek arşivleri olabiliyor, herhangi bir yardım cemiyetinin arşivi de bu kapsama girer. Bu tür kurumların ya da özel kişilerin, şahısların, ailelerin bağışladığı belgelerden oluşuyor özel arşivler. Tabii bunların her zaman kaynağı belli değil, çoğu zaman da bultu belge, fotoğraf, ses ve video kayıtlarını da kapsıyor. Özel belgelerin kamusallaşması ise kurum ve kişiler ile imzalanan protokollerle düzenleniyor. Arşiv türlerini düşünecek olursak, ilk aklımıza gelen ve en azından 1950’lere kadar yaygın kullanılan tür, belge. Günümüzde görselliği ve kullanımı daha sınırlı olsa da bilgi değeri olan bir kaynak olarak önemini koruyor. İkinci Dünya Savaşı’ndan itibaren kadın, ölüm gibi farklı konuların; sosyal, kültürel ya da şirket tarihleri gibi ekonomi tarihine dayanan birtakım farklı alanların tarihin gündemine girmesiyle birlikte fotoğraf,

ses, müzik arşivleri, hareketli arşivler ve tanıklıklar ve sözlü arşivler de araştırmacıların başvurduğu kaynaklar haline geldi. Bu arşivlere baktığımız zaman bugün fotoğraf çok yaygın kullanılmasına ve birçok arşivin içinde çeşitli koleksiyonlarda yer almasına rağmen, Türkiye’de bir fotoğraf arşivi ya da bir fotoğraf müzesi halen kurulamadı. Birçok fotoğrafçı da arşivlerini ne yapacağını bilmiyor. Negatifler, dialar ancak şahsi gayretlerle korunabiliyor, bir süre sonra da muhtemelen yok olacaklar. Film-lerin korunması ve işlenmesi oldukça zorlu ve maliyetli olsa da hareketli arşivler için günümüzde birkaç devlet kurumu var: 1960’ların sonlarında kurulmuş olan Mimar Sinan Üniversitesi Film Arşivi’nin yanı sıra çok yeni, 2010’larda arşivlerini kamuya açan TRT arşivi ya da Sinema Genel Müdürlüğü Sinema Arşivi gibi... Ancak bir araştırmacı olarak TRT radyo arşivinden çok spesifik bir kayıt aradığımda o kaydı bulmak mümkün olamadı. Cevap olarak, zaman zaman malzeme yetersizliğinden dolayı bir dönem eski kayıtların üzerine tekrar kayıt yapıldığı söylendi. Dolayısıyla artakalan işlendikçe erişime açılıyor. Bu malzemenin kullanımına baktığımızda, fotoğraf ve hareketli arşivlerin oldukça yakın dönemde belge olarak kabul edilmeye başlandığını ve bunların tarihsel araştırmalarda kullanımının söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.

Tanıklıklar ve sözlü arşivler de 1970’lerden itibaren gündemde olan bir konu olmasına rağmen, yurt dışında da birtakım arşiv kurumlarının bu sözlü tarih arşivlerini daha erken tarihlerde bir araya getirdiğini biliyoruz. Birçoğumuzun bildiği Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, bize dair, Anadolu’ya dair hayatları, buralı Rumların yaşamlarını kayda alan bir merkez oldu. Türkiye’de ise bir sözlü tarih arşivi halen kurulamıyor. Kurulamamasının nedeni, Arzu Öztürkmen ile birlikte yaptığımız bir konuşmada kendisinin de ifade ettiği üzere, sözlü tarih çalışmalarının daha çok iki kişinin güveni üzerinden kurulması ve bu güven üzerinden birçok şey anlatılabilmesine rağmen anlatılanın üçüncü bir kişiyle paylaşılması durumunun daha kritik bir konu olarak karşımıza çıkması. Bununla ilgili bir imza alma süreci de bir türlü aşılamıyor. Benim de şahsi deneyimimde, Bomonti Bira Fabrikası’yla ilgili yapılan bir çalışmada, çalışanların sözlü tarih kayıtlarını arşive almayı istememize rağmen başarılı olmadık. Osmanlı Bankası’nın tarihine dair alınan kayıtlar ya da Bankalar Caddesi kapsamında yapılan sözlü tarih çalışmaları erişime konabildi ama bu ku-

rumsal olarak yürütülen iki projeydi. Üçüncü bir partinin yaptığı görüşmelerin arşive girmesinin süreçleri her zaman için daha zorlu oluyor.

Konuşmamın bu bölümde Salt Araştırma'nın en kapsamlı arşivlerinden biri olan Osmanlı Bankası Arşivi örneği üzerinden ilerlemek isterim. Bir arşivin hiçbir zaman bütünselliğinden bahsedilemez, yine de korunmuş olan Osmanlı Bankası arşivinin oldukça kapsamlı olduğu söylenebilir. Bunun da muhtemelen bir nedeni bitmemiş bir bina olan ve başka bir şekilde değerlendirilemeyen Cerrahpaşa'daki Bulgur Palas binasının, bir arşiv deposu niyetiyle tutulması ve bütün arşivlerin özellikle herhalde 1960'lardan sonra buraya yerleştirilmesi idi. Bundan dolayı da günümüze kaldı, çünkü biliyoruz ki İktisat Tarihçisi Jacques Thobie 1960'larda bu arşivin en azından bir kısmını, Osmanlı Bankası'nın Genel Müdürlük binasında görmüştü. Alexandre Vallauray'nin bina planlarında, üçüncü katta bir arşiv odasının olması, banka arşivinin oluşturulmasına ve korunmasına imkân sağladı. Ancak bu üçüncü kat zaman içinde değişen ihtiyaçlardan dolayı farklı şekillerde kullanılmaya başlandığında arşiv de Genel Müdürlük binasının dışına taşınarak Bulgur Palas'ta saklandı. Elimizdeki arşiv aşağı yukarı 50 bin kayıttan oluşuyor, tam rakamı bilmememe rağmen 900 bin dijital imajın üzerinde belge var diyebilirim. Osmanlı Bankası'nın belgelerinin korunduğu iki diğer arşiv daha var, bir kısmı Fransa'da Fransa millî arşivlerinde, özellikle şirket arşivlerini bir arada tutan Roubaix'deki Archives nationales du travail'da (İş Dünyasının Ulusal Arşivi) korunuyor; diğer kısmı da Londra'da Guildhall Kütüphanesi'nde yer alıyor. Orada da kent arşivleri kapsamında bir koleksiyon yani bir arşiv var diyebiliriz. Her biri kendi ülkesindeki arşivleri tutuyor. Roubaix, Paris'teki Osmanlı Bankası merkezinin arşivlerini tutuyor, Londra ise Londra'daki Osmanlı Bankası merkezinin arşivini koruyor, İstanbul da tabii İstanbul'daki Genel Müdürlük arşivlerini tutuyor, diyebilirim kısaca. Fransa'ya baktığımız zaman, orada 425 ünite yani 425 kayıt olduğunu görüyoruz. 1991'de kataloğunun tamamlandığı belirtiliyor. Londra'da ise daha az, 180 kadar kayıt var. Bu kayıtların önemli kısmı, hepsi tamamlanmadı ama önemli bir kısmı 2000'li yılların başında İstanbul'a getirilerek dijital ortama aktarılıp tekrar iade edildi. Salt Araştırma Osmanlı Bankası Arşivi altında bu belgelere erişmek mümkün. Bu üç merkezde bankanın arşivi olmasına rağmen bu arşivlerin hiçbir zaman tam olduğunu söyle-

mek mümkün değil. Biliyoruz ki 1896 öncesi yani Osmanlı Bankası'nın binasının 1892'deki yapımından önceki arşivler oldukça az. Benzer şekilde şube arşivleri de oldukça eksik, şube arşivleri hemen hemen hiç korunamamış. Muhtemelen bir kopyasının merkezde olduğu düşünüldüğünden ve şubelerin çok daha fazla taşınma ve yer sorunu yaşamalarından dolayı bu arşivler korunamamış gözüküyor.

Arşivdeki eksik belgelere bir örnek de Bank-ı Osmanî-i Şahane'nin kuruluş mukavelenamesiydi. Bankanın 1863'te devlet bankası olma imtiyazına dair bu belge Osmanlı Bankası'nın arşivinde bulunmuyordu, ne Londra'da, ne Paris'te ne de İstanbul'da. İstanbul'da belgenin noter tasdikli bir kopyası vardı. Bir süre önce İngiltere'nin güneyindeki bir kasabada emekli bir kadın bizimle irtibata geçerek gördüğünüz bu belgeyi bitpazarında bulduğunu söyledi. Belgeyi inceledikten sonra orijinal olduğunun tespitini yapıp onu arşive dahil ettik. İngiltere'de bile böyle bir belgenin ikinci elde satılması açıkçası beni şaşırttı ama bu tür vakalarla sanırım dünyanın her yerinde karşılaşılabilir. Guildhall'daki arşivler oldukça az kayıt içeriyor, diğerleri ya imha edildi ya da belki bazı önemli belgeler kişilerin elinde bulunuyor. Daha sonra da, bunların ikinci elde, sahaflarda ya da bitpazarlarında satışı olabiliyor. Bu şekilde Bank-ı Osmanî-i Şahane'nin kuruluş belgesinin arşive kazandırılabilmesi bir şans diye düşünüyorum.

Burada konuşmak istediğim bir başka arşiv ise Said Bey arşivi. Bu aile arşivi, Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e üç jenerasyonun belgelerini içeren döneme dair bize birçok şey söylüyor. Her arşiv içeriği farklı olabiliyor ve zaman zaman da burada olduğu gibi kurgusal belgeler de karışımıza çıkabiliyor. Said Bey arşivi üç hatta dört jenerasyon tarafından oldukça iyi saklanmasına rağmen bu tür su almış belgelere rastlanabiliyor ya da bir nedenden dolayı üstleri yırtılmış, yapışmış, bozulmuş fotoğraflar her zaman arşivlerde bulunabiliyor. Bize Hatice Gonnet Bağana tarafından bağışlanan bu arşiv aslında büyük bir ihtimamla saklanmış. Arkadaşı tarihçi François Georgeon'dan bu arşivin tarihsel önemini öğrendikten sonra araştırmacıların kullanımına sunmak için bağışlama kararını alır. Kendisinde yalnızca arşiv değil ailenin yaşamını tarifleyecek başka malzemeler de vardı. Belgenin ötesinde bir okuma yapma imkânı veren ve kültür tarihi ile kadın tarihine dair ipuçları sunan arşiv dışı malzemeler

vardı: örneğin taş plaklar... Salt Araştırma'nın uzmanlığına girmediği için bunları devralmadı, taş plak koleksiyoncusu Cemal Ünlü'ye verildi. Benzer şekilde Said Bey'in kızı Semiramis'in gelin duvağı, düğün bohçası ya da yatak örtüsü hep bu malzemenin bir parçasıydı. Bunlar da Sadberk Hanım Müzesi'ne bağışlandı. Kısacası ailenin metrukesi yalnızca belgeleri değil, onun ötesinde belgelerin bize anlatmadığı ya da kayda geçmediği birtakım başka ipuçlarını veren malzemeyi de kapsıyordu. Buna rağmen dediğim gibi bütünden ya da tamlıktan bahsetmek mümkün değil. Şimdi size François Georgeon'un bu konuda söylediklerini dinletmek istiyorum.

“Tam olarak hangi şartlarda korunduğunu bilmediğimiz bu arşivlerin bir kısmının zarar gördüğü aşikâr. Mesela bunun durumu... Görüyorsunuz... Dikkatlice dokunuyorum, çünkü neredeyse toza dönüşmüş durumda. Bu [Said Bey'in] kendi ürettiği bir ajanda. Çünkü o dönem Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna denk düşüyor ve kuşkusuz o zamanlar hiç Hachette ajandası yoktu, piyasada bulunmuyordu. Dolayısıyla gördüğünüz gibi ajandalarını kırmızıyla çizerek kendisi imal ediyordu. Ve bu maalesef zarar görmüş. Artık tarihçinin kullanamayacağı durumda, zira her bir sayfadaki verilerin yarısı eksik. [Kurtarmak için] aslen pratikte mümkün olmayan bir çalışma gerekiyor. Ya fareler bize bir şaka yaparak gördüğünüz gibi sayfanın kenarlarını kemirmiş ya da muhtemelen nemden kaynaklanmakta. Ama bu durumda olan tek ajanda bu. Diğerleri neyse ki gayet kullanılabilir durumda. Size bu konuda biraz üzücü bir hikâye anlatacağım. Paris'te École des Hautes Études en Sciences Sociales'da bir seminer düzenliyordum; oturumların birinde bu arşivi sundum ve arşivden Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminin sosyal ve kültürel tarihine dair ne gibi çıkarımlar yapabileceğimizi anlattım. Ve oturumun sonunda, seminerime düzenli olarak katılan, aslen Türk olan ama Paris'te yaşayan biri şöyle söyledi: “Bunu daha önceden bilmiyor olmamız çok yazık! Büyük teyzemden kalan otuz kadar defter vardı ve bunları birkaç hafta önce attık, çünkü yazılar Arap alfabesiyleydi ve bu defterlerle ne yapacağımızı, temsil ettiği değeri bilmiyorduk.” Bu haber karşısında tabii ki yıkıldım. Bunları çöpten geri alabilmemizin bir yolu olup olmadığını sordum ama bildiğiniz gibi bu tür şeyler kolay değil ve bir kere yapıldı mı, maalesef geri dönüş yok. Dolayısıyla isterseniz bu bir çağrı olsun; tarihçilere küçük bir çağrı yapmak için bu vesileyi değerlendireyim.”

François Georgeon, Said Bey arşivini ilk kullanan kişi aynı zamanda. Onun da bahsettiği gibi, bu tür arşivler her zaman belli bir kayba uğruyor. Arşiv sahibinin kendisi bile bazı şeyleri atıp bazı şeyleri tutuyor ya da bazı fotoğraflarda görmek istemediği kişileri, fotoğrafın yarısını keserek yok ediyor. Dolayısıyla bir seleksiyonla bize artakalan bir şey arşiv. Arşiv aynı zamanda çöplerden toplanan bir malzeme. Konuşmasında bahsettiği gibi, bu belgeler, özellikle özel arşive dair belgeler, bazılarının vazgeçtiği, istemediği belgeler. Sahaflar yoluyla tekrar kazandırılabilir. Tabii bu durum yalnızca özel aile şahıslarına dair bir durum da değil. Devlet arşivleriyle ya da devletin farklı kurumlarındaki arşivlerle de ilgili bu tür durumlarla zaman zaman karşılaşabiliyoruz. Size Osmanlı arşivinin bir bölümünün Bulgaristan'a satılmasıyla ilgili bir filmde bir kesit göstermek isterim. Çok kısa bir bölümünü aldım, tamamı YouTube'da var. 1930'larda bu arşivin Bulgaristan'a kâğıt olarak satılması hikâyesi biliniyor olsa da ilk kez Bulgarlardan dinlediğim için bana ilginç geldi ve sizinle paylaşmak istedim.

"Peki, Osmanlı arşivleri Bulgaristan'a nasıl ulaştı? Her şey 1931 yılında başladı. O yıl İstanbul'dan gelen ve Tsarigradski arhiv (Tsarigrad arşivleri) olarak adlandırılan evraklar, Türkiye'den hurda kâğıdı olarak satılan ve kâğıt hamuru yapılması niyetiyle vagonlara doldurulan yaklaşık 200 balyadan oluşuyor. Okkası 3 kuruşa satılan bu değerli evrakların nasıl satışa çıkarılıp Bulgaristan'a ulaştığını dönemin gazetelerinden ve bu satışın devamını engelleyen birkaç önemli şahsın hayatından öğreniyoruz. Türkiye'nin 600 yıllık askerî, siyasi ve iktisadi belgeleri, 1931 yılında dönemin Maliye Bakanlığı'nca Latin alfabesine geçildiği, Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça yazılı belgelerin işlevini yitirdiği gerekçesi ve ayrıca gelir elde edilmesi amacıyla satışa çıkarılır. Askerî, mali, siyasi, hukuki, edebî, denizcilik ve bilim tarihiyle ilgili yaklaşık 30 ile 50 ton arası değerli belge, Sofya'nın Knyazhevo semtinde bulunan kâğıt fabrikası tarafından İstanbul Defterdarlığı maliye arşivinden kâğıt hamuru yapılmak üzere satın alınır. Sultanahmet'teki Osmanlı Arşivi binasından balya balya sarılarak çıkarılan belgeler vagonlara yüklenerek trenle Bulgaristan'a götürülür. Bu değerli evraklar okkası 3 kuruşa satılır. İktisadi, kültürel tarihi için, her şey için vesikalar, belgeler var. Cizye defterleri, nüfus defterleri, fermanlar, evraklar, hükümler, arizalar, mazbatalar, arzuahaller, her şey var."

Bu, çöpe giden arşivlere dair tek örnek değil, birçok örneği var. Salt Araştırma'nın arşivinde de Girit'teki evkafın yani oradaki Müslüman cemaatin faaliyetlerinin belgeleri var. Vakıflar İdaresi'nin korumasında olan belgeler, İstanbul'da Nuruosmaniye Camii'nin bir deposunda bulunuyordu. Ancak su aldığı ve artık kullanılamaz olduğu gerekçesiyle bütün bu belgelerin atılmasına karar veriliyor. Bu belgeler konuya meraklı olan biri tarafından toplandıktan ve kendi imkânlarıyla bir müddet korunduktan sonra, Salt'a geliyor. Benzer şekilde İtalyan Konsolosluğu'nun belgeleri de, bulundukları binanın farklı bir şekilde kullanılması kararının ardından, kopyalarının İtalyan arşivlerinde olduğu düşünülerek, atılıyor ve sahaflara düşüyor. Bunların defterleri Salt Araştırma'da, ancak çok daha fazla belge çuvallar içindeydi. Belgelerin olduğunu, satın alımdan sonra öğrendim ve bu belgelerin bir kısmı araştırmacılara satıldı, imzası önemli olan kişilerin imzalı belgeleri de müzayedelerde satışa çıkarıldı. Dolayısıyla Girit arşivi olabildiğince derli toplu bir şekilde gelmiş olsa da İtalyan arşivleri, tabii ki ciltli defterlerin bir bütünlüğü olsa da bunun ötesindeki belgelerin dağıldığını biliyorum. Son olarak Atatürk Kitaplığı'nın geriye kalan belgeleri aldığını duydum. Dilerim bunlar da erişime açılır bir şekilde, bu defterlerle konuşabilecek ikinci bir bölüm araştırmacıların erişiminde olur.

Yine çöpe gitmeden fark edilen bir diğer belge grubu yüzlerce negatiften oluşan bir fotoğraf arşivi. Tayfun Serttaş'ın Foto Galatasaray adıyla Salt Galata'da yaptığı sergide kullandığı Şahinyan fotoğraf arşivi de babadan kıza yürütülen stüdyo fotoğrafçılığının negatiflerini içeriyor. Meryem Şahinyan seneler senesi babasının işini Beyoğlu'ndaki fotoğraf stüdyosunda yürütüyor ve değişen bir toplumu fotoğraflıyor. Yaşı ilerlediğinde, işini üçüncü kişilere devrediyor, onlar da fotoğrafçılık yapmaktan vazgeçince tüm bu gördüğünüz kutuları kaldırım üstüne çıkarıp çöp kamyonunun bunları toplaması için orada bırakıyor. Oradan geçen Aras Yayınları'nın sahibi bu kutuları gördüğü zaman, yine kendi imkânlarıyla bunları topluyor ve koruyor. Seneler sonra da bunların hepsi değilse de önemli bir kısmı dijital ortama aktarılıyor ve Aras Yayınları'ndan çıkan bir kitaba, Salt Galata'daki bir sergiye hatta daha sonra Tayfun Serttaş'ın yaptığı birkaç sergiye de vesile oluyor.

Bu çöpe giden arşiv konusu üzerine, geçenlerde gördüğüm bir tweet mesajı üzerinden de düşüncelerimi aktarmak istiyorum. Şöyle diyor bir

sahaf: “Merak etmeyin, sahafa gelmişse işe yararı, yaramazı itinayla ayrılır, şahsi ve mahrem olanlar imha edilir, geriye kalanlar tarihçi, koleksiyoner gibi meraklılarına iletilerek gelecek kuşaklara aktarılması sağlanır.” Burada iki noktaya takıldım, işe yarar ve yaramaz; kimin için işe yarar, kimin için yaramaz ve şahsi ve mahrem. Muhakkak ki kişiye ait özel bilgilerin etrafta yayılması, kişinin kendisi vefat etmiş olsa bile ailesi için de rahatsız edici bir durum olabilir. Bunun için de aslında yurt dışındaki arşivlerde bir zaman süresi vardır, yani sağlıkla ilgili bilgiler en mahrem, en özel kabul edilen bilgiler olduğu için, ölümünden 120 sene kadar sonra ancak açılabilir. Kişiye ait bilgilerin bulunduğu dosyalar ise, personel dosyaları gibi, yine ölümünden 70 sene sonra erişime açılabilir. Dolayısıyla belirlenen sürelerle erişim olayı çözülebiliyor. Nitekim altında yer alan bir yorumda da okuyabildiğiniz gibi şahsi ve mahrem olan da tarihin bir parçası. Topkapı Sarayı’nın kütüphanesine konulmuş olan Üsküplü Asya Hatun’un rüya defteri saklanmamış olsaydı onun üzerinden bir çalışma yapmak imkânı da bulunmayacaktı. Kuşkusuz bir sahaftan böyle bir zamanı beklemek mümkün değil, ama kurumların, bu konularda duyarlı ve hassas olup bu tür belgeleri, sürelerle dikkat ederek erişime açabileceği kanaatindeyim.

Bir diğer konuşmak istediğim nokta da efemera ve koleksiyon. Efemera geçici, uçucu, bir şekilde kısa ömürlü, fazla değer taşımayan belgelere deniyor ve bunun değeri ancak koleksiyonu yapıldığında ortaya çıkıyor. Dolayısıyla önemsiz, çöpe atılan, bölük pörçük şeyler; bütün bir seriyi bulmak çoğu zaman mümkün değil, bir bütünün içinde bulunamayacağı için bütünü de yakalamak çok mümkün değil. Büyük çoğunluğunun görsel bir cazibesi olduğu için dekoratif bir öge gibi de kullanılan bir malzeme. Tabii bunun koleksiyonunu yapmaya başladığınız zaman da seçiyorsunuz. Bir seçki söz konusu ve o seçki içinde neyin koleksiyonunu yapıyor-sanız ona yeni bir anlam yükleniyor. Tabii ki bunların bir yerlerde var olması, bize arşiv belgelerinde bulamadığımız bazı konularla ilgili bilgiler aktarabiliyor. Gündelik yaşama dair değişim ve dönüşümleri bize sunabiliyor. Küçük detayları gösterebiliyor, popüler kültür için önemli, renkli ve çekici bir malzeme olduğu için de bir sergi malzemesi olarak karşımıza çıkabiliyor, aranır olabiliyor. Koleksiyonla arşiv arasındaki farkın altını çizmek isterim. Koleksiyonun her zaman bir seçiciliği vardır, arşivin ise o seçiciliği yoktur. Yaşanılardan geriye kalanın bir arada bulunduğu tasnifli

bir belge grubudur. Bir koleksiyonun içindeki malzeme ise çoğu zaman üretim amacından farklı bir anlam taşır, başka bir parçanın anlamını bütünlemek üzere koleksiyonda yer alır. Halbuki arşivden bir belge üretilen yaşama dairdir ve bütünün bir parçasıdır. Belki bunun en belirgin örneği mektuplardır. Özellikle de şirketlerin antetli mektuplarını düşündüğünüz zaman, o aslında bir şirketin yazışmasıdır ama siz bunu bir koleksiyon haline getirmeye başladığınız zaman o şirketin yazışmasıyla ilgili detaylar hiçbir şekilde önemli değildir ya da ancak bazı önemli ipuçları veriyorsa, bazı önemli tarih, kişi ve olaylarla ilgili bilgiler veriyorsa bir önem arz eder. Çoğu zaman mektuptaki antetin görselliği içeriğinin önüne geçiyor ve o belge antetteki değişiklikler ve dönüşümlerin, belli bir meslek grubunun antet kullanımı ya da belli bir dönemde nasıl antetler kullanmış gibi farklı konuların malzemesi haline geliyor ve bütünden koparılıyor.

Sonradan biraraya getirilen malzeme her zaman bir koleksiyon oluşturur mu sorusunda Taha Toros arşivi çarpıcı bir örnek olarak önümüze çıkıyor. Taha Toros'un topladıklarına tabii bir koleksiyon denemez, kişilerden farklı zamanlarda topladığı belgeleri bir araya getirdiği, o şahıslarla ilgili eline geçen hemen hemen her şeyi derlediği bir arşivdi. Büyükçe bir arşiv ve kısmen de şahsın vefatından sonra belki de çöpe atılacak olan bazı belgeleri önden talep edip ailelere bizzat giderek teslim aldı, kendi arşivi-ne kattı ve bu belgeleri bizlere iletebildi, geleceğe, araştırmacılara kaynak sağlayabildi.

Bahsedilen şahıs da olsa kurum da olsa, arşiv sahibinin bir iktidar konusu olduğunu göz ardı edemeyiz. Arşivde sahip olma hissinin verdiği bir iktidar durumu var, bunu devlet arşivleri için bile söyleyebiliriz. Siz devlet arşivlerine serbestçe girip araştırma yapamazsınız, kaydınız olması lazım, neyle ilgili araştırma yaptığınızı belirtiyor olmanız lazım, yani bir şekilde bir onay almanız lazım. Bu Taha Toros arşivinde de öyleydi. Taha Toros'un kabul ettiği kişiler bu arşivden yararlanabiliyordu ya da koleksiyoncu eğer bunu açmak istiyorsa, paylaşmak istiyorsa başkalarıyla paylaşıyor. Bu bir çeşit iktidar meselesi, diğer taraftan bilginin de, yani bu arşivlerin savaşların olduğu dönemlerde taşındığını görüyoruz. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar Fransa'ya girdiğinde Fransa'daki bazı arşivleri Almanya'ya, Berlin'e taşıyorlar. Daha sonra Ruslar Almanya'ya girdiğinde Berlin'deki arşivleri Moskova'ya götürüyorlar ve en sonunda ancak

Rusya'daki rejim değişiminden sonra Fransızlar bu arşivleri Moskova'dan talep ediyorlar ve bir şekilde ülkeye geri dönmesini sağlıyorlar. İçerdikleri, dışladıkları ile aynı zamanda da bir iktidar konusu, çünkü siz istemediğinizi arşive katmayabiliyorsunuz, aynen koleksiyona katmadığınız gibi. Bunları kamuya açmak ve erişilebilir kılmak noktasında bir arşivcinin bu sürece aracılık etmesi gerekiyor. Arşiv kurumunun ve dolayısıyla arşivcinin içeriksel, yazılımsal ve tasarımsal çözümlerle erişimi kolaylaştırıcı bir rol üstlenmesi gerekiyor. Arşivcinin de bu noktada hangi belgeleri nasıl kamuya açacağıyla ilgili bir iktidarı var. Arşivci de aslında kurumun bir aracı haline geliyor ama olay burada arşivcinin, araştırmacıyla arşiv arasında aracılık etmesi ve yalnızca belgelerin kurum adına koruyucusu olması değil; daha da ötesinde kamuya açılması için çaba gösteren, kamuya açan bir aracı olmasını önemli buluyorum. Belgeleri tanımlarken de öncelenen, dışlanan, suskun kalınan, unutulunan sözcüsü olmasını önemsiyorum. Bir şekilde tarihin kıyısında kalmış farklı seslerin duyurulması için hassas davranılmalı ve bunun aynı zamanda bir toplumsal sorumluluk olduğunun da bilinciyle hareket edilmeli diye düşünüyorum. Burada çok çarpıcı bir örnek, kolonyal arşivlerde karşılaşılan durumdur. Kolonyal arşivler Batı'nın kategorileri altında kategorize edildi. Yerel halkın bunu yapamayacağı, bunun bilincinde olmayacağı iddiasıyla, belki de Batı'nın kendisi o bilgilere kolayca erişim sağlamak istediği için, bunları yerel halkı dahil etmeden kendi bilgisiyle kategorize etti. Sonuçta yerel halkın bilgisi ya da sesi bu belgelerde duyulmaz oldu ve yerel hafıza kaybedildi. Bu bağlantıları kurmak için arşivi üreten ve bilen paydaşlarla iş birliğinde bulunmak, erişimini mümkün kılmak için yazılımcı ve tasarımcılarla çalışmak hep arşivciden geçen bir yol diye düşünüyorum. Bu arşivleri kullanacak araştırmacıların çok çeşitli olabileceği, akademisyen, profesyonel veya meraklı, bazı soruları sormak isteyen herhangi biri olabileceğini öngörerek süreçleri yönetmesini önemsiyorum. Bugünün yazılımlarıyla kullanımları kolaylaştırmak ve çeşitlendirmek mümkün, konuşmamın sonunda bu konuya tekrar döneceğim.

Erişim ve paylaşıma dair bir şeyler söylemek istiyorum. Tabii ki dijital arşivin bir kırılğanlığı var, bundan bahsetmemek mümkün değil. En basiti, *Radikal* gazetesinin arşivi bir ara kapatılmıştı, daha sonra Taha Toros arşivi de Şehir Üniversitesi'nden Marmara Üniversitesi'ne devri esnasında

kapatıldı ve bir süre erişim dışı kaldı. Gerçi çok uzun sürmedi, bir süre sonra Marmara Üniversitesi tekrar açtı arşivi. Diğer taraftan da biliyoruz ki örneğin *Milliyet* gazetesinin 1950 sonrası nüshalarının arşivi de açık erişime kondu. Benzer şekilde Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Japonlarla birlikte bir proje gerçekleştirdi, Hakkı Tarık Us gazete koleksiyonu dijitalle aktarıldı ama hem *Milliyet* arşivinin hem Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin yazılımı eski kaldığı ve artık desteklenmediği için erişimde birtakım problemler yaşıyor. Dolayısıyla erişimin ve paylaşımın devamlı olabilmesi için belli aralıklarla yazılım güncellemelerini öngörmek ve kaynak ayırmak kaçınılmaz.

Konuşmamın başında bahsettiğim gibi, 19. yüzyılda arşivler merkezileşmişti, bugün ise arşivlerin merkezleşmesine ihtiyaç duyulmuyor, dağıtık olması çoğu zaman tercih edilen bir durum bile olabiliyor. Merkezî arşivlerin farklı sebeplerle bir anda yok olması veya erişiminin kısıtlanması daha kolay; dağıtık arşivler ise parçalarının korunabilmesini mümkün kılıyor. Bu dağıtık arşivleri kamuya açmanın yöntemi dijital ortamda bir araya getirmek ve arşiv koleksiyonlarını birbiriyle konuşturmaktan geçiyor. Her yerden her türlü arşiv belgesine erişim sağlayan platformlar günümüzde mevcut. Ben biraz onlardan bahsetmek istiyorum. Türkiye'deki örnekleri biliyorsunuz diye düşünüyorum, yurt dışından bildiğim koleksiyonlar ve platformlardan bahsetmekle yetineceğim.

Görsel sanatlar üzerine Los Angeles'ta faaliyette bulunan Getty Research Institute birçok fotoğraf koleksiyonuna da sahip. Oryantalist Fotoğraflar kategorisi altında 4500 kadar Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya dair fotoğrafı olduğunu belirtiyor. Koleksiyon genelde 1843-1920 yıllarını belgeliyor. Burada yer alan koleksiyonlardan biri de Pierre de Gigord Koleksiyonu. Fransa'da yaşayan Pierre de Gigord, Türkiye için oldukça erken dönemlerde yani 1990 öncesinde İstanbul'dan, Türkiye'den fotoğraf satın alan bir koleksiyoncu ve daha sonra koleksiyonu İstanbul'da Fransız Kültür Merkezi'nde sergileniyor, Osmanlı Bankası desteğiyle Engin Özendes'in metinlerinin yer aldığı bir kitap yayımlanıyor. Sergideki röprodüksiyonlar Osmanlı Bankası arşivinde bulundu, kataloglanıp erişime sunuldu. Getty'deki Pierre de Gigord koleksiyonunun bir kısmına Salt Araştırma'dan da ulaşmak mümkün.

Bahsetmek istediğim ikinci koleksiyon ise Fransa'dan; Paris'teki Albert-Kahn Müzesi. Albert Kahn finansla uğraşan bir iş adamı, 1908 ile

1930 yılları arasında bütün dünyaya, Asya, Afrika ve Ortadoğu da dahil olmak üzere, fotoğrafçı ve kameraman göndererek oradaki yaşama dair görsel ve hareketli imajları ediniyor. Arşivin adını da “Les Archives de la Planète” yani “Dünya Arşivleri” koyuyor. Bu dönem aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı’na tanıklık ediyor. Türkiye’ye de 1922 sonrasında gelerek savaşın yıkımını belgeliyor; hem fotoğraflıyor hem de filmler çekiyor. Çok değil birkaç sene önce açık erişime konan koleksiyonun bilgisinde aşağı yukarı nerelerde, ne kadar malzeme olduğuna dair ipuçları sunuluyor, toplamda da 1622 kayıt olduğu belirtiliyor.

Diğer bir erişim platformu ise Berlin merkezli Huşamadyan. Huşamadyan arşivden ziyade belgeler üzerinden tarih anlatan bir platform. Bunlar Osmanlı’daki Ermenilerin kent yaşamına odaklanıyor ve onların sosyal ve kültürel tarihlerine dair belgeler, anlatılar sunuyor. Bu dijital platform Yunanistan’daki Küçük Asya Merkezi’ne benzer şekilde Anadolu’daki Ermeni kültürünü aktarıyor ve görselleştiriyor. Bir diğer fotoğraf arşivi ise Abu Dabi’den, Akkasah fotoğraf arşivi. Bu arşivden Özge Calafato vasıtasıyla haberdar oldum. Kendisi bu arşivde bir süre çalıştı. 2014-2016 yılları arasında Türkiye’den toplamış olduğu bazı sahaf fotoğraflarının ve Engin Özendes’in koleksiyonunun bir kısmının satın alımını yaparak bu fotoğraf arşivine dahil etti. Koleksiyon günlük hayata dair portre fotoğrafları ağırlıklı ve yaklaşık 5000 kadar fotoğraftan oluşuyor.

İstanbul’daki Sakuladis’in arşivinden ve kitaplarından da bahsetmek istiyorum. Peder Meletios Sakulidis’in 1968-2009 yılları arasında topladığı birçok belge, kitap vs. kızı tarafından Yunan Başkonsolosluğu’na bağışlanıyor. Bu fotoğraflar vefatına kadar görev yaptığı Samatya’daki kiliseden. Ben bu bağışın yapılmasından sonra orayı görmeye gittim; yani fotoğrafladığım artakalan malzemeydi. Bağışlanan koleksiyon günümüzde Sismanoglio Megaro’da korunuyor ve dijital ortama aktarılıyor. Sismanoglio Megaro’nun kendisine ait bir dijital platformu yok ama koleksiyonu Yunanistan’daki Medusa portalı üzerinden erişime açıyorlar. Özellikle Karamanlıcayla ilgili önemli bir koleksiyon olduğunu biliyoruz ama genel olarak bu kitap ve belgeler İstanbul ve Anadolu’daki Rumların yaşamına ve kültürüne dair de önemli bilgiler sunuyor.

Medusa örneğinde olduğu gibi dağınık arşivleri bir araya getiren birçok platform söz konusu. Tabii ki Avrupa’nın farklı kütüphanelerinde yer

alan koleksiyonları bir araya getiren Europeana, Avrupa için en zengini, en geniş diyebilirim. Türkiye’den katılan kurumlar arasında Vekam’ın adı geçiyor, Millî Kütüphane’nin kayıtları varsa da oldukça az, dolayısıyla Türkiye’den Europeana’ya katkı oldukça sınırlı. Bu portalda genelde millî kütüphaneler etkin ama Türkiye’deki süreç anlaşılan farklı yürüyor.

Dağıtık arşivleri bir araya getiren bir diğer portal Fransa Millî Kütüphanesi tarafından oluşturulan Bibliothèques d’Orient (Ortadoğu Kütüphaneleri) portalı. İlk oluşumunda Fransa’nın Ortadoğu’daki araştırma merkezlerinin kütüphanelerinden nadir koleksiyonların eklenmesiyle sınırlı idi. Salt dışarıdan katılan ilk kurum oldu, fakat yalnızca Salt’ın değil New York Public Library gibi kurumların da Ortadoğu koleksiyonlarından yaptıkları seçkiler burada yer alıyor. Fransız kurumlarıyla üçüncü partilerin arasındaki fark şu, bizlerin yalnızca metadatası yer alırken Fransız kurumları belgelerinin dijital bir kopyasını Gallica’dan erişime sunuyor. Diğer kurumlar için durum farklı, metadatanı bağlantı verilerek ilgili kurumun arşivine yönlendiriliyor. Bu tür portallara bir diğer örnek British Library’nin “Endangered Archives” programı. Bu program sadece Ortadoğu’da değil Afrika’da, Asya’da, kendi kaynaklarıyla dijitalleştirme yapamayan kurumlara destek sağlayarak, belgelerin dijitalleştirilmesini sağlayan ve bunları da erişime açan bir proje. Fransa Millî Kütüphanesi’nin yaptığıyla benzer, fakat daha geniş kapsamlı. Fransa “Héritages Partagés” (Paylaşılan Miras) programıyla alanını genişletmeye çalışıyor ama British Library’ninki dünyaya açılan bir kapı gibi. American Research Institute on Turkey, Türkiye’den ilk katılımcı ya da fonu alabilen ilk kurum. *Avedaper* dergisi, Karamanlıca ve Ermenice kitapçıları dijitalize etmek üzere 2021’de bu projeye dahil oldu. Salt da bu konudaki birikimini paylaşarak projeye destek veriyor. 2022’de ise Ankara Devlet Konservatuarı Koç Üniversitesi’nin iş birliğiyle, Musiki Muallim Mektebi’nin arşivini erişime açmak üzere fon aldı.

Bu ikinci bölümde arşivin yeni görselleştirme biçimlerini konuşmak isterim. Şimdiye kadar akademik araştırmacıların ilgi odağında olabilecek ortamlardan bahsettim. Genel toplumun ve merakla gelişen sorgulamaları olan kesimin ilgileneceği ortamlardan da bahsetmek isterim. Salt’ın 2017’de Refik Anadol ile birlikte gerçekleştirdiği “Arşiv Rüyası” projesi bunlardan biriydi. Arşivden 1 milyon 700 bini aşkın belgeyi yapay zekâ ve

makine öğrenimi algoritmasıyla görsel bir okumaya tabii tuttu ve aynalarla çevrili bir mekânda koleksiyonun interaktif bir yöntemle çeşitli açılardan izlenebilmesini ve hissedilebilmesini sağladı. Bu tabii genel topluma yönelik bir sunumdu. Hepsi bu kadar genele hitap etmese bile, odaklı olarak gerçekleştirilebilecek farklı görselleştirme biçimleri var. Oldukça rağbet gören bir yöntem hikâyeler anlatmak, bu arşivlerde yer alan hikâyeleri ortaya çıkararak ve görselleştirerek topluma aktarmak. Google Arts and Culture bu ortamlardan birini sunuyor. Bu gördüğünüz, Giritli bir fotoğrafçının, Girit'te fotoğrafçılık ve kartpostal editörlüğü yapmış Bahaettin Rahmi Bediz'in, daha sonra İstanbul'a, İzmir'e ve Ankara'ya da gelerek çekmiş olduğu farklı fotoğraflarının izinde bir yaşam hikâyesinin anlatıldığı bir çevrim içi sunum.

Bugün oldukça yaygın bir diğer sunum biçimi haritalama yöntemi, bunun için arşivde her bir yapının lokasyonunun coğrafi tanımlanmasının yapılması gerekiyor. Bu, Doğan Tekeli ve Sami Sisa ile Erkal Güngören'in fotoğrafları için gerçekleştirildi, ayrıca Nezih Eldem'in projelerinin de coğrafi tanımlanması yapıldı. Artı bir iş yükü getirse bile mimarlık arşivlerinde olabildiğince coğrafi ve yalnızca projeden değil, haritadan projeye ulaşarak alternatif görüntüleme yöntemleri, bilgiler giriliyor, sunulmaya çalışılıyor. Gördüğünüz gibi, Tekeli ve Sisa'nın tasarladığı Yapı Kredi binasının Üsküdar'daki şubesinin fotoğraflarına haritadan erişim sağlanabiliyor.

Veri görselleştirme deneyimlerine Salt'ın katkıda bulunduğu bir proje ise Koç Üniversitesi Karma Lab'la gerçekleştirilen Relationscape projesi. Burada Salt Araştırma'dan seçilen yaklaşık 1700 kadar fotoğraftaki nesnelerin tanımlamasını yapan ve fotoğraflar arasındaki bağlantıları kuran bir proje oldu. Bir diğer proje ise Sabancı Üniversitesi BAVLAB ile yapıldı. Girit arşivinin üst verisinin analizi yapıldı ve belgelerin ilişkileri kuruldu. Üst verilerde yer alan şehir, konu, dil, belge türü vs. gibi kategorilerde bağlantıları önümüze getiren bir haritalama ve dijital ortam oluşturdular.

Yurt dışındaki projelere bakacak olursak, Almanya'dan bir örneği sizlerle paylaşmak isterim. Walter Benjamin'in metinlerini hem orijinal el yazması haliyle hem transkripsiyonlarıyla veren bu portal, dijital ortamda olmanın avantajıyla da kelime aramasını yapmayı mümkün kılmasıyla değerli; bu metinleri farklı şekillerde incelemek imkânını sunuyor. British

Museum'un "The Museum of the World" portalı ise, Google iş birliğiyle yapıldı. Burada da kullanıcıyı zaman içinde ve kıtalararasında bir gezintiye çıkartıyor, belli bir coğrafyada ve tarihte British Museum'un koleksiyonunda bulunan objelerden örnekler sunuyor ve bu objeler hakkında bilgi veriyor.

Bu aşamada, sözünü ettiğim farklı veri görselleştirme projelerinin ötesinde, daha tamamlanmamış bir projeden, Reşad Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi* ve arşivini Kadir Has Üniversitesi ile ortak bir portala aktarmak için yapılan çalışmadan bahsetmek isterim. Çünkü bütün bu veri görselleştirmesinin arkasında ciddi bir insan emeğine bağlı bir çalışma yer alıyor. Reşad Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi* arşivi kapsamında, aşağı yukarı 23 bin 670 kaydımız var, belgeler tek tek incelenerek girildi. Bunların içinde 902 çizim, 13 bin 900 kadar metin, 7 bin kadar gazete ve dergi kupürü var. Ansiklopedinin kendisi de çalışıldı, A'dan Z'ye 11 cilt yani 7444 sayfa ve 10 bin madde tarandı ve dosyalandı, aşağı yukarı 1460 kadar kitabı da kataloğa aktarıldı. Bu arşivde oldukça çok çizim de mevcut ve bu çizimlerin çoğunun altında herhangi bir imza yok. Bu çizimleri tanımlamak önümüze bir problem olarak çıktı ve bunun için yapay zekâ kullanılabilir mi diye birtakım sorularımız oldu. Verilen cevap, bu tür bir tanımlama yapabilmek için on binlerce çizime, on binlerce belgeye ihtiyaç duyulduğu; halbuki bizim elimizde binlerle sınırlı görsel malzeme vardı. Yapay zekânın öğrenebileceğinin altında bir malzeme olmasından dolayı böyle bir çalışmaya girilemedi.

Bir diğer konu da fotoğraflarla ya da diğer belgelerle ilişkileri kurmak. Bu ilişkiler de kataloğun önemli bir kısmında bize destek veren Cansu Yarıpıcı'nın fark ettiği detaylardı. Sabah & Joaillier'nin bir fotoğrafından ki bu fotoğraf arşivde yok, fakat gazete kupürü arşivde var; bu gazete kupüründen yola çıkarak Reşad Ekrem Koçu bir illüstrasyon çizdirtiyor. Bu illüstrasyon ile gazete kupürü ilişkisini herhangi bir yapay zekâ bulup insanın gördüğü bu detayları bize kendiliğinden verebilir mi, bir diğer sorumuz oldu. Aynı şekilde gazete kupüründen yola çıkarak çizmiş olduğu bir taslağı yine Sabiha Bozcalı'ya çizdiriyor. Arşivde görselin hem taslağı hem bitmiş şekli hem de ansiklopedide yayınlanmış şekli elimizin altında bulunuyor. Bu üçünü yapay zekâ ile bir araya getirme şansımızın ne olduğu, sorduğumuz sorulardan biriydi. Arşivde bulunan bir kartpostalla ansik-

lopedideki çizim arasındaki ilişkiyi yalnızca arşivcinin gözü mü bulacak yoksa yapay zekâ bu konularda ilişkileri kurabilecek mi?

Benzer şekilde el yazısı tanımlaması. El yazılarının çoğunda imza yok, bazılarında Reşad Ekrem Koçu'un yazısı tanımlanabiliyor ama yüzde yüz onun olup olmadığı konusunda kesin bir ibare yok. Benzer el yazılarını bir araya getirecek, gruplayacak ve belki de tanımlayacak bir yöntemin mevcut olup olmadığı sorduğumuz başka bir soruydu. Yukarıdaki yazının Vasıf Hiç'in olduğunu tahmin ediyoruz ama bu tahmini kataloğa yazmamız doğru mudur? Emin olunmadığında ve tahminin sağlamlasının yapılabileceği bir yöntem yokken, yazarın ismi katalogda boş bırakıldı.

Bir diğer soru da, Reşad Ekrem Koçu'nun, birtakım aldığı notları, verdiği birtakım referansları dijital ortamda karşımıza getirebilme olasılığıydı. Bu referanslardan biri de *Sabah* gazetesinin 29 Haziran 1306 tarihli sayısında yer alan bir haberin bir notu. Haberi birebir geçirmiyor, kaynağını belirtmekle yetiniyor. Dijital ortamda olan bu gazeteyi bize otomatik olarak getirebilir mi ya da *İstanbul Ansiklopedisi*'ndeki 1942 tarihli *Servet-i Fünun*'da yer alan "Aşk Muharebesi Vasıtaları" alıntısını arşivle ya da ansiklopediyle birleştirip kaynağını önümüze getirir mi? Benzer şekilde sağda yine arşivde yer alan fakat imzası bulunmayan bu çizimin çizerini ancak Taha Toros arşivindeki Sabiha Bozcalı koleksiyonundaki çizimlerle karşılaştırdığımızda emin olabiliyoruz. Yapay zekanın oradaki taslakla bizdeki fotoğrafı bir araya getirme imkânı olur mu?

Bahsettiğim gibi ansiklopedide 10 bin kadar madde bulunuyor, arşivin kendisinde ise Koçu'nun kaleme almış olduğu bazı maddeler var. Bu maddelerle ansiklopedideki madde mantığı devam ettirildi. Tüm arşiv belgeleri değil ama maddeler tape edildi, yani bir şekilde okunur hale getirildi. Ansiklopedi OCR'landı ama arşivdeki maddelerin bir kısmı zaten el yazısıydı, diğer kısmı da daktilo yazısıydı. Özellikle Reşad Ekrem Koçu'nun diliyle bunların OCR'lanmasının çok mümkün olmadığı anlaşılınca tape etme yoluna gidildi. Kısacası aşağı yukarı 7444 ansiklopedi sayfası tarandıktan sonra OCR'landı. Ancak bu yeterli olmadı, üzerinden geçilmesi gerekti. 7352 sayfa OCR'ın ya da 10 bin kadar maddenin okuması yapıldı, hatalar tespit edilip düzeltildi. Bunlar sayısal ortamda duruyor, arşivin kendisinde ise 2500 küsur el yazısı ve daktilo edilmiş madde tape edildi ve 3180 sayfa sayısal veri oluşturuldu. Bütün bunlar okunabilecek vaziyette

bir veri oluşturuyor. Buradan hayal ettiğimiz, en azından arzu ettiğimiz noktalardan biri, yeni ilişkilendirme biçimleri yaratmak. Yani bu ansiklopediye yalnızca araştırmasını yapacak bir akademisyenin değil, onun ötesinde yeni sorular sorabilecek, yeni bakış açıları getirebilecek meraklı kişilerin de erişimini sağlamak. Bunun için klasik bir arşiv arama sitesinin ötesine taşımayı arzu ediyoruz, bunu yaparken de içeriğini kaybetmemeye çalışıyoruz. Bunun için de arşiv-ansiklopedi bağlantılarının kurulmasına önem veriyoruz. Özellikle bkz. ile belirttiği ve eğer yayınlanmamışsa arşivde yer alan o maddelerin birbirine referans vermesi bizim için önemli. Belge çeşitliliğini göstermesi bizim için önemli, dolayısıyla fiziksel boyutlarıyla birlikte yansıtmayı arzu ediyoruz. Birbirlerine orantılı olarak belgelerin bu portalda yer almasını arzu ediyoruz. Çünkü Reşad Ekrem Koçu ansiklopedisi zevkle okunan bir ansiklopedi. Bu ansiklopedinin temalar halinde incelenebilmesini de istiyoruz. Kişilere bakmak istiyorsanız kişiler üzerinden ya da yapılar üzerinden ya da bahsedilen sokaklar, yerler üzerinden bu malzemeyi tarayabilmek de bir olasılık olmalı. Bunun için de bir kategorizasyon çalışması yapıldı. Bu tematik kategorizasyonda tabii ki “cluster”lar oluşturuluyor ama yine de arkada insan-makine birlikteliğinin emeği var diyebilirim. Belki ilk aşamada olmazsa bile ikinci bir aşamada bu sokaklar, yapılar ve coğrafi tanımlar yapılarak Reşad Ekrem Koçu’nun kullanmış olduğu 1934 Osman Nuri Ergin haritasında, coğrafi olarak konumlandırma yapmayı arzu ediyoruz. Tabii ki bunlar temelde istediklerimiz, zaman içinde ne yapılabileceği şekillenecek ve bunları yazılımcılarla birlikte oluşturmaya çalışacağız.

Son olarak yukarıda bahsettiğim bütün ontolojik tabanlı sistemlerde en azından kendi deneyimim kapsamında gördüğüm avantajlar ve dezavantajlardan bahsedecek olursam, akademik metodolojinin ve dilinin ötesine geçtiğinin altını çizmek isterim. Bunun için bu sistemler arşivlerle ilgili daha yaygın bir kullanım sağlayabiliyor. Muhakkak ki yeni bağlantıları, yeni düşünme biçimlerini, yeni yöntemleri ve yeni açılımları kurmamızı sağlıyor. Bu hem alan dışından arşive bakma biçimiyle ilgili, ama alandan olanlar için de önemli. Farklı şekilde bakmak, farklı bir tarihçiliği ortaya çıkaracaktır görüşündeyim. Disiplinler arasında geçişkenliği kolaylaştırıyor, sınırlar daha kolay geçilebiliyor diye düşünüyorum ve tabii ki dinamiklik sunuyor. Bu sunumlar bugünün gençlerine hitap ederken,

arşivin kullanımını kolaylaştırıyor, yeni araştırma yöntemlerini sunuyor, yeni bakış açılarını ya da arşivin farklı kullanımlarını da yakalamaya vesile oluyor diye düşünüyorum. Bu ontolojik tabanlı sistemleri oluştururken de arkasında ciddi bir insan emeğinin, ciddi bir uzman emeğinin olduğunu da söyleyebilirim. Bütün bu süreçlerde hangi arşivlerin önceleneceği, nelerin okunur kılınacağı, bunların anlamlı olması, ilişkilerin kurulması, nasıl ilişkiler verileceği, nasıl tanımlanacağı, nelerin haritalanacağı gibi konular üzerinden, arkasında içerik açısından ciddi bir uzman desteğine gerek var. Tasarımla içerik arasında dengenin oturması gerekiyor, içeriği kaybetmeden, kullanımı daha kolay hale getirmek gerekiyor, dolayısıyla burada da bir ortak çalışma söz konusu. Diğer gözlemlediğim bir konu da herhalde bu tür web sitelerin, yazılımların hepsinin hem yazılımsal hem donanımsal güncellemeye ihtiyaç duyması. Bunlar bir kerelik yapılan şeyler değil, belli zaman aralıklarıyla gerek yazılımsal gerek donanımsal belki de içeriksel çalışmaya ihtiyaç duyan web siteleri oluyor. Bunları dinamik tutmak da ayrı bir konu. Onun için tek başına duran, kendini güncellemeyen, kendine yeni bilgi eklemeyen bu web sitelerinin bir süre sonra kullanılamaz olması gündeme gelecektir. Dolayısıyla konuşma özetimde belirtmiş olduğum üzere, tüm bu arşiv belgelerinin, arşiv kaynaklarının kamuya açılma süreçlerinde bilgi-belge uzmanları, teknoloji profesyonelleri ya da yazılım mühendisleri, bilgi sistemleri tasarımcıları ve diğer taraftan tabii bunları kullanan araştırmacılar ya da kamuyla birlikte çalışılması gerektiğinin, onlarla birlikte daha sağlıklı bir sonuca ulaşılabileceği kanaatindeyim.

Ben burada sunumumu tamamlayayım, belki tartışma kısmında bazı konuları açma şansımız olur. Teşekkür ederim.

Pınar Sayan: Çok teşekkür ederiz. Evet, sorularımızı chat üzerinden yazabiliriz.

Aslı Davaz: Ben bir şey söyleyebilir miyim? Bütün bu çalışma alanlarınıza değen bütün bu açıklamalar, örnekler, kurum tanıtımları gerçekten çok ufuk açıcı oldu, çok bilgilendirici oldu, çok teşekkür ediyoruz. Kısım bir örnek verdiniz, İkinci Dünya Savaşı sırasında talan edilen, çalışan arşivlerden söz ettiniz. Bunların Almanya'ya, sonra da Sovyetler Birliği'ne gitmesi ve uzun çabalardan sonra tekrar kurumlara iade edilmesi sürecinden. Buna kadın merkezli arşivlerle ilgili küçük bir örnek vermek istiyorum. Amsterdam'da bulunan Uluslararası Kadın Hareketleri Arşiv-

leri'ne 1943 yılında Naziler tarafından el konması, Almanya'ya gitmesi, oradan da Sovyetler Birliği'nde 40-45 yıl kaldıktan sonra, özellikle Hollanda Dışişleri Bakanlığı ve kraliçenin de araya girmesiyle, 15-20 yıl süren diplomatik ilişkiler sonucunda tekrar dönmesi gündeme geldi. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma yapmış Francisca de Haan; belki sizin de ilginizi çekecektir, önümüzdeki hafta bu konuyu ele alacak. Savaş sırasında ya da başka koşullarda, olağanüstü koşullarda kaybolan ve çalınan arşivlerden söz edilecek, siz de bundan söz ettiğiniz için belki sizin de ilginizi çeker, bu da tabii çok sık yaşadığımız bir şey. Bence bütün bu ele aldığımız konular çok heyecan verici, çünkü şunu da ben görüyorum, birbirimizden uzak ne kadar çok aynı konularda çalışıyoruz, belki çok farklı yöntemlerle, farklı yollarla bu arşivleri koruma ve araştırmacıyla buluşturma çabası çok heyecan verici. Çok teşekkür ediyorum.

Lorans Tanatar Baruh: Teşekkür ederim, belli ki İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar bu arşivlere yani diğer ülkelerdeki bilgiye erişimi önemseyip bunları bir şekilde kendi korumaları altına almaya ve kendi bilgilerine dahil etmeye çalışmışlar. Sadece Fransa'da değil, Hollanda'da, bir ihtimal başka yerlerde de. Belki şunu da ekleyebiliriz, yok olan arşivler diyorsunuz, tabii arşivlerin bir kısmı da baskılar sonucu yok oluyor. Bundan dolayı arşiv tutulmaması tercih ediliyor ya da arşivlerin zaman zaman belli korkular, belli baskılardan dolayı yok edilmesi söz konusu.

Pınar Sayan: Teşekkürler, şimdi sorularımız geliyor, başlayalım ister seniz. İlk sorumuz şöyle: "Osmanlı Bankası'nın kurumsal arşivinin dışında orada çalışanların kişisel arşivlerine, fotoğraflarına, sözlü tarih kaynaklarına ulaşma imkânınız oldu mu acaba?"

Lorans Tanatar Baruh: Osmanlı Bankası'nın personel fotoğrafları uzaktan erişimde; hatta Bibliothèque d'Orient yani Doğu Kütüphaneleri portalı üzerinden de fotoğraflara erişilebiliyor. Osmanlı Bankası personel dosyalarının dijital ortama aktarılan belli bir bölümünde araştırma yapmak isteyenler ise izinle Salt Galata'dan erişim sağlayabiliyor ama bu malzemeyi kullanabilmek için Fransızca bilgisine ihtiyaç var. Sözlü tarih çalışmaları ise açık erişimde; sırf personelle sınırlı kalmayan hem çalışan hem müşteriyle yapılan daha geniş kapsamlı ve daha yakın tarihli, 2000'li yıllarda Osmanlı Bankası tarihi çalışmaları kapsamında gerçekleşen çekimlerdi.

Pınar Sayan: Teşekkürler. İkinci sorumuz: “Veri görselleştirme projelerinin ve ontolojik tabanlı sistemlerin korunması ve geleceğe aktarılması konusunda ne düşünüyorsunuz? Yani mutlak olarak bir aktarım ve korunma mümkün müdür sizce?”

Lorans Tanatar Baruh: Konuşmamın sonunda biraz onu ifade etmeye çalıştım, mutlak korumanın mümkün olmadığını düşünüyorum. Bu web sitelerinin dönem dönem güncellenmesi gerektiği, eğer güncellenmiyorsa da zaman içinde erişim sağlanamayacağından kaybolacağı görüşündeyim. İşin uzmanı değilim açıkçası ama benim kendi deneyimimden gördüğüm, edindiğim hissiyat bu diyeyim.

Pınar Sayan: “Projelere başlarken bir pilot çalışma yapılıyor mu?” diye sorulmuş.

Lorans Tanatar Baruh: Belli projelerde veriler veriliyor, arada toplanılar yapılıyor, bir ön çalışma çıkıyor tabii, ama pilot çalışmayı gerektirecek büyük kapsamlı bir proje yapılmadı. Gerek BAVLAB’la gerek Karma Lab’la gerçekleşenler nispeten daha küçük çalışmalardı. Ama süreçte görüşmelerimiz oluyor ve o değerlendirmeler üzerinden ilerliyoruz diyebilirim.

Pınar Sayan: Arşiv malzemelerindeki mahremiyet anlayışı materyalin türüne ve ait olduğu döneme göre değişiklik gösterir mi?

Lorans Tanatar Baruh: Tabii ki malzemenin türüne göre değişiyor. Kişiye özel bilgiler, bahsettiğim gibi sağlık raporu en mahrem konu kabul ediliyor, dolayısıyla bu tür belgelerin erişimi daha farklı oluyor. Daha kişisel belgeler, personel dosyası gibi belgeler için de en az 70 sene geçmesi gerekiyor ama bunun dışında herhangi bir şirketin yönetim kurulu kararlarını yurt dışında 50 sene sonra açabiliyorlar. Belgeye göre erişim süresi ya da kapalı kalma süresi değişebiliyor. Döneme göre değil bence ama belgeye göre tabii ki değişiyor. Benzer şekilde Amerikan Board arşivlerinde yer alan yakın tarihli belgeler, 70 sene için kapalı kalması şartı ile devredildi bize. Dolayısıyla yaşayan kişilerle ilgili bir zaman koyma ihtiyacı duyuluyor.

Pınar Sayan: Arşivleri dijitalleştirme süreçlerinde bir şirketle mi çalışıyorsunuz, Salt bünyesindeki çalışanlar mı bu konuyla ilgileniyor?

Lorans Tanatar Baruh: 1998’de Osmanlı Bankası Arşivi ile başlayan dijitalleştirme sürecinde, ilk zamanlar bir şirket ile çalışıldı. 2000’lerin baş-

larına kadar böyle bir şirket söz konusuydu ama ondan sonra süreci kendi içimize dahil ettik bu arşivlerin taramasını ve kendi personelimizle tarıyoruz. Yine de ihtiyaç duyulduğunda belli bir malzemenin dijital ortama aktarılması için hizmet alımı yapılabilir.

Pınar Sayan: Arşivlerin dijital olarak korunması hususunda nelere dikkat ediyorsunuz, nasıl kategorize edeceğinize nasıl karar veriyorsunuz?

Lorans Tanatar Baruh: Kategorizasyon doğrudan dijitalle ilgili bir konu değil. Kategorizasyon bir arşivcinin, belirlenen kategoriler içinde o belgeyi yerleştirmesini kapsar. Yeni bir kategori oluşturulması gerekiyorsa etraflıca tartıştıktan sonra yeni bir kategori belirleniyor. O esasen bir kataloglama meselesi, dijitalleştirmede ise bu belgelerin belli standartlarda dijital ortama aktarılmasına dikkat ediliyor. Fotoğraflar 600 DPI’da taranıyor. 1998’den beri kullanılan format ise JPEG oldu. Belgeler için 400 DPI tercih edildi. İlk taranan belgeler 150 DPI’dı ama zaman içinde tarama cihazlarının teknik özellikleri iyileştikçe tarama kalitesi artırılarak günümüze gelindi ve belli standartlarla taranmaya devam ediliyor. Bu dijital objelerin güvenliği de Garanti Teknoloji’nin server’larında tutularak sağlanıyor. Garanti Teknoloji bu imajların ve verilerin backup’larını düzenli olarak alıyor. Ayrıca Salt’ın Bilgi Teknolojisi yöneticisi de süreçleri takip ediyor.

Pınar Sayan: Teşekkürler. Var mı başka bir sorumuz katılımcılarımızdan?

Zeynep Kendi: Anlatırken bazı resimlerin, eskizlerin, mekânların yerine ulaşamadığınızı söylemişsiniz. Onlar için bir *sourcing* düşünüyor musunuz? Bu Amerika’da çok kullanılıyor, galiba Sabancı Müzesi de kullanıyor. Bir web sitesi yaratıp ya da mevcut web siteniz üzerinden halka açık resimleri halktan geri dönüşümler alarak ilerlemek konusunda ne düşünüyorsunuz? Yurt dışında böyle yapılan araştırmalar var.

Lorans Tanatar Baruh: Açıkçası öyle bir *sourcing* projesi tasarlanmadı ama konuşmamda bahsettiğim konu mekânı tanımlayamama sorunu değildi, çizeri bilememe sorunuymdu. *Sourcing* sorusuna dönecek olursak, mekânı tanımlayamasak da bir şekilde fotoğraf betimlenerek açık erişime konuyor. Erişimde olduğunda, bazen bir yer, bazen bir kişi tanımlanmamış olduğunda yurt içinden ve yurt dışından geri dönüşler olabiliyor. Bu kullanılan yazılımın ara yüzünde oldukça kolay bir geri bildirim imkânı

sağlanmasıyla mümkün kılındı. Dolayısıyla *sourcing* kendiliğinden gerçekleşiyor, araştırmacı bazen diyor ki, şu kişi şu değil de şu olması lazım ya da tanımlanamayan çeşmenin adı şudur diyor ya da bu Elazığ'da değil Erzurum'dadır diye geri bildirim yapıyor. Bu tür hatalar ya da yeni ek bilgiler bir şekilde bize ulaşıyor. Arşivde belgeyi açık erişime koyuyoruz, açtıktan sonra da bu arşiv içerisinde çalışma yapanlardan geri bildirim geliyor. Bunun oldukça yararlı olduğunu düşünüyorum, çünkü her şeyi bir arşivcinin bilmesi mümkün değil. Alandan uzman kullansanız dahi özel arşivlerde o kadar çok çeşitlilik var ki boşluklarınız hep oluyor.

Pınar Sayan: Füsün Hanım buyurun.

Füsün Ertuğ: Merhaba, öncelikle çok çok teşekkür ederiz Lorans, muhteşem bir konuşmaydı ve çok şey öğrendim ben de. Çok da merak ettiğim konuları anlattınız, çok teşekkürler. Benim şu anda iki soru var kafamda. Biri, biraz önceki soruyla da ilgili, siz en son kamuyla birlikte çalışmak çok önemli dediniz. Ben bunun çok heyecan verici bir örneğini sizin Maryam Şahinyan arşivinden sonra yaptığınız kamuya açık, burada tanıdıklarınızı lütfen tanımlayın, bize bilgi verin şeklinde çok ilginç bir projeniz vardı. Sonradan bu proje ortadan kalktı ve Maryam Şahinyan arşivi de ne yazık ki Salt şeyinden kalktı. Sonra ben bir katalogdan bir fotoğrafı kullanmak istedim, nereye başvuracağımı bilemedim. Kim şu anda sahibi şeklinde bir soru vardı kafamda. Tayfun Bey'e sordum, evet telif hakları bende dedi, ama mesela o projenin nasıl bir sonuç verdiğini ben çok merak ediyorum. Bu bizlerin de çok büyük heyecanla yapmak istediği, hayal ettiği bir şeydi; ilk defa bu kadar açtınız arşivleri.

Lorans Tanatar Baruh: O şahsa ait özel bir arşivdi, Salt'ın bünyesinde olan bir arşiv değildi. Bu arşivle ne yapılabilir konusu tartışıldı. Salt Araştırma'daki arşivin kategorizasyonları içine alınamayacağı konusunda birtakım görüşler vardı. Başka bir yöntem de bulunamayınca sahibine geri döndü. Tayfun Serttaş bunu kullanma yetkisine sahip anladığım kadarıyla, belli projelerde halen de devam ediyor. Haklısınız, bu arşiv kapsamında bir *sourcing* yapıldı, fotoğraftaki kişilerin tanımlanması istendi ama bunun sonrasında bu bilginin toparlanması yapıp paylaşılmadı. Buradaki *sourcing*'in eksik olan ayağı bence bir arşivciydi, bu süreç yalnızca programcı ayağıyla yürüdü. Bu kişilerin çoğunun ismi bilinmediğinden fotoğrafların tanımlamalarının nasıl yapılacağı, üzerinde kafa yorulan konulardandı.

Genç bir kadın ya da okula giden bir çocuk, vaftiz çocuğu ya da sünneti yapılmış olan bir oğlan çocuğu gibi tanımlamalarla gidiyorsunuz, bu da tabii tekrara düşürüyor. Fotoğrafları açık erişime koyarsanız bir kısmı muhakkak tanınacaktır, bir kısmı belki tanınmak istemeyecektir. O dönemini hatırlamak istemeyen kişiler de olabilir; çünkü yalnızca İstanbul değil, Anadolu'dan gelen kitle de fotoğraflarda yer alıyor. Belki bugün başka bir yerde, başka bir noktada bulunan o günün çocukları o halleriyle de görünmek istemeyebilir. Bütün bu sorunsallardan dolayı ve hayal edilenle gerçekleştirilebilecek arasındaki kaymadan dolayı arşiv kamusallaşamadı. Bir de fiziksel arşivin satılabileceği düşüncesi vardı. Böyle bir durumda, dijitalini farklı bir kurumda açık erişime koyduğunuz zaman, kullanım hakların nasıl yürütüleceğinin belirlenmesi gerekir.

Füsun Ertuğ: Pardon, tam anlayamadım son söylediklerinizi.

Lorans Tanatar Baruh: Bu arşivin satılabilme yani parasal bir getirisi olabileceği düşüncesi var. Dijital olarak açık erişime konan kamusallaşmış bir arşivi nasıl satarsınız sorusu da kafamda beliren başka bir konu. Belki onun için de bir adım ileriye gidilmedi.

Füsun Ertuğ: Anladım. Bizde de mesela Maryam Şahinyan'ın Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin görsel arşivinden bulabildiğimiz kadar aldığımız, çok sayıda olmasa da birtakım basılı örnekleri var. Sanıyorum o koleksiyonun, en büyük özelliği o arşivin, negatifleri içeriyordu, çok büyük miktarda negatif içeriyordu ve orada yapılan iş negatiflerin baskılarının da yapılıp bunların dijitalle aktarılmasıydı. Bizim tabii elimizdekiler pozitif olarak satılan baskılar, yani sahaflara düşen baskılar, dolayısıyla o baskıları tanımlamak. Belki biz şimdi arşivlerimizi açtık ve bu açış da bizim için çok heyecan verici. İnsanların geri dönüşünü sağlayacak ve belki onları tanıyan birileri çıkacak, bir aile diyecek ki bu aile benim annem, anneannem vs.

Bir ikinci sorum da Salt'ın her şeyi arşivine, maddi arşive almadığını biliyoruz. Dijitalleştiriyor, her zaman almıyor diye biliyoruz. Sizin bu seçim kriterlerinizi çok merak ediyorum. Kişi arşivlerini alırken neleri alıyorsunuz ya da nelere öncelik veriyorsunuz, mimari ağırlığınız var biliyoruz, projeleri alıyorsunuz, projeleri geri mi veriyorsunuz?

Lorans Tanatar Baruh: Mimarlık arşivleri zor arşivler, çünkü projeler, genelde hep büyük boyda oluyor. Bir de tabii mimarlık ofislerinin oldukça

yoğun bir malzemesi var, kendi projelerinin tüm çıktılarını saklıyor olabiliyorlar, Cengiz Bektaş'ta söz konusu olduğu gibi ve bunları bir yerlerde tutmak için büyük arşiv alanlarına ihtiyaç oluyor. Dolayısıyla tarayıp iade etmeyi, kendi korumalarında bırakmayı tercih ediyoruz. Bizde kalmaması ve iade edilmesi de tam bir çözüm değil, çünkü aslını iade ettiğinizde belki bir süre daha korunuyor, sonra ne olduğu konusu muamma. Çünkü her zaman için yer sorunu, saklama sorunu karşımıza çıkıyor, çoğu zaman da saklayabilme imkânları kısıtlı olabiliyor. Dolayısıyla her arşivi almıyoruz, bazı arşivlerin erişime açılması bir iş birliği ile gerçekleşiyor, Yusuf Taktak'ta söz konusu olduğu gibi. Arşiv Yusuf Taktak'ın kendisinde ama kamusallaştırmak için Salt Araştırma'dan erişime açıldı ya da Saint Pierre-Saint Paul Kilisesi'nin arşivleri gibi kendilerinde bulunan arşivler Salt'ta tarandı, tarandıktan sonra da Salt'tan erişime açıldı ama asılları kendi arşivlerinde bulunuyor. Bu iş birliklerinde çok farklı dinamikler söz konusu; bazen arşivin büyüklüğü, bazen zaten kurumun bu arşivi kendisinde tutmak istemesi vs. Aile arşivleri gibi daha küçük arşivleri tutmak nispeten daha kolay ve daha kırılğan olduklarından, bunlar genelde arşive dahil edildi. Şimdi düşünüyorum da alıp da iade ettiğimiz bir aile arşivi yok. Her arşivin kendi dinamiğine göre bir yöntem seçiliyor. Neleri seçiyoruz konusu ise, tabii ki Salt'ın araştırma konuları dahilinde kalarak seçmeye çalışıyoruz. Bir edebiyatçının arşivi bizde yok, onları dahil etmedik çünkü Salt'ın alanı edebiyat değil ya da tiyatro arşivleri bizde bulunmuyor, performansla ilgili bir çalışma yapılıyor ama orada güncel sanatla bağlantıyı kuran birtakım arşivler eklenecekmiş gibi görünüyor. Bu sınırlar içinde kalmaya gayret ediyoruz. Tabii ki kamusallaşacak arşivleri dahil ediyoruz, ailenin de mutabık olması lazım. Hatırlıyorum, yabancı bir banka Türkiye'den ayrılacaktı, bir-iki arşiv malzemesi vardı. Vermek istedi, inceledikten sonra, arşive dahil olabileceği görüşünü ilettim. Ancak bir tanesi yönetim kurulu kararlarıyla ilgili bir defterdi ve müşterilerinin adı geçiyordu. Bu defter Salt'ın korumasına verilecekse, hemen olmasa bile belli bir süre sonra erişime konması gerekir dediğimde vazgeçtiler. Dolayısıyla kamusallaşabilecek bir malzeme olması gerekiyor, kısaca böyle diyebilirim. İçeriği tabii her seferinde inceleniyor ve teker teker karar veriliyor.

Fusun Ertuğ: Sanatçı arşivleri dediğiniz zaman mesela Gülsüm'ün arşivleri sizde, ama onlarda da seçici bir yaklaşım var değil mi?

Lorans Tanatar Baruh: Evet, sanat arşivleri genelde seçici bir yaklaşımla arşive dahil ediliyor, mimarlıkta da bazı seçicilikler var ama orada daha farklı kriterler var. Şahsen arşivde bir seçiciliğin olmamasını ve olabildiğince bütünselliğini korumasını önemsiyorum. Bir mimarın üretimini tüm veçheleriyle vermesi önemli ama şöyle bir şey de var, bunun bir yerde sınırını çizmeniz gerekiyor bazen. Özellikle mimarlık arşivlerinde, dijital ortamda üretilen malzemeyi devralmadık. 2000’li yılların sonrasındaki malzeme elendi, sanat arşivlerinde ise küratöryel bir seçicilik var. Belki geriye kalan bu olacak, diğer şeyler daha uçucu olacak diyebiliriz. Her şeyi arşivlemek de bir emek, bir zaman vs. Onun için önemli görülenlerin seçiciliğiyle hareket ediliyor.

Fusun Ertuğ: Yani bir sanatçının arşivini almak ya da onu sergilemek için dijitalleri çekilip orijinalleri kendisine iade ediyor değil mi?

Lorans Tanatar Baruh: Evet, evet. Genelde iade ediliyor.

Fusun Ertuğ: Mesela Sabiha Bozcalı’nın arşivinin sizde olduğunu düşünüyordum o muhteşem sergi nedeniyle... Demin Taha Toros arşivinden bir Sabiha Bozcalı gösterdiniz, benim kafam karıştı.

Lorans Tanatar Baruh: Onu şöyle açıklayayım, Sabiha Bozcalı’nın arşivini yeğeni Salt’a bağışladı. Size bahsettiğim Said Bey arşivinin sergisini gördükten sonra arşivi bize bağışlama kararı aldı ve bizimle irtibata geçti. Fakat Taha Toros’un, konuşmamda bahsetmiş olduğum gibi, kişilerin vefatından sonra aileyi arayıp ve hatta yalnızca vefatından sonra da değil öncesinde de birtakım bağlar kurup, zaman zaman onlardan bazı malzemeleri arşivine aktardığı biliniyor. Bize yeğeni de söyledi, ölümünden sonra da bazı belgeleri istedi dedi. Düşünün ki babasına yazdığı mektuplar gibi özel belgeler bile Taha Toros’un arşivinde bulunabiliyor.

Fusun Ertuğ: Orijinaller ve eskizler, diplomalar, çok değerli malzeme vardı sizin sergide.

Lorans Tanatar Baruh: Evet, bahsettiğiniz malzemenin önemli bir kısmı bizde. 2016’da Salt Galata’da gerçekleşen sergide İstanbul Şehir Üniversitesi, Taha Toros Arşivi’nden seçilen malzemeyle tamamlanmıştı, iki arşiv bir araya getirilerek sergide sunulmuştu. Her yerde bir şey var ama önemli olan orada ya da burada olması değil, bu arşivlerin birbirleriyle konuşuyor olması. Onun için bir araya getiren platformlara, ortamlara ihtiyaç var diye düşünüyorum ve onları önemsiyorum.

Füsun Ertuğ: Çok doğru ve çok önemli bir gerçek bu. Çok teşekkürler, sağ olun.

Pınar Sayan: Çok teşekkür ederiz, varsa sorunuz hâlâ alabiliriz, biraz daha vaktimiz var.

Lorans Tanatar Baruh: Yorum için teşekkür ederim, yazılım için bir yorum var, ona da teşekkür etmek istiyorum. Dediğim gibi olabildiğince araştırmacıya yönelik ortamlar yaratmaya çalışıyoruz, yazılımı da o şekilde güncelledik. Bunun aynı zamanda arşivci ve araştırmacı diyalogunu da kuvvetlendirdiğini düşünüyorum.

Pınar Sayan: Bir sorumuz daha var galiba, Derya Hanım buyurun.

Derya: Merhabalar, ben arşivlerin temsiliyle ilgili bir soru sormak istiyorum. Bu ilk kısımda bahsettiğiniz, işlevini yitirdiği düşünüldüğü için yok olan arşivleri de göz önünde bulundurunca, bu arşivlerin aktive edilmesinin ne kadar önemli olduğunu galiba daha iyi görebiliyoruz. Salt'ın bu arşivlerin temsiline yönelik yaklaşımından biraz daha bahsedebilir misiniz? Arşivlere özgü temsil biçimleri, bu sergiler, yayınlar, konuşma dizileri vs. o süreç nasıl şekilleniyor, onu merak ediyorum. Teşekkür ederim.

Lorans Tanatar Baruh: Bahsettiğiniz süreç iki şekilde şekillenebiliyor, bazen arşiv önce geliyor ve bu arşiv üzerinden bir program oluşturuluyor. Sabiha Rüştü Bozcalı'nın belgeleri önce bağışlandı; belgeler incelendikçe, bakıldıkça bir sergi çıkabileceği anlaşıldı. Bir sanatçının çizimleri, suluboyaları vardı ve bunların yalnızca dijital ekrandan izlenmesi ile sınırlı kalmaması gerekiyordu. Dolayısıyla bu bir sergiye evrildi. Her zaman bir sergi değil bazen bir program veya arşive dair blog yazıları da buna eşlik edebiliyor. Bazen de tersi, Gülsüm Karamustafa gibi, arşiv öncelikle bir sergiyle gündeme geliyor ya da Nur Koçak arşivi gibi. Güven ortamı yaratıldıktan ve ilişki kurulduktan sonra arşivi Salt a dahil ediliyor. Mimarlık arşivlerinde süreç biraz farklı yürüyor; mimarlık arşivinin kataloglanması sürerken, arşive dair daha derinlemesine sorular sorabilmek için programlar oluşturuluyor. Geçen sene Nezih Eldem arşivinin bir kısmı açılabilirdi ama bu süreçte Nezih Eldem'in öğrencileriyle ya da onun işlerinde çalışan mimarlarla birtakım programlar, konuşmalar yürütüldü. Arşivin içeriğine göre ya da bağışçıyla olan ilişkiye göre süreçler farklı yürüyebiliyor, kendi doğasıyla şekilleniyor. Salt olabildiğince bu arşivler üzerinden bir şeyler söylemeye, programlar yapmaya

ve bu arşivleri kamusalılaştırırken, burada hiç bahsetmedim ama sosyal medya üzerinden tanıtmaya da önem veriyor. Sosyal medyada bu arşivlerin açıldığına, bu arşivler üzerinden çalışmalar yapılabileceğine ya da araştırma ipuçlarını vererek, birtakım görseller paylaşarak, bu arşivlerin içeriğine dair bilgileri de kamuya paylaşıyor. Salt, bu arşivleri yalnızca kendisinin kullanımı için tutmuyor. Bazı kurumlar, kendim kullandıktan sonra arşivi kamuya açacağını diyebiliyor ancak Salt'ın birinci önceliği kamunun kullanması; kendi projelerini gerçekleştirirken başkalarının da bu arşivlerde yeni okumalar yapmasının önünü açması ve farklı projeleri gerçekleştirmeye destek vermesi.

Pınar Sayan: Çok teşekkür ediyoruz size, harika sunumunuz ve verdığınız yanıtlar için. Bir son sorumuz var galiba.

Esen Özdemir: Evet, çok özür dilerim, son ana kadar bekledim ama çok teşekkür ediyorum. Ben size şunu sormak istedim, söylediğiniz arşivin dağınıklığının iktidarı kırıcı bir etkisi olduğu ve arşiv dediğimiz bir çeşit merkezileşme, toplama ve etrafında çeşitli bağlamlarda iktidar odakları yaratıyor. Ben özel olarak feminist hareketle ilgilendiğim için, kadın örgütleri hareketi tarihiyle; ama bunu toplumsal örgütler olarak da düşünebiliriz, bu bağlamda örgütlerin kendi arşivlerini yapmasını iktidar kırıcı bir şey olarak görür müsünüz ya da nasıl değerlendirebilirsiniz? Erişilebilirlik açısından da tabii ki.

Lorans Tanatar Baruh: Örgütlerin ya da derneklerin kendi arşivlerini tutmasını önemli buluyorum. Bu tür arşivler iktidara karşı bir söylem de içeriyor diye düşünüyorum, devlet arşivlerine karşı alternatif söylemler üretiyorlar. Ancak bu arşivleri oluştururken, kendi içinde belli bir iktidar noktaları var olabilir diye de düşünmeden edemiyorum, çünkü bu süreçte kimlerin sözünün geçtiği, kimlerin var olduğu bir başka konu. Her zaman için bu hareketin önde geleninin belgeleri hâkim olacaktır, üyelerinin ya da geri planda olanlar daha az görünecektir, muhakkak ki bunları da değerlendirmek gerekir. Bu örgütlerin tarihini kim yazıyor, hangi belgelerle ortaya konuyor, sözlü tarih mi oluyor, yapılan çalışmalar ne kadar kapsayıcı, bunları da değerlendirmek gerekir. Bilmiyorum cevap olabildi mi sorunuza?

Esen Özdemir: Oldu, oldu, çok teşekkür ederim, çok sağ olun.

Lorans Tanatar Baruh: Rica ederim.

Pınar Sayan: Teşekkür ediyoruz size, hem sunumunuz hem yanıtlarınız için. Tüm katılımcılarımıza da teşekkürler. Yarın devam ediyor program, Selim Balcısoy ile “Arşivleri Anlamlandırmak İçin Yapay Zekâ Yöntemleri” dersiyle. Yarın görüşmek üzere herkese iyi cumartesiler diliyorum.

ARCHIVE FEVER, RESISTANCE, AND LOSS:
A REREADING OF THE IAV'S EARLY HISTORY

Francisca de Haan
19 MART 2022 Cumartesi

*'it shows that a library like ours is much needed and I am glad to be able to direct it.'*¹

Rosa Manus in a letter to Miss E.M. Turner, 12 February 1937

For centuries, the archive was regarded as 'an immutable, neutral, and ahistorical place in which historical records are preserved,' but nowadays, in the wake of Michel Foucault's work, scholars tend to see the archive as inextricably linked with power and as a site for the production of knowledge.² Feminist historians have made notable contributions to this rethinking of the archive, with Antoinette Burton's *Dwelling in the Archive* and *Archive Stories* and the collective volume *Contesting Archives: Finding Women in the Sources* as well-known examples.³ Rethinking the history of *women's archives* is part of this endeavour, and here the work of

1 Atria, IAV Records, no. 20A, letter by Manus to E.M. Turner, London, 12 February 1937. I would like to express my appreciation for the external reader's comments, which helped me to clarify my argument.

2 I would like to express my appreciation for the external reader's comments, which helped me to clarify my argument.

Nupur Chaudhuri, Sherry J Katz, and Mary Elizabeth Perry (eds.), *Contesting Archives: Finding Women in the Sources* (Urbana: University of Illinois Press, 2010), xiii; Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge*, **translated from the French by A. M. Sheridan Smith** (New York: Pantheon Books, 1972).

3 Antoinette M. Burton, *Dwelling in the Archive: Women Writing House, Home, and History in Late Colonial India* (Oxford: Oxford University Press, 2003); Antoinette M. Burton (ed.), *Archive Stories: Facts, Fictions, and the Writing of History* (Durham, N.C: Duke University Press, 2005); Chaudhuri, Katz, and Perry (eds.), *Contesting Archives*.

for example Anne Kimbell Relph, Nancy Cott, Tanya Zanish-Belcher, and Kate Eichhorn has been influential.¹ I hope to contribute to this ongoing effort by exploring how several concepts from the archival literature help us better understand the early history of the Amsterdam women's archive, now called 'Atria – Institute on Gender Equality and Women's History,' but founded in 1935 as the *International Archives for the Women's Movement* (IAV).

Before I do so, three preliminary remarks. First, it seems appropriate to emphasise that the IAV since its foundation has been one of the most pre-eminent institutions in its field, and that Atria (which now holds the IAV collection) continues to be so today. This, we should add, in spite of the IAV's dramatic early history, and, in more recent decades, the recurrent need to fight against cuts on the institute's funding.

Secondly, what we already know about the history of the IAV and its leading women is the result of a collective effort including Ineke Jungschleger's *Bluestockings in Mothballs*, the pioneering work of historians Mineke Bosch and Annemarie Kloosterman on occasion of the IAV's fiftieth anniversary, Maria Grever's impressive book about IAV co-founder Johanna W.A. Naber, as well as publications by Jolande Withuis, Vilan van der Loo, and others.²

- 1 Anne Kimbell Relph, 'The World Center for Women's Archives, 1935–1940,' *Signs: Journal of Women in History and Culture* 4 (1979) 3, '597–603; Nancy F. Cott (ed.), *A Woman Making History: Mary Ritter Beard through Her Letters* (New Haven: Yale University Press, 1991); Tanya Zanish-Belcher, with Anke Voss, (eds.), *Perspectives on Women's Archives* (Chicago, Ill: Society of American Archivists, 2013); Kate Eichhorn, *The Archival Turn in Feminism: Outrage in Order* (Philadelphia: Temple University Press, 2013). See also the sites of the Lesbian Herstory Archives, <http://www.lesbian-herstoryarchives.org/history.html>; and the National Archives for Black Women's History, https://www.nps.gov/mamc/learn/historyculture/mamc_nabwh.htm (Accessed 22 August 2017).
- 2 Ineke Jungschleger, *Bluestockings in Mothballs* (Amsterdam: Stichting Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging, 1987); translation of *De vergeelde blauwkous*, 1985; Mineke Bosch and Annemarie Kloosterman (eds.), *Lieve Dr. Jacobs: Brieven uit de Wereldbond Voor Vrouwenkiesrecht, 1902–1942* (Amsterdam: Feministische Uitgeverij Sara, 1985); Mineke Bosch with Annemarie Kloosterman (eds.), *Politics and Friendship: Letters from the International Woman Suffrage Alliance, 1902–1942* (Columbus: Ohio State University Press, 1990); Maria Grever, *Strijd tegen de stilte: Johanna Naber (1859–1941) en de vrouwenstem in geschiedenis* (Hilversum: Verloren, 1994); Jolande Withuis, "'Een schatkamer van feministische kostbaarheden.'" Het Internationaal Archief voor

Thirdly, the history of the IAV-IIAV-Aletta Institute-Atria (the institute was renamed a number of times since the 1980s, with the respective name alterations related to changes in the institute's formal status and funding) cannot be separated from the work and contributions of the women who made the Archives, their dedication to the field of women's history, and their efforts to create and maintain the IAV as a 'site of resistance' (Kate Eichhorn's apt term) against various forms of women-unfriendly and other conservative, patriarchal, and repressive politics and policies.¹ This began in the 1930s with the role and vision of the three IAV founders—Rosa Manus, Johanna W.A. Naber, and Willemijn Posthumus-van der Goot—continued at a slower pace in the 1950s through early 1970s, and developed again in full force from the 1980s, when the IAV finally got a full-fledged archival department and expanded and professionalised in a number of ways.²

Recently, historians have focused on the IAV founding president Rosa Manus, resulting in the volume *Rosa Manus (1881–1942): The International Life and Legacy of a Jewish Dutch Feminist*, which has revised our understanding of Manus and her contributions.³ For decades Manus was known as a sort of 'permanent secretary,' a superb organiser, but someone who preferred to stay in the background.⁴ Challenging this image, the recent book shows that Rosa Manus, at least from the second half of the 1920s, took up leading and highly visible positions, including that of Vice-President of the International Alliance of Women for Suffrage

de Vrouwenbeweging tussen 1935 en 1952: betrokkenen, beweegredenen, beleid,' in: Idem, *De jurk van de kosmonaute* (Amsterdam/Meppel: Boom, 1995), 114–141; Vilan van de Loo, "Moet terug. Privaat eigendom": de roof, het zoekraken en de uiteindelijke terugkeer van de IAV-archieven (Amsterdam: Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging IIAV, 2003).

1 Eichhorn, *The Archival Turn in Feminism*, 23.

2 Francisca de Haan and Annette Mevis, 'The IAV/IIAV Archival Policy and Practice: Seventy Years of Collecting, Receiving, and Refusing Women's Archives (1935–2005),' in: Saskia E. Wieringa (ed.), *Traveling Heritages: New Perspectives on Collecting, Preserving, and Sharing Women's History* (Amsterdam: Aksant, 2008), 23–46.

3 Myriam Everard and Francisca de Haan (eds.), *Rosa Manus (1881–1942): The International Life and Legacy of a Jewish Dutch Feminist* (Leiden/Boston : Brill, 2017).

4 For the quote, Dagmar Wernitznig, 'Memory is Power: Rosa Manus, Rosika Schwimmer and the Struggle about Establishing an International Women's Archive,' in: Ibid., 207–239, there 239.

and Equal Citizenship (IAWSEC, often just IAW, 1926–1942),¹ Vice-President of the Peace and Disarmament Committee of the Women's International Organisations (1932–1938)—a Committee that was nominated for the Nobel Peace Prize in 1934—co-founder and President of the Neutral Women's Committee for Refugees (1933–1935), and founding President of the IAV.²

Whereas the latter was obviously known to those familiar with the history of the IAV, Dagmar Wernitznig's chapter in *Rosa Manus (1881–1942)* sheds new light on the early IAV history and Rosa Manus's role in it by highlighting the power struggle that accompanied establishing the IAV as the first, and therefore principal, international archive for the women's movement. In that struggle, Rosika Schwimmer, who in the U.S.A. proposed the idea for what came to be known as the World Center for Women's Archives (WCWA), and Rosa Manus, on behalf of the Amsterdam institute, were the key players.³ Rosa Manus thus appears as less compliant and gentle than previously supposed. In addition to 'unrelentingly' and successfully competing for the IAV to become *the* first international archive for the women's movement, Manus clearly relished her role as its President, as extensive correspondence from the 1930s shows.⁴ She ended one of her numerous letters on behalf of the IAV with the words 'it shows that a library like ours is much needed and I am glad to be able to direct it.'⁵ In an earlier letter she signed as IAV President, she mentioned with a sense of pride 'I am now first vice-president of that alliance [the IAW],'⁶ all confirming that, even if she had shunned the limelight when she was young, she no longer did so in later years.

Below, I will first briefly discuss some of the main authors in the recent literature on archives. Building on that literature and Dagmar Wernitznig's findings, I will then reread primary sources related to the early IAV history, in particular outgoing IAV correspondence, mostly written

1 A function in which she rose from second Vice-President in 1926 to first Vice-President in 1935.

2 Everard and De Haan (eds.), *Rosa Manus (1881–1942)*, passim.

3 Wernitznig, 'Memory is Power.'

4 Wernitznig, 'Memory is Power,' 239.

5 Atria, Records IAV, 20A, letter Manus to E.M. Turner, London, 12 February 1937.

6 Atria, Records IAV, 21F, letter Manus to Fawcett, 11 March 1936.

by Rosa Manus, and the two IAV Yearbooks (1937 and 1938), guided by three concepts from the recent literature: archive fever, the archive as a site of resistance, and loss. This rereading, I hope, deepens our understanding of the early IAV history, further underpins the new understanding of Rosa Manus as a powerful leader, and underscores the theoretical point that archives are not neutral sites of record keeping nor do they ‘simply arrive or emerge fully formed’; instead, in their origins and subsequent workings, all archives are embedded in and (re)produce power relations.¹

Rethinking the Archive

In *The Order of Things* and *The Archaeology of Knowledge* (published in French in 1966 and 1969 respectively), Michel Foucault fundamentally rethought the human sciences, a rethinking that included a reconsideration of ‘the archive’ from its conventional understanding as a neutral repository of official or other documents to a much more fundamental system of creating and ordering of knowledge, and hence of exercising power.² In Cheryl Simon’s summary of Foucault’s work, the archive ‘represents the historical parameters of specific systems of knowledge, defining what has been and can be said, it also dictates by, for, about whom knowledge is exercised.’³

Feminist historians, well aware of the role of official archival institutes in foregrounding men’s and obscuring women’s history, have contributed to the critical rethinking of the archive in a number of ways. Antoinette Burton’s book *Dwelling in the Archive*, for example, critically interrogates the very term ‘archive’ and expands its meaning so as to include women’s writings in various genres about the home and its place in family, national, and imperial histories.⁴ Inspired by Foucault, historian Ann Stoler has explored the role of the archive in the Dutch East Indies’ colonial order

1 Burton, *Archive Stories*, 6.

2 Foucault, *The Archaeology of Knowledge*. See, in particular, Chapter 5, ‘The Historical a priori and the Archive.’

3 Cheryl Simon, ‘Introduction: Following the Archival Turn,’ *Visual Resources* 18, no. 2 (2002): 101–107, there 102. More generally, Marlene Manoff, ‘Theories of the Archive from Across the Disciplines,’ *Libraries and the Academy* 4 (2004) 1, 9–25.

4 Burton, *Dwelling in the Archive*.

of things, and in the process has further changed our understanding of what an archive is and does. In her words, these 'colonial archives were both transparencies on which power relations were inscribed and intricate technologies of rule in themselves.'¹

With his famous 1995 essay 'Archive Fever: A Freudian Impression,' French philosopher Jacques Derrida inspired another track in the rethinking of the archive, one that highlights the extent to which archives are intertwined with power and desire. Derrida started with explaining the double meaning contained in the word 'archive': it referred to the principle of the *beginning* (or, 'the originary, the first, [...] the commencement,') and to that of the '*commandment*,' 'the law [...] authority, social order.'² The meaning of 'archive,' wrote Derrida, comes from the Greek word '*arkheion*: initially a house, a domicile, [...] the residence of the super magistrates [...] those who commended. [...] it [was] at their home [...] that official documents [were] filed.' In addition, they had 'the power to interpret the archives.' Derrida also described the archive as the *one place* where things are *gathered together* because the archive has the power of consignation: consignation as in aiming 'to coordinate a single corpus, in a system or a synchrony in which all the elements articulate the unity of an ideal configuration.'³ Derrida suggested that archives can induce 'archive fever [...] over possession of materials and memories.'⁴ His notion of 'archive fever' has been widely taken up in more or less literal translations and interpretations, as in Carole Steedman's *Dust* and Antoinette Burton's *Archive Stories*, about the passions that archives in countries around the world arouse in historians.⁵

1 Ann Laura Stoler, *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense* (Princeton: Princeton University Press, 2009), 20.

2 Jacques Derrida and Eric Prenowitz, 'Archive Fever: A Freudian Impression,' *Diacritics* 25 (Summer 1995) 2, 9–63; also published by Chicago University Press, 1998, 9; emphasis added, FdH.

3 Ibid., 9–10; emphasis added, FdH.

4 This is Wernitznig's rephrasing, 'Memory is Power,' 210.

5 Carolyn Steedman, 'Something She Called a Fever: Michelet, Derrida, and Dust,' *The American Historical Review* 106 (October 2001) 4, 1159–1180; Idem, *Dust: The Archive and Cultural History* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2002); Walker Sampson, 'From My Archives: Derrida's Archive Fever,' <https://wsampson.wordpress.com/2011/04/10/from-my-archives-derridas-archive-fever/> (Accessed 22 August

Although she did not use the term ‘archive fever,’ Bonnie Smith’s account in *The Gender of History* of how elite male historians in the nineteenth century rushed for archival documents across Europe, seems to be another striking illustration of this phenomenon. Leopold von Ranke, the ‘founding father’ of modern, scientific history, became ‘renowned for his forays into the archives.’ Ranke and other prominent historians, while working to establish History as an objective and scientific discipline, at the same time used deeply gendered and sexual language to describe their discoveries in the archives. Ranke taught his method of examining archival sources in his famous seminar, ‘thus making both practices [of archival research and seminar training] pivotal to distinguishing scientific history undertaken by professional men’ from the writings by amateur ‘others,’ generally, women historians. As Smith’s book so eminently shows, the discipline of history that these men constructed was raced, gendered, and classed in its conceptualization of modern history and its ‘methodology, epistemology, professional practice, and writing.’ Professional history focused on the deeds of great men and the history of the nation-state. Women and people of colour were assumed to lack the capacity of rational thinking needed to write this kind of history, and they were often prohibited from entering archives and libraries.¹

Dagmar Wernitznig has suggested that the early history of the IAV perfectly fits the frame of power and knowledge that Foucault, Derrida and other critical scholars have proposed and developed, and she used the concept of ‘archive fever’ to illuminate Manus’s role in establishing the institute. Agreeing with that interpretation, below I will expand on it in three ways. First, by further documenting Rosa Manus’s archive fever, not just regarding the actual establishment of the IAV, but also in the subsequent publicizing of the IAV and not the WCWA as *the* international women’s archive, and, strongly, in the process of collecting materials for the new institute from places around the world. The second example I will add is Rosa Manus’s use of her ‘power to interpret the archives’ (Derrida’s

2017). Antoinette M. Burton (ed.), *Archive Stories: Facts, Fictions, and the Writing of History* (Durham, N.C: Duke University Press, 2005).

1 Bonnie G. Smith, *The Gender of History: Men, Women, and Historical Practice* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1998), especially the Introduction and Chapter 4, The Practices of Scientific History, quotes on 1, 117–118.

phrase mentioned above) and thus to have the IAV function as a privileged site for the production of knowledge about the history of the women's movement. The third example of Manus's archive fever relates to her repeated refusal to have duplicates of IAV documents stored 'in the New World'—a refusal Wernitznig discusses but not in this context.

In her 2013 book *The Archival Turn in Feminism: Outrage in Order*, Kate Eichhorn introduced the term 'sites of resistance' for the ways in which feminist archives from the interwar years onwards have worked not only to preserve feminist materials but also to defend or promote 'the status of women in the present.'¹ While she included the IAV in her discussion, it seems worthwhile to further emphasise this element of the IAV history, as I will do below, all the more since it was for *political reasons* that the IAV was closed and looted in 1940, and its president was arrested and imprisoned in August 1941, the prelude to her incarceration in Ravensbrück and her murder in Bernburg in March 1942.² These dramatic events, then, directly lead us to the third term relevant here, that of 'loss,' inspired by Antoinette Burton's all too appropriate observation that '[t]he history of the archive is a history of loss.'³

The IAV and its Founders

As is by now well-known, on 3 December 1935, three women officially established the *International Archives for the Women's Movement* (IAV) in Amsterdam: Johanna W.A. Naber (1859–1941), doyenne of women's history in the Netherlands, Rosa Manus (1881–1942), widely known and respected international feminist and pacifist leader, and Willemijn Posthumus-van der Goot (1897–1989), representative of an emerging generation of highly educated younger feminists.⁴ A closer look at the three founders and the relationships among them shows that the idea for what

1 Eichhorn, *The Archival Turn in Feminism*, 23 and 36.

2 See especially Myriam Everard, 'Moord op Rosa Manus opgehelderd,' *Historisch Nieuwsblad* 24 (October 2015) 10, 50–57, and 'Fateful Politics: The Itinerary of Rosa Manus,' Ch. 8 in Everard and De Haan (eds.), *Rosa Manus (1881–1942)*, 240–300.

3 Antoinette Burton, 'Thinking beyond the Boundaries: Empire, Feminism and the Domains of History,' *Social History* 26 (January 2001) 1, 60–71, there 66; Wernitznig, 'Memory is Power,' 237, cites Burton as well.

4 De Haan and Mevis, 'The IAV/IIAV Archival Policy and Practice.'

became the IAV developed over time, that the foundation of the IAV was a true team effort—based on personal friendships, intertwined histories, and shared political views—and that the reasons for establishing the institute were multiple and varied.

Johanna W.A. Naber was the oldest of the three. In her 1994 book *Strijd tegen de stilte: Johanna Naber (1859-1941) en de vrouwenstem in geschiedenis* (Struggle Against the Silence. Johanna Naber (1859–1941) and Women’s Voice in History), historian Maria Grever described self-made and successful historian Naber’s efforts to preserve the feminist heritage and to support or create an infrastructure for women’s history in the Netherlands. In addition to the many books Naber wrote about the history of women and the women’s movement, her projects included a women’s publishing house, an ongoing bibliography about feminist publications, an archive within the Dutch National Council of Women, and an Index for *Evolutie* (Evolution), one of the most important and longest-existing feminist journals in the Netherlands, established by radical feminist Wilhelmina Drucker (1847–1925).¹ In light of all these initiatives, Maria Grever even called Johanna Naber ‘the spiritual mother of the IAV.’²

Rosa Manus was born in a well-off secular Jewish family in Amsterdam, and received an excellent education which prepared her well for her later prominent role in national and international organizations for women’s rights and peace. In 1913, Rosa Manus and her friend Mia Boissevain were the main organisers of the major Exhibition ‘Woman 1813-1913’. Johanna Naber and Rosa Manus, while of different generations, were very good friends. Naber had been Manus’s feminist mentor since 1908, and in 1913 they worked together on the ‘Historical Department’ of ‘Woman 1813-1913’, in which Professor Nicolaas Wilhelminus (N.W.) Posthumus was also involved.³ Early in 1930, Rosa Manus wrote to Johanna Naber:

1 See about her, <http://www.wilhelminadrucker.nl/nl/> (Accessed 22 August 2017).

2 Grever, *Strijd tegen de stilte*, 197 (my translation, FdH).

3 See Myriam Everard, ‘Rosa Manus: The Genealogy of a Dutch Jewish Feminist,’ in: Everard and De Haan (eds.), *Rosa Manus (1881–1942)*. For a short biography of N.W. Posthumus, see <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/posthumus>. For his involvement in 1813–1913, see *Catalogus van de Tentoonstelling ‘De Vrouw 1813–1913’ ‘Meerhuizen’- Amsteldijk Mei–October 1913* (Amsterdam 1913), 27.

Your friendship means so much to me, and I am proud of it. Will you come to Amsterdam in the near future? [...] My office is now so cosy with a real library. Do you know I have the books of Dr. Jacobs and together with my own books I already have a rather nice feminist library that I want to make useful to women.¹

Not much later, Manus explained in a letter to the prominent American sociologist and peace activist Jane Addams (whom she knew from their shared work for peace during WWI), that she was 'organising in [her] office a feministic library,' now adding that she planned this library to be an international one: 'it is my intention to make this library useful to the women of the world.'²

The third IAV founder was Willemijn Posthumus-van der Goot, who in 1930 became the first woman with a PhD in Economics in the Netherlands, and in 1931 married Professor N.W. Posthumus. Posthumus was an institution-builder par excellence: he founded the *Nederlandsch Economisch-Historisch Archief* (Netherlands-Economic Historical Archive, NEHA) in 1914, the International Institute of Social History (IISH) in 1935, and the *Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (now called NIOD, Institute for War, Holocaust and Genocide Studies) in 1945.³ Willemijn (Lil) Posthumus-van der Goot belonged to a group of younger women who became active feminists in the mid-1930s, when government plans to further limit women's paid employment made them realise how little they knew of the earlier struggles in this field, and how little they had done to defend that right. Soon after its foundation in January 1935, Posthumus-van der Goot became chair of the *Jongeren Werk Comité* (JWC), a committee of young feminists set up within *Vrouwenbelangen* (the Dutch branch of the International Alliance of Women, both of which Manus was Vice-President of) to address

1 'Uw vriendschap betekent voor mij zooveel, ik ben er trotsch op. Komt U in de naaste toekomst eens in Amsterdam? [...] Mijn kantoor is nu zoo gezellig met een echte bibliotheek. Weet U dat ik de boeken van Dr. Jacobs heb en met mijn boeken erbij heb ik al een heel aardige feministische bibliotheek die ik in dienst wil stellen aan de vrouwen.' Atria, Johanna W.A. Naber Papers, no. 78, Manus to Naber, handwritten, undated.

2 Atria, Manus Papers, no. 68, Rosa Manus to Jane Addams, 29 July 1930.

3 See <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/posthumus>.

these issues, and active from 1935 to 1940.¹ The need that women like Posthumus-van der Goot felt for well-documented knowledge about the past would be one of the motives for establishing the IAV in December 1935. The Preface to the first IAV *Yearbook* (1937) explained the three founders' roles as follows:

Dr. W.H. Posthumus-van der Goot who conceived the idea of creating a scientific centre of documentation on the history of woman [*sic*] received enthusiastic support from Rosa Manus who constituted the 'trait d'union' with the national and international feminist circles to whose activities she has been devoting her life, and from Johanna W.A. Naber who, through her historical studies in the domain of the women's movement in this country, has laid the foundations for the scientific knowledge of this subject.²

In addition to stressing that each of the three founders had made a crucial contribution to what became the IAV, the same *Yearbook* started with crediting Johanna Naber for having ignited the new generation of young feminists with her 1934 brochure *Wat heeft het feminisme der Nederlandsche vrouw gebracht? Wat mag het daarom van deze verwachten?* (What has feminism given to the Dutch woman? What can it therefore expect of her?), a rousing call to action against the government plans to further limit women's paid employment. Since it was as a part of this new generation of feminist activists that Posthumus-van der Goot got the idea for a scientific documentation centre, in this way the story

1 Entries about W.H. Posthumus-van der Goot at <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/goot> and <http://resources.huuygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Goot> (Accessed 18 August 2017); Dineke Stam, 'Staatsburgeressen voor vrouwenbelangen 1920–1945,' Ch. 2 in: Marja Borkus et al, *Vrouwenstemmen. 100 jaar vrouwenbelangen 75 jaar vrouwenkiesrecht* (Zutphen: De Walburg Pers, 1994), 67–112; Appendix 2 in: Everard and De Haan (eds.), *Rosa Manus (1881–1942)*; for an overview of the government measures to limit women's paid employment, the Jongeren Werk Comité, etc., see also Willemien Hendrika Posthumus-van der Goot and Anna M. de Waal (eds.), *Van moeder op dochter: De maatschappelijke positie van de vrouw in Nederland vanaf de Franse tijd*, SUN Reprint 25 (Nijmegen: Socialistische Uitgeverij Nijmegen, 1984), 263–281.

2 *Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging Jaarboek I / Yearbook International Archives for the Women's Movement* [hereafter *IAV Yearbook I*] (Leiden: E.J. Brill, 1937), xii; Dutch version on viii–ix.

of the three founders' roles came even more full circle. Nonetheless, one more element should be added: the three founders' connections with Prof. Posthumus; these proved to be crucial, because the new institute would be housed in the building of the recently founded International Institute of Social History.¹

Archive Fever

However, behind this public story of the IAV's foundation was another one that Dagmar Wernitznig has only recently put together more completely: that of the competition between Rosa Manus's International Archives for the Women's Movement (IAV) and Rosika Schwimmer's World Center for Women's Archives (WCWA). In Wernitznig's words, 'both centers wanted to be first and profess authoritative and interpretive power over sources.'² Rosika Schwimmer (1877–1948) and Rosa Manus worked for the same causes in the international women's movement, but had fallen out long before 1935, something unusual for Rosa Manus but less so for Rosika Schwimmer.³ Both women for many years had been collecting documents of all kinds,⁴ and, just as Rosa Manus mentioned her plan to establish an international 'feministic library' as early as 1930 (quoted above), so Rosika Schwimmer toyed with the idea much earlier than 1935. It was in mid-1935, however, that Schwimmer connected with the American historian Mary Beard, who welcomed the idea for an archival centre and in September 1935 proposed the name of 'World Center for Women's Archives.' Despite their efforts, however, and although a team (without Schwimmer, who resigned in May 1936) maintained these efforts until 1940, the WCWA never got beyond the conceptual stage, for

-
- 1 For this aspect in particular, see Francisca de Haan and Annette Mevis, 'The Importance of Friendship: The Shared History of the IAV/IIAV and IISH,' in: Aad Blok, Jan Lucassen and Huub Sanders (eds.), *A Usable Collection. Essays in Honour of Jaap Kloosterman on Collecting Social History* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2014), 142–155.
 - 2 Wernitznig, 'Memory is Power,' 214.
 - 3 On her feud with Aletta Jacobs, for example, see Mineke Bosch, *Een onwrikbaar geloof in rechtvaardigheid: Aletta Jacobs 1854–1929* (Amsterdam: Balans, 2005), 563–564.
 - 4 Manus's archive fever is also discussed in De Haan and Mevis, 'The Importance of Friendship, exemplified 'there with other sources, see 152–153.

a number of internal and external reasons but with fundraising, perhaps surprisingly, proving to be the greatest hurdle.¹

In the meantime, the plan for a feminist library or archive that had been simmering in Amsterdam for several years, was realised in no time in 1935. Rosa Manus refused to answer letters from Rosika Schwimmer,² but did work energetically towards establishing the 'International Archives for the Women's Movement' in December 1935. There were a number of reasons why the IAV got initiated smoothly, but, besides the good relationships between the founders, the material support the newly established International Institute of Social History provided appears to have been decisive.³ Wernitznig raises the question whether 'the haste over being the first to open its doors as an archival institution ... could have been one reason ... for the IAV's statutory foundation in 1935, one year prior to its actual opening,' which was on December 19, 1936.⁴ Although Manus's letters from early 1936 indicate that she expected the IAV to open much earlier than December 1936, Wernitznig's question makes sense, especially when considered in the context of other evidence.⁵ Wernitznig herself quoted a striking letter that IAV treasurer Charlotte A. Matthes in December 1936 wrote to WCWA treasurer Mina Bruere: 'I would like to advise you to call your new organization not World Center, but American Center, as our foundation has been the first and called already international.'⁶ Other sources from this early period further highlight the sense of competition Wernitznig suggested. It is not coincidental that Manus in December 1936, in a letter to the American social feminist Amy Maher, wrote

-
- 1 Wernitznig, 'Memory is Power,' 227–230; on Schwimmer's resignation, for which Manus and her IAV were the indirect reason, *Ibid.*, 234–235.
 - 2 Wernitznig, 'Memory is Power,' 222.
 - 3 For a discussion of the various factors, see De Haan and Mevis, 'The Importance of Friendship.'
 - 4 Wernitznig, 'Memory is Power,' 214n22. The IISH was formally established on 25 November 1935 and opened its doors to visitors in 1937. Jan Lucassen, *Tracing the Past: Collections and Research in Social and Economic History: The International Institute of Social History, the Netherlands Economic History Archive and Related Institutions* (Amsterdam: Stichting Beheer IISG, 1989), 14–15.
 - 5 For example, Atria, Records IAV, no. 23P, letter Manus to Plaminkova, 28 January 1936.
 - 6 Atria, IAV Records no. 23W, letter Matthes to Bruere, 4 December 1936, quoted in Wernitznig, 'Memory is Power,' 234.

that 'I think these [the IAV] are the first international women's archives that exist.'¹ The first IAV *Yearbook*, multilingual and published in 1937, did not hesitate to point out in English that the World Center for Women's Archives 'thusfar merely existed on paper.'² The Dutch wording in the same *Yearbook* was even stronger, mentioning that the IAV librarian on a visit to New York 'had tried to trace the World Center for Women's Archives that had already been announced in the press' but found that 'it was not yet further than a letterhead and an address.'³ It would have been difficult to convey more clearly that it was the IAV and *not* the WCWA to which women and women's organizations should send their papers.⁴ A 'Memorandum' the IAV Board sent to the Carnegie Foundation in the same year equally emphasised the IAV's status as being 'the originary, the first' (Derrida) and only:

The I.A.V. which is *the first and only institution* of its kind in the world, has a very high conception of its task of *international coordination*, the more so as they are convinced that a better and *centralized* organisation of the Women's Movement throughout the world is not only of scientific importance but is also apt greatly to strengthen international friendship and thereby add to the maintenance of peaceful relations.⁵

'International friendship' and 'peaceful relations' most certainly were not what Rosika Schwimmer associated with the IAV actions, and she clearly believed that the idea for the WCWA had been first, probably not

1 Atria, Records IAV, no. 22M, letter Manus to Maher, 24 December 1936.

2 IAV *Yearbook I*, 169.

3 IAV *Yearbook I*, 163: '[...] en dat mevrouw Matthes tijdens een verblijf in New-York trachtte het reeds in de pers aangekondigde World Centre for Women's Archives op te sporen, dat echter nog niet verder was dan briefpapier en een adres.'

4 The International Advisory Council, an important intermediary between the IAV and the international women's movement, was listed in *Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging Jaarboek II / Yearbook International Archives for the Women's Movement* [hereafter IAV *Yearbook II*] (Leiden: E.J. Brill, 1938), 204.

5 The actual Memorandum in Atria, Records IAV, no. 174, quoted more extensively in Francisca de Haan, 'A "Truly International" Archive for the Women's Movement (IAV, now IIAV): From its Foundation in Amsterdam in 1935 to the Return of its Looted Archives in 2003,' *Journal of Women's History* 16 (Winter 2004) 4, 148–172, 154–155; Atria, Records IAV, no. 20C, accompanying letter Manus and Posthumus to Mitchell of Carnegie Trust, 19 April 1937.

knowing that Manus already in 1930 mentioned her wish to establish a feminist library.¹ Nonetheless, even if the idea for what became the IAV had existed embryonically for longer, the drive to be the first, or ‘*the first and only institution* of its kind in the world,’ surely played a role in the energetic sequence of events in Amsterdam in 1935, and in the subsequent loud and clear claiming of the IAV’s position.²

Rosa Manus’s ‘archival fever [...] over possession of materials and memories,’ also manifested itself in the process of collecting materials for the new institute. Particularly noteworthy is the amazing number of letters she wrote from 1935 through 1939 (but mostly in the period 1936–38) to invite or persuade individuals and institutions in the Netherlands and elsewhere to donate materials or money to the IAV; dozens of such letters in Dutch, English, French, and German have been preserved.³ Just a few examples will suffice to convey the tone of this correspondence:

‘we sincerely hope that the women of the world will send us as many documents of their movement as possible’ (to the Brazilian Bertha Lutz, March 1936)⁴

‘Everything [from your bookshelves] is welcome’ (to the Dutch feminist B. van den Bergh-Willing, April 1936)⁵

‘In fact anything concerning the women’s movement you have and would like to get rid of, would be most welcome’ (to the American Amy Maher, December 1936)⁶

‘We believe that the Library of your mother contains an extraordinary amount [of things] that could be of great value for our collection. We are therefore addressing you with a courteous enquiry as to your plans regarding the future usage of this Library. We would be most interested in acquiring this Library for our Archive’ (to Austrian liberal feminist leader

1 See Wernitznig, “Memory is Power,” 234.

2 It may also have influenced the choice of the institute’s name, ‘archives’ as far as we know not a term that Manus used earlier, but now prominently in the name of the new institute, that is, after the ‘World Center for Women’s Archives’ had been proposed.

3 See Atria, Records IAV, Outgoing Correspondence, 1935-January 1940, 20A–23Z.

4 Atria, Records IAV, no. 22L, letter [Manus] to Lutz, 27 March 1936.

5 ‘Alles [uit Uw boekenkast] is welkom.’ Atria, Records IAV, no. 20B, letter [Manus] to Van den Bergh, 15 April 1936.

6 Atria, Records IAV, no. 22M, letter Manus to Maher, 24 December 1936.

Marianne Hainisch's son, Michael Hainisch, 16 May 1936, eleven days after Marianne Hainisch's death)¹

'We would very much like to receive for our Archive the articles you refer to, since we collect everything related to the women's movement' (to the Dutch Mrs. C. Leman, 1 February 1937)²

'It is of the utmost importance for our Archive to receive as much material as possible from all existing women's associations' (to I.E.V., Women's Organization, Batavia, 21 May 1937)³

'[W]e would greatly appreciate to receive your memorial book [on women's part in 150 years of Australian history]; also any books, pamphlets, photos, documents etc. regarding the women's movement, biographies, newspapers or periodicals are most welcome for our archives' (to Isabel M. Fidler, Sydney, Australia, 26 January 1938).⁴

That Rosa Manus thought of more than books and papers is clear from this letter to Mien van Wulfften-Palthe, Dr. Aletta Jacobs's sole heir:

Then I would like to ask you for a big, beautiful portrait of Dr. Jacobs, which would then get a place at our archive, and if you would still have

- 1 'Es will uns scheinen, dass die Bibliothek Ihrer [Mutter] ausserordentlich Vieles enthält, was für unsere Sammlung von grossem Wert sein könnte. Wir richten uns deshalb an Sie mit der höflichen Anfrage, welche Pläne Sie hinsichtlich der zukünftigen Verwendung dieser Bibliothek vorhaben. Es würde uns sehr interessieren diese Büch[e]rei für unser Archiv zu erhalten.' Atria, Records IAV, no. 21H, letter Manus and Posthumus to Herr Hainisch, 16 May 1936; only very few letters were signed by Manus as IAV President and Posthumus-van der Goot as its Secretary. On Marianne Hainisch, see Francisca de Haan, Krassimira Daskalova, and Anna Loutfi (eds), *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms: Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries* (Budapest/New York: CEU Press, 2006), 173–177.
- 2 'Zeer gaarne zullen wij voor ons Archief de door U bedoelde artikelen ontvangen, daar wij alles verzamelen wat op de vrouwenbeweging betrekking heeft.' Atria, Records IAV, no. 22L, letter Manus to Leman, 1 February 1937.
- 3 'Het is voor ons Archief van het grootste belang zoo veel mogelijk materiaal van alle bestaande vrouwenverenigingen te ontvangen.' Atria, Records IAV, no. 21I, letter Manus to IEV, 21 May 1937. The IEV was the 'Indo-Europees Verbond', established in 1919; its Women's Department was called 'Indo-Europees Verbond Vrouwen Organisatie' (IEVVO). Frank von Winckelmann, 'Uit gevoel van hoffelijkheid voor de Nederlandse vrouw'. De Volksraad over vrouwenkiesrecht in de jaren dertig, in: Esther Captain, Marieke Hellevoort and Marian van der Klein (eds.), *Vertrouwd en vreemd. Ontmoetingen tussen Nederland, Indië en Indonesië* (Hilversum: Verloren, 2000), 207–216, 208.
- 4 Atria, Records IAV, no. 21F, letter Manus to Fidler, 26 January 1938.

personal belongings of Dr. Jacobs, we would very much like to give them a special place. Where, for example, is the gold brooch with the Alliance insigne; something like that would be a living memory of Dr. Jacobs and together with other souvenirs would create an attractive whole in the library rooms' (February 1936).¹

Manus not only expressed a very strong will to collect and possess 'everything' related to the women's movement, but also a willingness to go behind the back of feminist colleagues with whom she had been working for years, as in this remarkable letter to IAWSEC Secretary Katherine Bompas:

I hasten to write to you to say that the International Archives for the Women's Movement are quite prepared to get hold of the books from Karen Jeppe² [...] So I hope Mrs. Ashby will not mention the matter to the Liaison Committee as we shall be delighted to have those books for our new archives here.³

Manus, that is, went to great lengths for the goal of gathering together as many archives, books, and memorabilia in the IAV, meant to be 'the one place' (Derrida) in the world to hold such materials relevant for the history of the women's movement.⁴ She also made use of her 'power to interpret the archives' (another phrase from Derrida, mentioned above). As she wrote in an 'absolutely private' letter to her friend Jane de Iongh who was doing research in London ('how wonderful that you are so busy col-

- 1 'Dan zou ik je willen verzoeken om een groot, mooi portret van Dr. Jacobs, dat op ons archief dan een plaats zal krijgen en indien je nog persoonlijke dingen van Dr. Jacobs hebt, zouden wij die gaarne een speciale plaats inruimen. Waar is bijv. de gouden broche gebleven met het insigne van de Alliance; zoo iets zou een levende herinnering aan Dr. Jacobs zijn en samen met andere souvenirs een aantrekkelijk geheel op de bibliotheekzalen kunnen vormen.' Atria, Records IAV, no. 23W, letter [Manus] to Wulfften-Palthe, 25 February 1936; Everard and De Haan (eds.), *Rosa Manus (1881–1942)*, 329.
- 2 Karen Jeppe (1876–1935) was a Danish missionary and social worker, known for her work with Ottoman Armenian Refugees, in part under the auspices of the League of Nations.
- 3 Jeppe's books were acquired but not returned after the looting of the IAV in WWII. Atria, Records IAV, no. 21I, letter Manus to Bompas, 20 February 1936
- 4 Manus c.s. also tried to convince municipal archives to hand over important women's movement archives to the IAV. IAV Records, no. 21G, Manus to Municipal Archive Amsterdam, 2 March 1936; IAV Records, no. 21H, Manus to Helderman, 1 February 1937.

lecting material and reading so much'), Manus hoped that Jane would get the assignment to write a 'book on feminism and the Alliance' (the IAW, of which Manus had been Vice-President since 1926). In her letter to Jane de Iongh, Manus expressed her willingness to 'drop a few hints and [use] some connections' to get De Iongh commissioned to write that book. Manus also strongly suggested De Iongh to arrange meetings and interviews with leading Alliance women: 'I would very much like you to get in touch with [...]'; 'Nor should you neglect to have a very good interview with [...]'¹

This plan did not work out, but the next year Jane de Iongh did write *Documentatie van de geschiedenis der vrouw en der vrouwenbeweging* (Documentation of the history of woman and the women's movement),² which explained the rationale for women's history and outlined the newly established IAV's acquisition guidelines and ambitious research aims. A 'scientifically correct' documentation of the history of women's movement should not just 'collect facts' but also focus on the ideas out of which the liberal and socialist women's movements had emerged. Moreover, 'everything has to be collected that shows ... how the theory was put into practice. ... The archives and publications of numerous local, national and international organizations will be traced and collected.'³

The third example of Manus's archive fever is possibly most striking for us, with our hindsight knowledge of WWII. This was Manus's apparent refusal to act on Bertha Lutz's carefully worded suggestion to deposit copies or duplicates of IAV documents 'somewhere in the New World.' These were Lutz's words, from as early as February 1936:

Perhaps, when you have duplicates, it might be good to have a branch Archive, somewhere in the New World, like [the] U.S.A. No one knows what the international hazards of the morrow may be. We pray that it may never come to that, but Europe does seem terribly exposed to the ravages of war and its sinister consequences.⁴

1 Letter Rosa Manus to Jane de Iongh, 5 November 1935, published as Document 7 in: Everard and De Haan (eds.), *Rosa Manus (1881–1942)*.

2 This is the translation the IAV used, see *IAV Yearbook I*, xv. Jane de Iongh, *Documentatie van de geschiedenis der vrouw en der vrouwenbeweging* (Leiden: E.J. Brill, 1936).

3 De Iongh, *Documentatie*, 23–26.

4 Bertha Lutz to Rosa Manus, 25 February 1936, IAV Records, no. 18F, as quoted in Wernitznig, 'Memory is Power,' 236–237.

The Brazilian Dr. Bertha Lutz had been a close colleague of Rosa Manus's in the International Alliance of Women for years, and in letters Rosa addressed her as 'My dear Bertha' (1936) and 'Dear Sister Lutz' (1938).¹ In 1937 Lutz also became an IAV International Advisory Council member, so her proposal must have carried a certain weight. The International Institute of Social History, in which the IAV was located, immediately opened a branch in Paris and later took a lot of material to the United Kingdom because Prof. Posthumus 'realized that [...] measures had to be taken to safeguard material.'² Bertha Lutz repeated her suggestion of a New World outpost for the IAV in a letter to Manus of 1 March 1938, but to no avail.³ It might be that Manus, despite all her work in the international peace movement and against fascism, to which she devoted an enormous amount of time and efforts since 1932, could not bring herself to believe that a war would actually break out, as she wrote to Lutz on 24 March 1938 ('I do not believe in an European war'), and in another letter to as late as August 1939.⁴ But as likely is the explanation that 'archive fever ... over possession of materials' compelled her to keep all IAV documents uniquely in Amsterdam. However one would like to interpret her refusal here, it is clear that the IAV and its materials were incredibly dear to Manus.

A Site of Resistance

As indicated above, in addition to collecting and safeguarding unique women's movement books and documents, the IAV was equally set up to enable women to develop 'scientific knowledge' that could be used to defend or promote 'the status of women in the present' (Eichhorn). All three IAV founders were involved in such efforts. Historian and veteran feminist Johanna Naber returned to the battle field in 1934 with her fiery leaflet *Wat heeft het feminisme der Nederlandsche vrouw gebracht? Wat mag het daarom van deze verwachten?* Rosa Manus was Vice-President of the Peace and Disarmament Committee of the Women's International

1 Atria, Records IAV, no. 21I, letters Manus to Lutz, 27 March 1936 and 24 March 1938.

2 Lucassen, *Tracing the Past*, 15–16.

3 IAV Records, no. 18L, Lutz to Manus, 1 March 1938.

4 Atria, Records IAV, no. 22L, letter Manus to Lutz, 24 March 1938; She wrote this in a letter of 29 August 1939, two days before WWII started in Europe.

Organisations (1932–1938), member of the *Comité van Waakzaamheid van Anti-Fascistische Intellectueelen* (Vigilance Committee of Anti-Fascist Intellectuals, 1936–[1939]), and organizing secretary of the World Congress of the International Peace Campaign in Brussels, September 1936, as notable examples of her activism in these years.¹ Posthumus-van der Goot became chair of the *Jongeren Werk Comité*, the group of young feminists that tried to oppose the Dutch government's reactionary policies, and was active in the *Comité Ter Verdediging van de Vrijheid van Arbeid van de Vrouw* (Committee to Defend Woman's Freedom to Work). She also published scholarly articles in the *IAV Yearbook* 1937 and 1938 about (married) women's paid employment, whose findings undermined the Dutch government's arguments against that employment.²

Likewise, Jane de Iongh's brochure *Documentatie*, presented at the official opening of the IAV on 19 December 1936, on its very first page mentioned the negative impact of fascism and Nazism on women's participation in social life, as well as the limitations of women's right to paid employment in democratic European countries. It was the task of history, so the text continued, to explain these circumstances from events in the past. The IAV founders wanted the thorough and scientific knowledge that a centre like the IAV could help create to play a role in the struggle against these policies. To this end, it was necessary as well to challenge male-dominated history, in which women, although they 'formed more than half of humanity,' were still marginal.³ Manus occasionally referred to these struggles in the IAV correspondence, as in a letter of 13 May 1938 to Lucy E. Anthony: 'In Holland we are going through a great set-back as a proposal of law was put before Parliament by our Minister of Social Affairs [Romme] discriminating all married women from paid labor! But we are fighting hard and hope to win.'⁴

1 Everard, 'Fateful Politics,' and Appendix 2 in: Everard and De Haan (eds.), *Rosa Manus (1881–1942)*.

2 Dr. W.H. Posthumus-van der Goot, 'Statistische gegevens betreffende de vrouw in Nederland,' *IAV Yearbook I*, 77–88; Idem, 'Onderzoek naar den arbeid der gehuwde vrouw in Nederland,' *IAV Yearbook II*, 135–180 (N.B.: the titles in the Table of Contents and on p. 135 are not identical).

3 De Iongh, *Documentatie*, 7–8, 13.

4 Atria, Records IAV, no. 20A, letter Manus to Anthony, 13 May 1938.

The IAV was not the only initiative for a women's archive explicitly created in relation to the contemporary political setting; Schwimmer's proposed World Center for Women's Archives had similar aims, and was appreciated for that very reason, as in these words of praise from the president of U.S. National Council of Jewish Women:

I think there is a very great merit in Madame Schwimmer's proposal to assemble archives of women from all over the world. It is particularly fitting and timely when the progress of women is threatened as it is today. Such a collection of archives seems to me would have not only an intrinsic value but it would give the women an opportunity to express their resentment against those forces which are again attempting to curtail their sphere of activities.¹

Clearly, feminist libraries and archives such as the IAV and the planned WCWA, in addition to collecting precious books and documents, also intended to function as 'sites of resistance' against contemporary reactionary politics, and to some extent the IAV managed to do so.

A History of Loss

It is important to emphasise the IAV's political work, not just because it was an integral part of the institute's mission, but also because it was the political profile of the Archives and its founding President that led to their looting and death in 1940 and 1942, respectively.²

By 1940, the IAV had acquired around 4,000 books, 150 periodicals, five linear meter of archival material, pictures, and a collection of clippings, and Rosa Manus was proud of what already had been achieved. But the institute was known as 'a site of resistance,' i.e., a place where feminists opposed government politics, it was located in the 'leftist oriented' International Institute of Social History, and its president, Rosa Manus, since her prominent work for the World Peace Congress in Brussels in September 1936, was on the radar of the Dutch secret service, and in 1939 also

1 Letter by Fanny Fligelman Brin, president of the U.S. National Council of Jewish Women, to Mary Ritter Beard, 15 August 1935), quoted in Wernitznig, 'Memory is Power,' 207.

2 As I argued first in De Haan, 'A "Truly International" Archive.'

appeared on a list of the German *Abwehr* (military intelligence), as Myriam Everard's research has shown.¹ Everard has also pointed out that, soon after the Germans occupied the Netherlands in May 1940, they 'closed numerous "hostile" archives, libraries, and other cultural institutions, confiscating their property.' This happened to the IAV in steps in June and July 1940. According to Rosa Manus's close friend Clara Meijers, the closing and looting of the IAV caused Rosa 'incredible sadness. It was the beginning of her suffering [...] and a blow from which she has not recovered.'² Manus herself was summoned to the *Sicherheitsdienst* (SD) in May 1941, let go that day, but arrested on 16 August 1941. She was held in a prison known as the 'Oranje Hotel' in Scheveningen, transferred to a prison in Düsseldorf, and then to Ravensbrück, the Nazi camp especially for women political prisoners, from where we must assume she was murdered in a Nazi 'Euthanasia' institution in Bernburg.³

The IAV reopened in 1947, but only a fraction of the looted materials was returned. Unexpectedly, in 1992, part of the archival and other materials the Nazis had taken from Western Europe were discovered in the *Osobyi* (Special) Archive in Moscow, where they had ended up after the Red Army had taken them as war booty from Germany and Nazi-occupied territory. The materials discovered in Moscow included many IAV documents and pictures. It took another eleven years for the IAV holdings to be returned to Amsterdam.⁴ The returned documents include the IAV correspondence quoted above, and parts of Rosa Manus's own large archive of thirty years of activism. Together, they have allowed us to get a much better picture of the dynamic character of the early IAV, of the extent to which it was embedded in the international women's movement—in particular through Rosa Manus's many connections there—and of the latter's central role in the making of the IAV. It is only since about two years, and thanks to Myriam Everard's pains-

1 Everard, 'Fateful Politics,' 277–279.

2 'Het heeft haar onnoemlijk veel verdriet gedaan. Het was voor haar het begin van den lijdensweg, dien zij verder is moeten gaan, en een slag, dien zij niet te boven is gekomen.' Clara M. Meijers, *Een Moderne Vrouw van Formaat: Leven en Werken van Rosa Manus* (Leiden: E.J. Brill, 1946), 53.

3 Everard, 'Fateful Politics,' 283, 285–287, 289–300.

4 For more on this, De Haan, 'A "Truly International" Archive.'

taking research, that we know more about how and where Rosa Manus was held and murdered.¹

The IAV, now Atria, most likely will never regain all of its pre-war possessions, notwithstanding incidental finds such as a recent discovery in Berlin of nine IAV books, including two with Rosa Manus's ex libris in them, and a moving ceremony in which these were returned to the Amsterdam institute, as part of its eightieth anniversary. We are only beginning to see how these huge losses have skewed our understanding of the pre-1940 women's movement; indeed, in many ways we are still processing the events of WWII and their consequences, and the IAV-IIAV-Aletta Institute-Atria will forever be marked by the losses [verb] during that era.

Conclusion

In the words of Antoinette Burton, 'archives do not simply arrive or emerge fully formed; nor are they innocent of struggles for power in either their creation or their interpretive applications.'² As I hope to have shown here, it is hard to think of a better case to demonstrate these insights than the International Archives for the Women's Movement, established in Amsterdam in December 1935. My revisiting of the early IAV history built on Dagmar Wernitznig's findings about the IAV-WCWA power struggle, in which Rosa Manus was the main player on behalf of the IAV. I used the concepts of archive fever, feminist archives as sites of resistance, and the archive as a history of loss to guide my rereading of IAV documents, in particular outgoing correspondence of the years 1935 to 1940—documents that had been lost to us since 1940—and the IAV Yearbooks of 1937 and 1938.

In addition to deepening our understanding of the IAV history, my research has simultaneously allowed us to better see the absolutely key role of Rosa Manus in the process of shaping and developing the IAV, a process in which her many connections in the international women's movement and her excellent reputation at the time were instrumental in

1 Everard, 'Fateful Politics,' also goes into all the reasons why this was so difficult to uncover.

2 Burton, *Archive Stories*, 6.

acquiring materials and setting up an impressive International Advisory Board for the IAV. My findings, I hope, will contribute to revising Rosa Manus's reputation in recent decades as 'a good organiser but otherwise a meek woman who tried to avoid the limelight,' to that of a strong and courageous leader, and to re-establishing her name as the main Dutch feminist of the 1920s and 1930s, nationally and internationally.

BİLGİYE ERİŞİM VE KULLANICI ODAKLI ÇALIŞMALAR

Tûba Çavdar Karatepe
19 Mart 2022 Cumartesi

Birsen Talay Keşoğlu: Merhaba, ikinci bölümümüze hoş geldiniz. Bugün moderatörümüz Esra Konan. Tûba Karatepe Hoca da burada, hoş geldiniz Tûba Hocam.

Ben moderatörümüz Esra Konan'ı kısaca tanıtayım. Esra Konan, Beykoz Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi. 2017'de Koç Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden, 2020'de Bahçeşehir Üniversitesi Bilişsel Nöropsikoloji yüksek lisansından mezun oldu. Halen Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde Deneysel Psikoloji alanında doktorasına devam etmektedir. Bellek, sirkadiyen ritimler konuları üzerinde, duygu-biliş alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

Esra çok teşekkür ederim. Esra'ya sözü veriyorum, Tûba Hoca ve onun dersi hakkında bilgilendirecek hepimizi.

Esra Konan: Herkese merhabalar, ben Esra Konan. Öncelikle bu dersimizin konuşmacı hocası Prof. Dr. Tûba Karatepe'nin biyografisini sizlerle paylaşmak istiyorum. İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü mezunudur hocamız. Yüksek lisansını Gazetecilik ve Halkla İlişkiler, doktorasını ise Kütüphanecilik alanında tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nde kütüphaneci olarak görev yapmış, akademik hayatına ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü'nde başlamıştır. 2005 yılından beri Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde görev yapmaktadır. Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi ve Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nda çeşitli görevler üstlenmiştir. Nadir eserler, kitap yayıncılığı, Osmanlı kütüphane tarihi ve özel arşivler konularında çalışmaktan keyif almaktadır. Hocamıza katkıları için teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu ders kapsamında ele alacağımız konular üzerine ufak bir giriş yaparak, sözü hocamıza vereceğim. Arşivlerde farklı türlerde karşımıza çıkan malzemenin içerdiği bilginin kullanıcının erişimine sunulması, arşivcilerin temel amaçlarındandır. Kullanıcı odaklı yaklaşımın, bilgiye erişim için benimsenmesi bütün arşiv süreçlerini etkilediği gibi, düzenleme ve tanımlama aşamasında daha farklı bir önem kazanır. Kullanıcıların beklentilerini ve arama davranışlarını belirlemek için yapılacak çalışmaların yanı sıra, araştırmacı vasfı da taşıyan bilgi ve belge yöneticilerinin, kullanıcı odaklı çalışmalarda daha başarılı oldukları söylenebilir. Kullanıcıların, özellikle özel arşivlerde çalışırken bilgiye hızlı ve doğru erişimleri, arşivcilerin temel sorumluluğudur. Meslektaşlar, kurumlar ve arşiv otomasyon firmalarıyla iş birliği ile kullanıcıların beklentilerini farklı mecralardan okuyarak arşiv yönetimini planlamak, araştırmacıların yeni araçlarla, yeni değerlendirmelere ve sonuçlara ulaşmalarını hızlandıracaktır.

Buyurun Tüba Hocam, söz sizindir.

Tüba Karatepe: Esra Hanım çok teşekkür ederim. Burada olmama sebebiyet veren davetiniz için çok teşekkür ederim. Konuşmamın benden öncekiler kadar renkli, keyifli olmasını dileyerek, başlıkta geçen “yeni yaklaşımlar” beklentinizi karşılamaya çalışacağım.

Belki de en başta şunu işaret etmek uygun olacak: “Eski” ya da geçmişte önemli olduğunu düşündüğümüz temel, asli görevlerimizi yapmadan, yeni yaklaşımlar için yeni araçları kullanamayacağız. Aranızda, ister istemez bazı kavramları ve kimi sözleri, benden tekrar duyacaklar olacak. Bazen vurgu, bazen de aynı terminolojiyi kullanarak iyi iletişim için bu kaçınılmaz. Ancak yine de tekrarlar için mazur görmenizi dilerim.

Konuşmanın teması, “Arşivlerin kullanıcı odaklı çalışmalarında erişimin önemine işaret etmek ve kullanıcı beklentilerinin seyrini, değişimini dikkate alarak, arşivlerin işlevlerine ve işbirliklerinin önemine dikkat çekmek. Yeni araçlarla üretilecek yeni araştırmalarda arşivcinin rolünü işaret etmek” olarak belirlendi.

Arşivlerde farklı türlerde karşımıza çıkan malzemenin içerdiği bilginin kullanıcının erişimine sunulması, arşivlerin temel amaçlarındandır. Farklı disiplin mensupları veya kişilerin arşiv, arşivci, belge yöneticisi terimlerini çalışma ve günlük hayatlarında kullanmaları, bence aynı zamanda bir zenginliğe işaret ediyor. Ancak ben “arşiv” dendiğinde ister istemez, kendi

zihnimde canlanan cümleyi dinliyor veya okuyorum. Ancak kimi zaman söylenenin, benim zihnimdekiyle uyuşmadığını farkettiğim de oluyor. Bir terimin yaygınlaşması, hem disiplinin bilinirliği, kabulü, hem de artık o disiplinin toplumsallaşması anlamına geliyor. Lorans Hanım konuşmasının başında arşivi tanımlamıştı. Ben de arşivi tam onun söylediği gibi anlıyorum. Arşivci dendiğinde bu terimi, bir meslek, bir profesyonel alan olarak biliyorum ve öyle anlıyorum. Belge yöneticisi ise, mevcut belgelerin üretiminden imhasına kadar geçen sürecin yönetiminden sorumlu kişileri ifade ediyor. Arşivci ve Belge Yöneticisi İçin Ulusal Meslek Standardı da hazırlanarak kabul edildi.¹

- 1 *Resmî Gazete*, sayı 31046, 21 Şubat 2020. 19UMS0743-6 “Arşivci (Seviye 6) iş sağlığı ve güvenliği, çevre koruma ve kalite gereklilikleri çerçevesinde; belgelerin tanımlanması, değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve muhafaza edilip kullanıma sunulması ile ilgili faaliyetleri yürüten nitelikli kişidir. Arşivci (Seviye 6) belgeleri ayıklayarak restorasyon ihtiyacını tespit eder ve arşive aktarılabacak belgelerin devir ve teslimi ile saklanmasına gerek bulunmayan belgelerin imha edilmesini sağlar; belgelerin tasnif ve kataloglamasını yaparak bilgi ve belge güvenliği çerçevesinde arşiv ortamının yerleşim planlamasını yapar; kişi ve kurumlardan gelen belge taleplerinin karşılanması ile ilgili erişim ve bilgi edinme ihtiyacını karşılayarak belgelerin dijital ortama aktarılmasına yönelik faaliyetleri yürütür. Arşivci (Seviye 6) arşiv süreçlerinin ilke, prosedür ve talimatlarını hazırlayarak süreçlerin verimli ve uyumlu çalışmasını sağlar; iş süreçlerinin planlanmasını ve raporlanmasını yaparak arşiv ekipman ve malzemelerinin işlevsellik kontrollerini sağlar; bireysel mesleki gelişimine ilişkin faaliyetler ile kişi ve kurumlara yönelik eğitim ve rehberlik faaliyetlerini yürütür.”

19UMS0744-6 “Belge Yöneticisi (Seviye 6) iş sağlığı ve güvenliği, çevre koruma ve kalite gereklilikleri çerçevesinde belge yönetim sistemini kurgulayarak sistemin uygulamalarını düzenleyen nitelikli kişidir. Belge Yöneticisi (Seviye 6) belge yönetim süreçlerini ve içeriklerini belirler; belge yönetim süreçlerine ilişkin iş akışlarının oluşturulmasını sağlayarak dosya ve saklama planları ile belge güvenliği süreçlerini belirler; kullanıcı yetkilendirmelerini yaparak belge üretim, dağıtım, paylaşım, erişim ve güvenlik süreçlerini takip eder ve arşiv süreçlerine katkı sağlar. Belge Yöneticisi (Seviye 6) belge yönetim süreçlerinin ilke, prosedür ve talimatlarını hazırlayarak süreçlerin verimli ve uyumlu çalışmasını sağlar; iş süreçlerinin planlanması ve raporlanmasını yaparak sistem araçları ile ekipman ve malzemelerin işlevsellik kontrollerini yapar; bireysel mesleki gelişimine ilişkin faaliyetler ile kişi ve kurumlara yönelik eğitim ve rehberlik faaliyetlerini yürütür.”

19UMS0743-6 “Arşivci (Seviye 6) iş sağlığı ve güvenliği, çevre koruma ve kalite gereklilikleri çerçevesinde; belgelerin tanımlanması, değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve muhafaza edilip kullanıma sunulması ile ilgili faaliyetleri yürüten nitelikli kişidir. Arşivci (Seviye 6) belgeleri ayıklayarak restorasyon ihtiyacını tespit eder ve arşive aktarılabacak belgelerin devir ve teslimi ile saklanmasına gerek bulunmayan belgelerin imha edilmesini sağlar; belgelerin tasnif ve kataloglamasını yaparak bilgi ve belge güvenliği çerçevesinde arşiv ortamının yerleşim planlamasını yapar; kişi ve kurumlardan gelen belge taleplerinin karşılanması ile ilgili erişim ve bilgi edinme ihtiyacını karşılayarak belge-

Sıklıkla kullandığımız başka terimler de var: malzeme, materyal, bilgi taşıyıcısı, kullanıcı, son kullanıcı, okur, okuyucu, müşteri... Birbirinden çok farklı amaç ve yönetim süreçlerine sahip olsa da arşivcilik ve kütüphanecilikte, malzeme, materyal terimleriyle karşılaşırız. Ancak materyal, sanki biraz daha eski literatürde karşımıza çıkıyor. Kütüphanelerde kullandığımız bir terim de bilgi taşıyıcısı. Kullanıcı “user”dan çevrildi ama bence Türkçeye gayet güzel oturdu. Bir de müşteri var. Müşteri özellikle kütüphanecilik alanında ilk ortaya çıktığında, kütüphaneciler ve tabii ki arşivciler biraz irkildi. Çünkü genel olarak bizim, işini büyük bir aşkla yapan, okuyucu mutlu olduğunda, kullanıcı mest olduğunda her şeyi, yorgunluğunu unutan bir meslek grubumuz var. (Olmayanlar da var maalesef.) Kütüphanenin bir işletme olduğunu kabul ediyoruz. Evet, mal üretmiyoruz ama hizmet üreten bir işletmeyiz. Arşivler içinse müşteri tabirini ben çok fazla görmedim. Bazen dilin oyunları oluyor, bazıları yerleşiyor, bazıları tutmuyor. Mesela son kullanıcı ve kullanıcı tabiri artık daha yaygın kullanılıyor.

Arşivlerde (öncelikle özel arşivleri kastediyorum) çok farklı türde malzeme karşımıza çıkabiliyor. Osmanlı arşivinde de çok farklı türde, önemli ve vazgeçilmez değerde malzeme var. Ama bir özel arşivin bize sunduğu zenginlikte malzemeye karşılaşmamız çok yaygın değil. Bir özel arşivde bir fotoğraf, bir kartpostal, bir pul da oluyor, farklı türde malzeme de. Bu malzemenin içerdiği bilginin kullanıcının erişimine sunulması, arşivcilerin temel amaçlarından.

Bilgi erişiminin bir disiplin olması çok yeni değil, 50 yıllık bir geçmiş olduğu söyleniyor. Burada, Hacettepe Üniversitesi’nden, alanda çok çalışması olan, özellikle bilginin erişimi konusunda arşivlerle birlikte aktif olarak kütüphaneleri ele alan Prof. Dr. Yaşar Tonta’dan bir alıntı var. (<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-hatay-bildiri.htm>) Burada bilgi erişim (*information retrieval*), “bilgi toplama, sınıflama, kataloglama, depolama, büyük miktardaki verilerden arama yapma ve bu verilerden istenen bilgiyi üretme (veya gösterme) teknik ve süre-

lerin dijital ortama aktarılmasına yönelik faaliyetleri yürütür. Arşivci (Seviye 6) arşiv süreçlerinin ilke, prosedür ve talimatlarını hazırlayarak süreçlerin verimli ve uyumlu çalışmasını sağlar; iş süreçlerinin planlanmasını ve raporlanmasını yaparak arşiv ekipman ve malzemelerinin işlevsellik kontrollerini sağlar; bireysel mesleki gelişimine ilişkin faaliyetler ile kişi ve kurumlara yönelik eğitim ve rehberlik faaliyetlerini yürütür.”

ci” olarak tanımlanmaktadır. Sürecin teknik boyutu yanında asıl önemli olan, bilgiyi kaydetmek ve kayıtlı bilgilere erişim sağlamaktır. Kaydetmek, insanoğlunun bilgiyi ürettiği andan beri peşinde olduğu bir şey. Değişen araçlar, malzeme, tabii ki bilginin çağımızdaki inanılmaz derecede artan hali ve herkesin söylediği gibi teknoloji, hepimizi değiştiriyor ve kayıtlı bilgiye erişimi sağlamak çok önemli hale geliyor. Bugün konumuz arşivler olduğu için, bu açıdan konuyu ele aldığımızda, artık literatürde arşivler, müzeler, kütüphaneler “bellek kurumları” veya “hafıza mekânları” olarak da adlandırılıyor, karşımıza çıkıyor. Burada şunun da altını çizmem lazım: Bazı arşivciler, arşivlerin hafıza ile ilişkilendirilmesine niye karşı olduklarını da yazılarında anlatıyorlar.¹ Katıldıklarımız, katılmadıklarımız olacaktır. Ama bana kalırsa, niye böyle bir şeyi söylüyor acaba? deyip dikkatlice incelememiz gereken çalışmalar. Dediğim gibi bu yazıları biz yazıyoruz, genellikle biz okuyoruz, biz kendi kendimize tartışıyoruz. Bu, biraz sıkıntılı gibime geliyor. Tabii ki teknik konularda birtakım mesleki konuları herkesin tartışmasının bir anlamı yok, faydası olmayabilir, ama diğer konuları bence hep birlikte, ilgi duyanlarla tartışmak bence önemli. İşte bunun gibi çok disiplinli toplantıların da etkili sonuçlar ve yeni tartışmalar için çok yararlı olacağını düşünüyorum.

Kullanıcıların erişim davranışları da değişti. Arşivler, müzeler ve kütüphaneler, bir kullanıcının ya da bir araştırmacının aradığı her türlü bilgiye ulaşabileceği kurumlar haline geliyor. Dolayısıyla hepsine tek tek ulaşması, aradığını buralarda “didikleme” ve ondan sonra da söyleyeceklerini ekleyerek çalışmasını sonlandırması bekleniyor. Bu noktada da bazı değişimler söz konusu. Bazı araştırmacılar, bellek kurumları olarak adlandırdıklarımızın eski popüleritesinin, hayranlık duyulan o eski hallerinin biraz geride kaldığını savunuyorlar. Hiç kimsenin artık bir oraya, bir buraya gideyim, her kurumun kataloğunu ayrı ayrı tarayayım gibi davranış biçimlerine tahammülü kalmadı gibi. Hemen her aranılanın kolaylıkla erişilebilir olması isteniyor. Böyle olunca da uzaktan erişebildiğiniz bir kurum arşivi, kurumun kendi varlık algısının önüne geçebiliyor. Yani,

1 Torunlar, M. (2019). “Arşiv-Hafıza-Kamusal Ensefalizasyon”. *Arşiv Dünyası*, 6 (2), 100-133. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ad/issue/51364/643206> Ayr. bkz. Torunlar, M. (2020). “Belge/Bilgi Yönetimi Disiplininde Olası Paradigma Değişiklikleri: Yeni Bir Rota Teklifi”. *Bilgi Yönetimi*, 3 (2), 143-156. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1228854>

kullanıcı aradığı şeyi buluyorsa, artık nerede, hangi kurumda bulunduğunun önemi sanki biraz azaldı; alıntıyı/aktarmayı, referansı da ona göre yapıyor. Eğer etik değerlere sahipse, ciddi bir araştırmacıysa, bilgi kaynağının bulunduğu kurumu işaret ediyor.

İşte tam da bu noktada, toplu kataloglar gündeme geliyor. Hatta toplu kataloglar yerine belki de daha örgütlü çalışmaları ifade edebilmek için konsorsiyumlardan bahsetmemiz gerekecek. Bunu yapabilmek için de ciddi iş birlikleri ve yine burada anlatmaya çalışacağım şeyleri yapmış olmamız, yapmaya niyetlenmemiz ve tabii ki muhakkak telifle ilgili bir-takım konularda kafa kafaya verip düşünmemiz gerekecek. Arşivler adına yapılan bütün çalışmaları, hem kişisel olarak hem de bu disiplinin bir mensubu olmak sıfatıyla, çok önemli, çok değerli ve dikkatle izlenmesi gerekenler olarak tarif ediyorum ve elimden geldiğince takip etmeye de çalışıyorum. Bu noktada da herhalde bu toplantıda olan herkesin aynı fikirde olduğunu düşünüyorum: Önemsiz bir çalışma olamaz. Çünkü her birinde bir emek vardır.

Bu arada, hazır böyle güzel bir topluluğu bulmuşken kendi sorularımı da sizinle paylaşmak, belki daha iyi cevaplar için sizden birtakım ipuçları ya da yeni fikirler de edinmek isterim.

Arşivcilik ve arşiv sahibi olmak acaba bir üst kimliği işaret ediyor olabilir mi? diye düşünmeye başladım son zamanlarda. Edebiyatçılarımız, tarihçilerimiz çok iyi bilir, Osmanlı modernleşmesinin sembolü de olan zengin, özel kütüphaneler vardır. Bu zengin ve özel kütüphaneler, romanlara girer, fotoğraf stüdyolarında kitaplarla resim çektilir. Bu bir semboldür ve bir değişimin, modernleşmenin işaretidir. Bugün de bence, kişilerin hem zihin dünyasını hem de aktif çalışma ortamlarını işaret etmek için, özel kütüphanelerini aynı şekilde görüyoruz. Hatta biraz daha popülerleştirecek olursak, sosyal medyada illa bir kahve, kahvenin yanında bir de markalı kalem ya da yeni gelen koli koli kitapların açılıp dizildiğini görüyoruz. Bunlar da bir kimlik arayışı mıdır, bir üst kimlik oluşturma mıdır, sempatik hareketler midir, yoksa çağın gereği midir, hangisi emin değilim. Ama belli ki kitap önemli bir şey, bir sembol.

Artık bunun yerini; çok kitabı, zengin özel kütüphanesi olmanın yerini, arşivler ve arşiv malzemesi almaya başladı diye düşünüyorum, zannediyorum. Elinde bir arşiv malzemesi olanlar, arşivlerde çalışma yapanlar, ken-

dilerini “arşivci” olarak tanımlıyorlar. Burada tabii Türkçenin bize sağladığı bir imkân veya bir kısıt da var. Başka ne diyecek? Düşünmek lazım. Muhtemelen bu kimselerin, ellerinde arşiv malzemesi olanların, bunları belli bir bilinçle toplayanların, (toplayıcılardan değil koleksiyonerlerden bahsediyorum) mutlaka evlerinde güzel kitapları da var, güzel kütüphaneleri de olsa gerek. Bir bilgi, dayanak olmadan bu arşiv malzemesini belli bir bağlamda, belli bir amaç için toplamak mümkün değil. Hatta kütüphanelerde de bu bilginin peşindeler belki. Buldukları, edindikleri bir arşiv malzemesinin bağlantılarını ortaya çıkararak harikulade sonuçlar ifade edebilecekler. Bunun için kütüphanelere de gidiyorlar ama kendilerini hiç kütüphaneci diye tanımlamıyorlar, ben arşivciyim, bu da benim arşivim diyorlar. Ben hiç duymadım ben kütüphaneciğim, bu da benim kütüphanem diyeni. Arşivler ve kütüphaneler, bilginin peşine düşenler için adeta büyülmüş ortamlar. Ama bence arşivler, sanki biraz daha büyülmüş ve sanki bir üst kimlik gibi takdim ediliyor gibime geliyor. Bilmem bu konuda siz ne dersiniz?

Şimdi tekrar asıl konuya dönecek olursak, bilgiye erişim, bizim için çok önemli, belki de anahtar bir kavram. Kullanıcı odaklı yaklaşımın bilgiye erişim için benimsenmesi, bütün arşiv süreçlerini etkiler; düzenleme ve tanımlama aşamasında bu yaklaşım, daha farklı bir önem kazanır. Bütün arşiv süreçleri büyük bir zamanı ve o kadar büyük bir çabayı gerektirir ve bu süreçler için kullanıcı odaklı yaklaşım, daha da önemlidir.

Üretilen bilginin artışının yanında, tabii ki bilginin kayıt hızı da artıyor. Arşivler bağlamında yeni arayışlar, arşiv malzemesinin değerinin artışı ve arşiv kullanıcılarının artışı... Aslında hepsi birbirleriyle bağlantılı. Özel arşivlere ilgi artarken, özel arşiv kurumları veya arşivlerin kurumsallaşması artıyor. Bu arşivlerin herkes tarafından erişilebilir hale gelmesi için yeni çalışmalar da planlanıyor, yapılıyor. Bir kurumun bünyesinde olmayan arşiv malzemesinin peşine düşenler de artıyor. Bunları da unutmamamız gerekiyor. Malzeme gittikçe değerlendirirken neyi saklayacağız? Bu soru da bence hiçbir zaman kesin cevabını bulamayacağımız bir soru olarak hep tepemizde duracak. Bunun ne ulusal ne de uluslararası platformlarda net bir cevabını verebilmek mümkün değil. Mümkün olabilir mi? Zannetmiyorum. Aslı Davaz’ın bir yazısında da aynı şey çok açık ve net bir şekilde

vurgulanır.¹ Bu zor bir sorudur. Örneğin Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı gibi sınırları, amaçları, faaliyet alanları, kullanıcısı belli olan bir kurum için bile neyin önemli, neyin saklanabilir, neyin değerli olduğu, neyin peşine düşeceğimiz soruları değişkenlik gösterebilir.

Kullanıcı odaklı yaklaşım, pek çok unsuru barındırıyor. Bilgi aramada davranışının değişimini bilmek ve izlemek gerekiyor. Biz artık bilgi yönetim sistemlerini veya açık kaynak kodlu sistemleri kullanıyoruz. Bunların kapasitesini bilmek zorundayız. Bununla ilgili yardımcı araçları bilmek ve kullanmak zorundayız. Zorundayız derken arşivcileri kastediyorum tabii ki. Tanımlama standartları ve tek biçim konusunda bence ödün vermemez gerekiyor. Bunlardan taviz vermek, konsorsiyumlar, toplu kataloglar için çok ciddi zararlara yol açabiliyor. “Kullanıcı dostu tasarımları yaparken arşivcinin bir rolü var mı?” sorusunu da “Olması gerekir,” diye cevaplıyoruz. Ancak, bazen öyle örneklerle karşılaşıyoruz ki bu kadar bildiğimiz, yıllardır kullandığımız, eleştirdiğimiz şeyleri düzeltme konusunda biraz yavaş mı gidiyoruz, diye kendi kendime soruyor, bir iç hesaplaşmaya girişiyorum.

Tanımlama, bir varlığın ya da kaynağın ayırt edilebilecek özellikleriyle eksiksiz olarak belirtilmesidir. Belirlenen standart ve politikalar çerçevesinde oluşturulan tanımlama alanları ile süreç gerçekleştirilir. Doğru ekip ve politikalarla tanımlamanın kapsam ve içeriği, faydalanılacak standart ve rehberler doğrultusunda belirlenecek tanımlama alanları, arşiv malzemesinin eksiksiz tanımlanması dolayısıyla, erişimin de eksiksiz olmasını sağlayacaktır.

Burada, standartlar ve politikalar tabii ki çok çok önemli. Doğru ekip, burada altını çiziyorum, bazen çok zor bir kurulabiliyor. Ciddi, yetişmiş, yetkin ve profesyonel arşivci sıkıntısı da çektiğimizi biliyorum. Bu sıkıntı, daha ziyade belirli zaman aralıklarında gerçekleştirilen projeler için söz konusu. Gelecek kaygısı, sürekli ve kalıcı pozisyonların tercih edilmesinde muhakkak ki etkili.

Bunlardan başka, şunu da unutmamak gerekiyor: Bence hiçbir kütüphane ve arşiv katalogu, sonsuza dek değişmeyecek mükemmellikte hazır-

1 Davaz, A. (2017). “Özel Arşivlerin Kurumsallaşması”. Tüba Karatepe, Elif Yılmaz Şentürk, Varol Saydam, (Ed.) *Bilgi ve Belge Çalışmaları: Özel Arşivlerde Teori ve Uygulama* içinde, 179-208. İstanbul: Hiperyayın.

lanamaz. Bir kere en azından, bizim tanımlamada kullandığımız dil bile zaman içerisinde değişebiliyor. Belki, bizim arşivimiz için yaptığımız tanımlamalarda kullandığımız anahtar sözcüklerin, 50 sene, yüz sene sonra değiştirilmesi gerekecek. Öyle bir kavram, öyle bir mefhum dilde kalmayacak, onu anlatan yeni kelimeler, o dilin içinde yer alacak. Dolayısıyla mükemmel, eksiksiz, sonsuza dek dokunulmaz bir tanımlamadan bahsetmiyorum. Kaldı ki tanımlanamamış malzemenin, kullanıcının desteğiyle, literatürün desteğiyle daha ayrıntılı, daha doğru tanımlanması da mümkün. Elimizden gelenin en iyisiyle bunu yaptığımız zaman, biz kullanıcının erişimini de en üst noktaya taşıyor oluyoruz.

Şimdi size Varol Saydam'ın doktora tezinden aldığım bir tabloyu gösteriyorum.¹ Bu tezin konusu, Türkiye'deki özel arşivlerin erişim sorunları üzerineydi ve seçilmiş bazı özel arşivlerde tanımlama alanları üzerinde bir karşılaştırma yapan bir tablo bu. Burada hangi arşiv olduğunun işaret edilmesine hiç gerek görülmedi. Amaç, kurumları işaret etmek değil. Çünkü herkesin birbirinden öğrenecekleri var, her kurumun birbiriyle yapabilecekleri var. Bu tezin hipotezlerinden bir tanesi, burada gördüğünüz gibi, çok bambaşka ve birbirini hiç tutmayan alan adları, üst veri girişlerine rağmen, bir toplu katalog oluşturulabileceğiydi.

Toplu katalog hazırlayabilmek için arşivcilik bilgileri, ilkeleri yanında, kullanıcı davranışlarındaki değişimi de incelemek, izlemek gerekiyor. Kullanıcı beklentileri ve arama davranışlarını belirlemek için biz birtakım çalışmalar yapıyoruz. Hem beklentiler, hem arama davranışları, hem de bunlar üzerine yapılan çalışmaların yapısı değişiyor. Bunları da tespit etmek gerekiyor. Bazen bir sohbetten bile bir şey yakalıyorsunuz. Ben bütün bunlar yanında, arşivci ve de kütüphanecilerin, araştırmacı vasfı taşımasının çok önemli olduğunu, kendilerinin bilgiyi ararken yaşadıklarını, gördüklerini, çalıştıkları arşivlerde erişimi kolaylaştırmak, iyileştirmek için kullanabileceklerini düşünüyorum. Pek çok yerde söylediğim gibi, bazı arşivlerde kendi çalışmam, merakım için bu katalogları kullanırken, aradığımı bulamadığımda, burada hangi hatayı yapmış olabilirler diye düşünerek, bir de şöyle arayayım, bu filtreleri bir kurcalayayım

1 Varol Saydam, "Türkiye'de Özel Arşivlerin Erişim Sorunları". Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Ana Bilim Dalı, basılmamış doktora tezi. İstanbul, 2022. s. 71.

diyerek, bazen bazı sonuçlara ulaşıyorum ama ulaşamadıklarımın olup olmadığından emin olamıyorum. Arka tarafta ontolojik bir sözlük var mı, bir dizinleme çalışması var mı bilmiyorum, bunu hiçbir okur bilmiyor. Deniyorum, yakalıyorsa, varmış arka tarafta deyip devam ediyorum. Ama biz bunu bütün kullanıcılardan bekleyemeyiz. Bizim bütün kullanıcılarımızın meslekleri arşivcilik, kütüphanecilik değil. Bu kullanıcılar tecrübelerine bağlı olarak arama davranışlarıyla ilgili eğitimler alıyorlar, okuyorlar tamam ama bir de bizim “sıradan” okuyucularımız var. Bu bir tahkir ediş değil, çok uzmanlaşmış bir bilginin peşinde koşmayan, çok daha sade bir bilgiyi arayan kullanıcılarımız olduğunu da unutmamak gerekiyor.

Özel arşivler konusu söz konusu olduğunda, tanımlama öncesi hazırlık, farklı bir süreçtir. Resmî arşivlerde bu süreç daha farklı gelişir. Örneğin bir Osmanlı arşivinde çalışıyorsanız, devletin tarih içinde geçirdiği yapısal değişiklikleri, idari taksimatı vd. bilmeniz lazım. Ama özel arşivler söz konusu olduğunda, tanımlamaya geçmeden önce kurum, aile veya hepsini içeren bir malzeme söz konusuysa bizim, aile, kurum ya da o döneme ilişkin temel bilgileri araştırmamız, öğrenmemiz gerekiyor. Okumalar yapmamız ve elimizin altında elektronik ortamda veya fiziki olarak masanın üzerinde bu temel başvuru kitaplarını hazır tutmamız gerekiyor. Tabii bunu yapabilmek için de bu konuda sürekli araştıran, bilen, yeni kaynaklara erişebilen arşivciler olmamız da gerekiyor.

Ancak arşivcinin görev ve sorumluluğu sınırlıdır ve sınırlı olmalıdır. Kullanıcının yapması gerekenlerin, bir arşivciden beklenmemesi gerekiyor. Çünkü arşivcinin görevi bilgiyi eriştirmektir; yorum yapmamalı, tanımlamalarda sıfatlardan, taraf olmayı işaret eden ifadelerden kaçınılmalıdır. Doğru ve kullanıcı odaklı bir yaklaşım ayrıntılı tanımlamayı ifade eder, ama burada ayrıntı eşittir “çok” değildir. Gerektiği kadar çok dersek, belki o zaman daha iyi anlaşılır. Çok üst veri, gereksiz veri, öznel yargılar içeren tanımlamalar arşivi ve arşivciyi daha iyi yapmaz, erişimi kolaylaştırmaz. Tam tersine, içinden çıkılmaz bir hale getirir. Eşanlamlıların ayrı ayrı kullanıldığı üst veriler, tarifler ve yorumlar da kullanıcıyı yanıltır. Aradığını bulamayan kullanıcı, o bilgiyi ya da o bilgi taşıyıcısını yok zanner. Ondan sonra da biz ne diyoruz, arşivde buldum! Orada duruyor zaten, bir şey bulduğumuz filan yok, iyi tanımlayamadığımız için erişti-

rememişiz, o kadar. Kullanıcının aklına, biraz önce söylediğim gibi, üst verilerle ilgili sıkıntı vardır, bunlar başka bir tanım yazmıştır vb. demek gelmez, gelmesini de bekleyemezsiniz. İşin içinden nasıl çıkacağını düşünürmenin, onu boşuna zahmet ettirip uğraştırmanın da âlemi yok. Kimi arşiv koleksiyonlarının tanımlanmasında ne yazık ki halen gördüğümüz tek biçim olmayan tür, biçim vb. adlandırmalar, filtrelemede ve erişimde sıkıntı yaratıyor. Mesela EHT eski harfli Türkçe, eski Türkçe ve Osmanlıca kelimelerin hepsi dil alanında kullanılmış. Kimi malzeme EHT altında, kimi Osmanlıca, kimileri de diğerlerinin altında. Tanımlama yapılırken kişisel tercihlere bağlı davranılmış, kimse kontrol etmemiş veya umursamamış. Araştırmacı hangisini kullanıyorsa ve dikkat etmiyorsa (etmek zorunda değil), bulduğu şeyle yetinmek zorunda.

Tartıştığımız bir konu daha var, belgenin içermediği bilgiyi tanımlamaya koyacak mıyız? Biz bir belgeyi tanımlarken her tarafına bakıyoruz. Mesela arkasında bir şey var mı, yok mu, bunları kullanıyoruz ama hele ki özel arşivlerde, bazen bir aile arşivi olabilir, o fotoğraflıkların tanımlanması belki de aileden birinin yardımıyla yapılıyor. Yani belge herhangi bir bilgiyi içermiyor ama biz bilgiyi tartışmasız doğru bir kaynaktan ediniyorsak, evet burada yazabiliyoruz ama çıkarımlarda bulunmak, tahminler veya birtakım öznel ifadeler, sıfatlar, tarifler, kanaatimce doğru değil. Dolaylı olarak elde edilmiş bilginin de kontrollü olarak ve kaynağı da işaret ederek kataloğa yazılmasından yanayım. Artık bizim otomasyon sistemlerimiz buna çok müsait.

Biraz önce de söyledim, ontolojik sözlük ve dizinlerin hazırlanması gerekiyor. Bu arşivcinin sorumluluğu. Arama sırasında öngörülen anahtar kelimeler kimi zaman farklılıklar arz edebilir. Bu farklılık kimi kelimelerin sembolik, siyasal, dinî farklılıklarında kendini gösterebilir. Örneğin, başörtüsü mü diyeceğiz, türban mı diyeceğiz, tesettür mü diyeceğiz, başka bir şey mi diyeceğiz? Çünkü bu, bazen bugün sizin konuya nereden baktığınıza bağlı olarak değişebiliyor. Ama 150 yıl sonra belki bu bambaşka bir şey olacak. O yüzden arşivci bu noktada hem tek biçimi, hem de kendi yargılarını kataloğa aksettirmeden bu işi yapmak zorunda. Sıfatlardan da kaçınmamız gerektiğini işaret etmiştim. Bugünden bakarak biz geçmişini tanımlamaya, erişirmeye çalışıyoruz. Arşivci, bir tarih araştırmacısının çalışmasını yapmıyor. Dolayısıyla tanımladığı belgeyi, belgede gördüklerini,

mesela modern, geleneksel, gerici, tutucu diye tanımlamak bence yanlış. Bu, o araştırmacıya bizim ulaştırdığımız bilgi ve belgeyle, onun çalışmaları sonucunda söyleyeceği şeydir. Kaldı ki bu gibi sıfatlar değişkenlik de gösteriyor. Zaten tarih literatürü bu gibi metinlerle dolu. Aynı olay birilerine göre bir çağdaşlaşma, bir kırılma noktası ama aynı olay, aynı dönem, bir başka bakışa göre bir kıyım, bir zulüm. Bu tarih biliminin veya benzer disiplinlerin alanı ve buna karar vermek ve savunmak arşivcinin görevi bence değildir, olmamalıdır. Unutmayalım ki tarihte bir zamanlar kahraman olanlar, el üstünde tutulanlar, makbul olanlar, maktul olabilir, öyle anılabilir. Özel arşivlerle ilgili çalışmalar, bazen bize tarihle ilgili yeni bilgileri, belki de gerçekleri söyler. Zulme uğrayanların yok edilen tarihlerini, yok sayılanların tarihlerini. Özel arşivler ortaya çıktıkça, yeni okurlar bambaşka değer yargılarıyla karşılaştı. İşte bu kaynakları sunmak arşivcinin görevi, yorumlamak ise araştırmacıların. Bazen biz böyle malzemeyi tanımlarken, üzülebiliyor, hiddetlenebiliyor, hatta dehşete bile düşebiliyoruz. O işin farklı, mutfaktaki boyutu. Tanımlama ve erişim için öznel yargılar kullanılmamalı.

Erişim kavramı, arşive gelen malzeme üzerinden temel, fiziksel ve entelektüel kontrolü sağlamanın yanında, kullanıcıların belge ya da belge gruplarını kullanma izni olarak da ifade edilebilir. Burada, arşivlerdeki yasal haklar, bağışçılarla yapılan sözleşmeler gibi sebeplerle söz konusu olabilecek sınırlı erişimi, erişim kısıtlamalarından ayrı tutuyorum. Erişim için kurumların yazılı politikalarının olmasını bekliyoruz. Bu yazılı politikanın varlığı, aynı zamanda kurumun yönetiminde olabilecek değişikliklerde, erişimin olumsuz etkilenmemesini de sağlayacaktır. Kurumun devamlılığını, kurumsallaşmasını güçlendirecektir. Erişim politikasının yazılı olmayışı, arşivlerde daha çok karşımıza çıkıyor. Ayrıca her kullanıcının, her arama tekniğini mükemmel derecede bildiğini de farz etmememiz gerekiyor, kendimizi üst kimlikte görmememiz lazım. Kısa, kullanışlı, arama tercihlerini açıklayan bilgiler de olmalı. Uzaktan erişimin de planlanması gerekiyor. Biz arşivlerimizi çevrim içi sunduğumuzda, çok spesifik bir bilginin peşinde koşanlarla da karşılaşıyoruz, sadece meraklılarla da.

Mutfak Sanatları Akademisi'nde yıllar önce Mehmet Aksel'in özel koleksiyonundan bir sergide Soley sabunu gördüm. Durup dururken hiç aklıma gelmeyen, zihnimde yer etmeyen ama orada görür görmez, çocuklu-

ğumun en şen, tasasız zamanlarına Soley sabunla gidiverdim. Soley sabun benim için sadece buydu. Ankara, çocukluğum ve kimi anılar. Ama hepsi bu kadar. Ancak, bir başkası için bir kurumsal tarih veya marka çalışması için çok önemli olabilir. Böylece bu sabun, bir arşiv malzemesi ise, başka bir anlam taşıyacak, herkese başka bir bilgi verecek, buna herkes başka bir sebeple erişmek isteyecek.

Amaçlarımdan biri de arşivcinin rolüne işaret etmek. Kullanıcı davranışları değişiyor, araştırmacılar da değişiyor, araştırmaların yapısı da değişiyor. Bu programda çok güzel sunumlar var ve sonrakilerde de olacak. Bu sunumlarda duyduğumuz, duyacağımız, hepimizin aşına olduğu “Digital Humanities”, Dijital İnsani Bilimler adı verilen bir disiplin, bir alan var. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bu alan gittikçe yaygınlaşıyor ya da bizim ilgi alanımız olduğu için bunu daha çok takip ediyoruz. Nedir bu Dijital İnsani Bilimler? Yeni araçlar ve yeni sonuçlarla bana kalırsa yeni soruları ortaya koymayı iddia eden bir disiplin, bir alan ve ortak bir alan. Farklı disiplinlerin kendi becerilerini aynı platformda paylaşarak, kaynaştırarak, birleştirerek ortaya yeni sonuçlar koyması. Ama en önemlisi, araştırma yaptığınızda, sonuçlarını, bulgularınızı (kitap olur, makale olur, bir proje olur, projelerin raporu olur) tartışmaya açarsınız. Tartışılacak ki daha yeni sonuçlar ortaya çıksın. Dijital İnsani Bilimler de arşivleri kullanarak, araştırmacılar için bize yeni araçlarla yeni tartışmaları vaat ediyor. Arşivcilere de daha gelişmiş araçlarla kullanıcılarına daha verimli hizmetleri mümkün kılıyor.

Biz hep ne diyoruz, özel arşivlere ilgi arttı. Bu cümle bana bir sürü şey ifade ediyor ve bir sürü şeyi etkiliyor, değiştiriyor ve yönlendiriyor. Neleri etkiliyor, değiştiriyor; araştırmacılar değişiyor, araştırmalar değişiyor, özel arşivler de değişiyor. Biraz önce söylediğim gibi bunlar arttıkça arşivlerin popüler oluşları artıyor, bilinirlikleri artıyor, arşivciler daha iyi çalışmalar yapıyor, arşivin temsil gücünü kullanıyorlar, sergi yapıyorlar, başka platformlar vb. derken, insanlar yeni, farklı malzemelerle bu arşivleri geliştiriyor. Belki, koleksiyonerlerin sayısı da artmaya başladı. Devlet politikaları konusunda çok ayrıntıya girmek istemiyorum, farklı ve ayrıntılı bir konu. Bizim arşiv yaşamızla ilgili yıllardır sürüp giden bir konu. Ama aynı zamanda nadir eser veya arşiv malzemesinin tek yerde toplanmasıyla ilgili birtakım çalışmalar var, deyip burayı geçeyim.

Sonra sahafların ilgi alanları da değişti. Hepinizin tanıdığı Nedret Bey'in ifadesiyle ki bunu başka sahaflar da söylüyor, sahafların ilgi alanları değişiyor. Mesela Nedret Bey ne diyordu, "Biz eskiden bunlara pek kıymet vermezdik, almazdık, yük olurdu bize. Ama ne zaman ki kıymetli olduğunu fark ettik, bu sefer özel arşiv malzemesine de sahaflar ilgi duymayı arttırdılar." Onların da ilgi alanları değişiyor, tabii ki müşteri profilleri de değişiyor. "Özel arşivlere ilgi arttı" bağlamında, hepsi birbirini besliyor. Öğretim değişiyor, bizim müfredatımız değişiyor. Seçmeli ders havuzumuzu zenginleştirmemiz çok daha kolay. Tabii hep hayal ettiğim bazı şeyler var. Onlar için biraz daha beklemem gerekecek galiba. Sahada bu konuda uzman olanların, devlet üniversitelerinde (ben orada olduğum için oranın kurallarını biliyorum ve orası için söyleyebiliyorum) ders verebilmelerini sağlamak. Bu, bu sene uygulamalı alanlar ve iki yıllık meslek okulları için bu kabul edildi. Bu bana bir ümit oldu.

İstihdamda da yeni beceriler bekliyor artık insanlar. Hem kurumsal arşivlerde hem STK'ların özel arşivlerinde veya kamu kurumlarının arşiv veya kütüphanelerine satın alınan özel arşivlerde, farklı niteliklere sahip uzmanların istihdamı isteniyor. Markaların da bir kültürel değer olması ve bununla ilgili çalışmalar da gittikçe artıyor, yaygınlaşıyor. O zaman bizim yeni becerilere, daha doğrusu gelişmiş becerilere sahip mezunlar vermemiz de gerekiyor. Ne yazık ki arşivlerin farklı sebeplerle yok olması devam ediyor. Kitaplarda, süreli yayınlarda okuduğumuz, hele bir de bu mesleğe mensupsanız, kahrolarak okuduğumuz bir sürü hikâye var. Ben olanları, artık böyle kibar kelimeler kullanarak değil, yapılan neyse, onun ismiyle söylemeyi tercih ediyorum. Cehalet ve hırsızlık diyorum. Önemli ve içinden çıkılması zor bir soru da burada aklımıza geliveriyor: Hırsızlık malı olan bu malzemeyi ne yapacağız? Zor soru diyorum çünkü maksadım incitmek, işaret etmek değil, hepimiz birbirimize muhtacız. Şimdi bu malzeme, muhtemelen el değiştirerek ve en başta ne olduğu belki bilinmeyerek, bir şekilde sahafların eline gelebiliyor, hatta düşüyor tabirini kullanıyoruz. İyi ki varlar dediğimiz sahaflar, bu malzeme ellerine gelince ne yapacak? Bir sürü kütüphane, arşiv onlardan malzeme alarak kendi koleksiyonunu geliştiriyor. Ne yapacak şimdi, gidip olmayan bir kurum mu yaratacak? Bağışlayacak mı? Bunlar işte zor sorular. Yakın zamanda yayımlanmış, hayranlıkla, satır satır okumaya çalıştığım bir Revnakoğlu kitabı var. Ha-

zırlayanın üslubunun bambaşka oluşuyla, giriş kısmında öyle güzel ifade edilmiş ki arşivin başına gelenler:

“... arşiv bu vaziyetteyken ondan istifadeye gelenler, eksiksiz tasnifi hiçbir zaman yapılamayan bu terekeden çok şeyi alıp götürdü.”

Bunların haricinde yer değiştiren bir malzeme var. Malzeme nasıl yer değiştirir? Tabii kalkıp kendi kendine ayaklanıp gitmiyor. Bazen zorunlu olarak, bazen tercihlere bağlı olarak yer değiştiriyor. Mesela, benim bir arşivim vardır, öldükten sonra şu kuruma bağışlayacağım diye sözleşme imzalamışımdır, evimde duran malzeme ben ölünce oraya gitmiştir. Bu yer değiştirişin ne önemi var, kendimden bir örnekle açıklamaya çalışayım. Doktoramı yazdığım sırada, hocam kendi arşivinde bulunan kimi belgeleri kullanmam için verdi. Bunları, rahmet olsun, “Turgut Kut arşivinden” diye not düşerek, hocamın izniyle olduğunu işaret ederek kullandım. Eğer bu koleksiyon, bir gün bir kurumun koleksiyonuna dâhil olursa, o zaman o belgeler başka bir arşivin adı altında anılacaktır. Eski tarihli bir çalışma ile yeni tarihli bir çalışmada açıklamalar olmazsa, okuyucular için, belki bu arşivden yararlanmayı düşünenler için pek çok karışıklık olabilecektir. Sadece malzeme yer değiştirmiyor, bazen kurum kapanıyor. Biz bunu Taha Toros Arşivinde gördük. Şehir Üniversitesi kapandı, arşiv Marmara Üniversitesi’ne geçti. Bunlar yakın zamanda hemen aklımıza gelebilecek örnekler. Bazen de bu tercih edilen bir şey olabiliyor. Malzemeyi korumuyor, kullanıma sunamıyorsunuzdur, başka bir kuruma devredebilirsiniz. Teknik sebeplerle geçici olarak kapanan veya kalıcı olarak görünmez hale gelen arşivler var. Mesela, siz alan ücretini ödemiyorsunuz, sizin web sayfası kapanıyor, arşiv de gidiyor tabii... Eskiden herkes, her şeyin fotokopisini almaya çalışırdı, o bitti, disketlere saklamaya çalıştılar, o bitti, USB'lere doldurduk, o bitti, taşınabilir diskler, bulutlar devreye girdi. Artık her şeyi toplayamazsınız, çok fazla bilgi üretiliyor. Bazen bir not alıyorsunuz, o sırada lazım değil, sonra bakarım diyorsunuz. Lazım oluyor, ama bir bakmışsınız, arşiv yok. İşin kötü tarafı ben bu arşivden bir belge kullanıp dipnotumda işaret ettiysem, bir başkası da onu kontrol etmek ya da daha fazlasını öğrenmek amacıyla aradığında, bulamayacak ve bu tabii ki başka sorulara da yol açabilecek.

Parçalanmış arşivlerin fiziki olarak birleştirilmesi pek mümkün değil. Ben bunu yine çevrim içi kataloglarla birleştirebilirim, ilişkilendirebilirim

demek daha doğru belki. Bellek kurumlarının, o başta işaret ettiğim her birinin tek tek çevrim içi kataloglarına girip aramak zor bir şey. Bütün bunlar araştırmacı için, bizim erişimi için çalıştığımız tüm araştırmacılar için büyük zaman ve emek kaybı ve tabii ki meslektaşlar için de zaman ve emek kaybı.

Peki ne yapacağız? Biliyorsunuz kitaplar için bunu biz Türkiye bağlamında yapmaya çalışıyoruz, TO-KAT'la. Uluslararası ölçekte, OCLC'nin çalışmaları var. Tabii ki biz bu toplu katalogları başka sebeplerle de kullanıyoruz, bilgiye erişirken, ILL hizmetleri için de bunu kullanıyoruz, kitap nerede, nereden getirtsek ya da nereden bulsak vs. diye. Bunların her birinde, sadece Türkiye değil, bütün dünya için tartışılabilir bir sürü hata, eksik var ama bunlar tamamen kötü, yapmasınlar anlamında değil muhakkak. Her çalışma değerli. Zaman kaybetmeden daha hızlı ilerleyebilmek için ne yapacağız? Biz ortak zihniyetlerle, ortak görüşlerle bir araya gelebilecek miyiz? Yoksa, yok hâlâ o benim, o senin, ben onu vermem, sen bunu vermezsin gibi... bunların derdine mi düşeceğiz?

Yine Türkiye'deki ortak ulusal platformlardan Biblio Pera'yı biliyorsunuzdur, bazı soru işaretleri var orada da ama zamanı için öncü ve önemini kaybetmeyen bir çalışma. Tabii biraz önce söylediğim şeylerin hepsi sadece toplu katalogla çözülebilir mi? Olabilir ama zor. Dünya da bunun peşinden koşuyor. Bir sürü tartışmayı, olayları, telif hakları mahkemelerini hatıra getirse de Google Books projesi var biliyorsunuz. HathiTrust gibi platformlar var. Buradan ulaştığınız bir malzemenin, fiziki olarak nerede olduğu, hangi kütüphane veya arşivin demirbaşına kayıtlı olduğu, kullanıcıyı belki de çok ilgilendirmiyor. Kurum kendi görünürlüğünü, illa benim web sayfama tıklasın ve erişsin demeyi bırakıp, ortak bir platformda kendi malzemesini sunmak için çalışmış, çabalamış. Erişim kısıtlamaları da var, sınırlı görünümde ama %40 kadarı açık erişim yoluyla kullanıcılara sunulmuş, bu önemli bir çaba ve çalışma.

Özel arşivler için bir toplu katalog çalışması planlandığında, karşılaşılan bir sorun da özel arşivlerin adları. Diyelim ki web ortamında bir özel arşiv var. İster kurumsal bir yapıda isterse özel bir çaba olsun. Bu arşivin isminde ne arşiv kelimesi ne de alternatif olabilecek terimler geçiyor. Tabii insanlar mecbur değil, öyle bir mecburiyetiniz yok ama bu noktada alternatifler var. Belki alt başlıklar, ikinci isimler, tanımlamalar vs. Kurumların,

kişilerin, bulunabilmek için araştırmacılara, arşivcilere imkân tanımları gerektiğini düşünüyorum. <https://ozelarsiv.com> adresinden erişilebilmiş ve kurumsallaşmış özel arşivlerin listesine ulaşmanız mümkün. Bu, pilot bir çalışma, geliştiriliyor ve güncel tutulmaya çalışılıyor. Burada özel arşivlerin tanımlanması için rehberleri de görebilir, tanımlama şablonu ve örnekleri de inceleyebilirsiniz.

Bu çalışmanın üniversitede üretilen bilginin toplumsallaşması için de iyi bir örnek olduğunu düşündüğümü söyleyerek sözlerimi bitiriyorum. Teşekkür ederim.

Birsen Talay Keşoğlu: Bir şey soracaktım; şöyle ifade ettiniz, zaman zaman kataloglamalarda nasıl ifade edileceği bilinmeyen ifadelerin zaman zaman da değiştiğini söylediniz. Zaten değişmesi de gerekiyor çünkü hayat değişiyor, tarih değişiyor, her şey değişiyor, bunun da bir gün çok önemli olacağını düşünüyorum. Sadece bu konuda bile bir araştırma yapılabilir hakikaten de. Mesela Kadın Eserleri Kütüphanesi olarak ya da kadınlara yönelik bir kataloglama yapıldığında, eskiden kadınlara yönelik taciz, sadece sarkıntılık adı altında toplanmış, şimdi biz ona taciz diyoruz. Biraz önce sizin gösterdiğiniz web sayfasında gördüm, kadın arşivlerinden yansıyanlar sergisi vardı, hâlâ da devam ediyor Depo Sanat'ta. Oradaki arşivlerimizde bulunanlarda, mesela cinsel azınlık denmiş o dönemde, öyle ifade edilmiş, şimdi değişiyor. Tabii ki değişmesi gerekiyor ama bunlar bile çalışmaya değer şeyler olabilir, değil mi günün birinde? Arşivcilik alanında böyle bir çalışma yapılıyor mu?

İkinci bir sorum daha var, soru da değil de şöyle bir şey, bu hesaplanabilir sosyal bilimler, biraz önce siz dijital Digital Humanities üzerine konuştunuz. Hakikaten de bu hesaplanabilir sosyal bilimler Türkiye'de daha yeni. Yurt dışında bu konuyla ilgili yüksek lisans çok fazla, benim de çok ilgimi çekiyor, hele bir tarihçi olarak. Geçen haftalarda Sabancı Üniversitesi'nden Selim Balcısoy Hoca böyle bir sunum yapmıştı. Pazar günü de Koç Üniversitesi'nden Erdem Kabadayı yapacak. Hakikaten o zaman alanınıza ilişkin yeni yapay zekâ, makine öğrenmesi meselelerini herhalde iyice programa yerleştirmek mi gerekiyor? Böyle bir yöntemle, yapay zekâ ve makine öğrenmesiyle birlikte ne bileyim bir sene içerisinde inanılmaz sayıda sonuç ve araştırma çıkarılabilecek halde. Siz de bunları yapıyor musunuz, bu tip yeni gelişmeleri katıyor musunuz?

Teşekkür ederim Tûbacığım. Bu arada çok güzeldi sunumunuz, ayrıca teşekkür ederim.

Tûba Çavdar Karatepe: Rica ederim, sağ olun. Birinci soru için ben bu tanımlamalar ya da anahtar kelimeler değişebilir derken şunu söylemeyi unuttuğumu fark ettim, sorunuz, bana bunu düzeltme imkânı verdi, teşekkür ederim. Bunları kaldırmamak gerekir, değişimi biz buradan da takip edebiliriz. Alanım değil ama haddimi aşmadan aklıma geleni söylemek isterim. Tahayyül ettiğim şey şu: İçerik analizi dediğimiz şeyi biz metinde yapıyoruz; biraz sosyal psikoloji, biraz sosyolojinin alanına giriyor bu. Ama disiplinler arası çalışmalar açısından anahtar kelimeler, konu başlıkları... bu bağlamda da bence değerlendirilebilir. Diğer bulgularla da iyice desteklenmesiyle, tanımlamalarda nasıl bir değişim olduğu ortaya konabilir. Bu değişimin bir ilerleme mi yoksa bir kötüye gidiş mi olduğuna dair yorumlar, artık araştırmacıya kalır. Burada söylemekte bir beis görmüyorum, Kenan Evren Lisesi varken artık o tabela kalkıyor, yok öyle bir isim, kalmıyor. Bunun gibi kavramlar veya farklı açılardan çalışılabilir. Ben çok da severim bu tür çalışmaları. Kitap resimlemelerinde yapılıyor mesela. Erken Cumhuriyet dönemi kitap kapak veya iç resimlerinde, oradaki genç kız ve genç adam tasvirleri, çizimleri, özlenen genç Cumhuriyet Türkiye'sini sembolize eder. Biraz cinsiyetten arınmıştır, çok feminen değildir o kadın, ama böyle dimdiktir, güçlüdür. Bunları okuyabilmek buradan mümkünse, buradan da mümkün bence. İkinci soru neydi?

Birsen Talay Keşoğlu: Hesaplanabilir sosyal bilimlerle ilgili, disiplinler arası bir çalışma herhalde bu, ama siz programınıza, müfredatınıza bunları ne kadar katabiliyorsunuz? Bilgisayar mühendisleriyle de belki bir ortak çalışma gerekir ya da alanınızda bu konuda uzman insan yetiştirebiliyor musunuz, bunu merak ettim?

Tûba Çavdar Karatepe: Bilgisayar mühendislerinin desteği olmadan olmuyor, dediğim gibi sadece veriyi excel'e işleyip, grafikler yapmak değil tabii. Yapay zekâ ve diğer programların kullanılması önemli. Kendi bölümümü söyleyeyim, biz biraz yavaş gidiyoruz bu noktada. Mesela, devam eden bir doktora tezimiz var, yapan öğretim elemanımız zaten bilgisayar mühendisi. Şimdi heyecanlandım, bir doktora öğrencimiz var, İngiltere'de bir üniversiteden kabul aldı. Digital Humanities başlığı altında bu doktorayı yapabileceğini ümit ediyorum. Derslerimizin içeriklerinde bu

disiplin var. Yakın zamana kadar mühendisliklerden hocalar geliyordu bize bu dersler için. Şimdi yeni yetişenler var. Yeter mi, yetmez. Peki bu açığı nasıl kapatabiliyoruz, ortak projelerle kapatmaya çalışıyoruz. Bizim genç arkadaşlarımız, bilgisayar mühendisleri veya bu becerileri haiz birtakım araştırmacılarla ortak projeler yapıyorlar. Gene genç bir hocamız var, o da Digital Humanities alanında çok güzel çalışmalar yapıyor. Yaklaşık bir sene kadar oldu bölüme geleli. Hacettepe bu konuda daha iddialı gidiyor, farkındayız ama müfredatı birden, böyle külliyen değiştiremiyorsunuz. Şunu da söyleyeyim, müfredat konusunda da istihdam konusunda da çalışmalarımız devam ediyor.

Birsen Talay Keşoğlu: Peki, çok teşekkür ederim. Aslı'nın da sorusu vardı sanıyorum.

Aslı Davaz: Evet, çok kısa bir şey söyleyeceğim. Ben Tûba'ya teşekkür etmek istiyorum, bütün bu temel kavramları, tanımları, onların içeriklerini, süreçlerini, amaçlarını hatırlattı. Bütün bunlar gerçekten çok yararlı oldu, çok teşekkür ediyoruz. Ben bir şey sormak istiyorum, Varol'un yaptığı özel arşiv listesi gerçekten bir toplu katalog çalışması için çok ilginç bir çalışma. Bundan benim haberim yoktu. Dedektif gibi özel arşivlerin peşine düşmenizi anlattınız, çünkü özel arşiv olduklarını anlamak gerçekten zor dediniz. Bana bir-iki örnek verebilir misiniz, nasıl keşfettiniz, bir-iki tanesini örnek olarak anlatmanız mümkün mü?

Tûba Çavdar Karatepe: Mesleki toplantıları, literatürü ve yayınlanan yönetmelikleri izlemek çok faydalı oluyor. Bunun yanında edebiyat, tarih konulu kimi popüler dergilerde de kimi bilgilerle karşılaşabiliyorsunuz. Belediyelerin böyle bir "görevleri" var. Belediyelerin web sayfalarında bir kere bunları arıyoruz, sayfalarının bir yerine saklanmış olabilir mi diye. Mesela kalkınma ajansları, faaliyetlerini kendi sayfaları üzerinden daha çok duyuruyorlar. Facebook üzerinden bir gönderiden hareketle Bitlis Üniversitesi'nde bir hocanın bir proje şeklinde çok kıymetli evrakı emek harcayarak sunduğunu "keşfettik". Bazen de bir kitap okurken fark ettik. İşte bu mesela, *Hatırladıklarım ve Hatırlamadıklarım (Anı)* Olcay Akkent. Tilki Kitap diye bir yayınevi. Bu hanım yazmış anılarını, arşiv malzemesi de var, çok da güzel malzeme var. Bu arşiv şimdi İSAM Kütüphanesi'ne bağışlanmış, bunu tamamen tesadüf bulduk. Rauf Tunçay kitabını biliyorsunuz, *Rauf Tunçay – Bir Sanatçının Mirası* diye güzel bir yayınlı, Lok-

man Coşkun ve Suat Selim Ramazanoğlu'nun hazırladığı, onun arşivini anlatan harikulade bir kitap. Bunları yakalamakta bazen okumalar, bazen sohbetler yol gösterdi. Ama en çok internet taraması, gazete taraması ve kurumların stratejik planları, raporları işe yaradı.

Esra Konan: Hocam birkaç tane de chat'te soru vardı, onlara bakalım isterseniz.

Tûba Çavdar Karatepe: Amatör arşivcilik mevzusu, Salt'ın düzenlediği yıllar önceki eğitim programının çıktısı olarak Salt'ın sayfasında var PDF şeklinde, çok güzel bilgileri içeren bir kitapçık.

Özel arşiviyle ilgili düzenleme yapmak isteyenlerin soruları var. Onlara daha önce bahsettiğim web sayfasına bakmalarını, aradıkları cevapları bulamazlarsa, orada bulunan iletişim kanallarından Varol Saydam'a ulaşabileceklerini söyleyebilirim. Bir de tabii bu durumda, sizin özel arşivinizden de haberdar oluyoruz, çok keyifli ve öğretici oluyor.

Esra Konan: Katılım ve katkılarınız için herkese çok teşekkür ediyoruz. Başka bir soruları yoksa, yok sanıyorum, yarın da saat 13.00'te Koç Üniversitesi'nden Doç. Dr. Mustafa Erdem Kabadayı "Arşiv Belgeleri İçin Bilgisayar Görüşü ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları" başlıklı konuşmasıyla aramızda olacak. Tekrardan teşekkürler. Görüşmek üzere.

Tûba Çavdar Karatepe: Ben de çok teşekkür ederim. Esra Hanım, size ayrıca teşekkür ederim. Hoşça kalın.

ARŞİV BELGELERİ İÇİN BİLGİSAYAR GÖRÜŞÜ VE MAKİNE ÖĞRENMESİ UYGULAMALARI

M. Erdem Kabadayı
20 Mart 2022 Pazar

Birsen Talay Keşoğlu: Merhaba, hoş geldiniz. Erdem Hocam siz de hoş geldiniz. Bugün moderatörlüğünüzü bizim üniversitemizden Handan Noyan Hoca yapacak. Onu kısaca tanıtmak istiyorum. 2008 yılında İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nden mezun oldu, yüksek lisans ve doktora derecelerini yine İstanbul Üniversitesi’nden Aziz Sancar Deney-sel Tıp Araştırma Enstitüsü Sinir Bilimi yüksek lisans ve İleri Nörolojik Bilimler doktora programlarından aldı. İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Ana Bilim Dalı Psikotik Bozukluklar Araştırma Programı’nda yürütülen ulusal ve uluslararası projelerde araştırma asistanı olarak yer aldı. Şu anda Beykoz Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Psikoloji Bölümü’nde öğ-retim üyesidir. Çalışma alanları bilişsel sinirbilim, klinik nöropsikoloji, nöropsikiyatri, insan bilişsel fonksiyonları ve işlevsel beyin görüntüleme yöntemleri, şizofreni olarak sıralanabilir. Bu tanıtımdan sonra sözü Handan Hocama bırakıyorum. Buyurun Handan Hoca.

Handan Noyan: Merhabalar herkese, Birsen Hocam tanıtım için çok teşekkürler, Erdem Hocam hoş geldiniz. Ben kısaca Sayın Doç. Dr. Mustafa Erdem Kabadayı’yı ve dersin kapsamını tanıttıktan sonra kendisine sözü vereceğim. Bugün konuşmada Erdem Kabadayı, “Arşiv Belgeleri İçin Bilgisayar Görüşü ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları” başlıklı konuşma-sıyla bizlerle olacak. Bir saatlik konuşmadan sonra 15 dakika ara vereceğiz, ardından tekrar konuşma devam edecek ve soru-cevapla sonlandıracağız.

Ben kendisinin konuşmasından kısaca bahsetmek isterim. Kabadayı konuşmasında günümüzde bilgisayarla el yazısı metin okuma uygulamalarının artık çok yetkin ve deneysel seviyelere ulaştığından bahsedecek. Bu bağlamda 2016’dan beri Avrupa Araştırma Konseyi desteğiyle Koç

Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yürüttükleri 1850-2000 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Türkiye'sine sanayileşme ve kentleşme, karşılaştırmalı bir bakış, UrbanOccupationsOETR isimli araştırma projesi kapsamında 19. yüzyıl Osmanlı nüfus defterleri gibi makine öğrenmesi temelli bilgisayar görüş yöntemleriyle okumaya ve değerlendirmeye çalıştıkları projelerinden bahsedecek. Yine bu kapsamda projede doktora sonrası araştırmacı olarak çalışan Dr. Yekta Said Can ile ortaklaşa geliştirdikleri yöntemlerin sonuçlarını sizlerle paylaşacak.

Kısaca kendisinin biyografisinden bahsetmek isterim. Erdem Kabadayı ODTÜ'de İktisat lisans, Viyana Üniversitesi'nde İktisat yüksek lisans öğrenimini gördükten sonra Münih Üniversitesi'nde Osmanlı sanayileşme pratikleri üzerine doktora çalışmasını yapmıştır. Doçentliğini İktisat ve İktisadi Düşünce Tarihi alanında yapmıştır ve geç dönem Osmanlı İmparatorluğu üzerine iktisadi ve sosyal tarih, emek ve finans tarihi alanlarında çalışmıştır. Sanayileşme ve mesleki dönüşümü tarihsel perspektifle ele alan araştırma projeleri yürütmüştür. 2016'dan beri yürütücüsü olduğu UrbanOccupationsOETR projesi kapsamında "Sayısal Beşerî Bilimler Yöntemleri ile Güneydoğu Avrupa ve Türkiye Tarihi" üzerine çalışmalarına devam etmektedir.

Şimdi kendisine sözü bırakmak isterim, tekrar teşekkürler diyerek. Buyurun Erdem Hocam.

M. Erdem Kabadayı: Katılmaktan çok memnun olduğum sertifika programı nedeniyle Aslı Davaz'a, Birsen Talay Keşoğlu'na teşekkür ederim. Tabii ki Handan Hocam teşekkürler moderasyon için.

İki saat boyunca sizin çok ilginizi çekmeyen veya detaylarda sizi kaybettığım bir konuşma yapmak istemem. Bu sebeple mümkün olduğu kadar enteraksiyon ve etkileşim içinde ilerlemeyi tercih ederim. Biraz daha teknikleşecektir çünkü konular. Bu sebeple sizden, dinleyicilerimizden ricam, sorularla gelmeleri. Etkileşim içinde gidersek verimli ilerleyebileceğimizi düşünüyorum.

Bir powerpoint sunuşum var, onu bir yarım saat sonra örnek çalışma olarak bizim proje üzerinden anlatmaya çalışacağım. İkinci saatte daha spesifik örneklerle gitmeye çalışacağım, ama ondan evvel bir giriş yapmak istiyorum. Ben niye burada, bu programda bir sunuş yapıyorum? Biz nerelerden geliyoruz, hangi disiplinler bir araya geliyor? 2022 yılındayız,

niye özellikle makine öğrenmesi, ki bu konuda bir seans da vardı sertifika programında, izleyiciler zaten bilgilenmiş olmalılar. Çok spesifik olarak makine öğrenmesi ve bilgisayar bilimlerindeki gelişmelere girmeden önce, ki biraz girmemiz gerekiyor, disiplinler arası yaklaşımda nerede duruyor, niçin kütüphanecilikte yeni arayışlarda böyle bir sunuş yapıyor, konularına dair biraz kendi görüşümü belirtmek, çıkış noktamı açıklamak isterim. Tarihçiyim, ama iktisat öğrenimli bir tarihçiyim. Birinci mesleğim aslında tarih, biraz daha sosyal bilim olarak tarih yapmaya çalışıyorum, belge odaklı çalıştığımı düşünüyorum ama belge odaklı çalışmak demek belgeye bağlı kalmak anlamına gelmiyor. Bir de Osmanlı ve Türkiye tarihi üzerinde çalışıyorsanız da elimizde çok fazla sayıda belge içeren ama kataloglanması... Yani arşivcilik üzerine ilerliyorum şu anda, kütüphanecilik ve arşivciliği birleştirdim, böyle bir devam edeyim, Osmanlı üzerindeki durumu tespit etmek istiyorum, ilk olarak oradan başlamak istiyorum.

Şimdi elimizde ilginç bir arşiv var. Avrupa arşivlerine dair biraz tecrübem var, biraz da Hindistan'da bir arşivde bir ay kadar çalışma imkânı olmuştu. Benim karşılaştırmalarım, Almanya, Fransa, İngiltere ve Osmanlı arşivlerinde kendi şahsi tecrübemden geliyor. Arşivcilik okumuş biri değilim ama biraz arşiv gezmiş bir tarihçiyim. Osmanlı devlet arşivlerinin, onun ismi değişti şu anda, Başbakanlık değil artık, biliyorsunuz. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nin Osmanlı bölümünün ayrılmasında olmamız gereken avantajları ve dezavantajları var. Temel avantaj çok sayıda belgeye sahibiz. Bu görece olarak düşündüğümüzde dünyanın önde gelen arşivlerinden bir tanesi, şaşırtıcı da değil. 15. yüzyıldan itibaren belge tutmaya başlayan, kesintiye uğramayan, 700 yıla yakın sürede hanedanı bile değişmeyen, sonunda arşivcilik pratiklerinin geliştiği, büyüdüğü bir imparatorluk var. 1919'a kadar bu imparatorluk bürokratik işlemlerinin yanı sıra, kançılaryasının genelinde uluslararası temaslara girmesinden rapor yazma pratiklerine, vergi alımına, askere alma, nüfusa kaydetme gibi pratikleri olan, 19. yüzyılda derinleşen ama hiçbir zaman kesintiye uğramayan ve büyük fire vermeyen bir devlet. Belki haberdarsınızdır, erken Cumhuriyet'te çok basiretsiz bir karar sonucunda ikinci el kâğıt olarak arşivin önemli bir miktarı vagonlarla Avrupa'ya satılıyor. Bu konuda birkaç kitap yazıldı ama ya İsveç'e ya İsviçre'ye ikinci el kâğıt satma yanlısına düşülüyor. Sirkeci'den vagonlara kâğıtlar kamyonlara

kürekle atılarak dolduruluyor. Sonra da bu tren İsviçre veya İsveç'e giderken bürokratik bir müdahaleyle Sofya civarında durduruluyor ve o trenin büyük bir bölümü de şu anda Sofya'da Osmanlı arşivi olarak duruyor. O saçma ve talihsiz olayı saymazsak, büyük bir yangın, bir arşiv imhası gibi bir hata yok, sonuçta devasa bir arşiv var, fakat 90'lı yıllara kadar bu arşiv Cumhuriyet modernleşmesinde çok el emeği göz nuru olarak tutulmuş bir arşiv olmadığı için kataloglama aktivitesi çok düşük. Şimdi buraya gelmeye çalışıyorum yavaş yavaş. Biz bu işi niye yapıyoruz, el yazısı okuma, makine gibi şeylerin direkt bağlantısına arşiv tarafından baktığınızda Osmanlı arşivindeki analitik katalog kısıtlı. Bu yapıyı biraz bilmek gerekiyor. Turgut Özal dönemine kadar aslında bayağı da ihmal edildiği iddia edilen bir arşiv. Turgut Özal döneminde çok sayıda insan arşive giriyor, kataloglaması aktif bir şekilde başlıyor. Bu sebeple de biz 1990'a doğru sonuçlarını görmeye başlıyoruz bunun ve Osmanlı Devleti'nde çok hızlı bir arşiv kataloglama aktivitesine geçiliyor, fakat bu kataloglama aktivitesi hızlı yapıldığı için bazı tasniflerde içerik bilgisi verilmiyor. Özellikle 19. yüzyılın son döneminde daha da büyüyen Osmanlı Devleti'nin yazım pratikleri sonucunda ürettikleri devasa belge koleksiyonları eski usul, analitik kataloglanmamış durumda. Bu pratik sonra biraz daha hızlanıyor, özellikle 2000'li yıllardan sonra arşivdeki kataloglama daha hızlanıyor ama ne yazık ki kataloglama verimi daha düşüyor. Osmanlı arşivinde iki türlü belge var, iki tür belgeden bahsediyoruz. Bir tanesi varak, tekil evraklardan bahsediyoruz, bunlar varak, tekil; çoğul evrak, bunlar sayfa sayfa diyebileceğimiz, birkaç sayfadan oluşan dokümanlar. Bir de defterler var. Defterleri takip etmek daha kolay, çünkü defterleri üreten bürokratik birimler üzerinden, biz o defterlerin içeriğinde ne olduğunu bilebiliyoruz. Tapu tahrir defterinin içinden tapu tahrir belgeleri çıkıyor, temettuat defterinden gelir kaynakları, nüfus defterlerinden de genel olarak nüfus kayıtları. Temettuat ve nüfus defterleri bugünkü dersimizin ikinci kısmında biraz daha üzerine eğileceğimiz şeyler.

Defterleri kataloglarken detaylı bir içerik bilgisine çok ihtiyacımız olmamasının sebebi, biz zaten defterin içeriğini tahmin edebiliyoruz. Lokasyon ve yer bilgisi varsa, mesela 1845 Bursa şehri temettuat defteri olduğunu biliyorsak, bu bizim için yeterli çünkü temettuat defterinin içinde ne olduğu açılmadan evvel biz bilebiliriz tarihçi olarak. Bunun örnekleri var,

üzerinde literatür var vs. ama ikinci kısım olan ve sayıları gerçekten yüz binleri aşan, belki milyonu görebilecek olan evrak, varak dediğimiz bireysel belgelerin ne olduğuna dair bir arşivcinin, arşivcilik ve kütüphanecilik bilgisine sahip, daha çok da arşivcilik bilgisine sahip birinin analitik bir kataloglamasına ihtiyacımız var. Bu yapılmıyor Türkiye’de, uzun süredir yapılmıyor. Bu sebeple de biraz evvel bahsettiğim gibi belgeleri, defterleri kenara koyun. Evrak usulü tutulan kayıtlarımızda ne yazık ki güzel mavi kutularımız var, şu anda biraz eleştirel gidiyorum ama yarı espri, yarı gerçek, şu anda arşive gittiğinizde özellikle Yıldız Sarayı, Yıldız arşivi ki o da çok büyük bir arşivdir; bazı kopuklukları var, çünkü Abdülhamit’in şahsi tercihleri var, yoksa Yıldız arşivi olmazdı. Kendisi Yıldız Sarayı’nda yeni bir bürokrasi yaratıyor, çok sayıda belge üretilen bir dönem. Ama o belgede de birimlerin ürettiği evrakın altını göremiyorsunuz. Yıldız perakende arşivi diye bir arşiv var, perakende de belli bir konuya bağlı olmayan, değişik, toptan-perakende ayrımı arşivde de var, bunlar binlerce mavi kutunun içerisinde duruyorlar. Bu mavi kutunun içerisinde de ne olduğunu bilmemiz mümkün değil, üzerinde bir etiket oluyor, Yıldız askerî perakende, onun üzerinde bir dönem yazıyor. Rumî gidiyoruz o dönemde, Rumî yıl olarak, yılın birinci gününden yılın sonuncu gününe kadar paketlenmiş bir kutu. O kutunun içinde ne olduğunu ancak arşive gidip kutuyu açıp sayfa sayfa giderek görmek mümkündü eskiden, şimdi online oldu, böyle bir çıkış açıldı. Osmanlı arşivinin bence temel problemi bilgi içeriğinin kalitesi. Aynı zamanda ki daha belirleyici olmak üzere nicel olarak toplam belge sayısında kolay çalışılacak bir arşiv değil, çünkü ne yazık ki bu kompleksiteyi organize bir şekilde çalışacağınız kataloglama aktivitesi gelişmiş değil. Çok çok iyi bir arşiv, çalışma saatleri, gidip belge alma, gitmeden belge alma, bunlar inanılmaz şeyler. Uluslararası karşılaştırmalarda bizde olan bu uygulama başka arşivlerde pek yok, arşive gidip kaydınızı oluşturup bir kredi kartı aldıysanız, binlerce belgeyi dünyanın herhangi bir yerinden edinebiliyorsunuz, bu inanılmaz bir imkân. Fiyatlar da öyle normal oranlarda, ne yüksek ne alçak. Hatta biraz alçak seviyede bir fiyatlandırma var ama edinebileceğiniz bilgiye nasıl erişeceğiniz konusunda büyük bir problem yaşanıyor. Bu problemi çözmek eskiden tarihçilere düşüyordu. Bu yanlış bir iş bölümü bence. Arşivci ve tarihçilerin de erişebilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu dönemi geçtiğimizi hissediyorum 2022 yılın-

da. Ben 2000'lerin başında arşivde uzun süre çalıştım, kesintisiz iki yıl bir mesaim var. Orada üstatları tanıma fırsatım oldu. Ben iki yıl gittim geldim ama orada 20 yılını geçiren insanlar vardır, rahmetli Mehmet Genç ve Halil Sahillioğlu gibi. Böyle bir tarihçiliği artık sosyal bilimlerin gelişme hızı kurtarmıyor. Mehmet Genç'in biyografisini bilmeyenler varsa tavsiye ederim, kendisinin *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* isimli bir kitabı var. Benim tahminim, şu anda 2022 yılında sosyal ve beşerî bilimler altında aktif olan tarih alanında araştırma malzemesi olan arşivin, Osmanlı üzerinde konuşursak bir açmaz yaşadığımızı düşünüyorum, çünkü yükseköğrenimin içerisinde, gerek burs gerek mastır süresi gerek doktoranın süresinde bir dönüşüm yaşanıyor. Ben toplam 18 yıl lisans, yüksek lisans ve doktora yaptım. 1990'da başladı, 2008'de bitti benim tecrübem. Beş sene sürdü Viyana'da iktisat mastırı, onun üzerine sekiz sene Münih'te doktora. Bu imkânımız artık gittikçe kısıtlanırken, böyle uzun sürelerde okunamadığı için tarih gibi bir disiplinde böyle 8 yıllık doktora, ben zannetmiyorum, bugün başlasanız 2030'da bitirilebilir hale gelsin. Bu sebeplerle Osmanlı arşivinde böyle bir problemimiz var. Osmanlı arşivindeki problemimiz bir insanın gidip herhangi bir konuda doktora tezi yazmak için iki üç sene belge toplaması gerekiyor, iki sene, değerlendirmesiyle beraber üç sene diyelim. Böyle bir zaman artık insanların elinde olmadığı için, benim şahsi görüşüm bir kalite düşmesi yaşanıyor. Çünkü çerçeve değişiyor, fakat o sürede bu kadar belgeye ulaşamıyorsunuz. Şimdi bunun değişmesi gerektiğini düşünüyoruz, bunun nasıl değişebileceğine dair de bugünkü sunuşu yapmaya çalışıyoruz. Bu bir Osmanlı arşivi parantezi, biraz sonra Türkiye Cumhuriyeti arşivlerine geçeceğiz ama Osmanlı parantezini kapatmadan evvel altını çizmemiz gereken bir nokta daha var. Osmanlı arşivinin çok büyük ve ezici çoğunluğu Osmanlıca belgelerden oluşuyor. Osmanlıcasız bir arşiv düşünemezsiniz. Mesela hariciye belgeleri de zaten tercüme ediliyor. Osmanlı bürokratları, diplomatları, yurt dışıyla Fransızca yazıştıktan sonra o belgeyi Osmanlıcaya çeviriyorlar, onda da Osmanlıcası bulunuyor. Osmanlıcasız ilerlemeniz mümkün değil. Belgeyi anlama seviyesinde Osmanlıca bilmek ile belgenin içeriğinde ne olduğunu anlamak farklı seviyelerde dil isteyen şeyler. Buralara bakıldığında da şu anda Osmanlı arşivinde genel çalışma pratiklerini değiştirebilecek makine öğrenme tekniklerinin geliştiğini düşünüyorum. Buraya geleceğiz.

Bir de Türkiye Cumhuriyeti parantezini açalım. Türkiye Cumhuriyeti parantezi biraz daha problemlice, ilginç ama gerçek. 20. yüzyıl belgelerini okumak daha kolay değil. Aşına olanlar vardır, çalışmış olanlar vardır. 20. yüzyılın beklenmeyen problemleri var; kataloglama aynı şekilde, envanterine baktığınız zaman analitik katalog göremezsiniz Cumhuriyet arşivinde.

Çok güzel bir soru geldi, Özlem Aydın'ın bir sorusu var. Buradan ilerlemek gerçekten iyi olacak, çok teşekkürler.

Bu parantez açayım, soru bence önemli. Bir tarihçi olarak karşılaştığınız devlet pratiklerinin çok değişmeyen şeyi şu: İki tane kontrol mekanizmanız var, belge açma konusunda her ülkenin problemli konuları var. Osmanlı'da Ermeni sorunu diyebilirsiniz ama sadece bu değil, Ermeni sorunu değil tek başına, Kürt sorunu, etnisite, vergi, Ezidiler... Problemli derken bizim için problemli değil de o devlet erki için problemli konular olduğunu düşünelim. Sizin bu konudaki belgeleri bütün dünyayla paylaşmamada iki tane yönteminiz var. Bir tanesi kataloğa almamak, o zaman zaten bir araştırmacının erişmesi sona eriyor, arşive giden bir araştırmacı katalogda bir belgeyi görmediği zaman zaten o artık var olmayan bir belgeye dönüşüyor ve ulaşamıyorsunuz, yok oluyor, böylece problem kapanmış oluyor. Bu sanırım sizin bahsettiğiniz, tam anlamıyla açılmadığını söyledim. Bazı arşivlerin açılmaması çok da normaldir. Osmanlı İmparatorluğu'nun veya devamında Türkiye'nin beceriksizliği, paylaşma kısıtı falan değil. Bu her devletin yaptığı bir şey. Birinci pratik bu, kataloglamama veya katalog dışında tutma. İkinci pratik de kataloğa alıp herkese açmama, bunların ikisi de genelde çok kullanılan pratikler açıkçası. Bu sadece Osmanlı'dan Türkiye'ye geçişte yaşanan veya Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tercihleriyle aldığı bir tavır değil. Sonuçta sorumluluk kimde, sorumluluk kararlı bir şekilde bunu uygulayan devlet mekanizmasının içerisinde ama bunu tekrar tekrar söylemek istemiyorum, bunu herkes, her devlet yapmakta. Bunu aşmanın yolları var, başka arşivlere gitmeye çalışıyorsunuz vs. ama Türkiye'de bazı arşivler problemlidir, ATASE'ye girmeniz zordur çünkü girerseniz belgeyi nasıl kullanacağınız çok net değildir, ama artık günümüzdeki belge paylaşımları öyle bir hale geldi ki, Birsen Hanım da bu konuda bir şey söylüyor, kesinlikle doğru. Katalogun dışına çıkartmak konusu dediğim gibi, sorumluluk demeyelim de bir pratik olarak düşüne-

lim. Bunun ötesinde de bazen belgelerin tesadüfen bulunma olayı çıkıyor, burada belge paylaşımında sorumluluk kataloglamaya geliyor. Özlem Aydın ile Birsan Talay'ın sorusunu birleştirdiğimiz zaman, istediğiniz belgeyi çok arayıp bulamayabiliyorsunuz veya birden hiç ummadığınız bir yerden bir belge çıkabiliyor ki bu dinleyici kitlesinin içerisinde Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi'nin arşivlerini kullananlar olduğunu biliyorum. Ben devlet arşivinden konuşuyorum, Osmanlı arşivinden, ama doğal olarak birçok arşivde bunu söylemek mümkün. Sonuçta kataloğa neyi koyduğunuz ve kataloğu nasıl yaptığınız kullanıcıların bilgiye erişiminin temel belirleyicileri, bu kadar basit.

Bu katalogların Osmanlı-Türkiye kısmından bir örnek vermek istiyorum, Osmanlı kapalı bir arşiv diyoruz ama çok da kapalı bir arşiv değil. Kapalı kısmı şu, mesela yeni belge girişi normalde yok diye biliyoruz. Niye, çünkü 1919'da Birinci Dünya Savaşı bittiği zaman, Osmanlı devlet mekanizması, bilgi ve belge üretmiyor. Arada bir dönem var, orası da biraz karışık bir dönem zaten, ama İttihat ve Terakki zaten problemlili. Ankara'da Yenimahalle'de bir arşivimiz var, Türkiye Cumhuriyeti bürokrasisi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak bürokrasisinin ürettiği belgeler orada, o vakte kadar olanlar da Osmanlı'da diye düşünüyoruz. Türkiye Cumhuriyeti arşivi tabii ki açık bir arşiv. Bugün ben herhangi bir yerden nüfus ilmuhaberi bile alsam onun bir kısmı, bürokrasi çalıştıkça arşive belge üretiyor. Osmanlı'da böyle pratik devam etmiyor diyoruz, buna da kapalı arşiv deniyor. Avrupa ile karşılaştırdığımız kapalı arşivler gibi değil, mesela Venedik arşivi kapalı, çünkü Venedik'in belli bir dönemi var, o dönemi alıyorsunuz. 200 yıldır Venedik arşivi kapalı ve Venedik arşivi 100 yıldır kataloglanmış durumda, o yüzden içerisine katalog yenileme, kataloğu geliştirme gibi lüks denilebilecek ama araştırmacının eline çok yardımcı olabilecek aktiviteleri görebiliyorsunuz. Osmanlı özeline geldiğimizde ise, daha Dışişleri belgesinin evrakı aktarılmadı, kadı sicilleri yeni taşındı. Tamam Osmanlı Devleti 100 yıldır yok, ama artık böyle farklı birimlerdeki birikmiş Osmanlı evrakı yavaş yavaş, mesela dediğim gibi kadı sicilleri Milli Kütüphane'deydi, onlar şu anda arşive geçiyorlar. Arşivde şu anda devasa bir kalkındırma aktivitesi var, hatta bugünkü siyasi ter-cihlerle de ilginç bir şekilde direkt örtüşüyor. Eskiden online arşive girdiğiniz zaman iki seçenek vardı, Cumhurbaşkanlığı arşivi, Osmanlı arşivi

websitesi düzenlemesinde ilk aşamalarda birleşti. İlginç, bir bakın web sitesine, eskiden ayırdığımız şeyi artık sürekliliği politik olarak da biraz vurgulandırılmış halde görebiliyorsunuz Osmanlı arşivinin yapılandırılmasında. 22 civarında devlet var Osmanlı coğrafyasında doğan, onlardan da en önemli, başat, devam edeni elbette Türkiye Cumhuriyeti. Ama bu kadar net süreklilik iddiası yoktu arşiv organizasyonunda; şu anda var. Bu sebeple Osmanlı arşivi özeline girdiğimiz zaman da Osmanlı arşivi kapalı ama devamlı belge gelmeye devam ediyor, hem de kurumsal. Biraz evvel bahsettiğim Dışişleri, İSAM var ama daha önemli olanı Millî Kütüphane'deki Osmanlı kadı sicillerinin hepsi arşive geçti, devasa bir birikim. Bu devam ediyor ama bizim kataloglama aktivitemiz aynı hızla ilerlemiyor. O sorunsalı koyduktan sonra biz bunu nasıl okuruz'a geliyoruz. Yıllarını arşivde geçirecek tarihçilerin dışında, arşive erişimin kolaylaşması lazım. Arşiv demek devlet olmamalı. Bizde bir tane arşiv var, iyi bir arşiv, ama o bir devlet arşivi. Avrupa'da yerel arşivler yok veya kurum arşivleri dağınık değil, hepsi bir araya geliyor. Dışişleri Bakanlığı toplanıyor, bir araya geliyor, pratik tek adrese gidiyorsunuz, belgeyi görüp geliyorsunuz ama dediğim gibi dezavantajları çok belirleyici, kapanmıyor bir türlü, onun ötesinde bu arşive de sizin tarihçi dışında da erişim sağlamanız gerekiyor. Ayrıca belgelerin neredeyse tamamının Osmanlıca olması önemli.

Şimdi Türkiye Cumhuriyeti arşivine geldiğinizde, aynı katalog problemi var, bir de Osmanlıca devam ediyor. Onu unutmamamız gerekiyor, çünkü Osmanlı arşivi Osmanlıca yazılır, Türkiye Cumhuriyeti arşivi Türkçedir diyemeyiz, çünkü devrim bile yapsanız anında dönüşmüyor insanların el yazısı. Onun bir dönemi alması gerekiyor, böylece 1920'ler, 1930'ların başında hâlâ elle tutulmuş raporlar var, elle yazdığınız zaman da bazı raporlar hâlâ Osmanlıcadır. Türkiye Cumhuriyeti arşivleri belgelerinin içerisinde Osmanlıca var, özellikle geçiş dönemi çalışacaksanız. Diğer türlü daktiloya geçilmiş, okunması daha kolay diye düşünebileceğiniz yerde de devasa bir kâğıt kalitesi problemi var, onu söylemem gerekiyor. Türkiye'de gerek Osmanlı arşivini gerek Türkiye Cumhuriyeti arşivlerini bilgisayarla okuma açısından tek problem, yazı tipi değil, o yazının yazıldığı araç olan kâğıt da önemli ve 20. yüzyıl kâğıt kalitesi çok kötü. Elinizde 19. yüzyılda Osmanlı'da kullanılan kâğıt varsa, biraz sonra onların fotoğraflarını göstereceğim, iyiyiz, mürekkep sağlam, kâğıt sağlam, çok kaliteli

kâğıt. Ama 20. yüzyıl fabrikasyon üretilmiş kâğıtlar, şu anda elimde Koç Üniversitesi'nin bir defteri var, çevrecilik de gayet iyi, saman kâğıt, bu kâğıdın üzerine yazdığınız bir şeyi siz beş sene sonra okuyamazsınız, eğer düzgün korumazsanız kâğıt yok olacaktır. 20. yüzyılda özellikle 1930'lardan, 1940'lardan belgelerde de ciddi bir kâğıt kalitesi problemi var otomatik okuma yönünden. Şimdi bu parantezleri kapatalım.

Biz bu belgelere ulaşmaya çalışıyoruz, arşiv durumumuz bu, bilgisayarla bu malzemeyi okuyabileceğimizi düşünüyoruz, burayı kapattık. Şimdi kütüphane olayını açalım, yine biraz devlet odaklı gideceğim, ama özel kütüphaneler de var tabii ki, Koç Üniversitesi'nin eski eserler kataloğu da çaba harcıyor koleksiyonları toplamaya ama merkezî devletimiz, Fransa'dan merkezî bu konularda. Örneğin Süleymaniye Kütüphanesi, bilmiyorum aranızda deneme şansı olan, gidenler oldu mu, orada benzer bir şekilde çok büyük bir finansman var. Siyasi tercihler, şu andaki hükümetin, ki 20 yıllık hükümetimiz, tercihiyle sürekli bir finansmanıyla, eskiden para bulunmayan şeylerde ciddi bir finansman ve öncelikleme de var. Orada bir merkezîleşme var, artık elektronik ortamda siz yazma eserleri bir arada görebiliyorsunuz. Tarık Us Kütüphanesi, Beyazıt Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, bunlar bir araya gelebiliyorlar ki geldiler. O kütüphaneye koleksiyonlarına siz, Süleymaniye Kütüphanesi'nde erişebiliyorsunuz. Ki çok güzel bir okuma odası vardır, bir odada Kanuni'nin büstü var, bir odada Atatürk'ün büstü var, önümüzde ekranlar var. Artık pek yazmaları göremiyorsunuz çünkü onlar tarandılar, renkli tarandılar, en son kontrol ettiğimde sabah 9 – akşam 11'e kadar açıktı. Gittiğiniz zaman 100-150 lira bir ücretle de sayfalar dolusu, binlerce sayfayı alabiliyorsunuz, tek bir kâğıda dokunmuyorsunuz yıpranmaması için, zaten kâğıt ve malzeme çalışmıyorsanız problem de değil. İyi taranmış ekranlarda görebiliyorsunuz, kopyasını alabiliyorsunuz, her şey güzel. Burada da mesela o eseri çalışmak için artık oraya gitmek zorunda değilsiniz. Bu çok şeyi değiştirdi. Amerika'da, yurt dışında doktora yapan insanlar açısından gelip burada binlerce kitabı ve on binlerce sayfayı bir hard disk'e, dış belleğe koyup evinize gidip çalışabiliyorsunuz. Burada da aslında kelime okuyabilmek çok belirleyici olacak. Benim üstatlarımdan diyebileceğim Kadir Has Üniversitesi'nden Murat Güvenç ıslak computer diyor insan beynine. Severim o tarifi, buradan devam edelim. Belgeye erişim eskisi gibi değil. Eskiden

bir kütüphaneye gidiyordunuz, genelde kısıtlı çalışma saatleri vardı, önünüzdeki kâğıt sayfaları çeviriyordunuz, 3-5 yazmayla bir yüksek lisans, 10-15 yazmayla bir doktora tezinin malzemesini çıkartmanız mümkün oluyordu. Daha fazlasını kimse sizden beklemiyordu, çünkü öyle bir vakit yoktu. O soğukta Süleymaniye’de... kışın çok soğuktu, oturup çalışmak mümkün değildi ama şimdi burada bir patlama yaşanıyor toplam yazma sayısına ulaşabilmeniz, kopyasını alabilmeniz açısından. Fakat sizin bunları okumanız kolay değil. Yine neye dönüyoruz, yıllar boyu Osmanlı diplomatikası, paleografyası bilen birilerinin, yıllar geçirerek yapabileceği bir çalışmaya giriyoruz ama o kadar fazla yazmaya erişmeniz mümkün ki kütüphanelerde, bu bir problem yaratıyor. Burada bence makine öğrenmesiyle ilerlemenin artık imkânı var, bunu görmek gerekiyor.

Biraz da 19. yüzyıl tarihçiliğinden bir örnek verelim. Ben Fransızca okuyamıyorum, ama mesela 19. yüzyıl Osmanlı tarihi yapıyorsanız Fransızca bilmeniz gerekiyor, ben bir şekilde şimdiye kadar idare ettim, profesörlüğe de yaklaştım ama normalde sizin Fransızcasız ilerlemeniz çok kolay değil, çünkü periyodika dediğimiz Osmanlı’nın süreli yayınlarının bile bir bölümü Fransızca, resmîleri de olmak üzere. 19. yüzyılda bir matbu Osmanlıca literatür var Beyazıt Kütüphanesi’nde takip edebileceğiniz. Çünkü bir sıçrama yaşanıyor Osmanlı İmparatorluğu’nda; binlerce, yüz binlerce sayfalık bir matbu Osmanlıcamız var, bunun yanı sıra Fransızca yani Latin harfleriyle yazılmış bir süreli yayınlar sıçraması bulunuyor. Şimdi bunları okumak da kolay değil, eskiden Millet Kütüphanesi, tabii Atatürk Kütüphanesi de olabilir, Beyazıt Kütüphanesi de, bu 19. yüzyıl süreli yayınlarının sayfalarını çevirip okuma imkânınız bulunuyordu ama artık gerek yok gerçekten, ciddi bir dijitalizasyon yaşandı. Sonuç itibarıyla gerek arşivlerde gerek kütüphanede gerek Osmanlıca gerek Latin alfabesinde çok fazla sayıda sayfaya erişebiliyoruz, ama biz bunlara sayfa olarak erişebiliyoruz. Finansmanı yapılan dijitalizasyon aktivitesi, fotoğraf çekimi. Aşağılamak için söylemiyorum ama ne olduğunu bilmek için söyleyelim, sayısallaştırma diye çevirirsek dijitalizasyonu, o sayısallaşmıyor, görselleşiyor. Makinenin okuyabileceği bir dili kullanamıyoruz. İngilizce *machine readable* dediğimiz, bir bilgisayarın okuyacağı şeyler değil, çünkü bunlar imaj. Siz Osmanlı arşivinden CD’nizi aldığınızda veya online bir ekrandan bir şey okuyabilerseniz veya örnekleri saydım,

herhangi bir yere gittiğinizde size verilecek olan şey bilgisayar formatı üzerinden ilerlersek, ya JPEG veya onun alternatifi PNG vs. Sonuçta imaj ya da PDF bunlar ama *machine readable* değil. Eskiden olmayan, çarpasını söylemek istemiyorum, 100 katı olabilir, 1000 katı olabilir, eskiden ne yaptığınıza bağlı; bu miktardan daha fazla belgeye veya süreli yayına ulaşabiliyorsunuz ama ulaşımınız dijital. O dijitali siz yine eski usul kullanıyorsunuz. Malzeme değişti ama metot aynı olduğu zaman burada bir uyumsuzluk var; haksızlık da var. Bir doktora öğrencisi veya bir tarihçi, mesela benim gibi biri, bir konuda artık böyle literatür tarayıp ondan sonra arşiv ve belgeye girdiğinde eskisinin yüz katı belgeye ulaşabiliyor, ama süreniz aynı, aynı sürede emekli olacaksınız, aynı sürede yayın yapmanız lazım. Biz şu anda bence sosyal ve beşerî bilimlerde böyle bir açmaz yaşıyoruz. Özetle tarihçi tarafından bakıldığında çığ gibi büyüyen belgeye erişim artışı var, fakat bu belgelerin analizini yapabilecek yöntemler gelişmemiş durumda, tıkanığımız nokta burası. Bu sorunsalı bir şekilde çözmek gerekiyor.

Birsen Talay Keşoğlu: Şunu söylemek istiyorum, tam yeri gelmişken, hakikaten herhangi bir konuyu araştırmak için eskiden tarihçiler ömürlerini verirlermiş, gerçekten ömür vermek şeklinde. Artık bunun böyle gitmeyeceği, bu kadar bilgi akışıyla, veri akışıyla bunun böyle yapılamayacağı çok açık. O nedenle bu yeni geliştirilen yöntemler çok önemli, gerçekten çok önemli.

M. Erdem Kabadayı: Çok teşekkürler, tamamıyla katılıyorum. Bir de şöyle bir problemimiz var; şimdiye kadar yapılan ara çalışmaları göremiyoruz. Sayısal beşerî bilimlerde avantajlarımızdan biri de şu, sizin uzun süre yaptığınız, tam da hocamızın biraz evvel söylediği gibi, sizin nihai ürününüz bir kitapsa, belgeden kitaba giden süreci başkasıyla paylaşmadığınız sürece o sizin gayretiniz, kendi katalog taramanız, belge dosyalarını görmeniz vesaire bir araya gelip sonra başka birinin araştırmasına girdi olamıyor. Bu da önemli, buna sonra geleceğim. Devam etmeyeyim detaylı olarak.

Kısa bir soru var Özcan Kılıç'tan. Evet hocam, biz OCR'a gidiyoruz, uzun anlatıyorum ama varacağımız yer orası. OCR değil de HTR, bizim konumuz HTR. HTR de el yazısı tanıma demek oluyor, buradan devam edeceğiz.

Şimdi bir kısıt var, bunda anlaştık. Nasıl çözülebileceği konusuna gelince de 1990’lardan itibaren bilgisayar bilimcileri bunu denedi, çünkü tam Özcan Kılıç’ın sorusu burada çok yerinde, oradan ilerleyelim. Varlığına çok ikna olduğum problemi umarım kendimce umarım ortaya koyabildim. Sonuçta bir patlama var, altından kalkamayan bireyler var. Burada üç tane disiplin bu problemi çözmeye çalışıyor. Birincisi bilgisayar bilimleri, elektronik mühendisliğinden çıkan bir bilim zaten, o yüzden bu gayretin içinde elektronik mühendisleri var. Elektronik mühendisleri bir ekip olarak bu problemi çözmek için bir şeyler yapmaya çalışıyorlar, bayağı da aktifler; buna bilgisayar bilimleri diyelim biz. İkincisi kütüphanecilik, kütüphane, evet belge, bildiğiniz gibi şu anda onun da ismi değişti, orada artık ciddi bir şekilde dönüşüm yaşanıyor. Orada sayısallaşmanın getirdiği dayatmalara nasıl cevap bulunacak gibi bir uğraş var. Bir de benim tarafımdan bu spesifik örnekten ilerlediğimiz için, tarihçiler. Bu üç köşesi olan ekip ama bana sorarsanız tarihçilerle Arşiv ve Belge Yönetimi bile disiplin olarak ne yazık ki ayrılır. Ben geçenlerde Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS) toplantısına konuşmacı olarak katılma fırsatı buldum. Kütüphaneci arkadaşlarımızla bir araya gelme şansı oldu. Ben on sene Bilgi Üniversitesi’nde öğretim üyeliği yapmıştım, şu anda da Koç Üniversitesi’nde görevliyim. İki tarafta da kütüphaneyle çok haşır neşir olmaya çalışan biri oldum. Biz de bile bu kopukluk var. Siz daha iyi bilirsiniz ama Tarih lisans öğrencisi ve öğretim üyeleriyle Arşiv ve Belge Bilimi okunan yerdeki insanlar çok da bir araya gelmiyorlar. Ne ortak konferanslar var bir araya gelinebilen, ne de yayınlar. Böyle bir ayırım var.

Ben 2000’le 2008 arasında doktora yapmıştım Münih Üniversitesi’nde. Bizim fakültede Tarihe Yardımcı Bilimler diye bir alan vardı, oradan da doktora unvanı alınabiliyordu. Şaşırdığımı itiraf edeyim. Tam bir arşivcilik değil, tam bir belge bilimi de değil ama tarih alanı ile daha iyi bağlantısı olan bir dal vardı orada. Şu anda bu üçlü disiplin içerisinde iş birliğini göremiyorum ki acil ihtiyaç var, çünkü ortak ihtiyaçları ortaya koymasak ortak çözüm bulmamız mümkün değil. Bu üç disiplin için içerisinde ama ben kendim bir tarihçi olarak bahsettiğim gibi arşiv ve belge bilimi üzerinden, ki ismini bile yanlış söylediğimi düşünüyorum, burada ilerlemiyoruz. O yüzden ben bu toplantı davetine sevindim, bir tarihçi olarak konuşma yapabilme fırsatım olduğu için.

Ben konuşmanın geri kalanında biraz daha tarih ile bilgisayar bilimleri üzerinden gideceğim, çünkü diğer köşeyi bilmiyorum. Aslında o köşenin de büyük ihtimalle sayısal bilimlerle, yani arşiv ve belge yönetimi dalının bilgisayar bilimleriyle ilişkisi var, ama ben o ilişkiyi bilmiyorum. O yüzden ben daha çok bu üçlü sacayaktan tarih ile bilgisayar bilimlerinden devam edeceğim.

Bilgisayar bilimleri dediğim, ki bu daha eski bir şey. *Signal processing*, sinyal işleme dediğimiz bir daldan geliyor zaten. Mesela bilgisayar bilimleri, görsel imaj çalışması, bunların hepsi sonuçta sinyal, elektronikçinin baktığı yerde diyot lambası gibi bir şey, o kadar bile geri gidebilirsiniz. Hinton isimli bir beyefendi var, bu bilgisayar öğrenmesini, makine öğrenmesini kuran arkadaşlarımızdan. Bunların hepsi aslında elektronik mühendisliğindeki sinyal işlemeden geliyorlar ki benim bu konuda bilgim yok. Ben ODTÜ’de lineer cebir dersini aldığım zaman matematikten kaçarak, hatta iktisattan uzaklaşarak tarihçi olmuş biriyim. Matematik altyapısına sahip değilim, o yüzden daha çok bir bilgisayar bilimcisiyle çalıştığımız şeyin sonuçlarını sunabilecek durumdayım. İşte bu bilgisayar tarafından baktığımızda, 1990’lara kadar önemli çalışmalar yapıldı. Özcan Kılıç’ın sorusu çok önemli. OCR denen şey bizi çok belirleyecek bir şey, bu da *Optical Character Recognition*’ın O, C ve R harfleri. Optik olarak sizin karakterleri, alfabe harflerini optik olarak tanımanızdan bahsediyor. Optik olarak tanımak önemli, çünkü O harfi orada daha çok basılı malzeme üzerine çalışılmışlığı ifade ediyor. Alfabeden harfleri çıkartabiliyorsunuz. Bu konuda devasa yol alındı. 1995’e kadar birçok mühendislik çalışmasıyla bu iş çözüldü. Bugün bazı şeyleri yaparken OCR yaptığımızı biz bilmiyoruz bile. ABBYY FineReader diye bir program var. İnsanlar o programın üzerinden PDF’leri makine öğrenebilir hale getiriyorlardı. Biz bununla çok iş yaptık. Yürüttüğümüz projede, tablolarda özellikle, çünkü biz nüfus sayımlarını da dijitalleştiriyoruz. ABBYY FineReader12’ydi bizim kullandığımız, şimdi 14 olmuştur. Binlerce sayfayı tarıyorsunuz, tabloları excel’e, metinleri de word’e çevirebiliyorsunuz, eğer bu basılı bir malzemeyse. Şimdi bunun içerisine makine öğrenme de yerleştirildi. ABBYY FineReader şu anda piyasada en kuvvetli ürünlerden biri olduğu için ismini kullanıyorum. Öğrenebiliyor. Bulgarcada mesela çok iyi değil, çünkü bazı harfleri iyi okuyamadığı zaman size sorabiliyor. Siz onu cevapladığınızda

verdiğiniz cevaplar üzerinden o soruları da daha az sormaya başlayarak tarıyor. Şu anda kendisi öğrenen OCR'mız var ve OCR çok gelişti. Mesela siz ekranda PDF formatında bir metin gördünüz, o PDF'i aldınız, herhangi bir bilgisayarla, Apple, PC fark etmez, sonuçta PDF dosyasından onu renklendirip kopyalayıp yapıştırıyorsunuz ya word'e, o zaten OCR. Sonuçta PDF eğer kendisi taranmamışsa OCR'la, normalde bir imaj. Bizim Ankara'da Yenimahalle'deki Türkiye Cumhuriyeti arşivinden alacağımız belge de PDF veya 19. yüzyılda İngilizce, Fransızca yazılmış bir dergideki bir sayfa da PDF. Biz şu anda onu highlight edip, shift'le renklendirip alıp bir yere koyup yapıştırabiliyorsak şu anda zaten o arada OCR çalışıyor. Bu eskiden üzerinde elektronik mühendislerinin, bilgisayar mühendislerinin enerji ve vakit harcadığı bir pratikti. Bu tamamlandı, şimdi bu işlem çözüldü. Fakat bu, segmenti olan alfabelerde iyi çalışıyor, yani harf okuyorsunuz. Osmanlıca OCR ise daha zorlu bir problem. Temel problem bu.

Özcan'ın sorusuna nihayet geliyoruz. Osmanlıca OCR 1990'larda denendi. Bu konuda bayağı çalışma yapıldı. Osmanlıca OCR bizim tarafımızdan tarihçiye destek gibi düşünülebilir ama asıl çıkış noktası birçok şeyde olduğu gibi biraz daha finansal. O da şu, Arapça ve Farsçayı gündelik hayatta kullanan yüz milyonlarca insan, bugün finans sektöründe belge yaratıyor. Siz İran'da para çektiğiniz zaman bir şeyler yazıyorsunuz, form dolduruyorsunuz veya Arap coğrafyasında bugün yapılan bazı işlemler var. Bu işleri ya bir memur gelip bir verisetine giriyor. Gittiniz, Riyad'da veya Tahran'da para çektiniz, ne kadar para çektiğinizi de bir formda, siz imzalıdınız, bir şeyler yazdınız oraya. Eğer o yazılan miktarlar ve yazılan metin dijital değilse, çok sayıda memur bunları dijitalize ediyor, kendileri bilgisayara yazıyorlar. Osmanlıca ya da Arapça OCR'ın çıkış noktası Arap coğrafyasında üretilen belgelerin gündelik hayatta taranabilme ihtiyacı. Çünkü artık günümüzde OCR çok kuvvetli çalışıyor başka yerlerde, çok daha fazla basılı malzeme var ama Arap coğrafyasında hem kâğıt üretiminde, kalem kullanımı hem de bunun Arapça alfabede yazılması önemli. O yüzden ilginç bir şekilde Arapça OCR'ın çıktığı yer, tarih çalışmalarına destek değil de gündelik işlemlerin ürettiği belgelerin daha verimli taranabilmesi ihtiyacı. Arapça OCR, ismi İngilizce literatürde *Arabic* OCR diye geçen bir çalışma alanı. Biz 2015'te yürütmeye başladığımız projeye giriştiğimizde, bunun ne durumda olduğunu araştırdığımızda 1990'lardaki li-

teratürü taradığımızda, ODTÜ’de, İTÜ’de bazı hocalarımızın, tarihçilerle iş birliği yapan bilgisayar bilimleri profesyonellerinin, matbu Osmanlıcaya OCR’ı uygulamaya çalıştıklarını gördük, ama verim çok düşüktü. Matbu olduğu zaman temel avantajımız ne; her harf aynı şekilde yazılıyor, ufak farklılıklar olsa bile. Fakat Osmanlıcanın yapısından gelen şeyler, harfler kelime başında, kelime ortasında, kelime sonunda farklı şekilde yazıldığı için, matbuda bile zor bir problem. Bu problem 1990’larda çok verimli bir şekilde çözülemedi açıkçası. Bunun temel kısıtının da, ben bilgisayar bilimlerinin yayınlarını takip ettiğim için söylüyorum, o günkü bilgisayar potansiyeli *computational* dediğimiz, hesaplama kapasitesi yetersizliği olduğunu düşünüyorum. Çünkü bazı problemler bilgisayar bilimlerinde teoride çözülebiliyorlar, fakat o problemi çözebilmek için ya devasa bir bilgisayara veya çok uzun süreye ihtiyacınız oluyor. Bu bir optimizasyon problemi. Gerek bilgisayar kapasitesi gerek o bilgisayarın o işi anlamlı bir sürede yapabilmesi için optimizasyona ihtiyacımız var. Bu optimizasyon 1990’larda kurulmuş değildi. Osmanlıca OCR 1990’larda denenip yapılamayacağı kabul edilerek bırakıldı. 2000’den sonra özellikle 2010’dan sonra ise bilgisayar bilimlerinde makine öğrenme pratikleri makine potansiyelinden bağımsızlaştı. Sizin yeni bir iş yapmanız için daha fazla işleme kapasitesine ihtiyacınız büyük ölçüde kalmadı. Çünkü yeni geliştirilen makine öğrenme yöntemleri makinelerin çalışma kapasitelerini çok zorlayan pratikler değildi. Bu sebeple de 2010’dan sonra Arapça OCR tekrar ele alındı ve tekrar ele alınmışken de büyük başarılar gösterildi. Biz de 2010’da bunu öğrendiğimizden, Avrupa Araştırma Konseyi finansmanıyla ilerlediğimiz bir projede, ikinci yılında bu işe giriştik. Ne yazık ki işin başında yapamadık. Ki bu hata ile bitecek benim sunuşum da. En başında bu hedefi koyabilseydik, çok daha verimli ilerleyecektik. Biz kendi projemizin içerisine bir bilgisayar bilimcisini dahil edip, o bilgisayar bilimcisiyle el yazısı Osmanlıca okumaya çalışıyoruz beş yıldır. Kısmi başarı var, ben de o kısmi başarıyı anlatmak üzere burada konuşuyorum.

Birsen Talay Keşoğlu: Şunu soracağım Erdem Hocam, özellikle Osmanlıca kadın dergilerinin büyük bir bölümünü Latin harflerine çevirmiş biri olarak tabii bu mucizevi bir şey gibi geliyor bana. Bu kadar matbu metni bile çevirmekte sorun yaşanırken hele el yazısı, ki ben Yakup Kadri Karaosmanoğlu arşivini de açmış biriyim. Onun el yazısını tanımak, anla-

mak, okumak bile benim aylarımı aldı, harflerini tanıyamadım çünkü, bir süre sonra tanımaya başlıyorsunuz. Bunu yapabilmek mucizevi bir şey, mesela matbu metin okumada sorun bitti mi, okunabiliyor mu artık? Latin harflerine çevrilebiliyor mu? El yazısı daha zor ama matbu metinde bitti mi süreç?

M. Erdem Kabadayı: Hem hayır, hem evet, ama bence bitti. Şöyle söyleyeyim, matbuda bile hâlâ, sizin bir test veri setinizin olması lazım. O test veri setinin üzerine, yöntemleri geliştirdikten sonra başka metinleri okumaya çalışıyorsunuz. Test veri setiniz aynıysa, bir örnek verelim, bir dergi seçtiniz, onun fontu bile belirleyici. Herhangi bir Osmanlıca dergi olabilir, *Ceride-i Havadis*, fark etmez, *Ceride-i Havadis*'in fontuyla testinizi geliştirdiğinizde artık okuyabiliyorsunuz. Okuyabiliyordunuzdan kastım şu; şöyle bir ekran paylaşayım, Miletos'u görebiliyor musunuz?

Bu firmayla biz bir iş birliği yapmaya çalıştık, aynı hızla ilerleyemediler, yürümedi işimiz ama mesela matbuda en yetkinlerden biri bu firma şu anda. İsterseniz birkaç özelliği de var, deneyebilirsiniz. Onlar da el yazısıyla denediler ama şu anda Müteferrika isimli bir projeleri var. Bu iyi bir örnek Türkçe üzerinden baktığınızda, matbu Osmanlıca okumada iyi bir örnek. Şunu da itiraf ediyorum, önce ortak çalışmayı çok istedik ama ilerleyemedik. Şu anda devam etmiyor ilişkimiz, koptu. Çok samimi bir şekilde ayrılmadık ama olsun, isimlerini de geçirmek lazım. Miletos, Türkiye odaklı, Türkiye çıkışlı ve iyi işler yapan bir yer, matbu Osmanlıcada fena değil. Şu anda birkaç ekip birden bu işe girmiş durumda. Dün bir e-mail geçti elime Bilgi Üniversitesi'nden. İTÜ'de bir ekibin şu anda bunu yapmaya devam ettiğini gördüm. Onu da haberdar etmek istedim. Biraz sonra o çağrı e-mailini de paylaşabilirim. Şu anda İTÜ'de, doğru hatırlıyorum mu bakacağım, şimdi İstanbul Üniversitesi de olabilir, Bilgisayar bölümünden arkadaşlar Osmanlıca OCR geliştirmeye çalışıyorlar. Biz bunu biraz araştırdık, söylenen şey şu, Farsça veya Arapça matbuda tamamız. Tamamızdan kastım, o alanda daha büyük veri setleri var. Biz Osmanlıcada veri seti fakiriyiz. Veri seti fakiri olmak, etiketlenmiş veri setinin olmaması. Yani *ground truth* dediğimiz bir şey var, o da bu kelimede şu harfler yazıyor, etiketi elinizde olduğu anda okuyorsunuz. Bizde o *ground truth* dediğimiz şey birebir transliterasyon. Nasıl etiketlediğinize bağlı veriyi. Birinin iki yıl boyunca aynı belgeyi okumuş veya aynı kay-

dı okumuş olması bizim için verimli bir test etme sağlamıyor. Bilgisayar bilimleri perspektifinden baktığımızda Osmanlıca, Arapça veya Farsça matbu bir metin birebir etiketlenmişse, mesela *Ceride-i Havadis*'in siz 100 sayfasını etiketlemişseniz, onun her kelimesini harf harf yazdıysanız, geri kalan bütün sayfaları yüzde 99 civarında okuyabilecek bilgisayar yetkinliği var. Var mı bu alet, yok. Soruyu böyle cevaplıyorum, üzgünüm. Miletos bunu yapmaya çalışıyor ama Arapça, Farsça metin, matbu, OCR tamam, siz veri setini hazırlayın, normal bir bilgisayarla bile okutursunuz, bu seviyeye gelinmiş durumda.

Ben devamında biz niye Osmanlıca el yazısına gidiyoruzu söyleyeyim. Bizim bunu yapmak istememizin temel sebebi, aslında kendi projemizden çıkan bir şey. Matbuda zaten bu biraz da çözüldüğü için, tekrar edeyim, matbuda ilerlemek bizim için çok anlamlı değil. Bizim ihtiyacımız olan ekonomik ve demografik veri. Ekonomik ve demografik veriyi alabilmenin yolu da elimizdeki kaynağı okumak. Bizim projemiz Osmanlıca matbu mu yoksa el yazısı mı geliştirmek değildi, biz zaten Osmanlıca el yazısı arşiv belgesinden bilgi almaya çalışıyoruz. O yüzden de el yazısına odaklandık ama uzun bir yol, ihtiyacımız üzerine ilerliyoruz. Durum bu.

.....

Handan Noyan: Herkese tekrar merhaba. Erdem Hocam, Onur Bey'in sorusuyla başlayayım:

“Latin harfleri veya Osmanlıcadan olsun el yazmalarının OCR işlemine tabi tutulması hâlâ çok zor. Özellikle tam metin aramalarına dahil edilemiyor, çünkü mevcut dijitalleşmelerde el yazmaları görsel bir sayfa olarak algılanabiliyor. Çok teşekkürler hocam,” diye belirtmiş.

Bundan sonra tekrar Hümeysra Hanım yazmış, öncelikle bunun yanıtını verin isterseniz, buyurun.

M. Erdem Kabadayı: Onur Öztürk'ün sorusu çok önemli, ama bizim konuşmamız da bu konuda ilerliyor zaten. Asıl o zorluk geçildi diyeceğim ben, biraz böyle iddialı konuşacağım ama gerçekten de biraz öyle. Şimdi birkaç örneğini de vermek isterim size. Şimdi bunun yeni ismi, dediğim gibi HTR pratiği, ben HTR pratiğinden el yazısı tarama, tanımadan bahsedeceğim. Onur Bey, teşekkürler soru için, soruyu cevaplayamazsam ama ben öyle dememiştim diye söyleyebilirsiniz. Benim sunuşumun çok içinde

olan bir şey, çok merkezi bir nokta, o yüzden ben daha detaya girmeden sunuşa devam edeceğim.

Hümeysra Hanım'ın da bir sorusu var demiştiniz, isterseniz buyurun.

Handan Noyan: "IRCICA da Osmanlıca OCR konusunda çalışmalar yapıyor ve matbu eserlerde yüzde 70-90 oranında başarılı olabiliyor. Tabii bunlarda belirttiğiniz gibi kâğıt ve karakter çok önemli," demiş Hümeysra Hanım.

M. Erdem Kabadayı: Şu anda teknoloji nerede, onu görmek daha anlamlı olacak, o yüzden ben birkaç örnek vereceğim. Birincisi, çok başarılı yürütülen bir proje var, ben bunu chat box'ta yazmak isterim aslında, ilgilenen arkadaşlar olabilir. Şu anda onu chat box'a yazayım (<https://eadh.org/projects/read>). READ isimli, ikra diyebileceğimiz bir proje yürütüldü, çok büyük başarı sağlandı. Avrupa Birliği'nin içerisinde 8 yıl finansmanı olan ve HTR konusunda ki HTR'yi biraz sonra açacağım, üç tane link hazırlıyorum ama yine de göndermek istiyorum, bu READ isimli proje bizi çok ümitlendirdi. READ isimli proje Onur Bey'in sorusuna aslında biraz cevap veriyor, o da şu; Latin harfleri ağırlıklı olmak üzere, segmente, birleşik olmayan, bu İbranice de olabilir başka bir şey de olabilir, bunu konuşuruz ayrıca ama el yazısında harfleri teker teker gördüğünüz dillerde eğer gerekli tanıtmayı yaparsanız, tanıtmaktan kastım test datasını yaratırsanız, şu anda çok yüksek oranda okuyabiliyor HTR yöntemi. Mesela bunun en başarılı örneklerinden birini gösterip devam edeceğim. O da şu, University College London'da biraz evvel bahsettiğim READ projesinin geliştirdiği transkribus (<https://readcoop.eu/transkribus/>) yöntemiyle Jeremy Bentham'ın 2500 sayfalık, terekesi denir buna aslında ama, kendi el yazmaları derlemelerini çok yüksek bir başarı ile okuyorlar şu anda. Bunu hatta biraz geniş kitlelerle yapıyorlar, gönüllüler ile. Tabii büyük bir avantajı var bu koleksiyonun, iki kişinin yazdıkları, bir Bentham bir de Bentham'ın sekreteri. Biraz evvel bu konuda konuşmuştuk, el yazısına dair Birsen Talay Hocam ile. *Transcribe Bentham* (http://transcribe-bentham.ucl.ac.uk/td/Transcribe_Bentham) projesinin avantajı, çok büyük çoğunluğu tek elden çıkmış İngilizce el yazısı, transkripsiyon ekibi çok çok yetkin bir şekilde bunu yapabiliyor. Henüz ben örneklerle ikna edebilmiş olmayabilirim ama Latin harfiyle HTR, yani el yazısı okuması ve matbu Osmanlıcada biz şu anda meyvesini yiyemiyoruz, fakat akademik olarak

o problem çözüldü. O soruyu düzgün cevaplayabildiğimi ümit ediyorum. Tekrar edeyim, gerekli tanıma veri setini oluşturduğunuzda artık bu bir bilgisayar bilimi problemi değil. Tabii ki bizim problemimiz, hâlâ ciddi bir şekilde bizim için sosyal bilimciler ve tarihçiler için bir problem elbette, ama bizim problemimiz bilgisayar bilimlerinde çözülmüş durumda.

Şimdi ben biraz da kendimiz ne yapıyoruz, onu göstermek istiyorum. Dün gelen mail'den şöyle bir bilgi paylaşımı yapayım ama şu anda İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde bir ekip Osmanlıca OCR çalışıyor. O da kendilerinin duyurusu, bana tesadüfen geldi, belki birilerinin işine yarar.

Bizim projede biraz önce anlattığım teknolojik gelişme ve Osmanlıca okumanın imkânları arasında ne yaptığımıza dair bir sunuş yapacağım. Araya girmeden evvel bir soru vardı, “Niye el yazısı?”, çünkü bize o lazım, bunu detaylı anlatmaya çalışacağım.

Bizim projemiz aslında başlangıcında sayısal beşerî bilimler veya Osmanlıca okuma hedefli, Osmanlıca'yı makineyle okuma hedefi bir proje değildi, hâlâ da öyle değil. Fakat biz o kadar fazla belge okuduk ki ve bu Avrupa Birliği'nin finanse ettiği bir projeydi, daha doğrusu Avrupa Birliği alt kuruluşu olan Avrupa Araştırma Konseyi, (*European Research Council*), önemli bir araştırma finansmanı bütçesine sahip, dünyanın en büyük sivil bütçesi aslında, araştırma bütçesi 1,5-2 milyon avro civarında. Projelere fon veriyorlar, bizim proje de 1,5 milyon avro civarında bir bütçeyle çalıştı. 2022 Eylül'ünün sonunda bitireceğiz. Biz bu projede büyük bir ekip kurup Osmanlıca vergi ve nüfus defterlerini okuduk. Projemiz iktisat tarihi ve demografik tarih projesi diyebileceğimiz bir proje, fakat biz o kadar fazla belge okuduk ki biz bu belgeleri acaba okumayı otomatize edebilir miyiz, ne kadar edebiliriz diye düşünüp bilgisayar bilimcisi arkadaşlarla görüştüğümde sonunda biz kendi projemizde yararlanamayacak olsak da proje bitene kadar el yazısı Osmanlıca okuma yöntemleri geliştirebileceğimize ikna olduk. Pandemiden evvel, 2018'in sonunda, 2019'un başında da bir bilgisayar bilimcisini, doktora sonrası araştırmacıyı ben Osmanlıca el yazısı okumak için beraber çalışma amaçlı projede istihdam ettim, Yekta Said Can. Zaten ortak yayınlarla ilerledik. Ben de şimdi Yekta'nın yaptıklarını anlatıyor olacağım daha çok, ama ortak çalışmalar diyorum çünkü Yekta'nın bizim projeye katılmadan evvel yaptığı şeylerden biri

sahte altının yere düştüğünde çıkardığı ses gerçekten nasıl ayırt edilebilir gibi bir konuydu. *Signal processing* dediğimiz şey, ses malzemesi ile çalışıyordu. Oturup görüştüğümüzde bu bilgisayar görmesi tekniği, dediğim gibi sonuçta bir sinyal işlemi olduğu için, kendisi alanını değiştirdi, biz de iki yıl kadar aktif çalıştık. Belli bir yere kadar da geldik, ben de size bunu anlatacağım. Bunu anlatmadan evvel biraz projeyi açıklamak istiyorum. Sadece bugünkü konu olan Osmanlıca el yazısını otomatik okumak değil de sayısal beşerî bilimlerde ne oluyor, arşiv kullanımı nasıl, sanırım sertifika programının geneline dair de hafif ilgisi olduğunu düşündüğüm için 5-10 dakika boyunca biraz konuyu anlatıp, sonra biz bu projenin içinde Osmanlıca el yazısı okumaya dair hangi kademelerde ilerledik, hangi zorluğu yaşadık, nereye kadar geldik, onu sunmuş olacağım.

Birincisi, koymamız gereken şeyi biraz önce de konuştuk, sayısal beşerî bilimlerle Osmanlıca çalışmaları arasında daha yeni kurulan bir ağ var. Biraz böyle projelerden bahsettik. Farklı ekipler olduğu söylendi, doğru. Şu anda bazı küçük çalışma grupları da bu konuda ilerlemeye çalışıyor. Bunlardan biri Viyana'da Prof. Yavuz Köse'nin yürüttüğü çalışma. Onlar da Osmanlıca matbu ve el yazısı ama daha çok el yazısı okumaya çalışıyorlar. Benzer bir şekilde Abu Dabi'de New York Üniversitesi'nin şubesi var, orada bir doktora sonrası araştırmacımız aktif şekilde çalışıyor. Şu anda sayısal beşerî bilimlerle Osmanlı çalışmaları eskisinden çok daha fazla bir araya geliyor. Bunun da sebepleri var, biraz evvelki ilk derste biraz anlatmaya çalıştım, çünkü artık bilgisayar bilimleri bize bunu sağlayabilecek durumda. Sadece doğru grubu istihdam etmeniz gerekiyor bence. Bizim açımızdansa biz projede niye bu işe giriştik dersanız, *Handwritten Text Recognition* dediğimiz, HTR diye kısaltacağım konuşmanın gerisinde, HDR diye bir şeyi biz çıkarttık, daha evvel bir yerde görmedim, o da Osmanlıca belgeden rakam okuma, *Handwritten Digit Recognition*. Bizim proje biraz daha sayısal bir proje olduğu için, sayısal tarih projesi diyebiliriz, ekonomi ve demografi verisi derlemeye çalıştığımızdan, büyük bir ekibi kurup insanlara maaş ödeyerek, 72 aylık bir projede farklı ekiplerle çalıştık. Aynı anda 25 kişinin çalıştığı bile oldu. Sekiz kişi Osmanlıca vergi kayıtlarını, beş kişi de Osmanlıca nüfus defterlerini okudu. Sonuçta bunu okuduğumuz zaman benim için asıl önemli olan şey belgeden enformasyon çıkarılması. Ben edebiyat tarihçisi olmadığım için benim için veri

çekmek önemli. Bu kelimeleri kasten biraz köşeli kullanıyorum, bunun ismi bizim için belgeden veri çekmek, seçili veri çekmek dediğimiz zaman bizim açımızdan HTR veya OCR dediğimiz teknikler daha düşük verimle kullanılabilir hale geliyorlar, çünkü baştan sona bütün kelimeleri okumak veya harfleri tamamıyla doğru okumak gibi bir kaygımız yoktu bizim spesifik proje açısından. Vergi kayıtlarından gelir kaynaklarını ve meslekleri, nüfus verisinden de yaşları ve toplam insan sayısını almaya çalışıyoruz. Bizim amacımız aslında Osmanlıca kaynakları baştan sona okumak değil. Osmanlıca kaynaklardan projemizde ihtiyacımız olan enformasyonu çıkartmak olduğu için daha avantajlı bir pozisyondayız. Böylece yüzde yüz verime ulaşmamış HTR, HDR diyebileceğimiz, belgeden bilgi alma yöntemlerini biz ihtiyacımıza uygun olduğu sürece kullanabileceğimizi düşündük. Bu sebeple de son üç yılında bu alana döndük, temel uğraşımız bu. Bunu biraz göstermeye çalışacağım.

Projeyi söyledim, tekrar ismini geçirmek isterim, bu bizim için önemli. Artık günümüzde, özellikle Avrupa Birliği finansmanıyla yürüttüğümüz çalışmalarda ulaştığımız sonuçları ücretsiz ve genel erişime açmak zorunlu. Bu, sizin yarattığınız veri setlerinin insanlar tarafından bulunabilmesi, ulaşılabilmesi ve onların tekrar girdi olarak kullanılabilmesi açısından gerekli. Biraz evvel konuşmuştuk, ömrünü arşivde harcayan bir üstadın nihai ürünü bir kitapsa biz o kitaba kadar üretilen ara süreçleri değerlendiremiyoruz. Mesela biz kendi projemizde biraz şaşırtıcı rakamda insan hakkında veri toplamış durumdayız. Eğer biz projenin sonunda sadece bu veriyle dergi yayınları veya kitap gibi bir şey çıkartıp da bu nihai sonuca bizi ulaştıran veri setini açmazsak, o zaman büyük bir kayıp var demektir. Sayısal beşerî bilimler bence bu *generative* dediğimiz üretkenliği, tam da o ara süreçleri diğer araştırmacılarla paylaşmalı. Bunu sayısal beşerî bilimlerde yaptığınız zaman, mesela Osmanlıca nüfus setleri okumaya çalışırsanız, biz hem defterleri hem de okuyabildiğimiz kadarıyla okuduğumuz metni paylaşacağız, böylece bizden sonra gelenler arşivden o defteri almak yerine, defterin yarı okunmuş halini kullanabilir olacaklar, bu bizce çok önemli. İlerde umarım bu çalışmalar daha artar ki ara ürünleri kullanamıyoruz biz, kullanılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu *interoperable*, *reusable* dediğimiz şeyin gerisinde; benim iktisat okumuş, sonra da matematikten korkmuş tarihçiliğim bu işleri yapmaya yeterli değil. Biraz

sonra göstereceğim şeyleri yapabilmek için disiplinler arası bir birlikte-lik gerekiyor. Bir sacayak demiştik, kütüphanecilik ve belge konusunda ben iyi değilim ama mesela bilgisayar bilimleriyle bu ilişkiyi kurduğunuz-da mutlaka interdisiplinler olmak zorunda. O da şu, bir tarihçinin belli bir düzeyde bilgisayar bilimi öğrenmesi yeterli değil, biz bunu denedik ve birçok kez beceremedik. Projenin son kısmında projeye dahil olan Yek-ta arkadaşımız, kendi alanında da yenilik yaratabileceğine inandığı için ekibe geldi. Bu Kripton gezegeninden gelen Clark Kent'le olmuyor. Kötü bir örnek oldu ama şunu demek istiyorum; bilgisayar bilimlerinde artık yapılmasının onlar açısından bir yenilik olmadığı eskimiş teknolojileri sosyal ve beşerî bilimler, tarihçiler ve edebiyatçılarla paylaşan biriyle çok ilerleyemiyorsunuz. Ne yazık ki bu yapılabiliyor, o ekibe dahil ettiğiniz bil-gisayar bilimcisini ki onun yeni ismi artık veri bilimcisi, veri bilimcisini de heyecanlandıran, onun kendi alanında da yayın yapabileceği, cemaatinde kabul gören çalışmalar yapması lazım. Diğer türlü yürümüyor. Ben bunu daha evvel denedim, isterseniz daha sonra detaylı konuşuruz. Miletos'la da biraz öyle bir problemimiz olmuştu. Şimdi biraz daha değiştirdik bunu, ekipte gerçekten bilgisayar bilimleri dergilerine yazan, bilgisayar bilimcisi olan, köyünü değiştirmemiş, kendi akademik alanında üretim yapmaya çalışan İTÜ'den mühendis arkadaşlarımız ve uzaktan algılamacılar ile bir ekip kurmaya çalışıyoruz. Disiplinler arası dediğimiz şey birinin daha ko-lay bir iş yapmaya çalışması olmamalı kendi alanı açısından.

Ben biraz daha detaya gireceğim. Biz kendi projemizde bu görmüş ol-duğunuz lokasyonlarda arşive gidip, bu noktaların hepsinin bir sayısını da vereyim. Biz burada 300 civarındaki yerleşimde, altta rakamları görü-yorsunuz, 90 bin tane hane ve 100 bin kişinin verisini Osmanlıca okuduk. Buna sayısal beşerî bilimler bence denemez ama sayısalı. Nasıl sayısal-dı, şöyleydi, Osmanlı'nın 19. yüzyılda daha evvel yapmadığı iki tane şey var. Osmanlı derken Osmanlı devlet bürokrasisinden bahsediyorum bu-rada. Bir tanesi temettuat dediğimiz bir kayıt, arşiv kodu yukarıda, dört tane sayfa aldım, bunlar Bursa ve Ankara kentlerinden örnekler. İlk defa 1840'ta deneniyor, başarılı olunamıyor, sonra 1845'te başarılı olunuyor. Başarısız deyince bazı arkadaşlarımıza ters geliyor ama devlet her zaman başarılı olmak zorunda değil. Küçük bir anekdot, ben 2011 doçentlik sı-naıvımda herkesin kabul ettiği şey olan Osmanlı Devleti'nin vergi sayımını

1840'ta yapamadığını söylediğimde jüride itiraz çıktı. Ne demek istiyorsun dediler, biliyoruz, yaklaşık yüzde 10'unu ancak kapsayabilmiş Osmanlı İmparatorluğu. Sonra soru değişti, ne kadarını yapabilmiş, diye sormuştu üstadım, ismini veremem. Ben de yüzde 10'unu, dediğim zaman, o zaman başarısız olmuş diyemezsiniz, demişti o üstat. Her neyse, ben yine doçent oldum ama biraz da mesafe koymak gerekiyor kendi ecdat tarihini çalışırken, bunu da söylemek isterim.

Gelelim biraz daha spesifik konuya. 1840'ta başarısız olup hicri 1260, miladi 1844'e mi, 1845'e mi denk gelen bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda hane hane gelir kayıtları tutuluyor. Mesela soldaki örnek Bursa şehrinden, sağ taraf da Ankara'dan. Yazılımları biraz farklı gördüğünüz gibi. Biraz kâğıttan bahsetmiştik, dikkat ederseniz bunu ben biraz kasten seçtim. Sol tarafta bir Bursa defteri var. Bursa defterinde sayfanın diğer tarafında yazılanlar da okunuyor görüyorsanız, bunu bilgisayarla okumaya kalkarsanız problem olacaktır. Bunlar doğru taraf yazıları ama şunlar diğer sayfa, sayfanın arkasından geliyor. Osmanlıca bilmeyenler için söyleyeyim, şu gölgeler ciddi bir problem yaratabiliyor. Aynı kayıt Manisa ve Konya, yazı şeklinin farklılığını görüyorsunuz. Gördüğünüz gibi Manisa'da da, Konya'da da sayfa saydam olduğu için, mesela şurada okunması gereken yer bir haneye dair bilgi, burada şu derkenarı, bu da kendisi, ama sayfanın arkasından gelen şey daha fazla okunuyor. Biz bunu elektronik okumaya kalkarken çok daha spesifik gitmek gerekiyor. TMT dediğimiz şey temettuat. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa hane bazında ve yaklaşık 1 milyon hanenin kaydının tutulduğu bir pratik, bir daha da yenilenmiyor ne yazık ki, detayına gireriz. O iktisat tarihi, oraya girmeyelim ama çok hatası var, temel şehirlerde bile. Osmanlı kâtiplerine bu sayımı nasıl yapacaklarına dair detaylı bir bilgi paylaşılmış, kullanma kılavuzu var ama ona rağmen sonuç böyle. Bazı kâtip öyle yazıyor, bazı kâtip böyle yazıyor. Bunun çok net formları hazırlanmış, biz onlara da ulaştık, biraz da eğlencelidir. Tevfik Güran da bu konuda yayın yaptı. Falan köy, filan haneyi yazın diye yazılmış ama bu kurallara uyulmadığı için standarttan çok uzak. Biz toplam 111.000 kişinin verisini okuyup girdik, 111.000 kişiyi girdik. Mesela mekân Ankara'ysa hane biraz daha farklı. Manisa'dayız, bu bir Manisa hanesi. Biz bunlardan 90 bin tanesini birebir girince veri setine yeterli veriye ulaştık ama o girdiğimiz veriyi de test datası olarak

kullanabileceğimizi düşündüm ben. Acaba biz bu girdiklerimiz üzerinden makine öğrenmesiyle başka yerleri otomatik kısmen okuyabilir miyiz diye düşündük fakat temettuatla çok fazla çeşitte veri olduğu için, bunun içerisinde sahip olduğunuz eşekten tekneye kadar her şey var, bilgi varyansı çok yüksek, bilgi çeşitleri çok olduğu için standardizasyondan uzak. Biraz evvel bahsettiğim HTR, OCR'da ise sizin veri setinizin, örneklem aldığınız test verisinin okuyacağınız veriyi kapsaması lazım, çok fazla çeşidi sizin daha evvel etiketlemeniz gerekiyor. Bunu yapmak burada mümkün değildi, o yüzden biz projede NFS dediğimiz nüfus defterlerine yöneldik.

Yine bizim projenin kendi işleyişi için beş kişilik bir ana ekip ve artı iki-üç kişinin ara ara katıldığı bir nüfus grubu kurmuştum ben. Dört yıl boyunca kalabalıkça bir grup, sabah 9, akşam 5, biz nüfus defterlerinden veri girdik demografik tarih için. Rakam vermek gerekirse de bu haritada gördüğümüz 97 yerde 70.000 hanede, nüfus defterleri sadece erkekleri kaydediyor Osmanlı'da. 1885'e kadar kadınlar kaydedilmiyor nüfusa. 1840'lardaki nüfus defterlerinden biz 67 tane defter okuduk. Bu rakamın altını çizmek istiyorum, ileride döneceğim buna. Biz projede 67 tane defteri ekibe açtık, bunun içerisinde toplam iki aylık erkek çocuktan 110 yaşında olduğunu iddia eden yaşlı erkeklere kadar insanlar bulunuyor nüfus defterlerinde. Bursa'dan bir örnek, çok detaylı bir veri var burada. İngilizce örnek ama kısaca söyleyebilirim, yaşayan da bir belge, biraz problemli, bu bile zor güncelleniyor, birisi ölüyor, üzerine bir fevt çizgisi atılıyor, biri doğuyor, ekleniyor, askere gidiliyor gibi şeyler var. Bu biraz karışık bir nüfus defteri, biz biraz daha sade nüfus defterlerine baktığımızda, kendimiz bir veri giriş formu yarattık. Bizim projedeki bilgisayar bilimlerinde çalışan üstadımız Yekta dışında 3 kişi ile projenin başında böyle bir veri seti yarattık, veri seti giriş formunu Microsoft Access programını kullanarak yarattık. Access'in içinde oklar var, biraz evvel gösterdiğim nüfus verisindeki bilgiyi biz veri setine aktardık, insanın doğduğu yer neresi, ismi ne, yaşı ne, mesleği ne gibi. Eğer siz bunu word'e veya excel'e yazarsanız, onun içinden çıkılması mümkün değil. Biz Osmanlı tarihi çalışmalarında arşiv dijitalizasyonu falan diyoruz, TÜBİTAK hakemliği de yapıyorum ben, excel'e girmek yanlış bir şey. Ayrıca excel'e girmek veri dijitalizasyonu değil. Şöyle bir veriyi excel'e girmemelisiniz. Onun yerine bir ilişkisel veri seti olan Access'e girmek daha doğru. Hatta söyleyeyim şimdi, excel dediğim

şey sonuçta çapraz tablo. Bu çapraz tablo demek satır ve sütunların her biri için aynı olması gerekiyor demek, eğer bir bireyi girdiğinizde sizin 70 tane sütuna ihtiyacınız varsa onu açmanız lazım ama başka bir bireyi girerken iki sütun lazımsa onun için de sadece o 70 sütunun ikisini doldurmanız gerekiyor. Bu anlamlı bir şey değil. Onun için daha iyi yapılandırılmış bir ilişkisel veri seti kurmamız gerekiyor. Onun da en kolay, ücretsiz yapısını da Microsoft Access. Sonuçta biz bu datayı girdik. Girmekten kastım şu, mesela sol tarafta yine Bursa örneği var. Kırmızılarını görüyorsunuz, onlar biraz güncelleme, yeni gelenler, ölenler, askere gidenler, mesleği değişenler. Sağ taraftaki Ankara nüfus defterindeyse burada görmüş olduğunuz şurası bir hane, hanenin içinde üç erkek var, burada da iki erkek var. Detayını göstereceğim ama sadece örnek vermek istiyorum. Nüfus detayları da çok değişiyor ama temettuat defteri gibi değil sonuçta, sol taraftaki örnek Manisa nüfus defteri. Burada farklı bir şey çalışılmış, burada hane numarası, burada birey numarası, şurada da şahsın yaşı var. O bizim için çok önemli bir veri, çünkü tarihî demografi yapıyoruz, sağ taraftaki örneğe geliyorum. Konya daha farklı bir yazı türü, sol taraftaki rika, sağ taraftaki çok rika değil ama kırmızı notlar düşülmüş, çok değişen bir durum ama biz sonuçta 67 defteri, 110.000 kişiyi girdikten acaba HTR yapıp bunu otomatik okuyabilir miyiz, hesabına girdik. Onun da ufak bir sebebi var, biz projede çok fazla sayıda yerin bireysel nüfusunu okuduk, ismi ne, yaşı ne gibi şeyler yaptık. Bazı yerlerde de, şu görmüş olduğunuz coğrafyada, 2.500.000 erkek, yarısı da kadın olsa toplam 5.000.000 insanın yaşadığı yerde nüfus defterine gidip o defterde toplamda kaç kişi olduğunu buraya kaydettik. Bunu da 18.000 yer için yaptık. Bunu yaparken bireyleri saymak bile bizim için önemli, çünkü her defterin sonunda bu defterde 138 kişi var diye yazmıyor Osmanlı kâtibi. Onu yazmadığı zaman da teker teker sayıyorsunuz. Örneğini de vereyim, biraz evvel gösterdiğim bu büyük coğrafyanın içerisinde 520 yerde kâtipler numaralamamışlar kaydettikleri insanları. Osmanlı tarihi araştırmasında isterseniz arkadaşımızın orada kaş, göz, boy, yaş, meslek, isim bilgisi var, size ne gerektiğine bağlı. O defterde kır sakallı, orta boylu da yazıyor, kaç kişi olduğu da yazıyor. Bizim projemiz üzerinde bu lokasyonlarda kaç erkek kayıtlı çok önemli, ama bunu kâtipler en sonunda bu kadar kişi var diye yazmadığı için, numaralamadığı için de biz oturup bunları saydık. Şu defterleri teker teker biz pösteki

sayar gibi belki 50.000 kişiyi saydık bu lokasyonlar için. Bunu yaptıktan sonra, ben bunu nasıl otomatize ederim diye düşündüğümde, bilgisayar bilimcileriyle de görüştüğümüzde en azından sayabilir miyiz diye başladım. Bizim birinci amacımız bir nüfus defteri sayfasında kaç hane var, o hanelerde kaç erkek var, eğer mümkünse bunu da ilişkili saymak, defterde kaç hane var, bu sayfada kaç erkek varı bir halledebilsek, sonra hangi erkekler hangi hanelerde kayıtlıyı bildiğiniz zaman çok önemli yerlere gidebilirsiniz. Bizim bulunduğumuz yerler buydu iki sene kadar evvel, sonra da projeyi çalıştırmaya başladık. Niyetimiz ne, biz 2.500.000 kişilik nüfus defteri almışız elimize, bunların içerisinde de yaklaşık 100 yerde toplam 70.000 hanede baba adı gibi bütün veriyi girmişiz. Biz bu 167.000 kişilik veriyi kullanıp bu verinin üzerine acaba bir makine öğrenme yöntemi kurabilir miyiz diye başladık. Çünkü bizim bu işi yapmamız gerekiyor. Ne yapmak istiyorsanız onun aletini geliştirmek gerekiyor. Ben el yazısı Osmanlıca okuma amaçlı başlamadım işe, benim amacım nüfus defterlerinden demografik veri çekmekti. Bunu yaptığınız zaman nasıl ilerliyor, onu da söyleyelim.

Birinci aşama dediğim gibi bir sayfada kaç kişi var, kaç hane var. Bunun bilgisayarcası segmentasyon. Elinizde bir imaj var, bu bir manzara fotoğrafı da olabilir. Bir bilgisayar bilimcisi için Osmanlıca okumak önemli değil, o şahsın ihtiyacı olan şeyin, problemin ortaya konulması gerekiyor. Siz sonuçta bir JPEG dosyasında segmentasyonu doğru yaparsanız, yeni bir hane nerede başlıyor, o yerleşimde hane nerede başlıyor, o sayfada kaç hane var, kaç erkek var sayabilmek bizim için çok belirleyici. Çünkü tarihsel demografi için çok önemli şeyler sağlayabilecek bir gelişme bu. Böylece bir lokasyonda kaç kişi olduğunu görebileceğiz, otomatik sayabileceğiz, bu yüzden başlangıçta biz HTR'den çok, metin okumaktan çok, rakam okumayı istedik, segmentasyon aşamasından sonra. Ki o da HDR. Mesela Osmanlı kâtibi birinin hakkında bilgi verdikten sonra altına bu şahsın yaşını yazıyor ve biz bir açıdan sadece yaşları alsak, Osmanlı'da hiç yapılmamış olan bir demografi çalışması yapabiliriz. İsimlerini bilsek daha güzel olur ama bilmeden de olur, eğer mümkünse o hanedeki erkeklerin aile ilişkilerini bilerseniz, henüz cevaplanmamış çok önemli tarihî demografi sorularını cevaplayabilirsiniz. Kadınlar olmasa bile, bu büyük bir kısıt tabii ki, ama Osmanlı hali, yapacak bir şey yok. Yaş üzerinden ikinci bir eş var mı,

doğurganlık, bu tip sorular bile sorulabilir. Tarihî demografi az veriyle çok fikir üretmek demek. Bir soru var, ne güzel.

Handan Noyan: Hocam, şimdi bir soru oldu. Onur Öztürk.

M. Erdem Kabadayı: Ama soru değil.

Handan Noyan: Evet, bildirim vermiş. Kayıt için okuyorum izninizle. “Programa ilginiz için teşekkür ederim, ben notumu aldım ve linkleri kaydettim, sizlere iyi yayınlar dilerim,” demiş.

M. Erdem Kabadayı: Teşekkür ediyorum.

Birsen Talay Keşoğlu: Ben bir şey sorabilir miyim? Eğer isimler kaydedilecek olursa, sanıyorum bütün bu meslek vs. kaç kişi olduğu da çok önemli, ama isimler de kaydedilecek olsa, mesela sosyolojik bir araştırma için çok önemli bir veri girişi sağlar değil mi? Bütün bu anlattıklarınız, moderatör hocamız da psikolog; nörobilimci, psikoloji için de, sosyoloji için de inanılmaz biçimde kullanılabilir.

M. Erdem Kabadayı: Hesaplamalı sosyal bilimlere veri sağlayacaktır tabii ki, kesinlikle haklısınız. İsimden neler yapılabilir, yine Murat Güvenç’ten alacağım bunu ama o da başkasından aldı, ne derler telif hakkı onun değil. Ne yazık ki Osmanlı İmparatorluğu tarihi ve Osmanlı çalışmaları genel olarak veri fakiri, fikir zengini durumunda. Verimiz az, herkesin bir fikri var, ama bu bahsedilen Osmanlı İmparatorluğu’nda gayrimüslimler bu işi yapardı-yapmazdı gibi hepimizin bir fikri var, normal de bir şey bu, zaten bilim de böyle ilerliyor ama bizim veri fakirliğimiz kayıtsızlıktan değil. Bunu ilk seansta biraz anlatmaya çalıştım, mesela İran’ın arşivleri çok eksik çünkü onun başkenti çok gezmiş. İran’da Kajar hanedanlığına dair çok bir evrak yok, çünkü yok. Orada da belge yok ama bizde belgenin yokluğu değil çokluğu problem. Net olarak böyle bir problem var. Biz spesifik yaş dedik, ama dediğiniz gibi, şimdi burada diğer tarafa geliyoruz, HDR’yi geliştirebilirsek, üzerine HTR dediğimiz rakamları değil de metni okuyabilirsek... Mesela bizim proje üzerinde meslekler çok önemli. Zaten bu sunuşu meslekle bitireceğim ben, iktisatta böyle bir alan da var, meslekler tarihi; ben bu konuda üç yıl bir araştırma projesi de yürüttüm. Mesela bir lokasyondaki mesleklerin yüzde kaç tarımda, yüzde kaç sanayide, yüzde kaç hizmetlerde bilebilsek, biz bir lokasyondaki ekonomik gelişme seviyesini de tespit edebiliriz. Bu veriyi dediğim gibi sadece Osmanlıca metin okumak değil bu benim için *information retrieval*, sonuçta

enformasyonu nasıl çıkartacaksınız, ama her proje kendi kısıtında ilerliyor. Benim tercihim bütün temettuat kayıtlarını okumak olurdu ama öyle bir şey mümkün değil. Biraz sonra anlatacağım şekilde, o yüzden biz böyle bu sırayla ilerlemeye karar verdik.

Önce sayfada kaç kişi var, onu bilelim, bir köy ne zaman bitip başka bir köy ne zaman başlıyor, onu görelim. Haneleri sayalım, erkekleri sayalım, rakamları okuyabilir miyiz, mesleğe gidebilir miyiz gibi, geldik biz en son meslekte durduk. Şimdi adım adım ilerleyeceğim. Rakamı hatırlatayım, biz 67 nüfus defteri okuyarak bu işi yapıyoruz. Arşivde 11.000 nüfus defteri var, sonuçta okuyabileceğimiz şey Osmanlıca nüfus defteri olacak. Biraz evvel konuşmuştuk, problemler var, haklısınız, hepsi doğru, biraz evvel çeşit de verdim ben, Ankara'sı, Bursa'sı, Manisa'sı. Biz sadece Osmanlı nüfus defteri okuma üzerine bu metodolojiyi geliştirmeye çalışıyoruz. Biz o 67 defterden 110.000 kişiyi aldık, 119.000 galiba, önemli bir rakam ama biz bu konuda birkaç yıl daha çalışabilirsek, Osmanlı nüfus defterinden daha fazla veri okuyabiliriz, ama ondan 11.000 tane var. Dediğim gibi Osmanlı çalışmaları fikir fakiri değil, güzel bir şey ama veri fakiri. Bu yanlış. 2011 yılında açıldı nüfus defterleri, şu anda 11 yıl oldu, 11.000 tane de defter var. Biz sadece Osmanlıca nüfus defteri okuyabilirsek, tarihî demografi olarak siz onunla birkaç nesil çalışabilirsiniz, bunu demek istiyorum.

Bundan sonrası şu, ben Yekta'yla bu planı oturttum, biz sonra Yekta ile adım adım burada ilerlemeye çalıştık. Yekta şu anda ayrıldı projeden, Aralık'ta ayrıldı. Benim ileriki aşamamızda belki başka bir projede devam etmeyi ümit ettiğim bir pratik bu.

Bir sayfanın içerisinde bir lokasyon, şu görmüş olduğunuz kırmızı kutu, şu lokasyonun içindeki bireyler. Bu görmüş olduğunuz her yeşil kutu bir hane, yeşil kutunun içerisinde, mesela burada hane numarası var, bir de birey numarası var. Bu 1 numaralı hanenin 1 numaralı bireyi. Karışıklıklarımız da oluyor, bazen bir hanenin birden fazla bireyi oluyor. Biz bunu etiketledik. Etiketledikten kastım şu, bir geri alayım, bilgisayarda bunu makine öğrenmesi yapabilmesi için Yekta, birazcık Osmanlıcası vardı ama çok az, ama en azından harfleri, rakamları biliyordu, onun gerisinde bizim ekip yardımcı oldu tabii ona. Sonuçta bu defterin içerisinde burada bir mahalle başlıyor, mahalle-i demek, bu da nefis, gördüğünüz gibi bu bir haneden farklı. Biz bu aşamada, şu aşağıdaki yeşil kutularla hanele-

ri belirledik, sonra da biz bunu bir test ettik. Önce bu konferansa gönderiyorsunuz, sağ tarafta üstte gözüken bir konferansa gönderiyoruz, sonra da ilerlediği için, yöntem geliştiğinden biz ilk yayınımızı 2020 Mayıs'ında yaptık. Şimdi bu yayın bizim için önemli. Şunu açıklamak istiyorum, Türkiye'de tarihçilikte genel olarak, hatta yurt dışında Osmanlı tarihçiliğinde böyle birçok küçük bir cemaatte aktıfsınız, o da böyle bir köy cemaati. Taniyanlar olabilir, Suraiya Faroqhi isminde bir üstadımız vardır, Osmanlı tarihçisi, o benim doktora annem. Almanca doktora danışmanına doktora babası ya da doktora annesi deniliyor. Ben Münih'te kendisiyle çalıştım. O bana hatırlatmıştı, bu bir köy cemaati, Türkiye'de başlıyorsunuz. Batı Avrupa ülkelerinde birkaç merkez var. Paris, Almanya'da bir-iki yer var, İngiltere'de önemli üniversiteler var, Amerika'da 5-10 yer, Japonya'da bir yerler var, sonra tur tamamlanıyor, dünya çapında böyle bir köy. Bu köyde yayın yapmakla bilgisayar bilimleri coğrafyasında yayın yapmak, akademi coğrafyasında yayın yapmak farklı. Biz genelde derleme kitapları ile ilerliyoruz. Ben üç kitap derledim, kötü bir şey olduğunu düşünmüyorum ama anonim hakemli dergide alanınızda yayın yapmak başka bir şey. Biraz evvel söylemiştim, taşıma suyla olmuyor, daha düzgün söylemeye çalışmışım. Siz tarih çalışmasında bir bilgisayar bilimcisinden destek alıp da onu bir Osmanlıca derleme kitapta yazarsanız bu çok verimli bir çalışma yöntemi değil. O yöntemi geliştiren bilgisayar bilimcisinin kendi alanındaki dergide hakem sürecinden geçmesi başka bir şey. Diğer türlü yanlış şeyler olabilir, çok iyi de yapabiliyor olabilirsiniz ama kontrol mekanizması tam çalışmıyor. O yüzden biz mümkün olduğu kadar çalışmalarımızı Yekta'yla Osmanlı tarihi değil, sayısal beşerî bilimler de değil, elektronik, imaj çalışmaları, doküman anlama üzerinden –ama bir kütüphaneci tarafından değil de bilgisayar tarafından– yapmaya çalıştık. O yüzden yayınlar genelde orada. İlk yayınınızın sonuçlarını paylaşayım. Bu *Journal of Imaging*'de Mayıs'ta yaptığımız şey de kendi geliştirdiğimiz. Bu en son sayı gördüğünüz gibi, sonuçta bu yüksek bir başarı gibi gözüküyor ama çok büyük bir maharet değil. Yine de söyleyeyim, bizim geliştirdiğimiz şey en azından sayfadaki bireyleri doğru tanımla hale gelmek. Biz sayfadaki insanları sayabilir hale geldik. Osmanlı nüfus defterlerinde bir sayfada kaç kişi olduğunu, yüzde 96 yüzde 97 civarında, ki bu bizim için yeterli, doğrulukta saymaya başladık. Mahalle veya köy dediğimiz bir yerleşimin

başlayıp diğerinin bittiği yeri de yüzde 100 başarı ile sayıyorsunuz. O zaten kolay. Demek istediğim şey şu, şu kırmızı kutuyu yeşilden ayırt edebiliyorsunuz, onu bilgisayar kısa sürede öğrenebiliyor, orada bir hatamız olmuyor. Bu birinci şey bizim için önemliydi, çünkü dediğim gibi biz zaten 50.000 kişiyi saydık teker teker. Artık otomatik olarak bir sayfada kaç kişi olduğunu saymak bile bizim için önemli, yüzde 99 başarıdır, yüzde 100 başarı yok zaten, çünkü siz eğer bir ekip kurup o ekibe yemek kartı, mola-da çay, iyi bir ücret, çift ekranlı bilgisayar, Koç Üniversitesi'nde laboratuvar-da bir yer verseniz de yüzde 100 olmuyor zaten. Sadece hatayı bilmiyorsunuz. Bana geliyor toplam sayı ama kimse oturup teker teker saymadığı için manuel saymada yüzde 99, 100 değil zaten, yüzde 95'i geçtik mi bence çalışılabilir bir şey. Başarı ölçütlerini de sizin araştırma projeniz belirliyor. Bizim için yeterli, çünkü sonuçta yüzde 95'i yakaladıysak tamam, biz bir yerleşimde kaç kişinin kayıtlı olduğunu bilmek istiyoruz. Bunun mükemmeliyetçiliği anlamsız olur, kâtip de kaçırmış olabilir, orada kaç kişi olduğuna dair tarihsel gerçekliği yakalayamıyorsunuz zaten. Bu aşamayı geçtik biz, segmentasyonu yaptıktan sonra, bu sefer acaba rakamları okuyabilir miyiz diye düşündük. Bu olayın devamında yine kendi alanında bir dergi, gördüğünüz gibi derginin ismi burada, *Uygulamalı Bilimler*, özel bir sayı var, imaj çalışması, analiz ve tanıma teknolojileri. İlk yaptığımız iş üzerinden biz zaten burada yeni bir yerleşim açıldığını biliyoruz nüfus defterinde, şunun da bir hane olduğunu biliyoruz. Burada kırmızıyı kullanmaya karar verdik. Ben 2011'de başladım temettuat çalışmaya. 11 yıldır bu kaynakla çalışıyorum, yanında da nüfus defteri çalışıyoruz. 10 yılı geçtik. Bu soruyu, ne yapılmasının anlamlı olduğunu ancak bir tarihçi bence ortaya koyabilir, yoksa bilgisayar bilimcisi ne yapılması gerektiğini çok net bilemiyor alanında. Biz dedik ki eğer kırmızıları ayrı okuyabilirsek, elimizde yeteri kadar kırmızı ayrımlı nüfus defteri var, bu bizim için faydalı olabilir deyip bu sefer gördüğünüz gibi, burası Manisa, Manisa defterlerinde hane, birey numaraları ve insanların yaşı kırmızı yazılmış durumda. Önce bilgisayarda sayfanın içinde o JPEG'i bir harita olarak düşünün, hangi koordinatlarda şu sağ üst köşe, sol alt köşe diye düşünün, bu bir hane olacak. Rakam okuttuğumuz için onun içine gidip bir kırmızı filtresi geliştirdik, bu sefer kırmızı rakamları aldık dışarıya, kırmızı rakamları da alınca bunların pozisyonlarına göre sağ üst hane numarası, sol üst

birey numarası, eğer ortada aşağıda bir rakam varsa yaş diyerek HDR'yi geliştirdik. HDR dediğimiz şey, biraz teknik gidiyor ama sonuçta o rakamların biz nerede olduğunu okuyabildik. Bu görmüş olduğunuz yeşil noktalar Osmanlı nüfus defterlerindeki rakamlar. Biz onların görece konumlarına göre hangi yeşil noktaların yaş olduğuna karar verdik, sonra da o yaşları bilgisayara okutmaya çalıştık, ama elimizde Osmanlıca yaş veri seti yok. Umarım burayı anlatabiliyorum, şöyle sizin elinizde o yaşları buldunuz, bilgisayarı yönlendirdiniz, sayfayı bulduk, sayfanın içinden haneyi bulduk, hanenin içinden bireyi bulduk, bireye dair bilginin altında da yaşı bulduk. Şimdi okumaya çalışıyoruz. HDR (*Handwritten Digit Recognition*) bu, yaşı okumak için el yazısıyla yazılmış çok sayıda farklı bir test veri setine ihtiyacımız var. Osmanlıca mesela 3.000 tane beşiniz, 2.000 tane sekiziniz. Sayılar bu civarda, bu kadar yüksek sayıda rakamımız varsa o zaman bilgisayar bunu okuyor. Biraz önce soru vardı, okuyabiliyor muyuz, böyle okuyoruz. Mesela İran'da bunu çözmelerinin sebebini söylemiştim, finansal transaksionlarda işe yarıyor. En gelişmiş veri setlerinden biri HODA veri seti, 2018'de geliştirildi. İran'da da Türkiye'deki gibi bir üniversiteye giriş sınavı var. Onlarda da pembe rengi aynı, pembe kutulara isminizi, numaranızı yazıyorsunuz. İran'da arkadaşlar bu veri setini kullanıyorlar, kutuya yazdıkları için o kutuları da okumuş durumdalar, böylece ellerinde el yazısı 20 bin tane rakam var, bu veri setinin ismi HODA. Biz bu veri setiyle kendi Osmanlıcamızı okumaya çalıştık ve yüzde 80 başarı sağlayabildik. 1840'larda Osmanlı'nın coğrafyasında kâtiplerin yazdığını, siz 2010'larda İran'da el yazısı çalışan, üniversiteye giriş sınavındaki arkadaşların yazdığıyla okursanız, yüzde 80 okuyabiliyorsunuz. Biz bunu yaptık, yayınlamızı yaptık. Bir sonraki aşama, kendimizin veri setini geliştir-memizdi. Yüzde 80'i HODA'yla okuyabildik ama en azından numaranın nerede olduğunu, orada bir rakam olup olmadığını yüzde 96 gibi bir netlikle okuduk, ama rakamları okuyamıyoruz çünkü özellikle 5, Farsça ve Osmanlıca çok farklı yazılıyor, 2 ve 3'ün arasında da büyük farklar var, bunun sadece millî sınırlarla ilgisi yok. Farsça rakamlar Osmanlıca rakamlardan farklı yazılıyor, bugünkü Farsçayla 19. yüzyıl ortası Osmanlıcasını değerlendirirsek.

Bir sonraki aşamada biz, bu sefer kendi veri setimizi yarattık. HODA'da 20 bin civarında rakam vardı. Biz Yekta'yla 6.000 bir set yarattık. Zaten 9

tane rakam var, 500'den fazla düşüyor bir tanesine. 500 adet 1, 500 adet; bunları biz kestik, etiketledik. Bu bir 5'tir dediğimiz zaman aynı veri setinde, İran'daki üniversite sınavına giren arkadaşların yazdıkları rakamlarla yüzde 80 okurken, kendi veri setimizle yüzde 99 okumaya başladı bizim programımız. Biz şu anda Osmanlı nüfus defterlerinde, doğru eğitilmiş bir veri setiyle yüzde 99 civarında rakam okuyabiliyoruz. Bu rakamların pozisyonuna göre de rakam numara mı, hane veya birey numarası mı, yaş mı ayrımını da yapabildiğimiz için şu anda tarihî demografi çalışmalarında önemli bir araç var elimizde. Bunun da elektronik mühendislerinin büyük veri konferansında yayınıni yaptık ki yöntemin meşruiyeti oradan alınsın. Yoksa ben iyidir diyemiyorum, bunu hakemlere sormamız gerekiyor. Veri setimizi de paylaştık web sitemizde, buradaki link de o. Dediğim gibi zaten paylaşacağım saydamları.

Bir sonraki aşamada ise biraz daha geliştirme amaçlı, yaş verisini daha rahat bulmamız gerekiyordu. Şimdi biraz teknik devam ediyorum. Halen biz HDR dediğimiz rakam okuma aşamasındayız. Sağ tarafta görmüş olduğunuz görselde biz rakamları rahat okuduk, çünkü orada Manisa'daki kâtipler kırmızı kullanmışlar, burada orta boylu, kır sakallı bir arkadaşımız var, İbrahim kendisi, Halil bin İbrahim. En yukarıdaki sağdakini şu andakini okuyamadım. Kır sakallı, boylu olması lazım, eşkal de yazıyor çünkü, o biraz evvel okuduğum orta boylu, kır sakallı; son harfi şu anda okuyamıyorum. Altta Halil bin İbrahim siyah yazılmış, sağ üst köşede hane 16, orada bireyin numarası var, 32, en altta bir tane çizgi var o sin, onun altında 50 yaşında beyefendinin yaşı var. Biz yöntemi buna göre geliştirdik, kırmızı filtresiyle ilerledik, ama Osmanlı nüfus defterlerinin azınlığı kırmızıyı böyle kullanıyor, çoğunluğu sol tarafta gördüğünüz gibi hane 1, numero 1, bütün metin siyah yazılıyor. Bu yüzden bizim bu sefer son satırı bulma algoritması geliştirmemiz gerekti. Aynı sayı veri setini kullandık. Yeni bir yayın, 2021'de *Electronics* dergisinde, bu sefer en alt satırı bul, en alt satırdaki rakamı gör, rakamı oku dedik. Debbağ, katılıyorum, meslek bilgisi chat'ten geldi, Orhan'dan, gördüğünüz gibi nüfusta meslek de okunuyor, debbağ, haklısın. Rengi de açtık, bu sefer siyah okumaya başladığımız zaman artık daha rahat bir şekilde, şu anda pozisyonu bulup hane, birey, bireyin yaşını okuyabiliyoruz. Devamında şimdi mesleğe doğru ilerliyoruz, önce bir rakamları verelim. Yüzde 98'e yakın okunabiliyor

şu anda rakamlar, eğer veri seti doğru geliştirilebilirse. Yayın burada, sonuçlar orada. Çok tavsiye ederim bakmanızı, çok zor bir yayın süreci de olmadı aslında. Şu anda renkten bağımsız olarak yaşları kendi geliştirdiğimiz veri setinde kabul edilebilir düzeyde okuyoruz. Bence geliştirilebilecek önemli potansiyele vardı Osmanlıca rakam okuma pratiğinin.

Şimdi ise biraz daha metin okumayla bitireceğiz. Orada çok mesafe kat edemedik. Yine bu bahsettiğim satır belirleme bizim için önemli, çünkü sunuşun başında hatırlarsanız biz Access'e yazmıştık. Bu gördüğümüz yerlerdeki toplam 110.000 kişiyi biz aslında okuduk. Böylece elimizde bir kontrol veri seti var, fakat projenin başında biz Osmanlıca el yazısı okumayı hedeflemediğimiz için İngilizcesi *ground truthing*, Türkçesi etiketleme diyelim, tam olmadı ama öyle olsun, orada çok daha net ilerlememiz gerekiyor. Şurada görsel biraz küçük ama önemli değil, mesela debbağ örneğine gidelim. Biz burada birinci kelimenin orta, ikinci kelimenin sonrasında boylu, sonra kır, sonra sakallı, sonra da debbağ, birinci siyah satırın ilk kelimesi, ikinci kelimesi gibi etiketlemedik. Bunu etiketleyebilirsek tabii ki okumayı kolaylaştırıcaktı, ama bizim projemiz böyle başlamadığı için, biz yan ürün çıkartmaya çalışıyoruz. Bizim projede amacımız manuel okumak, bunu okurken geliştirdik. Eğer tamamıyla planlaması, finansman araması Osmanlıca el yazısı okuması odaklı olsaydı, farklı türlü kurulacaktı. Biz bir yan ürün geliştirdiğimiz için sonuçta bu satırları ayırmamız gerekti. Access'e yazarken biz satır kodlamadık, çünkü satır kodlayabilirsek şu anda geliştirdiğimiz yöntemle çok daha yüksek verimle çalışabilir meslek aramada. Çünkü biz o zaman diyebiliriz ki ikinci satırda bir bezci var, o bezciyi bulmalısın, diye bilgisayara sorabiliyoruz, ama şu anda biz elimizdeki veriyi satır satır kodlamadığımız için buna çözüm bulma amaçlı aynı malzemeyle bu bireylere dair verinin yazıldığı alandaki satırları tespit etmeye çalışıyoruz. İşin başında kendimiz etiketleseydik gerek kalmayacaktı ama işin başında ben bu bilgiye sahip değildim. Sonundaki gelişmemiz ise satır ayırt etme. Bu da bir aşama bizim için, *line segmentation* jargondaki ismi. Bu konuda da yüzde 80, yüzde 90 civarında ilerleyebildik. Burada tıkanmış durumdayız, daha fazla ilerleyemiyoruz. Daha netleştirip bir grupla etiketleyebilirsek yürüyebileceğiz. Çünkü bundan sonraki aşama artık *keyword spotting* denilen, orada bir kelime var, bunu bulmamız lazım, demek. Mesela soldaki örneğe gidelim. Bütün bu anlattığım aşama-

ların sonucunda artık meslek okumayı deniyoruz. Bu da son yayınımız zaten, daha yayınlanmadı, hakem sürecinde. Bunların hepsi bilgisayar bilimleri dergisi, doküman analizi falan diyorlar ama tamamıyla *computer vision* dediğimiz makine görmesi, makine öğrenmesi dergileri ve çalışma alanları. Sol taraftaki kesitte, Osmanlıca 4 numaralı hanede 9 numaralı birey var; orta boylu, kır sakallı, bu bir yaş endeksi ama detaya girmeyelim. Sonra meslek geliyor, biraz evvelki debbağ, okuyamadım, Osmanlıca böyle bir şey, ne okuyacağını bilmen lazım, eşkalden sonra isimden önce meslek geliyor, hangi meslek düşünelim. Ben biliyorum ama okuyan varsa görsün, bu bezci, şurada bezci yazıyor, ikinci satırın başı. Ondan sonra da Mehmet bin Mehmet, altta da sin var, o da yaşı demek, onun altında da kısaltmış 50. Dediğim gibi bu veri bizde girili olduğu için dördüncü hane nin 9 numaralı bireyinin bezci olduğunu biliyoruz ve makine öğrenmesi de daha spesifik olarak şu görmüş olduğunuz karenin içinde siyahlarda bir yerde bezci yazıyor, ama bu bezcinin nerede olduğunu biz bilmediğimiz için makinenin test veri setine bunu öğretmemiz gerekiyor. Bu sebeple Osman Özkan isimli bir arkadaşımız bu proje için 400 tane meslek kesti. Şurada *40 most observed occupations – 10 examples each* dediğimiz şey bir veri seti. Osmanlıca nüfus defterlerini geçelim, daha spesifik konuşalım. Manisa defterlerinde, biz hepsini okuduğumuz için en sık geçen meslekleri biliyoruz, saydık, en fazla kaydedilmiş 40 mesleğin 10 farklı versiyonunu etiketledik. Sağda görmüş olduğunuz kırmızı kutu onun etiketi. Yekta bu etiketleri alıp, bak burada bir bezci var deyip sonra metnin içerisinde bezciyi arattı. Bu da bizim için *keyword spotting* demek. Bu bir OCR uygulaması ama tam bir OCR değil, çünkü karakter okumuyoruz, kelime okuyoruz. Hatta bir ara aşama olarak *Optical Character Recognition* yerine IWR dediler, (*Intelligent Word Recognition*) sonra onu da bıraktılar. Artık literatür bunu HTR olarak kabul ediyor, ne yazdığınızdan bağımsız el yazısı okumadan bahsediyoruz. Bu bezciyi burada tespit ettikten sonra kendi veri setimizi oluşturup defterin geri kalanını da bezci olarak okuyoruz. Teknik olarak detayını sorsanız anlatmam zor ama sonuçta bu bizim kestiğimiz bezci. Bundan 10 tane farklı versiyon olduğunu düşünün ve biz biliyoruz ki biz bunun içerisinde bir yerde bezci geçiyor, bunu buraya eşlemek bilgisayar açısından bir problem değil. Biz de bunu şu anda yüzde 65 doğrulukla okuyabiliyoruz. Seçtiğimiz 10 mesleği bütün Manisa def-

terinin içerisinde okuma oranı yüzde 65. Biz bunu ilerletip meslekleri de artırabilirsek tabii ki çok mutlu olacağım ama rakam okuması bizim için yeterli. Bizim proje özelinde, Osmanlı nüfus defterlerinde ismini, mesleğini, eşkalini bilmeden erkeklerin toplam yaşını kaydetmek bile tek başına önemli. Bu bizim varmaya çalıştığımız noktada durduğumuz yer, çünkü bizim projede aslında asıl hedefimiz bu olmadığı gibi yan üründe de burada durmamız gerekiyor, çünkü finansmanımız bitti.

Bunu anlatabilmişimdir umarım, el yazısı okuma yöntemi, metin ve yazı türü spesifik, bu çok net. Biz o yüzden Osmanlı nüfus defteri ve rika olarak ilerledik. Temettuat yerine nüfus defterini tercih etmemizin sebebi de içindeki bilginin çeşitliliğinin sınırlılığıydı. Bir insanın eşkali 28 çeşit olmuyor; orta boylu, uzun boylu, kısa boylu, bu kadar; sonra da saç, göz rengi, meslek. Böyle bir yerde hareket ettiğiniz zaman okumak daha kolay. İsimleri söyledi hocam, o da çok doğru, Müslümanlar daha rahat okunuyor tabii ki, gayrimüslimlerde problem var. Müslüman defterlerinin içerisinde bugün olduğu kadar Mehmet var 19. yüzyılda da. O yüzden isim okumak da kolay. Şu anda teknoloji var, yetkin bir ekip kurulduğunda isimleri nüfus defterlerinde okuyabilirsiniz.

Bunu konuştuk zaten, matbu malzeme teknik olarak yeterli ama ekibin kurulup veri etiketlenmesi gerekiyor. Nihai sonuç biraz farklı, sonuçta siz bir şey yapmaya çalışıyorsunuz, sonra onu yapan bir alet çıkıyor, şimdi en büyük alet de makine öğrenmesi olarak konuşuluyor. Çok güncel bir alan bu. Derin öğrenme yöntemi, makine öğrenmesi çok ciddi geliyor. Çok taze bir gelişme var 15 Mart tarihli, ben daha evvel bu kadarını bilmiyordum, takip ediyorum biraz, ama artık makine öğrenme yöntemlerini bilgisayar kodu yazmadan kullanmaya başlıyoruz. Bunun birkaç pratiği var, tıpta deneniyor. Özellikle mesela röntgenlerde bir kanserli hücre veya Alzheimer; şu anda elektronik görüntülemeyle tıp arasında devasa bir ilişki var. *New York Times* gazetesinde iyi bir seri devam ediyor, bu 15 Mart'ta okuduğum bir yazı, güzel bir değerlendirme. Ulaşabilirseniz tavsiye edebilirim. Burada artık bilgisayar kodlaması olmadan, basit makine öğrenme yöntemlerini web sitesinden, neredeyse farkları bulun gibi sizin hiçbir satır kod yazmadan, az kod değil *no code*, bilgisayar bilimi bilgisine ihtiyacınız olmadan, makine öğrenmesi yöntemleri gelişmekte. Ben bunun bir 5-10 yıl içerisinde beşerî bilimlere varacak bir gelişme olduğunu düşünüy-

yorum. Bu sebeple de yakında bu *Digital Humanities* dediğimiz şey bence artık bir opsiyon veya farklı yapma tarzı, lüks bir gelişme gibi bir şey değil. 2020’li yılların sonunda herhalde sayısal ve beşerî bilimlerin, hesaplama-lı beşerî bilimler diye bir şeyler kalacağını zannetmiyorum ben, herhalde yanılıyorum ama olsun, ben yine biraz iyimser olmak istiyorum. Özellikle bu sayısal beşerî bilimler dediğimiz *Digital Humanities*’in böyle otomatik çamaşır makinesi, düz ekran televizyon gibi, bir ara kullandığımız ara bir etiket olduğunu düşünüyorum. Artık çamaşır makineleri otomatik ol-duğu için onlara biz sadece çamaşır makinesi dediğimiz gibi, benzer bir şekilde cep telefonu da demiyoruz çünkü sadece o telefonu kullanıyoruz. Teknolojinin yaygınlaşmasıyla bence biz en geç 2030’da beşerî bilimleri dijital bir şekilde yapıyor olacağız. O yüzden başında sayısal, değil gibi bir sığa çok da gerek kalacağını düşünmüyorum. Teşekkürler ilginiz için.

Handan Noyan: Teşekkür ederiz hocam anlattıklarınız için. Sorular varsa chat’e alabiliriz. Ben bir soru sorabilir miyim?

M. Erdem Kabadayı: Tabii ki, tabii ki.

Handan Noyan: Bu kadar geniş bir alanda daha objektif, daha makine öğrenmesi olasılığa dayanıyor, evet insanda da hata olabilir ama bunun daha objektif ve standardize olması ve problemin özelleştirilmesiyle sunulmasının oldukça önemli olduğunu düşünüyorum. Burada birtakım ön işlem analizleri vardır ya, burada bu sizin alanda nasıl ön işlem; mesela optimizasyondan bahsettiniz, özellikle farklı optimizasyon türlerinin hangisinin daha etkili olduğu konusunda çalışmalar var mı? Mesela katalogla içeriğin aslında farklılığından bahsettiniz. Makine öğrenmesi teknikleri en çok hangisinde? Sizin çalışmanızda etiketledikten sonra olan türde ama etiketlemeyi de yapan türleri var. Hangisinden daha etkin bir şekilde yararlanıyorsunuz? Bir de derin öğrenmeyi nasıl kullandığınızı merak ettim, çünkü derin öğrenme biraz daha makine öğrenmesinden daha farklı, daha ileri, belki ara süreçleri takip edebilmeniz için mi? Bunu merak ettim, böyle sorularımı sıralamış olayım.

M. Erdem Kabadayı: Süper sorular, sondan başlayacağım ben, bir derin öğrenmeyi alayım uygunsa. Derin öğrenme, birincisi transfer öğrenme diye bir şey var. Derin öğrenme ve transfer öğrenme bizim için belirleyici. Sizin zaten benden daha bilgili olduğunuzu düşünüyorum bu konuda ama hazır soru varken diğer arkadaşlarımızı da yanımıza alalım diye söylüyo-

rum. Mesela İran'daki veri setini bizim veri setimize uygulamamız aslında bir *transfer learning*. Çünkü sonuçta farklı bir veri setiyle kendi veri setimizi anlamaya çalışıyoruz. Biraz evvelki sorunuzla birleştiriyoruz bunu, eğer veriyi biz kendimiz etiketlemişsek, *preprocessing*'e Türkçe ne dediniz siz?

Handan Noyan: Ön işleme analizleri.

M. Erdem Kabadayı: Ön işleme analizi tam da burası, orada veri etiketlemede bizim yapmaya çalıştığımız... Daha çok spesifik bir iş yapmaya çalışıyoruz Osmanlı 19. yüzyıl ortası NFS'den defter okuduğumuz için, onu mutlaka bizim etiketlememiz lazım. Bizim projede bence biz belli bir yere varabildik. Buna varabilmemizi sağlayan şey aslında bizim bunu yapmayı istemiyor olmamız. Zaten bilimsel genişleme biraz *serendipity* dediğiniz yerden geliyor. Niyetiniz başka, başka şeyler çıkıyor. Biz oturup bir ekte 110.000 kişiyi bilgisayara okuyup yazmasaydık zaten böyle bir işe girişemezdik. Paralel projeler bazı konularda bizden daha iyiler ama dezavantajları şu: Biz zaten devasa bir veri etiketleme aktivitesi yaptık. O ilk bahsettiğimiz kodlama işini biz zaten yaptığımız için bu işi yapmaya kalkıştık. Bizimki bir yan ürün, bu sebeple birincisi soruyu doğru hatırlatabiliyorsam, bu *preprocessing* dediğimiz ikinci soruda kendimiz etiketleyerek okumaya çalışıyoruz.

Handan Noyan: Çok geniş bir alan olduğu için... Yani biz hastayı kontrole acaba makine tahmin edebiliyor mu biz etiketlemeden, gibi şeyler yapıyoruz mesela, bu alanda nereyle örtüşüyor diye merak ettim.

M. Erdem Kabadayı: Bizde yok hocam.

Handan Noyan: Sizde etiketlendikten sonra da yapılan şeyler var. Peki derin öğrenme hocam...

M. Erdem Kabadayı: Biraz evvel sorduğunuza kısa cevap vereyim. Sanırım tıpta uygulanan bir şey, önemli. Mesela röntgen var ve o hasta kanser hastası. Sonra kanser hastası olmayanları görüyorsunuz, makine kendisi öğrenmeyi öğreniyor. Bu bahsettiğiniz şeyi biz yapamıyoruz çünkü biz Osmanlıca belgeyi verdiğimiz zaman, 70 sayfalık defterdeki 30.000 kişinin 23'ü bezci dediğiniz zaman... orada değiliz, öyle bir şey mümkün değil, çünkü bu artık bir yazı; sayfanın boş yerini bilmesi lazım, ekranını görmesi lazım. Öyle bir şey yapmamız mümkün değil.

Deep learning'de ise, bu soru biraz zor cevaplanacak, çünkü bilgim yetersiz. Bu *neural network* dediğimiz, çok affedersiniz ODTÜ İngilizcesi

Türkçesi olacak bu ama *lost function* üzerinden geliyor nümerik olarak. Sizin veride katmanlar arasındaki kaybınızı *inverse* bir şekilde hesap ediyorsunuz. Nasıl diye sormayın, onu bilmiyorum. *Deep learning* dediğimiz de bu *neural network* dediğimiz. Biraz beyni taklit etmeye çalışan, çok katmanlı nöral sistemlerdeki daha fazla katmanı koyduğumuz zaman da *deep learning* oluyor.

Handan Noyan: Evet, ara süreçleri takip edebilmek için önemli bir nokta oluyor o yüzden. Ben biraz tekniğini bildiğimden söylüyorum, zihnimizde imajine etmek için çok destekleyici anlattınız, bence çok açıklayıcıydı.

M. Erdem Kabadayı: Daha fazlasını ben bilmiyorum açıkçası. Bir de *transfer learning* var, orada ben iyice kayboluyorum. Son yayın o yöntemle yapıldı. Hem derin hem transfer öğrenmesi deniyor ama onu benim detaylı açıklamam mümkün değil. Yekta'yı çağırmanız gerekir.

Handan Noyan: Teşekkürler. Peki, optimizasyon türlerine göre çeşitli çalışmalar yapılmış mı hangisi daha etkin diye?

M. Erdem Kabadayı: Bilgisayar bilimlerinde benim hoşuma giden şey, biraz evvel paylaştığım tablolar. Biz bu veri setini aldık, ondan sonra şu yöntemleri uyguladık, başarı oranları yüzde 62, yüzde 63, 64, 65 ama bu aşamaları kendi veri setimizde biz denemedik. Yöntem, başarı oranı, veri seti ilişkileri var. Biz kendi veri setimizle bütün yöntemleri denemiyoruz. Bu sebeple buradaki oranlar da biraz aslında yanıltıcı olabiliyor, çünkü tam da bahsettiğiniz gibi yöntem, başarı oranı ve veri seti eşleşmesinde biz bireysel gidiyoruz. Mesela kendi yöntemimizle bir şey yapıp sonra da başka bir veri setini denediğimiz oldu. Dediğim gibi HODA ile bir şey deniyoruz, o yüzde 80'de kalıyor, kendi veri setimize koyuyoruz, yüzde 99'a çıkarttı, ama bunları böyle çoklu bir değişken halinde yapmadık. Başkalarının çalıştığı veri setlerine kendi yöntemimizi deneyip sonuca bakmadık.

Handan Noyan: Çok teşekkürler hocam.

Aslı Davaz: Benim sorum olacak. Benim iki tane sorum olacak. Bir tanesi, sunumunuzun birinci bölümünde, daha sonra belki daha ayrıntı verebilirim dediğiniz bir konu var, orada talihsiz bir meseleden söz ettiniz. Cumhuriyet'in 30'lu yıllarında, İsviçre ya da İsveç'te fakat daha sonra da Bulgaristan'da sanırım vagonlardaki belgelerin niteliği birtakım uzmanlar tarafından mı fark edildi de kurtarıldı? Bu galiba geçen hafta da gündeme

gelmişti ama siz daha farklı bir boyutunu dile getirdiniz. O konuda biraz daha bilgi rica edeceğim. İkinci soru da Osmanlı arşivleri ve Cumhuriyet arşivlerinde, özellikle Osmanlı arşivlerinde bir şeyin altını sürekli vurguladınız. 15. yüzyıldan beri inanılmaz bir belge çokluğumuz var, bu her iki arşivde de söz konusu, ama Osmanlı arşivinde bunun çok daha fazla olduğunu vurguladınız. Hem Osmanlı arşivi için hem Cumhuriyet arşivi için iki ortak sorundan söz ettiniz. Bu da kataloglama eksikliği. Önünüze o kadar sofistike programlar, o kadar teknik olarak gerçekten bizim takip etmemizin bile zor olduğu aşamalardan söz ettiniz. Bu kataloglama eksikliğini ben anlayamadım, sorun nedir orada?

M. Erdem Kabadayı: Aslı Hocam çok teşekkürler. Önce Bulgaristan'daki Osmanlı evrakından başlayalım. Bu konudaki en otorite, en iyi yayın Başbakanlık. Ben Google'ladım bu arada, ama aradığımı buldum. 1994'te Osmanlı arşivinde böyle bir kitap yayımlandı. Bulgaristan'da Osmanlı evrakı üzerine katalog çalışması. Kitap bu konuda. Bir de şimdi Google'lamam sonucunda İnönü Vakfı'ndan böyle bir şey çıktı. 1931, Başbakan İsmet İnönü, Bulgaristan'a satılan Osmanlı evrakı meselesi. Bunları da paylaşabilirim.

Hocam olay şu, arşiv eskiden biliyorsunuz Hazine-i Evrak'ta. 1860'lar da kuruluyor Hazine-i Evrak, bir süre orada arşiv olarak da kaldı. Valiliğin içerisindeki binada, Hazine-i Evrak olarak yapılmış arşiv. 1930'larda da orası Hazine-i Evrak. Sebebinin tam bilemediğimiz ilişkilerle, gerçekten o günün basından kesmeler var size gösterdiğim kitapta, ben oradan biliyorum enformasyonu, bir şekilde ikinci el kâğıt olarak satıyorlar. İnsanın tüyleri ürperiyor ama 1931 yılında, bu tabii ki erken modernite, Türkiye, bazı radikal tutumlar olabilir ama kâğıt satılıyor. Nasıl satılıyor tam olarak bilinmiyor, bir fabrikatör var, fabrikatörün ismi var, İsveç veya İsviçre'ye. İsmet İnönü'nün dahil olmasıyla tren Sofya'da durduruluyor diye bir haber var, bilgi bu. Sonra bu durdurulan trendeki kâğıdı Sofya vermiyor bize, Bulgaristan vermiyor. Biz o evrakı geri alamıyoruz. Bırakın özeni arşivden kürekle trene, sonra Sofya'da trenden yine çuval bile kullanmadan. Sirkeci Garı'nda kâğıtlar uçuşuyor diye yazıyor yerel basın, olacak şey değil. Bu zaten Osmanlı arşivinin o sırada değersiz olduğu dönem. Sonuç itibarıyla İsmet İnönü'nün son dakika müdahalesiyle bunlar ikinci el kâğıtlıktan kurtuluyorlar. Sofya'da Osmanlı evrakı koleksiyonu var. Gerçek-

ten de Bulgaristan’la hiç ilgisi olmayan evrak var orada sonra. 1980’lerde Halil İnalçık’ın da dahil olduğu bir araştırma ekibi İstanbul’dan Sofya’ya gidiyor. Düşünün, 50 yıl hiçbir şey yapmıyorlar o evraka, yaklaşık 50 yıl sonra bir ekiple orada kataloglama çalışması yapılıyor. Onların bir bölümü buraya getiriliyor ama birçoğu hâlâ Sofya’da. Ben o evrakı Sofya’da çalıştım. Biraz karışık orası, içine girmeyince, ben Sofya’ya gitmeseydim size vereceğim cevap burada sona erecekti. Sofya’ya gittiğimde gördüm ki o belgenin büyük çoğunluğu Bulgaristan’la ilgili. 1980’lerden sonra orada bilemiyoruz hocam, çuvallar mı birbirine girdi, zaten var olan Osmanlı evrakı ile mi karıştı? Orada karışık bir evrak var, büyük çoğunluğu Bulgaristan’a ait ama Bulgaristan’a dahil olmayan Osmanlı evrakı da var ve hikâye galiba gerçek. Onlar trende giderken yük treni olarak durduruluyorlar. Şimdi yollayacağım ben size bu linkleri. En yetkin bilgi, arşivin çıkarttığı 1994 tarihli kitapta bulunuyor.

İkinci sorunuza verebileceğim cevap şu; biraz yine içerden bilgi olacak ama Osmanlı arşivlerinde 1990’larda böyle artan kataloglama aktivitesine İmam Hatip mezunu, Arapça bilen Tarih mezunlarını aldılar. Arşivciler yapmadı katalogları. Benim içerden aldığım bir bilgi bu. İsim de veremeyeceğim, 25 yıldır arşivde çalışan bir hocamızla konuşuyorum. O gelen ekibin Osmanlıca’yı çat pat bildiği söyleniyor. Bu biraz dedikodu, akademik bir toplantıdayız, özür dilerim ama dedikodusuz gerçek bilim olmuyor. Yetkin, yetişkin, kataloglamayı bilen, arşivcilik mezunu, Osmanlıcası kuvvetli bir ekip 1990’larda hızlı bir şekilde kataloglamayı artırmadı diye biliyorum. Bunu biz zaten görüyoruz. Katalog olayında biraz daha detaya girersek, ben yayın yaptım önemli bir dergide, yayın önemli değil de dergi kesin önemli. “Uluslararası Sosyal Tarih Araştırması”, benim orada yayımladığım yanlış bilğim var, çünkü katalogda Ankara’nın bir mahallesi yazıyordu, ben onu kullandım. Sonra fark ettik ki mahalle Manisa’da, en başında ne yazık ki kapak uçmuş, kapakta hangi şehir, hangi mahalle olduğu yazan yer olmadığı için kataloglayan arkadaşımız oraya direkt Ankara’nın şu mahallesinin temettuat defteridir yazmış. Ben bilgiyi uluslararası iyi bir dergide yayımladım. Ne yazık ki o mahalle aslında Manisa’daymış. Kataloglamanın iyi olmaması birincisi hata, bu tip hataları ancak böyle içine girince anlıyorsunuz, ama benim bahsettiğim katalogun iyi olmaması şu: Defterler çok problem değil dediğim gibi. Orada bile hata oluyor, üze-

rine Ankara yazarsanız Manisa olduğunu anlayamıyorsunuz ama bireysel evrak içerisinde, arşive girip bir *key word* aradığınız zaman karşınıza künyesi geliyor. O belgenin kısmi içeriğinin ne olduğunu yazan bir künye var. Birincisi o künye nesir, o belgeyi eline alan, emeklerine saygımız sonsuz, yanlış anlaşılmasın, o belgeyi şöyle okuyup belgenin içeriğine dair bilgiyi yazan arşivcinin size verdiği iki-üç cümlelik bir bilgi var. Birincisi o analitik değil; yer, şahıs, tablolar olsa orada siz daha rahat olacaksınız. Orada iki-üç cümlelik bir ön bilgi oluşuyor, o ön bilgiyi yanlış okuyorsanız, genelde o büyük bir problem, çünkü o belgede ne olduğunu bana sadece o satır söylüyor. Belgeyi görmeden evvel okuyabildiğiniz devlet arşivleri orada, girdiğiniz yerde, size genel künyeyi veriyor, künye iyi yazılmamış durumda aslında orada. Başka arşivlerde iyisini biliyorum, kötüsü de var ama daha iyi bir arşivde daha analitik bir kataloglama var, o zaman siz hem tarihleri biliyorsunuz hem de içinde geçen bireyleri yakalayabiliyorsunuz, bizde tabii ki problem.

Aslı Davaz: O zaman şunu diyebilir miyiz, konuyu, arşivciliği, kataloglamayı bilmeyenler tarafından yapıldığı için.

M. Erdem Kabadayı: Aynen.

Handan Noyan: Hocam chat'te bir soru var, izninizle aktarmak isterim. Orhan Çolak: "Hocam çok teşekkürler, 1840'larda erkek isimlerindeki moda neydi acaba? Yine peygamber adları ve dört halifenin isimlerinden başka padişah adları da çok kullanılıyor muydu, Abdülhamit, Abdülmecit gibi?"

M. Erdem Kabadayı: Padişah ismi yok. Güzel bir soru, biraz evvel isimleri konuştuk Birsen Hocam'la. Çok bildiğimiz Kuran'ın önemli isimleri, Mehmet, Muhammed, tam da hocamızın dediği gibi, hep peygamber, dört halife, bunlar kullanılıyor açıkçası. Ezici çoğunlukla öyle. Turgut falan çok çıktığı yok, öyle diyeyim size ama padişah isimleri yok. Ben bunu bilmiyorum, bu soruyu da hayatımda ilk defa düşünüyorum ama bence bu yapılamazdı zaten, köyde veya mahallede birbirlerine padişah ismi verdirmezler. Bugün verdirilebilir ama Abdülhamit diye gezemezsiniz ortalıkta. Öyle bir şey olmaz. Yanlış anlamayın, benim tarihçi formasyonumun hissi bu, o istense de yapılamamıştır. Şimdi her şeyi veriyoruz çocuklarımıza isim olarak. O vakitlerde olmaz.

Handan Noyan: Özcan Kılıç verdiğiniz aydınlatıcı bilgiler için çok teşekkür etmiş.

Birsen Talay Keşoğlu: Handan Hocam bir isteği vardı Özcan Kılıç'ın.

Handan Noyan: “Sayın Hocam bu yöntemi ölü dillere de uygulayıp sistematik bir şekilde kayıt altına almak mümkün müdür?” demiş Özcan Kılıç.

M. Erdem Kabadayı: Özcan Hocam hâlâ burada mı? Olmayabilir, önemli değil, doğru anlıyor muyum, onu anlamak istiyorum. Osmanlıca da ölü bir dil, buradan ilerliyorsak, söylenmek istenen şey bütün metinleri vokalize etmek değil, ondan bahsetmiyoruz değil mi? O farklı bir şey çünkü. Dilin ölü veya canlı olması bilgisayar bilimiyle okuma açısından büyük bir fark yaratmıyor. Elbette ölü dilleri yapmak anlamlı ve mümkün ama dediğim gibi zaten ölü diller kayıt altındaysalar bilgisayarla okumanın tek avantajı, şimdi biraz daha hipotetik konuşuyorum, soruyu tam anladığımdan emin değilim ama okuma uzmanlığından bağımsız okumayı sağlayabilir. Ne demek istiyorum, bazı ölü dillerde alfabe ve seslendirme uyumu problemli. İbranice Allah nasıl telaffuz ediliyor, bugün hâlâ bilmiyoruz biz, çünkü sesli harfleri yazıp sessizleri yazmama gibi bir problem var. Eğer bir ölü dili dillendirmeden bahsediyorsak bu apayrı bir şey, çünkü fonetiğe gireriz ama ben orayı bilmiyorum. Diğer türlü baktığımız zaman ise bilgisayar okuması açısından, dil ölü veya hayatta, bir şey fark etmiyor. Ölü olması zor; tam Handan Hocamın sorduğu gibi etiketlemesi bela. Osmanlıca bilmeyen biriyle Osmanlıca etiketleyemezsiniz. Yani ölü dilleri bilgisayar bilimlerinin geliştirdiği makine öğrenme yöntemleriyle okumak daha zor. Daha anlamlı mı, diline bakar.

Handan Noyan: Teşekkürler hocam. Nihal Boztekin kataloglama konusunda küçük bir katkıda bulunmak istemiş. “Osmanlı arşivinde aradığımız belgenin adresini tam olarak bilsek de spesifik tasnife, örneğin Dahiliye Nezareti vs. yönelsek de mütenevvi evrak, perakende evrak, müteferrik evrak gibi tasniflerde belgelere tek tek bakmadıkça nelerle karşılaşabileceğimizi bilemiyoruz,” diye bu konuda katkıda bulunmak istemiş.

M. Erdem Kabadayı: Teşekkürler, şimdi seve seve oralara gireriz, çünkü bu, Osmanlı arşivinin arka koridorları artık. Tasnif var, alt tasnif var. Bu tasniften tasnife değişir, mesela Dahiliye Nezareti'nin içerisinde siz İradele tasnifine girerseniz, tam da dediği gibi hocamızın, yani Nihal Boztekin burada doğru; evrakın nerede olduğunu bilemezsiniz ama zaten böyle bir bilgiyi beklemek yanlış. Yanlış anlamayın. Mesela belgenin spesifik adresini zaten biz bilmiyoruz, bilsek bulurduk, Dahiliye Nezareti'nde olduğunu

bilmek onun nerede olduğunu bilmek anlamına gelmiyor. Bilsek bu hatayı, yanlış anlamasın Nihal Hocam, hata demiyorum, sonuçta o arşiv belgesinin orada olmasının sebebi yaratıldığı anda çalışan bürokrasinin çalışma şekli. Kendim tarihçi olarak çok belge alınca öğrendim ki kimse 150 yıl sonra gelsin beni okusun diye kenara bir şey yazmıyor. Yarı şaka söylüyorum bunu. Sonuçta biz eğer bürokrasinin işleyişini bilmezsek, o belge üretme sürecinden bağımsız arşivde ilerleyemiyoruz. O yüzden haklısınız, alt başlıklara bakmak lazım. Benim sunuşumun birinci bölümünde Yıldız perakende örneğini vermemin sebebi de bu. Tam da burada katalog giriyor işin içine. Osmanlı Devlet Arşivleri Kataloğu var, 500 sayfalık. Sürekli güncellenir. Orada görmüş olduğunuz bilgiyi veriyor. Dahiliye Nezareti şu yılda kuruldu, şu tasnifleri yarattı, bu alt tasniflerin içinde bu işlere bakılır gibi bir bilgi var, onu iyi çalışmak gerekir. Devlet arşivlerinin dijitalizasyonu sonrasında şu anda kilit kelime aranmasının iki tane problemi var bana sorsanız. Birincisi kurumların alt işleyişine dair bir bilgi yok orada. İkincisi Ahmet yerine Amet yazarsanız aradığınızı bulamıyorsunuz. Bunu unutmamak gerekiyor ama en belirleyicisi, eski usul kataloglar varken arşivde sayfaları çevirerek belge kataloglarını kullanıyorduk. Böylece aramadığınızı belgelerin farkına varıp, planladığınız araştırma konularının peşinden gidebiliyordunuz. Şu anda o katalogları kimse kullanmıyor. Sorudan farklı bir yanıt verdim ama paylaşmak istediğim bir bilgiydi. Katılıyorum soruya.

Handan Noyan: Teşekkür ederiz hocam. Sanırım daha fazla soru yok.

M. Erdem Kabadayı: Teşekkür gelmiş, ben teşekkür ederim.

Birsen Talay Keşoğlu: Teşekkür ederim Handan Hocam. Erdem Hocam, gerçekten de çok kıymetliydi, dediğim gibi ben özellikle bu hesaplamalı sosyal bilimlere çok önem veriyorum. Bu Türkiye’de daha da gelişecek, henüz daha çok ilk aşamasında diye düşünüyorum, bütün sosyal bilimleri kapsayacak bir konu bu. O nedenle özellikle burada yeni yaklaşımlar adına sizin de bulunmanız ve bunu da kabul ettiğiniz için çok teşekkür ediyoruz. Ben çok faydalandım, eminim herkes de faydalanmıştır.

Handan Noyan: Chat’te bir soru var da hocam. Özlem Aydın, “Nüfus evraklarını makineleştirmeye iten neydi acaba, asıl sorun ne olarak görüldü?” diye sormuş.

M. Erdem Kabadayı: Çok teşekkürler. Birsen Hocam kısa bir haber, Hesaplamalı Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Programı başladı Koç Üniver-

sitesi'nde ve birinci yılında. Türkiye'nin ilk programı, size tamamıyla katılıyorum. Bence önemli bir alan. Umarım ilerlemesini görürüz.

Şimdi soruya dönüyorum, garip ama gerçek, biz Osmanlı İmparatorluğu'nda insanların ne süre yaşadığı, hangi bölgede kaç kişi olduklarını bilmiyoruz. 1831 yılı, Osmanlı'nın ilk nüfus sayımı, yetkin sayımlar 1840'larda başlıyor. Kadınların da sayıldığı ilk nüfusu sayımı 1885... İkinci dalga 1905. 1880'ler ve 1900'ler nüfus sayımları İçişleri Bakanlığı'nda kilit altında, çünkü fazla gayrimüslim çıkmakta. Böyle söylemiyorlar ama benim yorumum bu. Sonuçta biz Osmanlı'da lokasyon bazında kaç kişi yaşadığını bilmiyoruz. Ben iktisat tarihçisiyim, Osmanlı kültür ve entelektüel tarihi tabii ki önemli ve yapılması gerekir, ki sosyal tarih de önemli bir alan ama iktisadi ve sosyal tarih yapabilmeniz için sizin bir yerde kaç kişi yaşıyordu? ne iş yapıyorlardı? ne süre yaşıyorlardı? sorularını cevaplamamız lazım. Biz bunu henüz bilmiyoruz. İddialı konuşacağım ama biz projede 18.000 lokasyondaki nüfusu nokta nokta işaretledik ki Osmanlı nüfus yoğunluğu haritasını çıkarabilelim. Biz hâlâ 19. yüzyılda ne kadar insan nerede yaşıyordu bilmiyoruz, asıl sorun buydu. Özlem Hocam'a yanıt bu.

Birsan Talay Keşoğlu: Çok teşekkür ederim. Sadece bir şeyi hatırlatmak istedim, biz bu sertifika programının bitiminde, bütün katılımcılar eğer isterlerse bizim için çok değerli olacak, sertifika programının nasıl bir katkısı oldu, başka neler düşünüyorlar, ekleyebilecekleri şeyler varsa, bunları bize iletmelerini istemiştik, tekrardan bunu hatırlatmak istiyorum. kadineserleri@gmail.com olarak adresimizi bir kez daha vereyim. Biz bu sertifika programının tümüyle kaydı da alındığı için derleyip toparlayıp bir şekilde herkesin ne konuştuğunu, ne konuşulduğunu daha kalıcı bir hale getirmeyi, bir yazılı bir metin haline getirmeyi düşünüyoruz. O nedenle buna sizin de katkınız olursa çok kıymetli olur, bunu söylemek istedim en son. Herkese çok teşekkür ederim.

M. Erdem Kabadayı: Ben de teşekkür ederim. Hoşça kalın.

Handan Noyan: Bir sonraki programı hatırlatmak isterim. Önümüzdeki hafta cumartesi günü Esenyurt Üniversitesi'nden Tacettin Ertuğrul "Arşiv Humması" başlıklı konuşmasıyla sizlerle olacak. Katılımınız için tekrar teşekkürler.

JACQUES DERRIDA’NIN “ARŞİV HUMMASI”¹

Tacettin Ertuğrul
26 Mart 2022 Cumartesi

Birsen Talay Keşoğlu: Bugün tekrardan birlikteyiz. Kadın Eserleri Kütüphanesi Bilgi Merkezi Vakfı ve Beykoz Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi’nin ortaklaşa düzenlediği Arşivcilikte Yeni Yöntemler Yeni Yaklaşımlar’da bugün Tacettin Ertuğrul Hoca’yla birlikteyiz. Ben önce moderatörlüğü yapacak olan Özgül Akıncı Hoca’yı kısaca tanıtmak istiyorum. Lisansını Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nde tamamladıktan sonra Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar Programı’nda yüksek lisans, University of British Columbia Interdisciplinary Studies’da doktora eğitimini tamamladı. 2019’da Grenoble Üniversitesi Performans Lab’da doktora sonrası araştırmacı olarak bulundu. Hafıza, kamusal alan, sosyal bilimlerde feminist yöntem, duygulanım, performans çalışmaları, tiyatro araştırma yöntemi olarak performans gibi alanlarda yayınlar yapmakta, tiyatro alanında bağımsız çalışmakta ve halen Beykoz Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nde ders vermektedir. Özgül Hocam merhaba, sözü size bırakıyorum.

Özgül Akıncı: Merhaba herkese, günaydınlar. Teşekkür ederim Birsen Hocam. Bugün 26 Mart Cumartesi, “Jacques Derrida ‘Arşiv Humması’” başlıklı dersimizi açıyorum. Sayın Dr. Tacettin Ertuğrul’u kısaca tanıtayım. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi’ndeki lisans eğitiminin ardından Galatasaray Üniversitesi’nde Felsefe yüksek lisansını tamamladı. Galatasaray Üniversitesi ve Strasbourg Üniversitesi’nden 2016 yılında

1 Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Beykoz Üniversitesi ve Friedrich-Ebert-Stiftung iş birliği ile düzenlenen “Arşivcilikte Yeni Yaklaşımlar Yeni Yöntemler” sertifika programı kapsamında 26 ve 27 Mart 2022 tarihlerinde verdiğimiz derslere yönelik hazırlık, bu metnin kaynağında yer almaktadır. Konuşmamız “Jacques Derrida ‘Arşiv Humması’” başlığını taşıyordu; dolayısıyla metnin başlığında değişiklik yaptık ve başlık “Jacques Derrida’nın ‘Arşiv Humması’” halini aldı.

doktora derecesini aldı. Doktora sürecinde ayrıca araştırma projesi çerçevesinde Jean-Luc Nancy danışmanlığında araştırmalar yaptı. *Jacques Derrida et le problème de la technique* adlı bir kitabı ve makaleleri vardır. Jean-Luc Nancy'den ve Jacques Rancière'den çevirileri bulunmaktadır. Felsefe tarihi ve çağdaş felsefe araştırmalarının yanı sıra özel olarak teknik, teknoloji üzerine çalışmalarını sürdürmekte. Strasbourg Üniversitesi bünyesindeki Centre de recherches en philosophie allemande et contemporaine araştırma merkezinin ve Ars Industrialis Derneği'nin üyesidir. İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Tekrar hoş geldiniz Tacettin Hocam. Dersin kapsamıyla ilgili de kısa bir özet var, ben onu da ileteyim, sonra sözü size vereceğim: “Jacques Derrida bir yazı düşünürüdür, ancak onda yazı dar anlamının ötesinde bir kayıt fikrine doğru genişler. Bizi genel bir yazı kavrayışına taşıyan Derrida'nın düşüncesi aynı zamanda arşiv üzerine bir düşünüm olarak değerlendirilebilir. Filozofun külliyatı içinde bu meseleyle doğrudan ya da dolaylı olarak kesişen yollar bitimsizdir. Bu yüzden arşiv hakkında Derrida ile birlikte düşünmenin olanakları da çoğuludur. Bu çerçevede Derrida'nın *Mal d'archive: une impression freudienne* adlı eseri ise özel bir ilgiyi hak etmektedir. Söz konusu eser Derrida'nın 1994 yılında Londra'da “Memory: The Question of Archives” başlıklı uluslararası bir kolokyumda yaptığı bir konuşmanın metnidir. Bu derste filozofun arşiv meselesi üzerine gerçekleştirdiği bu zengin soruşturmaya odaklanıyoruz.”

11.30'a kadar ilk oturum sürecektir, daha sonra 15 dakika aramız olacak ve bir saat daha, 12.45'e kadar devam edeceğiz. Daha sonra soru ve cevap kısmı için yeniden birlikte olacağız. Buyurun Tacettin Hocam, ben sözü size bırakıyorum.

Tacettin Ertuğrul: Çok teşekkür ederim, herkese tekrar merhaba. Öncelikle hakikaten çok güzel bir programla karşılaştık, bunun için teşekkürler. Aslı Davaz'a, Birsen Talay Keşoğlu'na, genel olarak Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'na, Beykoz Üniversitesi'ne ve Friedrich-Ebert-Stiftung'a bu önemli buluşmayı mümkün kıldıkları için; değerli Özgül Akıncı'ya da bu nazik takdimi için teşekkür etmeliyim.

Arşiv meselesini Derrida ile birlikte düşünmeyi deneyeceğiz. Aslın-

da az önce aktarılan kısa tanıtım yazısında da ilan ettiğimiz bir güzergâh var. Öncelikle Derrida'nın kayıt düşüncesinin, yazı ve kayıt fikrinin arşiv düşüncesiyle nasıl ve hangi bakımlardan buluşabildiğine işaret etmek uygun olacak. Genel olarak Derrida düşüncesinin arşiv meselesiyle ilişkilenebileceği kimi bölgeler hakkındaki değerlendirmelerimizi paylaşacağız. Derrida'da arşivi düşünmenin çoğul olanaklarına işaret eden bu uzun güzergâhtan geçtikten sonra *Mal d'archive*¹ ("Arşiv Humması") metniyle daha yakından temas kurmayı deneyeceğiz. Bu yazının başlığı olan "Jacques Derrida'nın 'Arşiv Humması'" ifadesi yalnızca dar anlamıyla "Arşiv Humması" metnine gönderme yapmaz. Ancak Derrida düşüncesine genel olarak damgasını vuran bir *arşiv humması*nın varlığına da işaret eder.

Arşiv meselesine biraz adım adım gelmek üzere, öncelikle Derrida'nın kimi kavramlarını bir giriş mahiyetinde ele almak, onlardan kısmen de olsa bahsetmek niyetindeyim. *Kavram*sı sözcüğünü kullandım çünkü Derrida kavram (*concept*) yerine *quasi-concept* sözcüğünü (ki onu "kavram" olarak çeviriyorum) kullanmayı tercih ediyor. Tabii bu *quasi* sözcüğü bilindiği gibi Latince'den gelen "yarı, neredeyse, benzeri, gibi, sanki" anlamları taşıyan bir sözcük. Bir şekilde kavramın (*concept*) o "kavrama" (*concevoir*), yakalama, zapt etme jestiyle bir mesafe açan bir tutum içinde Derrida. *Différance* (fark/erteleme) düşünürü olması itibarıyla Derrida *logos*un, sözün şeyleri, dünyayı, varlık alanını bir şekilde antiteler olarak yakalaması, zapt etmesi, tasniflendirmesi çabalarına mesafeli kalmayı deniyor. Kavram (*concept*) kavramıyla bir derdi olduğunu söyleyelim, genel bir metafizik ve logosantrik jestin içerisinde kavram denilen şeyin yakalayıp kaldırma ve *logos* mertebesine yükseltme jestinin (*Begriff* kavram ve *Griff* ise tutma) –ki burada Hegel'i de anmış oluyoruz– Derrida tarafından sorunlu bulunduğunu hatırlatalım. Bunları tabii belki birazcık hızlıca söylüyoruz, ama yavaş yavaş açacağız.

Bu giriş esnasında bir şekilde söz ve yazı meselesi gündeme gelecek. Böylelikle tam da arşiv meselesine ilerlemek üzere aslında merkezi bir tartışma açılmış olacak ki bu söz ve yazı meselesinin zaten Derrida'nın temel problemlerinden olduğunu söyleyebiliriz. Derrida söz ve yazı ikiliğini sor-

1 Jacques Derrida, *Mal d'archive: une impression freudienne*, Paris: Éditions Galilée, 1995. *Mal d'archive*'in Türkçe karşılığı olarak "Arşiv Humması" diyoruz ama belki de birçok anlamını akılda tutmak gerek. Bu hususa yeri geldiğinde işaret edeceğiz.

gularak, 1967 yılında *De la Grammatologie*'yle¹ ("Gramatoloji Üzerine") birlikte sahneye girdiği anda, yani çağdaş felsefe sahnesine güçlü bir giriş yaptığı anda, zaten baştan sona mesele kayıt, yazı, iz ve *logos* (söz) üzerinden, bunlar üzerindeki bir tartışmayla ilerliyordu. Bir şekilde geçiş noktası olarak söz ve yazı meselesi bize ışık tutacak diyebiliriz. Burada tabii ki Derrida'nın Platon okuması, orada ele alınan meseleler, hafızanın yeri, konumu, canlı sözün, canlı hafızanın karşısında bir kayıt olarak yazılmış bir sözün, kayıt haline getirilmiş bir sözün, arşivlenmiş bir sözün hafıza üzerindeki yıkıcı etkisi meselesi de akla geliyor. Derrida Platon'un metninde yazıya yüklenen olumsuzlukları sorunsallaştırıyor çok açık bir şekilde. Dolayısıyla şunu söyleyebilirim ki doğrudan bir arşiv başlığı karşımıza çıkmasa bile söz konusu metin de, yani *Platon'un Eczaanesi*² de aslında arşiv meselesi çerçevesinde okunabilir.

Şimdi demek ki öncelikle söz ve yazı meselesi üzerinden ilerleyeceğiz. Genel olarak yazı üzerinden açılan bağlantının ardından daha özel bir biçimde Derrida'nın farklı metinlerinden arşivle ilgili değerlendirmeleri de paylaşma imkânım olacak. *Mal d'archive* metninde açılan soruşturmayla daha sonra gelecek. Böylece Derrida'nın bütün bir düşüncesi değilse de merkezî birtakım sorunsalları üzerinden arşiv meselesiyle çoktan kurulmaya başlamış ilişkileri açarak ilerleyeceğiz.

Derrida düşüncesi genel bir kayıt düşüncesidir diyorum, zira Derrida'da genelleştirilmiş bir yazı fikri var. Basitçe sözün bir kaydı olarak düşünmüyor yazıyı. Yazıyı artık bir kayıt prensibi olarak ele aldığımızda ise bizzat canlı söz dediğimiz şeyin kendisinin imkânı olarak artikülasyon olanağını düşünmek; örneğin bu damakta, gırtlakta, dilde yerleşmiş olan bütün bir formun kendisinde de bir kayıt bulmak söz konusu olabileceği gibi, herhangi bir ifadenin kendisi de zaten ancak bir kayıttan, bir dilden ve kendisi de tele-teknik olan bir dil imkânından itibaren mümkün. Dolayısıyla kim konuşuyor, sorusunu sormak önemli; ben konuşuyorum,

1 Jacques Derrida, *De la grammatologie*, Paris: Éditions de Minuit, 1967. Türkçe çevirisi için bkz.: Jacques Derrida, *Gramatoloji*, Çev. İsmet Birkan, 1. Baskı, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2010. Biz metin boyunca *De la grammatologie*'yi "Gramatoloji Üzerine" şeklinde çeviriyoruz.

2 Jacques Derrida, "La pharmacie de Platon", *La Dissémination*, Paris: Éditions du Seuil, 1972. Türkçe çevirisi için bkz.: Jacques Derrida, *Platon'un Eczaanesi*, Çev. Zeynep Direk, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.

fantezisinin ötesinde büyük bir çokluğun bende konuşmakta olduğunu yahut çokluğun –çokluğun tabii ki çok özel konfigürasyonları var– tam da ben denilebilecek bir biricikliği üretecek şekilde bir düğüm oluşturarak bende konuştuğunu, yani “benim konuşmam” dediğim şeyin dünyadan geçmekte olan bir varlık olarak aslında dünyayla kurduğum temasın bir konuşması olduğunu, bütün bunlarda arşivin ve kaydın çoktan içerildiğini hatırlamalıyız.

Bütün bunları yeri geldiğinde sorularla açmak mümkün olacağı gibi, bu güzergâhta ilerledikçe başka başka yerlerden tekrar tekrar da açacağız. Buna özellikle dikkat çekmek istiyorum, çünkü böyle kapalı bir bulut içinde kalsın da istemiyorum söylenenler. Dolayısıyla farklı şekillerde açılacaktır meseleler. Belki de birçok disiplinde olduğu gibi, felsefe alanında da unutulmaması gereken noktalardan biri, takip edebildiğimiz bir dili sürdürmek ve başka noktalardan onun her seferinde tekrar açılmasına müsaade etmek ki Derrida bize tam da bunu öğretiyor gibidir.

Gerekli zamanı vermek ve düşünmeyi denemek gerek. İyi ama düşünmek nedir? Bununla ilgili olarak bir hususa işaret etmek isterim. Bernard Stiegler 2020 yılında kaybettiğimiz önemli bir teknik düşünürüydü. Aslında bir şekilde büyük bir arşiv düşünürü olduğunu da söylemeliyiz. Derrida’dan yola çıkarak genel olarak kayıt üzerine, dijital teknolojiler ve arşivler üzerine, daha ötesi, çok genel manasıyla her türlü mesnet üzerine düşünerek, Gourhan’la birlikte teknik aletlere kadar uzanan bir arşiv düşüncesini sahiplenmişti diyebiliriz. Aslında niyetim Stiegler’in arşiv kavrayışını anlatmak değil. Onu bir başka bakımdan anacağım. Heidegger düşüncesiyle bir temas içerisindeki son dönem metinlerinden bir tanesinde karşılaştığım bir noktayı anmak istiyorum. Kitabın başlığı şöyle: *Qu’appelle-t-on panser? 1. L’immense régression*.¹ Bu başlığı sözel olarak işittiğimizde “*panser*”yi duyarak “Neye düşünmek denilir?” diye anlıyoruz. Ancak başlığın nasıl yazıldığına baktığımızda “*panser*”yi “*a*” ile yazdığı için sözcüğün “pansuman yapmak, yarayı iyileştirmek” anlamını görüyoruz. Düşünmeyle tedavi etmeyi birlikte ele almayı deneyen Stiegler bize bir soru soruyordu. Başlıktaki iki anlamı birlikte tutmak gerekli: “Düşünmek ve yaraları iyileştirmek neye denilir?” gibi. Stiegler söz konusu kitabında He-

1 Bernard Stiegler, *Qu’appelle-t-on panser? 1. L’immense régression*, Paris: Éditions les liens qui libèrent, 2021.

idegger’e referansla şunu hatırlatıyordu: Düşünmek aslında şimdiye kadar düşünmediğimiz bir şeyi düşünmeyi denemektir. Dolayısıyla tam da düşünmede belli bir zorluk zaten cazibeyi yaratan ve aslında dönüşümü gerçekleştiren şey olacaktır. Bana kalırsa Derrida metinlerinin böyle bir özelliği var, birçok iyi metinde olduğu gibi. Tabii ki sadece Derrida demek istemem, herkes çalıştığı, üzerine çok düşündüğü kişiyi ayrıcalıklı kılıyor ister istemez eminim, ama evet, düşünür adına layık düşünürler için aynı şeyi söylemek kuşkusuz mümkün. Düşünen, farklı alanlarda düşünen insanlar için ama iyi düşünüyorlarsa... Yani ne yapmış oluyorlar, şöyle bir şey yapıyorlar: bizi daha önce düşünmediğimiz bir şeyi düşünmeye sevk ediyorlar. Dolayısıyla Heidegger’in hatırlattığı, Stiegler’in de tekrar ettiği şey şöyle: “Düşünmek” yeni bir şeyi düşünmektir ve de yeni bir düşünmektir, diyelim. Derrida’nın metinleri de böyle bir özellik içeriyor. *Mal d’archive* metninde de böyle bir durum olduğunu söylemek isterim. *Mal d’archive* karşılığı olarak “Arşiv Humması” dedik. Ama belki arşiv hastalığı, engeli, ızdırabı, rahatsızlığı, huzursuzluğu ve de arzusu gibi bir sürü şekilde düşünmemiz gereken bu metinde de, arşiv hakkındaki bu önemli çalışmada da kendisinin bir yeniden düşünme imkânı açtığını hatırlatmak isterim. *Mal d’archive*’e çok sonra geleceğiz.

Derrida genel olarak bir kayıt ve yazı düşünürüdür. Dolayısıyla da bir arşiv düşünürüdür. Ancak öte yandan şunu da aynı rahatlıkla sorabiliriz: Derrida nasıl oluyor da arşiv düşünürü olabilir ki? Yani *arkhe* sözcüğünü hatırlarsak, Derrida tam da *arkhenin* karşısında yer alan figür değil midir? Bir mutlak başlangıç noktası, dayanak noktası, bir mutlak zemin, bir mutlak öz isterseniz; varlık alanında bir öz tarifi, değişmez bir anti-te tarifi ya da bir mutlak gösterilen; işaretlerle kendisine işaret edilmekte olan bir mutlak makam; böyle bir şeyin Derrida’da yeri olmadığına göre nasıl oluyor da Derrida bir arşiv düşünürü olabilir ki? Demek ki tam tersinden bakınca da bir tuhaflık var burada. Dolayısıyla hemen belirtmeliyiz ki Derrida’daki arşivi *différance* kavramısıyla (*quasi-concept*), onun fark ve erteleme kavrayışıyla birlikte düşünmek gerekir. Zira Derrida aslında *anarkhenin*, *disséminationun* (saçılmanın) bir düşünürü olarak da görülebilir çünkü nihayetinde *différance* düşünürüdür. Bu bakımdan da klasik bir arşiv kavrayışının uzağında olduğunu görmek gerekir. İşte ileride *Mal d’archive*’de karşımıza çıkacak olan nokta belki de bu nokta olacaktır. Der-

rida'daki arşiv, arşiv kaydı ya da arşivde yer alan unsur kendisine mutlak olarak ulaşılabilir olan ve kendisi de zaten mutlak olan, kendinde orada bulunmakta olan bir zemine işaret etmez. Peki neye işaret ediyor? Her türlü kaydın özelliği bir tekrar yapısına sahip olması Derrida'ya göre ve arşivde de bunu bulabiliriz: Bir şey elbette bir *tekrar* (*répétition*) imkânıyla bir arşivdir. Diyelim ki kaydediyorum, sonra da hiçbir şey anlamıyorum; öyleyse bu bir arşiv değildir; kaydettikten sonra hiçbir şey ifade etmez hale geliyorsa bir şeyi tutamamışım, yakalayamamışım demektir. Dolayısıyla bir tekrar yapısı var, ama Derrida'da bu *tekrar* aslında bir *diffransiyel tekrar* özelliği taşıyor, yani hiçbir zaman kendine özdeş bir tekrar değil bu, tıpkı yaşam alanında yakalayabileceğimiz gibi, bütün kayıtlarda bir tekrar var ama bunlar daha çok *itération* (Derrida'nın verdiği anlamı yorumlayarak söylersek *fark içeren bir tekrar*) yapısında. Derrida bu sözcüğü kullanıyor: *itération*. Buraya dikkat edelim, Derrida Sanskritçe etimolojisi itibarıyla *itaran*ın aslında *öteki*, *başka* manalarına geldiğine de işaret ederek tuhaf bir şekilde bu *itération* sözcüğündeki tekrarda aslında bir başkalaşma jestinin ve zemininin varlığına çoktan işaret etmiş oluyor.¹ Belki Derrida'yla birlikte arşivi düşünürken de bunu hesaba katmak gerekecektir. Diğeri yani mutlak bir *arkhe* kavrayışı zaten metafiziğin kanatları altında kalacaktır, yani Derrida'nın savaştığı bir pozisyonda kalmaktan ibaret olacaktır.

Genel olarak Derrida'dan bahsedeceğim dedim ama girişin girişi bile demek ki birazcık vakit aldı. Bir çerçeve sunabildiğimi zannediyorum. Giriş çerçevesinde Derrida'nın yaşamıyla ilgili de birkaç şey söylemek gerekirdi. Her ne kadar biyografiye bakışı meselesine daha sonra dönecek olsak da... Derrida 1930 Cezayir doğumlu, 2004 yılında Paris'te vefat ediyor. Lise eğitiminin ardından Fransa'ya gittiğini görüyoruz ve orada üniversiteye hazırlanmak üzere yine bir lise eğitimi var. Fransa'daki ve dünyadaki akademik kariyerinin ilginç bir macera halini alacağını söyleyebiliriz. Derrida ardında muazzam büyüklükte bir külliyat bırakıyor. 1930-2004 yılları arasında yaşamış ve hakikaten devasa bir külliyat bırakmış. Tabii burada Hélène Cixous'yu hatırlarsak –“yazan canlı” fikrini–, Derrida da tam anlamıyla yazan bir canlıydı diyebiliriz. Araç sürerken, direksiyon başında bile not aldığını biliyoruz, dolayısıyla bir arşiv tut-

1 Derrida, *De la grammatologie*, s. 297-298.

kunu olduğunu unutmamak lazım. Sürekli bir şeyleri kayıt altına alma çabası içinde ki bununla ilgili bir bahsi birazdan derinleştireceğiz. Derrida'nın arşiv düşkünlüğü hakkında Benoît Peeters'in *Derrida*¹ biyografisi bize oldukça güçlü bir malzeme sunuyor. Dersleri, seminerleri ve konferanslarını da hazırlıyordu Derrida. Bütün bunları metin olarak hazırlıyordu. Yayınlanmamış olanlar hâlâ yayıma hazırlanıyor. Derrida külliyyatının, Derrida arşivlerinin hâlâ açılacak olduğunu söyleyebiliriz, bir kısmı da açılıyor zaten. Kitaba dönüşebilecek halde hazırlanmış seminerler, dersler bunlar. Derrida'nın kendi arşiviyle kurduğu ilişkiyi düşünmek de oldukça ilginç olacak. Derrida 1962 yılında Husserl'in *Geometrinin Kökeni* çalışmasını Almancadan Fransızcaya çeviriyor ve kitaba uzun bir giriş yazısı yazıyor. Husserl ile, fenomenolojinin kurucusu olan bu büyük figürle ciddi bir temas içinde başlıyor hikâyeye. Yine 1960'lı yıllarda Derrida *Critique* dergisi ve *Tel Quel* gibi dergilerde yazılar yayımlıyor ki bu dönemde Fransa'da yazı deneyimi, yazma deneyiminin kendisi temel bir problem olarak karşımıza çıkıyor, yani başat bir mesele olarak. Bir yorumda bulunarak söylersek Derrida bir filozof olarak bir bakıma yazı (ve dolayısıyla da arşivleme) tartışmalarının içerisinde doğuyor da diyebiliriz; yazmanın –demek ki kaydın– kendisinin soruşturulduğu bir ortamda doğuyor. Blanchot gibi bir figürü düşündüğümüzde mesela baştan sona kaydetmenin ve arşivin ne olduğu meselesi de orada yakalanabilir gibi görünüyor. Derrida 1967 yılındaysa felsefe sahnesine üç büyük eserle sarsıcı bir giriş yapıyor. *Ses ve Fenomen* (*La voix et le phénomène*), *Yazı ve Fark* (*L'écriture et la différence*) ve “Gramatoloji Üzerine” (*De la Grammatologie*). Bu metinlerin ikisi, *Yazı ve Fark* ile “Gramatoloji Üzerine” Türkçeye çevrilmiş halde.² Bu metinleri 1972 tarihli *Saçılma* şeklinde ifade edebileceğimiz *Dissémination* metni ve *Felsefenin Kenarları* (*Marges de la philosophie*) takip ediyor. Daha başlangıçtayız ama tüm bir hikâyeyi anlatmak niyetinde değilim, üstelik bu mümkün de değil! 2004 yılındaki vefatına dek üretken bir düşünür olarak çok farklı alanlarda eser veriyor Derrida. İlk çalışmalarını yayınladığı günlerden bugüne Derrida

1 Benoît Peeters, *Derrida*, Paris: Flammarion, 2010.

2 *De la grammatologie*'nin Türkçe çevirisine daha önce işaret ettik. *L'écriture et la différence* da Türkçeye çevrilmiş durumda. Bkz.: Jacques Derrida, “Freud ve Yazı Sahnesi”, *Yazı ve Fark*, çev. P. Burcu Yalın, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

düşüncesi hukuk teorisinden edebiyat eleştirisine, mimariden teolojiye, dil bilimden feminist teoriye dek oldukça zengin bir yelpaze içinde ve farklı alanlarda yankı, cevap ve itirazlar buluyor diyebiliriz. Derrida'nın Fransa'da *École normale supérieure*'de (ENS) ve *École des hautes études en sciences sociales* (EHESS) gibi kurumlarda; ABD'de de *Yale University* ve *University of California*'da dersler verdiğini not edelim.

Orantıları pek gözetilmemiş ufak bir biyografik başlangıcın ardından şimdi söz ve yazı meselesi vaat ettiğimiz gibi karşımıza çıkacak, tam da arşiv meselesine bir giriş olarak. Derrida adı anıldığında aklımıza gelen sözcüklerden birisi *logosantrizm* sözcüğüdür. Logosantrik bir jest vardır ve Derrida'ya göre felsefe tarihi içinde başat olan bir tutumdur bu. Logosantrik jest yani *logos* merkezci, akıl merkezci, söz merkezci jest, Derrida'ya göre yazıyı söz karşısında ikincilleştirmektedir. Dolayısıyla biz arşiv meselesi üzerinden bir yorum yaparak söylersek logosantrik jest kaydı ve arşivi canlı düşüncenin hareketi karşısında ikincil kılmaktadır. Çünkü kayıt alanı, yazı alanı nihayetinde bir dolayım olarak ve bir temsil olarak, canlı sözün temsili olarak görülmektedir. Halbuki Derrida'da kendisinden önce gelen bir kayıt ağından (dolayısıyla da ekleyelim, herhangi bir arşivden) doğmamış, kaynaklanmamış, onunla temas içermeyen bir canlı söz zaten mümkün değildir. Bir örnek olarak şöyle sorabiliriz: Niçin hiçbir şekilde Çince ile karşılaşmamış, bu sözcüklerden ve imajlardan haberdar olmayan bir kişi, bir Çince yazı karşısına çıktığında hiçbir şey anlamamaktadır ya da konuşulduğunda hiçbir şey anlamamaktadır? Çok açık bir şekilde elbette onda o dilin kaydının olmadığını söyleyebiliriz. Zihninde çocukluğundan itibaren o dilin arşivi kaydedilmiş olmadığı için konuşamamaktadır. Bu örneği Derrida vermiyor, not edelim. Nihayetinde basitçe dil ve konuşma dediğimiz şey hiç de kayıt olarak yazı karşısında öncelikli olmadığı gibi tam da belli bir kayıt imkânından, bir hafızaya alma (*mémorisation*) imkânından itibaren onlardan bahsedebiliyoruz. Dilin kendisi bir dolayımdır, hiç de doğrudanlık içermez, öyleyse dil bir arşivdir, diyebiliriz. Ve *logos* da bir arşivle ilişkilidir; arşiv olmaksızın zaten *logos* yoktur, kayıt olmadan *logos* yoktur, söz ve akıl yoktur.

Felsefe tarihinde başat olduğunu ileri sürdüğü yazının bastırılması çabasını Derrida mevcudiyet arzusu çerçevesinde tartışmaya açıyor. Metafizik tarihinde mevcudiyet arzusunun var olduğunu görüyor Derrida,

bunu göstermeyi deniyor. Bu tarih, bir mevcudiyet ve namevcudiyet ikiliği var sayıyor ve nihayetinde bir mevcudiyet metafiziği olarak kendisini gösteriyor. Mevcudiyet bulmuş bir var olanı *logos* ile yakalama tutumu, kendinde mevcut olan bir anlamı, kendinde mevcut olan bir şeyi *logosun* doğrudan erişimi sayesinde yakalama jesti, Batı felsefe tarihinde dominant bir tutum olarak karşımıza çıkıyor Derrida'ya göre. Bu manada da aslında bu tarih logosantrik, çünkü tam da o mevcudiyeti *logosla* yakalayabiliyorsunuz yani sözle, akılla. Halbuki biz neyi biliyoruz? Derrida'nın bir temel kavramsısı (*quasi-concept*) –kavram demek istemediğine göre ben de kavramsı diye ifade ediyorum– olan *différance* tam da aslında yakalanamaz olana işaret ediyor. Derrida *différance*'ı “e” ile değil de “a” ile yazmak suretiyle (*différence* değil fakat *différance*) sözde, seste yani *logosta*, akılda aynı şekilde ifade edilen ama yazıda yani kayıttaki (ve dolayısıyla da yine ekleyelim, arşivde) farklılaşan bir noktaya işaret ediyor. *Différance* terimi tam da aklın yakalayamadığı bir farka işaret eder, bizzat sözcüğün kendisinde de açığa vurulduğu gibi, aklın-sesin-sözün zapt edemeyeceği, hükmedemeyeceği bir farka, yaşam olan, sürekli başkalaşmakta olan bir farka işaret eder. Böylece farkları görünür kılmak, açığa çıkarmak, bütün hiyerarşi kurmalar karşısında –bunlar arşivlerden de beslenen hiyerarşik sistemler olacaktır kaçınılmaz olarak–, bütün bunlar karşısında farkları öne sürmek ve ileri sürmek, elbette güçlü ve gereklidir. Aynı zamanda farkın indirgenemez kalacağına da işaret etmek gerekir ki hükmedici bir jestin, şiddetin tuzağına yeniden düşülmesin. Tam anlamıyla bir son söz olarak farkın tarif edilip saptanabileceğini/kimliklendirilebileceğini söyleyemiyoruz aslında.

Bütün bunları ifade ettikten sonra Derrida'nın sadece logosantrizmden değil fonosantrizmden de bahsettiğini hatırlatmalıyız. Tüm mesele aslında sese tanınan bir ayrıcalıklı ilgili. Derrida'nın tartışmaya açtığı bir tutum tarafından ses bir şekilde bir anlama, değere, mevcudiyete yakınlık üzerinden tercih ediliyor, ön plana çıkarılıyor diyebiliriz. Burada *kendi konuştuğunu işitme* (*s'entendre parler*) düzeneği de temel bir role sahip, yani kişi kendi konuştuğunu işitebildiği için *logosta*, akılda, sözde kendisine çok daha yakın olduğunu düşünürken bir kitaba, bir arşive, bir kayda gittiğinde bunun ancak bir dolayım ile gerçekleştiğini düşünüyor. Halbuki Derrida'ya göre kendi konuştuğunu işitme düzeneğinin yol açtığı

ğı kendine mevcudiyet ve dolayımsızlık izlenimi yanılısamalı bir karakter taşır, yanılısama üretir, çünkü kendi sözün hiçbir zaman mutlak anlamda kendi sözün değildir. Derrida, Rousseau hakkındaki okumasında bunu çok iyi gösterir, elbette başka birçok yerde yaptığı gibi. Derrida'ya göre yapısöküm –bildiğiniz gibi yine Derrida'nın bir başka kavramıdır bu–, dekonstrüksiyon şu ikisi arasında iş görür: Bir yandan bir betimleme vardır, bir yazar betimler, bir şeyi takdim eder; öte yandan da onun söylemek istediği şey vardır (*vouloir-dire*), söylemek istediği, ileri sürmek istediği, kanıtlamak istediği tez vardır. Bir metinde bu ikisi arasında bir mesafe açılır. Örneğin Rousseau vakasında, *doğa durumunun kültür* karşısında üstünlüğünü ileri sürerken Rousseau bir tez ileri sürmeyi dener; doğa durumunun daha değerli olduğunu ileri sürmeye çalışır, bunun karşısında kültür alanını ikincilleştirme gayreti içindedir. Bununla birlikte bir betimleme de sunar ve aslında doğada da birtakım eksikliklerin olduğunu istemeden tarif eder, anlatır ve kültür alanına ilişkin olumlu özellikleri de istemeden yine betimler. Şimdi burada bir açıklık var ve Derrida'nın ikiliklerle savaştığı nokta tam olarak buradan da yakalanabilir. İster kadın-erkek ikiliği olsun bu, ister insan-hayvan ikiliği, ister akıl-beden ikiliği olsun –bu ikilikler çok sayıdadır kuşkusuz, akli olanla duyuşal olan arasındaki ikilik de burada hatırlatılabilir–, bütün bunlarda, bu ikiliklerde yapısöküm, dekonstrüksiyon iş görürken, bunları deşifre ederken işte bu makastan, açıklıktan yararlanır. Bir kişi bir iddiada bulunmakta ama tam tersini betimleyebilmektir. Derrida bize şunu hatırlatır: Bir yazar tam da bir dilin hâkimi olmadığı için –dolayısıyla şöyle diyebiliriz, bir yazar aslında kendi konuştuğu dilin, kaydın ve arşivin mutlak hâkimi olmadığı için–, konuştuğu dil ona rağmen, onun isteklerinin ötesinde şeyler de söylemektedir. Öyle değil mi? Bunu aslında kolaylıkla tespit etmek mümkün. Dolayısıyla bir metin, bir arşiv –bu manada bir kayıt– sadece yazarın niyetine indirgenebilir değildir. Çünkü kullandığı (tırnak içinde “kullandığı” dediğimiz) o dil, zaten hiç de yazarın hâkimiyeti altında değildir. Bu çerçevede Derrida'nın *Ötekinin Tekdilliliği* (*Monolinguisme de l'autre*) adlı metnindeki o meşhur ifadesini yeniden hatırlayalım: “Tek bir dilim var ve o da benimki değil [bana ait değil].”¹ Arşiv sözcüğünü devreye sokarak Derrida'yı yorumlarsak şöyle diyebiliriz: Evet ben hep

1 Derrida, *Monolinguisme de l'autre ou la prothèse d'origine*, Paris : éd. Galilée, 1996, s. 47.

başkasının dilinde, başkasının arşivi içinde konuşurum ve dolayısıyla başkasının kaydı içindeyimdir. Niyetlerime rağmen benden fazlasını söyler dil ve burada Heidegger'i anmak da kaçınılmaz olacaktır, zira o da bir şekilde dilin kendisinin konuşmakta olduğuna dikkat çekmiştir. Her hâlükârda bu açıklıkta, bu mesafede yapısöküm kişinin kendi söylemek istediğiyle, aslında istemeden de olsa söyledikleri arasındaki mesafede iş başındadır. Yapısöküm bir metnin açmazlarını gösterir. Felsefe geleneği içinde hayvan ve insan arasında kurulan, erkek ve kadın arasında kurulan, akli olan ve duyuşsal olan arasında kurulan o büyük hiyerarşileri deşifre etmek üzere yapısöküm metnin açmazlarına yaslanır. Bunu iddia ediyorsun ama bak bunu da söylüyorsun ve bunlar hiç uyumlu değil, diyerek metnin içindeki şiddeti göstermeye yönelir. Aslında ikiliklerin (*dichotomie*), karşıtlıkların (*opposition*) inşasında zaten bir arşivin kendisi, kaydın tam da kendisi iş başındadır. Metnin kaydı, yüklenen değerlerle kavramların tasnifi ve birbirine eklemlenen tezler, temalar: Bir metin bir arşivdir. Bundan kuşkusu olan var mı? Yapısökümle ilgili olarak şunu da hatırlatmak gerekir öyleyse: Yapısöküm metinlerle (metin derken sadece yazılı metni değil her türlü kompozisyonu kastediyoruz, bir kurumu ve bir toplumu da içerecek şekilde) iş gördüğüne göre yapısökümün kendisi de arşiv fikriyle, kayıt fikriyle başka bir noktadan da buluşmakta, bağınıtılmaktadır. Yani yapısökümün özel olarak adını anarak arşiv kavramı üzerine geliştirdiği düşüncelerin ve değerlendirmelerin ötesinde de (mesela *Mal d'archive* metninde arşiv üzerine sunulan düşüncelerin ötesinde de) yapısöküm zaten bir arşivin yapısökümü olduğu için de, yani bu bakımdan da baştan sona arşivle ilgilidir. Yapısöküm kavramlarıyla, ileri sürdüğü değerleriyle, tezleriyle, yapılanışıyla bir arşiv olarak bir metinle (dar anlamıyla bir metinle olabileceği gibi bir kültür olarak, bir kurum olarak herhangi bir başka kompozisyonla da) iş görmektedir.

Yapısökümün doğallık görünümü kazanmış bir unsurun aslında inşa olmuş olduğunu göstermeye yöneldiğini de hatırlayalım. Yani yapısöküm kendilerini doğallık gibi sunan birtakım tutumların, yerleşik kalıpların, klişelerin, enstitülerin, kurumsallaşmış yapıların –bunlar toplumsal yapılar olabilir, devlet kurumları olabilir, egemenliğin tam da kendisi olabilir, nihayetinde Derrida'nın yapısökümcü çalışmaları oldukça geniş bir alana yayılıyor– hiç de doğal olmadıklarını bize hatırlatır. Her hâlükârda şunu

diyoruz, kendisini doğalmış, dışarıdaki ağaç gibi hep varmış gibi sunan her ne varsa (ki ağaç da hep var değildir aslında, hem bireysel olarak hem de türsel olarak), yapısöküm bize aslında onun inşa olmuş olduğunu da gösterir, onun inşa karakterine dikkat çeker, bizi bunu hatırlamaya çağırır. Demek ki bir yönüyle yapısöküm tarihsel olarak inşa olmuş olanın, doğalmış gibi varsayılması tutumu karşısında bir büyük hamledir de diyebiliriz. Peki, bu ne demek? Bana kalırsa tam da doğal denilen şeyin aslında inşa olduğuna ilişkin kaydı açığa çıkarmak demek. Dolayısıyla da şöyle bir yoruma hakkımız olduğunu düşünüyoruz: Yapısöküm bir anlamıyla bir arşivi çalıştırarak bir şeyin ezeli, ebedî ve doğal olmadığını görünür kılmak demektir. İşte bu noktada bana kalırsa bir doğallaştırmanın sarsıntıya uğratılması bir arşiv yapısıyla ilişkilenebilir. Bunlar tabii ki kurulabilecek genel bağlantılar olarak, farklı ölçeklerdeki bağlantılar olarak karşımıza çıkıyor. Yine Derrida'nın kendi verdiği örneklerden birini düşünebiliriz. Yapısöküm hakkında Derrida, onun, birçok kişinin zannettiği gibi basitçe bir yıkma jesti, tutumu olmadığını farklı yerlerde söylüyor.¹ Derrida Cezayir'deki çocukluğunda evin duvarında yamuk bir şekilde duran ama yamukluğuna alışılmış bir seramikten bahseder. Alışkanlıkla bu yamukluk bir normallik kazanmıştır. İşte o uygunsuzluğun farkına varmak gerekir!² Yapısöküm ile illa bir yıkma söz konusu değildir. Aslında kendileri belirli hiyerarşiler, şiddetler üreten ve iddialarıyla uyumsuz olan ama yerleşiklik kazanmış çok sayıdaki kurum, tez, jest, davranış, bütün bunlar o “yamukluklarıyla” ve aslında uyumsuzluklarıyla göze çarpmaz hale gelip doğallaşmış durumda. İşte bunları yeniden hatırlamak, onların ne kadar ters durduğunu keşfetmek; evet, bu manada da yapısöküm bir arşive dönüş gibi geliyor bana.

Bütün bunları söyledikten sonra birkaç nokta daha var elbette. *Logo*-sun, sözün, aklın, mevcudiyete mutlak bir erişimi olduğunu söyleyemeyiz. Ama bu ne demektir ki? Nihayetinde kendine özdeş, kendine mevcut varlık gibi bir şey varsaymak ya da bir anlam varsaymak, bir kendinde şey varsaymak söz konusu değildir Derrida'da. Bir şekilde gösterenler (*signi-*

1 Örneğin bkz.: Derrida, “Lettre à un ami japonais”, *Psyché, Invention de l'autre II*, Nouvelle édition revue et augmentée, Paris: éd. Galilée, 2003, s. 9-10.

2 Derrida, “Trace et archive, image et art”, *Penser à ne pas voir, Écrits sur les arts du visible 1979-2004*, Paris: éd. de la différence, 2013, s. 121-122.

fiant) oyununun dışında kalan bir gösterilen (*signifié*) var saymak mümkün değil. Kendinde bir mutlaktan, kendinde bir hakikatten, kendi başına orada duran ve bizim sadece keşfetmemiz gereken, orada durmakta olan ve bizim sadece dil yoluyla, dil vasıtasıyla kendisine gitmekte olduğumuz bir hakikatten bahsedilemeyeceğini düşünüyor Derrida. Şöyle düşünelim: Tam da o kendinde dediğiniz şeyi ne ile ifade edebilirsiniz? Yani kendinde hakikatin ne olduğunu sorduğumda bunu nasıl ve ne ile tarif edersiniz? Yine dilde. Dolayısıyla o *kendindeyi* gösterenler alanı içerisinde tarif ettiğiniz ölçüde o hiç de kendinde değildir, her zaman gösterenler oyunu içerisinde konuşuyoruz demektir. İşte sanırım Derrida'nın bir şekilde metnin dışına ilişkin varsayımın da metinsel olduğu yönündeki kavrayışını bu bağlamda işitmek gerekir. Bu metin meselesini ise arşivle birlikte yeniden düşünmek mümkün görünüyor. Her şey metindir, her şey bir şekilde kompozedir, her şey farklı unsurlardan oluşur, o unsurların bir araya gelişinden ibarettir. Bir şekilde bir terkip söz konusudur. Metin (*texte*) denildiğinde elbette bir dokuma, kumaş (*texture*) anlamı da hemen akla geliyor ve dolayısıyla bir örgüden bahsediyoruz. Bu bakımdan *déconstruction*un Türkçeye "yapıçözüm" olarak da çevrilmiş olduğunu hatırlatabiliriz. İster çözme (yapıçözüm), ister sökme (yapısöküm) denilsin buradaki fikrin bir metnin (*texte*), bir dokumanın (*texture*) ipliklerinin sökülmesiyle ilgili olduğunu belirtebiliriz. Niye söküyoruz, niye her şeyi sürekli sökmek zorundayız? Yani bu işe bir defa girdik ve kendimizi durduramıyor muyuz acaba? Nasıl örüldüklerini açığa çıkarmak istiyoruz da o yüzden. Bir defa örülmüşler ve biz onları daha sonra hep öyle varlarmış gibi varsaymışız. Bu varsayımlar ve hisler birçok yoldan geçiyor elbette. Diyelim ki teyzemin, babamızın hediyesiymiş, başka başka anlamlar da yüklenmiş onlara, başka yatırımlar da yapılmış ve o dokumalar, o kumaşlar, o kazaklar hep çocukluğumuzdan beri sarıldığımız, kucakladığımız şeylere dönüşmüş. Fazlaca psikanalize göz kırpan bir örnek oldu belki, ama kuşkusuz yapısı sökülecek olan kumaşlar yalnızca dar anlamıyla *psykhenin* ekonomilerine bağlı olarak dokunmuş değil. Bir metni üreten bir sürü metinsel ekonomi var. Derrida bunların yapısını çözmek, sökmek istiyor, bütün o iplikleri görünür hale getirmek istiyor. Ama biz de diyoruz ki bu zaten baştan sona bir arşiv çalışması değil midir? Ne dersiniz? Yapısöküme kalkışmanın, bu işe girişmenin kendisi zaten bir arşiv olayı değil midir? O ipliklerin sö-

külmesi? Çünkü tam da o kurumlar, yapılar, jestler birer kompozisyon olarak, çoktan bir arşiv alanı olarak karşımızda değil midir? Bu bakımdan işte Derrida'nın baştan sona bir arşiv düşünürü olarak okunabileceğini ileri sürüyorum.

Burada gündeme getiremeyeceğimiz birçok nokta elbette başka zamanlarda açılabilir. Derrida'yı bir *arkhe* düşünürü haline getirmekteki tuhaf güçlüğü işaret etmek gerekiyordu. Bununla birlikte bir *arkhe* düşünürü olmayan Derrida'nın düşüncesinde *arkhe-yazı* (*archi-écriture*) gibi bir kavramı da var. İşte yine bir gerilim hattı. Unutmamak gerekir ki *arkhe-yazı* öyle bir yazı ki artık bir sabit sıfır noktası olarak tarihin, zamanın içerisinde ya da bir anlam düzleminin içerisinde yakalayabileceğimiz bir mutlak kayıt noktasına işaret etmiyor, *arkhe-yazı* sürekli olarak ilavesel, ikamesel olan bir kökene gönderiyor bizi. Derrida “Gramatoloji Üzerine” eserinde öyle bir köken (*origine*) düşünün ki diyor –biz de arşiv üzerine düşündüğümüze göre öyle bir *arkhe* düşünün ki diyelim– kaçınılmaz olarak hep ilavesel/ikamesel karakterde olsun. Ne demektir bu? Sonuçta ilave, ikame bir şeye eklenir. Bu aslında bir *arkhe*yi düşünememek anlamına da gelir ya da illa düşünecekseniz öyle bir *arkhe* düşünün ki o bir sıfır noktası ya da başlangıç gibi olmasın. İlavesel/ikamesel bir köken ki bu durumda da *arkhe* artık bir köken de değildir zaten. Hep geriye doğru taşınabilecek ama bir “bir” olarak karşımıza çıkmayan bir kayıt fikri saklıdır bu *arkhe-yazı* düşüncesinde.

Derrida, Heidegger'in metninde de bununla bir şekilde buluşan çizgiler yakalar. Örneğin Heidegger *legeinden* bahsettiğinde, *logosu legeinden* hareketle düşündüğünde yani sözü, aklı, mantığı *legein* üzerinden, Antik Yunancadaki *derleme*, *toplama*, *bir araya getirme*, *demet yapma* anlamlarıyla düşünmeyi denediğinde bir toparlama, farklı unsurları bir araya getirme jesti orada çoktan içeriliyordu. Bizim *logosta* yakalayacağımız herhangi bir *arkhe* de, sıfır noktası olan bir anlam makamı da zaten sıfır olarak kalamayacak bir şeydir; böyle bir sıfır noktası açıkçası bahsedilebilir değildir ve Derrida'da *arkhe* –tekrar edersek– her zaman diferansiyel kalıyor, kendisine örtüşen bir başlangıç noktası gibi tarif edilemiyor.

Derrida felsefe tarihinde başat bir tutum olan logosantrizmin ve dolayısıyla yazının söz karşısında ikincilleştirilmesi çabasının bir bastırma olduğunu da ilginç bir şekilde hatırlatıyor. Burada bastırma sözcüğünü

kullanıyoruz ama aslında Derrida nihayetinde felsefe tarihinin bir psikanalizini yapmadığını da vurgular. Bu vurguya rağmen devam etmesi, bu eksik söz dağarcığı içerisinde devam etmesi ve bastırmanın başarısız bir bastırma olduğunu söylemesi ise ilginçtir. Dolayısıyla yazıyı, kaydı, arşivi bastırmaya yönelik çalışmanın her yerde aslında deşifre olmaya hazır olduğunu ilan etmesi de dikkat çekicidir. Logosantrik bir tutum düşünce tarihi içerisinde yazıyı, kaydı, arşivi bastırmayı denedi –burada *arşivi* ben ekliyorum zira Derrida her zaman o kadar açık söylemiyor–, bastırmaya çalıştı ama bu bastırma çalışması başarısız oldu; dolayısıyla da her yerde bunun semptomlarını yakalayabiliyoruz ya da bunun ürettiği, bastırma çalışmasının kendisinin ürettiği birtakım düzensizlikleri, bozuklukları, durum bozukluklarını yakalayabiliyoruz. İlginç bir şey bunu söylemesi ve burada *işaret* (*signe*) kavramı da ilginç bir semptom olarak karşımıza çıkıyor.

Şimdi epey sarsıcı olan ve birçok yerde de anmak ihtiyacı hissettiğim bir bahse geçebiliriz. Bu bahis Derrida'nın *Platon'un Eczanesi* metninde karşımıza çıkıyor. Bir hafızanın kayda dönüşmesi (yine ilave edelim, arşive dönüşmesi) konusunda Platon'un metnindeki itirazlar gündeme geliyor. Kaydın (ve dolayısıyla arşivin) ne kötülükleri varmış acaba diye düşünüyor insan, yani niye bu kadar kötüymüş, niye bu kadar kötü tasarlanagelmiş, düşünülmüş? Çünkü canlı sözü öldürüyor, denilecek nihayetinde... Derrida ideaların kopyalara dönüşmesi hikâyesinin kendisini de bir kayıt meselesi üzerinden ele alarak, yani Platon'un metninde itiraz edilen şey üzerinden ele alarak, onu çok temel bir yerden yakalıyor diyebiliriz. Şu anda biraz kapalı sözler söylediğimi itiraf ediyorum, biraz daha adım adım ilerleyelim. Platon'un *Phaidros* diyalogunda, yazının icadına ilişkin bir Mısır efsanesi aktarılıyor. Efsaneye göre sayılar bilimi, geometri, astronomi, tavlâ oyunu gibi icatların da mucidi olan Thoth adındaki tanrı, icadı olan yazıyı Tanrı Kral, Kralların Kralı ya da Tanrıların Tanrısı Thamus'a takdim ediyor ve şöyle diyor: “Ey Kral, dedi Thot, işte Mısırlıları daha bilgili ve hatırlamaya daha yetenekli kılacak olan bir bilgi: Belleğin de öğretimin de ilacı (*pharmakon*) bulundu.”¹ Demek ki yazının mucidi yazının, yani bu kayıt altına alma biçiminin, dışsal nesne üzerine kaydede-

1 Platon, Oeuvres complètes, tome IV – 3e partie, *Phèdre*, texte établi et traduit par Léon Robin, Paris: Société d'édition “les belles lettres”, 1933, s. 88.

rek muhafaza etme, arşivleme tekniğinin bellekle ilgili bir problemi çözecek olduğunu ve öğretim için de büyük bir imkân sunacak olduğunu ileri sürüyor. Öyleyse yazının büyük işler göreceği umuluyor. Burada tabii bu söylediklerimizi yazı ve kayıt üzerinden genel olarak arşive açılan kapıyı hep aklımızda tutarak iştirmek lazım. Yazının mucidi icadının meziyetlerini vurgulamaktadır. Ancak Tanrı Kral Thamus tam aksini düşünüyor. Bir defa bir tekniği bulan kişinin başka, o tekniğin yararı ve zararını gösterecek kişinin ise başka olduğunu ileri sürüyor. Şimdi de öyle değil midir? Mühendisler yapar, sonra da derdini Sosyal Bilimciler çeker, icadın sonuçlarının nereye ulaştığını, etkilerini tartışır gibi bir durum vardır. Sanki Mısır efsanesi de bize tam olarak bunu söylüyor. Thamus gerçekten de Thot'un yazıya, yol açacağı sonuçların tam aksini attettiği değerlendirilmesini yapıyor. Yani Tanrı Kral diyor ki sen hafıza sorununun çözüleceğini ileri sürdün, öğretimle ilgili büyük bir kolaylık olacağını ileri sürdün, ama hiç de öyle olmayacak, aksi olacak, tam tersi olacak. İddia yazının (dolayısıyla da arşivin) hafızanın sorununu çözeceği yönünde, ama tam tersi olacağı söyleniyor. Yani Thamus'a göre yazının gerçek etkileri, onun zararları ve yıkıcı sonuçları yazının mucidi tarafından anlaşılamamış; icat eden kişi icadının sonuçlarının farkında değil.

Neymiş peki bu sonuçlar? Tanrı Kral Thamus yani kendisine bu yazı hediyesinin, bu arşiv aparatının sunulduğu kişi, makam, şöyle düşünüyor: Yazı tekniğini elde eden kişiler artık bu arşivleme imkânına (yani burada sözcükleri tabii ki yorumluyorum, metinde illa "arşivleme" tabiri geçmeyebilir), yazıya güvendikleri için şeyleri içeriden, kendiliklerinden, kendi içlerinden, akıllarından hatırlamak yerine, dışsal bir kayda güvenecekler ve yabancı izlere bel bağlayacaklar; dolayısıyla kendi belleklerini kullanmaktan vazgeçecekler. Bu nedenle de daha unutkan hale gelecekler. *Mal d'Archive* metnine kadar uzanıyor bu izlek aslında ve bunu açığa çıkarmak, benim açımdan işte tam da bu güzel buluşma sayesinde mümkün oldu. Bu izleğin uzun bir hikâyesi olduğunu görebiliyoruz, çünkü Derrida da şunu hatırlatıyor: Evet arşivlediğimizde muhafaza ederiz ve o kadar korunaklı yerlere koyarız ki zaten unutmaktır bu; öyle bir yere onu kapatır, koyarız ki unuturuz bu şekilde zaten, arşivlediğimiz şeyi unuturuz.¹ Der-

1 Bkz.: Derrida, *Archive Fever in South Africa*, August 1998 (<https://www.youtube.com/watch?v=c4ewDoorXTM>).

rida, Platon’a elbette o kadar kolayca katılmıyor olsa bile Platon’un kimi tezlerini bir başka şekilde yakalıyor. Arşivin çoğul etkilerini hesaba katıyor. Evet, nihayetinde Platon’un aktardığı efsanedeki iddia belli, bir dışsal nesne ortaya çıktığında ve bir arşivleme olanağı ortaya çıktığında, artık canlı hafızayı kullanmak için o kadar çaba harcanmayacaktır. O yüzden de yazı burada bir kayıt olarak ve genel olarak da kayıt teknolojilerinin bir modeli olarak düşünülebilir. Bu tartışma kolaylıkla dijital teknolojilere dek uzanabilir. Bugün kimse artık bir şey öğrenmiyor diye bolca tartışılan, benim de birçok defa başka vesilelerle üzerinde durmayı denediğim bir meseledir bu. Tanrı Kral yazının mucidine keşfetmiş olduğu ilacın bellek için değil ancak hatırlama için bir ilaç olduğunu söylüyor; çünkü herkes her şeyi zaten unutmaya devam edecek ve hatta daha da fazla unutacak, sen belleğin unutma hastalığına, sorununa bir çözüm bulamadın ama evet, hatırlama için işe yarayacak, unutulmuş şey için gidip bakılacak yazıya, yani –dolayısıyla ekleyelim– *arşive*.

Öte yandan Tanrı Kral Thamus yazı sayesinde insanların daha bilgili olacağını da düşünmüyor. Evet, diyelim ki çok sayıda kayıt artık oluştu, metinler, yazılı metinler, arşivler var. İnsanlar artık kalpten bir şekilde hakikatin kendisini öğrenmeyecekler ama hakikate benzeyen şeyleri öğrenen sofistler, bilge geçinen kimseler ortaya çıkacak. Peki ne olacak? Mesela bir konu üzerine konuşmadan önce insanlar şöyle bir özetine bakacak, ondan sonra gidip o sözcükleri, birtakım kavramları tekrar edecekler ve işte bilge kimselermiş gibi geçinecekler. Evet, böylece eğitimsiz kimseler bilgiye boğulmuş halde her şey hakkında hüküm verebileceklerini sanacaklar. Sonuçta –evet şimdi yine güncelliyoruz birazcık, 2500 yıl hatta Mısır efsanesi daha da eski olacağına göre, bayağı bir uzaktan bugüne taşıyoruz efsaneyi–, nihayetinde Google arama motoruna yazacağız, birtakım verilere ulaşacağız ve diyeceğiz ki: Ben aslında her şeyi biliyorum, bu söylediklerinizi ben de biliyorum, üstelik Google’da ben o bilgilere çok daha hızlı ve istediğim zaman ulaşabiliyorum. Bir şekilde bilgili kişiler değil ama bilgili kişilerin benzerleri, sahteleri –buna *doxosophoi* deniliyor metinde–, sahte bilgiler ortaya çıkacak. Öyleyse burada arşivin kötülüklerinden bahsediliyor da diyebiliriz. Arşivin kötülükleri dedik, acaba *Mal d’archive* ifadesini bu bakımdan da işitmek gerekir mi diye kendime soruyorum açıkçası. Ama Derrida’da yazı (arşiv) hakkında söz konusu efsanede ileri sürülen tezlere

yönelik itirazlar buluyoruz. Hem Derrida'da hem de Stiegler'de gördüğümüz bir şey var. Bu arşiv olanağı, kayıt olanağı olmadan zaten kültür diye bir şey de yok. Derrida yazının söz karşısında ikincil kılınmasına, kaydın kaçınılmaz karakterinin görmezden gelinmesine itiraz eder. Bununla birlikte nihayetinde yazının ya da arşivin *pharmakon* karakterini reddetmek yersiz olacaktır. Çünkü mesela yazı, kayıt ya da arşiv olmadan insanlık tarihi, kültürü yoktur ama insanlık tarihi de tek biçimli, yönlü, veçheli değildir, yalnızca olumluluk barındırmaz, içinde muazzam bir yıkım da vardır. Yazının, arşivin olumlu ve olumsuz etkilerini birlikte düşünmek gerekir. Belki *Mal d'archive* ifadesini *arşivin kötülükleri* gibi işitmek biraz fazla geliyor ama nihayetinde negatif etkileri de birlikte yakalamak zorundayız. Zaten *pharmakon* da bu demek değil mi: hem ilaç hem zehir. Yazı, kayıt, arşiv hem ilaçtır hem zehirdir ve bunu daha derin bir noktadan, daha temel bir noktadan tutmak, yakalamak gerekiyor. Kayıt ve yazı basitçe olumsuz etkilerden ibaret değildir; onlar olmadan bu kültür tarihi de zaten olamazdı. Öte yandan bu her şeyin çok güzel, iyi olduğu anlamına da gelmez. Yıkıcı ve yapıcı, pozitif ve negatif, terapötik ve toksik etkiler bir aradadır ki Bernard Stiegler de bu husus üzerinde ciddiyetle durmaktadır.

İşte bu noktaya da işaret etmek istedim. Platon'da da hafızanın dışarıya bırakılması, dışsallaştırılması meselesi bir problem olarak ele alınmış, gündeme getirilmiş. Tabii Platon sadece bu Mısır efsanesini aktarmakla kalmıyor, Derrida'nın *Platon'un Eczanesi* metninde Platon'un yazı karşısındaki çoğul tutumlarının ele alındığını görüyoruz. Platon'da yazının sürekli kendi kendisini tekrar ettiği fikrini de buluyoruz. Mesela yazı ölü bir tekrar mekanizması olarak karşımıza çıkıyor. Öte yandan yazının babası da yoktur. Sözün babası yanındadır, ben konuşurum ve bana itiraz ederseniz edersiniz, sorunuz varsa sorarsınız ve ben de cevap vermeyi denerim, belki veremem, vazgeçerim ama nihayetinde babası olarak sözümün yanındayım. Bu perspektif içinde bakıldığında bir metni okurken yazıya, dolayısıyla da arşive sorular sorduğunuzda size aynı şeyi tekrar edecek bir cümle okuyorsunuz, diyorsunuz ki "Bunu anlamadım, biraz açar mısınız?", nereye diyorsanız artık; kâğıda mı, kâğıda diyorsunuz ve tekrar baktığınızda cümle aynı şekilde duruyor karşınızda. Platon'da böyle bir fikir var açıkçası, kayıt, yazı tekrar ediyor. Demek ki yazı bir otomat, aynı şeyi söyleyen bir kukla, basit bir robottur. Kuşkusuz yapay zekâ tartış-

malarına kadar gider bu mesele, çünkü orada tekrar çemberinin dışarıdan gelen girdilerle aşılması meselesi, algoritmayı basit tekrarın dışına çıkarma meselesi bir başka şekilde karşımıza çıkıyor. Nihayetinde yazı, arşiv, kayıt gelecekle ilişkiliyse, gelecekte farklılaşarak anlaşılabilir olanı da hesaba katmamız gerekir. Dolayısıyla yazı için “Tekrar ediyor mu acaba?” diye sorabiliriz yine de. Gerçekten yazı basitçe tekrar mı ediyor? Çünkü metin onu okuyan kişiyle birlikte ve o metnin içindeki bütün bir yenilenen anlam dalgalanmalarıyla birlikte anlam farklılaşmaları göstermiyor mu? Belki buna da, o farkı kendin keşfediyorsun, yakalıyorsun; orada sana konuşup, seni düzeltebilecek, yok ben onu kastetmemiştim diyecek bir kişi yok, diye itiraz edilecektir. Fakat basit tekrarın ötesine bir şekilde geçildiği de açık. Platon’a göre yazının (burada genişleterek *arşivi* de ekliyoruz) bu şekilde tekrarlayıcı karakteri onu ölü yapıyor ve yetim, babasız kılıyor. Derrida buna dikkat çekiyor işte, Platon için yazı yetimdir, yazının babası yoktur. Derrida’nın derdi basitçe bu babasızlığa itiraz etmekten ziyade meseleyi karmaşıklştırmak gibi duruyor. Belki de onun tam da bu babasızlığı, yine arşivle ilişkilendirerek söylersek anarşik olanağın da açıldığı yer olabilir; yazı aynı zamanda bir mesafenin, itiraz için farklı bir alanın açıldığı yerdir.

Daha önce *archi-écriture* kavramsısına işaret ettik. Bu terimi *arkhe-yazı* diye çevirebiliriz. Derrida’da bu tip bir kavramsının var olduğunu söyledik ve bu *arkhe-yazının* bir sıfır noktasında yakalanabilir olmadığını da söyledik. Yazı mevcudiyete ve namevcudiyete, *présencea* ve *absencea*, varlığa ve yokluğa indirgenemez bir hareket, yani farkın/ertelemenin, *différance*ın hareketi olarak düşünülebilir. Varlığa ve yokluğa indirgenemez olan farkın/ertelemenin oyunu olarak düşünebiliriz yazıyı. *Arkhe-yazının* bilindik anlamda bir köken de olmadığını söylemiştik.

Yine “Gramatoloji Üzerine” metninde, arşiv meselesiyle bir başka yerden buluşan bir nokta olduğunu düşünüyorum. Derrida, Ferdinand de Saussure’ün işaret meselesini sınırına kadar taşıdığını, onu bir şekilde logosantrik bir jestin kıyısına kadar taşıdığını, bir genel semiyolojiye, belki bütün canlılar için düşünülebilecek bir kayıt fikrine doğru açmak üzere olduğunu ama buradan geriye düştüğünü, tam da sınırdan geri dönerek tekrar logosantrik ve antroposantrik bir tutuma saplanıldığını düşünüyor. Sonuçta logosantrik olduğumuz ölçüde kaçınılmaz olarak antroposantrik bir jestle de bağıntı içindeyizdir. Çünkü *logosun* insana ait olarak tanım-

lanması, insana atfedilmesi itibariyle akıl ve söz merkeziliğin hüküm sürdüğü yerde antroposantrik bir tutum içine de girilmektedir. Saussure bir şekilde uca kadar gidiyor ama geriye dönüyor. Burada çok detaya girmeyeceğim ama en azından şunu söyleyebiliriz, belki başka bir arşiv fikri açılabilirdi orada; Saussure'ün projesinde bütün canlıları kuşatacak başka bir kayıt fikrine, bir genel semiyolojiye ulaşabilirdi mesele ama bu gerçeklemeden bir fonosantrizmin içinde kalındı.

Oyun dışının imkânsızlığına da bir şekilde işaret ettik. Bütün bir kayıt, dil, anlam alanı içerisinde gösterenler oyununun dışında, kendinde hakikat imkânsızdır Derrida için. Mutlak bir gösterilen, işaret edilen, kendinde duran anlam ya da şey yoktur. Öyleyse yazıyı, kaydı ve arşivi ilave/ikame (*supplément*) kavramıyla birlikte düşünmek gerekir. Derrida metafizik tarihinde izin ve farkın bastırılması ve zapt edilmesi çalışmasının başat olduğunu düşünüyor. Bu ne anlama gelmektedir? İzin ve farkın bastırılması ve zapt edilmesi çalışmasının kendisi de acaba bir arşiv çalışması olarak okunamaz mı? Metafizik tarihinin tam da kendisi, felsefi söylemlerin tam da kendileri birer arşiv çalışması olarak okunamaz mı? Yani aslında diferansiyel olan bir kaydın, yazının, izin, sürekli farklılaştırmakta olan bir hareketin ve oyunun, belirli artı değer üretimleri doğrultusunda hiyerarşik olarak yeniden kurulması ve arşivlenmesi; yani bütün yaşam alanına ilişkin bir hikâyeyi bir felsefi sistem olarak yakalayıp tutmanın, kurmanın ve sunmanın kendisinde zaten bir arşiv oluşturma çabası söz konusu değil mi? Bu baştan sona bir arşiv değil mi? Derrida'nın yapıtıyla temas kurarak, onu yorumlayarak arşivle ilgili olarak geliştirebileceğimiz bir başka nokta da bu olabilir sanıyorum. Bununla birlikte tüm hareket noktalarını uzun uzun açmak mümkün olmayacak.

Derrida'ya göre bir yandan da felsefe tarihi içinde söze tanınan ayrıcalık yani kayıt karşısındaki mesafe, basitçe bir arıza, kaza ya da kaçınılacak bir olay değildi. Aksine bu olay o genel ekonominin, *différance*ın (farkın/ertelemenin) hareketinin içinde gerçekleşmektedir ve basitçe bir kaza olarak değerlendirilemez. Derrida'nın bir metni var, "Freud ve Yazı Sahnesi"¹ adını taşıyor. Bu metinde Derrida logosantrizm ve yazı arasın-

1 Derrida, "Freud et la scène de l'écriture", *L'Écriture et la différence*, Paris: éd. du Seuil, 1967. Bkz.: Jacques Derrida, "Freud ve Yazı Sahnesi", *Yazı ve Fark*, çev. P. Burcu Yalım, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

daki ilişkinin temel bir özelliğini açıklarken yazının bastırılması gayretini başarıya ulaşamamış bir bastırma çalışması olarak ifade ediyor. “Gramatoloji Üzerine” metninde de logosantrik çağın sınırlarının belirişinden, artık bir şekilde sınırlarını, yapısını göstermeye başladığından bahsediyor. Bu sınırların belirmesi neyle alakalıdır? Bu ilginç, tam da grafik olanın ağırlık kazanmasıyla ilgili olduğunu söylüyor Derrida. Yani 1967 tarihli “Gramatoloji Üzerine” eserinde yazı, kayıt düşüncesinde, yazı, kayıt figürlerinde ve terimlerinde bir patlamanın yaşandığı bir dönemde olunduğuna dikkat çekiliyor. Aslında bir şekilde yazıya, kayda (ve yine ekleyelim, *arşive*) ilişkin olanın yükselişi ile birlikte *logosun*, aklın, sözün hükümler pozisyonundan varlığı yakalayan bir tutumun sınırları kendisini göstermiş oluyor.

Zannederim bir ara vakti geldi, sonra devam edeceğiz. Artık Derrida’nın kendi arşivi üzerine düşünceleriyle de ilerleyeceğiz, başka bölgelere geçeceğiz. Teşekkür ederim.

Özgül Akıncı: Teşekkürler Tacettin Hocam, 15 dakika aranın ardından devam edeceğiz.

.....

Özgül Akıncı: Yeniden merhaba herkese. Çok düşündürücü ve geniş kapsamlı ilk bölümden sonra ikinci bölüm için yeniden beraberiz, buyurun.

Tacettin Ertuğrul: Merhaba, çok teşekkür ediyorum.

Biraz daha ilerleyelim, sonra dediğim o makas değişikliğini yapacağız, başka bir güzergâha geçeceğiz. Dışsallık meselesi burada bir şekilde belirleyici olarak karşımıza çıkıyor. Burası neresi, şurası: Bir söz var ve o yazıldığı zaman dışsallaşılıyor ya da herhangi bir içeriğin kaydedilmesi, bir içeriğin bir arşive dönüşmesi bir dışsallaşma. İşte böyle bir bölgede Derrida gösterenin dışsallığını da tartışmaya açıyor. Gösteren dediğimizde kullandığı sözcük *signifiant*. Göstergebilimdeki temel ayrımı ve gösteren-gösterilen ilişkisini hatırlayalım. Şimdi Derrida’nın yapıtını yorumlayarak ifade edersek gösterenin bu ayrımında nihayetinde geleneksel olarak *teknik vasıta* niteliğine sahip görüldüğünü ileri sürebiliriz. Bir gösteren var, o bir araca benziyor; bir de gösterilen var ki gösteren işte esas ona işaret ediyor. Bu gösterenle yazının dışsallığı arasında da bir ilişki, bir paralellik var, yazı da nihayetinde bir anlamı gösteriyor, bir anlama işaret ediyor. Oysa Der-

rida'nın metni anlam makamının kendisinin de teknikten bağışık olarak değerdendirilemeyeceğini söylememize izin veriyor.

Nihayetinde Derrida düşüncesinde şu fikri buluyoruz: Aslında yazıdan önce var olan bir dilsel işaretten bu şekilde bahsedilemez. Burada dar anlamıyla yazının değil, genel olarak kaydın düşünüldüğünü unutmayalım. Bir şekilde tekrar karakteri gösteren bir kayıt olmaksızın herhangi bir dilsel işaret olamayacaktır. Gösteren de nihayetinde aslında repetitif karakterdeki bir kaydın ürünüdür değil mi, yani gelişigüzel şekilde sesler çıkardığımızda birbirimizi anlamıyoruz. Demek ki orada aslında çoktan arşive ait sesler var, bir şekilde oylumu çizilmiş, formu belirlenmiş şeyler. Zaten bir ifadeyi sunarken ifadem biraz anlaşılmaz kaldığında onu tekrar ediyorum, yeniden daha düzgün bir şekilde söylüyorum, değil mi? Sanki o arşiv içerisinde o ifadeye açılmış, onun için oyulmuş biçime uygun şekilde sesi biçimlendirmek durumunda kalıyorum diyebilirim.

Öyleyse şunu da söyleyelim bu noktadan itibaren: Bir şekilde bir kaydın imkânı olmadan, aslında işaretten ve anlamdan bahsedemiyoruz. İster sözel olsun ister dar anlamıyla grafik, dar anlamıyla yazı söz konusu olsun, aslında hepsi kayıttır. Ve hepsi de kayıt anlamında, geniş manasıyla yazıdır. Derrida'nın metninden hareket ederek yakalanabilecek bir nokta da, işte bu söylediklerimizle bağlantılı olan şu nokta: Bu dışsallaştırmayı, bir için dışsallaştırılması, içsel olan bir şeyin, içerde olan bir şeyin, bir düşünce, bir hissin, bir anlamın dışsallaştırılması gibi düşünmek söz konusu oluyor; ancak bu dışsallaştırma olanağının kendisi bir taraftan da zaten içeriği kuran şey, işte bunu unutmamak gerekiyor. Bir şekilde bu tekrarlayıcı kayıt karakteri mümkün olmadan önce zaten bir içselliliğin ve bir anlamın kurulma olanağı da yok, dolayısıyla arşiv sadece bir içeriğin kalıcı olup muhafaza edildiğı yer değildir, bir içeriğı mümkün kılan şeyin tam da kendisidir. Bu yüzden *archi-écriture*ü, yani *arkhe-yazıyı*, kökensel-yazıyı unutmamak gerekiyor. Aslında her hâlükârda bir kayıt var işin içinde, başında ve sonunda! Aslında sonu da nereye açılacağıyla ilgili ve hep yeniden açılabilir olursa da sonun ucu açık kalacak demektir. Burada gelecek meselesi karşımızda durur. Derrida arşivi sadece bir geçmiş (*passé*) meselesi olarak düşünmüyor ve baştan sona gelecek meselesiyle ilişki içinde ele alıyor. Bu da sorumlulukla ilişkiliniyor. Arşivi mutlak olarak anlamak, bir mutlak kendindelik içinde anlamak söz konusu olmadığı ölçüde ve arşivin

anlamı kendinde bir yerlerde bulunmadığı ölçüde bizim bir karar alarak, yani bir sorumluluk üstlenerek arşivle ilişki kurmamız söz konusu oluyor. Bu sorumlu karar ise arşivin geleceğe nasıl açılacağıyla da alakalı oluyor.

Bu sorumluluk meselesine ileride geri dönmeyi umuyorum. Biraz zikzaklar çizerek ilerliyorum çünkü bir yandan da düşünce zincirleri birbirlerini çekiyor ve çağırıyor. Bu geçmiş ve gelecek meselesiyle ilgili olarak şunu da hatırlatalım: *Spectre de Marx*¹ (*Marx'ın Hayaletleri*) adlı eserinde Derrida travmanın geçmişten değil gelecekten geldiğini belirtiyordu. Şayet travma meselesi de yine bir arşiv meselesiyse, travma tam da olayın tekrar edebilirliği üzerinden gelmektedir. Yani basitçe yaşanmış, bir büyük sarsıntıya yol açmış olduğu için tekrar edip durmakta değildir, ama onu geri getiren şey tekrarlanabilir olmasıdır, tekrarlanabilirliğidir. O yüzden de gelecekte gelir. Büyük bir kargaşa, düzen bozukluğu, sarsıntı yeniden gelebilir olma ufku içerisinde tekrar tekrar geri dönmektedir. Ve bu tartışma da ilginç bir şekilde Derrida'nın 11 Eylül üzerine değerlendirmelerine dek uzanır.² Orada da bu sefer saldırı görüntülerinin ekranlarda sürekli geri dönüşü, daha kötünün bekleniyor olması gibi hususlar karşımıza çıkar. Oraya kadar gitmeyelim ama bütün bunların da arşiv konusuyla bir şekilde ya da başka bir şekilde buluştuğunu ifade edelim.

Şimdi son vurgu olarak –Derrida'nın metni tabii ki tükenmez bir kaynak, büyük bir zenginlik var orada ama artık durmamız gerektiği için– bir son vurgu olarak belki Derrida'nın yazıdan ne anladığı ile ilgili temel bir noktaya işaret edebiliriz. Derrida düşüncesinde logosantrizmin yazıya atfettiği özelliklerin aslında genelleştirilebilir özellikler olduğu fikrini buluyoruz. O özellikler sadece yazıya ait değildir. Daha açık olmak gerekirse logosantrik bir jest sözden yazıyı ayırmak için ve sadece dar anlamıyla yazıyı tarif etmek için birtakım özelliklerden bahsettiğinde aslında bu özellikler genelleştirilebilir karakterdedir. Öyle anlıyoruz ki aslında bunlar bü-

1 Derrida, *Spectres de Marx, L'État de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*, Paris: éd. Galilée, 1993. Türkçesi için bkz.: Derrida, *Marx'ın Hayaletleri*, çev. Alp Tümerterkin, İstanbul: Ayrıntı, 2001.

2 Derrida, "Auto-immunités, suicides reels et symboliques", trad. de l'anglais (États-Unis) par Sylvette Gleize, in *Jacques Derrida Jürgen Habermas, Le "concept" du 11 septembre, Dialogues à New York (octobre-décembre 2001) avec Giovanna Borradori*, Paris: éd. Galilée, 2004. (Türkçe çevirisi için bkz.: *Otoimmünite: Gerçek ve Simgesel İntiharlar, Terör Günlerinde Felsefe, Jürgen Habermas ve Jacques Derrida ile Diyaloglar*, Haz.: Giovanna Borradori, Çev.: Emre Barca, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.)

tün yaşam alanı için de düşünülebilir. Çünkü Derrida söz için de deneyim alanının geneli için de bu özellikleri göz önünde bulundurabileceğimize işaret ediyor. Bu özellikler bize genel kayıt fikriyle ilgili de bir şey söylemektedir ve nihayetinde bu nokta arşive ilişkin bir bağlantı kurmamızı da sağlayacaktır. Peki nedir bu özellikler? *Signature, événement, contexte* (“İmza, Olay, Bağlam”) adlı metninde Derrida yazının geleneksel olarak tanımlanma şekline dikkat çekiyor.¹ Ayrıca yazıya atfedilen özelliklerin genelleştirilebilir bir karakter taşıdığını vurguluyor. Yazının birinci özelliğine bakalım: Yazılı bir işaret üretilme anındaki “şimdi”nin ötesine geçen bir işarettir. Diyelim ki ben dün bir şey yazdım, nihayetinde o yazı on gün sonra okunabilir; bugün yazarım ama bir sene sonra, yüz sene sonra okunabilir. Dolayısıyla bir yazılı işaret, üretilme anının ötesine geçme imkânı taşır, değil mi? Bunun arşiv meselesiyle birlikte düşünülebileceği bana açık geliyor. Derrida yazılı bir işaretin kaydının şimdisinin, yani kaydının gerçekleştiği şimdiki anın ötesinde var olmaya devam ettiğini hatırlatıyor. Evet kayıt anının sonrasında da varlığını sürdürür ve onun tekrar olanağı, onu üreten kişinin, yani “yazar”ın (Derrida’yla birlikte yazarı basitçe yazının üretici kaynağı olarak düşünmek çok da kolay olamayacağı için tırnak içine alıyoruz) yokluğunda da varlığını sürdürür. Yani bir yazılı işaretin tekrar olanağı, yazarın yokluğunda da devam eder, bu olanak sürer.

Derrida’nın felsefe tarihinde yazıya atfedildiğini düşündüğü ama aslında kayıt anlamında genel olarak bütün bir yazıyı kuşattığını ileri sürdüğü ikinci özellik ise yazılı işaretin bağlamıyla bir kopma gücüne sahip oluşudur. Yazılı işaretin bağlamından kopma gücü vardır. Hakikaten de bir cümleyi bir yerden alıp başka bir yere koyabilirsiniz ya da bir arşiv parçasını alırsınız, bir başka arşive taşıyabilirsiniz veya arşivden çıkarıp yok edebilirsiniz. Bir şekilde bir yazılı işaret onun kayıt anını, yazılma anını organize eden “mevcudiyetler” bütününden kopabilir bir karakterdedir. Burada “aralık” fikrine dikkat çekmek önemli, çünkü aslında Derrida düşüncesine baştan sona bu aralık düşüncesi damgasını vuruyor diyebiliriz. *Différance* (farkı/ertelemeyi) yeknesak, bütünsel, yekpare yapılarla değil de aralıkla, aralıklanmayla (*espacement*) birlikte düşünmek mümkün. Bu kavrayışı arşiv bahsine taşıyarak söyleyebiliriz ki arşivin unsurları, bile-

1 Derrida, “Signature, événement, contexte”, *Marges de la philosophie*, Paris: éd. du Minuit, 1972, s. 377-378.

şenleri de bir yerden başka bir yere taşınabiliyor, götürülebiliyor, olduğu yerden çıkarılabiliyor yahut bir arşiv parçası içerisindeki tahrifat da yine aralığa bağlı olarak mümkün olabiliyor. Aralıklanma söz konusu olmasaydı ve varlık alanındaki şeyler yekpare, parçalanamaz bir devasa kütle gibi olsaydı o zaman hiçbir şeyle oynayamazdık zaten. Yazılı işaret bağlamından kopma gücü taşıyor, ancak bu kopma gücünü taşıırken, bir taraftan da yine tekrar edilebilirliğini ve dolayısıyla okunabilirliğini de muhafaza edebilir. Her seferinde muhafaza etmek zorunda değil ama bunu korumak suretiyle de bağlamından koparılabilir, yani bağlamından çekip çıkarıyor-sunuz ama başka bir bağlamda da bir okunabilirliği kalıyor, yine bir tekrar edilebilirliği kalıyor. Bu özellik temel bir özellik Derrida için, bir yazının yazı olması için onun okunabilirliğinin olması lazım. Bir yere alıp götürüyorsunuz ve okuyamıyorsunuz, bu durumda sizin için artık o bir anlam da taşıyamayacaktır. Eski dillerin de şifresi çözülüyor, kodu çözülüyor. Derrida kodifiye edilmiş her şeyin kodunun çözülme olanağının bulunduğu da dikkat çekiyor bir noktada; öyleyse arşivlerin de bu manada bir okunabilirliğe kavuşturulabilme özelliği var diyebiliriz. Bunlar önemli hususlar ama parantez içinde söylemiş olalım ve devam edelim. Yazılı işaretin ikinci özelliğinin bağlamından koparılabilirliği olduğunu söyledik. Bir yazılı işaret sentaks zincirinin dışına çekildiğinde –birkaç sözcüğü diyelim ki içinde bulunduğu cümlelerin dışına çekti– başka zincirlerin içine yeni işlev olanakları kazanmış bir şekilde nakledilebilir, onu başka bir yere alıp taşıyabiliriz, bağlamından koparabiliriz ve başka bir yere taşıyabiliriz. İşte bu kopma gücü, nihayetinde yazılı işareti inşa eden aralıklanmaya, mesafelenmeye bağlıdır ve bu mesafelenmeyi de anlaşılacağı gibi basitçe negatif bir manada düşünmemek gerekir. Çünkü işaret ancak tam da bu mesafede, bu aralıkta zuhur edebilir, ortaya çıkabilir, belirebilir. İşte bu aralıklanma karakteri yazının üçüncü özelliğidir. Artık daha fazla detaylandırmadan ifade etmek isterim ki arşiv meselesini bütün bu karakteristiklerle birlikte düşünmek de ilginç ve verimli olurdu.

Konuşmamda bir makas değişikliği olacağına işaret ederek son bir hususa işaret edeceğimi söylemiştim. O son hususa da işaret ettim. Ama o dönemece ulaşmadan evvel söylenecek birkaç şey var hâlâ. Söyleyeceklerim *ilave* meselesiyle ilgili. *İlave/ikame (supplément)* terimini andım daha önce. Başka metinlerle birlikte, özellikle “Gramatoloji Üzerine” adlı

metninde Derrida'nın Rousseau okumasında karşımıza çıkıyor bu terim. Rousseau ilginç bir şekilde bir kökensel şarkı-söz (*chant*) peşinde. İnsanın duyguda kendine özdeşliğine dair bir idealizasyon içinde bir kökensel durum tarif etmeye çalışıyor Rousseau (Bir *arkhe-durum* mu desek acaba? Sonuçta Rousseau da bir köken-bilimci değil midir ki? Bir *arkheolog*?). Bilindiği gibi Rousseau'nun idealize ettiği bir doğa durumu vardır ve düşünür, kültürü bir yozlaşma olarak görmektedir. Rousseau'ya göre doğa durumunda arzular, istekler, ihtiyaçlar sınırlıdır ve kolayca yerine gelebilmektedir; doğa, insanı şefkatli bir anne gibi sarıp sarmalamaktadır. Toplum öncesi bir durumdur bu. Bir yandan da Rousseau'ya göre aslında böyle bir dönemin gerçekten yaşanıp yaşanmadığı belli değildir. Aslında bir model olarak tasarlandığı ölçüde yaşanıp yaşanmaması çok da önemli değildir. Rousseau söz konusu doğa durumunda insanın mutluluk içerisinde, özgürlük içinde yaşadığını düşünmektedir. Kültürü zincirler, kölelikler, labirentler, maskeler, engeller ve bunları aşmak için üretilen türlü numaranın alanı olarak görmekte; bir yozlaşma ve yıkım olarak değerlendirmektedir. Doğa durumu ve kültür ikilisi bakımından temsiliyeti de şöyle paylaştırmaktadır diyebiliriz: Bir kökensel canlı-söz vardır; bu bir şakımaya, şarkı söylemeye benzemektedir ve duygunun doğrudan ifadesini temsil etmektedir; henüz yozlaşmamış bir kökensel sözün çağı söz konusudur burada! Derrida'nın yaptığı okumadan ulaştığımız sonuca göre *yazı* ise tam da bütün bir kültürel alana ait olan, dar anlamıyla yazıdan bütün kültürel faaliyetlere dek uzanan dolayimleri temsil eden bir prensiptir Rousseau'nun metninde. Tabii bu genel kültür kuramının ötesinde dar anlamıyla yazı deneyimiyle ilgili olarak Rousseau mesela *İtiraflar*'da (*Confessions*)¹ şunları düşünebilmektedir: Yazdığım da bunlar acaba kimlerin eline geçecek ve bunları nasıl okuyacaklar? Bana kalırsa Rousseau burada bir arşivin –yukarıda bahsettiğimiz– yazarından kopma gücüne dikkat kesilmiş durumdadır. Bu kopma gücüyle birlikte düşünürsek eğer, dışarıya bıraktığım bu izin hiç istemediğim kişilerin eline geçmesi riski ve acayip yorumlara –diyelim ki beni rezil de edebilecek değerlendirmelere– yol açma olanağı vardır. Hakikaten de arşivin, kaydın, yazının böyle bir risk içerdiği söylenebilir. Ben canlı bir konuşmacı olarak, yani sözünün yanı

1 Jean-Jacques Rousseau, *Les Confessions*, Œuvres complètes de J.J. Rousseau, Tome sixième, première partie, Paris: Belin, 1817.

başında hazır bulunan bir konuşmacı olarak muhataplarımı seçerek, onlara istediklerimi ya söylerim ya da söylemem. Oysa yazıda kendimi belirsiz bir muhataba açıyorum. Rousseau bunun farkında ve üstelik öyle itiraflar yazdı ki hakikaten tedirginliği anlaşılabilir! Onları yazdı ve insanlar okuduğunda neler düşünecekler acaba diye de soruyor kendine. Ve sorusunu da yazıyor. Yazıya ilişkin kaygısını da yazarak paylaşıyor. Peki niye ısrarla yazıyor? Bu soruya verilebilecek cevaplardan birini Derrida yine Rousseau'nun yazısında yakalıyor. Derrida'ya göre Rousseau yazının ideal olarak sunduğu bir korumanın içerisinde aslında kendisini ifade etme ve idealize etme imkânı buluyor. Yazmak suretiyle kendisini bir şimdinin değil de ertelenmiş bir zamanın içerisinde takdim edebiliyor. Üstelik şunu da ilave edebiliriz ki nihayetinde bir salonda bu itirafları yapsa yüz yüze kalacağı hakaretleri, horgörüler ve ayıplamaları da –her zaman bunlar olmak zorunda değil ama küçük bir dudak kıvrırma da iş görebilir– bir ölçüde uzaklaştırmış oluyor. Bütün bunlarla yüz yüze kalmak yerine, nihayetinde bu mesafeyle, bir tele-teknik olan yazı vasıtasıyla belli bir korunaklılık içerisinde kendisini ifade etmiş oluyor aynı zamanda. Derrida'ya göre yazı sayesinde Rousseau kendi değerini bir metinde muhafaza etme imkânı bulmaktadır. Yine ekleyelim öyleyse: Kendi değerini bir arşivde muhafaza etmiş olmaktadır. Başka bir bahis açmak istemiyorum ama Nietzsche'nin de bir şekilde kendi sözünü işitecek kulakların gelecek çağlarda olduğunu umarak yazdığını hatırlatalım.

Rousseau'nun kendi yazı deneyimine ilişkin çok şey söylenebilir kuşkusuz, ama yine durmak gerekiyor. Derrida, Rousseau'nun eserlerinde *ilave/ikame* kavramının güçlü bir rolü olduğunu düşünüyor. Nihayetinde bir *köken* düşünürü aynı zamanda *ilave/ikame* hakkında da bir hüküm vermekte değil midir? İdealleştirilmiş bir köken ve yozlaştırıcı *ilaveler/ikameler* söz konusudur bu tasarımda. Bu bakımdan zengin bir düşünce hareketini uzun uzun anlatmak gerekir, ama mümkün değil tabii ki. Rousseau yazıyı, sözün bir ilavesi/ikamesi olarak düşünüyordu ve ikincil bir konuma yerleştirmeyi deniyordu. Derrida'ya göre bunu başaramamaktadır. Yazıyı bir ilave/ikame, asli olana sonradan gelen bir ek, dolayısıyla daha tali, ikincil ve hatta yıkıcı etkileri olan bir şey olarak tarif etmeye çalışıyor ama tam da bunu beceremiyor; ne kendi tecrübesi, yazar tecrübesi bakımından bunu becerebiliyor ne de kültür ve doğa betimlemeleri, tasnifleri

bakımından bunu becerebiliyor. Burada duralım artık. Şunu söyleyebiliriz ki kaydı ve dolayısıyla yine arşivi düşünürken bu ilave/ikame (*supplément*) meselesini de akılda tutabiliriz.

Freud'un *Notiz über den Wunderblock* adlı bir metni var. *Wunderblock* (Sihirli Blok, Sihirli Tahta) Türkçeye nasıl çevriliyor diye baktığımda "yazboz tahtası" gibi çevirilerle karşılaştım, bilemiyorum daha iyisi vardır belki. Kastedilen şey şu: Üzerinde şeffaf bir yüzey olan bir tahta var ve bir aparatı hareket ettiriyorsunuz, yazdığınız yazı siliniyor, tekrar üzerine yazabiliyorsunuz, sonra tekrar çektiğinizde yeniden siliniyor. Freud bu *sihirli tahta* üzerinden hafızayı düşünmeyi deniyor: Yüzeyde yazının silinmesine karşın alttaki malzemede izi kalıyor. Söz konusu metnin başında Freud hafızanın yetersizliği nedeniyle yazıya başvurduğumuzu hatırlatıyor. Hakikaten de bir *ilave/ikame* olarak yazı, arşiv orada bir iş görmektedir. Hatırlatalım, Derrida'nın *Mal d'archive* metni Freud'dan yola çıkmaktadır ve Derrida metninde bu örnek üzerinde de durmaktadır. Tabii Derrida'nın Freud'un söz konusu metni üzerine yazdığı bir başka yazı da var: "*Freud et la scène de l'écriture*."

Derrida düşüncesini arşiv meselesiyle ilişkilendirebileceğimiz türlü bağlantı noktasına işaret ederken bir hususa daha geliyoruz. Bizzat yapısöküm jesti içinde arşivle ilgili olduğunu düşündüğüm bir başka nokta da şu: Örneğin Derrida bir konuşma esnasında, bir seminerde, bir kolokyumda, bulunduğu ortamın, organizasyonun, ele alınan konunun bir özelliğine ilişkin bir kayıt düşme, onu arşive geçme gibi bir tutum içinde oluyor genellikle. Kim konuk etmiş, ne olmuş, tarihle ilgili bir husus, bir anıştırma, dolayısıyla bir arşivleme söz konusu oluyor. Sanki zamansız ve uzamsız bir akıl, bir yerlerde sürekli olarak mutlak otoritesiyle konuşuyormuş gibi değil de hep bir yerlerde ve kimi belirlenimler içinde olduğumuzu hatırlatır gibi. Mesela bir belgeselde¹ de kamera karşısında konuşurken Derrida doğrudan şunu hatırlatıyor bize: Sonuçta bir kayıt söz konusu ve bir Derrida belgeseli çekiliyor! Bir arşiv oluşturulduğunu arşivleme arzusu değil midir bu? Sonuçta kendi üzerine dönmeyi deneyen bir düşünceyle (refleksiyon) ilgili değil midir bu tutum? Bir göz eğilip bir şeye bakmaktadır ve o göz eğilip bir şeye baktığına da bakmaktadır, yani eğilip bir şeye baktığının

1 Derrida (2002), Directors: Kirby Dick, Amy Ziering (<https://www.youtube.com/watch?v=dFdpyLLuexg>).

da farkına varmaktadır. Ama çember böylece kapanıp gitmez, kişi bir şeye bakarken bir şeye baktığına da bakar, üstelik bir şeye bakmakta olduğuna baktığına da bakması gerekir. Refleksiyon dönüp kendini yakalayan düşüncenin kısa devresiyle yetiniyorsa kendi üzerine yeterince dönülmüş değildir henüz. Refleksiyon çoğul-tekil varlığın kaydını ve demek ki arşivini hesaba katmayı gerektirir; ancak arşivin ucu açıktır. Şimdi Derrida tam da karşısındaki kişiye arşivin koşullarına ilişkin hatırlatmalarda bulunmakta ve örneğin belgesel film esnasında söz konusu konuşmanın aslında bir sahnelemenin, bir mizansenin parçası olduğunu vurgulamaktadır. Halbuki bu çok da belli aslında, değil mi? Bir belgesel çekiyorsanız bu zaten bilinmektedir. Yönetmen de “konu-özne” de seyirci de bunu bilmektedir. Bu çok bellidir ama aslında çok belli olan şeyler kendi düzenlerini ve düzenlerini açtıkları ölçüde bir yandan da hızlıca doğallaşmaktadır. Derrida da bunun farkında olarak, bir belgeselde konuştuğumuzu ben yine de hatırlatayım, çünkü hızlıca unutulacak, demiş oluyor bana kalırsa. Yani bir belgesel çekilirken orada bir şeylerin olduğu gibi aktarıldığı varsayılabilir. Çok hızlıca unutuyoruz, daha başlarken unutuyoruz, o yüzden tekrar hatırlatmak gerekiyor. Nihayetinde Derrida’nın verdiği bir cevap, söz konusu belgeselin sahnesi içinde verilen bir cevaptır, hep belli bir bağlamda, hep bir kontekt içerisinde konuşmakta, yazmakta ve kayda girmekteyizdir. Öyleyse şöyle demek uygun olur: Derrida arşivlerin belli bağlamlarda üretildiklerini hatırlatmak istiyor. Ve bu hiç de boşuna değil.

Daima belli bir kaydın, inşa olmuş bir kompozisyonun, bir metnin (*texte*), bir bağlamların (*contexte*), bir arşivin içindeyizdir. “Gramatoloji Üzerine” adlı metninde çok büyük bir yer ayrılmamış olsa da Derrida için antropolog André Leroi-Gourhan’ın önemli bir referans noktası olduğunu düşünüyorum. Derrida, Leroi-Gourhan’a referansla dışsallaştırma, stoklama olanağının tarih içinde arttığını hatırlatıyor. Bu bahis de arşiv meselesiyle ilişkilendirilebilir diye düşünüyorum. Derrida dışsallaştırma olanağının ve rezerve koyma, stoklama olanağının tarih içinde arttığını söylüyor. Burada antropolog Leroi-Gourhan’a bir referansla bunu söylüyor, ayrıntılara giremeyeceğim şu anda, ama Leroi-Gourhan’ın da bir kayıt ve arşiv düşünürü olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü dışsallaştırma olanağıyla ilgileniyor, dışsallaştırma ve dışarıda muhafaza edilebilecek şekilde korumayla ilgileniyor. Burada bir şekilde *arşivleme olanağındaki artış*

tabirini de kullanabiliriz gibi geliyor bana. Ancak burada bir insana ait arşivlemeyle sınırlı tutmuyoruz artık kavramı, aksine tam da hominizasyon, insanlaşma sürecini de zaten mümkün kılan bir arşivleme ve dışsallaştırma bu.

Jacques Derrida'dan yola çıkan bir düşünür olan Bernard Stiegler, Leroi-Gourhan'a referansla üç tip hafıza arasında ayırım yapıyor.¹ Bu ayrımı farklı vesilelerle, farklı konuşma ya da yazılarımda hatırlatıyorum, burada da kısa bir biçimde de olsa işaret edeceğim, çünkü arşiv meselesi bağlamında düşünülecek olursa bu ayırımla aslında üç tip arşiv arasında bir tasnif yapıldığını söylemek mümkün görünüyor bana. Bir tanesi genetik hafıza, türün hafızası. Üç ayrı kayıt düzlemi, üç ayrı hafıza düzlemi burada kastedilen, ben de şunu ilave etmek isterim; üç ayrı arşiv düzlemi söz konusu. Genetik hafıza türün hafızasıdır, bu birincisi. Nihayetinde her tür genetik olarak bir miras aktarımına konu oluyor. İkinci tip hafıza ise epigenetik hafızadır, bu ise bireyin hafızasıdır, mesela belli bir türün içindeki belli bir hayvanın hafızası... O hayvan bireysel olarak da yaşamı esnasında deneyimlerine ilişkin bireysel bir hafıza edinebilmektedir, yani sadece türün hafızasıyla yaşamıyor. Mesela bir hayvanın, burada Stiegler'in verdiği örneği düşünürsek, ki terbiye örneğini veriyor, bir hayvanın terbiye edilmesinde görülecek türden bir hafıza. Tabii bütün bunlar başka noktalar-dan yine yapısökümün hedefinde olacak, ayrı mesele. Üçüncü tip hafıza ise epifilogenetik hafıza ki bunun yalnızca insana özgü olarak tanımlandığını görüyoruz. Demek ki genetik hafıza, epigenetik hafıza, epifilogenetik hafıza arasında bir ayırım yapılıyor. Bu üçüncü tip hafıza yalnızca insana özgü olarak tanımlanıyor, diyorduk. Bu hafıza, dışsallaştırma olayından yani deneyimin üretilen teknik aletlerde dışsallaşması olayından kaynaklanıyor. Buradaki ilginçlik nerede? Tam da bireysel deneyimlerin başka dışsal mesnetlere aktarılarak onlar vasıtasıyla topluluklar içerisinde, topluluğun içerisindeki bireyler tarafından miras alınabilmesinde, aktarılabilmesinde. Derrida'nın tutumunun Stiegler'in yaptığı bu ayırımla örtüşmeyen noktalar içerdiğini de belirtelim. Çünkü Derrida'ya göre hayvan topluluklarında da birtakım işaretlerin dışsal olarak aktarımı aslında mümkündür ve o kadar keskin bir ayırımdan bahsetmek zordur. Stiegler'e göre bu aktarım, dene-

1 Bernard Stiegler, "Leroi-Gourhan: L'inorganique organisé", *Les cahiers de médiologie*, Gallimard, 1998/2 N° 6, s. 191.

yimin mesnet üzerinden aktarımı kültür adı verilen şeyin imkânını açıyor.

Şimdi burada Stiegler'in Gourhan'a referans vererek keşfettiği ama kimi gerilimlerle birlikte Derrida'nın genel kayıt fikrini de orada yakalaya-bildiğimiz –Stiegler, Derrida'dan hareket ediyor, onun doktora öğrencisi, ondan hareketle kayıt, yazı fikrini sürdürüyor– bir durum karşındayız. Derrida'nın genel kayıt fikriyle gerçekten de buluşan bir noktaya varıyoruz: Stiegler için dar ayrımıyla yazının ötesinde örneğin bir sileks taşı da hafızanın ve deneyimin dışsallaştığı bir yer olarak bir hafıza taşıyıcısıdır. Dolayısıyla yine ekleyelim, bir arşivdir. Stiegler'e göre teknik aletin kendisi bir mesnet olarak bir hafıza mesnetidir (öyleyse bir arşivdir); şunu kendi üzerinde taşır: O teknik aleti üretmek için harcanmış olan –geçmiş zamandaki– deneyimin tamamını değilse de bir kısmını. Bu bakımdan da bir hafıza mesneti, bir kayıt, bir arşiv olarak ele alınması uygundur. Bir baltanın bizzat kendisi bir hafıza taşıyıcısıdır, bir arşiv mesnetidir ve de dolayısıyla bir bellektir, bir yapay bellektir. Yani dijital bellek nasıl ki bir arşiv tipiye, bir balta ve mızrak da başka türden arşiv tipleri oluşturuyor diyebiliriz.

Evet, tüm bunlara işaret ettikten sonra, şimdi artık “Derrida kendi geçmişine nasıl bakıyor, biyografi meselesine nasıl bakıyor?” sorularıyla ilgili bir yol alacağız. Derrida'nın farklı yapıtlarına referansla onun arşiv hastalığıyla ilgili ilginç bir döküm verebilmek bakımından Benoît Peeters'in *Derrida* biyografisine başvuracağım. Bu güzergâhta ilerlemek için şöyle başlayabiliriz: 1996 yılında New York'ta gerçekleştirilen bir kolokyumda Derrida biyografi meselesi hakkında felsefenin geleneksel tutumuna dikkat çekiyor; felsefenin geleneksel olarak biyografiye nasıl yaklaştığını soran Derrida sonuç olarak genel tutuma bakarsak, bir filozofun biyografisinin felsefeye dışsal olarak değerlendirilegelmiş olduğunu vurguluyor. Mesela burada Derrida'nın Heidegger'i hatırlattığını da belirtelim: “Heidegger'in Aristoteles hakkındaki formülünü hatırlarsınız. Şöyle yazmış: ‘Aristoteles’in hayatı neydi?’ İşte cevap tek bir cümleden ibarettir: Doğdu, düşündü, öldü. Ve geriye kalan her şey sadece anekdottur.”¹ Şunları yaşamış, bunları yapmış, bir manası yok. Böylece bir kişinin biyografisi (*biographie*) felsefesine dışsal bulunuyor. Derrida düşüncesini yorum-

1 “Thinking Lives: The Philosophy of Biography and the Biography of Philosophers”, New York, 1996; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 9.

lamak suretiyle şunu ileri sürmenin mümkün olduğunu vurgulamadan geçmeyelim: Bir *bios* zaten kaçınılmaz olarak bir *graphed*dir, kayıttır, yazıdır. Yani biyografi aslında kendini tekrar eden bir ifade. *Bios+graphie* bir yaşam yazısı, yaşam kaydı olduğu içindir ki, bir yaşam dar anlamıyla bir metne dönüşmüş, şöyle şöyle yaşadı filan şeklinde bir yazı halini almış olmasa bile, zaten yaşamın kendisi bir kayıttır. O yüzden grafiği, kaydı ve yazıyı geniş manasıyla anladığımızda her *bios* bir *graphed*dir. Şimdi felsefedeki başat bir yaklaşım, biyografiyi filozofun felsefesi karşısında dışsal görüyor, nihayetinde bir filozof şöyle de yaşamış olabilir böyle de yaşamış olabilir, önemli olan ne söylediğidir, diye bakılıyor. Aristoteles doğmuş, düşünmüş, ölmüştür ve gerisi teferruattır.

Ancak Derrida 1976 yılında Nietzsche üzerine bir konuşmasında, bir filozofun biyografisinin bir sistemin dışındaki bir ampirik tesadüfler bütününden fazlası olduğunu not ediyor. Yani bir kişinin yaşamını niçin basitçe onun düşünce sistemi, felsefi sistemi dışındaki tesadüflere indirgemek zorunda olalım? Niye bu şekilde görmek zorunda olalım ki? Tabii Derrida nihayetinde şunu da yapmayacak: Bir kişinin yazısını –dar anlamıyla yazısını– yazısı dışındaki deneyimlerindeki birtakım olaylara indirgemek de değil istediği. Zaten buna da itiraz ettiğini biliyoruz. Ya da dar anlamıyla yazısıyla –örneğin filozofun metniyle– yaşamı (geniş anlamıyla yazı) arasında hızlıca şablonlar üzerinden bağıntılar kurmak filan değil derdi. Belki de dinamik bir ilişkiyi, farklı kayıtlar arasındaki ilişkiyi takip etmek gerekir; bizzat yaşam olan kaydın kendisi ve onun içinde dar anlamıyla yazma tecrübesi olan kaydın kendisi. Öyleyse belki de arşivler arasındaki ilişkiyi hiyerarşik olmayan, şablon ve indirgeme içermeyen bir şekilde izlemeyi denemek gerekiyor.

Derrida *corpus* ve *corps* arasındaki, yani külliyat ve beden arasındaki sınırı yeniden düşünmekten yana. Biyografiye ilgisini de ifade ediyor, şöyle diyor mesela: “Şunu açıkça hatırlatmış olan –az sayıdaki– kişiden biriyim: Filozofların biyografisini ve kendi adlarıyla imzaladıkları angajmanı, bilhassa da politik angajmanı yeniden sahneye koymak gerekir (ve bunu *iyi [gereği gibi]* yapmak gerekir), ister Heidegger olsun ister Hegel, ister Freud ister Nietzsche, Sartre ya da Blanchot vd.”¹ Yaşamları boyunca na-

1 Derrida, “Autrui est secret parce qu’il est autre”, entretien avec Antoine Spire, repris in *Papier Machine*, Paris: Galilée, 2001, s. 378; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 10.

sıl angajmanlar içine girmişler, bunları tekrar ele almak gerekiyor. Kirby Dick ve Amy Ziering Kofman tarafından çekilen belgesel filmde Derrida filozofların cinsel yaşamlarından niye hiç bahsetmediklerini de soruyor. Şöyle diyor: “Cinsel yaşamlarından bahsetmelerini isterdim. Hegel’in ya da Heidegger’in cinsel yaşamı nasıldır? [...] Niçin yapıtlarında kendilerini aseksüel varlıklar gibi sunuyorlar? Niçin özel yaşamlarını yapıtlarından silmişlerdir?”¹ Yani nihayetinde bir kişi, bir filozof kendi yaşamına ilişkin bir şeyleri, arşivin bazı bölgelerini neden karanlıkta bırakmaktadır? Tabii böyle bir soru da ancak felsefe kavrayışının ve psişik arşivin, bu karanlıkta bırakmayı da o kişiyi de yönettiğini unutmadan sorulmalıdır belki de.

Derrida hatıra ya da anı hakkında da konuşuyor; genel olarak hatıra, anı hakkında (burada *mémoire* kastediliyor, tabii *mémoires* denildiğinde doğrudan bir edebî tür de akla gelmiş oluyor, yani hatırat). Basitçe böyle bir tür adı olmayan bir hatıra formu altında, Derrida her zaman ilgilendiği bir şey bulduğunu ifade ediyor. Hatıranın hep kendisini ilgilendirdiğini vurguluyor. Her şeyi saklama, her şeyi kendi biricikliği içinde ele geçirme çılgın arzusu tarafından yakalandığını söylüyor. Belki de bir söyleyişin, bir ifadenin içerisinde, tam da özgünlüğü içerisinde –ne demekse bunlar– geçmişteki olayları yakalayabilmek. Öyle bir arzu ama aslında biliyoruz ki o özgünlük, orijinallik Derrida’ya göre zaten hiçbir zaman tam olarak ulaşılamayacak bir şey ki bununla ilgili örnekler gelecek. Zaten nihayetinde Freud’un çabasında da bir şekilde o kökensel izi yakalayarak problemlere çözüm getirme yönündeki hamlede de Derrida o kökensel izi olduğu haliyle neden bulamayacağımızla ilgileniyor diyebiliriz. Birçok şeyle ilgileniyor, o kadar çok şeyle ilgileniyor ki, ama bununla da ilgileniyor. Derrida “ve felsefe, her hâlükârda akademik felsefe benim için daima bu otobiyografik hatıra tasarısının hizmetinde olmuştur”² da diyor.

Benoît Peeters, Derrida’nın anılarının farklı eserlerine yayıldığına işaret ediyor. Gerçekten de öyledir, Derrida’nın başka başka metinlerinde kendi yaşamıyla ilgili kısımlar, bölümler bulabiliyoruz. Peeters, Derrida’nın kamusal yaşam ve özel yaşam sınırının kırılğanlığına ilişkin satırlarını da

1 Directors: Kirby Dick, Amy Ziering, *Derrida* (2002) (<https://www.youtube.com/watch?v=dFdpYLLuexg>); akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 10.

2 Derrida, *Il Gusto del Segreto*, entretien avec Maurizio Ferraris, Laterza, 1997; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 11.

hatırlatıyor. Derrida bu bakımdan da arşiv meselesini doğrudan açmış oluyor. Şöyle ki “un homme public” –herhalde buna biz topluma mal olmuş insan diyebiliriz, kamusal hale gelmiş bir insan– hakkında konuşuyor ve tanınır hale gelmiş bir insanın yaşamının bir anında tüm özel arşivinin herkese açık bir arşive dönüştüğünü hatırlatıyor.¹ Derrida burada bir ilginçlik buluyor. Zira bir özel arşiv kamusal arşive dönüşüyor. Mesela işte Freud arşivi, bir kişiye ait olan arşiv sonradan kamusal hale geldi. Peki ama özel arşiv ve kamusal arşiv arasındaki sınır nereden geçmektedir? Ama tabii bu soruyu sorarken bir taraftan da bizzat ifadenin tuhaflığının da altını çizmek gerekir: kamusal bir insan (*un homme public*) ne demektir? Yani kamuya mal olmuş, topluma mal olmuş insan ne demektir? Kamusal hale gelmiş, herkese açık hale gelmiş insan ne demektir? Derrida bu ifadede de nihayetinde bir çelişki yok mu diye sormaktadır. Öte yandan özel arşiv (*archive privée*) ifadesinde de bir çelişki bulduğunu söylemeliyiz.² İlginç bir başka konuşmada Derrida (“*Archive Fever in South Africa*” başlıklı konuşma) şunu da hatırlatıyor: Arşiv bir dışsallaştırmayla mümkün olduğu için, aslında özel arşiv (*archive privée*) kavramı çelişkili bir kavramdır. Bu konuşmada arşivin açık olmak zorunda olduğuna dikkat çekiliyor, çünkü zaten dışsallaştırılmak suretiyle, bir şeylerin kendinden dışarıya çıkarılması yoluyla bir arşiv ortaya çıkmıştır ve prensip olarak da bu durum açıklığı davet etmekte, çağırmaktadır, dışarıya bırakıldığına göre... Öyleyse Derrida özel arşiv ifadesini bir çelişki olarak görüyor. Tam da aslında arşivin demokratikleşmeyle (ki *Mal d’archive* metninde de bunları görüyoruz) kurulabilecek ilişki üzerinden düşünülmesi mümkün. Şunu söyleyebiliriz ki arşivin açık olması demek bir şekilde arşiv üzerinden geleceği düşünbilme olanağının açılması demek. O yüzden başka metinlerde de³ yine arşivlerin açılması konusunda, mesela Fransa örneği üzerinden sadece yurttaşlara değil, yabancılara da açılması konusunda Derrida ısrarcı. Her arşive erişim olmalı, arşiv kamuya açık olmak zorunda, öteki türüsü *Mal d’archive* metninin (*Arşiv Humması*, arşiv hastalığı, arşiv zorluğu, arşiv güçlüğü metninin) gösterdiği gibi, arkontların belirli izleri, belirli hiye-

1 Derrida, *séance de séminaire du 1er février 1995*, archives IMEC; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 12.

2 *Age*, s. 12.

3 Örneğin, bkz.: Jacques Derrida, Bernard Stiegler, *Échographies de la télévision, Entretiens filmés*, Paris: Galilée/INA, 1996, s. 45.

rarşiler, klasifikasyonlar içerisinde toplamaları ve onlara verdikleri anlamı da kapalı olarak muhafaza etmeleri manasına gelecektir. Nihayetinde geçmişin sözde doğrudan bir rekonstrüksiyonu gibi sunulan şey, aslında kendisinden hareketle geleceğe açılacağımız ufku belirler. Ama ne suretle belirler? Kaçınılmaz olarak belirli perspektiflerden hareketle. Herkesin erişimi olmadığı durumda ise bir arşive ilişkin okumalara maruz kalınmış olur. Bu meseleye daha yakından bakmak kuşkusuz mümkündür.

Derrida'nın bizzat kendi arşiviyle ilgili olan bu büyük meselesini, yani Derrida'nın *Mal d'archive* olayını, arşiv hastalığı olayını ele almayı sürdürürelim. Arşiv Derrida için özel bir tutkudur ve bir düşünüm konusudur. Ve Derrida bu tutkunun içinde yaşamaktadır. Şöyle der: "Asla hiçbir şeyi kaybetmedim ya da yok etmedim. Bourdieu'nün ya da Balibar'ın kapıma koydukları [...] küçük kâğıtlara varıncaya dek [...] her şey bende duruyor. En önemli şeyler ve görünürde en anlamsız şeyler."¹ Gerçekten de her şeyi saklamaya çalışmış Derrida, arşivle ilgili olarak şunları da söylüyor: "Büyük hayal [...], tüm bu kâğıtların, kitapların ya da metinlerin ya da disketlerin, benden sonra yaşamaya devam etmesi. Bunlar zaten tanıklardır. Her zaman bunu düşünüyorum, ben öldükten sonra biri gelecek, örneğin 1953'te okumuş olduğum şu kitaba bakacak ve soracak: 'Niye buraya tik işareti attı, şuraya ok işareti koydu?' Bu kâğıt parçalarının, bu izlerin hayatta kalan [*survivante*] yapısı bana musallat oluyor/yakamı bırakmıyor."² Bunu merak ediyor, bunu istiyor, izlerinin hayatta kalacak olması üzerine düşünüyor; nihayetinde arşiv, kayıt bizden sonra da yaşamaya devam eder.

Bildiğiniz gibi Derrida'nın "şahsi" arşivleri var. Bunlar iki ayrı noktada bulunuyor: Special Collection, Langson Library Irvine, California; Caen yakınında, Abbey d'Ardenne, IMEC'teki: fonds Derrida. İlginç bir hikâye var. Derrida'nın IMEC'teki bilgisayarları üzerinden onun yazma deneyiminin mühendisler tarafından yeniden yaratıldığı bir proje var. Bu proje Derrida'nın beklentisi ve arzusuyla da bir şekilde buluşuyor. Sadece kâğıtlar üzerinde nereye işaret koydu filan gibi bir şey değil, bilgisayarda nasıl

1 "Dialogue entre Jacques Derrida, Philippe Lacoue-Labarthe et Jean-Luc Nancy, *Rue Descartes* n° 52, PUF, 2006, s. 96; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 13.

2 Derrida, "Entre le corps écrivain et l'écriture...", entretien avec Daniel Ferrer, *Genesis* n° 17, décembre 2001; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 13.

yazdığını yeniden canlandırabilmişler. Yakın zamandaki bir çalışma bu. Bu proje çerçevesinde Derrida'nın bilgisayardaki yazı deneyimi esnasında neleri sildiği, neleri kes-yapıştır yaptığı gibi hususlarla birlikte bir yazma pratiği olduğu gibi yeniden canlandırılmış. Arşiv tutkusuyla yanıp tutuşan, her şeyi korumaya çalışan bir kişi var ve nihayetinde kendi yazma deneyiminin bu şekilde yeniden üretilmesi dikkat çekici. Üstelik şunu da yine Derrida söylemişken daha da dikkat çekici: “‘Büyük yazarın’ ya da ‘büyük düşünürün’ bilgisayarı bile, Nietzsche’nin daktilosu gibi fetişleştirilecektir.”¹ Bilgisayarları onları anlamak için önemli bir tanık olacak, yani bir arşiv unsuru olarak...

Yine Derrida'nın arşivlerinde okul çalışmalarından karnelere, kitap el yazmalarından mektuplara dek çok çeşitli belge mevcut. Bunlar ABD'deki ve Fransa'daki arşivlerde bulunuyor. Kendisine gönderilen her mektubu özenle saklayan bir kişiden bahsediyoruz. Derrida vaktiyle imha etmiş olduğu tek bir mektup için ölümünden önceki aylara dek yakınmayı sürdürmüş, bir tek mektubu imha etmiş ve bunun için pişmanlığını bir türlü yenememiş. Şöyle yazıyor: “Bir keresinde bir mektubu imha etmiştim, korkunç bir hırsla ezmiştim olmuyordu, yakmıştım olmuyordu, imha etmemem gereken bir mektubu imha ettim ve tüm yaşamım boyunca bundan pişmanlık duyacağım.”² *Mal d'archive* belki de böyle bir şey, her şeyi muhafaza etmeye yönelik bir tutkuyu aynı zamanda *Arşiv Hastalığı* (*Maladie d'archive*) gibi işitmek de mümkün değil midir? Arşiv hastalığı, arşivleme tutkusu, hırsı, işte o yüzden *humma* aslında bir açıdan da uygun oluyor. Bu hakikaten nihayetinde bir arzu, bir ateşli çalışma ama aynı zamanda bir engelleme, bir güçlük de var, bir arşiv sancısı da var.

Derrida, Freud'daki yıkım itkisine gönderme yaparak, her şeyi tam da ortadan kalkabilir olduğu için muhafaza etmeye çalıştığımıza da dikkat çekiyor. Derrida için arşiv vardır çünkü her şey her an kaybolabilir, dolayısıyla yıkım tehdidi altında, yok olma tehdidi altında hafızanın güçsüzlüğü, eksikliği, her şeyi tutamaması, sınırlılığı, bütün bunların koşulu altında ancak zaten arşiv gibi bir şey kendi gerekliliğini duyurur, ama arşiv aynı zamanda unutmayı da besler, yalnızca hatırlamayı sağlamaz. Tümüyle

1 Derrida, “La machine à traitement de texte”, *Papier Machine*, Paris: éd. Galilée, 2001, s. 162.

2 Derrida, *Rue Descartes* n° 52, Paris: PUF, 2016, s. 96; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 14.

işin içinden çıkmak zor ya da zaten iş bundan ibaret: engel ve engeli aşma hamlesi. İş bundan oluşuyor belki de, bitimsiz bir şekilde engel ve aşma hamlesi. Sonrası ise zaten farkın/ertelemenin sonu olarak ölümdür.

Ve bir başka nokta daha, Benoît Peeters, Geoffrey Bennington'un bir Derrida biyografisi nasıl olmalı diye düşünürken söylediği kimi sözlere dikkat çekiyor. Bennington dikkat çekici bir şey söylüyor aslında: "Türe daima komuta etmiş olan totalizan ve teleolojik hedeflerden kaçan, hiyerarşize olmaktan ziyade çoğul, katmanlı, başka bir deyişle *fraktal* bir biyografi tasarlamak mümkün müdür?"¹ Nihayetinde bir yaşam öyküsü yazılmaya çalışıldığında ele alınan hayatta daha sonra gelen olayları öncekiler için bir hedef olarak belirlemek hızlıca yapılan bir iştir değil mi? Ya da totalizan bir şekilde belirli referans noktalarını sabit alarak, diyelim ki aslında bir çokluğu o noktalara doğru yönlendiren bir jest vardır; hem bütünleştirici, totaliterleştirici hem de bir tür teleolojik, asıl amaç buydu diye ileri süren bir jest vardır. Bütün bunlardan kaçacak, hiyerarşize etmeyecek çoğul katmanlı fraktal bir biyografi olabilir mi? Doğrusu insan nasıl olabilir diye düşünüyor. Örneğin "Derrida Cezayir'de El Biar'da doğdu, şurada sütü kahve içti ve bunun hiçbir başka manası yok," da diyebilmemiz mi gerekiyor insan merak ediyor. Yani bir özel anlam atfetmeksizin, "Şu sokaktan da geçmişti," diyebildiğimiz bir biyografi mi icat etmeli? Ama muhakkak bir seçicilik işbaşında olacaksa ön plana çıkan ve geride kalan şeyler de olacak demektir.

Derrida basitleştirilmiş bir biyografik bilgiye ironik bir şekilde yaklaşmaktan da geri durmuyor. Çünkü biyografi kompleks bir karakterdedir. Derrida bir taraftan biyografiyi küçümseyen bir tutumu eleştiriyor ama basitçe temsil edilmeye de direndiğini görüyoruz. Mesela 1983 yılında *Le Nouvel Observateur*'e verdiği bir söyleşide bunu görüyoruz. Catherine David, Derrida'ya şöyle diyor: "Az önce Cezayir'den bahsediyordunuz, her şeyin sizin için başlamış olduğu yer." Bir başlangıç bahsi açılıyor değil mi? *Mal d'archive* metninde de arşiv kavramıyla ilgili olarak bu başlangıç meselesi gündeme getirilir. Derrida'nın şöyle cevap verdiğini görüyoruz: "Ah şöyle şeyler söyleyeyim istiyorsunuz, Cezayir banliyösünde El Biar'da

1 "A life in philosophy", in Geoffrey Bennington, *Other Analyses: Reading Philosophy*, livre électronique disponible sur le site <http://bennington.zsoft.co.uk>; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 15.

doğdum, asimile olmuş küçük burjuva Yahudi ailesi, fakat... bu gerekli mi, beceremeyeceğim, bana yardım edin.” Anlatamıyor değil mi? Daha doğru- su başlangıcı böyle anlatmak istemiyor. Ve Catherine David yardım etmek istiyor gibidir; her hâlükârda sürdürmek istemektedir: “Babanızın adı ne?” diye soruyor. Derrida da şöyle diyor: “Güzel. Beş adı vardı. Tüm aile adla- rı, birkaç diğeriyle birlikte *Carte Postale*’da¹ şifrelenmiştir.”² Böyle devam ediyor hikâye. Babanızın adı neydi? Öğreniyoruz ki onun da beş adı varmış zaten. Kartpostalda şifreli olarak yer alıyor, isterseniz oradan bakın! Haki- katen de acaba sırrını vermek istemeyen, arşivini açmak istemeyen bir Der- rida mı var? Belki açıyor ama kendi istediği gibi açtığını kabul etmeliyiz. Mesela *Circonfession*’da kendisinden bolca bahsettiğini görüyoruz.

Bir başka söyleşide yine Derrida’nın kendi arşiviyle kurduğu ilişki- yi takip edebiliyoruz: “Il n’y a pas *le narcissisme*” (“Narsisizm Yoktur”) başlıklı bir söyleşi. Başlık narsisizm –tekil olarak anlayacağımız bir nar- sisizm– yoktur diyor, ama bir tek narsisizm değilse de çoğul manada, bir sürü narsisizm vardır. Tekil bir narsisizme işaret eden “*le*” artikeli italikle vurgulanmış, bir değil ama birden çok biçimde narsisizm var. Derrida o metinde şunları ifade ediyor:

“Mümkün bir anlatı olsun isterdim. Şu an için bu mümkün değil. Bir gün bu mirasın, bu geçmiş deneyimin, bu tarihin anlatısını yapmayı değil fakat ondan en azından diğer mümkün anlatılar arasından bir anlatı mey- dana getirmeyi isterdim. Fakat onu yapmak için bir çalışma yapmam, şim- diye dek muktedir olmadığım bir maceraya atılmam gerekirdi. İcat etmeli, bir dil icat etmeli, hatırlama usullerini icat etmeli...”³ Böyle uzun bir cümleyi hızlıca söyleyince biraz karışık olabiliyor ama mesele şu nihayetinde: Ken- di yaşam mirasının, bu geçmiş deneyimin bir anlatısını sunmak istediğini söylüyor; bu tarihin bir anlatısı, onun tamamen sadık bir öyküsü olamaya- cak belki, ama diğer bütün anlatılar arasından bir anlatı meydana getirmek mümkün olabilir. Geçmiş deneyimden bir hikâye meydana getirmek en

1 Derrida’nın *Carte postale* adlı bir yapıtı var.

2 Söyleşiden yukarıda yaptığımız tüm alıntılar için bkz.: “Derrida l’insoumis”, entretien avec Catherine David, *Le Nouvel Observateur*, 9 septembre 1983. Repris dans Jacques Derrida, *Points de suspension*, Galilée, 1992, s. 128-129; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 19.

3 “Il n’y a pas *le narcissisme*”, entretien avec Didier Cahen, repris dans *Points de suspen- sion...*, s. 216; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 20.

azından şu demek: Ben bu geçmişin tek ve mutlak hikâyesini anlatamam ama olabilecek, bu geçmişten yaratılabilecek diğer hikâyeler arasından bir tanesini anlatabilirim, yani kendi geçmişim hakkında söyleyeceğim her söz, oluşturabileceğim her arşiv, bir manada olası arşivlerden ancak biri olacaktır. Sonuçta hiçbir zaman, işte aslına uygun yaşamım buydu, diyemem.

Gerçekten de öyle değil mi? Evet, Derrida'nın biraz önce ironik bir şekilde karşıladığı, cevapladığı o soru tam da bu noktaya bağlanmıyor mu? Eğer sözün gelişi dört cümleye sığdıracaksak her şeyi çok açık anlatabiliriz tabii ki: 1930'da El Biar'da doğdum, küçük burjuva bir Yahudi aileydi, bitti. Yani her şey çok açık oldu ama bir yaşam bu mudur? Bir yaşam denilen şey bu mudur hakikaten? Bu bize ne söyler ki? Bir seneyi söyler tamam ama bu hangi zamana ait bir senedir? O anda Cezayir'de ne vardı ve ne oluyordu, kim ne biliyor ki? 1930'da doğmuş; ne demek 1930? 1930 hiçbir şey demek değil. Filipinler'den mi buna cevap veriyorsunuz, Hindistan'dan mı, Amerika'dan mı, Cezayir'den mi? Hangi 1930? Aslında o da bir şey demek değil. Genelleştirilmiş soyut bir zaman çizelgesinde bir tarih ifade eder ve bununla da kalır, hiç de bir şey söylemez. Küçük burjuva bir Yahudi aile, tam olarak kime ne ifade eder? Cezayir Yahudilerinin yaşadıkları büyük sarsıntılar, İkinci Dünya Savaşı'nda vatandaşlıktan çıkarılma, lisede okullardan atılma hikâyeleri, bütün bunları bilmeyen için bunun manası nedir? Asimile olmuş bir Cezayirli Yahudi aile ne demektir? Cezayir'de, Yahudi, Fransız vatandaşı, üstelik asimile olmuş, Fransızlaşmış, daha çok Fransızca konuşuluyor... Asimile olmadan önce hangi diller konuşuluyordu? Gerilere doğru gidince İbranice ama bir taraftan da Cezayir Yahudileri Arapça da konuşuyorlar. Böyle acayip bir hikâye, bütün bunları o kadar açıkça ortaya çıkarmak kolay mı? İşin özeti, nihayetinde ben mümkün anlatılardan bir tanesini anlatmış olurum; benim hayatım buydu, desem bile bu kendi hayatıma ilişkin bir temsildir. Derrida'nın vurgusunu buradan işitmek mümkün, fakat bu tip bir anlatıyı meydana getirmek isterdim de diyor. Ancak böyle bir anlatı oluşturmak için bir çalışma yapmadığını, bunun için şimdiye dek elinden gelmeyen bir maceraya atılması gerektiğini de vurguluyor. Ve bir dil icat etmek gerektiğini, hatırlama usullerini icat etmek gerektiğini söylüyor. Bize gereken şey icat etmektir.

1998 yılında ise şuna işaret ettiğini görüyoruz: “Son yirmi yılda [...], hem kurmaca hem de kurmaca olmayan bir modda, birinci şahıslı metin-

ler çoğaldı: hatıralar, itiraflar, itirafların imkânı ve imkânsızlığı üzerine düşünceler.”¹ Tabii ki kendisinden bahsediyor, ben diyerek yazdığı metinler son zamanlarda artmış. Ama ne olursa olsun sonradan gelen rekonstrüksiyonlara, yenilenen inşalara ihtimamla yaklaşmak gerekir. Bir radyo söyleşisinde şöyle demektedir: “Belgelendirilmiş olayların ve öznel reperlerin ötesinde, o an düşünmüş, hissetmiş olabileceğim şeyi hatırlamaya çalışıyorum, fakat bu girişimler büyük çoğunlukla başarısız oluyor.”²

Evet, geçmişe ilişkin düşünceler var, kişinin kendi arşiviyle kurduğu bir ilişki söz konusu. Ama ne olursa olsun sonradan gelen inşalar bunlar, hatırlanan şeyin geçmişteki bir olayın tam da kendisi olduğunu, yaşanmış olayın tam da kendisi olduğunu nasıl söyleyebiliriz ki? Elimizde bir belgesel kayıt bile olsaydı, böyle bir şey nasıl söylenebilirdi ki? Yani bir belgesel kayıt sayesinde dışarıdan bir kişinin nasıl gözüktüğü bir ölçüde bir şey söyleyecektir; tabii sadece dışarıdan değil, mesela konuştuğunu varsayalım, sözcükleri de bir şey söyleyecektir. Ama o andaki bütün hissi ve düşünceleri nasıl görüldüğünden ve söylediklerinden ibaret midir? Düşündüğünün tam aksini söyler değil mi insan bazen? Yani kayıt, en belgesel kayıt bile bir yerde mutlağı söylemiyor olacaktır.

Daha önce de işaret ettiğim “*Archive Fever in South Africa*” adlı konuşmasında Derrida bir şekilde olayın bizzat kendisinin ele geçirilemezliğinden bahsetmesi üzerine, “Bu rölativizm değil mi?” türünden bir dinleyici sorusuyla karşılaşılıyor. Tahmin edilebileceği gibi Apartheid geçmişiyse, arşiviyle uğraşan insanlar var dinleyiciler arasında. Soruyu soran kişi, “Yanlış anlamayın, ben tabii ki Apartheid taraftarı olduğunuzu düşünmüyorum” diyor Derrida’ya. Derrida da gülerek, tabii ki öyle olduğunun söylenemeyeceği yanıtını veriyor. Biraz acı bir gülüş çünkü Derrida zaten Mandela’nın hapishanesini ziyaret etmiş, bu konu üzerine yazmış, meseleyle baştan sona ilgili ve Mandela’yı desteklemiş. Hakikaten de ilginç bir diyalog gerçekleşiyor. Peki gerçekten de burada bir rölativizm mi meydana geliyor? Bir hakikati tesis etme, aslına uygun, hakikate uygun bir arşivi oluşturma fikrini tartışmaya açıp karmaşıklıkla-

1 “À voix nue”, entretien radiophonique avec Catherine Paoletti, repris dans Jacques Derrida, *Sur parole, instantanés philosophiques*, Éditions de l’Aube, 1999, s. 10; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 20-21.

2 Derrida, *Sur parole...*, s. 11; akt. Benoît Peeters, *Derrida...*, s. 21.

tırırken bir rölativizm mi üretiyoruz? Derrida'ya göre bu bir rölativizm anlamına gelmiyor. Ama işte tam da onun verdiği cevabı düşünürken şunu da düşünmek lazım: Dilin dışında, adlandırmanın dışında, kendinden menkul bir olay, şey, kendinde mevcut bir olay yok demek her şeyi değersizleştirmek anlamına gelmiyor. Ama bu zeminden itibaren yaşıyoruz ve anlam veriyoruz manasına geliyor. Yani bunu kabul etmek zorundayız. Ne yapalım? Kendinde şeyler var ve anlamları var mı diyelim hakikaten, Platoncu bir çerçevede idealar var mı diyelim? Böyle değilse eğer, evet, biz anlamı dilde veriyoruz. Mesela *ölmek* dediğimiz şey evet bir bedenın başına gelen, bir ruhun başına gelen bir şeyse eğer, bunu ifade ettiğimiz yer dildir, nihayetinde ölme kavramının ifade bulduğu yer dildir. En açık olgu denilen şeyde bile biz onu dilde söyleriz, yakalarız, ona dilde bir anlam veririz. Nihayetinde kendisine yapılan rölativizm itirazına verdiği cevapta Derrida'nın, kendinden menkul bir mananın var olmadığını ve karşı çıkmanın, itiraz etmenin bir sorumluluk alma işi olduğunu, hakikat üzerine konuşmanın da kaçınılmaz bir şekilde sorumluluk alma işi olduğunu vurguladığını görüyoruz. Bu bakımdan mesele basitçe rölativizme indirgenemez, ancak geçmişle kurduğumuz ilişki o sorumluluğu kimlerin hangi noktadan alacağıyla alakalıdır. Ve zaten gerçekte de böyle olmuyor mu, diye de sorabiliriz.

Evet, bir bahisten diğerine bir anda sıçradık ama bir bağ vardı. Belgelendirilmiş olayların ve öznel tutamak noktalarının ötesinde, o an düşünmüş, hissetmiş olabileceğim şeyi hatırlamaya çalışıyorum, diyelim. Olabilir, kendi yaşamıyla ilgili olarak da evet şunlar şunlar oldu diyebilir bir kişi ve öznel olarak da birtakım işaretleri, tutamak noktalarını bulabilir; ona yol gösterecek şeylerdir bunlar. Üstelik belki belgeler de vardır, diyelim ki geçmişteki notlarına, defterlerine bakıyordur, evet şu tarihte oraya gitmişim filan diyordur. Ama o an ne düşünmüştür, ne hissetmiştir? Bunu çoğu zaman bulamayabilir kişi. Şu ikisi arasındaki farkı yakalamak da kolay değildir: Onda sonradan dönüşmüş haliyle kalan his nedir ve o geçmişteki an ne yaşanıyordu? İşte Derrida bu çerçevedeki girişimlerinin büyük çoğunlukla başarısız olduğuna işaret diyor.

Derrida'nın kendi arşiviyle ilişkisi meselesinden onun bilgisayarından bize kalan arşiv meselesine geri dönelim. Derrida'nın dijital arşivine

bakmayı deneyen bir araştırma projesinden¹ bahsetmiştim. Alexander R. Galloway adlı bir yazarın “Derrida’nın Macintosh’u”² yazısı vesilesiyle karşılaştım bu olayla. Derrida’nın bir Macintosh Plus’ı, bir Macintosh Classic’i ve bir Macintosh LC475’i varmış. Ayrıca bir Apple Powerbook’a, bir iMac’e ve muhtemelen başka Apple bilgisayarlara da sahipmiş. Galloway, Derrida’nın “Papier Machine” metninden daha önce de andığımız alıntıyı yapıyor: “‘Büyük yazarın’ ya da ‘büyük düşünürün’ bilgisayarı bile, Nietzsche’nin daktilosu gibi fetişleştirilecektir.”³ Gerçekten de “büyük yazara ya da büyük düşünüre” ait bir bilgisayarda, kuşkusuz daha küçükleri için de aynı şey söz konusu olabilir, aslında ne kadar çok şey vardır. Fazlaca gizli bir alan gibi. Tabii bu dijital arşiv meselesi Derrida’nın bilgisayarının ötesinde genel düzlemde bambaşka bir yöne açılabilir: Büyük arşiv politikaları, kapitalizmin içerisindeki büyük tasnifleme makineleri nasıl çalışıyor? Bernard Stiegler bununla ilgili olarak ciddi bir biçimde çalışıyordu. Derrida’nın mirasını üstlenip öte yandan Marx’tan da Simondon’dan da beslenen bir tutum içerisinde, büyük kapitalist makinenin içerisinde arzuların nasıl yakalanmakta olduğunu, arşivlerin, izler alanının, internetin, dijital alanın nasıl bir tasnifleme çalışmasına konu edildiğini –data işlemek de nihayetinde bir arşiv çalışmasıdır, öyle değil mi?– düşünüyordu. Dijital alanda muazzam bir iz akışının nihayetinde arşive çevrilmesi söz konusu oluyor ve bu da Derrida’nın örneğin “Arşiv Humması” metninde söyleyeceği gibi, *yerleştirmeye (domiciliation)*, bir yere kaydetmeyle –bulut olur, başka bir yer olur–, bir merkez etrafında toplamayla, bir hedef doğrultusunda toplamayla, bir hiyerarşizasyonla birlikte gerçekleşiyor. Öte yandan da elbette *arkhonlar* var;

1 CNRS/ENS’de bir araştırma birimi olan ITEM bünyesinde yürütülen “Derrida Hexadecimal” araştırma projesi hakkında bilgi için bkz.: <http://www.item.ens.fr/derrida-hexadecimal/> Ayrıca daha ayrıntılı bir metin için bkz.: Aurèle Crasson, Jean-Louis Leb-rave et Jérémy Pedrazzi, “Le « siliscrit » de Jacques Derrida. “Exploration d’une archive nativement numérique”, *Genesis* [En ligne], 49 | 2019, mis en ligne le 15 décembre 2019, consulté le 05 octobre 2022. URL : <http://journals.openedition.org/genesis/4316> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/genesis.4316>.

2 Alexander R. Galloway, *Derrida’s Macintosh*, <http://cultureandcommunication.org/galloway/derridas-macintosh>. Türkçe çevirisi için bkz.: Alexander R. Galloway, “Derrida’nın Macintoshu: En Az Onun Kadar Derrida”, çev. Duygu Aydemir, <https://sophosakademi.org/derridanin-macintoshu-en-az-onun-kadar-derrida/>

3 Age.

belki de kimlerin hegemon olduğunu, bütün bu izlerin toparlanması ve işlenmesinden hangi çıkarların edinildiğini de söylemek lazım. Derrida bunları başka şekillerde sorar zaten, Stiegler bunu daha görünür kılmaya yönelir; bütün bunlara dikkat çekmek gerekecek.

Gördüğümüz gibi bu dijital tartışması başka bir düzleme doğru açılabilir. Ama şimdi aslında Derrida'nın bilgisayar meselesine, "Derrida Hexadecimal" projesine geri dönmek istiyoruz. O da başka bir arşiv örneği sunuyor. Galloway nihayetinde bilgisayar çok önem taşıyacak bu büyük düşünürün kendisi olabileceğini Derrida tahmin etmiş miydi acaba, diye de soruyor. Derrida'nın Macintosh'larının bir kısmı IMEC'te (Institut Mémoires de l'édition contemporaine), Fransa'da bulunuyor. "Hexadecimal Derrida" projesi kapsamında Aurèle Crasson liderliğindeki araştırma grubu Derrida'nın disk görüntülerindeki atlama noktalarını incelemek suretiyle Derrida'nın metinlerini yazarken ne zaman ve nerede "kes-yapıştır" özelliğini kullandığını saptamış. Böylece Derrida'nın geçmişteki yazma deneyimine ilişkin olarak gerçek zamanlı bir akışı yeniden yaratmışlar. Galloway bu araştırmaya referansla Derrida'nın tekrarla ilişkisinin de altını çiziyor ve Derrida'nın disklerini çok sayıda yedekle doldurduğunu hatırlatıyor.

Derrida'nın bilgisayarından alınmış bir ekran resmi var:

Burada Derrida'nın “*secret*” [giz; sır] üzerine bir dersin seanslarını nasıl adlandırdığını görüyoruz.¹ Bu örnekte Derrida'nın dosyalama biçiminin açığa vurulmuş, kamusal arşiv (*archive public*) haline gelmiş olduğunu görüyoruz. Ama Derrida buna gönüllüydü. Az önce gördüğümüz gibi zaten özel arşiv yoktur, bunları da birileri okuyacak, diyordu.

Crasson'un ekibi Derrida'nın dijital arşivinde bulunan dosyaların çok sayıda kopyasının varolduğuna da dikkat çekmiş. Birden fazla, çok sayıda kopya var yani, veriler kaybolmasın diye. Çünkü tam da silinebilir, yok edilebilir olduğu için kaydediyoruz. Kaybolabilir, o yüzden on tane yere kaydediyoruz, mail atıyoruz. Derrida da birçok yedek alıyormuş bu kaygı içinde; bilgisayarı kendisi evdeyken bir defa çalınmış, öyle de bir kötü hikâye var.

Teşekkür ederim.

Özgül Akıncı: Ağzınıza sağlık, teşekkürler. Şimdi varsa eğer soruları alabiliriz.

Birsen Talay Keşoğlu: Ben bir şey sorabilir miyim, arşivle tarih sanki bir yandan da hem eşanlımlı kullanılıyor hem kullanılmıyor ya da hafıza ve tarih. Burada hafıza sanki daha güncel bir şey de tarih daha geçmiş tasavvur ediyor gibi. Burada bir eşanlımlılık ya da zıt anlamlılık ya da hiç ilişkisellik olmayan bir durum var mıdır? Özellikle arşiv ve tarih dediğimizde nasıl bir ilişki kurulabiliyor?

Tacettin Ertuğrul: Aslında *Mal d'archive'de* yani “Arşiv Humması” dediğimiz metinde bununla ilgili bir noktaya varılıyor; belki başka noktalardan da yaklaşabilirdik ama aklıma hızlıca orası geldi. Freud'u okuyan ve bir şekilde Freud arşivindeki bir manayı yakalamaya çalışan bir tarihçi olarak kendisini takdim eden ve Freud'u da bir objektivite içerisinde, belli bir tarihçi nesnelliği ile, mesafe içerisinde okuduğunu iddia eden Yosef Hayim Yerushalmi üzerinden görüyoruz bu tartışmanın açıldığını. Yerushalmi zaten baştan sona işin içinde bu metinde. Derrida Yerushalmi'nin Freud okumasına odaklanıyor ve Yerushalmi bir tarihçi.

Evet, sorunuza belki doğrudan bir cevap değil ama şöyle bir şey söylüyor Derrida, Yerushalmi tarihçi olarak Freud'u ve psikanalizi bir şekilde

1 Bkz.: Aurèle Crasson, *Derrida et l'ordinateur: une archive malgré soi*, <https://www.fabula.org/actualites/93978/derrida-et-l-ordinateur-une-archive-malgre-soi-par-aurele-crasson-en-attendant-nadeaufr.html>

okuma iddiasında bulunuyor ve Fransız tarihçi Philippe Ariès'e bir referans yapmış. Bu referansta tam da aslında bir tarihçinin, incelediği alanın kendi içeriğini ve kavramlarını bilmeden de belirli bir mesafe içinde olarak o alanın tarihini yapabileceğini vurgulayan bir teze işaret ediliyor. Derrida ise Yerushalmi'nin bu referansı yapmasına çok şaşırdığını, çünkü psikanalizin bizzat arşive ilişkin olanı nasıl kavrayacağımızı da radikal bir şekilde dönüştürdüğünü ve dolayısıyla tarih kavrayışımızın kendisini de dönüştürdüğünü belirtiyor. Bir tarihçi psikanalizi bilmeden, psikanalizin arşivini yapmaya çalışıyorsa, kendisini dönüştürmesi gereken şeyi fark etmeden onu anlamaya çalışıyor demektir.

Bu ilginç bir nokta, en azından şunu söyleyelim ki Derrida tarihçinin ele aldığı arşivi içeriden biliyor olmasını talep ediyor, bekliyor. Ele aldığı disipline ilişkin özel bir bilgiye sahip olması gerektiğini düşünüyor ve bekliyor. Belki doğrudan bir cevap olmadı ama en azından yine de bir hat çizebilir. Öte yandan tarih ve arşiv iki ayrı sözcük nihayetinde, evet, ama iç içe geçebildiklerini söyleyebilirim. Birini diğerrinin yerine doğrudan kullanabilir miyiz? Tarihçi de bir arşivcidir diyebiliriz gibi geliyor bana, nihayetinde bir tarihçi, bir arşivcidir denilebilir sanıyorum –illa arşivlerde çalışıyor olması anlamında değil tabii ki–, ama birazcık daha düşünmek gerekiyor. Öte yandan her arşivci her hâlükârda tarihçi midir? Her arşivci her zaman bir tarihçi midir? Yani tarihçilik mesleği atfedilmiyor olduğunda dahi aslında bir *tarihçi* midir? O kadar emin olamıyorum açıkçası, bunu söylemek daha zor görünüyor. Belki de daha fazla düşünmek gerekiyor.

Birsen Talay Keşoğlu: Ben teşekkür ederim, çok sağ olun.

Özgül Akıncı: Bir sorumuz var, chat'te yazılmış, kusura bakmayın isminizi çıkaramıyorum buradan. Şöyle sormuş: “Yapisökümün sadece bir yıkma, sökme girişiminden fazlası olduğunu söylediniz. Yapisökümün diyalektik tarih düşüncesiyle ilişkisi nedir? Özellikle de Benjamin'in Force Fields kavramını düşünüyorum burada. Geçmiş ve bugün arasında basitçe birbirinin içine geçme, birbirini karşılıklı belirleme ilişkisi kurmayan, yaratıcı güçlerin yanı sıra yıkıcı güçlerin de açığa çıktığı bir kuvve alanı olarak tasavvur eden diyalektik tarih anlayışı. Arşiv de bu anlamda bir kuvve alanı olarak düşünülebilir. Yapisökümün diyalektik tarih düşüncesiyle ilişkisi nedir?”

Tacettin Ertuğrul: Evet, teşekkür ederim, tabii uzunca bir açıklamayla birlikte gelmiş o diyalektik tarih düşüncesi. Nihayetinde bir şiddet fikrinden bahsedildiğini de görüyoruz. Benjamin için tabii *Gewalt* diye bir başka kavram, hem *meşru güç* hem de *şiddet* anlamına gelen bir kavram daha var. Ama bütün oraları dolaşmayayım, şöyle bir şey söyleyeyim, daha merkeze ilişkin... Nihayetinde Derrida dikkat çekici bir Hegel okuru, Hegel üzerine yazdığını da biliyoruz, *Glas* diye bir eseri de var. Derrida Hegel'in aşılamayacağını açıkça söylüyor. Şu manada söylüyor: Hegel'i aştım dersiniz Hegelci olursunuz. Derrida bir aşma, *Aufhebung* düşünürü değil ve yapısökümün belki diyalektik bir tarih düşüncesi ile ayrışma noktası da burada ortaya çıkabilir. Diyalektik bir tarih kavrayışında, tabii nasıl ele aldığımız önemli bu diyalektiği, bir şekilde daha aşağıdaki bir seviyeden daha yukarıya kaldırarak muhafaza eden bir jest var; *Aufhebung* diye ifade ettiğimiz, kaldırmak ve muhafaza etmek jestini birlikte içeren bir tutum var. Nihayetinde Derrida, Hegel'in temel tavrı içerisinde bir bütünselleştirici jest saptıyor diyebiliriz. Levinas tarafından da bir şekilde totalizan olmakla suçlanır mesela Hegel'in tarih okuması. Kuşkusuz daha yakın zamanlarda yapılan daha farklı Hegel okumaları da var, bunları da yadsıyamayız. Bu şekilde toparlayıcı olmanın dışında ya da bir aşkınlığa doğru ilerleme kavrayışı dışında başka türden okumalar da var. O yüzden soru birazcık da neyin üzerinden yakalayacağımızla, bu diyalektik tarih anlayışını nasıl yakalayacağımızla ilgili, aslında verilecek cevap da onunla ilgili. Şöyle diyelim hiç değilse, yapısöküm açısından karşıtlıklardan ziyade farkın/ertelemenin hareketi söz konusudur; farkın/ertelemenin hareketi ise aslında ikiliklere indirgenemez bir harekettir ve *artık* diye bir şey de var örneğin. Yani sonuçta Hegelci bir tarih anlayışında ana hattı *artık* figürü oluşturmuyor ya da *artık* çok nadiren karşımıza çıkıyor. Ama dikkat edersek, mesela işte İstanbul'daki Mısır'dan gelmiş Dikilitaş ile ilgili olarak Hegel onun hangi mirasın parçası olduğunu sorup, onun *Aufhebunga* uğratılmadan bir tür artık, fazlalık olarak Osmanlı topraklarında bulunduğunu ileri sürebiliyor. Dolayısıyla *Aufhebunga* uğratılmamış şey aslında Hegel'de de hiç yok değil. Derrida düşüncesinde böyle bir sürekli aşma, daha ileriye doğru gitme, gelişim, kendini gerçekleştirme gibi hatların tartışmaya açıldığını söyleyebiliriz. Öte yandan yapısöküm sadece bir yıkma değil; birtakım olanakları açıyor. Benjamin, şiddet ve geleceğe açıklıkla

ilgili olarak, en azından buradan başka bir bağlantı çıkabilir; yapısöküm tam da hiyerarşileri ve şiddetleri deşifre ettiği anda başka konstrüksiyonlar için, başka inşalar için bir zemin de açılmış oluyor, böyle diyeyim bir buluşma noktası olarak da...

Teşekkür ederim, güzel bir soru oldu.

Özgül Akıncı: Başka soru var mıdır?

Birsen Talay Keşoğlu: Ben bir şey daha sorabilirim. Milan Kundera, insanın iktidara karşı savaşı, hafızanın unutmaya karşı savaşıdır der. Buradan baktığımızda arşivler, devlet hafızası ya da milletlerin hafızası, tabii bir yandan da savunmadır bu arşiv dediğiniz şey. Devlet açısından bakıldığında belki kendini savunma, bazen koruma, bu da olabilir. Özellikle devletlere ait arşivler deyince bizde Osmanlı arşivi hemen akla gelir. Bu milletin hafızasıdır ama yakın geçmişte o kadar da önemsenmez. Peki bu gerçekten bir devletin hafızasıysa ya da hafızası demeyeyim de kendini savunma veya koruma amacı da taşıyorsa bir yandan, unutmadan hatırlama yani sürekli hatırlama mıdır? Devletlerin bunu sürekli kullanıyor olması, sürekli hatırlatma ya da unutmadan, unutturmadan hatırlatma diyebilir miyiz? Benim lisansım da felsefedir, o yüzden de tarihle felsefeyi çok keyifle dinledim Tacettin Hocam.

Tacettin Ertuğrul: Çok teşekkürler, bu da çok hoş bir soru oldu. Bilmiyorum nasıl bir planlama var zamanla ilgili. Bana nasıl bir çerçeve verilirse ben ona göre devam edebilirim.

Özgül Akıncı: Evet, iki dakikamız var, o yüzden...

Aslı Davaz: Ben de bir soru sormak isterim.

Tacettin Ertuğrul: Birlikte mi cevap vereyim, nasıl istersiniz?

Özgül Akıncı: Öyle yapalım isterseniz, soruyu alalım, Aslı Hanım'ı da duyalım.

Aslı Davaz: Evet, gerçekten çok güzel bir söyleşi oldu. Siz şöyle bir şey dediniz, hoş bir şey söylediniz, dediniz ki yazı esasında yetimdir, oysa sözün sahibi vardır ve dinleyenle diyalog kurmak imkânı vardır. Bunları anlatırken, arşive soru sorarken hep aynı cevabı gördüğünüzü söylediniz değil mi, cümle oradadır ve...

Tacettin Ertuğrul: Platon'un metnindeki bir tez.

Aslı Davaz: ...hep aynı cümledir, oysa bugün arşivciler arşivlerin üstünde çalışırken tam da bunun aksini yapmaya çalışıyorlar. Evet cümle

aynı, ama belgeler, arşivler arasında, belgeler arasındaki bağlantılar, cümlelerin tırnak içinde yapısökümü ikincil kaynaklarla desteklenmesinin sonucunda hiç de hep aynı cümle olmadığı ortaya çıkıyor. Size onu sormak istiyordum, sürekli aynı cümleyi ve aynı o soruya hep aynı cevabı alıyoruz meselesine küçük bir açıklık getirebilir misiniz?

Tacettin Ertuğrul: Çok güzel bir ilave oldu bu. Evet, Platon'un metnindeki bir yaklaşım karşısında Derrida'yla birlikte düşünmek için harka bir açıklama gelmiş oldu. Öyleyse sırayla ilerlemek açısından, Birsen Hanım'ın sorusuyla ilgili birkaç şey söyleyeyim, ona yarın daha yakından döneceğimiz için yarına bırakabiliriz daha geniş cevabı... Şunu söyleyelim ki Derrida baştan sona zaten arşiv meselesinin politik olduğunu ilan ediyor; hem *Mal d'archive* metninde hem de başka metinlerde. Mesela *Trace et archive, image et art* (İz ve Arşiv, İmaj ve Sanat) adlı bir başka metnine ya da Stiegler'le yaptıkları söyleşinin metni olan *Échographies de la télévision*'a (Televizyonun Ekografileri) da bakılabilir. Nihayetinde arşiv politik bir meseledir, baştan sona böyledir ve *arkhon* bahsine geldiğimiz zaman bu durum açıklıkla karşımıza çıkacaktır. Birsen Hanım'ın sorusunun cevabını daha geniş bir şekilde ele almak için bir zeminimiz ve imkânımız olacak. Elbette bir iktidar meselesi söz konusudur burada. Hafızanın nasıl korunacağı problemi ve *arkhonun*, karar verenin kim olduğu meselesi baştan sona politik bir meseledir. Farklı arşiv oluşturma çabalarında da politik bir yön görmek ve demokrasiyi de tam da o arşivin açıklığı üzerinden düşünmek mümkün olacak.

Aslı Hanım'ın sorusuna gelirsek, aslında tabii ki soru oldukça güçlü bir şekilde bizi Derrida'nın tutumuna götürüyor; belki de Platon'un metnindeki bu tekrarlayan makine, ölü makine yaklaşımının tam tersine, bizi anlamı bir kontekst üzerinden yakalamaya çalışan bir düşünceye götürüyor. Derrida da hakikaten böyle söylerdi: Zaten anlam ancak bir bağlamın içerisinde mümkündür ve o bağlamdaki değişikliklerle birlikte o aynı cümle bize başka şeyler söyleyecektir. Bir sözcüğün ve cümlelerin de kendinden menkul bir anlamı yok Derrida'da. Bir yazıyı düşünelim, o yazının yazarının daha önce görmediğimiz metinleriyle karşılaştığımızda yahut aynı sayfa bile söz konusu olsa oradaki bir cümleyi, daha sonraki cümleleri farklı şekilde yorumlayarak tekrar anlamlandırdığımızda bir anlam değişimi olduğunu görürüz. Dolayısıyla anlamın aynı kalarak tekrar

ettiğini söylemek güç, ama Platon da ısrar ederek şunu diyebilirdi: Anlam içerikleri değişiyor olabilir ama bir ifade formu olarak aynı kalan bir şey yine de var. O zaman da bunu düşünmemiz gerekirdi. İfade formu aynı kalsa bile ifadenin içeriği değişiyor, dolayısıyla karşımızdaki şey bir saf tekrar makinesi sayılmaz diyebilirdik ve de öyle demiş olalım şimdilik... Teşekkür ederim.

Özgül Akıncı: Çok teşekkürler. Gerçekten çok ilham verici ve bol soru üreten bir oturum oldu, benim zihnimde de aynı şekilde. Zamanımız doldu ama ben de şunu paylaşmak isterim, not alma pratiği olarak üst üste yazdım diyebilirim, şöyle üç ayrı kalemde yazılan yazı formatı keşfettim, icat ettim sizin konuşmanızda. Çok teşekkürler, yarın devam edeceksiniz. Tüm katılımcılara güzel bir hafta sonu diliyorum.

27 Mart 2022 Pazar

Birsen Talay Keşoğlu: Merhaba Tacettin Hocam, hoş geldiniz. Bugün moderatörlüğü Hazal Hamarat yapacak. Hazar Hamarat, Bilgi Üniversitesi Psikoloji Bölümü mezunu. Halen Bahçeşehir Üniversitesi'nde Klinik Psikoloji yüksek lisans programına devam etmektedir ve Beykoz Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde araştırma görevlisidir. Buyurun Hazal, söz sizde.

Hazal Hamarat: Merhabalar herkese. Bugünkü dersimizin başlığı “Jacques Derrida ‘Arşiv Humması’”. Dersimizin işleyişi şöyle olacak: 13.00-14.00 arası dersimiz sürecektir, sonrasında 15 dakika ara vereceğiz. Ardından da 14.15-15.15 arası yine dersimiz devam edecek, son 15 dakika soruları alacağız, soru cevap şeklinde ilerleyecek. Şimdi sözü size bırakıyorum hocam, buyurun.

Tacettin Ertuğrul: Merhaba tekrar herkese. Tam da *arşivi* Derrida'daki –genel olarak düşünebileceğimiz– bir *yazı* kavrayışından hareketle değerlendirmeyi denemiştik, deniyorduk ve burada güzergâhların, açılacak yolların ve sorunsalların ne kadar zengin ve çoğul olduğuna dikkat çekmeye gayret etmiştik. *Mal d'archive*¹ adlı (“Arşiv Humması” diye tırnak içinde ifade ettiğimiz) o metni incelemek için bir hazırlık oluşturabilecek birta-

1 Jacques Derrida, *Mal d'archive: une impression freudienne*, Paris: Éditions Galilée, 1995.

kım hatları, çizgileri açmayı denemiştik. Tabii ki genel bir yazı düşünce-
si, bir şekilde her şeyi *metin* (*texte*) üzerinden değerlendiren bir kavrayış,
arşivin her yerde olduğunu bize söyleyen bir kavrayış demektir. Derrida
üzerinden bakıldığında demek ki her yerde arşivler olduğunu söyleme-
liyiz. Kurumlardan bahsettiğimiz yerde, adına ister toplumsal kurumlar
ister psişik kurumlar denilsin, kurumlardan (*institution*) bahsettiğimiz
anda –dolayısıyla kişiden, bireyden bahsedelim ya da toplumsal gruplar-
dan, yapılardan bahsedelim– her yerde, her zaman arşivler iş başındadır,
birtakım kayıtlar, tekrarlayan yapılara sahip olan kayıtlar işbaşındadır.
Bireyin kendisi dediğimiz anda da, insan dediğimiz anda da bir arşivden
bahsediyoruz. Bizler yani metinler (*texte*) olarak bizler, ipliklerden örülü
tekrarlayan karakterdeki kayıt ağları olarak bizler, insanlar, kişiler tam da
arşivler olarak, kendimiz bizzat arşiv olarak arşivin ne olduğunu soruyo-
ruz. Arşiv, arşivin ne olduğunun peşine düşmüş gibi de anlaşılabilir. Bir
arşivde konuşan, bir arşivin içinden soru soran bir dil, kişi tekrar tam da
içinde örüldüğü ve içinde konuşmakta olduğu yapıyı soruyor demektir.

Mal d’archive metni, yani tırnak içinde “Arşiv Humması” şeklinde ifa-
de ettiğimiz metin –ki birazdan aslında *Mal d’archive*’le ilgili başka açıkla-
malar da yaptığımızda onun bir arşiv tutkusu, bir arşiv hastalığı, bir şeyin
hastası olmak, peşinden sürüklenmek manasında bir hastalık anlamında
bir arşiv hastalığı gibi de işitilebileceği anlaşılacaktır–, bu *Mal d’archive*
metni 5 Haziran 1994 tarihinde Londra’da bir uluslararası kolokyumda
Derrida’nın yaptığı bir konuşmanın metni bildiğiniz gibi. Bu kolokyumun
başlığı “Memory: The Question of Archives” adını taşıyor. Burada René
Major ve Elisabeth Roudinesco tarafından organize edilen bir kolokyum-
dan bahsediyoruz. Société internationale d’histoire de la psychiatrie et de
la psychanalyse’in, Freud Museum’un ve Courtauld Institute of Art’ın
desteğiyle düzenlenmiş bir uluslararası etkinlik bu.¹

Derrida’nın yaptığı konuşmanın başlığı başlangıçta şöyleymiş: “Le
concept d’archive. Une impression freudienne”, Türkçeye “Arşiv Kavra-
mı, Freudyen Bir İzlenim” diye çevirebiliriz. Buradaki *impression*un as-
lında daha fazla manası olduğunu da söylemeliyiz. Bir izlenim ama aynı
zamanda *baskıya* gönderme yapan manası da metnin içinde belirtiliyor.
Daha sonra metin yayımlanırken Derrida başlığı şöyle değiştiriyor: “Mal

1 Age., s. 9.

d'archive. Une impression freudienne" ("Arşiv Humması. Freudyen Bir İzlenim"). Görüldüğü gibi başlıktaki *Arşiv Kavramı*'nı çıkarıyor, *Mal d'archive* haline getiriyor, yani *Arşiv Humması*, arşiv hastalığı, arşiv için muazzam bir tutku ama aynı zamanda arşivdeki güçlük. Bir şekilde kavram (*concept*) sözcüğü oradan çıkarılmış ve bunun birtakım anlamları var ki metne yakından bakınca görülüyor. Derrida bahsettiğimiz metinde arşiv sözcüğü etrafında birtakım izlenimleri gündeme getirdiğini söylüyor. Arşivi bir kavram altında yakalama iddiası olmaktan ziyade, bir şekilde arşiv kavramının arşivini yapmak, buna ilişkin birtakım hatlar ve güzergâhlar açmak elbette mümkün olacak Derrida tarafından. Ama dediğimiz gibi onu bir kavram altında yakalama jesti içine girmediğini vurguluyor. Freud'un da böyle yapmadığını düşünüyor. Freud'un da arşiv üzerine apaçık, belirgin bir kavram, tekil bir kavram geliştirmek yerine birtakım izlenimlere sahip olduğunu ifade ediyor, kendisi de bunun sebebini, niye kavram demek istemediğini açıklıyor.

Bu metinde arşiv meselesi etrafında çok fazla tartışma açıldığını ifade etmek mümkün. Bunların hepsine işaret etmek gibi bir iddiamız yok. Ama bana kalırsa çarpıcı iki temel nokta sanki metin boyunca bir şekilde karşımıza çıkıyor. Birçok başka noktanın dışında iki hat özellikle işaret edilmeyi hak ediyor diye düşünüyorum. Bir tanesi, bir arşivden bahsettiğimizde, bir sıfır noktası olarak, bir ilk nokta olarak, ulaşılabilir bir orijin ya da köken olarak bir *arkhe* makamı bulunmamaktadır. Yani işte *arkhenin* tam kendisi diyebileceğimiz şeye ilişkin bir kavrayışı Derrida reddetmektedir. Şöyle değerlendirebileceğini düşünüyorum: Her hâlükârda bir kökenden bahsedildiği anda, o kökenin bizzat kendisinden ziyade onunla kurulan bir temas söz konusudur. O temasın önünde olan bir *arkhed*en bahsediyoruz demektir, *arkhenin* kendisi söz konusu değildir ya da şöyle diyelim: *Arkhenin* tam da kendisi söz konusu ediliyor varsayıldığında artık o *arkhenin* tam kendisi değildir de söz konusu edilmiş olduğu haliyle *arkhed*ir. Bana kalırsa Derrida düşüncesi bu değerlendirmeyi yapmamıza müsaade ediyor. Tıpkı Freud'un bir şekilde o ilk orijindeki içsel gizliliği yakalama çabası içinde, bir kökenin kendisine ulaşma gayreti içinde olduğunu söylediğinde ve bir şekilde arkeolojik bir kavrayış içinde Freud taşlar kendileri konuşmaya başladılar dediğinde, Derrida'nın oradaki *arkhe* arzusunu problemli bulması gibi. Yani taşlar sonunda kendileri konuşuyorlar, işte

kazı tamamlandı ve taşlar konuşuyor! Ama gerçekten taşlar mı konuşuyor? *Arkhe*, yani buradaki manasıyla o arşivin, kökendeki şeyin tam da kendisi, anlamın ya da işte o şey neyse o mevcudiyetin tam da kendisi konuşur mu hakikaten, diye sormak lazım. Dolayısıyla kökende bir sabit anlam noktası olarak kendinden menkul bir *arkhe* söz konusu değil; nihayetinde kendinden menkul bir köken söz konusu değil. Bu metindeki en çarpıcı noktalarından biri bu sanırım. Derrida'nın metninde sayısız çarpıcı sorunsalın içinden geçiliyor kuşkusuz, ama bu işaret ettiğimiz ufuk belirleyici görünüyor. Geçmişe yönelik olarak bir sıfır noktası, bir başlangıç noktası tespit edemiyoruz. İkinci hat ise geleceğe ilişkindir. Derrida geleceğin ancak öngörülebilir olmadığı takdirde gelecek adını hak ettiğini hatırlatır. Bildiğiniz gibi Derrida iki gelecek arasında, *future* ve *avenir* (*l'à-venir*) arasında bir ayrım yapar: *Future* planlanabilir, öngörülebilir (*anticipable*), tahmin edilebilir bir gelecektir. Bu gelecek Derrida'ya göre gelecek adını pek de hak etmez doğrusu. Çünkü zaten aslında şimdiye indirgenmiş gibidir. Şu anda gelecekte ne olacağını biliyorsam, bildiğim bir zaman ve mekân içerisinde tasarladığım, planladığım, öngördüğüm bir gelecek aslında sürprizi olmayan, zaten şimdide neyin geleceğini bildiğim ve şimdiye indirgenmiş bir gelecektir. Bunun dışında bir başka gelecekte daha bahseder Derrida ve ona *avenir* adını verir. Fransızcada *avenir* (gelecek) diye bir sözcük zaten var, ama bu ayrımı yaparken *future* (gelecek) ve *avenire* (gelecek) başka anlamlar yüklüyor. *Avenir*i öngörülemeyen, tahmin edilemeyen bir geleceği tarif etmek için kullanıyor. İki gelecek var, biri öngörülebilir bir gelecek, diğeri öngörülemeyen, kimin geleceğini bilmediğimiz, ne olacağını bilmediğimiz, sürprizlerle yüklü bir gelecek. Derrida için gelecek, gerçek manasıyla gelecek neyin ve kimin geleceğini önceden bilemediğimiz gelecektir. Dolayısıyla diğer veçheyi bununla bağlantılı kılabileceğimizi sanıyorum. Geçmişe ilişkin bir sabit nokta olmadığı gibi gerçek manasıyla gelecek de ucu açık ve öngörülebilir olmayan bir yapıdadır. Benim özel olarak işaret etmek istediğim nokta işte budur: Demek ki iki uçta da yani hem geçmişte hem gelecekte bir açıklık fikri karşımıza çıkıyor ve geçmişe gidişimiz her seferinde, yeniden geleceğe yönelişimizi de kuracaktır. Dolayısıyla iki açık uç olduğunu söyleyebilirim ve aslında ne tarafla ilişkilendirseniz o tarafın diğer tarafa, uçların birbirlerine göndermeye başladıklarını da görebiliyorsunuz.

Şimdi metnin bizzat kendi güzergâhına da katılarak ilerlemeyi deneyelim. Ne yapıyor Derrida bu metinde? Hemen başlangıçta arşiv sözcüğünün kökenindeki *arkhe* sözcüğüne dikkat çekerek başlıyor, kökende *arkhe* sözcüğü var değil mi? Bir taraftan da felsefe tarihinde *arkhe* üzerine düşünen filozoflardan bahsederiz. Derrida *arkhe* sözcüğüne dikkat çekiyor; Antik Yunancada sözcüğün hem başlangıç hem de buyruk, emir anlamlarına geldiğini vurguluyor. Burada iki prensibin bir arada olduğu söylenebilir Derrida'ya göre: Bir taraftan doğaya ya da tarihe göre prensip olmak bakımından *arkhe* bir şeylerin başladığı yere işaret eder. Öyle değil mi? Eğer başlangıç diyorsak bir şeylerin başladığı yer, doğa üzerinden konuşuyorsak doğanın kendisine ilişkin olarak bir başlangıç ya da tarihte bir başlangıç noktası. Diğer yandan yasaya göre bir prensip olmak bakımından da bahsedilebilir *arkheden*. Bu manada da insanların ya da tanrıların emrettiği, otoritenin uygulandığı yere işaret eder. Demek ki hem bir başlangıç hem de bir şekilde bir emrin gerçekleştiği yerden bahsediyoruz, emrin uygulandığı yerden. İkinci çerçevede, yani emir ve buyrukla ilişkisi bakımından *arkhe* bizi aslında nomolojik bir ilkeye göndermiş olur; *nomos* yasadır. Derrida her hâlükârda bir başlangıç prensibinin bizi ilksel olana, ilkesel olana ve primitif olana gönderdiğini, ayrıca emir, buyruk prensibinin de söz konusu olduğunu belirtir.¹

Şimdi bütün bu temel saptama ne işe yarıyor? Derrida Antik Yunan dünyasındaki bir kurumu hatırlatarak bize bir şey söylemektedir. Arşivin anlamı Antik Yunancadaki *arkheion* sözcüğüyle ilişkilidir. *Arkheion* öncelikle bir ev, bir ikametgâh anlamına geliyor. *Arkheion*da komuta eden, kumanda eden yüksek görevliler yani magistratlar, yani *arkhon*lar ikamet etmektedir. Derrida bütün bunlara dikkat çeker. Burada tabii sadece tarihsel bir bilgi vermenin ötesinde bir durum var. Bizzat arşive ilişkin temel bir yapıya işaret ediliyor aslında. Bu kişiler yani *arkhon*lar politik gücü elinde tutan kişilerdir ve hem yasayı yapma hem de temsil etme hakkına sahiptirler. Resmî belgeler de onların konutlarında, onların otoriteleri altında tutulmaktadır. Derrida bütün bunları dikkatimize sunuyor. *Arkhon*lar bu bakımdan muhafızlar, gardiyanlardır. Öyle değil mi? Bir arşivi koruyorlar, muhafaza ediyorlar. Derrida onların yalnızca emanetin fiziki güvenliğini sağlamadıklarını da hatırlatıyor. Evet onların ikametgâhında korunmak-

1 Age., s. 11-12.

tadır belgeler, resmî belgeler ama aynı zamanda onlar birtakım yetkilere sahiptir. Ne gibi? Her şeyden önce yorumlama yetkisine sahiptirler; arşiv ve o resmî belgeleri yorumlamak bakımından bir hermenötik yetkiye sahiptirler. Demek ki bir arşivin üzerindeki otorite arşivin bir gardiyanı, muhafızdır ama aynı zamanda söz konusu otorite arşivi yorumlama hakkına da sahiptir. Tabii ki Derrida'nın çizdiği bu hattı bugüne kadar çekmek, sürdürmek mümkündür. Bir arşivin başında kim vardır? Onu nasıl muhafaza etmektedir ve nasıl tasniflemekte, klasifiye etmekte, düzenlemektedir? Ve neleri seçmekte, neleri elemektedir, nasıl yorumlamaktadır? Bütün bu meseleler bizi *arkheîon*dan günümüz arşivlerine kadar getiriyor diyebiliriz. *Arkhone*lara emanet edilmiş belgeler, resmî belgeler, yasayı söyler ve bir muhafaza altında ve aynı zamanda bir lokalizasyonla birlikte olur bu... Yani nihayetinde bir arşivin varlığı için bir yerleştirme gereklidir ve bir yere onu emanet etmek söz konusu olacaktır.

Şimdi burada Derrida ısrarla bir *domiciliation*un –Bunu nasıl çevirelim? Yerleştirme, konutlandırma, belirli bir yere koyma diyebiliriz, ama nihayetinde bir konut belirleme de diyebiliriz zannedirim–, evet bir *domiciliation*un zorunluluğunu ve gerekliliğini hatırlatıyor. Neyin kastedildiğini anlıyoruz. Örneğin aklıma şu geliyor, değerli Aslı Davaz'ın T24'teki bir söyleşisinde, bizzat Türkiye'de Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin rolünden bahsederken, tam da bir yer gerekliliğinin –dolayısıyla da bu *domiciliation*un gerekliliğinin– nasıl tarif edildiği karşımıza çıkabiliyor. Belki kendi konuşmasında yine buna işaret edecektir, onu göreceğiz ilerleyen saatte, ama her hâlükârda bir arşivin oluşması denilen şey bir otoriteyi, arşiv denilen şeyi bir araya getirecek olan bir otoriteyi ve aynı zamanda onun yerleştirilebileceği bir alanı, mekânı, yeri gerekli kılıyor. Arşivler ancak bu sabit kılma ve sürekli kılma içinde meydana gelebiliyor. Belgeler ancak özel bir topoloji sayesinde arşiv sıfatıyla adlandırılabilir. Demek ki Derrida'yla birlikte burada bir topoloji meselesi de açılmış oluyor.

Şimdi ne demiş olduk? Bir yerleştirme topolojik olanın ve nomolojik olanın, yerin ve yasanın, mesnetin ve otoritenin bir kesişmesiyle söz konusu olabiliyor ancak ve Derrida bu arkhontik fonksiyon olmadan da hiçbir arşivin ortaya çıkamayacağını ileri sürüyor. Doğrudan *arkhon* olmak zorunda değiliz ama tırnak içerisinde bir *arkhontik* işlev üstlenmeden, toparlayıcı, bir yere koyucu ve yorumlayıcı yetkileri kullanmadan bir arşivin

oluşumundan bahsedilemeyecektir demek ki. Ben arşivi kayıtla birlikte daha genelleştirerek düşünmeyi önerdiğimde, başka bir tartışma daha açmak gerekecektir kuşkusuz. Şunu ileri süreceğim: Doğrudan kişi formunda, belirli kişiler formunda görünmediğinde dahi farklı kayıt düzenekleri bizzat yaşam alanının tam da kendisi olarak, birtakım güç dengeleri, güç ilişkileri üzerinden örülüyorsa eğer, arşiv kavrayışını buraya dek uzatmak, genişletmek mümkün olabilir. Ama bu vurguyu şimdilik bir ölçüde sınırlı tutalım, daha açık ilerleyebilmek için metni takip ederek devam edelim.

Derrida'nın *arkhontik* fonksiyon dediği şey yalnızca arşivin bir yere, sabit bir mesnet üzerine koyulmasını ve meşru bir hermenötik otoritenin tasarrufuna koyulmasını gerektirmekle kalmıyor; elbette bunları gerçekleştiriyor ancak *arkhontik* yetke, birleştirme, saptama, klasifikasyon yani tasnif etme işlevlerini yerine getiren bir yetkedir aynı zamanda. Yani bir *arkhontik* otorite, iktidar pekala arşiv haline gelecek olan birtakım izleri, kayıtları birleştiriyor, saptıyor ve klasifikasyonu gerçekleştiriyor ve bu *arkhontik* yetkenin *consignation* yetkesiyle de birlikte iş görmesi gerektiğini vurguluyor Derrida. Ne demek *consignation*? Bir taraftan *emanet verme* anlamına geldiğini biliyoruz ama Derrida ele aldığımız *Mal d'archive* metninde bu sözcükten yalnızca bir yerde muhafaza edilmek üzere emanet etme eylemini ya da bir ikametgâh tahsis etme eylemini anlamadığını belirtiyor. Peki, aynı zamanda neyi kastediyor acaba *consignation* derken? Derrida'ya göre *consignation* tek bir külliyatı belli bir sistem halinde koordine etmeye yöneliyor. Demek ki birtakım unsurları bir araya getirerek onları bir arada toplamak ve bu külliyat haline getirme işlemine bir imza atmak, bir mühür vurmak, bunu onaylamak da söz konusu. Arşivlemede bir şekilde bir külliyatı belli bir sistem halinde koordine etmek işin içinde. Derrida bu sistemin içinde tüm unsurların ideal bir konfirügasyonun birliğini oluşturduğunu da ileri sürüyor ve –bu noktaya işaret etmek gerekiyor– bir arşivde mutlak biçimde ayırmaya, bölümlere ayırmaya varacak mutlak bir ayırışmanın olmaması gerekliliğini hatırlatıyor: “Bir arşivde, mutlak biçimde ayırmaya, bölümlere ayırmaya varacak mutlak ayırışma, heterojenlik ya da giz olmamalıdır. Arşivin arkhontik prensibi aynı zamanda bir *consignation* ilkesidir, yani bir bir araya getirme/toplama ilkesidir.”¹ Arşiv kavramını düşünürken nasıl düşüneceğiz? Bir arşivden

1 Age., s. 14.

bahsediyorsak mutlak bir ayrışmadan bahsedemeyiz, bir arşivin unsurları arasında, bir araya getirilmiş bir arşiv yapısı içinde mutlak bir bölünme, ayrışmadan bahsedilemeyecektir; bu bakımdan mutlak heterojenlik ya da giz de olmayacaktır. Bir sistem içinde toparlıyorsanız, bir külliyyat oluşturunuyorsanız demek ki unsurların birbirleriyle temas eden bir yapıda oluşları düşünülebilir; birbirlerinden sonsuz biçimde ayrılar diyemeyiz ya da bir arşiv külliyyatının tamamen heterojenlik içerdiği bir durumdan bahsedilemez. Arşivin arkhontik prensibi aynı zamanda bir araya getirme, toplama ilkesidir. *Consignation*la birlikte kastedilen şey aslında budur; arşivden bahsediyorsak bir toplama prensibi işin başındadır. Bununla birlikte Derrida'ya göre bir mekânın, yerin ve yasanın yeniden düşünölmeye çalışıldığı her yerde, ne zaman ki biz bunları tekrar düşünmeye çalışıyorsak işte orada, arkhontik prensibin sorgulandığı her yerde, heterojen olanın o bir araya getirici jesti tehdit ettiği her yerde hem arşiv teorisine hem de arşivin kurumsal gerçekleştirimine ilişkin ciddi sonuçlar doğabilecektir.¹

Nihayetinde evet, arşivler vardır ama arşivler kendinden menkul değildir. Bana kalırsa Derrida külliyyatı farklı vesilelerle bize ısrarla şunu hatırlatmaktadır: Aslında bildiğimiz ama unuttuğumuz bir şey var, yaşam alanında doğal sıfatını yükleyemeyeceğimiz her ne varsa kurumsallaşıp yerleşiyor ve doğallık görünümü kazanıyor, çünkü çokça tekrar ediyor. Derrida'nın metinleri doğallık görünümü kazanmış olan şeylerin inşa karakterini ısrarla vurgular. Ve *Mal d'archive* de aslında şunu hatırlıyor: Arşiv dediğimiz şey nihayetinde bir arkhontik prensibin altında şekillenmektedir, bir doğallık içinde kendiliğinden gerçekleşmiş değildir yani bu bir araya geliş, külliyyatın oluşması, yapım unsurlarının bir araya gelmesi kendiliğinden değildir... Ve biz yeri ve yasaı tekrar düşündüğümüz anda, bir şekilde gizi, heterojen olanı, belki de o bir araya getirme jesti içerisinde dışarıda bırakılmış olanı da yeniden düşünmek mümkün olacaktır. Demek ki arşivin birleştirmeye yönelmiş jesti içerisinde dışarıda bırakılan, ayrıkısı olan, belki de heterojen olan unsurlar yeniden düşünölmeyi hak edebilirler. Arşivi kim kuruyor, arşiv hangi istikamette kurulmaktadır ve ne, niye dışarıda bırakılmaktadır? Bunları da sormalıyız; o yüzden bu yer ve yasa üzerine düşünmek, bir limiti, bir külliyyatı oluşturan sınırı yeniden düşünmektir ve bu bize baştan sona politik bir imkân da verecektir. Der-

1 Age., s. 15.

rida'ya göre bütün bunları düşünmek durumundayız, eğer bir arşiv teorisi üzerine değerlendirmeler yapıyorsak.

Alıntılıyorum: “Bir arşiv bilimi bu kurumsallaşma (*institutionnalisation*) teorisini içermelidir, yani hem oraya kendini kaydederek başlayan yasanın teorisini hem de onu yetkilendiren hukukun teorisini içermelidir. Bu hukuk, bir tarihi olan, yapısöküme uğratılabilir bir tarihi olan [...] bir sınırlar demetini vazeder ya da varsayar.”¹ Demek ki arşivin, x ya da y arşivinin dayandığı bir prensip, *nomos*, hukuk, yasa ya da bir perspektif, her neyse, bütün bunlar aslında yapısöküme uğratılabilir bir tarihin içinde vuku bulurlar ve “yapısöküm ise zaten her zaman aşılamaz olduğu beyan edilen sınırların inşasına ilişkindir.”² Hangi sınırlar itibariyle bir arşiv şekillenmektedir? İşte bunu kendimize sormamız gerekiyor. Şöyle diyelim, arşiv her seferinde ancak bir *arkhontik* prensip altında mümkünse, bir *domiciliation*, bir yere yerleştirme, seçme, belirleme, birleştirme işin başındaysa daima, işte biz bir arşivin tam da bu şekilde inşa edildiğini kendimize hatırlatmalı, bu kurumsallaşmanın nasıl gerçekleştiği üzerine düşünmeliyiz. Aksi halde arşivleri doğal şeyler, kendiliğinden hakikati söyleyen şeyler olarak düşünmeye başlarız.

Böylelikle klasifikasyona, sınıflandırmaya, saptamaya, birleştirmeye ve bir yerde toplamaya yönelik bu arkhontik prensip bir politik mesele olarak karşımızda beliriyor. Bir dipnotta Derrida şöyle der: “Kuşkusuz bir arşiv politikası sorusu bizi burada daima yönlendirmektedir... Bu soru diğerleri arasındaki herhangi bir politik soru değildir. Bu soru alanın tümünü kateder ve aslında politikayı giderek *res publica* olarak belirler. Hafızayı değilse bile arşivi kontrol etmeksizin hiçbir politik iktidar yoktur. Etkin demokratizasyon daima şu temel kriterle ölçülür: arşive, arşivin inşasına ve yorumuna katılım ve erişim.”³

“Hafızayı değilse bile arşivi kontrol etmeksizin hiçbir politik iktidar yoktur,” denildi. Demek Derrida bizi doğrudan *arkhona*, bir tür yüksek statülü yöneticiye vb. göndererek –tam da dün gelen sorulardan birinde de işittiğimiz gibi– bizzat devlet alanına ilişkin olarak *arkhon*ların, görevlilerin, memurların arşivle ilişkisine bir referansla şunu da söylemiş oluyor

1 *Age.*, s. 15.

2 *Age.*, s. 15.

3 *Age.*, s. 15.

bana kalırsa: Politik iktidarın arşivle kurduğu ilişki ve onun belirlediği arşiv, tam da belirli sınırlardan itibaren belirlenmiştir ve o sınırlar tartışmaya açılmalıdır. Tabii ki bunu genelleştirmek de mümkün, her arşiv için bu arkhontik fonksiyon söz konusuysa, her türlü arşiv de bir şekilde tartışmaya açılabilir. Bu tartışmaya açıklık ise Derrida'da zaten geleceğe açıklıkla bağlantılıdır. Yani bir arşivde son söz söylendi ve artık kapandı gibi bir durum söz konusu olamaz. Derrida'ya göre tam da o açıklığı nedeniyle arşiv yeniden yeniden yorumlanabilir ki zaten arşiv bir yorumlamadır, bir üretim, bir prodüksiyondur.

Tekrar edeceğim: “Hafızayı değilse bile arşivi kontrol etmeksizin hiçbir politik iktidar yoktur.” Yani evet, bir politik egemenlik, iktidar arşiv kontrolüyle birlikte iş görmektedir. Burada tabii ki George Orwell'ın *1984* adlı romanını da hatırlatabiliriz.¹ Kuşkusuz bu çok referans verilen bir romandır, bizim için de aslında arşiv meselesi üzerine baştan sona sayısız örnek içerdiği için ayrıca ilginçtir; bütün yalan üretme sektörleri, makineleri, arşivin kendisinin sürekli değiştiriliyor olması meselesi dikkat çekicidir... Şöyle bir başka noktaya da bizi götürüyor; nihayetinde birtakım eski objelerin, eski şeylerin saklandığı bir mekân vardır romanda, üstünde ana karakterlerin buluşup kaldıkları bir otel odası, alt katta geçmişe ait sayısız antikanın, eski eşyanın saklandığı bir alan. O alan gizli bir alandır. O eski eşyaların tam da kendileri bir şeyler söylemektedir. O eşyalar, geçmişe ait objeler yasak şeylerdir. Sadece dilde, söylemsel düzeyde değildir yasaklamalar; geçmişe ait birtakım arşiv parçaları olarak eşyaların kendileri de yasaklanabilmiştir. Arşiv alanı o kadar çoğul kaynaklar içerir ki iktidarın kendi baskılayıcı jesti, o kaynaklara en ince ayrıntısında bile ulaşmaya, sızmaya yönelebilir ve burada mesela işte eski eşyalar da yaşağın konusudur. *1984*'deki bu sahne yani eski eşyaların eski bir zamana ve yaşama ilişkin hafıza taşıyıcılar olarak varlıkları ve iktidarın yeni arşivcileri için tehdit edici varoluşları meselesi bir başka çalışmada ele almayı deneyeceğim bir meseledir. Şimdilik işaret etmekle yetiniyorum.

Sonuçta Derrida politik iktidar ve arşiv kontrolü arasındaki ilişkiye dikkat çektikten sonra etkin bir demokratizasyonun arşive, arşivin inşasına ve yorumuna katılım ve erişim imkânı ile ölçüldüğünü de vurgular. Bu

1 George Orwell, *1984*, Çev. Celal Üster, İstanbul: Can Yayınları, 2019.

ciddi bir saptama kuşkusuz çünkü zaten geçmişte neyin olup bittiğine ilişkin gerekli hususları hesaba katmadan bir değerlendirme yapmak, gelecekte bahsetmek, şimdiye müdahil olabilmek, bunlar yeterince mümkün olmayacaktır. Ancak arşivin açıklığı sayesinde ki demokratik olarak bir yorumlama payı ve hakkı ile bu geleceğe açıklık sağlanabilir ve karar alınabilir. Sorumlu karar almanın imkânı ve zemini aynı zamanda arşivden geçiyor diyebiliriz.

Derrida'nın *arkhontik* boyuttan, arşik (*archique*) fonksiyondan bahsederken patriarşik (*patriarchique*) sıfatını kullandığını da hatırlatalım. Bu vurgu söz konusu metin üzerine çalışan kişinin hemen dikkatini çekecektir. Sonuçta patriyarka (*patriarcat*) sözcüğünü kullanıyoruz, patriyarkadan bahsediyoruz ve arşivin patriarşik olması nedir acaba? Arşiv tarihsel olarak aynı zamanda patriarşik de değil midir? Arşiv nihayetinde *paterin* arşivi değil midir? Babanın ya da erkeğin ya da erilliğin arşivi olagelmış değil midir baskın olarak? Derrida'nın yine patriarşiv (*patriarchive*) sözcüğünü de bu bakımdan kullandığını söyleyelim. Patriarşik sözcüğü zaten yerleşik ama onu arşiv bahsinde kullandığımızda sözcük bir şey daha söylemiş oluyor bize. Derrida patriarşiv sözcüğünü kullanarak belki de işte baskın olarak arşivin babanın, erkeğin arşivi olagelmesi hususunu daha da görünür kılmak istiyor.

Burada Sonia Combe'un bir yapıtına da referans veriyor Derrida: *Archives interdites (Les peurs françaises face à l'histoire contemporaine)* ["Yasak Arşivler (Çağdaş Tarih Karşısında Fransız Korkuları)"]. İşte bu kitaba işaret ederken patriarşiv sözcüğü karşımıza çıkıyor. Derrida'nın alıntıladığı bir paragrafta Combe çağdaş Fransa'nın meşhur tarihçiler zümresinin birkaç istisna dışında temelde erkek olmasının sadece tesadüf olmadığını vurguluyor. Derrida da tam bu noktada, Combe'a yaptığı referans doğrultusunda patriarşiv tabirini kayda geçiriyor.¹

Mal d'archive eserinin başlarında Derrida'nın bu *patriarşive* vurgu yaptığını görüyoruz ve metni tamamlarken de Freud'daki bir *patriyarkal* jestin varlığına dikkat çekiyor. Yani metnin başlarında arşivin patriarşiv ile bağına dikkat çekiliyor ve –şimdi metinden bakıyorum– kitabın sonunda *postscript*inden önce de yine patriarşi meselesi gündeme getiriliyor. Bu da enteresan bir nokta gibi görünüyor. Derrida gibi büyük bir kurmaca

1 Derrida, *Mal d'archive...*, s. 15-16.

ve hesap ustası, metnin örülmesi bakımından büyük bir titizlik gösteren bir kişi söz konusu olduğunda, bu durum daha da ilginç oluyor.

Derrida “Arşiv Humması” şeklinde ifade ettiğimiz bu eserinde ileri sürdüğü hipotezlerin ortak bir noktası olduğunu vurguluyor. Nedir bu ortak nokta? Hipotezlerin hepsi aslında Freud imzasının kendi arşivi ve arşiv kavramı hakkında bıraktığı izlenimle ilgilidir. Freud’un kendi arşivi üzerine düşündüğü şeyler var ve arşiv hakkında bıraktığı izlenimler var. Nihayetinde Derrida’nın düşünümü de bunlarla temas içinde gerçekleşiyor diyelim.

Bir başka önemli noktaya işaret etmek istiyorum. Bu eserde arşivin şidetinden bahseden Derrida’nın arşivin hem kurucu hem de muhafaza edici karakterini de vurguladığını görüyoruz. Bir taraftan arşiv kurmaktadır ama bir taraftan da muhafaza etmektedir. Çok anlaşılır değil mi? Yani bir arşiv yoluyla kurucu bir jest sergilenmektedir ama orada aslında bir koruma, muhafaza etme de iş başındadır. Dolayısıyla arşivin hem devrimci bir vechesi hem de muhafaza edici bir vechesi vardır.¹

Derrida’ya göre arşiv korur, kurtarır ama bunu doğal olmayan bir biçimde yapar. Evet, arşiv bir şeyi korumakta, muhafaza etmektedir ama bu bir doğal olay değildir nihayetinde. Bir yasa yapmak suretiyle, yani birtakım kurallardan geçmek suretiyle, birtakım kuralları icat etmek, tasnif etmenin kurallarını, bir araya getirmenin ölçülerini belirlemek suretiyle, neyin dahil edilip neyin edilmeyeceğini belirleyecek çok sayıda kurala başvurmak suretiyle yapılabilir ancak arşiv. Evin yasasının gücüne sahiptir ve bu ev bir mekân, konut ya da kurumdur. İşte Freud Evi de böyle bir evdir. Çünkü Freud’un evi bir müze ve dolayısıyla bir arşivdir, Freud Evi’nin Londra’da olduğunu hatırlatalım. Öte yandan Freud müzesi olayı da özel arşiv ve kamusal, herkese açık bir arşiv hakkındaki tartışma çerçevesinde Derrida’nın andığı bir örnektir. Nasıl oluyor da özel bir arşiv, psikanaliz biliminin kurumsal hafızasının bir parçası haline geliyor? Özel arşivin kamusal hale gelmesi anında tam olarak ne olmuş oluyor?

Arşive ilişkin bir saptamaya dikkat çekelim. Arşivden bahsediyorsak dışarıya emanet etmek, dışarıya bırakmaktan bahsediyoruz. Derrida’ya göre dışsal bir yere bırakmanın, koymanın, kaydetmenin söz konusu olduğu

1 Age., s. 20.

yerde arşiv denilen şey kendi kavramına daha uygundur. Nihayetinde arşiv dediğimizde biz daha çok bir izin, bir kaydın dıştaki bir yere bırakılmasını anlıyoruz. Bu bir yazı da olabilir, bir unsurun, bir parçanın belli bir mekâna koyulması da olabilir. Arşiv kavramını düşünmek söz konusu olduğunda hemen aklımıza gelir bu: Arşiv denilen şey bir yerdedir. Ama Derrida haklı olarak şu soruyu da sormaktadır: Dışarısı nerede başlamaktadır tam olarak? Freud hakkında birazdan geleceğimiz bir mesele var, mesela sünnet (*circumcision*) bir arşiv kaydı mıdır, değil midir? Neden olmasın? Öyle anlaşıyor ki aslında açık bir kayıt var ortada (o kadar açık ve ortada görünmese bile). Dolayısıyla bu manada acaba arşiv dar anlamda dışarıya bırakmadan ibaret olmayabilir mi? Ya da bedeninin içerisi mi dışarısı mı olduğu tartışmasını gündeme getirmek gerekecektir. Derrida'nın Freud'da en azından psişe seviyesinde, psişik düzlemde bir protetiğin, bir protezin varlığını saptadığını da belirtmeliyiz. Freud tarafından psişik düzlemde canlı, spontane denilen bir hafızanın ötesinde bir kayıt alanı da tarif edilmiş görünüyor.

Arşiv ve şiddet arasındaki ilişki de Derrida'nın metninde karşımıza çıkan bir başka konudur. Freud *Kültürdeki Huzursuzluk* adlı yapıtında orijinal ve otonom bir saldırı itkisini kabul etmenin iktidar doktrininde yol açacağı değişikliğe de dikkat çekiyor. Derrida bu sefer ölüm itkisiyle arşiv arasındaki ilişkiyi hatırlatıyor. Filozofa göre radikal bir yoldan çıkma olanağı, şeytani bir ölüm, saldırı ya da yıkım itkisi kayda geçmektedir ki bu konuda şöyle der: Freud “burada kah ölüm itkisi, kah saldırı itkisi, kah yıkım itkisi adını vermektedir [...] Bu üç adlı itki sessizdir. İş başındadır fakat daima sessizce iş görerek, asla kendine ait bir arşiv bırakmaz. Kendi arşivini önceden imha eder, tam da en özgün hareketinin motivasyonu sanki aslında oradaymış gibi. *Arşivi imha etmeye* çalışır: *silmek kaydıyla* fakat ‘kendi’ izlerini *silmek amacıyla* da – dolayısıyla tam olarak ‘kendine ait’ denilemeyecek olan izlerini.” “Arşivini tam da dışarıda üretmeden önce yiyip yutar. Dolayısıyla bu itki yalnızca anarşik, anarkontik görünmez (ölüm itkisinin [...]) bir prensip olmadığını unutmayalım): Ölüm itkisi her şeyden önce *anarchiviquetir*, hatta şöyle denilebilir ki *archiviolithiquetir*. Arşiv-yıkıcıdır [...]”¹

Burada Derrida'nın bu yıkım itkisi denilen şeyin arşivi yok edici karakterini hatırlattığını görüyoruz. Yok etmeye yönelik bir eğilim iş başındadır. Ölüm itkisi, yıkım itkisi sadece anarşik, anarkhontik değil anarşiviktir

1 Age., s. 24-25.

de. Ve bu noktada *archivolithique* teriminin de devreye girdiğini görürüz. Nihayetinde Freud bir ölüm itkisinden, yıkım itkisinden bahsetmektedir ve Derrida da Freud’a referansla arşivin yıkılmasına ilişkin bir bahis açmaktadır. Kendine mal etme (*appropriation*), yakalama, toplama çabasının yanı sıra yok olmakta olandan da bahsetmek gerekir. Yıkım, ölüm, sonluluk söz konusudur. Hafıza da bir sınırsızlık içerisinde değildir. Dolayısıyla bir taraftan silinir ve yok olurken öte yandan silinip yok olma tehdidi karşısında bir muhafaza etme, toplama, koruma jesti devreye girmekte, karşımıza çıkmaktadır. Şayet bir arşiv oluşturma çabası varsa onu hem mümkün kılan, üreten hem de tehdit eden bir *archivolithique* de vardır. Yani kökensel bir şiddet, kökensel bir arşiv yıkıcı eğilim vardır. Derrida’nın başka metinlerinde neden yaşam (*vie*) sözcüğü yerine yaşamda kalma (*survie*) sözcüğüne vurgu yaptığını da bu meseleyle birlikte yeniden ele almak mümkündür.

Derrida bu *archivolithique* gücün kendi ardında kendine has hiçbir şey bırakmadığını ısrarla vurguluyor. Bu güç yalnızca bir unutmaya, amneziye (hafıza kaybına, unutkanlığa), hafızanın imhasına da yol açmıyor; ne *mnemeye* ne de *anamnesise* indirgenemeyecek olan *hypomnemanın* yani dışsal hafıza tertibatının, dışsal hafıza taşıyıcının, hatırlatıcının kökünün kazınmasına da yol açıyor. Bir şekilde bir izin kökünü kazımaya yönelik bir yıkım işin içindedir ve karşımızda durmaktadır diyebiliriz.¹

Derrida’nın *hypomnema* sözcüğünü kullandığının altını çizelim. *Hypomnema* ilave/ikame ya da temsilcidir, yardımcıdır ya da hafıza-yardımcısıdır. Derrida’ya göre arşiv spontane canlı veya içsel deneyimleri içindeki hafıza ya da hatırlama değildir. Aksine “arşiv söz konusu hafızanın kökensel ve yapısal başarısızlığının yerine vuku bulur.”² Şimdi burada hatırlatmak gerekir ki Derrida başka yapıtlarında felsefe tarihinde canlı sözü asli, orijinal olarak konumlandırıp yazıyı onun tali bir uzantısı olarak gören baskın bir tutuma itiraz ederken kaydın sözü de üreten imkânına işaret eder. Ve ayrıca kökensel bir yazı olarak *archi-écriture* kavramısını da öne sürer. Derrida’nın yapıtlarında yakalayabileceğimiz bir başka tartışma ise ikincil görülen yazıya ve kayda nihayetinde hafızanın eksikliği nedeniyle başvurulmasıyla ilgilidir. Şimdi Freud’un *Notiz über den “Wun-*

1 Age., s. 26-27.

2 Age., s. 26.

derblock” (“Sihirli Blok” Üzerine Not) adlı metnini de hatırlatalım. Freud metnin hemen başlarında hafızanın yetersizliği nedeniyle, yani unutabileceği için yazılı metne başvurduğunu ya da oraya not aldığını belirtir.¹ İki durumda da başvuru şey *hypomnemadır*; hafızayı kendi dışındaki bir mesnet taşımaktadır. Dışarıya bırakılmış bir iz vardır ve başvurduğum o hafıza mesneti arşivin de yeridir.

Derrida külliyatı içinde felsefe tarihiyle bir temas kurularak açılan tartışmada farketmişimiz temel bir husus var. Derrida dışsal olan mesnetin canlı hafıza karşısında ikincilleştirildiği, yani kaydın, arşiv alanının canlı hafıza, konuşan kişinin canlı hafızası karşısında daha tali, ikincil, türev bir şey olarak görüldüğü durumları tartışmaya açıyor. Derrida’dan hareketle haklı olarak şunu sorabiliriz: Eğer hafıza her şeyi taşımaya muktedir olsaydı, niye bir şeyleri kaydetmek zorunda kalınırdı ki? Yani o ikincil ve tali görülen şey zaten hafızanın kendisindeki bir eksikliğin neticesi ve aslında unutuş, bizzat hafızanın kendisine ait bir özellik. Dolayısıyla bu yıkım itkisini bizzat hafızanın sonluluğuyla birlikte de düşünmek mümkün, hafızada her şey kalmıyor, her şey bir arşivdeki gibi korunup saklanmış olmuyor ki arşivin de mutlak bir muhafaza sağlayamadığını söyledik. Hafıza unutuyor ve bir yıkım itkisi burada işbaşında demektir. Demek ki bir dışsal mesnet aslında hafızanın kendi yetersizliklerini, güçsüzlüklerini telafi etmek için zaten kaçınılmaz olarak devreye giriyor. Onu bir türev ya da ikincil, tali özellikle vasıflandırmak, canlı hafızanın aslolan olduğunu söylemek hiç de bir şey demek olmayacaktır, çünkü bizzat canlı hafıza yetersiz olduğu için bir ilaveden bahsetmekteyizdir. Ama bunun da ötesinde canlı hafıza denilen şey de zaten başka bir kayıt imkânından itibaren söz konusudur. Kökensel bir ilaveyi düşünmek gerekir.

Birazcık toparlayarak ilerleyelim. Freud’a göre bir yıkım itkisi vardır. Derrida bunu not etmektedir ve bu yıkım itkisinin nihayetinde arşivi ortadan kaldırmaya yöneldiğini vurgular. Hafızanın da izlerin unutulması gibi bir güçsüzlüğü vardır. Yaşam alanının bütününe yayılmış bir şekilde yıkım itkisinden bahsetmek de mümkündür. Arşivin silinebilmesiyle ilgili

1 Sigmund Freud, “A Note Upon The ‘Mystic Writing-Pad’, Volume XIX (1923-1925)” in *The Ego and the Id and Other Works*, Translated from the German under the General Editorship of James Strachey, In Collaboration with Anna Freud, London: The Hogarth Press, 1961.

asli bir olayın varlığına karşı, bu silinme ve yok olma riskine karşı arşiv tutkusu ve arşiv arzusu da vardır. Hafızam sonsuz olsaydı, hafızalarımız sonsuz olsaydı ve yıkım riski, unutma riski hiç olmasaydı bir bilgiyi dışsal mesnetler üzerine kaydederek muhafaza etmeye de gerek olmazdı. “Kuşkusuz radikal sonluluk olmaksızın, bastırmaıyla sınırlandırılabilir bir unutma olanağı olmaksızın arşiv arzusu da olmazdı.” “Bu ölüm, saldırı ve yıkım itkisi tehdidi olmaksızın arşiv humması olmazdı.” Son katettiğimiz güzergâhı böyle toparlayabiliriz sanıyorum.

Bu noktadan itibaren devam edelim. Derrida şöyle der: “*Bir consignation yeri olmadan, bir tekrarlama tekniği olmadan ve belli bir dışsallık olmadan arşiv yoktur. Dışarısı olmadan hiçbir arşiv yoktur.*”¹ Demek ki bir yer, tekrarlanabilirlik ve dışsallık gerekli. Bir arşive başvurup onun ne olduğunu görebilmek için bir tekniğe ihtiyacımız var; tekrar oraya gidebilmek, o kayda tekrar gidebilmek gerekli. Şöyle düşünelim, bir şeyleri aldınız ve bir yere yığdınız ve artık ulaşamıyorsunuz, bu bir arşiv değildir. Bunun ismi arşiv olmayacaktır, oraya yığdınız, döktünüz ve bir belgeye yeniden ulaşamıyorsunuz, bu durumda arşivden bahsedemeyiz.

Evet, demek ki bütün bunları hesaba katmak gerekiyor. Bu dışsallık meselesini o hafıza taşıyıcı dışsal mesnetlerle yani *hypomnemata* ile birlikte ele alabiliriz ki buna ilişkin bir tartışma Antik Yunan’da da gerçekleşmiştir. Platon’un *Phaidros* diyalogunda yazının (ve dolayısıyla *hypomnemanın*, yani dışsal hafıza mesnetlerinin) bir anlamda canlı hafızayı öldürüyor olmakla suçlanması meselesini kastediyoruz. Dün Aslı Hanım haklı olarak bu konuyla ilgili bir soru sormuştu. Platon bir yazının (dolayısıyla bir *hypomnemanın*) sürekli kendini tekrarladığını vurguluyordu. Ama olsa olsa belli bir kontekst içerisinde böyledir, değil mi? Ki bunu bile söylemek kolay değil. Belli bir yazı başka bağlamlarda ve diyelim ki diğer yazılarla birlikte okunduğunda birtakım farklı anlamlar da üretmektedir. Bir unsuru nasıl konumlandırıldığınız, nasıl bir bağlama ve ağa dahil ettiğiniz başka hangi unsurlarla ilişkilendirdiğiniz üzerinden orada anlam değişiklikleri ortaya çıkmaz mı? İşte *hypomnema* meselesi, bu dışsal mesnetlere ve oradaki hafızalara ilişkin. Bir şekilde Platon’un temel kaygılarından biri hafıza tekniklerinin, *mnemotekniklerin* kullanımıyla bilge gibi geçinen insanların türemesiyle ilgiliydi. Dolayısıyla *Sofistler* meselesiyle de

1 Derrida, *Mal d’archive...*, s. 26.

ilgili bir mesele bu. *Sofistler* bir şeyi bilmeseler de tam da arşivin sunduğu imkânlarla hafıza tekniklerini kullanarak hareket edebiliyorlardı. Derrida'nın *Platon'un Eczaanesi* metninde Platon'un yazı karşısındaki tutumlarını detaylı bir biçimde ele alıyordu ve buna daha önce kısmen işaret etmiştik. Yazının da söz gibi olumlu ve olumsuz sonuçlara yol açabileceği doğrudur ancak ona yalnızca olumsuzluk atfetmek mümkün değildir.

Derrida'nın çok haklı olarak işaret ettiği bir nokta var. Biz nihayetinde Sokrates'in yazıya itiraz ettiğini ve sözü ön plana çıkardığını, Platon'un yani öğrencisinin Sokrates hakkında yazması sayesinde biliyoruz. Bu yeterince ilginç bir paradokstur: Sokrates'in yazı karşısındaki itirazını nereden biliyoruz? Çünkü öğrencisi olan Platon bunu yazdı. Yani yine bir baba katli (*patricide*) vakası vardır burada. Babasına sadık kalmadı, en sadık öğrencisi ustasının ilkelerine uymayarak yazdı. Yazının (yine tırnak içinde arşivin diyelim) üretebileceği birtakım “uygunsuz etkiler” onun tüm etkilerini tüketmez. Kültür tarihi içinde yazının, kaydın başat rolünü hesaba katmak bunu görmek için yeterlidir. Ama olumsuzluk hiç mi yoktur içinde? O da kaçınılmaz olarak saptanmalı.

Hypomnema bahsini farklı çizgiler üzerinden sürdürelim. Derrida *Mal d'archive* eserinde bir tarafta *mneme* ve *anamnesis*, diğer tarafta ise *hypomnemanın* yer aldığı Grek ayrımına dikkat çekiyor. Arşiv *hypomneziktir*. Bir dışsal yere bırakma olmadan arşiv yoktur ki bu dışsal yer tekrarlananın, yeniden üretimin ya da yeniden-basmanın imkânını sağlar. Derrida tekrar mantığının Freud'a göre ölüm itkisinden ayrılmaz olduğunu da not etmeden geçmez. Derrida'nın vardığı sonuç şudur: Yıkıma ve yıkım tehdidine maruz kalmak arşivlemeyi koşullamakta ve mümkün kılmaktadır. Unutma ve *archiviolithique* güç iş başındadır. “Arşiv daima ve *a priori* olarak kendisine karşı çalışmaktadır.”¹

Arşivlemeyi koşullayan ve mümkün kılan şey yıkıma ve yıkım tehdidine maruz kalmakla bağlantılıdır. Derrida'nın ölüm itkisiyle, yıkım itkisiyle ilgili vurgusunu tekrarladığını görüyoruz metin içerisinde, bunun da altını çizmek isterim. Unutma ve bir kökensel şiddet, kaydın altında yatar; muhafaza tutumu, jesti bu yok olma riski, yok etme tehdidi altında meydana gelir. Ölüm itkisi *hypomnezik* arşivi yıkmaya yönelir. Ancak Derrida'ya göre o kendisi bir ilke değildir. Aksine tüm ilkeselliği ve arşiv

1 Age., s. 27.

arzusunu tehdit etmektedir. İşte Derrida'ya göre *Mal d'archive* bir yandan da bu anlama gelmektedir.

Ölüm itkisi ekonomik arşiv ilkesiyle çatışmaktadır. Arşiv hafızanın dışsal bir yerde, bir mesnet üzerinde birikmesi ve kapitalizasyonudur. Ölüm itkisi, yıkım itkisi ise arşivi yıkmaya yönelir. Burada bir başka nokta da akla geliyor. Geçen yıl yitirdiğimiz bir Fransız filozof, Derrida'nın da yakın bir dostu olan Jean-Luc Nancy'nin işaret ettiği bir husus var. 20 yıl önceki yazılarında bulabileceğimiz gibi daha yakın zamandaki yazılarında da filozofun vurguladığı bir meseleden bahsedeceğim. Nancy uygarlığın sanki bir ölüm itkisiyle çalışıyormuş gibi kendini imha etmeye yöneldiğinin altını çiziyordu. Gerçekten de bütün antroposen tartışmalarıyla, iklim krizi alarmlarıyla birlikte uygarlık sanki kendi kendisini yok etmeye yönelmiş gibi değil midir? Sanki her şeyi yok etmiş ve bütün dünyayı bir çöplüğe ve kirliliğe dönüştürmüş, son olarak da kendi kendini yok etme yönündeki hamlesi bir ivme yapmış gibi. İşte bana kalırsa bütün bunlarla birlikte düşünerek, dünya tarihinin kendisini bir arşiv olarak değerlendirebilirsek –onun içerisindeki bir yıkımı böylece tarih üstü hale getirmek için olmasa da– bir kendi kendini yok etme tutumunun karşımızda olduğunu ifade etmek gerekecektir belki de.

Hazal Hamarat: Evet hocam, burada ara verelim 15 dakika.

.....

Hazal Hamarat: Dersimizin ikinci kısmı başlıyor. Başlamadan evvel tekrar bir duyuru yapmak istiyorum. Bu dersimiz 15.30'da soru-cevap kısmıyla birlikte sona erecek, ardından da Aslı Davaz hocamız bir konuşma yapacak. Saat 16.00'da başlayacak bu konuşma. Bu dersimizin başlığı da “Arşiv Kaynaklarının Sessizliğini Kırma ve Sınıflandırma Aşaması Denemesi” olacak. Şimdi ikinci kısma başlayabiliriz. Buyurun hocam, söz sizde.

Tacettin Ertuğrul: Evet, Derrida'nın arşiv meselesini Freud'la birlikte düşünme girişimlerine bakıyorduk. Bunu yaparken de Derrida düşüncesinin başka bölgelerine de gidip geliyoruz. Derrida *Mal d'archive*'de bazen doğrudan Freud'daki kavramları tartışmaya açıyor, bazen ondan hareket edip başka noktalara gidiyor ama tabii ki her zaman da muhakkak Freud ile ilişkilenen bir sonuca varmıyor. Yine de kitap “Arşiv Humması. Freud'un Bir İzlenim” başlığıyla Freud'un önemini daha baştan ilan etmiş durumda.

Bu metinde bir noktada vaktiyle bir çeşit yazı mesneti olan –artık internette baktığımda bile pek örneğini, resmini bulmakta zorlandım açıkçası– Wunderblock (Sihirli Blok) karşımıza çıkıyor, bir tür yazboz tahtası. Freud bunu bir psikik yapı için yani insan psişesi için bir model olarak sunuyor. Derrida da buna dikkat çekiyor. Freud’un *Notiz über den “Wunderblock”* adlı bir metni olduğunu söylemiştik, “*Sihirli Blok*” Üzerine Not diyelim. Burada söz konusu olan nedir? Bir defa Freud bir yazı tahtasının ya da bir kâğıdın psişe için uygun bir model oluşturmadığını ileri sürüyor; yani hafızayı düşünürken bu örnekleri anıyor ve uygunsuz buluyor. Bir kâğıt yüzeyini düşünelim. Nihayetinde yazarsınız ve dolar, yer biter, yazacak yer kalmaz. Halbuki insanın hafızası böyle midir? Yani şöyle bir şey yok değil mi, benim hafızam doldu, o yüzden bundan sonraki hayatımda düşünmeyeceğim, konuşmayacağım, hiçbir şey öğrenmeyeceğim; böyle bir şey yok. Dolar ve silinir de, yani silinir, dolar, çifte yapıdadır. Bir kâğıt ise doluyorsa bitmiştir. Dolayısıyla kâğıt yüzeyine kaydetmeniz ve kâğıdın dolup artık yer kalmaması nedeniyle kâğıt da Freud’a göre hafızayı düşünmek için iyi bir örnek değildir. Peki bir psişeyi bir kayıt alanı, bir arşiv olarak düşünecek olsak nasıl düşüneceğiz? Bir yazı tahtası model olabilir mi acaba? Yani bir kalemle yazdığınız ve sonra istediğiniz yazıları silebildiğiniz bir mesnet örnek olabilir mi? Freud bunu da pek uygun bulmuyor, çünkü yazıyorsunuz, tamam ve dolduktan sonra siliyorsunuz, ancak sildiğinizde zaten her şey kayboldu gitti, dolayısıyla bu da psişe gibi bir arşiv oluşturmuyor... Kâğıt doluyor, böyle bir dezavantajı var, yazı tahtasını yani tebeşirle yazdığınız bir tahtayı ise silebiliyorsunuz, ama bu sefer de bir iz kalmıyor. İkisi de iyi örnekler değil, Freud işte bu *Wunderblock*’u, *sihirli bloku* görünce sevinmiş olmalı (söz konusu metninde yakın zaman önce piyasaya çıkan bir tertibat olduğunu belirtiyor), sevinmiş olmalı çünkü onun zihin için, zihni anlamak için ideal bir model oluşturduğunu düşünüyor. Kendisi de zaten tarif ediyor bu metinde. Belirttiğim gibi internet üzerinde niye resimlerine ulaşmak mümkün olmuyor, bu kadar hızlı mı kayboldu bu şey? Çocukluğumuzda da benzer türden bir tertibat vardı sanırım. Wunderblock yazıp arama yaptığınızda bir sürü dijital tablet filan çıkıyor şu anda, tabii dijital tabletlere dönüşmüş artık onlar. Freud’un kastettiği şey bir çocuk oyuncağı aslında. Üzerine çizip yazabildiğiniz bir tablet. Altta koyu balmumundan ya da reçineden bir tabaka yer alıyor.

Onun üzerinde saydam bir selüloit kâğıtla kaplı yarı saydam bir yağlı kâğıt var. Normal bir kalemle yazı yazmıyorsanız aslında, sivri uçlu bir objeyle üst yüzeye bastırdığınızda kâğıdın balmumuna temas noktalarında yazı ya da şekil belirmiş oluyor. Çifte kâğıt katmanını balmumu tabakadan ayırdığınızdaysa temas sona erdiği için boş bir sayfa elde etmiş oluyorsunuz. Bu mekanizmayı Freud psişik yapıya ilişkin bir model olarak veriyor ve bir temiz sayfanın ortaya çıkmasına karşın, yani kaydı artık göremesek bile alttaki balmumunda onun izinin kaldığını hatırlatıyor. Freud’a göre işte psişe de böyledir, evet, üstte bir silinme gerçekleşiyor gibi görünebilir ama aslında bir yerlerde iz kalmaktadır.¹

Derrida’ya göre *Wunderblock*, Freud’un içsel arşivleme olarak hafızayı temsil etmekte başvurduğu bir modeldir. Yani hafızanın kendisi aslında bir içsel arşivleme alanı, biz bir arşive sahibiz. Burada Derrida’nın dikkat çektiği bir nokta var. Freud’un spontane, canlı, alımlayan bir hafıza yapısının ötesinde, bir kaydın gerçekleştiği bir alanı da tarif ettiğini, bir ayrıma gittiğini vurguluyor. Bir yanda duyumların, izlenimlerin alındığı bir canlı hafıza iş görürken diğer yanda onların selektif olarak kayda dönüşmesi söz konusu ve *Wunderblock* işte bu düzenek için bir model işlevi görüyor. Freud zihinde öyle bir alan tarif ediyor ki orada bir mesnete bir kayıt gerçekleşiyormuş gibi kayıttan ve arşivden bahsedebiliriz. Derrida için bu bakımdan Freud’da hafızanın kendisinden bir arşiv gibi bahsedebiliriz. Bu çerçevede Derrida Freud tarafından aslında bir *domestik* dışarısının, *ev içi bir dışarısının*, aslında içsel olan bir dışarısının tarif edildiğini ileri sürer. İfadeler biraz bulmacamsı gelebilir ama sonuçta hafızadan bahsediyoruz, bir içerisi var ve hafızanın içerisinde de bir şeylerin kaydolduğu bir alan tarif ediliyor. Derrida için bu bizzat hafızanın kendisinde bir protezin, bir kayıt alanının düşünülmesi bakımından ilginç, dikkat çekici... Bir içsel protez gibi... Bu bakımdan Derrida, Freud’da hafızanın da aslında bir arşiv olduğunu, Freud’un teorisinde hafızanın bu şekilde okunabileceğini düşünüyor. Derrida bununla çelişen, bu hafıza zeminini, mesnetini daha ikincil gören, canlı hafıza karşısında ikincil gören bir tutumun da aslında yine Freud’da var olduğuna ise daha sonra işaret ediyor. Derrida’ya göre bu da Freud’un metafiziğe bağlı kaldığı noktadır.

Nihayetinde bu tip bir yazboz tahtasından bahsetmenin ne anlamı var

1 Sigmund Freud, “A Note Upon The ‘Mystic Writing-Pad’...”, s. 228-229.

diye sorabiliriz. Derrida'ya göre bir defa psikanaliz açısından bir manası vardır bunun. Tamam, dışsal bir model üzerinden, bir teknik tertibat üzerinden psişeyi anlamaya çalışıyor Freud, bunu biliyoruz –ki Freud kendi metninde o modelin eksikliklerine de işaret ediyor, nelerin eksik kalabildiğine işaret ediyor–. Derrida ise bir saptamada bulunuyor: Freud bizim bugün sahip olduğumuz arşivleme makinelerine, aygıtlarına sahip değildi, modelini kendi çağından bir örnek alarak seçti. Derrida bu modelin günümüz arşivleme aygıtlarına nazaran birazcık çocuk oyuncağı gibi kaldığını da not ediyor (ki zaten gerçekte de bir çocuk oyuncağıdır). Ve burada bir soru da beliriyor: Bizim sahip olduğumuz yeni makineleri acaba biz psişe için model olarak düşünmeye çalışsak ortaya ne çıkacaktır? Bu önemli bir soru, işte bizzat psişenin kendisini bir arşiv alanı olarak görüyoruz ve onu bir model üzerinden anlamaya çalışıyoruz. Freud kendi çağından bir model ile bunu yapmaya çalıştı. Derrida'nın sorusu oldukça haklı, bugün bilgisayar çağındayız ve işte bilgisayar modeli üzerinden *psişeyi* anlamayı denemek hangi sonuçlara yol açardı? Şöyle diyelim, psişik tertibat hangi yapıdadır ki onu anlamak için başka modeller sunulabilecek olduğu halde hâlâ bu yazboz tahtası modeli onu temsil etmeye yetsin? Ya da zaten yetmez mi? Yani başka bir modele mi ihtiyaç vardır?

Derrida'nın "Freud ve Yazı Sahnesi" (1966) metninde Freud'un hafıza kavrayışı hakkındaki değerlendirmeleri daha detaylı olarak yer alıyor. *Arşiv Humması* metninde bu diğer metnine de referans yaparak arşivleme modeli, teknik aygıt, mekanizma ve psişe arasındaki ilişki konusuna dikkat çektiğini görüyoruz. Ve şunu vurguluyor: Psişik tertibatın işleyişini dışsal bir teknik modelde temsil etmek için, Freud bizim bugün sahip olduğumuz arşivleme makinelerine ve onların sağladığı kaynaklara sahip değildi. Derrida şöyle soruyor: "Bu yeni makineler bir şey değiştirir mi? Freud'un söylemini özsel olarak etkiler mi?"¹

Gerçekten de mesela bilgisayar psişe için bugün daha iyi bir örnek sunmakta mıdır yoksa sunmamakta mıdır? (Tabii Derrida tarafından psikanalizle kurulan bağlantıların, Freud'la kurulan bağlantıların sadece buradan geçmediğini de not edelim.) Freud bugün yaşasaydı daha yeni ve iyi arşivleme modellerini psişe için örnek olarak verir miydi? Kuşkusuz bu iyi bir soru elbette ama bununla kalmıyor, Derrida aynı zamanda bir başka

1 Derrida, *Mal d'archive...*, s. 30.

noktayı da güçlü bir şekilde ortaya koyuyor. Yürürlükteki bütün arşivleme teknikleriyle ilgili olarak devrimler ve altüst oluşlardan bahsedilebilir. Aslında bilgisayar, dijital, bütün bu alanlar bir taraftan da arşivlemeye ilişkindir, neredeyse tam da ondan ibaret bile diyebiliriz. Bunlar psişik aygıtın kendisini de etkiliyorlar zaten. Bu ne demek? Arşivleme tekniklerindeki dönüşümle birlikte, *Wunderblock*'la oynayan çocukların olduğu gibi, yeni arşiv makineleriyle, dijital aletlerle, bilgisayar başındaki çocukların ve yetişkinlerin psişik tertibatları da aynı şekilde kalmayacak, kalmıyor. Yani bizzat zihnin yapısının kendisi mi dönüşüyor, bunu mu düşünmeliyiz? Aklıma şu geliyor: Bugünün hızlı ve çoğul olan sürekli arşiv akışlarını hesaba katalım, bunlar karşısında çocukların ve yetişkinlerin tüm algı, hafıza ekonomileri, hız ekonomileri, zihinsel hız ekonomileri tabii ki *Wunderblock* karşısındakilerle aynı olmayacaktır ve bunu anlayabiliyoruz. Derrida bilgisayarın sadece pisişe için bir model olup olmadığını sormakta bir eksik yön buluyor. Yani “bir zamanların *Wunderblock* pisişe için, Freud’a bir model işlevi gördü ve bugün bilgisayar daha iyi bir model olur mu acaba?” diye sormak, bir başka noktayı hesaba katmazsak yetersizdir. Hangi noktayı hesaba katmak gerekir peki? Bilgisayarın kendisinin zaten psişik aygıtı da dönüştürdüğünü hesaba katmak gerekir. İşte Derrida’nın teknik aletin derin dönüştürücü etkisine dikkat çektiği bir noktadır bu. Yani bu model sorusu ancak aygıtın bu etkisi de hesaba katılarak sorulmalıdır. Bu durumda da bilgisayar artık geçmiştekiyle aynı olan bir hafıza için bir model de değildir zaten. Evet, daha iyi bir model oluşturabilir tabii ki bu yeni arşivleme teknikleri, neden olmasın diye sorabiliriz en azından; ama sadece neyin daha iyi bir model olabileceği sorusunun ötesinde zaten yeni arşivleme tekniklerinin etkisiyle pisişenin kendisinin de dönüştüğünü, aynı kalmadığını unutmamak gerekiyor. En başta, mesela bir hız ekonomisi meselesi var değil mi? İnanılmaz bir akış var ve bununla nasıl baş edilebileceği sorusu var. İnsan aslında örneğin Twitter, Instagram, Facebook gibi şeylerin başında üç saat oturduğunda bütün bir akış karşısında bayılıp gidebilir de... Ama daha dayanıklı olduğu da anlaşılıyor! Bir taraftan da o kadar uyarıya maruz kaldığı halde eşik de giderek genişliyor olsa gerek. Yine de bütün bir akış karşısında şaşkına dönmek, hiçbir şey yakalayabilecek, tutabilecek olmamak riski de yok mu? Derrida’dan yola çıkan Stiegler belki de Derrida’nın muhtelif işaretlerini de dikkatle yorumladığı

için şöyle bir düzleme çekiyordu bizi: Bugün alginın yakalanması, bütün bir dijital akış alanlarında sürekli dikkatlerimizin çekilmesi, zaptedilmesi, oradan oraya sürüklenmemiz, tüm bunlar dikkat (*attention*) üzerinde nasıl bir etki yaratıyor? Artık dikkat verip yoğunlaşmak, odaklanmak mümkün mü? Buna, yani alginın yakalanması, ele geçirilmesi (*captation*) olayına manipölasyon da eşlik ediyor. Zihin aynı zamanda manipüle de ediliyor. Öyleyse bu arşiv alanları –Derrida’nın işaretini alıp bugüne dek uzanırsak aynı zamanda kayıtların aktığı bu geniş dijital alanlar da– psişik yapının kendisini dönüşüme uğrattırıyorlar.

Öyleyse tekrar edersek Derrida’nın gündeme getirdiği sorulardan biri Freud’un *Wunderblock* üzerinden betimlemek istediği psişik aygıtın yapısının (bu hem mnezik hem de hypomnezik sistemin) arşiv tekno-biliminin gelişimine direnmekte olup olmadığı yönündedir. Hangi aygıt psişik tertibatı daha iyi temsil edebilir ve Freud’un modelini oluşturan tertibatın çok daha güçlü yeni arşiv teknolojileri psişik aygıtı etkilemekte midir? Derrida’ya göre temsil etmek ve etkilemek arasındaki farka da dikkat etmek gerekir. Belirttiğimiz gibi tam da arşivleme mekanizmaları alanında sürmekte olan sarsıntıların bizzat psişik aygıtın yapısını etkilediğini unutmamak gerekir: “Zira yürürlükteki altüst oluşlar bizzat psişik aygıtın yapılarını etkiliyorsa, örneğin uzamsal mimarileri içinde ve hız ekonomileri içinde, aralıklanma ve zamansallaşma işleyişleri içinde, artık temsilde, modelin temsili değerinde basit bir sürekli gelişim söz konusu olmayacaktır, ancak tümüyle başka bir mantık söz konusu olacaktır.”¹

Arşiv hakikaten de Derrida’yla birlikte oldukça zengin bir biçimde düşünülebilecek bir tema. Bütün bu saptama ve sorulara ilaveten Derrida bir başka şeye daha dikkat çekiyor. Acaba psikanalizin teorik objesi olarak psişeyi bu yeni tekniklerle düşünebilir miyiz dedik; ama bunun ötesinde bizzat psikanalizin yaşamının, fiilinin kendisine de yeni teknikler etki etmiyor mu? Yani psikanalizin özel ve açık, gizli ya da bildirilmiş süreçlerinin tam da kendisinin arşivlenmesi meselesine geliyoruz. Bu da isabetli bir soru bana kalırsa. Zaten psikoloji alanında da tartışılıyor değil mi? Örneğin tele-teknolojilerin kullanımı, telefonun kullanılması, internetin kullanılması, internette terapi gibi zaten tartışmanın sürdüğü bir boyutun varlığını biliyoruz. Derrida bu meseleye *Mal d’archive* metninde işaret

1 Age., s. 32.

ediyor. Yeni teknolojilerin psikanalizin yaşamı bakımından etkilerinden söz ederken şunları da hatırlatıyor: Mesela Freud'un psikanalitik pratiği, yazışmaları, değerlendirmeleri, aldığı kararlar, seans süreleri, bütün bunlar düşünülürse ve bütün bunların iletişim ve arşivleme tekniklerinin belli bir durumu içinde gerçekleştiği düşünülürse, o durum bugün radikal olarak dönüşmüşken, yani her şey dijital hale gelmişken, iletişim hızı muazzam artmışken, arşivleme teknolojileri başkalaşmışken nasıl gerçekleşmektedir acaba bir psikanalistin pratiği? Freud bugün yaşasa acaba nasıl bir psikanaliz gerçekleştiriyor olacaktı? Derrida jeo-teknolojik diyeceği birtakım sarsıntıların içinde bugün geldiğimiz yerden bakınca Freud'un ve çağdaşlarının elle yazmadığı, telefonik kredi kartları kullandığı, taşınabilir manyetofonlar kullandığı, bilgisayarlar, yazıcılar, faks, televizyon, telekonferans ve elektronik mail kullandığı [burada parantez içinde italikle "(E mail)" yazmış Derrida] bir durumda psikanalitik arşivin manzarasının nasıl olacağını, psikanalizin kendisinin nasıl değişmiş olacağını soruyor. Aslında bu da şunu söylemektir: Freud'dan bugüne dek ne kadar değişti bu hikâye? İlk bakışta basit gibi gözükebilecek mesela e-mail kullanımı gibi bir şey –tabii ki basit gibi derken psikoloji alanındaki, psikanaliz alanındaki tartışmalarda bu hiç de basit gibi gözüküyor aslında– Derrida'ya göre o pratiğin üzerinde baştan sona büyük bir etki yaratacaktır. Derrida burada diyelim ki günler süren bir mektuplaşma yerine hızlıca gerçekleşen bir yazışmanın doğrudan analiz üzerindeki etkisinin ya da psikiyatrik pratik üzerindeki etkisinin ne olacağı sorularını da gündeme getiriyor. Hiç de aynı olmayacağını söyleyebiliriz tabii ki yani her şeyin neredeyse milimetrik olarak bir rol üstlenebileceği bir alanda, araya giren zaman ve artan muazzam hızı hesaba katarsak, düşünme paylarının değiştiğini, bütün bir zaman ekonomisinin dönüşüme uğradığını düşünürsek etkinin boyutunu değerlendirebiliriz. Derrida şöyle diyor: "Elle yazılmış şu mektubun başka bir Avrupa şehrine ulaşması şu kadar gün alıyor ve hiçbir şey asla bu süreden bağımsız değildir."¹ Dolayısıyla arşivleme teknolojilerinin ve iletişim teknolojilerinin bu radikal dönüşümü ve güncellenmesi içerisinde, onlarla birlikte iş gören psikanaliz biliminin baştan sona dönüşüp dönüşmediğini de tartışmak gerekir. Kuşkusuz bunu neden birçok başka disiplin için de kendimize sormayalım, diye ekleyebiliriz.

1 Age., s. 35.

Dolayısıyla Derrida'ya göre arşiv sarsıntısının etkileri psikanaliz tarihinin *ikincil kaydıyla*, basılmasıyla ya da korunmasıyla sınırlı değildir. Bu sarsıntı bizzat bu tarihin kendisini derinden dönüştürmektedir, üretiminin iç yapısında, tam da olaylarının içinde... Bu noktada Derrida'nın aslında daha genele uzanan bir teziyle karşılaşırız: “Baskı (*impression*), yazı, protez ya da genel olarak hypomnezik teknik olarak arşiv, yalnızca arşivlenebilir *geçmiş* bir içeriğin muhafaza ve stoklama yeri değildir”,¹ arşiv, arşiv olmasa da yine olduğu gibi olacağı varsayılan bir içeriğin stoklanma yeri değildir basitçe. Yani şöyle denilmekle yetinildiğinde bir şeyler ıskalanmaktadır: Arşivlenebilir olan geçmiş bir içerik vardı, bir olay vardı ve arşivde bunu stokluyoruz, muhafaza ediyoruz. Arşiv sadece geçmişi stokladığımız bir yer değil, çünkü bu düşünce şöyle bir şeyi varsayıyor: Arşiv olmasa da o şey olduğu gibi olacaktı, yani öyle bir içerik orada zaten bulunmaktadır, kendinde mevcuttur, olduğu gibi kalacaktı, olacaktı. Bunu söylemek zor, yani bu şekilde ifade etmek zor, arşiv zaten neyse öyle olacak bir objeyi alıp muhafaza etmiyor basitçe. Buna karşın arşivin olay yaratmayla bir ilgisi var. *Échographies de la télévision* adlı metninde Derrida, Rodney King vakasını hatırlatmış ve ABD’de polislin dövdüğü o siyah adamı bir amatör kameraman kayda almasaydı bu olayın tırnak içinde bir “olay” haline gelemeyeceğini vurgulamıştır. Nihayetinde “adi vaka” olarak geçilip gidilecek bir şey, bir “olay”a dönüşmüştür.²

Derrida'nın şu satırları son derece çarpıcıdır: “Hayır, *arşivleyen* (*archivante*) arşivin teknik yapısı *arşivlenebilir* içeriğin yapısını da, bizzat ortaya çıkışında ve gelecekle ilişkisi içinde, belirler.”³ Demek ki arşivleyen teknik tertibatın, arşiv aygıtının yapısı neyin arşivleneceğini de belirliyor. Güncel teknolojileri düşünmeyi deneyelim, mesela bugün arşivleme aygıtı olarak fotoğraf-video kaydeden akıllı telefonların bu kayıt kapasiteleri yoğun bir biçimde varoluşu kaydedilebilirlik olanağı altında yeniden yapılandırıyor ya da ne yediğimizi anlamasak da yemeğe ilişkin güzel fotoğraflarımız var! Derrida şunu vurguluyor: “Arşivleme olayı kaydettiği kadar üretiyor da. Enformasyon denilen medyalara dair politik deneyimimiz de budur.”⁴

1 Age., s. 34.

2 Bkz.: Jacques Derrida, Bernard Stiegler, *Échographies de la télévision, Entretiens filmés*, Paris, Galilée/INA, 1996, s. 103-104.

3 Derrida, *Mal d'archive...*, s. 34.

4 Age., s. 34.

Ne yapıyor arşiv? Arşiv aynı zamanda bir olayı yaratmayla ilgili bir şeydir, bizzat olayın kendisini yaratmayla birlikte düşünülmelidir arşiv, daha doğrusu şöyle diyelim: Arşiv olay yaratmaya ilişkin de bir şeydir, zaten arşivleme fiilinin kendisinde biz olayın inşasına katılmış oluyoruz. Az önce Rodney King vakasını andık. Derrida’ya göre bu kamera kaydı olmasaydı, yani bu manada olay arşive alınmamış olsaydı, biliyoruz ki zaten ABD’de alelade, sıradan, her zaman karşılaşılan, tırnak içinde küçük, gündelik şeylerden bir tanesi olarak olup bitecekti yaşananlar. Ama bu kayda alma, arşivleme neticesinde ve tabii ki herkesin haberdar olması dolayısıyla, televizyon kanallarında görüntülerin dolaşmasıyla, olay büyük bir “olay”a dönüşüyor. Alelade bir olay, sıradan bir olay, bir “olay” halini alıyor. Arşivleme dediğimiz şey basitçe aynı olayı kaydediyor değil; olayın anlamına ilişkin yaratıcı, katılımcı bir etkisi var. Arşivin doğrudan etkide bulunan bir yönü var. Arşivlenmiş olay arşivlenmiş olay olarak kendi özgün etkilerini içeriyor. Bu farkı yakalamanın önemli olduğunu düşünüyoruz.

Derrida’nın önemli saptamalarından bir tanesini andık. Arşivlemeyi gerçekleştirdiğimiz teknik yapı neyi arşivleyeceğimizi de belirliyor. Yine dikkat çekici bir tespit. Arşivi gerçekleştiren teknik tertibat, arşiv aygıtının yapısı, her neyse o, neyin arşivleneceğine ilişkin bir çerçeve sunmaktır, neyin arşivlenebileceğini belirlemektedir. Bunu nasıl düşünmeli? Belki biraz daha görünür kılmak açısından günümüze doğru gelmeyi denedik. Bugünün bir arşivleme aygıtı olarak akıllı telefonlarını düşünelim. Bunlar aynı zamanda fotoğraf çekiyor, video kaydı yapıyor ve muazzam büyüklükte kayıt kapasitelerine sahipler. Eskiden fotoğraf makineleriyle 20’li filmlerle filan fotoğraf çekme durumuyla akıllı telefonları karşılaştırdığımızda, “Neyin fotoğrafı çekilebilir?”, “Arşivlenebilecek içerik nedir?” sorularının radikal olarak değiştiğini görebiliyoruz. Gerçekten de eskiden her yemek yediğimizde bunun fotoğrafını çekiyor muyduk? Yoktu böyle bir şey. Arşivleme kapasitesi ve o aygıtın yapısı, onun sunduğu imkân arşivlenebilecek içeriği bu bakımdan belirlemiş oluyor görüldüğü gibi. Bugün ne oluyor? Bu yüksek kayıt kapasiteleri, arşivleme kapasiteleri her an yanımızda olduğu için, biz varoluşu kaydedilebilirlik üzerinden tecrübe etmeye başlıyoruz. *Oto-biyo-foto-grafileri* düşünmek gerekir. Demek ki arşiv tertibatı bizzat yaşam deneyimimizi de dönüştürüyor. Biz varoluşumuzu bu kaydedilebilirlik yükü ve imkânı altında tecrübe ediyoruz. Yükü

ya da imkânı, ikisi birden muhtemelen, çünkü bundan bir mutluluk da duyabiliyoruz... Ve sonuçta ne oluyor? Yaşayışımız yeniden yapılanmış oluyor; işte bu yüzden ne yediğimizi anlamasak da yemeğe ilişkin güzel fotoğraflarımız oluyor, diyorum. Öyle değil mi? Teknik tertibat arşivlenecek içeriği öyle radikal bir şekilde dönüştürüyor ki bizzat tecrübe içeriğini de dönüştürmüş oluyor. O yüzden de arşiv meselesi öyle bir kenara koya-cağımız bir mesele değildir. Aksine varoluşun tam da kalbindedir.

Bir şekilde arşiv tekniğinin yalnızca muhafaza edici bir kayıt fikri üzerinden düşünülemeyeceğini anlıyoruz. Arşiv tekniği arşivlenebilir olayın kuruluşunu da belirliyor. Arşivlenebilir olan olay nedir? Bu bizim arşiv kapasitemizle ilgili olarak belirleniyor. Burada Derrida'nın söz etmediği birtakım örnekler geliyor aklıma. Mesela bir görüntü kaydetme tekniğimizi yoksa, sonuçta oradaki görüntü kaydedilebilir bir olay değildir. Basit değil mi? Mantık basit ama en basit olan da gözden kaçır, felsefenin de işi bir yandan da bunu göstermektir. Bir ses kaydediciniz yoksa, sesi arşive alamıyorsanız ses sizin için bir arşiv meselesi olamayacaktır. Ama doğrudan sesin kaydı söz konusu olamasa bile tabii ki nota üzerinden bir kayıt yapılabilir. Benzer biçimde diyelim ki görüntüyü kaydetmek için bir tekniğiniz yok ama sözcüklerle bir manzarayı betimliyorsunuz. Aynı şey olmayacaktır tabii ki sesin ya da görüntünün kendisini kaydetmekle. Yine de ses bir sembol üzerinden kayda geçirilmeye çalışılmıştır, çünkü o imkân vardır, onu tekrarlayabilmek için bir olanak aranmıştır, arşive geçirebilmek için o imkân kullanılmıştır. Ama sesin kendisinin de, görüntünün kendisinin de, hem sesin hem de görüntünün kaydedilebilmesi halinde ne olmaktadır? Her hâlükârda arşivleme tekniği neyi nasıl arşivleyebileceğimizi belirlemektedir.

Derrida bir başka metninde, Stiegler'le yaptığı bir söyleşinin metni olan *Échographies de la télévision*'da, işaret etmek istediğimiz bir değerlendirmedir. Derrida'ya göre günümüzün arşivleme teknolojileri geçmişe göre izlerin daha aslına sadık bir şekilde yeniden üretilmesini mümkün kılmaktadır.¹ Mesela bugün artık hem görsel hem işitsel olarak bir kişinin örneğin şarkı söyleyişi kaydedildiğinde, onun şarkı söyleyişindeki bütün jestini, mimiğini, ses tonunu ve görüntülerini, hepsini birden yakalıyor-sunuz ama eskiden sonuçta ortada bir ses ve görüntü kaydıyla arşivleme

1 Jacques Derrida, Bernard Stiegler, *Échographies de la télévision...*, s. 102.

imkânı yokken nihayetinde nasıl şarkı söylediğine ilişkin birisi diyelim ki yazmış, bir müziksever not tutmuş, ancak oradan itibaren canlandırabilirdiniz. Aradaki farkı düşünebiliyor musunuz, bırakılan iz tam da o izin bırakılma anındakine benzer biçimde karşınızda oluyor birisinde, geçmişteki örneklerde ise olamıyor. Tabii en iyi arşiv teknolojilerinde bile kişinin tam olarak kendisini tekrar karşımıza koyamıyoruz, ama en azından o iz bırakan kişiyi iz bırakma anındakine daha yakın şekilde görebiliyoruz ve iştebiliyoruz. Bütün bunları hatırlatmak mümkün.

Bu arşivleyici kapasitenin olayı nasıl kurduğu ile ilgili bir başka örnek daha geliyor aklıma. Şunu da söyleyelim önce: evet, artık aynı biçimde arşivlemiyorsak, aynı biçimde yaşamıyoruz da demektir. “Artık aynı biçimde arşivlenmeyen şeyi artık aynı biçimde yaşamıyoruz. Arşivlenebilir anlam arşivleyen yapı tarafından eş-belirlenmeye bırakıyor kendisini, hem aynı zamanda hem de önceden.”¹ Aynı biçimde arşivlenmiyor, başka şekillerde arşivlenebiliyorsa yaşama biçimi de değişmiş oluyor. Arşivlenebilir anlam arşivleyen teknik tarafından eş belirleniyor. Şimdi bir başka olayı anmak isterim. Parlak bir sinema eleştirmeni olan André Bazin’in *Qu’est-ce que le cinéma?* adlı eserinin ilk cildinde yer alan bir yazısında aktardığı üzücü, esef verici bir olay var. 4 Şubat 1912 tarihinde *Henry François Reichelt* adında bir terzi, bir Fransız terzi, daha önce de bu tip girişimlerde bulunmuş bir kişi, ne yapıyor? Tuhaf bir yarasa görüntüsü veren bir kıyafeti var, siyah bir paraşüt sözde, kendisi dikmiş ve bu paraşütle uçarak yere inebileceğini düşünerek Eyfel Kulesi’ne çıkıyor, oradan atlamayı planlıyor, belki de gördünüz bunu, YouTube’da da mevcut. Gerçekten de trajik bir görüntü veriyor, yani o giysiyle uçamayacağınızı düşünmeniz lazım aslında, ama daha önce daha alçak yerlerden başka kıyafetlerle atlamış ve şans eseri hayatta kalmış olduğu için ısrarlı, bunu da yapabileceğini düşünüyor. Şimdi Bazin bir şekilde bize kameranın –yani dolayısıyla ekleyelim: bir hareketli görüntü arşivleme tekniğinin– bu hikâyedeki ilginç rolünü hatırlatıyor ve terzinin kamera karşısında bir an atlamak konusunda şüpheli bir görüntü verdiğini, korktuğunu ve girdiği bahsin çılgınlığını farkettiğini ileri sürüyor. Kayda baktığımızda bunu görebiliyoruz hakikaten de, böyle bir an varmış gibi görünüyor. Bazin şunu diyor aslında, acaba karşısında kamera olmasaydı vazgeçer miydi? Çünkü bir şüpheyeye düşmüş gibi

1 Derrida, *Mal d’archive...*, s. 37.

oluyor ama kamerayla göz göze geliyor ve atlıyor. Ne yazık ki yere çakılıp ölüyor. Hüzünlü olan, hazin olan son da bu zaten, hiçbir şekilde paraşüte benzemeyen o tuhaf kıyafet üç beden büyük bir şey giymişsiniz gibi, şöyle kollarını açınca biraz açılıyor ve onunla uçacağını sanmış. Bazın terzinin kendisini kaydeden kamera karşısında atlamayı seçtiğini, vazgeçemediğini belirtiyor. Sonsuzluğa bir korkak gibi kaydolma, arşivlenme riski, ihtimali karşısında sanki orada cesaretini tekrar toplayıp atlıyor. Ama belki de bu kayıt imkânını kaçırmak istemiyor. Dolayısıyla şöyle yorumlayabiliriz: Bizzat bu arşivleyici aparatın kendisi ya da arşivlenebilme olanağının kendisi tutumuna etkide bulunuyor. Bizim dünyayla kurduğumuz ilişkiyi dönüştürdüğü gibi arşivlenebilir olmak bizim davranışlarımızı da belirliyor.

Yeni arşiv teknolojilerine dikkat çeken Derrida e-mail'in tüm özel ve kamusal alanı dönüştürdüğünü, ayrıca özel ve kamusal arasındaki sınırı da dönüşüme uğrattığını vurguluyor. E-mail hakkında şunları söylediğini de görüyoruz: “Bu yalnızca sözcüğün yaygın ve sınırlı anlamında bir teknik değildir: Yeni bir ritimle, neredeyse anlık biçimde, arşivi bu üretme, basma, muhafaza etme ve yıkma olanağına hukuki ve dolayısıyla politik transformasyonların eşlik etmemesi mümkün değildir. Bunlar, hiç değilse, mülkiyet hakkını, yayınlama ve yeniden üretme hakkını etkiler.”¹

Wunderblock bahsine geri dönelim. Onun psişik kayıt aygıtının dışsal bir modeli olduğunu söylemiştik. Derrida, Freud'un teorisinde psişik aygıtta bir yerler çokluğu olduğuna işaret ettikten sonra, Freud'un tam da *psykhenin* içine bir *dışarısının* zorunluluğunu dahil ettiğini vurguluyor. İşte bu noktada Derrida'nın kullandığı *ev içi [bir] dışarısı* tabiri karşımıza çıkıyor: *dehors domestique*. Derrida'ya göre Freud içeride bir kayıt mesneti, yüzeyi ya da uzamı hipoteziyle spontane hafızadan ayrı bir psişik arşiv fikrini kabul etmektedir. Böylece *mneme* ve *anamnesis*ten ayrı bir *hypomnesis* gündeme gelmekte, dolayısıyla da bir *içsel protez* karşımıza çıkmaktadır! Derrida'nın ilavenin ikincil olmadığı yolundaki ısrarını bilenler bu *içsel protez* fikrinin Derrida düşüncesindeki hangi büyük anlam şebekesi içine yerleştiğini de farketmiş olmalıdır.

Derrida'nın okumasıyla psikanaliz yalnızca bir hafıza teorisi değil ancak bir arşiv teorisidir. Ancak Derrida'ya göre Freud'un metni heterojendir ve Freud geleneksel bir tutumla bu protezin, yani bu *hypomnesis*

1 Age., s. 35.

mantığının varacağı sonucun karşısına bir metafizikle çıkmayı da sürdürür. Şimdi bu içsel protez meselesi, bu *hypomnema*, ilave, dışsal mesnet, hafızanın kaydedileceği dışsal alan meselesi Derrida için hakikaten önemli ve bana kalırsa Derrida bu içerisi-dışarısı ikiliklerini zorlayarak meseleyi sınırlara doğru taşımayı deniyor. Hafızanın içinde de aslında bir dışarısı, bir kayıt alanı var diyebilme imkânını Freud'un betimlemesi üzerinden yakalamak Derrida için önemli, çünkü canlı sözün, canlı hafızanın, *logosun* karşısında yazının (demek ki arşiv alanının) ikincilleştirilmesi jesti karşısında Derrida tam da kaydın zaten baştan sona kurucu olduğunu ileri süren düşünürdür. İşte bana kalırsa genel olarak *Mal d'archive* metnini okurken ve özel olarak da bu meseleyi düşünürken bütün bu arka planı hesaba katmak gerekir. "Arşiv Humması" tabii hakikaten bitimsiz bir metindir. Bir ders dönemi boyunca konuşsak da bitmez, o yüzden içinden kimi bölgeleri seçerek ilerlemek zorundayız. Tabii söylediklerim dinleyicilerde daha sonra metnin kendisine gitmek için bir ilgi uyandırırsa benim için sevindirici olacaktır.

Artık Derrida'nın Freud arşivine ait bir belgeye odaklanan Yerushalmi'nin Freud okuması hakkında *Mal d'archive*'de yaptığı kimi değerlendirmelere bakabiliriz. Derrida, Yerushalmi'nin kendisini tarihçi olarak takdim ettiğine dikkat çekiyor. Yerushalmi bir Freud okuması yapıyor ve Derrida da bir dipnotta aslında bu *Mal d'archive* (*Arşiv Humması*, arşiv hastalığı, arşiv tutkusu) metnini Yerushalmi'ye adadığını söylüyor. Tabii sadece Yerushalmi'ye değil, Derrida kendi oğullarına ve babasına da adadığını söylüyor. Ama tabii insan diyor ki şimdi Derrida, Yerushalmi'ye bu kitabı adadığını söylemiş, gerçekten bu nasıl bir adamdır? Çünkü Yerushalmi'nin tezlerinin, iddialarının, bir şekilde tutkularının, takıntılarının ve akıl yürütmelerindeki açmazların çok güçlü bir şekilde deşifre edildiğini görüyoruz. Ama bir dostane jest içerisinde... Zira Derrida'da bu fikir vardır, en iyi sadakat, en sadık tutum aslında birtakım hataları ortaya çıkarabilmekten geçer, açıkça söyleyebilmekten geçer. Aslında Derrida, Yerushalmi'nin tutumunun bir yapısökümünü yaparak onunla bir dostluk ilişkisini sürdürüyor diyebiliriz. Dostluk, dostane bir tutum, ele aldığınız figürün açmazlarını örtbas etmekten geçmez, aksine onun yanlışlarını açığa serebilmeliyiz, dolayısıyla Yerushalmi'nin metniyle de epey uğraşır Derrida.

Şimdi Yerushalmi olayı nedir? Olay şöyle, başa doğru dönelim, şimdi ortada bir belge var ki bunun Yerushalmi'nin de odaklandığı, hakkında yazdığı bir belge olduğunu göreceğiz. Ortada bir belge var: 35. yaş gününde Jacob Freud (ki Sigmund Freud'un babasıdır) oğlu Schlomo Freud'a bir kutsal kitap hediye ediyor ve kitabın başına da bir ithaf yazısı (*dédicace*) yazmış. Derrida bu kaydı taşıyan bir hediyenin söz konusu olduğunu hatırlatıyor. Baba oğluna hem bir yazı hem de onun mesnetini veriyor. Hem kutsal kitap var hem de bir yazı var karşımızda. Bu kutsal kitap bir Philipsohn Kutsal Kitabı ve aslında bu kitabı Sigmund Freud gençliğinde zaten incelemiş. O yüzden daha önce okuyup incelemiş olduğu bir kitabın ona verilmesi ama bu sefer hediye olarak verilmesi söz konusu.

Şimdi tabii ki bir arşiv meselesi olarak karşımıza çıkıyor bu mesele. Zira bu kaydın kendisi zaten bir arşiv parçası. Derrida bu arşiv hazinesini Yosef Hayim Yerushalmi'nin *Freud's Moses, Judaism Terminable and Interminable* adlı kitabında keşfettiğini söylüyor; babası tarafından Freud'a yazılan bu yazıyı Yerushalmi'nin andığımız kitabında okumuş.

Yerushalmi, kitabın son bölümünde Derrida'ya göre kitabın genelinden radikal bir şekilde ayrışacak bir pozisyon seçiyor ve arşive bütün o tarihçi objektivitesi içerisinde yaklaşan pozisyonu terk ediyor. Bu son bölümün başlığı da ilginç: "Freud'la Monolog". Yerushalmi bu son bölümde Freud'a siz diye seslenerek sanki bir hayaletle (*spectre*) konuşur gibi, şöyle yapardınız, böyle yapardık gibi bir dil tutturarak konuşmayı seçiyor. Yerushalmi söz ettiğimiz ithaf yazısını işte bu son bölümde yorumluyor. Ona göre bu yazı Freud arşivinin can alıcı bir parçası ve çok değerli. Derrida, Yerushalmi'nin bu yazının ilk gardiyanı, ilk okuru, ilk meşru *arkhonu* olma iddiasında olduğu değerlendirmesini yapıyor; sanki bu ithaf yazısının ne manaya geldiğini bir tek Yerushalmi anlamış gibi. Tam da o arşiv parçasının gardiyanı olmak ve onu doğru yorumlayan kişi olmak bakımından Yerushalmi bir şekilde *arkhon* olmaya soyunuyor. Ancak Derrida'nın bu saptaması genelleştirilebilir geliyor bana: Bir arşiv üzerinde çalışırken ve ondaki bir şeyleri keşfettiğimizi düşünürken hangimiz bir *arkhona* dönüşmeyiz ki? Yani bir arşivi yorumlamanın meşru hakkına sahip olduğumuza hissedip en iyi yorumu yaptığımızı düşündüğümüzde aslında bir arşiv ögesinin yazan kişiden sonraki belki de ilk anlayanı olduğumuzu hangimiz ileri sürmüş olmayız? Yani arşivle kurduğumuz ilişkide bu boyut var-

dır ve hayalet de aslında geçmişe bakan ve geçmişin figürleriyle konuşan herkes için zaten söz konusudur. YouTube’da da bulunabilen bir film var, adı *Ghost Dance*. Bu filmin içinde Derrida’nın da yer aldığı kısa bir bölümde¹ Derrida’nın üniversitedeki odasında bu hayalet meselesi açıldığında kendisine “Hayaletlere inanır mısınız?” diye sorulur. Derrida da dikkat çekici bir cevap vererek bir hayalete, hayaletlere inanıp inanmadığının sorulmasının ilginç olduğunu söyler. Nihayetinde bir filmin içindeki bir görüntü olacaktır kendisi de ve film düzlemini de zaten büyük bir hayalet üretim mekanizması olarak görmektedir. Ama aslında bahis bununla da sınırlı değildir, bu mesele üzerine tabii ki uzun uzadıya düşünmek gerekir. Var olmak nedir? Bir sabitlik, bir kendine mevcudiyet, kendisiyle örtüşen değişmez bir yapıda olmak mıdır? Yoksa aslında hayaletsi bir boyutu mu vardır varoluş dediğimiz şeyin? Kişinin varoluşu nedir? Artık kaybolmuş ve hatırası taşınan bir geçmişle henüz var olmayan bir gelecek arasında bir kişi gerçekten de ne türden bir varlıktır?

Bu parantezi kapatalım ve şu kutsal kitap hediyesine ve ithaf yazısına dönelim. Derrida bu ithaf yazısının ilk cümlesinin (“yaşamının yıllarının günlerinde yedincisinde” sözcükleriyle birlikte) doğrudan olmasa da Freud’un yani psikanalizin babasının sünnetini hatırlattığı iddiasında bulunuyor:

“Sevgili oğlum Shelomoh. Yaşamının yıllarının günlerinde yedincisinde, Efendinin Ruhu seni harekete geçirmeye başladı ve sana hitap etti: [...]”² diye başlıyor metin. Ne oldu o yedinci günde? Derrida’ya göre işte buradaki yedinci gün tabiriyle Freud’un sünneti hatırlatılıyor. Şimdi Jacob’un ithaf yazısında kitabı yeni bir deriyle (*new skin*) kapladığını belirttiğini de Derrida not ediyor. İthaf yazısında kitabın Freud’a bir hatırlatıcı, bir anımsatıcı olarak verildiği de vurgulanıyor. Bu yazı ve kitap Freud’a bir yadigâr olarak ama aynı zamanda bir anımsatıcı olarak da veriliyor. Yeni deri kaplı bir kitapla hatırlatılan bir antlaşma var. Freud’un bir cemaate (*communauté*) dahil edilme hikâyesi hatırlatılıyor. Ama aslında Freud’un o zaman bebek olduğu düşünülürse kendi iradesiyle bir taraf olarak yer almadığı bir dahil edilme söz konusu.

1 Ken McMullen, *Ghost Dance* (1983), – *Do you believe in Ghosts? – Extract*, <https://www.youtube.com/watch?v=0tulYvqeQpE>

2 Derrida, *Mal d’archive...*, s. 43.

Derrida, Yerushalmi'nin Freud okumasını takip ederken birçok şeyi aynı anda yapıyor. Bir taraftan Yerushalmi bir tarihçidir, işte bir *scholar* olarak Freud'u ele almaktadır ama daha sonra Freud'a siz diye hitap ederek bir başka pozisyona geçmektedir. Yerushalmi'nin arşive yaklaşımına ilişkin bir analiz vardır burada. Bu arşiv çalışmasında hangi açmazların türediğiyle ilgili şeyler, özel duruma ilişkin tespitler ve çıkarılabilecek bir takım genel sonuçlar da vardır. Öte yandan Freud'un yaşam hikâyesine ilişkin bir girişim ve daha birçok şey de vardır. Freud'un Derrida'nın asimetrik bulduğu bir antlaşmaya (*alliance*) dahil edilişi, bir cemaate dahil edilişi de *Arşiv Humması*'nda bir şekilde tartışmaya açılır. Yerushalmi ise kendi okumasında farklı yollardan geçerek ısrarla aslında Freud'un bir şekilde bir Yahudiliğe ait olduğunu ya da dahil olduğunu ileri sürmeyi dener. Derrida için Yerushalmi bir biçimde Freud'un babasıyla aynı pozisyona yerleşmektedir; Yerushalmi ona sürekli sünneti hatırlatmaya çalışmaktadır. Üstelik Freud'un din konusundaki açık inkârlarına rağmen bunu yapmaya çalışmakta, onu sürekli olarak geçmişteki o antlaşmaya çağırmakta, cemaatin üyesi olduğunu ileri sürmektedir. Derrida'ya göre Freud farklı metinlerinde bu aidiyeti yadsımaktadır.

İthaf yazısında sünnetin yani o antlaşmanın hatırlatıldığını söylemiş-tik. Babası Shelomoh Sigmund Freud'u bu şekilde cemaate yeniden çağırmakta ya da daha doğrusu aidiyetini ona hatırlatmaktadır. Yani Freud 35 yaşında sanki "Freud sen aslında Yahudi'sin, bunu hatırla," diye uyartılmakta gibidir. Bunun kanıtı olarak da bir arşiv kaydına, yani sünnete, aidiyetin gerçekleştirilmesi olarak bedendeki ize anıştırma yapılmaktadır. Sende zaten Yahudi olduğunun kaydı var, deniliyor. Bu belli ve bedenine kayıtlı, deniliyor. Acayip bir hikâye değil mi? Yani Yahudi cemaatine aidiyetin zaten bedenine kayıtlıysa, boşuna aksini söyleyip yazmana da gerek yok, inkâr da etsen öylesin. Olay buraya doğru gidiyor.

Derrida'nın burada bir ölçüde tartışmaya açmış olduğu bir cemaate dahil edilme meselesi ilginçtir. Hakikaten de bir cemaate üye olmak, ait olmak tam olarak nedir? "Hayır, değilim," dediğinizde de hâlâ orada mısınız? İşte bütün bir kuşaklar arası aktarım, kültürel aktarım üzerinden düşününce ne olur? Taşınan ve aktarılan izler bakımından aslında bir kültürel aidiyet belirli ölçeklerde yok mudur? Evet, bunu tümüyle silmek ya da reddetmek de söz konusu değil ama bir yandan da mesela Tanrı'ya

inanmak bakımından da aynı şeyi söylemek mümkün müdür? Tartışılacak büyük bir mesele çıkıyor ortaya ki bu tartışmayı işte *Monolinguisme de l'autre* (Ötekinin Tekdilliliği) adlı metninde de başka şekillerde görebiliyoruz, bu aidiyet meselesini ve dil üzerinden açılan tartışmaları.¹

Derrida'nın belki de Shelomoh adını anması, tam da bu mesele açıldığında Shelomoh'u Sigmund Freud adının başına koyması da bir vurgulama olarak düşünülebilir. Babası Sigismund'a ya da Sigmund Freud'a Shelomoh olduğunu hatırlatıyor gibidir ve Derrida da hep Sigmund Freud olarak andığı ismin Shelomoh ön adına işaret ederken bize bunu başka niyetlerle hatırlatan bir jest içinde gibidir.

Bu noktaya geri dönmek üzere Derrida'nın metnini takip ederek başka bir işaret için duralım. Derrida bu kitapta kendi bilgisayar başındaki yazma pratiğini de gündeme getiriyor. Arşivin canlı ya da spontane denilen hafıza olmadığını (ne *mneme* ne de *anamnesis* olduğunu) ancak teknik mesnete dair belli bir hypomnezik ve protetik deneyim olduğunu belirtmiştik. Bilgisayara kaydetme bahsi de bu zemin üzerinde gündeme gelir. Derrida'ya göre bilgisayar ekranında yazarken ve harfler likit bir ortamın yüzeyinde hâlâ gelip geçici halde askıdayken kayıt için bir tuşa basmak suretiyle bir selameti (kurtuluşu; *salut*) sağlayıp metni stoklamak da böyle bir deneyimdir. Şayet mesnetsiz, maddesiz bir arşiv düşünülebilir değilse arşiv mesnetlerinin tarihini de hesaba katmamız gerekir.

Derrida baskı (*impression*) sözcüğünün de Freud'un yapıtıyla birlikte birçok şekilde ele alınabileceğini hatırlatır ve olanaklara ilişkin birçok örnek sunar. Bunların detayına girmek mümkün değil. Bununla birlikte Derrida'nın neyle meşgul olduğunu anlarız: Bir biçimde Freud düşüncesinde baskının (*impression*), kaydın (*inscription*), hafızanın (*mémoire*) ve arşivin (*archive*) modaliteleriyle ilgilenmektedir. Derrida Freud'daki *Verdrängung* ve *Unterdrückung* kavramlarıyla da tam da kayıtla ilişkileri, arşivle bağlantıları üzerinden ilgilenmektedir. "İşlemi ve sonucunda bilinç dışı olarak kalan *refoulement*dan farklı olarak, *répression* Freud'un 'ikinci sansür' adını verdiği şeyi gerçekleştirir."² Nihayetinde bir kayıt ve arşiv meselesidir karşımızdaki. Alıntıda belirtilenlerin bastırmanın farklı tip-

1 Jacques Derrida, *Monolinguisme de l'autre ou la prothèse d'origine*, Paris: éd. Galilée, 1996.

2 Derrida, *Mal d'archive...*, s. 50.

leri olduğunu söylemek gerek. Kaydetme ve arşivleme jesti işin başında, dolayısıyla bu terimlerle birlikte de arşivi düşünebiliriz diyor Derrida. İlk terim işlemi ve sonucunda bilinç dışı kalan bir bastırmaya işaret ediyor; ikincisi ise Freud'un ikinci sansür adını verdiği şeye ilişkin. Yani hafıza ve arşive ilişkin olarak Freud'un psişe analizi üzerinden açabileceğimiz bir tartışmanın imkânları bunlar. Şu an için bu bahsi sürdürmek mümkün olmayacak.

Derrida'ya göre Freud bir arşiv kavramına sahip değildi, bir arşiv kavramı sunmuyordu. Derrida kendisinin de öyle yapacağını, arşiv sözcüğü etrafında yankılanan ve doğan birtakım izlenimleri paylaşacağını belirtir; kavramın kesinliğinin yerine izlenim gibi bir mefhumun göreceli belirlenimsizliğini ve açık kesinsizliğini tercih etmektedir. Öte yandan Derrida Freud psikanalizinin hafıza ve arşiv üzerine bir çalışma olarak yeni bir önerisi olduğunu da vurgular: Orada bir *topique* ve bir ölüm itkisi hesaba katılmaktadır. Derrida'ya göre onlar olmaksızın arşiv için ne bir arzu ne de imkân olurdu. Öte yandan arşiv sonuçta bir vaat hareketidir, bir gelecek hareketidir, geçmişin kaydı geleceğe açıklıkla ilişkilendir, arşivin geleceğe açıklığı bilgi ve hafızayı vaade bağlayan şeydir aynı zamanda. Arşiv sözcüğü genellikle ve öncelikle geçmişe doğru işaret eden şey olarak anlaşılır. Ancak Derrida'ya göre: "Geçmişe ait bir şey olduğu kadar ve ondan daha fazla ve ondan önce, arşiv geleceğin gelişini *işe dahil* etmelidir."¹

Peki biz zaten bir arşiv kavramına sahip miyiz? Birliği temin edilmiş bir kavram var mı? Derrida burada genel bir saptama sunar: "Bir kavrama sahip olmak, onun hakkında bir teminata sahip olmak, kapalı bir mirası ve bir şekilde bu miras tarafından mühürlenmiş garantiyi varsaymaktır."² Yani bir kavrama sahipseniz o kavramla ilgili öyle bir teminatınız vardır ki artık o meseleyi kapatmış gibi tanımlamış, belirlemiştirsinizdir. Derrida nihayetinde kavramı zorlamak istemektedir. Kavramı (*quasi-concept*) sözcüğünü tercih etmesi de belki bu yüzdendir. Bir hakikati tümüyle kuşatıp kavramış gibi yapmayalım, onun yerine bu açık uçluluğu muhafaza etmeyi deneyelim. Burada arşiv için de kavram, arşiv kavramı sözcüğünü kullanmaktan imtina etmesinin sebebi sanırım budur. Yani kavram sözcüğünü tartışmaya açmak gibi bir derdi var, yoksa elbette arşivle ilgili sa-

1 Age., s. 56.

2 Age., s. 56.

yısız saptama yaptığını görüyoruz değil mi?

Derrida interdisipliner ve genel bir bilim olarak bir arşivioloji (*archivologie*) projesi hayal etmeyi önerirken böyle bir arşiv biliminin psikanalizi içerecek mi olduğunu yoksa psikanalizin kritik otoritesi altına mı yerleşmesi gerekeceğini de sorar.¹ Bunun detayına da şu anda giremeyeceğiz ama arşivioloji arşiv üzerine bize çokça imkân sunan psikanalizi sadece bir alt bölüm olarak mı içerecektir yoksa esasen psikanalizin otoritesi altında mı olmalıdır sorusu güçlü bir sorudur.

Derrida'nın *Mal d'archive*'de arşiv bahsine ilişkin olarak açtığı tartışmalar mnezik izler, arkaik ve kuşaklararası miras meselelerinden de geçer; önceki kuşakların deneyiminin hatırası, dillerin ve belirli dilleri aşan sembolikliğin (*symbolicité*) oluşum zamanı vb. de bu çerçevede gündeme gelir. Edinilmiş karakterler ve mnezik izler kuşaklararası ve bireylerarası olan karmaşık süreçlerle ilgilidir. Derrida'ya göre kuşaklararası hatıranın bastırılmaz otoritesi olmasaydı, birçok problem mevcut halini almazdı ve hafıza, arşiv, kültür, patriarşiv ya da matriarşiv meselesi de olmazdı.

Derrida için arşiv meselesi basitçe bir geçmiş meselesi değildir. Bir gelecek meselesidir, tam da geleceğe ilişkin bir soru vardır orada, bir cevap, bir vaat ve yarın için bir sorumluluk bahsi vardır. Bir mesihsellik (ama mesihçilik değil) Derrida'ya göre arşiv kavramını çalıştırmakta ve çok tekil bir vaat deneyimine bağlamaktadır. Derrida için "Freud'la Monolog"da ilginç noktalardan biri hafızaya ve arşive adanmış bir yapıtın son sayfasında bir cümlelin geleceğe açılmasıdır. Yerushalmi'nin metninde şunu okuruz: "Birçok şey kuşkusuz *Yahudi* ve *bilim* sözcüklerini tanımlama biçimimize bağlı olacaktır." Derrida aynı paragrafta bilme olanağının *conditionnel* kip kullanımıyla askıda bırakıldığına da dikkat çekmektedir ki paragraf şöyledir:

"Profesör Freud, bu noktaya vardığımızda, size psikanalizin genetik olarak ya da yapısal olarak bir Yahudi bilimi olup olmadığını sormak bana yararsız görünüyor; yalnızca çok fazla çalışma yapıldığı zaman, bunu öğreneceğiz, *bunun bir gün bilme konusu olacağı varsayılırsa*. Birçok şey, kuşkusuz, Yahudi ve bilim sözcüklerini tanımlama biçimimize bağlı olacaktır."²

1 *Age*, s. 57.

2 Yerushalmi'den akt. Derrida, *age*, s. 61.

“Freud’la Monolog”un, Yerushalmi’nin kitabının son kısmı olduğunu söylemiştik. Yerushalmi, Freud’da aslında onun Yahudiliğe mensup olduğuna ilişkin bolca iz olduğunu ileri sürüyor. Freud açıktan mesafesini koysa ve yadsımalarda bulunsa bile Yerushalmi, Freud’un bu aidiyetini aslında birçok şekilde *mırıldandığını* ileri sürmeyi deniyor. Derrida da yine işaret ettiğimiz gibi Yerushalmi’nin babanın jestini yinelediğini vurgulamaktadır. Aslında Derrida şöyle düşünmektedir: Nihayetinde Yerushalmi de kendi sırası geldiğinde Freud’u yeniden sünnet etmeye çalışmaktadır: Yerushalmi, Freud’un bir oğlu gibi onu okumakta ama babası gibi de sünnet etmeye çalışmaktadır. Yerushalmi bunun peşindedir: “Sanki her şey Yerushalmi de kendi sırası gelmiş ve Freud’u sünnet etmeye karar vermiş gibi olup bitiyor.”¹ Freud’a karşılıklı antlaşmaya dayanmayan bir antlaşmayı hatırlatmaya çalışıyor. Ama Yerushalmi metnin sonlarında –Derrida’nın özel bir dikkat gösterdiği– yukarıda alıntılıdığımız satırları da yazmaktadır. Yerushalmi kuşkusuz psikanaliz bir Yahudi bilimidir, denilsin istiyor ve bunu Freud’un kendisi demiş olsun, aslında Freud böyle düşünmüş olsun istiyor ama en sona varıldığında artık psikanalizin bir Yahudi bilimi olup olmadığı sorusunu sormanın yararsızlığını kabul etmiş ve bu konuda çok fazla çalışma yapıldığı zaman bunun öğrenilebileceğini belirtmiş oluyor. Üstelik “bunun bir gün bilme konusu olacağı varsayılırsa.” İşte Derrida buradaki koşula, *conditionnele* işaret ediyor. Yerushalmi birçok şeyin kuşkusuz Yahudi ve bilim sözcüklerini tanımlama biçimimize bağlı olacağını da ekliyor. İşte Derrida için Yerushalmi’nin metnin en parlak kısmı burasıdır. Çünkü Derrida burada bir geleceğe açıklık olduğunu düşünüyor. Derrida bu ifadeyi tam da arşivin geleceğe açıklıkla birlikte düşünülebilecek bir alan oluşu üzerinden değerlendiriyor. Yerushalmi birçok çaba gösterip de Freud’un, örneğin babasının verdiği kitabı okuyabildiğine göre İbranice bildiğini, aidiyetini itiraf etmesi gerekliliğini, yani İbrani kültürünün bir parçası olduğunu ileri sürmeyi denemiş; muhtelif örnekler vererek güçlü bir şekilde Freud’u o aidiyeti üzerinden tanımlamaya çalışmış ama en son geldiği yerde de Yahudilik ve bilim kavramlarının gelecekte nasıl tanımlanacağını belirleyiciliğini kabul etmiştir. “Freud’la Monolog” kısmında Yerushalmi’nin metni farklılaşmış, arşivlerden hareketle bir objektivite içinde konuştuğunu iddia eden *scholar* bir başka yola

1 Age., s. 69.

girmiştir. Derrida'ya göre sözün bir ölüye bu doğrudan yönelişi, hayaletsel bir özneye dönüşü arşivin bir başka etkisidir.

Derrida'nın sünnet bahsi etrafındaki o güçlü ifadesini hatırlatmak gerekir: “Bir işaretin hatırasız hatırası her yerde geri gelmektedir.”¹ Yani bebek Freud'un başına gelen bu sünnet olayı, hatırası olmayan bir hatıra olarak geri dönmektedir. Zaten yaşamı boyunca Yahudilik düşmanlığı üzerinden gadre uğramaları da hesaba katarsak, bir şekilde bu işaretin hatırasız hatırası her yerde geri gelmektedir. Yerushalmi ise Freud'u bir hayalet olarak karşısına koyup ona bu işareti hatırlatmayı denemiştir.

Artık sona doğru geliyoruz. Derrida'nın özel olarak dikkat çektiği bir hususu da analım: 1977 yılındayız, Anna Freud –Freud'un kızı– Kudüs İbrani Üniversitesi'ne babasının adını taşıyan bir kürsünün açılışını yapmaya çağırılmış. Gidemiyor fakat bir yazı gönderiyor. Anna bu metinde, başka şeyler arasında psikanalizin bir Yahudi bilimi olduğunu da belirtiyor. Yerushalmi, Anna Freud o sözleri babası adına söylemiş olsun istiyor. Evet, Anna Freud konuştu ama aslında babasının adına konuştu, diye düşünmek istiyor. Bu nasıl olacaksa, öyle istiyor. Bir *scho-lar*ın arşiv çalışmasında ilginç bulunabilecek şu soruyu soruyor Freud'a Yerushalmi: “Aslında, kendimi yine sınırlandırarak, yalnızca şu soruya cevabınızla yetineceğim: Kızınız bu mesajı Kudüs kongresine ilettiğinde, o *sizin adınıza* mı kendini ifade ediyordu? Rica ederim sevgili Profesör bunu bana söyleyin, sırrı saklayacağımı size söz veriyorum.”² Kitabın bölümünün adı: “Freud'la Monolog.” Yani Freud'la Diyalog değil. Dolayısıyla Yerushalmi kendi kendine konuşmaktadır, kendi kendindeki Freud'la konuşmaktadır. Ve Yerushalmi'nin sorusunun tuhaflığı da Derrida'nın gözünden kaçmamaktadır. Her şeyden önce de Anna'nın kendi sözüne sahip olamayacağının varsayılması söz konusudur. Patriarşi, patriarkhe iş başındadır. Varsayım şudur: Anna konuşuyorsa ancak babası adına konuşur, bir kadın ancak bir patriyarkın dilini konuşur. Derrida bu durumu güçlü bir şekilde gündeme getirir ve haklı olarak burada bir erillik jestinin varlığına dikkat çeker. Bu bir erkekler ittifakı değil midir? Yerushalmi istemektedir ki Anna Freud babasının sözcüsü gibi konuşmuş olsun ve Freud'un tüm inkârlarına karşın psikanaliz de

1 Age., s. 69.

2 Yerushalmi'den akt. Derrida, age., s. 71.

bir Yahudi bilimi olsun. İsteği budur ama bir belirsizliği teslim etmek de söz konusu olmuştur.

Derrida'ya göre Yerushalmi bir şekilde sona erebilir olan bir Yahudilikle sonlanmayacak olan, ucu açık kalan bir Yahudilik arasında; sınırlanabilir, tanımlanabilir bir Yahudilikle geleceğe açık kalan bir Yahudilik arasında da bir ayrım yapmaktadır. Yerushalmi'ye göre Freud'un Tanrı'ya olan inançsızlığı ve benzeri mesafeler neticesinde bir *Judaism* çerçevesinde onun aidiyetinden bahsedemeyecek olsak bile bir *Jewishness*den bahsedebiliriz; *Jewishness* ucu açık olan ve gelecek olana açık olmaktan geçen bir şey, halbuki *Judaism* daha belirlenebilir dinî çerçevesiyle bir yapı sunuyor.

Çok şey söyledik ama aslında *Mal d'archive*'e ufak bir giriş yapmış olduk. Bu metnin zengin sorgulamalarının tümünü gündeme getirmek söz konusu olmadı elbette. Şunu da tekrarlayalım ki Derrida'nın başka metinleri de arşiv meselesini düşünmek için büyük kaynaklardır. Doğrudan arşiv meselesine odaklanmış görünmediklerinde dahi. Mesela başka yerlerde Derrida her canlının iz bıraktığını, ancak bir kapitalizasyon gücü tarafından o izler yeniden ulaşılabilir kılındığında bir arşivden bahsedebileceğimizi hatırlatır. Yani ancak bir ize bir toparlayıcı güç itibarıyla yeniden ulaşabiliyorsak bir arşiv meydana gelmiştir. Derrida için arşiv meselesi baştan sona politik bir meseledir. Bir başka metninde Fransa örneği üzerinden konuşurken Derrida, arşivlerin sadece Fransız yurttaşlarına değil, herkese açık olması gerektiğine de dikkat çekmişti. Çünkü tam da arşivle, geçmişe ilişkin bu kayıtlı kurulacak ilişki üzerinden bir gelecek imkânı düşünülebilir. Yine Derrida'nın hem *Mal d'archive*'de hem başka eserlerinde şunu ısrarla vurguladığını tekrar hatırlatalım: Arşiv ilk bakışta, ilk planda hep geçmişe ilişkin bir şey olarak değerlendirilmekte, görülmektedir. Halbuki baştan sona bir geleceğin nasıl olacağıyla ilgili bir meseledir, arşiv bir gelecek ufkunu belirler.

Son bir bahisle bitirelim. “*Archive Fever in South Africa*” adlı bir konuşmanın video kaydında Derrida'ya dinleyicilerden biri sürekli arşivden bahsettiğini ama aynı zamanda affetmekten de bahsettiğini söyler. Yüzleşilmesi gereken olaylar vardır ve onları unutmamak için arşivin yapılması gerekir, ama bu durumda da nasıl affedebilirsiniz ki tam da bir hatırlama düzeneği kurarken? Dinleyicinin sorusu affetmek (*forgiveness*) ve unutmak (*forget*) arasındaki ilişkiye dairdir. Affetmek istiyorsak

o kötü olayı unutmamız gerekmez mi? Bağlamı düşünürsek karşımızda *Apartheid* var, Güney Afrika'daki bitimsiz bir çile ve onunla yüzleşme çabaları var. Bütün bunların ortasında bu soru geliyor. Şöyle düşünelim: Affetmek arşivlemekle değil de, unutmakla, silmekle (o halde arşivlemekle değil de izleri yok etmekle) sağlanabilecek bir şey değil midir nihayetinde? Affetmek için unutmak gerekmez mi türünden bir soru ilginç olmakla birlikte Derrida perspektifinden çok temel bir noktayı iskalayan bir sorudur. Zira Derrida'ya göre olmuş, gerçekleşmiş bir şeyi unutmuşsanız artık orada bir affetme de zaten yoktur. Tam da zaten bir olayı hatırladığınız için affedebilirsiniz. Unutulmuş bir olay artık affetmenin konusu olmayacaktır. Dolayısıyla bildiğimiz, arşivine sahip olduğumuz şeyle yüzleşmemiz ya da onu bir *pardoner*, affetme, bağışlama konusu olarak değerlendirmemiz mümkün olacaktır. Söylenecek daha çok şey var ama burada sonlandırıyorum.

Hazal Hamarat: Çok teşekkür ederiz hocam. Şimdi soru-cevap kısmına geçebiliriz.

Birsen Talay Keşoğlu: Ben bir soru sorayım, Derrida buna nasıl cevap verirdi, ne yapmak gerekiyor, geleceğe yönelik ne yapılması gerekiyor gibi sorular, ne yapmalı gibi sorular. *Marx'ın Hayaletleri* dediğimiz, bu Marksist bir soru ama burada Derrida geleceği hem öngörülebilir hem de öngörülemeyen diye ayırdığında göre, bu soruda ne der? Burada tabii arşivin de yeri var. Diyelim ki biz Kadın Eserleri Kütüphanesi olarak, kadın tarihini ve kadınların sesini, geçmişini ve bunun geleceğini belirleyeceğini bir miktar düşünerek, arşivleyerek, bütün bunları yaparak ne yaptık?

Tacettin Ertuğrul: Aklıma bir örnek geliyor Derrida'nın Stiegler'le söyleşisinden... Ne yapmalı? Hangi alanda ne yapacağız? Çok ucu açık bir taraftan da ama kastınızı anlıyorum, evet bir şeyleri daha adil kılmak için ne yapılabilir? *Marx'ın Hayaletleri* dediniz. Marx'ın adalet çağrısını üstlenmek, tam da Marksizm öldü denilen bir anda bu çağrıyı üstlenebilmek gerekliliği üzerine düşünülmeli. Ama önce Stiegler'le söyleşiden örnek vermek istiyorum, en azından Derrida'nın harekete geçme olanağına işaret ettiği bir nokta var. Mesela, orada bir kültürel korumacılık tartışmasının yapıldığı bir an var, Stiegler'le konuşmasında, Amerikan kültürel yayımlılığı karşısında ne yapılabileceğinin tartışıldığı bir an var. Derrida hiçbir şekilde kültüre bariyer oluşturma, sınırı kapatma gibi bir tutumun

içinde değil açıkçası. Buna kapanmacı bir jestle cevap verilmemesi gerektiğini düşünüyor. Ne yapmalı? Hayır efendim diyor, siz de kendi modellerinizi üretmek zorundasınız. Bunu nasıl yapacaksınız? Amerika’da da o dominant olan kültürel forma itiraz eden insanlar var, sanatçılar var, onlarla da bir araya gelerek alternatif bir model oluşturacak, örneklerinizi –filmlerinizi mesela– çoğaltmaya ve dolaşım alanı içinde onlara bir yer vermeye çalışacaksınız. Bu noktada Derrida’nın kapanmacı jest yerine, en azından başka modeller üretmek için bir araya gelmeye vurgu yaptığını görebiliyoruz. Dünyanın her yerinde, o mücadele edilmek istenen ne ise –buradaki örnek tabii kültürel hegemonya, bu başka bir şey de olabilir– bir araya gelmeyi denemek gerekiyor belki de. *Marx’ın Hayaletleri*’nde ise bir enternasyonal fikrinin bir şekilde yeniden gündeme getirilmesi söz konusu. Belki artık sadece sınıf vurgusunun olmaması Derrida’nın *Marx ve Mahdumları*’nda da tekrar gündeme getirdiği bir husus. Sadece sınıf bileşenini değil, birçok başka yerden ve konumdan insanın adaletsizlik karşısında bir araya gelebileceğini düşünmek gerekir. Bir tür genel ne yapmalı sorusuna dair bir programın Derrida’da olduğunu söylemek zor, ama kimde var ki? Derrida’ya göre ne yapmalı sorusu tekil durumlar için her defasında yeniden düşünülmelidir. Ne yapmalı? Bir araya gelip kendi önerdiğimiz modelin alanını genişletmek bunlardan bir tanesi belki. Bir taraftan da şu ilginç geliyor bana, her zaman her yerde arşivler ve kayıtlar var ve onların ürettikleri bir kapanma jesti de var, değil mi? Kayıt ve tekrar varsa, arşiv aynı zamanda kapatıcı bir jest içeriyor. Ama sadece kapatıcı değil, çünkü gelmekte olanla temas kurduğu anda farklılaşıyor ve başkalaşıyor da. Kadın Eserleri Kütüphanesi’ne de işaret ettiniz, arşivin basitçe geçmiş meselesi olmadığı hakkında şimdiye kadar söylediklerimizi de hesaba katarak çalışmaların şu ya da bu ölçekte aslında başka bir geleceğin açılışına katıldığını elbette söyleyebiliriz. Evet, gelecek adına yaraşır bir gelecek tümüyle öngörülebilir değildir, sürprize açıktır ve arşiv de geleceğe açık kalacaktır. Ama işte patriarşivin yerleşik düzeneklerindeki sarsıntılar ve buna yönelik çalışmalar da zaten geleceğin açılışının bir parçasıdır sanıyorum.

Hazal Hamarat: Sorular var, onları okuyayım. “Arşivin bizzat ânı canlı olarak hatırlama değil, bir protetik araç olduğundan bahsettiğiniz. Bu şekilde arşivi bedenle ilişkilendirirsek, arşivi yapay bir beden olarak da düşüne-

bilir miyiz? Bu şekilde aklınıza bir örnek geliyor mu? Özellikle günümüzün görsel, işitsel arşivleri düşünüldüğünde nasıl yorumlanabilir bu konu?”

Tacettin Ertuğrul: Bir protetik, bir protez söz konusu, evet. Derrida şöyle söyledi: Bir mesnete, bir yere yapılan, geri getirilebilir bir kayıt söz konusu olduğunda bir arşivden bahsedilebilir. Bir akışkanlığın ötesinde, bir yere bir kaydın gerçekleşmiş olması gerekliliğine işaret ediyor. Bu şekilde bir maddesi olmayan, mesneti olmayan bir arşiv de yoktur. Dolaşısıyla zaten bedenle, genel anlamda *corpus*la, cisimle, maddeyle, maddi olan şeyle ilişkili bir durum var. Arşivi yapay bir beden olarak düşünebilir miyiz? Arşiv bir yapay beden midir, yoksa bir bedene mi kaydedilmektedir? Bir taşıyıcı, arşivi taşıyan bir mesnet vardır, demiş oluyor Derrida. Arşivi taşıyan bir mesnet, ister üzerine kaydedin, ister içine işleyin, kazıyın, bir şekilde bir madde, bir mesnet, bir kaydı taşımaktadır. Bir şeyi bir yere kaydetmekteyizdir. Ama üzerine kaydettiğimiz şeyin de bir başka şeyin kaydı olduğunu unutmamak lazım. Benim Derrida’dan aldığım ders bu oldu. O kayıt mesnedinin kendisi de plastiktir, o da başka yere kaydolmuş bir arşiv parçası olabilir. Çünkü mutlak ve sonsuz, değişmeyecek sabitler yok, bunu anlıyoruz. Arşivi beden olarak düşünebilir miyiz? Bir organizasyon olması bakımından düşünürsek olabilir. Yani bir madde üzerine kaydolmuş ve kaydın da bir yapısı ve organizasyonu var, bu manada bir yapay bedene benzetebiliriz elbette. Bir organizasyon olmak bakımından yapay bedene benzetmiş oluruz. Öte yandan yapay zekâları vb. düşünürsek, o zaman ne olur diye bir mesele de çıkabilir karşımıza. Oralarda belki başka tartışmalar açılmış olacaktır. Orada da bir kaydın, algoritmanın, bir programın işbaşında olduğunu görüyoruz ve bunlar yapay bedenler ve zekâlar; yapay maddeler ve yapay bedenler var orada. *Artificeler*, teknik aletler alanı... Ama zaten Derrida düşüncesi bize şunu söyleme imkânı veriyor ki her zekâ çoktan yapaydır. Bu cevabı geliştirmek lazım elbette, şimdilik bunları söylemiş olayım. Teşekkür ederim.

Hazal Hamarat: Bir soru daha var hocam. “Derrida’nın çerçevesi içinden bir karşı arşiv tartışması nasıl yürütülebilir, yürütülebilir mi? Ya da arşiv zaten dışarıda bıraktıkları sebebiyle eksik, tamamlanmamış, geleceğe doğru açılması ve dolayısıyla tahmin edilemez olması sebebiyle böyle bir imkâna, ihtimale sahip olduğu için bu kavramsallaştırma Derrida açısındandır anlamsız mı kalır?”

Tacettin Ertuğrul: Sürekli kendi içinde açılan çatlaklarıyla birlikte bu düşünme çabası güzel. Hakikaten önemli, bu soru da güzel, bir önceki de çok iyiydi, geliştirilmeyi bekleyen bir soruydu. Karşı arşiv çalışması meselesi... Birsen Hanım'ın son sorusuyla da belli noktalarda buluşuyor bu soru... İşin başında neyi söyledik, bir yer, bir yasa lazım; bir yerde bir yasa doğrultusunda toparlamakla bir arşiv oluyor. Yani bir norma başvuru-arak –bir perspektif de olabilir, doğrudan *arkhonun* yasası da olabilir, ama bir norma yaslanarak–, bir kurala referans yaparak unsurlar alanında bir demet oluşturunuz, bir külliyat oluşturunuz. Biraz basitleştirerek söylüyorum ama nihayetinde Derrida'nın söylediği şey yani ancak bir kapitalizasyon gücü tarafından bir arşiv oluşturulabilir, vurgusu önemli. Bir *arkhontik* prensip altında bir otoritenin belli bir yerde toplama işlemini, klasifikasyonu yapması söz konusu. Bu ne demek, Derrida daha bunu tarif ederken bize bir şey söylemiş oluyor, elbette bir karşı arşiv çalışması mümkündür buradan bakınca. Ancak bir *arkhonun* otoritesi altında şekillenmiş bir arşivden bahsediyoruz ya da arkontik fonksiyonun etkisi altında şekilleniyor arşiv. Şunu da dedi, oradaki bütün bir araya getirme jesti, çabası, belirli sınırlar tarafından ve o başvurulmuş kural tarafından belirlenmiş durumda. Bütün bunları deşifre ettiğinizde, arşivin hangi –tırnak içinde– çıkarlar doğrultusunda, bunu söyleyelim, hangi hedefler doğrultusunda –daha genişleterek hedef diyebiliriz buna– şekillendiğini deşifre etmeye yöneldiğimizde ve arşivin içerdiği hiyerarşisizasyonları ve şiddetleri bu şekilde açığa çıkardığımızda zaten bir karşı arşiv çabasıyla bağlantı imkânı doğmuş olacaktır. Tam da o şiddetleri deşifre etmenin kendisi de bir başka arşivleme değil midir? Bir arşivin uyguladığı şiddeti, hegemonik karakteri, bütün bunları deşifre ettiğinizde, bizzat o deşifrasyonun kendisinde de bir arşiv üretiyor olabilirsiniz. Güney Afrika'daki konuşmada Derrida bununla ilgili bir şey de söylüyor, arşivin imhasının arşivini de tutmaktan bahsediyor. Arşivler nasıl imha edildi, bunun arşivini tutmak, o hegemonik şiddet içeren arşiv pozisyonlarıyla çatışabilecek bir noktaya işaret etmek de mesela karşı arşiv çerçevesinde düşünülebilir. Ama bir taraftan da Derrida için arşivin kendi dışında bıraktığı şeyler kaçınılmaz olarak olacaktır, bu açık uçluluğu kabul ederek bir karşı arşiv çalışması Derrida'da bana son derece mümkün hatta zorunlu geliyor, çünkü yapısöküm adalettir diyor Derrida. Öyleyse, o şiddet uygulayan, hegemonik arşiv

modelitelerinin yapısını sökmek de bir politika olarak adalet çağrısına ses ya da kulak vermek olacaktır diyelim.

Birsen Talay Keşoğlu: Çok teşekkür ederiz Tacettin Hocam katkıları için, gerçekten de çok keyifliydi. Derrida'yı da anladık, arşive bakışını da anladık, arşive filozofik bakışı da gördük burada. Sizininki de çok değerli bir katkı oldu, çok teşekkür ediyoruz hepinize.

Tacettin Ertuğrul: Ben de herkese çok teşekkür ediyorum, dinleyicilere ve buluşmayı tertip edenlere. Benim için de hakikaten mutluluk verici iki gün oldu.

KAYNAKÇA

Bazin, André; *Qu'est-ce que le cinéma ? 1. ontologie et langage*, Édition du Cerf, 1969.

Crasson, Aurèle; *Derrida et l'ordinateur: une archive malgré soi*, URL: <https://www.fabula.org/actualites/93978/derrida-et-l-ordinateur-une-archive-malgre-soi-par-aurele-crasson-en-attendant-nadeaufr.html>

Crasson, Aurèle, Lebrave, Jean-Louis et Pedrazzi, Jérémy; «Le «siliscrit» de Jacques Derrida. Exploration d'une archive nativement numérique», *Genesis* [En ligne], 49 | 2019, mis en ligne le 15 décembre 2019, consulté le 05 octobre 2022. URL: <http://journals.openedition.org/genesis/4316> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/genesis.4316>

Derrida, Jacques; *Archive Fever in South Africa*, August 1998, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=c4ewDoorXTM>

Derrida, Jacques; “Auto-immunités, suicides reels et symboliques”, trad. de l'anglais (États-Unis) par Sylvette Gleize, in *Jacques Derrida Jürgen Habermas, Le “concept” du 11 septembre, Dialogues à New York (octobre-décembre 2001) avec Giovanna Borradori*, Paris: éd. Galilée, 2004 (*Otoimmünite: Gerçek ve Simgesel İntiharlar, Terör Günlerinde Felsefe, Jürgen Habermas ve Jacques Derrida ile Diyaloglar*, Haz.: Giovanna Borradori, Çev.: Emre Barca, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008).

Derrida, Jacques; *De la grammatologie*, Paris: Éditions de Minuit, 1967 (Derrida, Jacques; *Gramatoloji*, Çev. İsmet Birkan, 1. Baskı, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2010).

- Derrida, Jacques-Stiegler, Bernard; *Échographies de la télévision, Entre-tiens filmés*, Paris: Galilée/INA, 1996.
- Derrida, Jacques; “Freud et la scène de l’écriture”, *L’Écriture et la différence*, Paris: éd. du Seuil, 1967 (Derrida, Jacques; “Freud ve Yazı Sahnesi”, *Yazı ve Fark*, çev. P. Burcu Yalım, İstanbul: Metis Yayınları, 2020).
- Derrida, Jacques; “La machine à traitement de texte”, *Papier Machine*, Paris: éd. Galilée, 2001.
- Derrida, Jacques; “La pharmacie de Platon”, *La Dissémination*, Paris: Éditions du Seuil, 1972 (Derrida, Jacques; *Platon’un Eczanesi*, Çev: Zeynep Direk, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012).
- Derrida, Jacques; “Lettre à un ami japonais”, *Psyché, Inventions de l’autre II*, Nouvelle édition revue et augmentée, Paris: éd. Galilée, 2003.
- Derrida, Jacques; *Mal d’archive: une impression freudienne*, Paris: Éditions Galilée, 1995.
- Derrida, Jacques; *Monolinguisme de l’autre ou la prothèse d’origine*, Paris : éd. Galilée, 1996.
- Derrida, Jacques; “Signature, événement, contexte”, *Marges de la philosophie*, Paris: éd. du Minuit, 1972.
- Derrida, Jacques; *Spectres de Marx, L’État de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*, Paris: éd. Galilée, 1993 (Derrida, Jacques; *Marx’ın Hayaletleri*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Ayrıntı, 2001).
- Derrida, Jacques; “Trace et archive, image et art”, *Penser à ne pas voir, Écrits sur les arts du visible 1979-2004*, Paris: éd. de la difference, 2013.
- Dick, Kirby-Kofman, Amy Ziering (Directors); Derrida (2002), URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dFdpyLLuexg>
- Freud, Sigmund; “A Note Upon The ‘Mystic Writing-Pad’”, Volume XIX (1923-1925) *The Ego and the Id and Other Works*, Translated from the German under the General Editorship of James Strachey, In Collaboration with Anna Freud, London: The Hogarth Press, 1961.
- Galloway, Alexander R., *Derrida’s Macintosh*, <http://cultureandcommunication.org/galloway/derridas-macintosh>. (Galloway, Alexander R.; “Derrida’nın Macintoshu: En Az Onun Kadar Derrida”, çev. Duygu Aydemir, URL: <https://sophosakademi.org/derridanin-macintoshu-en-az-onun-kadar-derrida/>)
- McMullen, Ken (Director); *Ghost Dance* (1983), – *Do you believe in Ghosts?*

- *Extract*, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0tulYvqeQpE>
- Orwell, George; 1984, Çev. Celal Üster, İstanbul: Can Yayınları, 2019.
- Platon, Oeuvres complètes, tome IV – 3e partie, *Phèdre*, texte établi et traduit par Léon Robin, Paris: Société d’édition “les belles lettres”, 1933.
- Rousseau, Jean-Jacques; *Les Confessions*, Œuvres complètes de J.J. Rousseau, Tome sixième, première partie, Paris: Belin, 1817.
- Stiegler, Bernard; “Leroi-Gourhan: L’inorganique organisé”, *Les cahiers de médiologie*, Gallimard, 1998/2 N° 6.
- Stiegler, Bernard; *Qu’appelle-t-on panser? 1. L’immense régression*, Paris: Éditions les liens qui libèrent, 2021.
- Peeters, Benoît; *Derrida*, Paris: Flammarion, 2010.

ARŞİV KAYNAKLARININ SESSİZLİĞİNİ KIRMAK: BİR SINIFLANDIRMA ŞEMASI DENEMESİ

Aslı Davaz
27 Mart 2022 Pazar

Birsen Talay Keşoğlu: Merhaba, hoş geldiniz. Bugünkü sunumu Aslı Davaz yapacak. Ön sunumu da Hulusi Karabiber yapacak. Hulusi Karabiber'i kısaca tanıtayım. Beykoz Üniversitesi Psikoloji Bölümü araştırma görevlisi. Lisans eğitimini Psikoloji Bölümü'nde tamamladıktan sonra yüksek lisansını Yönetim ve Çalışma Psikolojisi alanında yapmıştır. Halen örgütsel davranış alanında doktora eğitimine devam etmektedir. Buyurun Hulusi Hocam, Aslı Davaz'ı tanıtmak ve dersi açıklamak üzere söz sizde.

Hulusi Karabiber: Teşekkür ederim Birsen Hocam. Bugün Aslı Davaz Hocamız “Arşiv Kaynaklarının Sessizliğini Kırma: Bir Sınıflandırma Şeması Denemesi”nden bahsedecek. Ben öncelikle Aslı Hocamızı tanıtmak istiyorum. *VIII. Paris Üniversitesi*'nde dil bilim ve yabancı bir dil olarak Fransızca eğitimi alanında öğrenim gördü. *Mütercim*-tercüman olarak çalıştı ve makale, kitap çevirileri yaptı. 1990'da Jale Baysal, Füsun Akatlı, Füsun Ertuğ ve Şirin Tekeli ile birlikte Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nı kurdu. Toplumsal amaçlı birçok STK'da yer aldı. Çeşitli projelerde ve yayıncılık alanında çalıştı. Kadın konulu belgelerin sağlanması, korunması ve araştırmacıların kullanımına sunulması, kadın merkezli arşivcilik tarihi gibi kadın tarihinin belli başlı konuları üzerine çalışıyor. *Bir Kadın Arşivini Okuma Denemesi: Necile Tevfik Arşivi Açıklamalı Kataloğu (1924-1954)*;¹ *Eşitsiz Kız Kardeşlik: Uluslararası ve Orta-*

1 Aslı Davaz, *Bir Kadın Arşivini Okuma Denemesi: Necile Tevfik Arşivi Açıklamalı Kataloğu (1924-1954)*, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı – İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 282.

doğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği;¹ *Hanımlar Âlemi'nden Roza'ya Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası: 1928-1996*² olmak üzere üç kitap çalışması ve kadın merkezli arşivcilik üzerine çok sayıda yazısı ve makalesi bulunuyor. Dersimiz 16.00 itibariyle başlayacak, 17.00'ye kadar dersin birinci bölümü sürecektir. 15 dakikalık bir aramız olacaktır. 17.15'te dersin ikinci bölümü başlayacak ve 18.15'te bitecek. Soru-cevap bölümüne 15 dakika ayırdık. Dersin kapsamından biraz bahsedeyim. Kadın özel arşivlerine yönelik yeni yaklaşımlar, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesi, arşivcilik çalışmalarına yeni bir bakış açısı kazandırdı. Arşivcilikte feminist dönüm noktası olarak adlandırılan yeni bir dönem başladı. Bu dönem, kadınları ve kadın hareketlerini merkezine alan; yeni koleksiyonların, yaklaşımların, yöntemlerin, kataloglama kurallarının ve sınıflandırma şemalarının dönemidir. Arşivleme, sadece önümüze gelen belge yığınlarını kaynaklara dönüştürmek için yapılan koruma, kataloglama süreçleri değildir. Aynı zamanda kategorileri inşa etmektir. Bu kategorilerin geliştirilmesi ve sınıflandırma şemasının ana unsuru haline getirilmesi için önce arşiv yaratıcısıyla yürümek, farklı alanlara bakmak, toplumsal cinsiyet prizmasından geçirmek ve arkeolojik bir kazı gibi katmanları tek tek gözden geçirerek ilk bakışta görülmeyen bilgilere ulaşmak gerekir. Bu bakış açısıyla bir kadın özel arşivi üzerinden hazırlanan ve ana unsuru arşiv yaratıcısının tarihteki rolünü ortaya koymak olan sınıflandırma şeması ders kapsamında ele alınacaktır. Sözü Aslı Davaz Hocamıza aktarayım.

Aslı Davaz: Herkese merhaba. Çevrim İçi Sertifika Programı'nın bugün son haftasının son oturumuna ulaştık. Bugün Hulusi Bey'in de belirttiği gibi, "Arşiv Kaynaklarının Sessizliğini Kırma: Bir Sınıflandırma Şeması Denemesi" başlıklı sunumu sizinle paylaşacağım. Bu sınıflandırma şeması denemesine başlamadan önce, ders organizasyonunu şu şekilde yapabiliriz: Sınıflandırma çalışmalarında sözünü ettiğimiz kategorilerin hangi gelenek üzerinde yükseldiğini anlayabilmek için birinci derste önce kadın merkezli arşivcilik ve onun etrafında gündeme gelen konuları bir

1 Aslı Davaz, *Eşitsiz Kız Kardeşlik: Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 892.

2 Aslı Davaz, *Hanımlar Âlemi'nden Roza'ya Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası: 1928-1996*, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, s. 549.

giriş olarak ele almayı düşündüm. “Arşiv Humması” ile “Kadın Merkezli Arşivcilik”in aynı hafta sonu olması çok iyi oldu, çünkü biliyoruz ki Jacques Derrida hem kadın dünyasını hem kadın merkezli arşivciliği önemli ölçüde etkiledi. Nedenine gelince; hem arşivcilik dünyasının hem de kadın merkezli arşivciliğin daha derinden ve katmanlı bir şekilde sorgulanmasından söz etmek gerekir. Hafta sonu “Arşiv Humması” ile gündeme gelen konular bize, belki zaman zaman ters, bazen düşüncelerimize paralel, bazen de onlarla iç içe geçmiş gibi geldi. Bu sunum için Tacettin Ertuğrul’a bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. Konuya şöyle başlamak isterim:

Kadın merkezli arşivler ne işe yarar?

Kadın merkezli arşivler, İngilizcede *Women’s centered archives*, *Women collection* gibi birçok kavramla ifade ediliyor. Kadın merkezli arşivlerin temel amacı, kadınların sözel, görsel ve yazılı bilgi ve belge mirasını derlemek, korumak ve bu bilgiyi erişime sunarak kadınların özgürleşmesine katkıda bulunmaktır. Kısaca bu şekilde ifade edebiliriz kadın merkezli arşivleri. Kadın arşivlerinin tarihi ve kadınlara ait belgelerin toplanması büyük bir kültürel ve toplumsal gelişmeyi de yansıtıyor. Yani kadınların 20. yüzyılda verdikleri mücadelelerin ve özellikle seçme-seçilme hakkı için verdikleri kitlesel mücadelenin bir yansıması diyebiliriz. Kadınların kendi belgelerini toplamaları bu mücadeleyle paralel olarak gelişti. Şunu da söyleyebiliriz: Belge üretme, arşiv düzenleme kadın hareketi için güçlü, yaratıcı ve bu bakımdan çok önemli eylemler; kadınlar her iki süreci de kendi kimliklerini geliştirmek için kullanabiliyorlar ve nitekim kullandılar. Kadın merkezli arşivcilik, genel olarak ve öncelikle belgenin aslını korumak amacıyla yapılmıştı. Aynı zamanda kadınların kendi tarihlerine sahip çıkabilmeleri ve onu yazabilmeleri için gerek duydukları birincil kaynakların sağlanması bakımından da gerekliydi.

Kadın merkezli arşivcilik çalışmalarıyla özellikle arşiv kurumlarında, resmî arşiv kurumlarında kadınların eksik ve yetersiz temsili konusunda farkındalık oluşması ve bu eksikliğin giderilmesi yönünde pek çok adım atıldı; özellikle son 50 yıldır. 1970’li yıllardan beri bu süreç devam ediyor. Kadın arşivleri olmayan arşiv kurumları, kadınları eksik ve yetersiz temsil ettiklerini pek çok makalede, yazıda, konferansta artık kabul etmiş du-

rumdalar. Dolayısıyla kadın merkezli arşivlerin kurulmasına bu kurumlar eskisi kadar karşı çıkmıyorlar. Aynı zamanda bu kurumlar bundan böyle arşiv sağlama politikalarında, arşivde cinsiyet eşitliğinin gündeme gelmesini de kabul ettiler. Bu çok önemli; geleneksel arşiv kurumları sağlama ve koruma politikalarını toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı çerçevesinde yeniden gözden geçirme konusunda çok ciddi adımlar atıyorlar. Feminist arşiv konusunda arşivciler arasında tartışmalar yapılıyor. Feminist arşivciler de bu konuda makaleler yazıyor, bu ayrımın ne zaman ortadan kalkacağını, ne zaman kadın arşivlerine artık ihtiyaç duyulmayacağını sorguluyorlar. Bazı arşivciler “Ayrım yapmak her zaman iyidir, bu böyle devam etsin,” derken, bazıları da “Bu ayrımlar zamanla kalkar,” diyor. Tabii ki bu süreç çok yavaş ilerliyor ama yapılan reformlar da arşivcilikte “eşitliğin korunmasına” yeni bir boyut getiriyor. Mesela arşivcilik dünyasında bu konuda bir farkındalık oluştu; arşiv sağlama politikalarında kadınları unuttuklarını, yok saydıklarını keşfettikleri gibi sağlama politikalarını gözden geçirmenin de artık şart olduğunu kabul ettiler! Bu tartışma henüz bizde başladı mı bilmiyorum. Kadın Eserleri Kütüphanesi’nin 32 yıllık varlığı sayesinde, çeşitli resmî ve genel arşiv kurumlarında böyle bir tartışmanın başlamış olduğunu belki söyleyebiliriz. Türkiye’de resmî kurumlar, sağlama politikalarını toplumsal cinsiyet eşitliği prizmasından geçirip, acaba biz kadınları unuttuk mu, yok saydık mı diye bir tartışmaya girecekler mi hep birlikte göreceğiz; tabii ki biz bunu isteriz. Sanırım Kadın Eserleri Kütüphanesi’nin geçen Nisan ayında düzenlediği sempozyum sayesinde bu tartışma artık gündeme gelecektir.

Bu konuda 70’li, 80’li yıllarda özellikle Kanadalı arşivciler, Amerika’da ise *American Archivist* dergisi, bu alanda önemli adımlar attı, yapılan tartışmaları dergiden izlemek mümkün. Bugün kadın merkezli arşivlerin tarihine baktığımız zaman epey uzun bir geçmişin olduğunu görüyoruz. Kanadalı arşivcilerin ve *American Archivist* dergisinin konuya eğilip özel sayılar çıkarması bu tarihin ne kadar eski olduğunu da gösteriyor. Kadın merkezli arşivciliğin aşağı yukarı yüzyıllık bir geçmişi var. Bu merkezlerin ortaya çıkmasından çok sonra kadın merkezli koleksiyonlarla ilgili teorik çerçeveye ihtiyaç duyuldu. Topladık, koruduk ama neye göre, hangi kıstasa göre, neyi topluyoruz, kimi topluyoruz, hangi kadınları temsil ediyoruz, hangi kadınları unutuyoruz? Tabii bu tartışmalar da gündeme geldi. Çün-

kü kadın merkezli arşivler, sadece resmî arşivlerde kadınların unutulmadığını fark ettiler. Kendi koleksiyonlarında da aynı sorular, aynı konular gündeme geldi. Dolayısıyla sorgulamanın ardından kadın merkezli arşivciliğin teorik çerçevesi ortaya çıkmaya başladı. Aşağı yukarı 60-70 yıldır bu sorulara cevap aranıyor ve tabii ki pek çoğunun cevabı bulundu.

Kadın merkezli arşivlerde yöntem ne olmalı?

Kadın merkezli arşivler nedir, koleksiyonlar nedir, çalışanların gündemi, içeriği ne olmalı, çalışma yöntemleri nedir? Kadın merkezli arşivciliğin aktivistleri de gündeme gelen konulardan biri; bu aktivistler kimdir, neler yapıyorlar sorularının da cevapları aranıyor. 20. yüzyılın başlarında kadın merkezli arşivlerin arşivcileri neler yaptılar, bize ne sağladılar? Biraz önce söylediğimiz gibi sağladılar, korudular ve onlar sayesinde kadın merkezli arşivcilik tarihinin parlak birinci dönemi yaşandı. Bu arşivler Birinci Dünya Savaşı koşullarında çok ciddi saldırılara uğradı. Ancak İkinci Dünya Savaşı koşullarında bodrumlarda, gizli ve inanılmaz yerlerde saklanıp savaştan sonra tekrar ortaya çıkarıldılar. Geçen hafta Francisca de Haan kadın merkezli arşivciliğin aktivistlerinden söz ederken, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanya'sı tarafından el konulan ve 50 yıl sonra kuruma iade edilen arşivlerin serüvenini anlattı. Haan'ın "Arşiv Humması, Direniş Alanı Olarak Arşivler ve Kayıplar" başlığı altında yaptığı konuşmada Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arası dönemde kadın merkezli arşivlerin serüveni çok önemli bir mücadelenin tarihini oluşturuyor. 60'lı, 70'li yıllardan sonra kadın merkezli çalışan arşivciler, birinci dönemin koleksiyonlarında bulunan belgelerin envanterini çıkarıp ve kataloglama yaparak bu tarihin ikinci dönemini başlatmış oldular. Yani sadece belgenin aslını korumanın ötesine geçilerek ikinci aşamaya geçildi ve teorik çerçeve çizilmeye başlandı. Kadın koleksiyonları arşivcileri 70'li yıllarda yazdıkları makalelerde feminizmin tarih ve arşivcilik üzerindeki etkilerini incelediler. Bu önemli bir nokta, çünkü feminizmin bu koleksiyonları nasıl etkilediği, kadın koleksiyonlarında ve arşivlerinde feminizmin ve feminizmin geçirdiği evrelerin etkileri bugün çokça incelenen konular arasında. Yani kadın tarihi alanı gibi kadın arşivleri de geçtiğimiz son on yıllar içerisinde değişim gösterdi. Böylelikle ikinci aşamaya; daha önce eksik ve yetersiz temsil

edilen grupların da dahil edilerek koleksiyonların, arşivlerin kapsamlarının genişletilmesine geliyoruz. Kadın merkezleri, arşiv sağlama politikalarında eskiden öncü, başarılı, eğitilmiş kadınların belgelerini topluyorlardı. Seçimlerini derinlemesine sorgulayarak şu soruya ulaştılar: Acaba biz de kadınları yetersiz ve eksik mi temsil ediyoruz? Bu tartışmaların, tarihin ve arşivcinin sorgulanmasında önemli bir yeri vardır. Kadın arşivleri, ana akımın haricinde bırakılan toplum kesimlerini de yansıtmak, onlara da ses verebilmek için aktif olarak çalışmaya başladılar. Şimdilerde mümkün olduğunca bütün kadın gruplarını temsil etmeye gayret gösteriyorlar. Bir gün kadın merkezli arşivciliğin tarihi yazılırsa bu alanda aktivistlik yapan ve öncülük üstlenen kadınların inanılmaz fedakârlıkları daha net ortaya çıkacak. Bu kadınlara değinmek isterim.

Kadın merkezli arşivciliğin öncüleri olarak sık sık gündeme gelenler dışında belki daha başka isimler ortaya çıkacaktır. Bunların arasında Eliska Vincent (1841-1914) 20'li yaşlarından itibaren Fransa'daki süfrajist hareketin belgelerini toplamaya başladı. Marie-Louise Bouglé (1883-1936) ise kendi oturduğu evi 1926'da bir kütüphaneye çevirdi. Fransa'da feminist hareketin ilk arşivcisi olarak bilinen Eliska Vincent (1841-1914), bir feminist olarak hayat boyu topladığı bütün belgelerin Paris'te Musée Social'e bağışlanmasını vasiyet etti. Bu vasiyetin uygulayıcıları olarak Marguerite Durand ve Maria Vérone'u (1874-1938) seçmişti. Müze 1916'da kadın konusunda bir araştırma bölümü açıysa da yaklaşık 600 bin belgeden oluşan koleksiyon, Durand ve Vérone'un bütün çabalarına rağmen, 1919'da müze tarafından reddedildi. Marguerite Durand (1864-1936) 1897'de kadın hareketinin belgelerini saklamaya ve korumaya başladı. Daha sonra biriktirdiği on binlerce belgeyi 1931'de Paris Belediyesi'ne bağışladı. Hélène Brion (1882-1962) ve Gabrielle Duchêne'in (1870-1954) koleksiyonları korunabildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında barış yanlısı çalışmaları nedeniyle askerî mahkemede yargılanan Hélène Brion'un arşivi Fransız Sosyal Tarih Enstitüsü'nde, Barış ve Özgürlük İçin Kadınların Uluslararası Birliği'nin uzun seneler Fransa şubesi başkanlığını yapmış olan Duchêne'in arşivleri ise Paris Nanterre Üniversitesi'ne bağlı 20. yüzyıl tarihi alanında uzmanlaşmış Nanterre Uluslararası Çağdaş Dokümantasyon Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Helen-Lange Arşivi Berlin'dedir. Günümüze ulaşan arşiv, yıllarca bir dairede korunmuştur. Daire savaş sıra-

sında bombardımandan etkilendiyse de kadınlar bu koleksiyonları savaşın sonuna kadar korumayı başaramışlardır. Bugün restorasyondan geçen bu koleksiyon 200 bin belge civarındadır. Helen-Lange Arşivi'nin başına gelenler, Almanya kadın hareketinin 1914'te uğradığı bellek kaybını ortaya çıkarmaktadır. Bu kaybın nedenleri arasında Avrupa'ya yayılmış savaş koşulları, arşiv hırsızlığı yapan Nazizm, göçler, kamu kurumlarının kadın belgelerine duyduğu ilgisizlik ve en önemlisi maddi imkânsızlıklar sayılmalıdır. Kadınlardan geriye kalan arşivlerde, diğer aile bireylerinin uyguladığı sansür sonucu meydana gelen belge kayıpları da dikkate alınmalıdır. Örneğin, 18. yüzyılda, Osmanlı imparatorluğu döneminde eşinin görevi nedeniyle uzun seneler İstanbul'da yaşamış olan ve mektuplarıyla tanınan Lady Montagu'nun ölümünden sonra, anılarının bulunduğu birçok defterin ailesi tarafından imha edildiği bilinmektedir. Acaba böyle bir durum Şair Nigâr Hanım'ın Aşiyân Müzesi'ndeki defterleri için de söz konusu mudur? Günlükleri kamuya açıldığında, tamamı sansüre uğramadan araştırmacıya ulaşabilmiş midir?

Mary Beard'le aynı tarihlerde 1935'te üç Hollandalı feminist; Johanna Naber, Rosa Manus ve Willemijn Posthumus-van der Goot, kadın hareketi için uluslararası arşiv merkezi niteliğini taşıyan IAV'yi kurdular. Özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde süfrajist hareketin uluslararası niteliği, bu merkezi dünya çapında belge toplayan bir kurum haline getirdi. Başlangıçta Rosa Manus, Hollandalı süfrajist Aletta Jacobs'un özel arşivlerini bağışladı. Manus, IAV'nin ilk başkanı oldu: Süfrajist ve barışsever olarak yaptığı çalışmaların yanı sıra kurumdaki görevi arşiv derlemektir. İlk yıllarda gelen bağışların yüzde 90'ı uluslararası kadın hareketinin bağışlarıydı. Manus, IAV'nin Londra'daki Kadın Kütüphanesi ve Paris'teki Marguerite Durand Kütüphanesi'yle ilişkilerini düzenledi. Kütüphanenin varlığı 2 Temmuz 1940'ta Nazi ordularının Hollanda'yı işgalinden iki ay sonra kurumun tüm koleksiyonlarına, kitaplarına, hatta mobilya ve perdelerine el koymasıyla son buldu. Bu olaydan çok kısa bir süre önce Rosa Manus, 30 yıl boyunca biriktirdiği belgeleri binaya getirmişti. Almanlar IAV'yi kapatmalarının nedeni olarak uluslararası bir örgüt olmasını öne sürdüler. Bu arşiv hırsızlığının "gerekçesi" ise Alman kadınların bu koleksiyonları istemeleriydi. Savaşın sonunda Sovyet orduları arşivleri Moskova'ya götürdüler. Daha sonra hiç kimse IAV'nin belgeleri hakkında bilgi edineme-

di. 63 yıl sonra, uzun ve çetrefilli bir maceranın sonunda, Nazilerin çaldığı arşivler 2003'te Amsterdam'a dönebildi.

Kadın merkezli arşivciliğin ABD'deki iki büyük öncüsü Maud Wood Park ve Mary Beard'dür. Amerikan tarihçi, arşivci ve süfrajist Beard, 1935-1940 arasında, dönemin önemli feministlerinden Rosika Schwimmer'in etkisiyle, Kadın Arşivleri Dünya Merkezi'ni kurmak için olağanüstü çabalar harcamıştır. Aynı zamanda kadın süfraj hareketinde de yer alan Beard'ün, tarih ve kadın tarihi konusunda da öncü sayılabilecek çalışmaları bulunmaktadır. Beard'ün hayal ettiği arşiv merkezi, ABD'nin sınırlarını aşarak bütün dünya kadınlarına ulaşma ve kadın tarihiyle ilgili bütün belgeleri kurtarma misyonuyla yola çıkmıştır. Bu merkez, belge kurtarma dışında bütün dünyadan gelecek kadın araştırmacılarla birlikte kadınların tarihteki tayin edici ve yaratıcı rollerini ortaya çıkaracak, yeni bir uygarlığın doğmasına önayak olacaktı. Beard'ün vizyonuna göre kadın merkezli arşivlerin "sürekli kullanımı" ön plandaydı. Arşivciliği, yıllarca karanlıkta bekleyen belgeler olarak görmek istemiyor; onları, bu merkeze gelecek araştırmacıların daimi kullanımına sunmayı öngörüyordu. Toplumsal tarihin önemini vurguluyor ve erkek tarihçilerin tarihi sadece siyaset ve iktisat olarak görmelerini eleştiriyordu. Kadınlar için hayal ettiği yeni üniversite modelinde, kadın tarihi öğrenimini başlı başına dört yıllık bir eğitim olarak düşlüyordu. Birinci dalga kadın merkezli arşiv ve kütüphanelerin en önemli üç temsilcisi (1926) Fawcett Library, (1931) Marguerite Durand Kütüphanesi ve (1935) IAV'dir (The International Archives for the Women's Movement). Bu üç kurum arasında en eski olan ilki, 1866'da Women's Suffrage Committee tarafından kuruldu ve 50 sene boyunca Millicent Garrett Fawcett tarafından yönetildi. Gayriresmî bir tüzel kişiliği olan bu kütüphane Fawcett'in tüm özel arşivi ve komite üyelerinin bağışlarıyla resmen 1926'da kuruldu. Marguerite Durand Kütüphanesi ise farklı bir kuruluş süreci yaşadı. Başlangıçta Durand'ın özel kütüphanesi olarak açıldı, fakat zamanla başka kadınlar tarafından da kullanıldı. Durand, elinde bulunan ve bir kütüphane ya da arşiv merkezi oluşturacak sayıya ulaşan belgelerini 1931'de Paris Belediyesi'ne bağışlarken, tek koşulu bir kadın kütüphanesi ve arşivi açılmasıydı. Belediye sözünde durdu ve aynı yıl kütüphane, Paris belediye binasının bir katında hizmete girdi.

Büyük ve genel arşiv merkezlerinden daha farklı, belki daha küçük ama belirli bir kadın grubunu temsil eden, daha küçük binalarda bulunan ama önemli arşiv merkezlerinden Jewish Women's Archive, yani Yahudi Kadınlar Arşivi Amerika'da bulunuyor. The Lesbian Herstory Archives de aynı ülkede. National Archives for Black Women's History, özellikle Amerika'da Black Women History arşivlerinin toplanması çok eskilere dayanıyor ve bunun öncülüğünü yapan Mary McLeod Bethune'un adını taşıyor. Alanında uzmanlaşmış arşivlere gittikçe daha sık rastlanıyor; Archiv Frau und Musik de uzmanlaşmış bir kadın merkezli arşiv. Frankfurt'ta bulunan bu merkez kadın bestecilerin biyografilerini ve partiyonlarını topluyor. Biblioteca Italiana delle Donne, Bologna'da bulunan bir kütüphane ve arşiv merkezi. Birkaç yıl önce çok küçük bir binadan, belediyenin ve kültür bakanlığının da yardımıyla, restorasyonu yapılmış eski bir kadın manastırına taşındılar ve artık çok geniş bir binaya, saklama mekânlarına sahipler. KvinnSam da İsveç'te bulunan bir kütüphane ve arşiv merkezi. Stiftung Archiv der deutschen Frauenbewegung Almanya Kassel'de başka bir kadın merkezli arşiv. İskoçya'da bulunan ve sosyal medyada neredeyse günde birkaç paylaşım yapan Glasgow Women's Library hem kütüphane olarak kullanılıyor hem de aktivist çalışmalarına kucak açıyor.

Bugün dünyada var olan büyük kadın kütüphaneleri ve arşiv merkezleri belediyeler, üniversiteler, millî kütüphaneler ve kültür bakanlıkları tarafından desteklenmektedir. Kurumsal desteğe rağmen genellikle yönetimde bağımsızdırlar. Yönetici kadroları kadın hareketi ve üniversitelerin kadın araştırma merkezleri temsilcilerinden, profesyonel kütüphaneci ve arşivcilerden, kadın tarihçilerden oluşmaktadır. Bu merkezler, daralan mekânlar ve kısıtlanan bütçeler nedeniyle, geleceklerini garantiye almak ve milyonlarca kadına hizmet vermeyi sürdürebilmek için dijitalleşme sürecine girmişlerdir.

Feminizm ve arşivcilik son elli yıldır iç içe yürüyen iki kavram. Arşivci Eva Moseley'nin yaşı 90'a ulaştı; tarihçi Johanna Schneider Zangrando da öyle. Bu iki kadın 70'li yıllarda, feminizmin tarih ve arşivcilik üzerinde ne kadar etkili olduğu hakkında araştırmalar yapıp makaleler yazdılar. Kadınların tarihe dahil edilmeleri ve arşivlerin kadın belgelerini koruma sorumluluğunu kadınların üstlenmesi gerektiğini yazdılar, bu konuda konferanslar verdiler. Yani onlara göre kadın belgelerine kadınlar sahip çıkmalıydı.

70’lerde yayımlanan üç kadın araştırma dergisini incelediğimizde çok ilginç bir uygulamayla karşılaşyoruz; bu dergilerde yayımlanan makalelerin başında tarihçiler, giriş yazılarında başvurdukları belgelere, tırnak içinde “Arşivler” başlıklı bir alana ayrılan özel bir bölümde yer veriyorlardı. Bu bölümde, kadın tarihi için çeşitli ilginç arşiv kaynaklarının varlığı vurgulanıyordu. Ayrıca 1970’lerde, kadın ve arşiv koleksiyonlarının nere-lerde bulunabileceğini gösteren bir dizi kılavuz yayımlandı. Bu kılavuzlardan en geniş çaplı olanını, *Women’s History Resources* rehberini ABD’de Minnesota Üniversitesi 1975-1979 yılları arasında çıkardı. En sonunda ABD’de iki cilt olarak yayımlanan 1095 sayfalık çok değerli bir kılavuz ortaya çıktı ve Gerda Lerner, “Kadın tarihi kaynaklarının varlığının görünür kanıtıdır,” dediği bu yayın hakkında birçok makale yazdı. Buna benzer bir çalışma Fransa’da da yapıldı. Angers Üniversitesi’nde Les Archives du féminisme’de çalışan tarihçi Christine Bard ve Bibliothèque Marguerite Durand’ın müdürü Annie Metz, *Guide des sources de l’histoire du féminisme*¹ adlı kitabı yayımladılar. Fransa’da yapılan bu çalışma 1789’dan günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır ve Fransa’daki feminizm tarihi kaynaklarının rehberi durumundadır.

Tarihçiler, sadece ünlü ve öncü kadınlarla; kamusal alanda aktif ve öne çıkan kadınlarla kendilerini sınırlandırmayacaklarını ifade ettiler; ortaya çıkan yeni kaynaklarla sosyal tarihçilerin de tarihi aşağıdan yukarı doğru yazarak, daha önceleri ihmal ettikleri veya unuttukları grupların öne çıkmasının mümkün olabileceğinin altını çizdiler. 1980’de *Feminist Collection* gibi yayınlarla bu kaynaklar hakkında bilgi verdiler; arşivciler ve tarihçiler de bu basılı kılavuzları derlediler. 1986’ya gelindiğinde *Special Collection*, kadın koleksiyonlarına odaklanan özel sayının çıkmasını sağlayacak kadar yeterli belge toplamıştı. Kaynak koleksiyonlarının bu ilk adımının ardından Suzanne Hildenbrand, yine 1986’da, kadın koleksiyonlarının malzemeleriyle ilgili çok önemli ilk yayını kaleme aldı; böylece yayımlanan *Women’s Collection*² yıllarca elden ele dolaşmış önemli bir rehber kitap durumundadır. 1990’a geldiğimizde arşiv literatürünün, geç-

1 Christine Bard, Valérie Neveu (ed.), “*Guide des sources de l’histoire du féminisme*”, PU RENNES, 2006, s. 442.

2 Suzanne Hildenbrand (ed.), *Women’s Collections Libraries, Archives, and Consciousness*, Routledge, 2021, s. 206.

mişin yanı sıra gözlerini geleceğe de çevirdiğini görürüz; böylelikle, materyali geleceğe nasıl taşıyacağız sorusu sorulmaya başlandı. Kadın Eserleri Kütüphanesi Ekim 1991’de, kadın koleksiyonlarını/arşivlerini ve bu alanda çalışan kurumlara odaklanan bir konferans dizisinin ilkini düzenledi. Konferansın ikincisi çok daha geniş kapsamlıydı ve Harvard Üniversitesi bünyesinde bulunan Schlesinger Kütüphanesi tarafından düzenlendi. Konferans daha çok teknolojik devrimin arşivler üzerindeki etkisini ele aldı. Sunulan makalelerden oluşan *Women, Information, and the Future-Collecting and Sharing Resources Worldwide*¹ adlı kitabın editörlüğünü de, biraz önce gördüğünüz yaşı 90’lara ulaşmış Eva Moseley yaptı. Kitabın önsözünde, bu konferansların düzenli olmasını diliyor; dünya çapında bütün kadın merkezli kütüphanelerin ve arşivlerin üç yılda bir toplanmasını sağlayan ve buradakine de öncülük eden Kadın Eserleri Kütüphanesi’ne teşekkür ediyordu.

Kadınların bilgi kaynakları tartışması, arşiv kaynakları haricinde küresel inisiyatifleri ve kaynakları da içerecek şekilde genişledi ve internet aracılığıyla kaynaklar arasında yakın bağlantı olasılıkları da makalelerde dile getirildi. 90’larda artık kadın arşivlerinin hızla büyümesi, arşivciler arasında daha aktivist bir yaklaşımın da ortaya çıkmasını sağladı. Kadın tarihi alanındaki değişimlere bir karşılık olarak arşivciler, az önce belirttiğimiz gibi yetersiz temsil edilen grupların tarihini derleme çabalarında yoğunlaştılar; 2002’de, farklı arka planları olan kadınları temsil eden arşiv koleksiyonlarını inşa etmenin zorlukları üzerine önemli makaleler yazdılar. Genel olarak büyük arşiv forumlarında kadınların eksik ve yetersiz temsil edildiği konusunda çok sayıda araştırma çıktı ve ardından bu eksik temsilin nasıl düzeltilebileceği konusu gündeme geldi. Şunu biliyoruz ki, 1920’li yıllardan bu yana kadınlar birçok arşiv merkezleri kurarak kadınlara ve kadın hareketine dair belgeleri kendileri sağlamaya ve korumaya başlamışlardı. Bu süreçte, arşiv kurumlarının sağlama politikalarını değiştirme yönünde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, cinsiyet eşitliğini gözetken özel arşiv sağlama ve koruma çalışmalarının yapılması için de çalışmalar yürütüldü. Eksik ve yetersiz temsil nedeniyle ve kısmen bu yeni merkezlerin kurulmasıyla, yeni kurumlarda çalışmalar yönünde bir tercih ortaya

1 Eva Steiner Moseley (ed.), *Women, Information, and the Future: Collecting and Sharing Resources Worldwide*, Highsmith Inc., 1994, s. 296.

çıkıştır. Genel arşiv kurumları içerisinde çalışmaktansa bu özgün kurumların oluşması, altını çizdiğimiz eksik ve yetersiz temsili sorununu önemli ölçüde çözdü. Bu sırada, özellikle yazılı arşiv bırakamayan kadınların temsil edilmediği ortaya çıkınca kadın merkezli arşivcilik kurumları da bu açığı kapatmanın yolunu aradılar ve diğer sosyal bilim dallarında olduğu gibi, yazılı arşiv bırakmayan ya da bırakamayan kesimlerin belleklerinin temsili sorununu sözlü tarih yöntemiyle çözdüler. Diğer ülkelerde işçi, köylü, göçmen, okuryazar olmayan kadınlar; örneğin Amerika’da siyahi, Latino ve Kızılderili kadınlarla sözlü tarih görüşmeleri yaparak bu kadınların yaşamlarının, çalışmalarının, deneyimlerinin topluma ve tarihe katkılarını belgelediler. Söz ettiğim kurumlardan Schlesinger Kütüphanesi sözlü tarih alanında kapsamlı çalışmalar yaptı; dört yıl boyunca Amerika’da siyah kadınlarla ilgili dört binin üzerinde sözlü tarih görüşmesi yaptı ve daha sonra bunu bütün Amerika’ya yayarak bu kadınların hayatlarını, sorunlarını, yaşamlarını, deneyimlerini tanıtmaya çalıştı. “Arşiv Humması” sunumunda da gördük ve biliyoruz ki, arşivlemek kendi içinde bir ikilem barındırıyor; arşivlemek demek seçmek demek, yani seçtiğinizi korumaya alırsınız, seçmediğinizi de unutursunuz. Arşivcilik çalışmalarında her zaman seçilenler ve seçilmeyenler vardır. Derrida’ya göre arşiv, bir yandan belleği korurken diğer yandan belleği gömer. “Sonuçta bu çelişki kaçınılmazdır,” der Derrida. Ancak çelişkiye olumsuz bir şekilde bakmaz, çünkü her şey kendi içinde bir çelişki ve ikilem barındırır. Derrida’ya göre önemli olan çelişkinin dengelenmesidir, seçilen ve seçilmeyen arasında bir dengenin oluşturulmasıdır. Kadın merkezlerinde çalışan arşivcilerin üzerinde durduğu önemli nokta ise, bu arşivlerin sadece bellek koruyan değil aynı zamanda da bellek yaratan özelliklerinin geliştirilmesi gereğidir. Sonuçta şu şekilde ifade edebiliriz: Amaç, yeni bilginin üretilmesidir.

Fiziksel korumanın yanı sıra bu belge ve bilgilerin entelektüel korunması da önemlidir. Feminist arşivciler bu alanı sorgulayarak ilerlediler; yeni yaklaşımlar ortaya koyarak yepyeni çalışmalara giriştiler. Örnek vermek gerekirse, kadın arşivleri konusunda yukarıdaki iki örnekte gördüğümüz gibi ulusal çapta kataloglar ürettiler; yanı sıra kadın hareketinin ürettiği yeni belgeleri kataloglamaya başladılar. Fanzinler, efemerelar gibi yeni kaynaklarla dolaşıma giren yeni bilgilerle birlikte açıklamalı kataloglar da bu alanın yeni yöntemlerinden biri oldu.

Bu noktadan itibaren sunumun ikinci bölümüne yaklaştık. Yeni nesil katalogcular artık daha derinlemesine tanımlar yaptıkları kataloglara imzalarını atıyorlar; eskiden olduğu gibi anonim kalmıyorlar. Bütün katalogcular bu fikre katılmayabilir, fakat makalelerde, konferanslarda “yeni nesil katalogcular” olarak adlandırılan arşivciler bir arşivin ya da bir belgenin toplumu değiştirme, dönüştürme potansiyeli, kataloglama metnine ve yöntemine bağlıdır, diyorlar. Bu çerçevede de birçok çalışma yürütüyorlar. Sağlanan birincil kaynaklara erişim konusu da toplumsal cinsiyet ve arşivciliğin en önemli konularından biridir, çünkü bu belgelerin görünür kılınması, tanımlarının yapılması ve kadın tarihi çalışmalarına katkıda bulunmak isteyenlerin erişimine kolayca sunulması için kataloglar ve onları oluşturma yöntemleri de özel bir önem kazanmıştır. Feminist bilinçle yazılan ve üretilen bu kataloglar bir yandan erişimi sağlamak, diğer yandan kendi başlarına belgeler olarak daha sonraları değer kazanma özelliği taşırlar. Zira incelenmemiş alanların, boşlukların, sessizliklerin ve çelişkilerin bu çalışmalar sayesinde ortaya çıkarılabildikleri anlaşılmıştır. Bu belge ve metinleri okurken belgenin yaratıcısıyla birlikte yürümek, sorgulamak, araştırmak ve düşüncelerini ifade etme yollarını bulmak gerekir; bu hususun altını çizmek isterim.

ABD’de, Fransa’da ve Hollanda’da kadın merkezli arşivcilikte kadın belgelerinin sürekliliğinin sağlanması için ulusal kataloglar yaratılıyor demistik. Fanzinler gibi yeni belgelerin de dolaşıma girmesiyle yeni kaynaklar ve yeni bilgiler dolaşıma girmiş oluyor. Bunlardan biri de açıklamalı katalog yöntemidir. Yeni nesil katalogculardan söz etmiş, özellikle feminist arşivcilerin ve katalogcuların değişik kataloglama yöntemleri geliştirdiklerini söylemiştik. Makalelerinde onlardan bahseden feminist arşivci Kate Eichhorn diyor ki, bu kataloglama tanımları artık çok hayati bir önem taşıyor ve feminist bir dönüm noktası konumuna geliyor. Eichhorn’un da elli yıldır öncülüğünü yaptığı atılım, bu alanda feminist dönüm noktası olarak tanımlanıyor.

Bu yeni nesil katalogcuların, kadın hareketinin ürettiği belgeleri kadın tarihçilerle buluşturabilmek için, belgelerin içindeki bilgi katmanlarını açığa çıkarmak, daha erişilebilir hale getirmek için geliştirdikleri alternatif metodolojileri ve çalışma yöntemlerini konuşmalıyız. Bir belgenin böyle bir yöntemle kataloglanması sırasında katalogcunun sorusu şu olmalı, de-

niliyor: Bu belge tanımlanırken, toplumda kadınlar için nasıl bir değişim ve dönüşüm sağlayanabilir?

İkinci saatin konusuna geldiğimizde bütün bu anlatılanların üzerinde yükselen bir sınıflandırma şeması denemesinden söz edeceğim. Necile Tevfik arşivinde yaptığım kataloglamanın buna hizmet ettiğini düşünüyorum. Doğrusu kendimi biraz yalnız hissediyorum; çünkü bu şekilde çalışan ve kataloglama yapan kişi sayısının çok fazla olduğunu sanmıyorum. Necile Tevfik arşivi küçük bir arşiv; 132 belgeden oluşuyor. Bu sayıda belgeyi kısa zamanda kataloglamak mümkündü, ancak aralıklı çalışmayla daha uzun bir süre ayırmış oldum. Fakat inancım o ki, bu yöntemle çok farklı veriler ortaya çıktı ve bu açıklamalı katalog denemesiyle kadın tarihi alanına katkıda bulunacak şekilde belgelerin “tomografisi” çekilmiş oldu.

(ARA)

Hulusi Karabiber: Yeniden hoş geldiniz. “Arşiv Kaynaklarının Sessizliğini Kırma: Bir Sınıflandırma Şeması Denemesi” sunumunun ikinci bölümündeyiz. Buyurun Aslı Hocam.

Aslı Davaz: Tekrar merhaba. “Arşiv Kaynaklarının Sessizliğini Kırma: Bir Sınıflandırma Şeması Denemesi” bölümüne geldik.

Necile Tevfik özel arşivi üzerinde çalışırken...

Necile Tevfik (1910-1964) özel arşivinin sınıflandırma şemasını anlatmak isterim. Belgeler 1924-1954 yılları arasını kapsamakta. Necile Tevfik’in arşivde tek fotoğrafı var. Arşivin bulunma ve oluşturulma tarihçesi çok ilginç ve hüzünlü bir hikâye, ancak buna zaman ayırmak yerine sınıflandırma şemasına bakalım derim. Necile Tevfik arşivi belki de binlerce belgeden oluşuyordu; sadece bu 132 belge bir apartman kapısının önüne atılmış şekilde bir eskici tarafından bulundu. Önce bir sahafa, oradan da bize ulaştı. Bu çok önemli bilgiyi vermekle yetineyim.

Necile Tevfik özel arşivinde tasnif şemasına geçmeden önce, kadın özel arşivlerinde sınıflandırma şeması nasıl olmalı, bunu konuşalım. Olmalı derken, mutlak bir şemadan söz etmiyorum elbette; kadın özel arşivi sınıflandırma şemasına bir başkası daha farklı açıyla yaklaşabilir, daha

farklı bir yöntem geliştirebilir. Benim yaptığım çalışmada sınıflandırma şeması nasıl olmalı sorusunu kendime sordum ve birtakım cevaplar ürettim. Asıl yola çıkış noktası, bu çalışmada da arşivciliğe yeni bir yaklaşımı ve alternatif bir okumanın sonuçlarını getirmektir. Kadın merkezli arşivcilik alanında aşağı yukarı 60-70 yıldır yoğun bir şekilde çalışılıyor; bu çalışma sonucunda yeni metodolojiler, alternatif yöntemler geliştirildi. Bunun doğal bir sonucu olarak genel arşivcilik teori ve pratiğine de yeni bir bakış açısı sağlandı. Kadın merkezli arşivlerin oluşturulması yeni arşiv pratikleri, yeni tarihsel alanlar ve özellikle yeni özneler ortaya çıkardı. Bu yeni tarihsel alanları ve yeni öznelere bu sınıflandırma şeması çerçevesinde biraz daha yakından görme fırsatı bulacağız. İlginç olan şu ki, son elli yılda yeni bir uzmanlık alanı yarattı kadın merkezli arşivcilik. Bunun sonucunda dünyada kadın tarihi belgelerine odaklanan pek çok arşivci, “Kadın tarihi arşivcisiyim,” diyebiliyor. Bir kişinin belgelere yaklaşımı, arşivin oluşum sürecinde iki sonuç doğurabilir dedik. Kişiler de kendi özel arşivini oluştururken, belgelerin korunmaya değer olup olmadığına karar verecek. Yani kendine şu soruyu soracak: Hangi belgeyi saklayıp hangisini imha edeceğim?

Arşiv yaratıcısının tarihteki rolünü nasıl ortaya koyabileceğim? Bu rolün kaybolmaması için ne yapmalıyım? Arşivin korunması, kataloglanması, bütün bunlar bilinen aşamalardır fakat sınıflandırma şeması, feminist bir bakış açısıyla belgelerin arasındaki bağlantıların, ilişkilerin kurulmasıyla anahtar bir seçim oluyor ve şunları kapsıyor: Farklı alanlara bakmak, arşivin yaratıcısıyla birlikte yürümek, belgeleri alternatif bir okumayla incelemek, biraz sonra örneklerini göreceğimiz gibi toplumsal cinsiyet prizmasından geçirmek ve arkeolojik bir kazı gibi bilgi katmanlarını tek tek incelemek ve ilk bakışta göremediklerimize ulaşmayı sağlamak şeklinde ifade edebiliriz. Bu ilkelere dayanan sınıflandırma şeması, toplumsal cinsiyet çerçevesine yerleştirildiğinde arşivcilik çalışmalarına yeni bir bakış açısı kazandırıyor.

Dersin birinci bölümünde bu yaklaşımın, arşivcilikte feminist dönüm noktası olarak adlandırılan yeni bir dönem başlattığını belirtmiştim. Bu eşik atlandıktan sonra arşivcilik bilimi bünyesinde, kadınları ve kadın hareketlerini merkezine alan yaklaşımlar, yöntemler, kataloglama kuralları, sınıflandırma şemaları ve dolayısıyla yeni koleksiyonlar ortaya çıktı.

Kate Eichhorn bu alandaki öncü çalışmaların “arşivin statüsüne, artık sadece korumacı bir teknikten çok historiyoğrafik bir yöntem olarak yaklaşma”yı hedeflediğini söyler. Özel arşivin kuruma sağlanmasından sonraki aşamaların fiziksel koruma ve entelektüel koruma olduğunu belirttik. Bu geleneksel süreçlerden yani fiziksel korumadan sonra, kataloglama ve özne olarak tarihe konumlama artık önem kazanmıştır. Bu nedenle kadın tarihi arşivcileri, kadınlarla ilgili arşiv kaynaklarının sessizliğini kırmaktan çok sık söz ediyorlar. Kaynakların sessizliğini kırmak kaynakların var olmadığını değil, kaynaklar var olduğunu ama çok sessiz kaldıklarını söylemektir. Minnesota Üniversitesi’nin 1974-1979 yılları arasında yürüttüğü çalışmada kadın arşivleri ulusal rehberi olan Gerda Lerner’in da söylediği gibi, “şimdi artık kadın arşivlerini konuşturma zamanı geldi”. Onlar vardı ama sessizdiler ve şimdi onların konuşturulması lazım. Mevcut kaynaklara yönelik yeni sorular sorup açıklamalı kataloglar hazırlayarak bu bilgilerdeki çeşitli katmanlara erişimi mümkün kılmak gerekir. Böyle bir bakış açısıyla hazırlanmış bir kadın özel arşivi katalogunun, arşivin sınıflandırma şemasının, bu şemanın ortaya koyduklarının öznenin görünürlüğüne ve yeni kaynak üretimine ne gibi katkılar sağladığını anlatmaya çalışacağım.

Burada, öznenin görünürlüğü bahsinde küçük bir parantez açmak isterim: Hem birinci hem ikinci dönem Türk Kadın Birliği’nin kurucuları arasında yer alan Necile Tevfik, kurucusu olduğu birliğin içinde bile tanınmıyor. Hatta web sitelerinde Necile Tevfik adı yanlış yazılmış. Onun hakkında hemen hiç bilgileri yok. Açıklamalı katalog sayesinde bu durumu ortaya çıkarabildik. Yani açıklamalı olsun olmasın, kadın tarihi çalışmalarına katkı sağlama ve bu yolla araştırmacıya ulaşma bilinciyle yapılmış katalog çalışmaları az önce belirttiğimiz sessizliği kırma işlevini üstlenebiliyorlar. Üstelik arşivin çok büyük olmasına da gerek kalmıyor; feminist bakış açısıyla, kadın tarihine katkı sağlamak bilinciyle hazırlandığında küçük bir arşivin de nasıl bir bilgi kaynağına dönüşebileceğini görebiliyoruz. Araştırmacılar için bir rehber niteliği taşıyan özel arşiv katalogları, açıklamalı kataloglara dönüştürüldüğünde birer bilgi üretim alanı yaratıyorlar. İşte bu yüzden yeni kuşak arşivciler de bu süreçteki önemli rollerinden dolayı, geliştirdikleri yeni yöntemlerle ve hazırladıkları kataloglarla anılıyorlar.

Bir katalogdaki veriler bugünü nasıl aydınlatabilir? Geçmiş ile bugün arasında nasıl köprü kurulabilir? Nasıl bir bilgi üretimi ortaya çıkar ve bu bilgi neye yarar? Araştırmacının aradığı belgeye ulaşabilmesinde kolaylık sağlamak için kapsamlı bir tanımlama nasıl yapılabilir? Bütün bu soruları akılda tutarak bu açıklamalı katalog çalışması hakkında konuşabiliriz.

Bugüne kadar açıklamalı kataloglar, genellikle bibliyograflarda sık görülen bir çalışma yöntemi idi. Bir kitabı, bir süreli yayını, bir makaleyi açıklamak ve daha fazla bilgiye ulaştırmak için hazırlanırdı. Buna karşılık özel arşiv açıklamalı katalogları daha enderdir. Bunu tartışabiliriz. Gerçi uluslararası alanda ve Türkiye’de birkaç tane özel arşiv açıklamalı katalogu olsa da çok yaygın bir çalışma yöntemi değildir.

Necile Tevfik arşivi katalogunu açıklamalı özel arşiv katalogu olarak hazırlamayı düşünmemin temel nedenlerinden biri, küçük bir arşivden hareketle bile nasıl bir bilgi üretiminin söz konusu olabileceğini göstermekti. Bunu yaparken de kadın tarihinin belgelerini, kadın hareketi mücadelesini ve bu mücadeleyi yürüten isimleri görünür kılmak için feminist bir bakış açısıyla arşivi incelemeyi hedefledim. Arşivin daha ulaşılabilir olması, içerdiği belgeleri araştırmacıya tanıtmak ve arşive olan ilgiyi artırmak üzere nasıl bir sınıflandırma şeması yapabilirim sorusu ortaya çıktı. Sonuç itibarıyla bu özel arşiv açıklamalı katalogu yeni araştırmalara, yeni sorgulamalara yol açmalıydı. Arşive başvuran araştırmacı, bu açıklamalı katalogu açtığında katalogun ürettiği bilgilerin yanı sıra bu belgeden hareketle belki de yeni araştırma alanları geliştirebilecek ve yeni bilgilerin de üretilmesini sağlayacaktı.

Ülkemizde kadın tarihi araştırmacılarının ve bu alanda çalışanların yaşadığı sıkıntıyı hepimiz biliyoruz. Kaynak sıkıntısı var ama özel kadın arşivleriyle ilgili katalog/açıklamalı katalog çalışmaları giderek çoğalıyor; nicelik bakımından az olsalar da nitelik bakımından çıtanın giderek yükselmesi bu çalışmamda etkili oldu. Daha önce de belirttiğim gibi, bu yöntemle araştırmacıya daha fazla bilgi vererek özel arşivin görünür kılınmasını ve arşiv belgeleri arasındaki ilişkileri vurgulamayı, böylelikle çok önemli bulgulara ve sonuçlara varılabileceğini; kadın tarihi çalışmalarına ivme kazandırmanın ve yeni çalışma alanları açmanın mümkün olduğunu göstermeyi hedefledim. Bulunan belgelerin eşleştirilmesi ve arşivin okunur hale getirilmesinden sonra da uzun bir çalışma dönemi gerekti ve an-

cak bu süreçten sonra 132 belge tam anlamıyla değerlendirilebilecek hale geldi. Eşleştirme sürecinin uzun sürmesinin nedenlerinden biri de bazı belgelerin birden fazla kopyasının olması ve bu kopyaların çoğunun eksik sayfalardan oluşmasıydı. Esasında arşiv belgeleri geldiğinde hiçbir belge, olması gereken parçanın yanında değildi ve üzerine de çamurlu ayakbılarla basılmıştı. Arşiv böyle kaotik bir biçimde ulaştı. Uzun bir çalışma sonrası, daktiloyla yazılmış ve matbu olan belgeler dışında el yazısıyla yazılmış tüm belgeler bir okuma sürecinden geçti.

Feminist bilinç, katalog oluşturma ve belge tanımlama süreçlerinin olmazsa olmazıdır. Bir kadın arşivindeki belgenin bu bakış açısıyla tanımlanması kadın tarihi çalışmalarında değişime ve dönüşüme katkı sağlar. Bu konuda da çok araştırma yapıldı biraz sonra bu belgeleri bu şekilde incelemenin ortaya çıkardığı sonuçları görme fırsatı yakalayacağız. Sayfaları eşleştirip belgeleri oluşturduktan sonra bir ön sınıflandırma çalışması yapıldı. Bu ön sınıflandırma çalışmasına çok değişik sayıda taslaklarla başlanıyor ve bu süreçte belgeler tek tek incelendiğinde belgelerin anlam soyağacına inmek gerekiyor.

Belgelerin taşıyabileceği tek bir anlama değil, birçok anlamın peşine düşmeniz gerekiyor. Belgesel bütünlüğü yapılandırmak, belgenin yapısını ve sınıflandırma şemasını oluşturmak gerekiyor. Gilles Héon sınıflandırma şemaları konusunda uzman bir arşivci ve onun makaleleri bu konuda oldukça bilgilendirici. Diyor ki, “Uygun bir sınıflandırma şeması geliştirebilmek için sınıflandırılacak belgeler hakkında bilgi sahibi olmak gerekir” ve “Belgenin gizli çok katmanlı anlamlarının peşine düşmemiz gerekir”. Belgenin anlamına yaklaşmak için belgede olmayanlar, görünmeyenler de dikkate alınmalı. Yani bir belgenin yaratılmasının “sosyal, kültürel, siyasal, dinî koşulları” göz önünde bulundurulmalı. Özellikle katalogda bu kadar ayrıntıya girilmez ama açıklamalı katalogda bu hususlar dikkate alınmalı. Böylece belgenin okuma süreciyle birlikte belgenin üretim koşulları da incelenir. Yani statik bir okumanın ötesine geçerek aktif ve dinamik bir yaklaşımla belge okunur ve incelenir.

Küçük bir arşiv olmasından hareketle ikincil kaynaklardan da çok faydalandığımı söylemek isterim; onların da desteğiyle daha çok bilgiyle ulaştım. Daha doğrusu bunlar belgenin içindeki bilgileri daha iyi anlamama ve yorumlamama çok önemli katkı sağladı. Belgenin tarihsel arka planını, arşiv

üreticisinin içinde olduğu ilişki ağlarını ortaya çıkarmaya ve belgelere ve arşive ilişkin ek bilgileri vermeye çalıştım. Bu açıklamalı katalogda her belgenin ayrıntılı bir tanıtım metnine yer verdim ve “Fonun Kapsadığı Konular: Necile Tevfik Arşivi’ndeki Belgeler (1924-1954)” başlığı altında, ikincil kaynakların da yardımıyla arşiv belgelerinin genel değerlendirmesini yaptım.

“Yeni çalışma alanı açmak ve kadın tarihi çalışmalarına ivme kazandırmak” ifadesini örneklendirmek isterim.

Sinema ve Senaryolar, Edebiyat Yazıları/Konuşmaları, Ailesi, Uluslararası Kadınlar Birliği, Uluslararası Kadınlar Birliği 12. Kongresi, Türk Kadın Birliği ve Türk Kadınlar Birliği başlıkları altında Necile Tevfik’in hayatına ilişkin belgelerin çoğunu, Türk Kadın Birliği’nin 1924-1935 arası dönemine ve 1935’te feshinin ardından 1949’da yeniden kurulmasıyla başlayan ikinci dönemine ilişkin belgeler oluşturuyor. Bugün çalışmalarına hâlâ devam eden bu örgütün, 1924-1980 arası arşivleri bildiğimiz kadarıyla mevcut değildir. Önemli bir nokta: 1924-1935 arası birinci dönem TKB’nin belgeleri kayıp mıdır, henüz bulunmamış mıdır, onu bilmiyoruz ama kurumsal arşivi henüz bulunmuş değil. 1980 askerî darbesiyle ikinci dönem TKB’nin de belgeleri ne yazık ki kayboldu¹. Bu nedenle Necile Tevfik arşivindeki 132 belgeyle bile TKB’nin varlığını ortaya çıkarmak ayrı bir anlam taşımaktadır.

TKB’nin “kayıp arşivleri”ne yapacağım vurgunun, kadın tarihi alanında araştırma yapanlar ya da arşivciler için “kayıp arşiv”in bulunmasında etkin bir rol oynayabileceğini umuyorum.

Şimdi sınıflandırma şemasına birlikte bakalım:

Necile Tevfik’in Entelektüel Üretimi ve Ailesiyle İlgili Belgeler’in şimdilik alt başlıklarını geçiyorum.

Kadın Hareketinin Örgütlenme Belgeleri: Bu başlık kadın hareketini merkezine almaktadır. Sınıflandırma şemasında vurguladığımız nokta, kadınların örgütlenmesi ve örgütlenmeden doğan konuları yansıtmasıdır.

Son bölümde bulunan **Diğer Belgeler:** Necile Tevfik’le doğrudan ilişkili olmayan belgeler yer alıyor.

Necile Tevfik’in (1911-1964) ölüm ve doğum tarihi bu belgeler ortaya çıkmadan önce bilinmiyordu.

1 Sema Kendirci (Türk Kadınlar Birliği Başkanı) ve Günseli Özkaya (Türk Kadınlar Birliği eski Başkanı), Görüşme: Aslı Davaz, Ankara, Mayıs 2009.

Bu açıklamalı arşiv kataloğu sayesinde Necile Tefvik'in babasının hatıratına ve orada bulunan bilgi sayesinde ailenin kabristanına ulaşabildim. Kabristana gittikten sonra Necile Tefvik'in mezar taşını buldum ve ilk kez orada onun doğum ve ölüm tarihiyle karşılaştım, biyografisiyle ilgili hiçbir bilgi bulunmuyordu.

Entelektüel Üretimi ve Ailesiyle İlgili Belgeler: Necile Tefvik'in edebiyat yazıları entelektüel üretiminin ikinci bölümü. Üçüncü bölümü ise konuşmaları ve yazarlarından oluşuyor. Bu arşivde Necile Tefvik'in Cumhuriyet'le ve 12. Kongre'yle ilgili pek çok konuşma metni ve yazışmaları bulunuyor. Necile Tefvik'in babası devlet adamı olduğu için burada babası, annesi ve kız kardeşleri hakkında belgeler bulunmakta. İki kız kardeşi de şiir yazdığı için pek çok şiir bu arşivde bulunuyor. Kadın hareketinin örgütlenme belgeleri, biraz önce söylediğim gibi Türk Kadın Birliği ve Uluslararası Kadınlar Birliği'yle ilgili belgeler... Burası önemli, çünkü Uluslararası Kadınlar Birliği'nin 12. Kongre'si 1935'te İstanbul'da birlikte organize ediliyor. TKB bu kongrede 12 asli ve 12 yedek delegeyle yer alıyor. Necile Tefvik de asli delege olduğu için arşivde pek çok belge bulunuyor.

Burada hazırlık belgeleri, kurumsal kimlik belgeleri, kongre kararları, önerileri ve dayanışma mesajları, kongre karar taslakları gibi ayrıntılı bir sınıflandırma şeması yapmaya gayret ettim.

1935'teki fesihten sonra 1949'da tekrar kuruluyor Türk Kadınlar Birliği ve Necile Tefvik kurucular arasında. Örgütün hükümetle ve uluslararası kuruluşlarla ilişkileri, basında yer alışı ve örgüt içi tartışmalar hakkında belgeler bulunuyor.

Bu açıklamalı katalog sayesinde Necile Tefvik'in faaliyet yelpazesinin ne kadar geniş olduğu ortaya çıkıyor; TKB'yle ilgili yazıları, konuşmalarının yanı sıra sinema teknikleri, sessiz ve sesli sinema için yazdığı senaryolar ve en şaşırtıcı olanı ise Hollywood'la ilişkileri.

Necile Tefvik'in 1928 tarihli notlarında, 1920'li yıllarda henüz 20 yaşında bile değilken Hollywood'la ilişki kurduğunu anlatıyor; sessiz ve sesli sinema için senaryolar yazdığını, bunlardan kazanabileceği telif haklarını... Sinema teknikleri alanında yazdıkları çok ilginç; senaryo notlarına bakınca bu alandaki yaklaşımının ne kadar profesyonel olduğu görülebiliyor. Bu bakımdan Necile Tefvik'in "Uluslararası Sessiz ve Sesli Senaryo Yazarı Kadınlar Ansiklopedisi"ne girmesi hiç şaşırtıcı değil. 18 yaşında

genç bir kadının bu konuya ilgi duymasının bir nedeninin de ailesinin nesnel durumu olduğunu düşünüyorum; 1923'ten sonra, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde sosyal konumuna rağmen aile gelirlerini kaybederek büyük mali sıkıntılara giriyor.

Necile Tevfik'in Hollywood'un en önemli stüdyolarından biri olan FBO'ya gönderdiği mektuplar hakkındaki notlarını Belge 73'te görüyorsunuz. İlerledikçe bu konuların ayrıntılarını da değineceğiz. Belgelerin görsellerini de sizinle paylaşmak istedim. Sağ tarafta belgeyi görebiliyoruz, sol tarafta ise açıklamalı katalog metninin bir kısmını görüyoruz.

Bu belge, sesli sinema senaryolarından *Devrim ya da Varşova 1863* adlı senaryosunun birinci sayfasıdır. Dikkati çeken bir başka nokta ise, Necile Tevfik'in her senaryosunu çok ciddi bir ön araştırmadan sonra yazmaya başlaması. Konular birbirinden farklı; eğlenceli, hicivli bir sesli sinema senaryosu kaleme almış. Belge 33'te, ne yazık ki senaryonun yarısı ve başı yok, sadece ikinci bölümü var. *Profesör Ahmet'in Garip Deneyi* sesli sinema senaryosu; belgenin bir bölümünü burada görebiliyoruz; bu alanda uzun ve kapsamlı bir araştırma yaptığı belli oluyor. Senaryo için ne kadar profesyonel bir yaklaşımla çalıştığını göstermek üzere küçük bir alıntı okumak istiyorum:

“Plan senaryonun en küçük parçasıdır ve senaryo böyle bir seri numaralardan terekkep ediyor. Her zaman ayrı bir zaviyeye tekabül eder. Bahis konusu olan zaviye de makinenin pozisyonu ile objeye nispetle tayin olunur. İşte bu zaviyelere plan deniliyor. Bir senaryonun böyle teknik olarak planlaştırılmasına *decoupage* denir. Sinemacılıkta bu değişik zaviyelere mensup planlara ayrı ayrı isimler verilir...”

Örnekteki gibi, senaryo için notlarda bütün bu ayrıntılar mevcut. Bir senaryonun nasıl yazılacağını, bu sürecin farklı isimlerini ve yapılacak çalışmalarını ayrıntılı olarak yazmış.

Hollywood'a gönderdiği mektuplar hakkında ise şöyle yazmış: “*Varşova 1863* ilk yazıldığında sessiz bir film için yazıldı ve ilk kez 1928'de Kaliforniya Los Angeles'ta bulunan FBO Stüdyoları tarafından satın alındı [...] Bu senaryo birkaç yıl sonra çekilecekti ve bana kâr üzerinden belirli bir telif ücreti getirecekti,” diye yazar.

Notlara verdiğim tarih tahminidir. 1935 yılında, eskiye yönelik bir not tuttuğu düşünülebilir. Notlardan anlaşılan 1928'de Hollywood bu senar-

yoyu satın almış ama film çekilmemiş.¹ *Devrim ya da 1863 Varşova* da ilginç bir senaryo; 1863 Polonya devrimini senaryo haline getirmiş Necile Tevfik. *Olympos Tanrıçaları ve Tanrılarının Hollywood Macerası* ise çok eğlenceli bir senaryo; Tanrılar Olympos'ta sıkılırlar, Venüs bu durumun böyle devam edemeyeceğini söyler, herkesi ikna eder. Birlikte yeryüzüne inmek, çok para kazanmak isterler ve doğruca Hollywood stüdyolarına gitmeye karar verirler. Stüdyolarda ne kadar çok çalışmak gerektiğini anlayınca Olympos'a dönerler. Bu sırada yaşadıkları maceraları anlatır senaryo.

Necile Tevfik'in iki kız kardeşi, Güzin Tevfik ve Meliha Tevfik şiir ya-zıyorlardı. Bir senaryonun ikinci bölümünün sonunda Necile Tevfik, kız kardeşi Güzin Tevfik'in birkaç mısrasına yer veriyor:

Asla söyleyemeyecek dudaklarınız
Sizden beklediğim sözcüğü
En azından ilgisiz insanlara verdiğimiz tebessümü
Bahşedin bana
Duyduğum bu derin acıda
Kıskanç kalbimin tesellisi
Sevdiğim berrak gözlerinizin bir bakışını verin
Bugüne kadar sizden alabildiğim tek şey!

Arşivde bulunan şiirlerin çoğu gibi bu şiir de Fransızca yazılmıştı; çevirisini ben yaptım.

Profesör Ahmet'in Garip Deneyi senaryosunda ise şöyle denir: "Hangi teori kabul edilirse edilsin, insan bedeni kendi kendine akım üreten elektirikli bir alete ya da dış etkenlerden bağımsız olarak hem alıcı hem verici görevi bir dalga transformatörüne benzetilebilir. Unutmamalıyız ki bedenimiz bir elektrik kaynağıdır."

Görebildiğimiz üzere bu senaryo farklı bir konuya uzanıyor ve Necile Tevfik Polonya devrimi, bilim, tanrıçaların Hollywood'a gitmesi gibi birbirinden çok farklı içeriklerde, konularda senaryolar yazmış. Esasında

1 Uluslararası kadın sinemacıların kaydını ve arşivini tutan Women and Film History International, özellikle 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında sessiz ve sesli sinema senaryoları yazmış kadın senaristlerle ilgileniyor.

Profesör Ahmet'in Garip Deneyi, Ord. Prof. Samuel Aysoy'la ilgili; adı senaryoda geçmiyor ama onunla ilgili olduğunu sonradan keşfettim.

Belçikalı sinemacı Jacques Feyder'in Necile Tevfik'in senaryolarını Hollywood'a sattığı dönemde çektiği üç filmin afişini görebiliyoruz; 1921'de *L'atlantide* filmi, 1928'de Émile Zola'nın romanından uyarlanmış *Thérèse Raquin* ve 1929'da Greta Garbo'nun başrolde oynadığı *The Kiss*. Ayrıca FBO stüdyolarında 1931'de çekilmiş *Son of India* filminin afişi. Necile Tevfik sinema senaryoları bu dönemle paralellik arz ediyor.

Necile Tevfik'in el yazısına kısaca bakalım. Hollywood'la ilgili sürecini anlattığı notlar var. En sonunda N.TB şeklinde Necile Tevfik Biren'in imzasını görüyoruz.

Hulusi Karabiber: Hocam, çok teşekkür ederiz katkılarınız için. Soru-cevap bölümümüz olacak. Bir katılımcımız var, Füsun Ertuğ Hocamız, buyurun lütfen.

Füsun Ertuğ: Merhaba. Aslı çok teşekkür ederiz, çok güzel bir sunumdu. Özellikle Necile Tevfik'le ilgili bu çalışmayı bu kadar ayrıntılı ve adım adım gösterdiğin için gerçekten müteşekkirimiz. Tabii büyük bir kitap halinde; isteyen de alıp okuyabilir. Derleyen kişi olarak anlatımda bulundun, gerçekten çok heyecan vericiydi. Ben şunu merak ettim; mezar taşını bulduğundan söz ettin, keşke onun da fotoğrafını görebilseydik. Ben görselci olarak hemen fotoğraf dedim. Nerede mezar taşı? Bir de fotoğrafını nasıl ele geçirdiğinin hikâyesini de aktarırsan çok sevineceğim.

Aslı Davaz: Necile Tevfik'in kabristanı Yakacık Mezarlığı'nda. Babası Mehmet Tevfik Biren'in hatıratına önsöz yazan tarihçi Şehsuvaroğlu şöyle diyor: "Yağmurlu bir öğleden sonra, bu büyük devlet adamını çok az, ama onu çok seven insanlarla birlikte uğurladık, biz bugün Yakacık Mezarlığı'na gittik."

İşte bütün mesele, bu iki sözcük; Yakacık Mezarlığı. Ben de Yakacık Mezarlığı'nın yolunu tuttum. Kapıdaki görevliye, soyadıyla birlikte Necile Tevfik Biren'i aradığımı söyledim. Kabristan memurundan öğrendiğime göre sadece yeni bölümün kayıtları tutuluyormuş, eski kayıtlar defterde yokmuş. Mezarlığın eski bölümünde tek tek bütün taşları okuyarak sonunda Necile Tevfik'in mezarını buldum. 1911-1964 tarihlerine bu şekilde ulaşabildim.

Fotoğrafı sordun; küçük vesikalık fotoğraf. Necile Tevfik arşivindeki tek fotoğraf o. Kendisine ait olduğunu arkasında adının yazılı olmasından

değil el yazısından çözdük. Bu katalog çalışması sırasında bir grafologla çalıştım. Necile Tevfik’in imzalı el yazısıyla fotoğrafın arkasındaki el yazısını inceledi ve yüzde 99 aynı el yazısı olduğunu saptadı.

Füsun Ertuğ: Burada tam bir dedektiflik hikâyesi var. Arşivciliğin dedektiflik yanını anlatıyor bize. Umarım bir gün Necile Tevfik’in mezarını ziyaret ederiz.

Aslı Davaz: Çok güzel olur.

Füsun Ertuğ: Temizler, bakımını yapar ve bunu daha kapsamlı bir şekilde belki kutlama halinde tekrar yaparız. Çok teşekkür ederiz, sağ olsun.

Hulusi Karabiber: Bir soru var, Tüba Hanım’dan.

Tüba Çavdar Karatepe: Özür dilerim, ekranımı açamıyorum, telefonla bağlandım. Aslı Hanım çok teşekkür ederim, katılımcılar içinde şu anda göremiyorum ama muhtemelen bizim öğrencilerimiz de var. Onlar aşinalar bu kitaba. Özellikle giriş kısmında arşivcilerin lisans ve yüksek lisans, hatta açıldıysa doktorada mutlaka okumalarını istediğim bir kitaptır. Çünkü siz belki bu amaçla yazmasanız da bir arşivciye, önsözle de inanılmaz yol gösteren metninizden faydalanılmasını istiyorum. Tekrar sunum için ayrıca teşekkür etmekle birlikte, aklıma yeni geldi, bu arşiv nasıl o sahafa düşmüş?

Aslı Davaz: Bu sahafa nasıl ulaştığını kendisinden dinledik. Dolayısıyla “doğruluğu” ancak onun ifadesiyle ölçülebilir. Semti söylemeden şu bilgileri verdi: Bir eskici, arabasıyla yolda ilerlerken bir kapının önünde dosyadan çıkmış kâğıtlar görmüş. Kapıcının ziline basmış: “Bu kâğıtlar yanlışlıkla mı burada, yoksa attınız mı?” diye sormuş. “Yok yok, hepsi atıldı,” deyince o da kâğıtları almış. Kâğıtları inceleyip incelemediğini bilmiyoruz, ama sonuçta götürüp bir sahafa satmış. Sahaftan da bize ulaştı. Türkiye’nin hem sinema tarihinde bugün önemli bir yeri olan hem de belki Cumhuriyet’in ilk feministlerinden olan Necile Tevfik’in özel arşivi, 132 belge bir kapının önüne kapıcı tarafından atılmış ve bir mucize eseri bize ulaştı.

Tüba Çavdar Karatepe: Bu mucizede sizin rolünüzü de kitapta okumak mümkün. Mucizeleri yaratabilmek için o alanın uzmanı da olmak gerekiyor. Kadın Eserleri Kütüphanesi’nin varlığı da önemli ki, sahaf arayıp “Böyle bir şey var,” diyor, ama bilen gözler, aşına isimleri yakalayamazsa bu arşivler bilmiyorum ne olurdu. Çok teşekkür ederim, sağ olun, hem

bütün seminer dizisi için hem şimdiki sunumunuz için tekrar teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Aslı Davaz: Dinlediğiniz için de bizler teşekkür ediyoruz.

Hulusi Karabiber: Aslı Hocam, bir soru chat'ten geldi. "Necile Tevfik'in Osmanlı bürokrati Mehmet Tevfik Biren'le alakası var mı?" diye sormuş Orhan Bey.

Aslı Davaz: Öz kızıdır.

Birsen Talay Keşoğlu: Ben bir şey sorabilir miyim Aslı, Mehmet Tevfik Biren'in kızı olduğunu biliyoruz. Ona ilişkin herhangi bir arşiv ya da belgeler var mı? Bu kadar dedektiflik yapmış biri olarak oraya da bakmışsındır. Herhangi bir şey oldu mu elde ettiğin?

Aslı Davaz: Bu arşivle ilişkili hangi kurumda belge bulunabilir, sorusundan yola çıkarak pek çok arşivde araştırma yaptım. Senin güzel sorundaki meseleler benim de kafama takıldı: Ailesi nerelere dağılmış, neredeler? Bu arşivi, daha doğrusu annesine ve babasına ait olması olasılığı yüksek olan belgeleri İSAM'da buldum. Mehmet Tevfik Biren, Mısır'a giden Osmanlı hanedanı üyelerinden Nizamettin Efendi ve Mihrişah Sultan'ın mali işlerini takip etmiş, her ay düzenli olarak onların yaşamaları ve okumaları için para göndermiş. Bu üç taslak mektup Necile Tevfik arşivinde yer alıyor. Aynı el yazılarıyla aynı konularda ama niceliksel olarak çok daha fazla mektubu İSAM'da bulmak çok heyecan verici bir keşif oldu.

Birsen Talay Keşoğlu: Gerçekten ilginç bir serüven olmuş, teşekkür ederim.

Aslı Davaz: Bir şey daha ekleyeyim; Necile Tevfik'in annesi, Mehmet Tevfik Biren'in eşinin hatırat yazdığını daha sonra keşfettim. Arşivde "Locarno'daki hastamızın sağlık durumu nedir?" diye soran bir telgraf metni var. Locarno'daki hasta kim, neden gitmiş, nasıl gitmiş, bu konuda bilgi yoktu. Ancak İSAM'da bulunan mektuplar sayesinde hastanın Nizamettin Efendi olduğu anlaşılıyor. Nizamettin Efendi akciğerlerinden rahatsız olduğundan Mısır'dan Locarno'ya bir sanatoryuma gönderilmiş ve çok genç yaşta, sanırım 33 yaşında vefat etmiş. İSAM'da bulunan mektup, Necile Tevfik arşivinde bulunan telgrafın açıklamasını getirdi.

Birsen Talay Keşoğlu: Ne olduğunu bilmediğimiz bir şeyi, başka bir belgeyle açıklayabiliyoruz.

Hulusi Karabiber: Bir soru daha var. Orhan Bey sormuş. “Fatma Rezzan Hürmen’le irtibat kurulabildi mi?”

Aslı Davaz: Fatma Rezzan Hürmen yani Necile Tevfik’in yeğeni, aynı zamanda da Meliha Tevfik’in kızı, onunla ben bir yayınevi aracılığıyla iletişime geçmek istedim. Benim için Rezzan Hanım’la buluşmak çok önemliydi. Ancak Rezzan Hanım benimle buluşmayı kabul etmedi. Çok sonraları, sanırım Necile Tevfik’le aralarındaki özel aile meselelerinden dolayı bu buluşmayı kabul etmediğini öğrendim.

Hulusi Karabiber: Başka soru yoksa programın kapanışını yapmak üzere Birsen Talay Keşoğlu Hocamızla beraber olacağız.

Birsen Talay Keşoğlu: Aslı, gerçekten çok hoştu bu sunum. Ben kitabını biliyordum ama böyle dinlemek de gerçekten başka ve çok kıymetli oldu. Eğer soru olursa Aslı daha burada, o nedenle ben kısa bir kapanış konuşması yapacağım.

5 Mart 2022’den itibaren, dört haftadır çevrim içi sertifika sürmektedir. İlk hafta Arşivden Sonra? ekibiyle, Kültigin Kağan Akbulut, “Toplumsal Gruplar, Arşivler ve Sonrası – Arşiv Humması, Toplumsal Gruplar ve Etkileşimli İletişim” başlıklı sunumunda, arşivlere olan ilginin artması, toplumsal grupların arşivlerle ilişkisi, uluslararası sanat kurumlarında arşivlerin tartışmaya açılması ve bağımsız bir oluşum olarak Arşivden Sonra?’nın etkinliklerinde uyguladıkları iletişim stratejileri üzerinde durdu.

Daha sonra yine Arşivden Sonra? grubundan Dr. Köken Ergun’la başladık. “Arşivden Sonra?, Göçebelik ve Toplumsal Gruplar” başlıklı bir konuşma yaptı. Konuşmasında Arşivden Sonra?’nın kuruluşunu, göçebe inisiyatifliğin anlamını, sanatçıların arşiv çalışmaları üzerine yaptıkları çalışmaları, toplumsal grupların arşivlerle ilişkisi ve sanat kurumlarının arşivlerle bağımlı ele aldı.

12 Mart günü ise Dr. Rüstem Ertuğ Altınay “Performans ve Arşiv” üzerine yaptığı konuşmada performans kuramlarının arşiv kavramına getirdiği yenilikçi boyutlar, kataloglamanın performatif boyutları, toplumsal hafızanın bedensel aktarımı, bir kuir öznel alanı olarak arşiv ve dijital arşivlemenin canlı performansla ilişkisi, arşivin toplumsal cinsiyet ve cinsellikle ilişkisi konuları üzerinde durdu.

Ardından Dr. Lorans Tanatar Baruh “Arşiv ve Araştırmanın Kesişim Noktası-Salt Araştırma” başlığı altında, Salt Araştırma’nın deneyimlerin-

den yola çıktı ve iş birliği süreçleri, dijitalleştirme ve kataloglama hassasiyetlerine, belge kullanımının sınırlarına, yeni anlatım oluşturan web projeleri çevrim içi sunumlar ve görselleştirme çalışmalarına odaklandı.

13 Mart Pazar günü ise, “Arşivleri Anlamlandırmak İçin Yapay Zekâ Yöntemleri” başlığı altında Prof. Dr. Selim Balcısoy yapay zekâ yöntemleriyle arşiv çalışmalarının nasıl iyileştirilebileceğini sundu. Farklı vaka analizlerini de dinledik kendisinden.

19 Mart’ta Prof. Dr. Francisca de Haan konuşmasında 1935’te Amsterdam’da kurulan ve bugün hâlâ dünyanın başlıca kadın arşivlerinden biri olan Uluslararası Kadın Hareketi Arşivi’nin yani ATRIA’nın erken dönemine odaklandı. O da anlatımını bu süreci daha iyi analiz etmek için, “Arşiv Humması: Bir Direniş Alanı Olarak Arşiv ve Kayıp” kavramlarına odaklanarak ele aldı.

Prof. Dr. Tüba Çavdar Karatepe ise “Bilgiye Erişim ve Kullanıcı Odaklı Çalışmalar” konusunda bilgi verdi. Düzenleme, tanımlama aşamasında kullanıcı odaklı yaklaşımın önemi, kullanıcı odaklı çalışmalar, bilgiye doğru ve hızlı şekilde erişim, kullanıcıların özellikle özel arşivlerde çalışırken bilgiye hızlı ve doğru erişim sağlamalarının önemi ve bunun yöntemleri üzerinde durdu.

20 Mart Pazar günü Doç. Dr. Mustafa Erdem Kabadayı “Arşiv Belgeleri İçin Bilgisayar Görüşü ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları”nı anlattı. Koç Üniversitesi Tarih Bölümü’nde yürüttükleri 1850-2000 yılları arasındaki Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet Türkiye’sine Sanayileşme, Kentleşme ve Karşılaştırmalı Bir Bakış Araştırma Projesi’nden hareketle geliştirdikleri yöntemleri ve sonuçları bizlerle paylaştı.

Dün ve bugünse Dr. Tacettin Ertuğrul, “Jacques Derrida’nın ‘Arşiv Humması’” başlıklı konuşmasında Derrida’nın 1994 yılında Londra’da bir uluslararası kolokyumda yaptığı konuşmanın metni ışığında arşive bakışı sorgulamamızı sağladı.

Ardından bugün de Kadın Eserleri Kütüphanesi’nden Aslı Davaz, “Arşiv Kaynaklarının Sessizliğini Kırma-Bir Sınıflandırma Şeması Denemesi” başlıklı konuşmasında kadın merkezli arşivcilik, kadın merkezli arşivlerin tarihsel arka planı, öncüleri konusunu bir kadın özel arşivi üzerinden ve ana unsuru, arşiv yaratıcısının tarihteki rolünü ortaya koymak olan örnek bir sınıflandırma şemasını bizlerle paylaştı.

Sertifika Programı'na dahil olup deneyimlerini, bilgilerini bizlerle paylaşan eğitimciler çok teşekkür ediyorum. Kendim de dahil katılımcılar için şunu söylemek isterim, umarım herkesin yeni soruları olmuştur. Bu yeni sorular yeni arayışları getirecektir. Şimdiden herkese teşekkürlerimi tekrardan sunarken Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ve Beykoz Üniversitesi iş birliğinde hazırlanan bu programa destek veren Friedrich-Ebert Vakfı'na da ayrıca teşekkür etmek istedim. Sanırım bir soru geldi. Aslı Davaz belki ona da cevap verir.

Hulusi Karabiber: Gelen bir soru yok, yorum var, onu okuyalım. “Arşivlerde çok zaman geçirmiş bir tarihçi olarak arşivleri bu şekilde tanımak beni çok mutlu etti. Tesadüfen okuduğum Kate Eichhorn'un burada bahsinin geçmesi de ayrıca sevindirdi beni. Arşivdeki okuyuculara neden son kullanıcı dendiğini de anladım. Teşekkürler, sevgiler,” demiş.

Birsen Talay Keşoğlu: Aslı, ekleyeceğin bir şey var mıdır?

Aslı Davaz: Dinleyici olarak burada dört hafta boyunca ufkumun ve bilgimin çok genişlediğini ve yeni şeyler öğrendiğimi hissettim. Bütün bu bilgi ve deneyimlerini paylaşan arkadaşlarımıza çok çok teşekkür ediyorum.

Birsen Talay Keşoğlu: Artık kapatabiliriz, hoşça kalın.

